

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Rıfat N. Bali

Bir Günah Keçisi:

Munis Tekinalp

Cilt 3

LİBRA KİTAP: 52

TARİH DİZİSİ: 41

© Libra Kitapçılık ve Yayıncılık

Uygulama

Merhaba Grafik

Editör

Merhaba Grafik

Kapak

Utku Lomlu

Kapak Fotoğrafı

Akşam, 29 Ağustos 1950

1.Baskı

400 adet, 2012

ISBN 978-605-4326-46-4 (Takım)

ISBN 978-605-4326-49-5 (Cilt 3)

Baskı ve Cilt

Sena Ofset Ambalaj Matbaacılık San. ve Tic. Ltd.Şti.

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi 4 NE 20

Topkapı - İstanbul

Tel: (0212) 613 38 46

Sertifika No.: 12064

Libra Kitapçılık ve Yayıncılık Ticaret Ltd. Şti.

Ebekızı Sok. Günaydın Apt. No. 9/2,

Osmanbey, İstanbul

Sertifika No. 15705

Tel: 212-232 99 04/05

Fax: 212-231 11 29

E-posta: info@librakitap.com.tr

www.librakitap.com.tr

BİR GÜNAH KEÇİSİ:
MUNİS TEKİNALP

Cilt 3

İKTİSAT, SOSYOLOJİ
VE ŞEHİR YAZILARI

RIFAT N. BALI

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	9
Önsöz	11
Harp Sonrası Ekonomisi İki İktisatçı Arasında Konuşmalar.....	13
Hayat Pahalılığı, İki İktisatçı Arasında Konuşmalar.....	17
Harptan Sonra Hayat Pahalılığı İki İktisatçı Arasında Konuşmalar.....	21
İktisadi Bahisler: Yine Hayat Pahalılığı ve Devlet İktisadiyatı.....	24
Harp Sonrası Ekonomisi Klering ve Takas Rejimleri.....	27
Harp Sonrası Ekonomisi Ofisler ve Birlikler.....	31
Harp Sonrası Ekonomisi Türk-İngiliz Ticaret ve Tediye Anlaşması.....	35
“Tan”ın Mühim Anketi: 3 Harp Sonrası Meseleleri Tanınmış İktisatçı ve Sanayicilerin 6 Suale Cevapları.....	39
Harp Sonrası Ekonomisi: 1 Halkımızın Yaşayış Seviyesi.....	43
Harp Sonrası Ekonomisi: 2 Hayat Pahalılığı ve Enflasyon.....	47
Harp Sonrası Ekonomisi: 3 Hayat Pahalılığına Konulan Teşhis.....	51
Harp Sonrası Ekonomisi: 4 Kürsü ve Hayat.....	55
Harp Sonrası Ekonomisi İhracatla İthalâtın Ayarlanması.....	60
Harp Sonrası Ekonomisi Zincir ve Kamçı.....	64
Barış Ekonomisi Nasıl Olmalı? Bize Muhakkak Plân Lâzımdır.....	68
Barış Ekonomisi Nasıl Olmalı? Hadiselere Göre Tedbir Almak Sakat Bir Zihniyettir.....	72
Barış Ekonomisi Nasıl Olmalı? Ofisler ve Birlikler Saltanatı.....	74
Barış Ekonomisi Nasıl Olmalı? Plânsızlığın Doğurduğu Acı Neticeler.....	77
Barış Ekonomisi Nasıl Olmalı? Mirasyedi Zihniyetin Oynadığı Mühim Rol.....	80
Barış Ekonomisi Nasıl Olmalı? Hükûmetin Aldığı İktisadi Kararlar.....	84
Barış Ekonomisi Nasıl Olmalı? Pahalılığı veya Ucuzluğu Yaratan Yalnız Maddi Sebepler Değildir.....	87
Barış Ekonomisi Nasıl Olmalı? Esas Dava Pahalılıktır.....	90
İktisat Davalarımız Meslekî Tesanüd Teşekkülleri.....	93
Devletin İktisadi Fonksiyonları Nasıl Başarılabilir?.....	98
İktisadi Demokrasiye Doğru!.....	102
Ucuz Evler Hakkında Bir Teklif.....	111
İktisadi Demokrasiye Doğru İktisadi Demokrasinin En Esaslı Şartı.....	120

Yine Dördüncü Kuvvet.....	126
Dördüncü Kuvvete Doğru.....	130
Dış Ticareti Tanzim Organı Nasıl Olmalıdır?.....	130
İktisadî Kalkınmamız ve Yeni Devletçiliğimizin Umdeleri.....	136
Marshall Plânı, Hususî Krediler ve Hususî Sermaye	159
Milletlerarası Ticarî Münasebetler Nasıl İnkişaf Eder?	164
Ticarethane Kiralarının Serbest Bırakılmasından Evvel Ticarî Mülkiyet Haklarının Tanınması Lâzımdır	169
Ezeli Süt Meselesi Nihayet Halledilecek mi? Belediye Başkanı Ordinaryüs Prof. Sayın Fahreddin Kerim Gökay'a	172
Yabancı Sermaye Neden Türkiye'ye Can Atmıyor?	175
Son 50 Yıl içinde Hayatımıza En Çok Tesir Etmış 20 Türk Şahsiyeti Kimdir? M.Tekinalp'ın Cevabı	179
Güdümlü Ekonomide Hatalı Taraflar	183
İş Adamının Görüşleri Yukarıdan Aşağıya Değil, Aşağıdan Yukarıya... ..	187
Moiz Tekinalp Diyor ki Milletvekilleri Kanun Teklifleri Hazırlamalıdır....	190
İş Adamının Gözü ile. Tütün Dâvası ve Hükümet Müdahaleleri	193
İş Adamının Gözü ile. Tütün Dâvası ve Hükümet Müdahaleleri	197
İş Adamının Gözü ile. Türk Tütüncülüğünün İstikbali.....	200
İş Adamının Gözü ile. Tütün Kongresinden İlhamlar	203
İstanbulun Elektrik ihtiyacı Meselesi, Çatalağzı ve Sarıyar Santrallerinden verilecek Cereyanın Halka Yüklieceği Külfetler Tekinalp Bu Cevaba Ne Diyor?.....	208
İstanbul'un Dertleri ve Dâvaları Belediyeyi Islah için "Ruhi inkılâp Hamlesine ihtiyaç Vardır"	212
CHP Adayı Tekinalp "Bugüne Kadar Belediye Demek Makam Demekti» Diyor. Demokrat Partinin Üç Namzetinin Şehir İşleri Hakkında Düşünceleri	212
İstanbul Milletvekillerine Açık Mektup	216
İş Adamı Ne Demektir?.....	219
İstanbul Tüccar Derneğinin Davaları: Ticarî Mülkiyet Meselesi.....	222
Garp Âleminde ve Memleketimizde İş Adamının Rolü ve Mevkii.....	227
Sanayi Politikamız ve Devletçilik Umumi Sanayi Kongresi'nin Dikkat Nazarına.....	237
Ticarî Mülkiyet Meselesi.....	243
Memleket Sanayiini Kalkındırma Şartları.....	245
İş Adamının Gözüyle: Bizde Tüccar Kime Derler?	247

İş Adamının Gözüyle: Sinaî Kalkınmamız için Lüzumlu Esaslar	250
İş Adamının Gözüyle: Kızıl Elmaya Doğru.....	254
İş Adamının Gözüyle: Süt Meselesi.....	259
Bizde Tüccar ve İş Adamı Hakkındaki Telâkki	264
İş Adamının Gözüyle: Yeni Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu	267
İş Adamının Gözüyle: İktisat Âleminde Tetkik ve Araştırma Müesseseleri.....	271
Mithat Paşa ve Milli İktisat.....	274
İş Adamının Gözüyle: İktisadi Demokrasiye Doğru.....	278
İş Adamının Gözüyle: Kırtasiyecilik Zihniyeti	281
Bir Konferans: Ziya Gökalp.....	286
İş Adamının Gözüyle: Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu	293
İş Adamının Gözüyle: Sermaye Yatırımları Nasıl Teşvik Olunur?	297
İş Adamının Gözüyle: Tütün Dâvası	301
Tütün Dâvamız Tutumlu Ekonomide Gayretkeşlik.....	306
İdeoloji ve Şeniyet Ticaret ve Sanayi Odası Seçimleri Münasebetiyle.....	309
İş Adamının Gözüyle Yine Ecnebi Sermaye Meselesi.....	312
İş Adamının Gözüyle: Milli Kahraman Nerede?	317
Ticaret ve Sanayi Odalarının İstiklâl Kavuşması Münasebetiyle Siyaset ve İktisat.....	322
İş Adamının Gözüyle: Demokrasiyi Koruma	326
İş Adamının Gözüyle: Ticarî ve Sinaî Mülkiyet.....	331
İş Adamının Gözüyle: İktisadi Kalkınma Plânı ve Çalışma Programı	335
İş Adamının Gözüyle: Fiyat Desteklemeleri ve Tütün Dâvası.....	340
Mesleki Ahlâk, Mesleki Tesanüt ve Mesleki Zihniyet	345
İş Adamının Gözüyle: Anti-Demokratik Kanunlar Meselesi	349
İş Adamının Gözüyle: Milli Korunma Kanunu ve iktisadi Kalkınma.....	353
Ticaret ve Sanayi Sahalarında İkilik Var Mıdır?	358
Türkiyenin İktisadi Kalkınması.....	362
Ticaret Fonu.....	367
İş Adamı Gözüyle Ticaret Fonu veya Ticarî Mülkiyet	371
Mesken ve Ticaret Yerleri Kiraları Hakkında Yeni Mevzuat	375
Kiralar Meselesinde içtimaî Zaruret Hakkı	379
Devletçilik Kemalist inkilâbı ideolojisi Zâviyesinden.....	382
İktisadî İnkilâp.....	386

İktisadi İnkılâp Hamlelerinden İlhamlar: Son Günlerde Şahit Olduğumuz İnkılâp Hamleleri	392
İktisadi İnkılâp Hamlelerinden İlhamlar: Yabancı Sermaye Meselesi	396
Devlet İşletmelerinin Özelleştirilmesi ve Mister Randall'ın Avamiri Aşeresi	401
Ticari Mülkiyet Meselesi Münasebetiyle: Fert Yok Cemiyet Var	414
Hayat Pahalılığı Meselesi Münasebetiyle: Genç Türk Ruh ve Zihniyeti.....	421
İş, Ticaret ve İktisat Erbabı Arasında Tesanüt	426
İstanbul Adaylarını Tanıyoruz Tanınmış İktisatçı ve Fikir Adamı Tekinalp Anlatıyor	429
Yalnız Yabancı Sermayeyi Değil, Bütün Yatırımları Teşvik Esastır	431
Dışarıdan Görüşler İsviçre'de Bir Santim Etrafında Kıyamet.....	434
Dışarıdan Görüşler İktisat Dünyasında İnkılâp Hamleleri	438
Bizi Dışarıdan Nasıl Görüyorlar?	442
İktisadi Kalkınmamız ve Sosyal Tepkileri	446
Ticaret ve Sanat Yerleri Kiraları Hakkında	451
Mesken ve İş Yeri Buhranları.....	455
Kemalizm ve Devletçilik	459
Kemalizm ve Gökalpizm.....	464
Gökalpizm İdeolojisine Dört Elle Sarılmalıyız	468
Millî Korunma Meselesi Ahlâk ve Zihniyet İnkılâbına Kat'î İhtiyaç Vardır	472
İktisadi Kalkınmamızda Plân Meselesi	476
Mesken Buhranı Nasıl Yok Edilebilir?	480
İçtimai Bahisler: İnkılâp Rejimimiz ve Sosyal İnkılâp	483
İçtimai Bahisler: Sosyal İnkılâplar ve Kemalizm İdeolojisi	488
İçtimai Bahisler: Dini ve Milli Müsamahakârlık.....	491
İş Adamları Birleşiniz! İktisadi Demokrasiye Doğru.....	495
İçtimai Bahisler: Sosyal İnkılâplar Fikir Kadrosuna İhtiyaç Gösterir	502
Millî Korunma Kanunu ve Tadilleri	505
Tesanütçülük ve Gecekondu Milyonerleri.....	509
Tek İktisat Cephesi Dışarıdan Görüşler	512
İçerden Görüşler: İş Adamlarımız Ne Alemde?.....	516
Yatırımları Teşvik.....	520
Mesleki Ahlak.....	525
Ziya Gökalp'de Tesânütçülük.....	530
Kaynakça	533
Dizin	539

KISALTMALAR

A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
bkz.	bakınız
B.M.M.	: Büyük Millet Meclisi
C.E.E.	: Birleşmiş Milletler İktisadî Komisyonu
C.H.P.	: Cumhuriyet Halk Partisi
derl.	: derleyen
D.P.	: Demokrat Parti
İ.E.T.T.	: İstanbul Elektrik Tünel ve Tramvay İşletmeleri
M.T.A.	: Maden Tetkik Arama Enstitüsü
No.	: Numara
Prof.	: Profesör
s.	: sayfa
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
T.V.A.	: Tennessee Valley Authority

Önsöz

Tekinalp, çok yönlü ve velut bir yazardı. Her ne kadar Türk fikir âlemi onu sadece *Türkleştirme* ve *Kemalizm* kitapları ile tanımışsa da Tekinalp iktisat, sosyoloji, şehircilik ve belediyeçilik konularında muhtelif dergi ve gazetelerde sık sık makaleler yayınlamıştı. Tekinalp konusunda ilk ve şimdilik tek bilimsel incelemeyi yayınlayan Prof. Jacob M. Landau, eserinde Tekinalp'in yazılarının bibliyografyasını vermişti. Bu derlemede yer alan yazıların çoğunluğunu ise Landau'nun hazırladığı bibliyografyada yer almayan yazılar oluşturmakta. Ancak bu derlemenin, Tekinalp'in bütün yazılarını kapsamak gibi bir iddiası da yoktur. Gazete arşivlerinin sayısal ortama aktarılmamaları ve de dizinlerinin mevcut olmamalarından ötürü Tekinalp'in, hangi gazete ve/veya dergilerde hangi yazılarının yayınladığını tespit etmek, insan üstü bir gayreti ve bir takım çalışmasını gerektirmekte. Bu derlemede sadece Tekinalp'in 1945 yılından vefatına kadar geçen sürede yayınladığı ve benim tespit edebildiğim yazılar yer almakta.

Rıfat N. Bali

HARP SONRASI EKONOMİSİ İKİ İKTİSATÇI ARASINDA KONUŞMALAR

***Harp Sonrası Ekonomisi Ne Demektir?
- Harp İçinde Olmadığımız Halde Harp
Ekonomisi Hüküm Sürüyor - Tedavül ve
Tevziatta Muvaaffakiyyetsizlik***

- Harp sona ermek üzere bulunuyor. Bugün yarın top tüfek tarakları kesilecek, 5 sene süren kâbuslu hayat maziye karışacak, yıkıcılık devresi kapanacak, yapıcılık devresine sıra gelecektir.

İşte bu yapıcılık devresine harp sonrası ekonomisi deniliyor. Beş seneden beri harp ekonomisinden bıkmış usanmış olan yüzlerce milyon halk harp sonrası ekonomisi mefhumunu sihirli bir kelime gibi telâkki etmiş, ona dört elle sarılmış, bu mefhumu hayalen canlandırıyor, günün sayısız sıkıntılarına karşı bu hayalde züğürt tesellisini buluyor, kendini avutmaya çalışıyor.

Bu vaziyeti sezen fikir ve kalem erbabı imkân buldukça harp dağdağalarını bir kenara bırakarak bu mevzu ile uğraşmayı tercih ederler, devlet adamları dahi harp sonrası ekonomisi için hazırlıklar yapmaktan geri kalmıyorlar. Yalnız bizde şu harp sonrası ekonomisi mevzuuna pek iltifat olunmuyor. Bu kayıtsızlığı neye atfedersiniz?

- Buna verilecek cevap pek basittir. Bizde harp olmadı ki harp sonrası hatıra gelsin?..

- Evet, doğrudur. Bizde harp olmadı, fakat harp ekonomisi tam mânasiyle hüküm sürmüş ve sürmektedir. Avrupa ve Amerikada, daha doğrusu muharip veya işgal altında bulunan memleketlerde carî olan harp ekonomisiyle memleketimizde hüküm süren harp ekonomisi arasında sebep ve menşe itibarıyla çok fark varsa da netice itibarıyla hiç fark yoktur.

- Ne demek istiyorsun?

- Muharip ve işgal altında olan memleketlerde harp ekonomisi istihsal kaynaklarının alt üst olmasından ileri gelmiştir. Oralarda istihsal kaynakları kısmen kurumuş ve kısmen harp ihtiyaçlarına hasrolunmuştur. Cephe arkasında yaşayan halk, iktisadiyat sahasında türlü türlü sıkıntılara ve mahrumiyetlere maruz kalmıştır. Ancak zorlukla temin edilen istihlâk mallarının tedavülü ve tevzii sahasında müessir tedbirler almak suretiyle bu sıkıntıları bir dereceye kadar hafifletmeye muvaffak olmuşlardır. Bizde ise istihsal kaynaklarının ancak cüz'î bir kısmı «harpten korunma»nın gayesine hasr ve tahsis olunmuştur.

Bu itibarla iktisadî hayatımızın normal seyrini takip edebileceği ümit olunabilirdi. Fakat malların tedavül ve tevzii hususunda mat-lup derecede muvaffak olamadık. Vakit ve zamaniyle müessir tedbirler alınmadığı için halkın bütün tabakalarında bozguncu ruhu ve muzır psikolojik âmiller ortalığa hâkim olmuş.

- Bozguncu ruhun ve psikolojik âmillerin harp ekonomisiyle ne alâkası vardır?

- Memlekette bolluk varken yokluk meydana getiren, mahut karaborsayı yaratan bu psikolojik âmillerdir.

- Nasıl oldu;

- Fikrinizi harbin bidayetine irca ediniz. Memlekette kâfi derecede mevcut olan istihlâk maddeleri birdenbire ortadan kayboldu. Neden? Çünkü bozguncu ruhlu adamlar muhtelif cephelerden harekete geldiler. Bir taraftan para sahibi, hodbin müstehlikler ilerde kâfi derecede bulunmayacağı vehmiyle istihlâk maddelerini normal ihtiyaçlarından kat kat fazla istif ettiler. Diğer taraftan fevkalâde bir talep karşısında bulunan mal ve stok sahipleri fiyatları arttırdıkça arttırdılar. Bunlar fiyatları arttırmakla iktifa etmiyerek ilerde daha çok para eder kanaatiyle ellerindeki stokları sakladılar. Ve bu suretle bugün ortalığa dehşet saçan karaborsanın nüvesini vücade getirdiler. Netice itibariyle memlekette bol bol mevcut olan istihlâk maddelerimiz tedavül sahasından çekilmiş oldu. Meydanda kalanlar altın pahasına satılmaya başladı.

- Bu vaziyet karşısında ne gibi reaksiyonlar peyda oldu?

- Mesul makamlar dahil olduğu halde hepimiz isyan ettik, tehevüre geldik, bu tehevürün tesiri altında soğukkanlılığımızı

kaybettik. Meseleyi d rendişane ve objektif bir suretle tetkik ve muhakeme edecek yerde  n safta yakalanan birkaç madrabazı yakalıyarak cezalandırdık.

- Bununla iş bitti mi, maksat hasıl oldu mu?

- Ne münasebet? Biz  n safta yakalayıp muhtekir diye cezalandırdığımız birkaç zavallı ile uğraşırken halkın tehevvr n  bu suretle yatıştırmaya çalışırken adetleri binlere baliğ olan asıl suçlular karaborsayı serbest serbest teşkil tlandırımya fırsat bulmuşlar.

- Asıl suçlular dediğiniz kimlerdir?

- Sıkı murakabeye tabi olmıyan müstahsiller ve daha doğrusu müstahsil kisvesine bürünen madrabazlar, eski tabirle yalnız nefsi nefislerini düşünen biz müstehlikler.

İşte bozguncu ruhlu adamlar ve psikolojik âmiller tabirleriyle bunları istihdaf ettim. Bunların sebebindendir ki harbe girmediğimiz halde harp ekonomisi ıstıraplarından kendimizi kurtaramadık. Harp ekonomisinin tabiî neticelerinden olan hayat pahalılığı bizde muharip memleketlerden kat kat vahim bir şekilde tecelli etmiştir. İhtikâr, vurgunculuk ve bu gibi iktisadî ve içtimaî  fetlerin vahameti arttıkça arttı. Memleketin iktisadî bünyesini kemiren su istimallerin her türlüsü belirdi.

Hal ve vaziyet bu merkezde iken harp harici olan memleketimizde harp ekonomisi yoktur demek güneşi alçı ile sıvamıya yeltenmek kabilinden değil mi?

- Aramızda anlaşmamazlık vardır. Bizde harp ekonomisi yoktur iddiasında bulunmadım. Ancak bizde harp olmadığı için harp sonrasından bahsetmek h tira gelmediğini anlatmak istedim. Harp içinde olmadığımız halde harp ekonomisi ıstıraplarını çekmekte olduğumuzu pekâlâ bilirim, fakat büsbütün  r z  olan bu harp ekonomisi tezah rlерinden dolayı harp sonrası ekonomisine fazla ehemmiyet vermiye lüzum görmüyorum. Muharip memleketler harp sonrası ekonomisiyle uzun boylu uğraşmak mecburiyetindedirler. Çünkü onların istihsal kaynakları harap oldu. Harpten sonra tedavül ve tevzi sahasında harp esnasında olduğu kadar müessir tedbirler alınamıyacaktır. Enkaz  zerine yeni bir ekonomi bünyesini vücude getirmek mecburiyetinde olacaklardır. Bizde ise iktisadî bünye yerindedir. İstihsal kaynaklarımız

normal surette işliyecektir. Mani zail olunca memnu avdet edecektir. Bu itibarla «harp sonrası ekonomisi» tabirini bize göre yerinde bulmuyorum. Bu vaziyete sulh ekonomisi demek daha doğru olmaz mı? Harp hali ortadan kalkınca harpten evvelki vaziyete kavuşmamız tabii değil mi?

- Biz iktisatçılar hiçbir vakit meseleleri mücerret olarak mütalâa edemeyiz. İşte bu «mücerret» düşüncelerinden dolayıdır ki harp halinde olmıyan memleketimizin harp ekonomisine düşer olabileceğini hatıra getirmedi.

Halbuki hakikat halde bizde harp ekonomisi harp içinde bulunan memleketlerde carî olan harp ekonomisinden daha vahim olduğunu biraz evvel tebarüz ettirdim. Harp sonrası ekonomisinin dahi biz de düşündüğümüz gibi basit olamayacağını anlamak için yine hadiseleri, realiteleri gözönünde bulundurmak gerektir.¹

HAYAT PAHALILIĞI İKİ İKTİSATÇI ARASINDA KONUŞMALAR

Hayat Pahalılığı Enflasyon Neticesi Değildir - Ruhî ve Manevî Amiller - İdare Edenlerle İdare Edilenler Arasında Karşılıklı Güven

- Bizde harp ekonomisinin muharip memleketlerde hüküm süren sıkıntı ve ıstıraplardan daha vahim bazı neticeler doğurduğunu ileri sürdünüz. Bundan maksadınız nedir?

- Maksadım aşîkârdır. Herkesin bildiği bir hakikata bizdeki hayat pahalılığına işaret etmek istedim. Bizdeki hayat pahalılığının muharip memleketlerdeki nisbetleri kat kat aştığını bilmiyen yoktur. Bu âfet en ziyade fakir ve orta sınıfları kasıp kavuruyor. İşte harp sonrası ekonomisi meselesinde beni en ziyade düşündüren cihet de budur. Bir kere köklü bir surette yerleşmiş bulunan bu âfeti ortadan kaldırmak mümkün olacak mı? Ve ne suretle?

- Acaba bu düşünce ve endişelerinizde mubalâğa yok mu? Hayat pahalılığı fikrimce «enflasyon» neticesinden başka bir şey değildir. Harpten sonra enflasyona karşı elbette bir çare bulunacaktır. O zaman hayat pahalılığı kendi kendine geldiği yoldan gider. Malûm ya! Mani zail olunca memnu avdet eyler.

- Bu husustaki fikriniz baştan başa yanlıştır. Evvelâ şunu kafa-na yerleştirmelisin ki bizde «enflasyon» yoktur, hayat pahalılığının «enflasyon» ile katiyen alâkası yoktur. İleride bu enflasyon meselesine temas ettiğimiz zaman bu ciheti uzun boylu izah ve ispata çalışacağım.

- Fikrince bizde hayat pahalılığı harpten sonra ortadan kalkmıyacak sebeplerden mi ileri geliyor?

- Hayat pahalılığını doğuran sebeplerden birinci konuşmamızda bir nebze bahsetmiştim. Bu sebepler meyanında maddî sebepler

olduğu gibi ruhî ve manevî sebepler de vardır. Maddî sebepler sulh halinin avdetiyle elbette ortadan kalkacaktır. Meselâ harpten sonra kıtlık, pahalılığın âmili olmayacak, istihlâk maddeleri kâfi derecede bulunacak. Talebin arzdan fazla olmasından dolayı fiyatların yükseleceğini hatıra getiremeyiz. Olsa olsa hazı mahdud eşyada ve ufak ölçüde olabilir. Bugünkü çapta bir pahalılığa asla sebebiyet veremez. Fakat hayat pahalılığını doğuran maddî sebeplerden maada ruhî ve manevî sebepler de vardır. Birinci konuşmamızda kısaca işaret ettiğim gibi ruhî ve manevî mikroplar içtimaî ve iktisadî bünyemizde vahim yaralar açmıştır. Farzedelim ki harpten sonra bu mikropları doğuran âmiller kalmıyacak, fakat, beş sene zarfında iktisadî ve içtimaî bünyemizde bu mikroplar yüzünden peyda olan yaralar kendi kendine kapanmayacaktır. Harp esnasında bu yaraların açılmasına sebebiyet vermiş olan birçok hatâlar işlediğimiz gibi harpten sonra dahi yaraları kapıyacak ilâçları bulmak ve tatbik etmek hususunda yanlışlara kapılırsak hayat pahalılığı derdinden kolay kolay kurtulamayız.

- Öyle zannederim ki bu ruhî ve manevî âmiller meselesinde yine mubalâğa ediyorsun. Dünyada arz ve talep kaidesine karşı gelebilecek hiçbir kuvvet yoktur. Harpten sonra istihlâk maddeleri piyasada kâti miktarda mevcut bulunursa ruhî ve manevî sebeplerden dolayı fiyatların yükselebileceğini aklıma sığdıramam.

- Hadiseleri, realiteleri göze almadan yalnız kuru mantıkla muhakeme edenler senin gibi yanlış yollara saparlar. Ekseriya hadiseler kuru mantık icaplarına uygun çıkmıyor. Nitekim bizdeki hayat pahalılığı meselesinde kuru mantığın iflâsına hükmettirecek bir çok belirtiler vardır.

- Meselâ?

- Muhtelif istihlâk maddelerimizdeki pahalılığın nisbetlerini birer birer gözden geçirirsek göreceksin ki ithalât maddeleriyle yerli mallarda pahalılık arasında çok fark vardır.

- Elbette fark olacaktır. Hariçten ithal edilen mallar pek mahdud miktarda gelir, üzerine nakliyat, sigorta, harp sigortası gibi fevkalâde masraflar biner. Bittabi bu gibi mallarda pahalılık nisbeti fazla olur.

- Mantık böyle icabettir. Fakat realite büsbütün aksidir. Birçok yerli mallarımız vardır ki harpten evvelki miktarda istihsal olunduğu halde fiyatları üç dört misli arttı, buna mukabil pek az miktarda

hariçten getirilen bazı mallar vardır ki fiyatlardaki artış nisbetleri pek mahduttur. Sebebi de meydanda: birincilerde maliyet fiyatını tesbit etmek kolay değil ve ondan dolayı ruhî ve manevî âmiller serbest serbest tesirini icra eder, ikincilerde ise maliyet fiyatları az çok isabetle tesbit olunabiliyor, ihtikâra meydan verilmiyor. Ancak bu ithal malları kısmen karaborsaya intikal ettiği zaman vaziyet değişiyor. Orada ruhî âmiller bütün şiddetiyle hüküm sürüyor.

- Ruhî ve manevî âmilleri gibi iddialı tabirler kullanacağına herkesin anlaşılabileceği kontrol ve kontrolsüzlük tâbirlerini kullansan daha iyi olmaz mı?

- Hayır! Mesele kontrol ve kontrolsüzlük meselesi değil bizde kökleşmiş bulunan sakim zihniyetler ve ruhî itiyatlar meselesidir. Cemiyetlerde ahlâkî nizam her ferdin arkasına bir polis neferi takmakla kaim olmuyor, cemiyet efradının tavır, hareketlerinde cemiyet nizamının, âmme menfaatinin daima göz önünde bulundurulmasıyla sağlanıyor.

- Ne demek istiyorsun?

- Şunu demek istiyorum ki bizde cemiyet nizamı en ziyade âmme menfaati icaplarına uyan ferdî vicdan telkinlerine değil, zabıta kuvvetine ve kanunî müeyyidelere dayanıyor. Fert ekseriya kanunî mecburiyet görmeden gönül hoşluğuyla hiçbir ferağate katlanmaz. Hasis bir menfaat için malını saklıyan müstahsil veya mutavassıt, amiyane tâbirle lüks hayatına devam etmek için kara vicdanlı karaborsacılarla ahlâken cürüm ortağı olan zengin müstehlik, vazifelerinde ihmal ve teseyyüb gösteren bazı mürakabe organları, maşerî vicdan mahkemesi huzurunda aynı derece suçludurlar. Ne çare ki ferdî vicdanlarımız bu mahkemeden sadır olan hükümlerin infazına müsait değildir.

- Başka memleketlerde müstahsil, mutavassıt ve müstehlik sınıfları bu hususta başka türlü mü hareket ederler?

- Evet! Gerek bu harp ve gerek bir numaralı umumî harp esnasında bizzat muharip memleketleri gezdim. Umumî maişetin tanzimine mütaallik bütün hususları yakından gördüm ve inceledim ve şu kanaate vardım: Amme menfaati için mesul makamlar tarafından kurulan esaslara ve kanunlara en ziyade ferdî ve maşerî vicdanın telkinlerine uymak suretiyle riayet olunuyor. Mürakabe organlarının, zabıta ve kanun kuvvetinin müdahalesine pek ender ahvalde lüzum görülür. Bu hususta yalnız amme uğrunda feragat

duygusu değil idare edenlerle idare edilenler arasında köklenmiş bulunan karşılıklı güven de âmil oluyor. Bu karşılıklı güvenin zayıf olduğu yerlerde az çok karaborsa, ihtikâr, istifçilik, vurgunculuk gibi tezahürler eksik değildir.

- Belki vaziyetimizi muharip memleketlerdeki vaziyetlerle mukayese etmek bile doğru değildir. Bu gibi memleketlerde harp hali belki fevkalâde ruhî ve maddî tesirler icra eder.

- Aynı bizim vaziyette bulunan tarafsız memleketler de vardır. Meselâ İsviçre. İsviçre tam muhasara içindedir. Denizi yok, hiçbir tarafa serbest kapısı yok. Kömür gibi, un gibi en zarurî ihtiyaç maddeleri hariçten gelir. Buna rağmen orada hayat hiç bir zaman yüzde otuzdan fazla pahalılaşmamış, müstahsil ve mutavassıt mâşeri vicdan telkinlerine uyarak fırsattan istifadeye kalkışmadığı gibi müstehlik de karaborsayı aramamıştır. Burada herkes zarurî görülen fedakârlıklara ve mahrumiyetlere gönül hoşluğuyla katlanıyor, mürakabe organları için büyük bir faaliyet sahası kalmıyor.²

HARPTAN SONRA HAYAT PAHALILIĞI İKİ İKTİSATÇI ARASINDA KONUŞMALAR

Harpten Sonra Pahalılık Devam Etmeyecek - Zeytinyağı Fiatı - Devlet İktisadiyatı ve Pahalı İstihşâl - Fâsid Daire

- Beni büsbütün ümitsizliğe sevkedecek surette lâkırdı söylüyorsun. Hayat pahalılığı için öyle sebepler ileri sürüyorsun ki harpten sonra dahi ardda kalmaları mümkündür. O halde demek oluyor ki harpten sonra dahi hayat pahalılığı âfetinden kurtulamıyacağız. Harpten sonra dahi fakir ve orta halk sınıflarımız refah yüzü görmeyecek. Meydan yine vurgunculara, karaborsacılara kalacak, serbest serbest at oynatacaklar.

- Hayır! İfrattan tefrite düşmiyelim. Realiteleri gözden uzak bulundurmak suretile hayallere kapılmak doğru olmadığı gibi, asıl ve esası olmıyan vehimlere kapılarak ümitsizliğe meydan vermek de yanlıştır. Seni tatmin etmiş olmak için onu şimdiden söyleyeyim ki kanaatimce harpten sonra hayat pahalılığı devam etmeyecektir. Harpten sonra hal ve vaziyet ne olursa olsun fakir ve orta halk sınıflarını kasıp kavuran, vurgunculara, karaborsacılara saltanat sürdüren hayat pahalılığı ergeç ortadan kalkacaktır.

- Harpten sonra kıtlık ortadan kalktıktan sonra dahi hayat pahalılığı tehlikesi baki kalacaktır, diyen sen değil misin? Ruhî ve mânevî âmiller varmış. Şimdi de ağız değiştirerek hayat pahalılığı devam etmeyecek diyorsun. Hangi sözüne inanayım?

- Ben size tehlike vardır dedim, bu tehlikeyi önlemeğe muvaffak olamayacağımızı söylemedim. Sakim ruhî itiyatlar, muzır zihniyetler âmil olmuştur dedim, bunları harpten sonra tesirsiz bırakmayacağımızı imâ bile etmedim. Güdümlü iktisadî siyasetimizde bazı hatalar işledik, dedim. Bu hataların tashih olunmaması ihtimalini asla düşünmedim.

- Senin «mücerret» umumî şekildeki ifadelerinden bir şey anlamıyorum. Madde tayini suretiyle izahat verirsen harpten sonra hayat pahalılığından nasıl kurtulabileceğimizi anlamak belki mümkün olur.

- Meseleyi aydınlatmak için madde tayini suretiyle iki misali zikretmekle iktifa edeceğim. Birinci misal ferdi iktisatta hayatı pahalılaştıran vurgunculuğun, karaborsanın en feci cilvelerine maruz kalan istihlâk maddelerinin en bariz misali zeytinyağıdır:

Malûmunuz olduğu vechile son senelerde zeytinyağı istihsalimiz normal istihsallerimizden pek dîn değildir. Normal zamanlarda bu mahsulümüzün mühim bir kısmını ihraç ederdik. Son senelerde ihracat yapmadık. Bu vaziyete göre müstehliklerin darlık çekmemesi ve fiyatların fazla yükselmemesi pek tabîi görülür. Halbuki hakikat halde en ziyade darlık gördüğümüz, en ziyade pahalılaştan istihlâk maddesi zeytinyağı olmuştur. Çünkü harp dolayisiyle halkın bütün tabakalarında heyecanlı, telâşlı ve vehimli bir zihniyet hâsıl olmuştur. Müstahsil, mutavassıt ve müstehlik ileride hiçbir istihlâk maddesi bulunamayacağı, bulunsa bile pek pahalı olacağı, mesul makamların bu darlığa hiçbir çare bulamayacakları zehabına kapıldılar. Bu zihniyetten istifade eden zeytinyağı müstahsilleri ve daha doğrusu müstahsiller yerine kaim olan açıkgoz matrabazlar stokların yalnız bir kısmını istihlâk merkezlerine sevkettiler. İstihlâk merkezlerinde dolaplarını kurmuş olan muhtekirler ve vurguncular dahi yine aynı zihniyetin tesiri altında malûmumuz olan türlü türlü manevralara başvurdular. Harp esnasında kolaylıkla para kazanmış olan müstehliklerin bir kısmı fiyata bakmıyarak karaborsadan aylar ve hattâ senelere kifayet edecek kadar mal istif ettiler. Mesul makamlar bu sakim zihniyeti tesirsiz bırakacak ve bu vaziyete sebebiyet veren bütün unsurlara şamil köklü tedbirlere müracaat edecek yerde yalnız ön safta ve tesirleri pek mahdut olan bazı kimselere karşı şiddetli tedbirlere, cezaî müeyyidelere başvurdular. Halbuki bu şiddetli tedbirler, heyecanlı, telâşlı ve vehimli zihniyetin artmasına sebebiyet verdiği gibi karaborsacıları dolaplarını yakayı ele vermeyecek şekil ve surette kurmağa sevketmiştir.

Harpten sonra ise şu veya bu ihtiyaç maddesinin bulunmayacağı endişesi hüküm sürmiyecek, istihsal kaynakları normal hale rücu edeceği gibi dahili ve harici münakalât dahi tamamiyle nor-

mallaşacaktır. Bu şerait dahilinde ileride zeytinyağı kâfi derecede bulunmayacak veya hut daha ziyade pahalılaşacak diye neşvü nema bulan telâşlı heyecanlı ve vehimli zihniyete yer kalmıyacaktır. Arz ve talep kaidesi serbest serbest hükümünü icra edecektir. Ancak hastalığın esası bu gibi ruhî amillerden ibaret olduğu göz önünde bulundurulmazsa arz ve talebin serbest olarak hüküm sürmesine mâni olacak yanlış tedbirler alınırsa o zaman benim ileri sürdüğüm tehlike belirir.

Zeytinyağı gibi memleketimizde kâfi derecede yetişen bir çok başka maddeler vardır ki yine bu gibi ruhî âmillerin tesiri altında lüzumundan fazla pahalılaşmış bu maddeler dahi harpten sonra bu muzır ruhî âmillerin tesirinden kurtulacak ve bu suretle hayat pahalılığının ortadan kalkmasına doğru mühim bir adım atılmış olacaktır.

- Meselenin ferdî iktisada taallük eden cephesini anladım. Devlet iktisadiyatına temas eden cepheyi izah eder misin?

- Meselenin devlet ekonomisine temas eden cephesi pahalı istihsalıdır. Dört beş senedenberi memlekette hayat pahalılığı gittikçe artan bir şiddetle hüküm sürmekte bulunduğu gibi tabîi olarak istihsal dahi haddinden fazla pahalılaşmıştır.

Hayat pahalı olunca iktisadî hayata hâkim olan malûm çelik kanunu (La loi d'ourani) mucibince ücretler, yevmiyeler vesair bütün maliyet unsurları o nisbette ve belki daha büyük nisbetlerde yükselir. Maliyet unsurları ucuzlamayınca hayat ucuzlayamaz, hayat ucuzlamayınca istihsal pahalılığına çare bulunamaz. Bu bir fasid dairedir ki içinden çıkmak pek zordur.

- Bu fasid dairenin devlet iktisadiyatıyla ne alâkası vardır?

- Büyük alâkası vardır. Çünkü dahilî istihsalin maliyetini düşürmek ancak devlet organlarının müdahalesiyle mümkündür. Dahilî ihtiyaç maddelerinin en büyük müstahsili devlettir. Yahut devlete bağlı müesseselerdir. Doğrudan doğruya ferdî istihsal ile vücutte gelen ihtiyaç maddelerinin maliyetine devlet, vergi sistemi ve sair idarî tedbirler dolayisiyle pek ziyade müessir oluyor. Bu mesele gelecek konuşmamızın mevzuu olacaktır.³

İKTİSADİ BAHİSLER: YİNE HAYAT PAHALILIĞI VE DEVLET İKTİSADİYATI

*Fâsid Dairenin İçinden Ancak ve Ancak
Devletin Müdahaleleriyle Çıkılabilir –
Bâzı İdarecileri de Yanlış Yola Sevkeden
Psikolojik Âmilleri Vardır*

- Geçen konuşmamızda ileri sürdüğün fasid daire meselesi zihni-
mi büsbütün karıştırdı. İstihsal maliyeti düşmezse hayat pahalılığına
çare bulunamazmış hayat pahalılığı devam ettiği müddetçe istihsal
maliyetini ucuzlatmak mümkün değilmiş. Bu fasid daireden kurtul-
mak için tek çare devletin müdahalesinden ibaret imiş, devlet en bü-
yük müstahsilmiş vesaire vesaire. Ne demek istediğini anlıyamadım.
Bir kere en büyük müstahsil devlet olduğu iddiası doğru değildir.
Devletin istihsal faaliyeti yalnız sanayi sahasının bir kısmına mün-
hasırdır. İhtiyaç maddelerinin çoğunu zürra yetiştirir. Devlet toprak
mahsulü olan iptidaî maddeleri pahalı almak, işçilere vesair hizmet
erbabına yüksek ücretler ve yevmiyeler vermek mecburiyetinde bu-
lunursa istihsal maliyetini nasıl düşürebilir. Bu fasid daire içinden
fert çıkamadığı gibi devlet de çıkamaz.

- Sözlerimin yalnız bir kısmını imal edip en mühim kısımları-
nı ihmal ediyorsan hiçbir vakit anlaşılmıyacağız. Devletin büyük
müstahsil olmakla beraber aynı zamanda vergi sistemi dolayısıyla
ferdî iktisadın istihsal maliyetine müessir olduğunu ilâve etmiştim.
Bu ciheti hiçbir vakit gözden uzak bulundurmamalı. Vergi siste-
mi içinde devletin istihsal ettiği inhisar maddeleri dahi dahildir.
Köylünün muhtaç olduğu tuzu, kibriti, tütünü ve içkiyi devlet verir,
ticaret merkezlerinden gelen giyim eşyasıyla sair ihtiyaç maddeleri
devlet nakleder, hususî taşıtların yakıt maddelerini yine devlet ve-
rir, köylünün giydiği kumaşların çoğunu devlet müesseseleri istih-
sal eder. Devletin inhisarı altında olan bu ihtiyaç maddeleri zürraa

yüksek fiyatlarla satılırsa, zürra alın teri dökerek topraktan çıkardığı mahsulleri ucuz veremez.

- Döner dolaşır, nihayet iş paraya, bütçeye dayanıyor. Devlet yüzlerce milyon liralık fedakârlığı göze alıp kendisine pahalıya malolan ihtiyaç maddelerini ucuz satsın! Vergileri hafifletsin, nakliyat ücretlerini indirsın vesaire vesaire hayat pahalılığına karşı bulduğu çare bundan mı ibaret? Böyle basit ve harcı âlem çareleri bulmak için bizim gibi bilgin, iktisatçı olmağa lüzum yok. Devlet, vergileri ve nakliyat ücretlerini indirmek, pahalı olarak istihsal ettiği malları ucuz satmak vaziyetinde olsaydı vazifesini yapmak için harbin sonunu beklemeğe lüzum görmezdi, bu gibi tedbirlere çoktan baş vururdu.

- Harp zamanında bu gibi tedbirler hiçbir tesir gösteremez çünkü ortalığa hakikî veya mevhum kıtlık ve varlık hâkim olur. Hakikî veya mevhum sebeplerden dolayı arz ve talep muvazenesi bozulur. Bulanık suda balık avlamak tıynetinde olan muhtekirler, birinci konuşmada izah ettiğim sakim zihniyetlerle malûl olan müstahsil, mütavassıt ve müstehlik halk tabakaları dört seneden beri iktisadî bünyemizi zehirlemekte olan boğucu havayı yaratırlar. Bu şerait dairesinde hükûmetin bu şekildeki müdahalesi hiçbir tesir gösteremez. Halbuki harpten sonra büyük çapta ne hakikî ne de mevhum darlık ve kıtlık mutasavver değildir. Arz ve talep kanunu serbest serbest hükmünü icra edecek, sakim zihniyetlerin cevelânı için müsait saha mevcut olmıyacaktır. Yalnız harp esnasında ve harp vaziyetinin icabı olarak vücade gelen olağanüstü fiilî bir vaziyeti ortadan kaldırmak daha da uzun bir hastalığın bırakmış olduğu izleri izale etmek icap edecektir. Bu vazife ancak devlet tarafından muvaffakiyetle ifa olunabilir.

- Hayat pahalılığı iddia ettiğin gibi harp mahsulü ise aynı has-talık niçin doğrudan doğruya harp içinde bulunan memleketlerde hüküm sürmedi.

- Şimdiye kadar verdiğim izahatı dikkatle dinlemiş olsaydın bu suali sormağa lüzum görmezdin. Başka memleketlerde arz ve talep muvazenesi mevhum sebepler, daha doğrusu sakim ruhî haller tesiriyle bozulmadı. Arzdaki noksan mesul makamlar tarafından tevzi hususunda gösterilen dirayetli ve adilâne takyidat ve tahdidat ile telâfi olundu. Bu adilâne takyidat karşısında halk bozgunculuk yapmadı. İdarecilere karşı tam güven gösterdi ve idareciler bu güvene halel getirecek hiçbir harekette bulunmadılar.

- Harpten sonra idarecilerimiz müdahale edip bozgunculuğa sebebiyet veren psikolojik âmilleri mi ortadan kaldırarak, kendileriyle idare edilenler arasında karşılıklı güveni mi tesis edecekler? Müdahaleden maksadın bu mudur?

- Psikolojik âmilleri ortadan kaldırmak idarecilerin elinde değildir. Çünkü onları da yanlış yola sevkeden bazı psikolojik âmillere de vardır. İdarecilerin yapabilecekleri yegâne şey arz ve talep muvazenesinin mevhum sebepler tesiriyle bozulmasını daha doğrusu sakim zihniyetlere neşvünüma sahası bırakmamaktan ibarettir.

- İdarecileri yanlış yola sevkeden bazı psikolojik âmillerden bahsettin. Bunlar hakkında biraz izahat verir misin?

- Bu mesele ayrı bir konuşma mevzuu olacaktır. Mamafih onu şimdiden söyliyeyim ki pahalılığın hadden aşırı yol almasına sebebiyet veren en büyük âmillerden biri rejimimizin başlıca umdelerinden biri olan halkçılık esasının bazı idareciler tarafından bu meselede gözönünden uzak bulundurmasından ibarettir.

- Biraz daha açık konuş. Vazifelerini suiistimal eden memurlardan mı bahsetmek istiyorsun?

- Hayır! Onlar cemiyetin nizam ve intizamını bozan caniler gibidir. Onların cemiyetle âlâkaları yoktur. Ben tam hüsnüniyet ve ifrat derecede gayretle vazifelerini ifa eden bazı idarecilerden bahsediyorum. Bu gibiler bu meseledeki mevzuatı tatbik hususunda asıl gaye ve maksadın halkın refahını, halkın huzurunu teminden ibaret olduğunu unutarak başında bulundukları şu veya bu müessesenin mevhum menfaatini gözetirler, bütün tavır ve hareketlerinden bu menfaati esas ittihaz ederler.

- Karaborsacılar meydan kalmassın diye hariçten ithal ettikleri malları karaborsa fiyatına sattıran idarecilerden mi bahsetmek istiyorsun?

- Hayır. Bunlar dedikodudan ibarettir. Sübut bulmıyan dedikodulara dayanarak mütalâa yürüten ve hüküm çıkaran adamlardan değilim. Esasen ben yapılan işlerden değil hüküm süren zihniyetlerden bahsettim. Gelecek konuşmamızda fazla izahat veririm.⁴

HARP SONRASI EKONOMİSİ KLERİNG VE TAKAS REJİMLERİ

***Klering ve Takas Usulleri Mutlak Surette
Zararlı Değildir - Kurbağa Şakası -
Harpten Sonra Bu Usulün Devamı
Mümkündür - Bundan Sonra İhracat
Mallarımız İçin Asgarî Değil Azamî
Fiyatlar Tayin Olunmalıdır***

- Son konuşmamızda ileri sürdüğün fasid daire meselesi zihni-mi büsbütün karıştırdı. Bu fasid dairenin içinden nasıl çıkabileceğimizi bir türlü kestiremiyorum. Mamafih bu meseleyi bir kenara bırakalım, şimdiye kadar sükûtle geçiştirdiğimiz şu dış ticaret meselesini biraz inceliyelim. Ben eminim ki hayat pahalılığına en ziyade sebebiyet veren en mühim âmillerden biri mal mubadelesi için tatbik ettiğimiz klering ve takas rejiminden ibarettir. Harpten sonra bu rejimin devamına ihtimal veriyor musunuz?

- Evvelemirde şunu bilmelisin ki klering ve takas rejimi haddizatında mutlak surette zararlı bir rejim değildir. Harp esnasında muharip ve tarafsız memleketlerin hemen kâffesinde bu usul tatbik olunmuş ve hiç birinde bu yüzden hayat pahalılığına meydan vermemiştir. Hattâ bidayette bizde dahi bu usulün böyle bir belirtisi olmamıştır. Bu garip tezahür Almanlarla harpten bir müddet sonra yaptığımız klering muahedesi yüzünden meydana çıkmıştır.

- Nasıl oldu?

- Harp vaziyeti dolayısıyla bundan evvelki konuşmalarda az çok belirttiğimiz maddî ve manevî sebepler yüzünden toprak mahsullerimizde bir derece pahalılık peyda oldu. Almanlar ve onlara uyarak Macaristan, Slovakya gibi peyk memleketler toprak mahsullerimiz için ödemeğe mecbur oldukları fazla bedeli, karşılık olarak klering yoluyla bize ihraç ettikleri sanayi mallarını zammettiler.

İsviçre, İsveç gibi tarafsız memleketler dahi aynı yolu takip etmek mecburiyetinde bulundular. Bu suretle ithalât malları pahalılaştı ve netice itibariyle hayat pahalılığı bir kat daha artmıştır.

- O halde demek oluyor ki Almanyada dahi bizden aldığı ihtiyaç maddelerinin fiyatı aynı nisbette artmıştır.

- Hayır! Orada bizden alınan ihtiyaç maddeleri normal veya normale yakın fiyatlara yani bizim müstehlikin tediye ettiği bedelden dün fiyatlara satılıyordu. Fiyat farkını sanayi mallarını bize pahalı satan ihracatçı takas ofisine öderdi. Bizde ise bu olağanüstü fiyat farkları hep müstehlikin sırtına yüklenmiştir. Ve bu yüzden hayat pahalılığı kartopu gibi gittikçe artmıştır. Almanların toprak mahsullerimiz için tasasız olarak ödediği fazla bedelleri ihracatçı dercep etmiş ufak bir kısmı «fon» namıyla tahsil edilen bir nevi vergi olarak ayrılmıştır. Netice itibariyle müstehlik yani halk ezilmiştir.

- Demek oluyor ki harp vesilesinden istifade ederek toprak mahsullerimiz yüksek fiyatla satmak işinde netice itibariyle biz zararlı çıktık.

- Elbette! Bu münasebetle klering usulünün başlıca mürevviçlerinden olan meşhur Alman maliyecisi Sacht'a⁵ isnat olunan bir şaka hatırıma geliyor; iki Lehli Musevi Varşova civarında gezinmekteyken karşılarında bir kurbağa çıktı. Muziplik yapmak maksadiyle bunlardan birisi arkadaşına dedi ki: «bu kurbağayı yutarsan sana bin zeloti veririm.» Arkadaşı bu fırsatı ganimet bilerek hemen kurbağayı yutuverir, bin zelotiyi dercep eder, bir müddet sonra müthiş karın ağrısıyla kıvranmağa başlar, fakat dişlerini sıkarak arkadaşına belli etmedi. Karşılığında ikinci bir kurbağa çıkınca arkadaşına der ki «bana verdiğin bin zelotiyeye yazık oldu. Sen de şu kurbağayı yut ben de sana bin zeloti veririm.» Bir dakika evvel cebinden çıkardığı bin zelotinin hasretile yanan arkadaşını hemen ikinci kurbağayı midesine indiriverdi. İki arkadaş müthiş karın ağrısıyla kıvrana kıvrana otele varınca muziplik yapmak teşebbüsünde bulunmuş olan Lehli Musevi arkadaşına dedi ki; «her birimiz zelotilerimize kavuştuk, o halde karın ağrıları neye yaradı?»

Klering ve takas usullerinin bizdeki tatbik şekli de öyledir. Biz

5 Hjalmar Schacht (1877-1970): Alman bankacı. Reichsbank'ın genel başkanı ve Almanya'nın Ekonomi Bakanı. Kaynak: http://eng.wikipedia.org/wiki/Hjalmar_Schacht. (derl. notu).

ihraç mallarımıza zam yaparız karşı taraf ithal mallarımıza zam yapar netice hayat pahalılığından başka bir şey olamaz!

- Demek oluyor ki klering ve takas usulleri zararlıdır. Harp sonrası ekonomisinde bu usulün yeri olmayacaktır.

- Ben böyle bir şey söylemedim. Harpten çok zaman evvel bu usulün tatbikına başlamıştır. Bu usulle ihracat ve ithalât arasındaki muvazenenin bozulması neticesinde millî parada bir rayiç sukutunu önlemek gayesi istihdaf olunmuştur. Belki de harpten sonra hiç olmazsa bir müddet için bu usulün tatbiki zarurî görülecektir. Fakat bu usulün tatbiki için normal, yani beynelmilel cari fiyatlardan ayrılmak icabetmez. Hattâ harpten sonra milletlerarası tediya-tı için şimdiden tasarlanan projeler meyanında bu tediya-tın klering bankası marifetiyle yapılmasını tavsiye eden ve Keynes projesi namile anılan İngiliz teklifidir. Şu farkla ki bugün tatbik edilmekte olan klering usulü iki taraflıdır. («bilateral») Bu usulde karın ağrısı veren fena tatbikat tehlikesi mevcuttur. Keynes projesi ise çok taraflı (multilateral) klering esasına dayanır. Bu esasta ise karın ağrısı tehlikesi tasavvur olunamaz.

- Harpten sonra bir müddet bizim dahi döviz sıkıntılarına maruz kalacağımızdan bu klering ve takas usullerine devam edeceğimizi kabul etmek lâzım gelir.

- Evvelce de izah ettiğim gibi ben bu usulün devamında hiçbir mahzur görmüyorum. Ben en büyük tehlikeyi bu usulle mallarımızı pahalı satıp mukabilinde pahalı mal almağa devam olunmasında görüyorum.

- Böyle olursa ne olur?

- Halkımızı, fakir ve orta sınıflarımızı senelerden beri kasıp kavurmakta olan hayat pahalılığı musibeti eskisi gibi devam edecek, hemen bütün dünyada herkes ihtiyaç maddelerini normal fiyatlara temin ederken yalnız halkçı Türkiyenin fakir ve orta sınıfları pahalılık dolayısıyla eskisi gibi türlü türlü mahrumiyetler içinde kıvrınacak, esasen fakir olan Türk halkı ihtiyaç maddeleri için bütün dünyada cari olan hakiki bedelden iki üç misli fazla bedel ödemeğe mecbur olacaktır. İngiltere, Amerika gibi serbest döviz veren memleketlere mallarımızı satamıyacağız ve binnetice onlardan normal fiyatlarla mal almak için döviz temin edemeyeceğiz.

- Bu vaziyeti önlemek için ne gibi tedbirler tavsiye edersin?

- Gayet basit. Şimdiye kadar mesul makamlar ihracat mallarımız yabancı memleketlere ucuz satılmasın diye asgari fiyatlar tayin ederler. Bundan böyle aynı mesul makamlar dünya piyasasını itibar pazarına alarak, Amerikada olduğu veçhile azamî fiyatlar tayin etmelidirler. Fiyat murakabe organları takas suretiyle gelen mallar için dünya piyasasından aykırı fiyat kabul etmemelidirler.

- Sen meseleyi yalnız bir zaviyeden mahkeme ediyorsun. Ellerinde külliyetli stoklar bulunduran resmî ve hususî müesseseler pahalıya malettikleri maddeleri zararına mı satsınlar?

- Harpten sonra dünya piyasalarına ayak uydurmak meselesi bir küldür. Bu mesele de ayrı bir konuşma mevzuu olacaktır. Mamafih şimdiden söyliyelim ki memleket için hayat memat mesabesinde mühim olan bir hususta şu veya bu sınıfın, şu veya bu müessesenin kârını veya zararını göz önünde bulundurmak asla doğru olamaz.⁶

HARP SONRASI EKONOMISI OFISLER VE BİRLİKLER

***Birlikler Harp Mahsulü Değil, Devletin
İktisadî Siyasetinden Doğan Yeni
Uzuvdur. Bu Teşekküllerin, Meslek
Birliğinden İbarete Olan Asıl Vazifelerine
Rücu Etmeleri Mümkündür.***

- Haftalardan beri devam etmekte olan konuşmalarımızda harp sonrası ekonomisini uzak veya yakın bir istikbal mevzuu olarak göz önünde bulundurmıştık. Şimdi artık harp sonrası tâ kendisi çatıvermiş bulunuyor. Bu suretle harp sonrası devresi fiilen başlamış oluyor demektir. Fakat şimdilik ortalıkta ekonomi sahasında bu devreyi andıracak hiçbir eser veya hareket görmüyorum. Beş altı senedenberi özlediğimiz sulh ekonomisinin ilk cilvelerine ne zaman mazhar olacağız? Başka memleketlerde sulh ekonomisine doğru mühim adımlar atılmağa başlanmıştır. Acaba biz niçin bu hususta kayıtsız ve hareketsiz kalıyoruz.

- Kayıtsız ve hareketsiz bulunmuyoruz. Elbette gazetelerde okudunuz. Memleketimizde harp ekonomisinin başlıca ifadesi olan ofislerin ve birliklerin lâğvına karar verilmiş, ofisler ve birlikler ortadan kalkınca elbette herkesin hasret çektiği serbest ticaret başlar, iktisadi hayatımız normale doğru yol alır.

- Bu haberler kat'î surette yalanlanmıştır. Belki bu hususta alâkadar makamlar tarafından incelemeler yapılmaktadır. Fakat serbest ticarete engel olan bu müesseselerin lâğvı düşünülmüyormuş.

- Ben de şu kanaatteyim ki bugünkü şerait dahilinde lâğvdan bahsetmek pek yerinde olmıyan bir isticai eserinden başka birşey değildir. Misal olarak bugün ithalât ve ihracat birliklerini ele alalım. Bu birlikler esas itibariyle harp mahsulü değil resmî tarif mucibince de devletin iktisadî siyasetinden doğmuş ve fakat harp vaziyeti dolayı-

siyla esas maksatlarından aykırı vazifelerle mükellef tutulmuş müesseselerdir. Harbin sona ermesiyle birliklerin bugünkü faaliyetlerine lüzum kalmaz. Fakat bu birlikleri yaratan devletin iktisadî siyaseti elbette değişmeyecek belki o vakit bu müesseseler sulh ekonomisinin icaplarına göre ayârlanır, birlikler normal ekonomiye rücu için engel olmak şöyle dursun, mevcut engelleri kaldırmağa hizmet edebilecek organlar vazifesini görürler.

- Çok tuhaf konuşuyorsun! Zıdlar cemetmek imkânı var mı? Birlikler ticaret serbestisini kayıt altına almak için kurulmuş müesseselerdir. Bunların normal iktisadî hayata avdet için hizmet edebilecekleri hatıra getirebilir mi? Harp ekonomisinin icabı olarak vücade getirilen organlar sulh ekonomisinde kullanılabilir mi?

- Daha söze başlarken demiştim ki bu birlikler harp mahsulü değildir. Temelleri daha sulh ekonomisi devresinde atılmıştır. Harpten çok zaman evvel meriyete giren «dış ticaretin teşkilâtlandırılması hakkındaki umumî mevzuatımızın kadrosuna dahildir. 15.5.935 tarihli ve 3018 sayılı kanunun yedinci maddesinde deniliyor ki: «hükûmet lüzum gördüğü mıntakalarda muayyen malların ihracı ile meşgul ruhsatnameli tacirlerin birlikler kurmalarını emredebilir.»

Ticaret Vekâleti harpten birkaç sene evvel bu salâhiyeti kullandı, doğu ve cenup mıntakalarında canlı hayvan ihracatiyle meşgul olan, keزالık Gazi Antepte Hasan keyif tütünlerini ihraç eden tacirleri ayrı ayrı birlikler kurmağa mecbur tutmuştur, bu birlikler el'an ayrı ayrı tiplerde statüler ve vazifelerle faaliyette bulunuyorlar. Ticaret Vekâletinin bu kanunî salâhiyeti millî korunma kanununun 34 üncü maddesi mucibince ithalât tacirleriyle toptancı ve yarı toptancı tacirlere dahi teşmil etmek suretiyle tevsi edilmiştir. Ticaret Vekâleti harpten evvel yazılan esbabı mucibe mazbatasında birliklerin hukukî mahiyetini şu şekilde tarif etmiştir. «Bu müessese iktisadî devletçiliğimizin doğurduğu yeni bir uzuvdur. Bu yeni uzuv tesanüt esasına dayanarak millî iktisat emrinde ve onun gayelerine uygun olarak çalışmak üzere birleşmiş hususî teşebbüs erbabının bir meslek birliğidir.»

- Bu izahatla ne demek istiyorsunuz? «İktisadî devletçiliğimizin doğurduğu yeni bir uzvu» olarak vasıflandırılan ve harp seneleri esnasında ithalât ve ihracat ticaretimizi sımsıkı bağlayan ve bazı

muhitlerde ayyuka çıkan şikâyetlere meydan veren birliklerin bugünkü faaliyeti sulh ekonomisi zamanında dahi devam edecek mi? Tüccar bir malı ihraç veya ithal edeceği zaman birlik heyeti idare âzası bulunan veyahut herhangi bir şekilde birliğin muamelelerine vakıf olan rakiplerine karşı bütün çıplaklığıyla teşhir etmeğe mecbur olacak mı? Birliğin kararını haftalarca ve belki aylarca beklemek suretiyle ticaretin en mühim rüknü olan sürat esasına ebediyen veda etmek mi icabeder? Ticaretin her bir şubesinde feleğin türlü türlü çenberlerinden geçerek yetişmiş, pişmiş olan kırk yıllık tüccarın bilgi ve tecrübesi, zekâ ve işgüzarlığı büyüklü, ufaklı bu hususta bilgi ve tecrübeden behresiz memurların hüküm ve takdirlerine kurban olacak mı? Bütün dünyanın bildiği ve terakkinin sarsılmaz esas olarak tanıdığı serbest ticaret bizde bu suretle tarihe mi karışmış olacaktır? Siz iktisadî devletçiliği bu mânada mı anlıyorsunuz?

- Maksadımı anlatamadım. Birliklerin faaliyeti bugünkü şekilde devam edebileceğini iddia etmedim. Yalnız şunu anlatmak istedim ki esas itibarile bu teşekküllerin lâğvı bahis mevzuu olamaz. Harp ekonomisine nihayet vermek zamanı geldiğinde bu teşekküllerden lüzumlu ve faydalı görülenleri asıllarına irca etmek mümkün olacaktır.

- Asılları nedir?

- Aslına rücu etmek demekle neyi kastediyorsunuz?

- Ticaret Vekâletinin yukarıda zikri geçen esbabı mucibe mazbatasında kanunun kasdettiği birliklerin mahiyeti tasrih edilmiş bulunmaktadır: «hususî teşebbüs erbabının birer meslek birliği.» Meslek birliklerinin mahiyetini ve asıl vazifelerini hepimiz biliyoruz. Zümreyi alâkadarların umumî menafiini korumak ve gözetmek. Meslek birlikleri, hususî teşebbüs erbabının hususî işlerine aslâ müdahale etmez. Ticaretin en mühim rükünleri olan sürat, mahremiyet gibi unsurlara asla dokunmaz, arz ve talebin serbestii cereyanına asla halel getirmez bilakis bu gibi prensiplerin halden vikayesi için elden gelen gayreti sarfederler.

- Birliklerin asıl vazifelerine rücu etmek zamanı hulûl etti mi?

- Bu zamanın henüz hulûl etmediğini iddia etmek mümkün olsa bile, bu rücu zamanının pek uzak olmadığını ve serbest tica-

rete doğru yol almak için şimdiden hazırlıklara başlamak, serbest ticaret prensiplerine aykırı olan ve harbin bitmesi üzerine fuzulî ve hattâ zararlı telâkki olunabilen kırtasi muameleleri şimdiden peyderpey ortadan kaldırmak lâzım geldiği inkâr olunamaz.

- Ofisler ve diğer mümasil müesseseler hakkındaki fikriniz nedir?

- Bu meseleler hakkında bundan sonraki konuşmalarımızda dertleşmeğe devam ederiz.⁷

HARP SONRASI EKONOMİSİ TÜRK-İNGİLİZ TİCARET VE TEDİYE ANLAŞMASI

*Tahakkuk Etmeyen Ümitler - Barut
Fıçısı Heyûlâsı - Takas Manevraları ve
Prim Oyunları - Ortadaki Ölüyü İşte
Bu Vasıtalarla Kaldırmağa Yeltenirsek
Akabinde Bir Değil Birkaç Ölü Daha
Peyda Olur*

- Aylardan beri sabırsızlıkla beklediğimiz Türk-İngiliz ticaret ve tediye anlaşması nihayet gazetelerimizde intişar etti. Okudunuz mu? İçyüzünü, ruhunu anlıyabildiniz mi?

- Okudum. Büyük bir şey anlıyamadım. Fakat hayal inkisarına uğradım.

- Hayal inkisarı neden oluyor?

- Hal ve maslahat icabı olarak senelerce müddet muayyen bir İktisadî rejim takip ettik. Almanya ve Orta Avrupa memleketlerine mallarımızı normalden iki üç misli pahalı sattık ve onlardan ihtiyaç maddelerimizi aynı nisbette ve belki daha fazla pahalı aldık. Sun'î bir hayat pahalılığı yarattık. Şimdi bazı istisnalardan varınazar pahalı mallarımız için müşteri yoktur ve bundan dolayı, normal fiyatlara mal satan mütteliklerimizden ve dostlarımızdan ihtiyaç maddelerini satın almak için kâfi derecede döviz temin edemiyoruz. Ve bundan dolayı pek tabîi olarak bu meşum hayat pahalılığını söküp atamıyoruz. Bütün ümitlerimi bu Türk-İngiliz anlaşmasına bağlamıştım. Müzakereler aylarca sürdü. Bu müttelik zarfında Londra'dan gelen haberler ve şayialar beni çok derinle telaşa düşürdü. Güya İngilizler sterline karşı Türk parası rayıcını 12 liraya çıkarmak hususunda ısrar ediyorlarmış. Bizde de buna inananlar çok oldu. Bu rayıcı muvafık görenler de eksik de-

ğildi. Ben kendi hesabıma bu şayia ve haberlerin tahakkuk etmediğine memnun oldum. Fakat bu anlaşmada bizi bulduğumuz çıkmazdan kurtaracak hükümler görmüyorum. Yekdiğerimize şu veya bu sahada kolaylıklar yapılacağına dair mücerret vaidler eksik değildir. Bu vaadlerin ehemmiyetini inkâr edecek değilim. Fakat hiçbir taahhüdü tazammun etmeyen bu vaadlerin tamamıyla tahakkuk edeceğini kabul etsek bile bugün içinde bulduğumuz tehlikeli çıkmazdan kurtulmak imkânı yoktur. Dış ticaretimizi normal fiyatlarla malı alıp satmak suretiyle idare etmek vaziyetine gelmeyince halkımızı senelerden beri kasıp kavurmakta olan hayat pahalılığına çare bulmak, sulh ekonomisine kavuşmak imkânı yoktur.

- Anlaşmada bahsettiğiniz mücerret vaatlerden başka kayde şayan hiç bir madde yok mu?

- Vardır. Fakat benim aklım fikrim hep normal hayata, sulh ekonomisine avdet, malî iktisadımızı büyük tehlikelere maruz bırakan bugünkü iktisadî rejimden kurtulmak arzusu etrafında toplanmış bulunduğundan bu mesele ile alâkadar gördüğüm üçüncü madde üzerinde durdum. Başkaları için belki zararsız ve tesirsiz görülen bu madde bende her an iştiâl tehlikesine maruz bir barut fıçısı tesirini husule getirmiştir.

- Anlaşmayı baştan başa okudum. Barut fıçısı tesirini bırakacak bir madde görmedim.

- Bahsettiğim üçüncü maddenin meali şudur: Merkez Bankası anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte sterlinin alım satım kurlarını ve sterlinle yapılacak bazı muamelelere tatbik olunacak primi ilân eder. Bu kuru primde bilâhare yapılması lüzumlu görülebilecek herhangi bir değişiklik, zamanında yine Merkez Bankası tarafından ilân olunur. Anlaşmanın yürürlükte kaldığı müddet zarfında öteden beri tatbik edilmekte olan prim nisbetlerinde tenzilât yapılamıyacaktır. (Hâlâ tatbik edilmekte olan prim nisbetleri ihracatta yüzde kırk, ithalâtta yüzde 45 dir.)

- Ben bu maddede bizi telâşa sevkedecek hiçbir şey görmüyorum.

-Vaziyet meydandadır. Şimdiye kadar verim üzerinde elâstikiyet bahis mevzuu değildi. Şimdi öyle bir elâstikiyet peyda oluyor ki hiçbir zaman aşağı doğru gitmiyecek, hep yukarıya doğru sürüklene-

bilecektir. Kuru prim indirilemez ancak arttırılabilir. Bu heyûlayı anlaşımaya sokmağa neden lüzum görüldü?

- Arttırmağa karar verecek olan Merkez Bankamız değil mi? Menfaatimize uygun görünmezse elbette arttırmıyacaktır.

- Ben hadiselerin ve ahvalin tazyikından korkarım. Bu tazyik bugün dahi mevcuttur. Ve günden güne artmak istidadındadır. Milletlerarası piyasalarında cari olan normal fiyatlara nazaran iki üç misil derecesinde pahalı olan ihracat mallarımızın çoğu serbest dövizle tediyeler yapan müttefiklerimizin memleketlerine satılmıyor. Onları kısmen İsveç, İsviçre gibi takas suretiyle muamele yapan memleketlere çıkarmağa çalışıyoruz. Bu takasçı memleketlerden bizim stok sahiplerinin veya madrabazların ceblerine akan fazla paralar yabancı memleketlerden gelmekle beraber bizim zavallı müstehliklerimizin, harp esnasında her vesile ile varını yoğunu elinden çıkarmış olan fakir ve dar gelirli halkımızın tam takır ceblerinden çıkıyor. Çünkü takas memleketlerinden gelen ihtiyaç maddelerini iki üç misli fiyatlarla ödiyen onlardır. Onlarla beraber ben de son ümit gözlerimi şu İngiliz ve henüz ufukta görünmiyen Amerikan anlaşmalarına çevirmiştım. Ufukta ümit şulesi beklerken karşıma demin izah ettiğim barut fıçısı çıkıverdi. Telâş ve endişeye hakkım yok mu?

- Seni telâşlandıran şu barut fıçısı meselesini daha açık olarak izah eder misin?

- Bugün ithalât mallarımızda görülen ve senelerden beri halkımızı perişan eden sun'î pahalılık klering ve takas manevralarından ileri gelmiştir. Şimdi aynı sun'î pahalılığın kuru prim manevralarıyla kökleşmesi tehlikesine maruz bulunuyoruz. Farzedelim ki Merkez Bankası, tiftiğimizi, derilerimizi hububat ve bakliyatımızı satın almak mecburiyeti altında anlaşmanın kendisine bahsettiği kullâhiyete dayanarak İngiliz lirasına yüzde seksen bir prim tatbik etmeğe karar verir, ithalât primi şimdiye kadar takip edilen usule nazaran yüzde 17 derecesinde fazla olmak itibarıyla ithalât mallarına bittabi yüzde 95 prim tatbik edilecektir. Bu primler İngiliz lirasına tatbik olununca bittabi dolar ve sair serbest dövizler aynı nisbette tatbik edilecektir. Şimdiye kadar takas manevralarından dolayı hasıl olan sun'î pahalılığı bundan sonra aynı sun'î pahalılığı aynı kuru prim oyunlarına dayanacaktır. Fakir halk, dar gelirli müs-

tehlik için vaziyet aynı ve belki daha kötü olacaktır.

- Bu barut fıçısının günün birinde patlıyacağına yani kuru primlerin arttırılacağına dair bir delil veya emare görüyor musun?

- Hayır şimdilik ufukta böyle bir şey yoktur. Belki benim düşündüklerim sadece vehimden ibarettir. Öyle olmasını çok temenni ederim.

- İyi ama meydana bir ölü vardır. Müşteri bulamıyan pahalı ihracat mallarımız, bu ölüyü ortadan kaldırmak lâzım gelmez mi?

- Elbette lâzım gelir. Fakat bu ölüyü takas manevralarıyla veya kuru prim oyunlarıyla ortadan kaldırmağa yeltenirsek akabinde ortalıkta bir değil birkaç ölü daha peyda olur.

Ölü ölü olarak ortadan kaldırılır. Sun'î vasıtalarla onu ayağa kaldırmağa çalışmak abesle uğraşmaktan başka bir şey değildir.⁸

«TAN”IN MÜHİM ANKETİ: 3 HARP SONRASI MESELELERİ TANINMIŞ İKTİSATÇI VE SANAYİCİLERİN 6 SUALE CEVAPLARI

*Fiyat Meselesi: Mademki İhtikârla
Mücadeleden Matlup Netice Hasıl
Olamadı, Arz ve Talep Muvazenesini
Halelden Vikaye Etmekten Başka
Çare Yoktur.*

Sulh devresine girerken Türkiye'nin karşılaştığı bir çok iktisadi meseleler vardır. Memleketin harp sonu devrede uğrayacağı güçlükleri atlatmak bu meselelerin çözülmesine bağlıdır. Daha bugün bu meselelerin sıkıntıları ve tesirleri kendilerini göstermeğe başlamıştır. *Tan* bu meseleleri altı sınıfa ayırarak memleketin tanınmış iktisatçı ve sanayicileri arasında bir anket yapmıştır. Aldığımız cevapları neşrediyoruz.

Tekin Alp'in Cevabı

1- Fiyat meselesi nasıl halledilebilir?

- Malûm olduğu veçhile normal zamanlarda fiyatlar arz ve taleple taayyün eder. Herhangi bir şekilde müdahale lüzumsuz ve hattâ muzırdır. Harp zamanında olağanüstü ahval dolayısıyla ekser ihtiyaç maddelerinin mevcudu azaldığı için müstehlik kütlesini himaye maksadiyle mesul makamlar müdahale etmek zorunda kalırlar. Geçen harpte olduğu gibi bu harpte dahi bu müdahale bütün dünyada istihlâki tahdit ve mevcut ihtiyaç maddelerinin müstehlikler arasında müsavat dairesinde tevzii şeklinde yapılmıştır. Bizde arz ve talep arasındaki muvazenesizlik başka yerlerde gördüğümüz çaplarda tezahür etmediği için istihlâki tahdit gibi klasik usullere lüzum görme-

dik, ihtikârla mücadele sistemini tecrübe ettik. Netice malûm. Artık bundan sonra Arabın dediği gibi min cerbül mücerreb hatâsından sakınmalıyız yani bir kere yapılmış bulunan tecrübeyi tekrarlama-mak lâzım. Mademki istihlâki tahdit edemiyoruz, mademki ihtikârla mücadeleden matlup netice hasıl olmadı arz ve talep muvazenesini halelden vikaye etmekten başka çare yoktur. Harp esnasında belki bu yolda tedbirler almak mümkün değildi. Fakat harpten sonra me-sul makamların azim ve gayretiyle, isabetli tedbirleriyle arz ve talep muvazenesini temin etmek mümkün olacaktır.

2- Fiyatlar böyle kaldıkça milletlerarası iktisadî münasebetleri-miz nasıl ayarlanabilir?

- Fransızların pek doğru bir hikmet sözleri vardır. «Meseleyi va-zetmek onu halletmek demektir» (poser la question est la répondre) bu mülâhazaya binaen müsaadenizle سوالinizi kasıt ve gayeyi itibar nazarına almak suretiyle şu şekle ifrağ edeceğim. «Fiyatlarımız dünya piyasalarında cari fiyatlardan birkaç misli fazla olduğundan dolayı mallarımızı ihraç edemezsek ve bundan dolayı hariçten ithal etmek mecburiyetinde bulunduğumuz ihtiyaç maddelerinin bedeli-ni ödemek için döviz temin edemezsek milletlerarası münasebet-lerimizi nasıl ayarlayabiliriz.»

Mesele böyle vazolunca cevap kendi kendine meydana çıkar.

Bu fiyatlar böyle kaldıkça milletlerarası iktisadî münasebetleri ayarlamak mümkün olmadığından kendine yeter sistemine mür-aattan başka çare yoktur.

İhracat mallarımızı pahalı satmak ve buna mukabil ithalât mal-larımızı pahalı satın almak suretiyle belki bir müddet takas usulü-ne devam etmek mümkün olacaktır. Fakat sıra gelecek ki takas mu-ameleleri için karşı taraf bulunamayacaktır. Dünya münasebatında serbest dövizle tediye usulü yeniden teessüs ettikten ve dünya piya-salarında normal fiyatlarla alış veriş yapmak imkânı hasıl olduktan sonra bu karışık, çapaşık ve göz boyacılıktan başka bir mâna ifade etmeyen takas muamelelerine kim yanaşır?

3- Para paritesi nasıl halledilebilir?

- Para paritesi anket mevzuu değil dünya çapında bir etüde mev-zuudur. Biliyorsunuz ki senelerden beri İngiltere ve Amerika'da en meşhur mütahassıslar ve en salâhiyettar devlet adamları bu mese-

le ile uğraşıyorlar. Birbirinden çok farklı olan Amerikan ve İngiliz projeleri uzun boylu münakaşalara meydan veriyor. Sulh münasebetile şurada burada inikad edecek olan kongreler ve konferansların en mühim mevzularından birini de bu mesele teşkil edecektir. Bu parite meselesini halletmeden milletlerarası münasebatı normal bir şekil alamaz.

Parite meselesi hakkında milletlerarası anlaşmalar taayyün ve takarrür ettikten sonra memleketimize mahsus hususiyetler hakkında fikir imal olunabilir.

4- Harp sonrası ekonomik kalkınmanın ana programı ne olmalıdır?

- Ekonomik kalkınmamızın ana programı Kemalizm rejiminin ideolojisini teşkil eden anayasamızda münderiçtir: Devletçilik, halkçılık. Devlet iktisadî hayatı tanzim eder, fakat halkın refahını, halkın hürriyet ve saadetini bir an dikkat nazarından dûr tutmaz. Kemalist şeflerimiz bu iki umdeyi mükemmel surette telif eden formülü bulmuşlar ve yapmışlardı. Ferdin beceremeyeceği iktisadî teşebbüsleri devlet deruhte eder, ferdin yapabileceği teşebbüsleri devlet teşvik ve tergiye etmek suretiyle yardım eder.

Son zamanlarda harp zarureti dolayısıyla ferdin faaliyet sahası lüzumundan fazla tahdit olunmuş. Fakat mâni zail olunca memnu avdet eder. Harp zarureti ortadan kalktıktan sonra harbin icaplarından olan müdahaleler ortadan kalkmalı, devletin doğrudan doğruya müdahalesi ancak ferdin iktidarı fevkinde olan işlere inhisar etmeli. Ve ferdin faaliyet sahasına bırakılacak olan işler için devletin nazımlık vazifesine halkçılık idealinden ilham almak suretiyle kuvvet verilmelidir.

5- Ne gibi sanayi kurulabilir ve kurmalıdır?

- Esas itibariyle bu hususta tahdit ve takyid caiz değildir. Memleketin muhtaç olduğu her nevi sanayi kurulabilir ve kurmalıdır. Bu hususta yalnız rantabilite meselesi bahis mevzuu olabilir. Teşebbüs sahibi tetkik eder, iptidâi madde, teknisyen, mutahassıs işçi, dış rekabet istihsal maliyeti gibi unsurları gözden geçirir, fabrikanın kurulmasından hesap bulursa teşebbüs eder. Tabiidir ki bu hususta devlet şahsî teşebbüs erbabına rehberlik ve yardımcılık vazifelerinden geri kalmaz.

Mamafih uzun müddet için tahdidi bir kayıt göz önünde bulundurulabilir. Biz dış ticaret bakımından münhasıran ziraat memleketiyiz. Sanayimiz yalnız kendi ihtiyacımıza münhasırdır. İhtiyacımıza tekabül eden her türlü sanayi faaliyet sahamız dahiline girer. Ehemî mühîme takdim etmek, işleri sıraya koymak gibi hususları hayata yani ahvalin inkişafına bırakmak daha doğru olur.

6- Mevcut sanayimizi rekabetten korumak için ne gibi tedbirler almalıdır? Gümrük duvarları kalkarsa tutunmamız mümkün olabilir mi?

- Sizin ayrı ayrı vazettiğiniz iki meseleyi birleştirmekte fayda gördüm. Çünkü bu iki mesele birbirine sıkı surette bağlıdır. Mevcut sanayimizi korumak için tedbirler alınmadan gümrük duvarlarını kaldırmak bahis mevzuu olamaz. Gümrük duvarlarının kalkması prensipi ancak zamanla ve tedrici surette ve her memleketin iktisadî bünyesini itibar nazarına almak suretiyle elde edilmesi lâzım gelen bir ideal olarak ileri sürülüyor. Gümrük duvarlarının kalkması hemen tatbiki lâzım gelen bir nas-ı kat'î hükmünde kabul edilirse bizim gibi sanayi bakımından henüz zayıf bir vaziyette olan memleketleri kalkınmak imkânından ebediyen mahrum kalmağa mahkûm etmek demek olur. Ancak şurasını iyice anlamalıdır ki, gümrük duvarlarının himayesi altında yaşamak da mümkün değildir. Kendimizi rekabetten korumak için iktisadî tedbirler almak zarureti vardır. Bu tedbirler yalnız bize mahsus değil bütün dünyaya şamil umumî mahiyette tedbirlerdir. Teknikte tekemmül, rasyonel usullere baş vurmak, ferdî teşebbüse kuvvet vermek, rekabetin tatbik ettiği usullere ayak uydurmak vesaire vesaire. Kendi iktisadî bünyemize mahsus bir vaziyet görmüyorum.⁹

HARP SONRASI EKONOMİSİ: 1

HALKIMIZIN YAŞAYIŞ SEVİYESİ

Harpten Sonra En Mühim Dâvamız
– Halkın Yaşayış Seviyesini Servet
Kaynaklarımızla Yükseltmek – Ticaret
Odalarının Hayatı Ucuzlatmak İçin
Buldukları Çareler

Şimdi artık yalnız Avrupa harbi değil, umumî dünya harbi tâbirin bütün şümûl ve mânasıyla sona ermiş bulunuyor. Bundan sonra artık eski ve yeni dünyada, küçük büyük, zengin fakir, zayıf kuvvetli, bütün milletler ve memleketler, beş senelik harbin açtığı derin yaraların tedavisi ve uzun yıpratıcı harp devresinden artta kalan, adsız, hesapsız musibetlerin tasfiyesiyle uğraşmağa başlayacaklar. Kimi harp dolayısıyla evsiz, barksız kalmış olan milyonlarca halka mesken, kimi açlık kıtlık tehlikelerine maruz kalan bütün millet efradına yiyecek tedarik etmek, kimi milyonlarca işçiyi geçindirecek fabrika ve imalâthaneleri yeniden kurmak, kimi iştira kuvveti sarsılmış olan millî parayı sağlamlaştırmak gibi muazzam millî dâvalarla pençeleşecek ve bütün dünya her harbi takip eden intikal devresini asgarî sıkıntılarla geçiştirmeye çalışacaktır.

Bizde hamdolsun harp dolayısıyla meskensiz kalmış milyonlarca halk yoktur. Fakat hayat pahalılığı dolayısıyla mesken kirasını ödemeğe muktedir olmıyan yüzbinlerce vatan evlâdı vardır. Biz başka milletler gibi açlık veya kıtlık tehlikelerine maruz değiliz. Toprağımızın feyiz ve bereketi yalnız bizi beslemeğe değil bazı komşularımızın imdadına da yetişmeğe müsaittir. Fakat ihtiyaç maddelerinin emsalsiz bir surette artışından dolayı mübarek toprağımızın bu feyiz ve bereketinden istifade edemiyen milyonlarca halk vardır. Millî paramız, geçen umumî harp akabinde bütün dünyayı az çok vehametle istilâ etmiş olan mahut enflâsyon âfetine şimdilik maruz değildir. Fakat gayrı malî ve gayrı iktisadî sebep-

lerden dolayı senelerden beri düçar olduğumuz bu kahredici fiyat artışı yüzünden millî paramızın iştira kuvveti akıl ve hayale gelmez derecede azalmış, vurguncu, karaborsacı, mirasyedi, anaforcü, hırsız olmıyanların yani kahir çokluğumuzun yaşayış seviyesi asgari dereceye düşmüştür.

İşte harpten sonra bizim bütün gayretimizi çekecek olan en mühim millî dâvamız nev'ine mahsus bir dâva olacaktır. Harp esnasında, hamdolsun ne evlerimiz yıkılmış, ne fabrikalarımız yanmış, ne millî paramız zayıflamış, ne millî servetimiz yıpranmış fakat tekrar ediyoruz gayri malî ve gayri iktisadî sun'î sebeplerden dolayı, namusiyle geçinmek vaziyetinde olan ekser halk tabakaların yaşayış seviyesi çok düşmüş ve daha kaba tâbirle halkımızın ekseriyeti fakrû sefaletle düçar olmuş bulunmaktadır. Tabiidir ki, halkçılığı başlıca şiar ittihaz etmiş olan Cumhuriyet rejimimiz harpten sonra bu halin devamına asla müsaade etmeyecek ve her ne pahasına olursa olsun bu nisbetsiz ve sebepsiz fiyat artışı ve malûm tâbiriyle hayat pahalılığı âfetinin def' ve ref'i için çare bulacak ve şimdiye kadar namusiyle geçinmiş olan geniş halk tabakaları, fakrû sefaletten kurtulmak için vurgunculuğa, anaforcülağa baş vurmağa mecbur bırakılmıyacaktır.

Senelerden beri memleketimizi, halkımızı kasıp kavuran bu âfetin vehameti şimdiye kadar yâr olsun ağyar olsun kimsenin gözünden kaçmış değildir. Gazeteler senelerden beri feryatlar kopardığı gibi mesul makamlar dahi buna çare aramaktan asla geri durmadılar fakat şimdiye kadar harp vaziyeti dolayısıyla cezrî tedbirlere tevessül etmeğe kimse cesaret edemedi. Şimdi artık cezrî, inkılâpçı tedbirlerin sırası gelmiştir. Harbin türlü türlü felâketlerine düçar olmuş olan millet ve memleketlerin huzur ve refahına kavuşurken Allahın inayetiyle bu felâketlerden masun kalmış olan Türk milletin bu hayat pahalılığı yüzünden huzur ve refahtan mahrum kalmasına pek dün bir yaşayış seviyesine mahkûm bulunmasına asla cevap verilmiyecektir.

Fakat esefle görüyoruz ki bu millî davaya çare aranırken henüz cezrî, inkılâpçı tedbirlere baş vurulmuyor. Hastalığın ârazını yalnız teskin edici ilâçlar bulmakla uğraşılıyor.

Ankarada Bakanlıklar arası komisyonlar teşkil edilmiş, uzun boylu incelemeler yapılmış, fakat bu komisyonların müsbet neti-

celere varıp varmadıklarını ve müsbet neticelere varıldıysa verilen kararların neden ibaret bulunduğunu bilmiyoruz. Bizce malûm olan ve gazetelere az çok akseden neticeler İstanbul, İzmir ve Ankara Ticaret Odalarının «temenni» mahiyetinde olan kararlarıdır. Halkın temsilcisi telâkki olunan bu müesseseler Ticaret Bakanlığı tarafından bu mesele etrafında incelemeler yapmağa ve hayatı ucuzlatmak için çareler teklif etmeğe davet olunmuş. Odalar da toplanarak müşterek raporlar tanzim etmek suretiyle Bakanlığa bazı çareler tavsiye etmişlerdir...

İşte biz bu sütunlarda bu tavsiye olunan çareler üzerinde durmağı ve bu münasebetle esas mesele hakkında mütalâalarımızı arzetmeği faydalı bulduk. Ancak esasa girişmeden evvel şunu belirtmek isteriz ki halkın temsilcisi telâkki olunan Ticaret Odalarının bu husustaki mesailerini meselenin ehemmiyet ve vehametiyle mütenasip bulmadık. Yapılan incelemeler sathîdir, meseleyi topyekûn halledilecek bir kül mahiyetinde değildir, teklif olunan çarelerin hiç birisi ilmî usullerle yapılmış araştırmalara, sistemli, bilgili incelemelere müstenit değildir. Tavsiye olunan çareler meyanında her gün gazetelerde tekrarlanan nakliyat ücretlerinin tenzili, inhisar maddelerinin ucuzlatılması gibi harcıâlem olan temenniler bulunduğu gibi en mühim, en müessir çare olarak emisyonların durdurulması gibi yanlış fikirlere ve yanlış kanaatlere müstenit teklifler vardır. Eminiz ki halkın temsilcisi telâkki olunan bu sayın müesseseler ilmî usullerle ve ihtisas erbabının fikirlerinden istifade etmek suretiyle incelemeler ve araştırmalar yapmış olsalardı bu yanlış yollara sapsamazlardı ve belki «topyekûn bir tesviye sureti» için plân ve proje vazifesini görebilecek bir neticeye varabilirdi.

Ticaret odalarının muhtırasında tavsiye olunan çareleri bu sütunlarda ayrı ayrı makaleler halinde birer birer tetkik etmeği vazife biliriz. Şimdilik muhterem Ticaret Odaları heyetlerine basit bir teklifte bulunmakla iktifa edeceğiz:

«Milletin yaşayış seviyesini memleketin servet kaynaklarıyla mütenasip bir dereceye yükseltmek» harpten sonra güdülmesi lâzım gelen en mühim milli dâvamızdır Bu muazzam dâvanın hal ve faslı için kıymetli fikirlerinizden tecrübe ve malûmatınızdan pek çok istifade olunabilir. Fakat bu dâvanın topyekûn hal ve faslına medar olabilecek, plân ve projeyi tanzim etmek için bilgi ve salâhiyetiniz

kâfi değildir, mesele en ziyade ilim ve ihtisasa dayanır. İlim ve ihtisas erbabı hamdolsun memleketimizde kâfi derecede mevcuttur. Onlar da bilgilerini, ihtisaslarını milletin, memleketin emrine amade bulundurmak için can atarlar. Siz onları seferber edip ticaret zümreleriniz, esnaf teşkilâtınız, tecrübe ve malûmat sahibi unsurlarınız, vesikalarınızla onlara müzaheret ederseniz millete ve memlekete pek büyük bir hizmette bulunmuş olursunuz.

İlim ve ihtisas erbabını bu muazzam dâva uğrunda seferber etmek için en makul yol umumî bir müsabaka açmaktan ibarettir. Söz ve salâhiyet sahibi olan bütün millet güzideleri harekete gelir, araştırmalar, incelemeler yaparlar. Araştırmalar neticesinde ilmi usullerin yardımıyla ihtisas erbabı tarafından tanzim edilecek olan topyekûn projeler jüri heyetine sunulur, jüri heyeti bu projeler içinde en liyakatli olanları mükâfatlandırır, bunları mesul makamların dikkat nazarına arz etmekle beraber, neşretmek suretiyle bütün millet efradını tenvir etmek suretiyle onları mesul makamların yardımcı olmağa davet ve teşvik eder.

Evet! Biliyoruz ki zihnî itiyatlarımız bu gibi müsabakaları yalnız Güzel Sanatlara dair olan plân ve projeler için kabul eder, bu gibi meseleler için müsabaka suretiyle kürsü sahibi olan ve olmıyan bütün ihtisas erbabının bilgilerinden, emeklerinden istifade etmek hatıra gelmez.

Fakat malî iktisadî işlerin ihtisasa dayandığı ve bahis mevzuu olsa meselelerimizi lâıkiyle incelemek için ilmî usullerle aylarca uğraşmak lâzım geldiği düşünülürse, bütün milletin mukadderatıyla sıkı bir surette alâkadar olan bir meselenin hal ve faslı için müsabaka suretiyle bütün salâhiyet erbabını harekete getirmenin ne kadar faydalı olduğu kolaylıkla anlaşılır.¹⁰

HARP SONRASI EKONOMİSİ: 2

HAYAT PAHALILIĞI VE ENFLASYON

*Pahalılığın İlk Sebebi, Mihver
Devletleriyle Pahalı Almak, Pahalı
Satmak Esasına Dayanarak Yapılan
Muamelelerden İbarettir – Devlet
Müesseselerinin Kâr Hadleri*

Bundan evvelki makalemizde işaret ettiğimiz veçhile İstanbul, İzmir, Ankara Ticaret Odaları tarafından hayatı ucuzlatmak meselesi hakkında müşterek olarak tanzim olunan raporda hayat pahalılığına en mühim sebep olarak fazla kâğıt paranın tedavülde bulunması keyfiyeti gösterilmiş ve bu itibarla hayatı ucuzlatmak için kâğıt para emisyonlarının tahdidi tavsiye olunmuştur.

Bundan bir müddet evvel aynı sütunlarda hayat pahalılığı hakkında neşrettiğimiz bir seri makalede biz enflasyonun hayat pahalılığına müessir olmadığını izah ve ispata çalıştık. Ticaret odalarının bu tavsiyesi münasebetiyle bu meseleye daha etraflı olarak avdet etmek mecburiyetinde bulunuyoruz.

Enflasyonun fiyatların artışı meselesinde en mühim âmil olduğu iddiası Ticaret Odalarına münhasır bir iddia değildir. Ondan evvel resmî ve gayrı resmî ilmi ve gayrı ilmi mehafilde bu iddia muhtelif vesilelerle adetâ bir mütearife olarak tekrar edilmiş bulunmaktadır. Bu hususta söz söylemeğe salâhiyetli olan ilim erbabı sükût ettikleri için bu iddia aldı yürüdü ve nihayet Ticaret Odalarının resmî raporlarında dahi enflasyon hayat pahalılığının başlıca sebebi olmak üzere gösterilmiştir.

Halbuki iktisadi hayatımızı altüst etmiş olan halk tabakalarımızı fakr ü sefaletle düçar eden fiyat artışının ne suretle geliştiğini ve ne gibi esbap ve avamil altında inanılmaz derecelere vardığını tetkik etmek zahmeti ihtiyar edilmiş olsaydı enflasyon gibi mevhum bir unsura bu kadar ehemmiyet atfedilemezdi. Bu zahmet ihtiyar edildiği takdirde

fiat artışının tabii olmadığı, ne mali ne de iktisadi sebeplerden ileri gelmediği ve tamamıyla sun'î olduğu meydana çıkar.

Harbin bidayetinden beri Almanya, mihver memleketleri ve mihver peykleri abloka altına alındığından bunlar, başta Almanya olmak üzere toprak mahsullerimizle iptidai maddelerimize şiddetle muhtaç kaldılar. Bu gibi mallarımızı behemahal temin etmek için fiyata bakmadılar. Mallarımıza iki üç misli derecesinde fiyat ödediler, normal veya normale yakın fiyatlarla mal almak isteyen diğer müşterileri bu suretle piyasalarımızdan uzaklaştırdılar ve netice itibariyle ihracat mallarımızın en büyük kısmı senelerce müddet hakiki değerinden iki üç misli fazla fiyatlarla Almanya ve sair mihver memleketlerine gitmiştir....

İlk nazarda memnuniyete şayan görülen bu vaziyet pek nâhoş neticeler etmiştir. Mihverci müşteriler bize ödemek mecburiyetinde bulundukları fazla bedelleri bizim müstehlik tabakalarına yüklemek yolunu buldular. Bizimle teati ettikleri klering ve takas muahedelerini «pahalı mal almak ve pahalı mal satmak» esasına dayattılar. Bizden aldıkları mallar mukabilinde bizim muhtaç olduğumuz sınaî mamulâtını yine iki üç misli fazla bedellerle sattılar. Fiyatların bu suretle artışından dolayı millî iktisat itibariyle zarar görmediler.

Bu sun'î «pahalı mal almak pahalı mal satmak» sisteminin o zamana göre menfaatimize uygun olup olmadığını -saded harici olmak itibariyle- burada tetkik edecek değiliz. Yalnız şurasını belirtmek isteriz ki bu sistemin iç pazarımızdaki tesirleri pek mahzurlu olduğu halde mihverci müşterilerimizin iç pazarları bu fena tesirlerden tamamıyla masun kalmışlardır. Mihverci müşterilerimiz bize ödemek mecburiyetinde bulundukları fiyat fazlalarının kendi müstehliklerine yüklenmemesi için tedbir almışlar. Mallarımızı pahalı fiyatlarla alan memleketinin ithalâtçı müstehliklerine normal, yani iç pazarlarımızda carî olan fiyatlardan kat kat daha ucuz fiyatlarla tevzi eder, fiyat farkı, ithalâtçıya ihracatçının bizden tahsil ettiği fazla bedellerden takas ofis marifetiyle tediye olunur. Takas ofisinde cerayan eden bu hesap muamelelerinden müstehliğin hiç haberi olmaz, pahalı mal almak ve pahalı mal satmak onlar için takas ofisi defterlerinde bir hesap muamelesinden ibaret kalır. Halkın yaşayış seviyesiyle hiç alâkası olmaz.

Bizde ise gerek mal satışında ve gerek malı alışında alınıp veri-

len sun'î fiyat farkları dört beş seneden beri hep müstehlik sınıflara yani bütün millete yüklenmiştir.

İthalât malları için ithalâtçının yabancı ihracatçıya ödediği fazla bedeli mevcut olmıyan bir takas ofisine ödetmek bizde kimsenin hatırına gelmedi ve gelemezdi. Pahalı fiyatlarla ithal olunan malların vurgunculuk, karaborsacılık, ihtikâr gibi manevralarla bir kat daha pahalılaşmaması için tedbir almak filvaki hatıra geldi fakat muvaffak olamadık, bütün mücadelelerimize rağmen ithalât malları ateş pahasına yükseldi. İşin asıl garip ciheti şudur. Bizim müstehliklerimiz yalnız ithalât malları için değil ihracat malları için dahi bu sun'î fiyat farklarını ödemek mecburiyetinde bulundular. Bu garibeyi uzun uzadiye izaha lüzum yoktur. Yabancı memleketlere sun'î yüksek fiyatlarla satılan malların çoğu kısmen dahilde dahi istihlâk olunur. İç pazarla dış pazar arasında fasıl hat bulunmadığından dahilde dahi Türk müstehliki muhtaç olduğu Türk mahsulleri için ihraç fiyatını ödemek mecburiyetinde bulunmuştur. Bu fiyat yükselişi yalnız yabancı müşterinin aldığı mallarda değil bu malların benzerlerinde dahi kendini göstermiştir.

Artık bundan sonra «in'ikas» kaidesinin malûm cilveleri üzerinde durmağa lüzum yoktur. Az müddet zarfında pahalılık iktisad âleminin bütün sahalarına in'ikâs suretiyle intikal etti.

İlk zamanlarda yalnız istihlâk sahasında başlayan pahalılık az müddet zarfında istihsal sahasına dahi sirayet etmiştir. Bu da pek tabiidir. Müstehlik aynı zamanda müstahsildir. Gerek kendi şahsî yaşayış ve gerek iş ve sanatı için kullandığı ihtiyaç maddelerini pahalı satın alan müstahsil ucuza istihsal yapılabilir mi?

Müthiş bir kar dağı, bir adalanış gibi iktisadi sahamız üzerine yuvarlanan pahalılığı durdurabilecek tek bir kuvvet vardı: Devlet müesseseleri.

Devletçilik rejimi ve seferberlik vaziyeti dolayısıyla devlet memlekette en büyük müstahsil olduğu gibi en büyük müstehlik vaziyetinde dahi bulunuyordu. Devlet müesseseleri iş işten geçmeden nazımlık rolünü pek mükemmel surette oynayabilirlerdi.

Halbuki bu müesseselerin başında bulunanların çoğu rejimimizin devletçilik umdesini yanlış anladılar. Devletçilik umdemizin yanıbaşında bir de halkçılık umdesinin bulunduğunu göz önünde bulundurmadılar. Halkın huzur ve refahı, halkın yaşayış seviyesi

gözden uzak bulunduğu için devlet müesseseleri nazımlık rolünü oynayacak yerde cereyana katıldılar, esasen pahalı istihsal ettikleri mallara fert için suç ve ihtikâr addolunan mubalâgalı kâr hadlerini ilâve etmekte mahzur görmediler.

Tebarüz ettirildiği veçhile Sümerbank gibi devlet müesseselerinin mamûlâtı yüzde 33 ile yüzde 90 kârla satılmaktadır... Halbuki bir tüccar ne kadar muteber ve namuslu olursa olsun malın cinsine göre yüzde 10 ile yüzde 25 den fazla kârla mal satarsa adalet pençesi yakasına yapışır, hapse mahkûm olur...

Bundan maada başka pahalılık unsurları aramak lâzım gelirse ilânihaye sayabiliriz. Bir aralık istihsalı teşvik köylüyü borçtan kurtaracak maksadiyle toprak mahsullerine fazla bedel tayin olunması, nakliyat ücretlerinin yüksekliği, inhisar maddelerinin fahiş fiyatları gibi mühim âmiller meydandadır.

Bu âmiller göze çarpmaktayken pahalılığa başlıca sebep olarak enflasyonu göstermek sebep ile neticeyi eser ile müessiri birbirine karıştırmak mânasını ifade eder.

Bundan sonraki makalede bu husustaki görüşümüzü etraflı surette izah etmeğe çalışacağız.¹¹

HARP SONRASI EKONOMİSİ: 3

HAYAT PAHALILIĞINA KONULAN TEŞHİS

*İstanbul Ticaret Odaları Hayat Pahalılığı
Hastalığına Yanlış Teşhis Koymuşlardır.
Yanlış Teşhis İle Yapılan Tedaviler Hiç Bir
Zaman İyi Neticeler Veremez*

Bundan evvelki makalemiz şu cümle ile bitmişti: «Hayat pahalılığına başlıca sebep olarak enflasyonu göstermek, sebep ile neticeyi, eser ile müessiri birbirine karıştırmak mânasını ifade eder.» Garip bir söz, bir paradoks gibi görünen bu iddianın hakikatin tâ kendisi olduğunu ispat etmek mevkiindeyiz. Ticaret Odalarının ve onlar gibi birçoklarımızın zannettiği gibi memleketimizde hayat pahalılığı enflasyondan doğmamış bilâkis enflasyon hayat pahalılığından doğmuştur. Ancak evveleminde şurasını belirtmek gerekir ki biz enflasyonu sebep zaviyesinden değil netice zaviyesinden mütalâa ediyoruz. Enflasyon fenomeninin ilmî tarifi şu yolda telhis olunabilir: «Kâğıt para miktarının, iş hacmi ve tedavül ihtiyacına nisbetle bolluğu, para arzının mal mevcuduna nisbetle fazlalığı ve bu muvazenesizlik yüzünden paranın mala karşı haiz olduğu ıstira kuvvetinin azalması.» Bu itibarla demek oluyor ki enflasyon fenomeninde para bolluğu bir sebeptir. Paranın haiz olduğu ıstira kuvvetinin azalması bu sebebin bir neticesidir. Her şeyde olduğu gibi bu meselede dahi esas olan neticedir.

Şimdi artık ilmî cepheyi, ilmî ifadeyi bir kenara bırakıp doğrudan doğruya realite ile temasa girişebiliriz.

Hayat pahalılığının enflasyondan ileri gelmediğini iddia etmekle beraber iktisadî sahamızda enflasyonun, yani paradaki ıstira kuvvetinin sukut ve zaafı tam mânasiyle mevcuttur. Bu sukut ve zaafın belirtileri en mühim iktisat sahalarımızda korkunç bir surette kendini göstermektedir.

Bu sahaların en başında altın rayıcı gelir. Serbest borsada altın

rayicinin resmi altın rayicinden üç misline kadar yükseldiğini hepimiz biliyoruz. Cumhuriyet Merkez Bankasının kabul ettiği resmi rayiç bir altın liraya karşı on kâğıt liradan dün olduğu halde serbest borsada bir altın liraya karşı otuz liradan fazla alınıp veriliyor.

Kâğıt para iştira kuvvetinin sukut ve zaafı gayrı menkul fiyatlarında dahi aynı nisbette tezahür etmiştir.

Malûm olduğu veçhile Millî Korunma kanunlarının tesiriyle gayrı menkul iratları pek tabii olarak asgari dereceye düşmüştür. Buna rağmen gayrı menkul fiyatları azalmak şöyle dursun harbin bidayetindeki fiyatlara nisbetle üç misli derecesinde artmış bulunmaktadır.

Paranın iştira kuvvetini bu derece düşüren mümasıl hadiselerde görüldüğü gibi paranın bolluğu mudur? Kanaatimizce paramızın iştira kuvvetini düşüren âmil hayat pahalılığından başka bir şey değildir. Halk beş kuruşluk buğdayı meselâ 50 kuruşa almak mecburiyetinde bulunursa paraya emniyet kalır mı? Bu gibi vaziyetler de meydana çıkması pek tabii olan psikolojik âmilleri ve bu âmillerin tesiri altında hiçbir iktisâdi kayda tâbi olmıyarak «ferman ferma» olan spekülasyonu durdurmak spekülasyon hırsını frenlemek mümkün olur mu? Elinde avucundaki paranın su gibi erimekte olduğunu gören halk kara gün için sakladığı ak akçeyi sarı akçeye tahvil etmek veya toprağa, gayrı menkule yatırmak hususunda tereddüt eder mi? İşte hayat pahalılığının tevlit ettiği bu «panik» bozgun zihniyetidir ki enflasyonu yani paranın iştira kuvvetinde sukut ve zaafı doğurmuştur ve bu itibarladır ki bizde enflasyon bir sebep değil bir neticedir, bir müessir değil bir eserdir.

Burada mukadder bir suale cevap vermek mecburiyetindeyiz. Memleketimizde tam ve şümüllü mânasiyle enflasyon yani para bolluğu yok mudur?

Mümeyyiz vasfı güdemli ve disiplinli olmaktan ibaret olan harp ekonomisinde para miktarının iki üç misli artması hiçbir zaman enflasyon doğurmamıştır. Bu artış enflasyon doğursa bile bu yüzden husule gelen hayat pahalılığı yüzde yirmi veya yirmi beş derecesini aşamaz. Geçen harpte harp ekonomisi daha doğrusu güdüm-lü ekonomi cari olduğu müddetçe, kâğıt para sekiz on misli arttığı halde enflasyon tehlikesi zuhur etmedi, bu harpte dahi, anarşiye

kurban olan Çin ve Yunanistan gibi memleketlerden maada hiçbir muharip veya bitaraf memlekette büyük çapta enflasyon yani para iştira kuvvetinin sukutu bahis mevzuu olmamıştır. Halbuki bugün bitaraf ve muharip memleketlerin hepsinde kâğıt para beş on misli artmış bulunmaktadır.

Biz harp ekonomisini tatbik hususunda muvaffak olamadığımız içindir ki bizde hayat pahalılığı korkunç bir vehamet kesbetmiş ve bu yüzden paranın iştira kuvveti bu derece düşmüş bulunmaktadır.

Bizde yalnız bir sahada güdümlü ekonominin muvaffakiyetli ve memnuniyet verici neticeleri görülmüştür. Millî parayı koruma sahası.

Normal zamanlarda, hattâ geçen harpte intikal devresinde bütün dünyayı istilâ etmiş olan enflasyon salgını en ziyade kambiyo sahasında dehşet verici tesirlerini göstermişti. Frank sterline, sterlin dolara, dolar da altına karşı sukut eder, iktisat âlemi altüst olurdu. Son derece hassas ve nazik olan kambiyo sahasında ittihaz olunan gerekli ve isabetli tedbirler neticesinde milli paramız harice karşı iştira kuvvetini bir dereceye kadar muhafaza edebilmiştir. Şurası kayda şayandır ki klering muahedelerinde millî paramız için tayin olunan makul rayiçler keyfi ve hayali değildir. Paramızın hakiki iştira kuvvetine dayanır. Harbe tekaddüm eden senelerle harp seneleri zarfında dış ticaretimiz muvazeneli cereyan etmiştir. Hattâ bazı seneler ihraçat fazlalığı temin olunabilmiş ve bu fazlalık sayesinde Cumhuriyet Merkez Bankasının altın stokunu her sene arttırmağa bile muvaffak olduk. Şurası muhakkak ki «millî parayı koruma» hakkındaki ahkâm ve mevzuat olmasaydı spekülasyon ve spekülasyonun hakiki müessiri olan psikolojik âmillerin neticesi olarak kambiyo sahasında dahi enflasyon baş gösterecekti. Millî paramızın harice karşı iştira kuvveti derece derece zaafa uğrıyacaktı.

Netice olarak şurasını belirtmek isteriz ki İstanbul Ticaret Odaları hayat pahalılığı hastalığına yanlış teşhis koymuşlardır. Yanlış teşhisle yapılan tedaviler hiçbir zaman iyi neticeler veremez. Ekser ahvalde hastalığın vahimleşmesine sebebiyet verir.

Sözü bitirmeden şunu ilâve edelim ki maksadımız kâğıt emisyonlarının tahdidi hususunda Ticaret Odaları tarafından yapılan

tavsiyeye itiraz etmek değildir. Emisyonların tahdidi her hal ve kârda temenniye şayandır. Fakat emisyonların tahdidiyle hayatı ucuzlatmak mümkün olacağını zannetmek bir hayalden ibaret olduğunu belirtmeğe çalıştık.

Diğer makalelerimizde hayatı ucuzlatmak için tavsiye olunan diğer tedbirleri tetkik etmeğe devam edeceğiz.¹²

HARP SONRASI EKONOMİSİ: 4 KÜRSÜ VE HAYAT

*Kürsü Medrese Değildir. Garp
Dünyasında, Dünya Çapında Yeni Mali
ve İktisadî Hamleler Hakkındaki Projeler
İdareciler Tarafından, İlim Adamları
Tarafından Tanzim Edilmiştir.*

«Harp sonrası ekonomisi hakkındaki yazı serinizin birinci makalesinde bu probleme ait en mühim mesele üzerine parmağınızı bastınız. Fakat bu mesele üzerinde kâfi derecede durmadınız. Pek haklı olarak belirttiniz ki harp sonrası ekonomisinde takip edilecek en mühim gaye «halkın yaşayış seviyesini memleketin servet ve gelir kaynaklariyle mütenasip bir dereceye yükseltmekten ibarettir.» Bu gayeye varmak için takip edilmesi lâzım gelen en doğru yolu gösterdiniz: «Bu hususta topyekûn bir plân veya proje hazırlamak için umumî bir müsabaka açmak suretiyle memleketin bütün bilgi, tecrübe ve ihtisas sahiplerini seferber etmek.» Memleket ve millet için hayatî bir ehemmiyeti haiz olan böyle bir fikir bir iki saatlik hayatı olan bir gazete sütununda gömülü kalırsa yazık olur.»

Bu sözler en mühim devlet müesseselerimizden birinin başında bulunan bilgisi ve idare işlerindeki yetkisiyle maruf olan muhterem bir zat tarafından bana karşı muvahaze makamında sarf olunmuştur. Mumaileyh bilhassa bu noktayı ısrarla belirtmiştir: «İlim erbabı nezdinde adetâ bir kaziye haline gelmiş olan şu meşhur sözü elbette bilirsiniz: Her ilimde ve bilhassa iktisat ilminde nazariye pratik sahayı aydınlatmak gayesine dayanır. Ekser memleketlerde realiteye tamamiyle uygun olan bu söz bizde realiteye büsbütün aykırı bir vaziyettedir. Biz «sanat sanat içindir» yolundaki malûm kaideye nazire olarak ilim, ilim için imiş gibi hareket ve ezcümle malî ve iktisadî nazariyeleri yalnız mücerret şekillerde mütalâa ediyoruz. İlmî nazariyelerin pratik sahadaki tezahürleri, bu nazariyelerin memleketimizin

mali ve iktisadi bünyesine uygun olarak tatbiki hakkındaki tetkik ve tettebülere bizde pek ender tesadüf olunur.»

Yetkili, bilgili ve salâhiyetli bir zat tarafından söylenen bu sözler beni bizde kürsü ve hayat meselesi hakkında derin derin düşünmeğe ve bu meseleyi istitrad kabilinden bahis mevzuu etmek üzere harp sonrası ekonomisi hakkındaki esas bahislere ara vermeğe sevk etti.

Evett! Esefle itiraf etmeğe mecburuz. Bizde ekser sahalarda ve ezcümle iktisadî sahada henüz «mücerretlik» çerçevesinden kurtulamamışızdır. Sanki kürsü ile hayat arasında asla aşılması caiz olmıyan fasıl bir hat varmış gibi hareket olunuyor. Ömürlerini ilme vakfeden kıymetli bilginlerimiz yalnız ilim için ilmî tettebüler yaparlar, ilmî nazariyelerden mülk ve millet için amelî neticeler çıkarmak saded, vazife ve salâhiyet dışında telâkki olunuyor. Mücerret ilim çerçevesi haricinde pratik hayata, realiteye taallûk eden meseleler yalnız idarecilerin vazife ve salâhiyeti dahilinde görülür. İlim adamlarının hayat meselelerine seyirci ve yabancı kalmaları iş bölümü icaplarından sayılır.

Bu zihniyetin ne kadar yanlış olduğu bizim de çerçevesi içinde bulunduğumuz garp âlemine sathî bir nazar atfetmekle meydana çıkar.

1929 senesinden 1933 senesine kadar bütün iktisad dünyasını tâ temelinden sarsmış olan o korkunç dünya buhranını malûm olduğu veçhile Amerika'da Roosevelt¹³ o zaman meriyette olan malî ve iktisadî durumları altüst etmiş olan ve inkılâpçı esaslara dayanan meşhur New deal siyasetiyle¹⁴ karşılamağa çalışmıştır. İdareci Roosevelt bu New deal siyasetinin temeli olan prensipleri kendisi kurmamış ilim ve iş âlemlerinde maruf olan, tecrübe ve ihtisas sahiplerinin ilhamlarına uyarak hareket etmiş, etrafında «AKIL TRÖSTÜ»¹⁵ namıyla anılan ve fahri surette çalışan bir grup peyda olmuş, bu grup tarafından hazırlanan inkılâpçı plânları Roosevelt

13 Franklin D. Roosevelt (1882-1945): ABD'nin 32'nci başkanı. (derl. notu)

14 "New Deal" Birleşik Amerika Başkanı Franklin Delano Roosevelt'in başkanlığı döneminde 1933 ile 1937 yılları arasında Birleşik Amerika Kongresi'nde kabul edilen bir dizi iktisadi programdı. Kaynak, "New Deal", http://en.wikipedia.org/wiki/New_Deal (derl. notu)

15 Brain Trust: Franklin Roosevelt'in başkanlığı sırasında onunla birlikte çalışan danışmanlar grubu. (derl. notu)

aklı selimiyle tasvip ederek tatbik mevkiine vazetmiş, «Akıl tröstü» adetâ erkânı harbiye vazifesini görmüştür.

Garbın diğer en ileri memleketlerinde dahi malî ve iktisadî hayatta yeni ileri hamleler bahis mevzuu olduğu zaman ne Churchill'ler,¹⁶ ne Attleeler,¹⁷ ne Roosevelt'ler, ne Truman'lar¹⁸ hatıra gelmez. Bu hamleler için hatıra gelen isimler Benverith,¹⁹ Keynes,²⁰ Whitte²¹ gibi simalardır. Bunlar idareci adamlar değildir, ekserisi kürsü sahibi bilginlerdir. Bu hamleler için plân veya proje tanzim etmek hususunda fırka veya zümre düşünceleri zata hatıra gelmez. Meşhur Beveridge plânı, liberal fırkasına mensup profesör Beveridge²² tarafından muhafazakâr Churchill'in iktidar mevkiinde bulunduğu sırada vücade geldi ve resmî, gayrı resmî idareci ve hususî bütün muhit ve mahfillerde fevkalâde bir alâka ile karşılanmıştır.

Birinci umumî harp zamanından beri müthiş buhranlara meydan veren para vaziyetlerini düzenlemek meselesi bahis mevzuu olunca hep Keynes, Whitte gibi simalar ileri atılır daima onların fikirleri, onların plânları ön safhada görülür, ekseriya tatbikat sahasına da intikal eder. Bugün bile harp sonrası para vaziyetlerinin düzenlemesine taallük eden bütün meselelerde gözler hep Keynes ve Whitte'lere teveccüh eder.

Harp sonrası dünyasında milletlerarası bir para, bir tediye vasıtası çıkarmak meselesinde İngilterenin noktai nazarını, Büyük Britanyanın menafiini gözetken plânlar Churchill'ler, Saymonlar gibi idareci adamlara değil yine Keynes gibi ilim adamlarına izafe

16 Winston Churchill (1874-1965): İngiliz devlet adamı. (derl. notu)

17 Clement Richard Attlee (1883-1967): İngiliz İşçi Partisi başkanı ve İngiltere Başbakanı (1945-1951) (derl. notu)

18 Harry S. Truman (1884-1972): ABD'nin 33'ncü Başkanı. (derl. notu)

19 William Beveridge kastediliyor olmalı. Bkz. 22. dipnot. (derl. notu)

20 John Maynard Keynes (1883-1946): Britanyalı iktisatçı. (derl. notu)

21 Sergei (veya Sergius) Witte (1849-1915): Rus İmparatorluğu'nun sanayileşmesinde büyük etkisi olmuştur. Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/Sergei_Witte. (derl. notu)

22 William Beveridge (1879-1963): Britanyalı iktisatçı ve sosyal reformcu idi. 1942 yılında hazırladığı ve *Beveridge Report* olarak anılan *Social Insurance and Allied Services* eseriyle hatırlanır. Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/William_Beveridge. (derl. notu)

olunmuştur. Amerikanın menafini, doların vaziyetini göz önünde bulunduran projeler Roosevelt, Morgentau²³ gibi idareci adamlar tarafından değil Whitte gibi ilim adamları tarafından ileri sürülmüş ve elân bu gibi hayati meseleler bahis mevzuu olunca bütün dünyada gözler idareci adamlara değil, dünya çapında şöhret sahibi olan ilim adamlarına teveccüh eder, onlardan medet umulur. Bizde bu gibi hususlarda kürsü sahiplerinin sükûtlarını alâkasızlığını mazur göstermek için ileri sürülen mazeret malûmdur: Profesörler için siyâsî yazılar yazmak kanunen yasakmış. Halbuki bu görüş çok yanlış bir zihniyetin mahsulüdür. Malî ve iktisadî bütün meseleler elbette siyasetle alâkadardır. Kürsü sahibi olan ve olmıyan ihtisas sahipleri ilmî kanaatlarını kendi görüşlerine göre meydana korlar, idarecilerin haiz oldukları «otorite»nin ilmi kanaatlara şümullü olamaz. Ziya Gök Alp'in her vesile ile tekrar ettiği gibi ilimde sultanın (otorite) hükmü olamaz.

Evet! Profesörler için siyâsî yazılar yazmak yasaktır. Hiç şüphe yok ki burada kanun vazının kastedtiği siyaset, hükûmet idaresine taallûk eden günlük siyasettir. İlmî esaslara ve kanaatlara dayanan siyasete asla şümülü olamaz. Kanunun, tavzihi ve tadii suretiyle bu meseleyi aydınlatmak lüzumu aşikârdır.

Kürsü sahiplerinin kıymetli bilgilerinden istifade etmek meselesinde garp memleketlerinden deliller ve örnekler aramağa lüzum yoktur. Bu gibi örnekler bizde eksik değildir.

Maliye Vekâletlerince hazırlanmakta olan yeni prensiplere dayanan yeni kazanç kanunu tasarısı için Maliye Vekâleti kürsü sahibi olan bazı profesörlerin rey ve mütalâalarından istifade etmiştir. Haber aldığımıza göre bunların ilhamı neticesinde kazanç kanunu «gelir» kanunu haline gelmiştir. Yeni kanun tasarısında mükellefler için minimum d'enstenu asgari yaşayış seviyesi prensipi kabul olunmuştur. Bu profesörler kanaatlerini hükûmete arzetmeyip yazı ile neşretmiş olsalardı siyaset mi yapmış olurlardı?

İşte bu mülâhazaları göz önünde bulundurarak birinci maka-

23 Hans J. Morgenthau (1904-1980), uluslararası siyaset alanında yirminci yüzyılın önde gelen simalarındandır. 1948 yılında ilk baskısı yapılan *Politics Among Nations* kitabı onlarca yıl boyunca Amerikan üniversitelerinde ders kitabı olarak kullanıldı. Kaynak: http://wikipedia.org/wiki/Hans_Morgenthau (derl. notu)

lemizde ileri sürdüğümüz müsabaka teklifine ısrarla avdet etmeği faydalı görürüz. Bu usulle bütün ilim ve ihtisas erbabımız seferber edilmiş olur. Bilgi ve ihtisaslarına güvenen ve kürsü sahibi olan ve olmıyan bilginlerimiz ilmî araştırmalar yaparlar ve «milletimizin yaşayış seviyesini servet kaynaklarımızla mütenasip bir dereceye yükseltmek» için en muvafık projeleri vücade getirirler ve bu suretle kürsünün medrese olmadığı tahakkuk etmiş olur.²⁴

HARP SONRASI EKONOMİSİ İHRACATLA İTHALÂTIN AYARLANMASI

***İlk Yapılacak İş İhracat Ticaretimize
Konulan Lisans Kaydını Kaldırmaktır.
Bundan Sonra Artık İhracat
Ticaretini, Serbestisine Zincir
Vurmadan, Türlü Türlü Vasıtalarla
Teşvik Etmeğe Gayret Etmeliyiz.***

Memnuniyetle görüyoruz ki bu kere neşrolunan 111 numaralı tamim ve aynı zamanda ihracat ile ithalâtın âyarlanması için itihaz edilmesi takarrür eden tedbirlerle dış ticaretimiz salim ve sağlam esaslara doğru istikamet almağa başlamıştır. İlk nazarda zannolunuyor ki yeni tamimle ithalât işlerine yeni tahditler konmuştur. Bütün harp müddetince muharip ve bitaraf memleketlerinde ithalât umumiyet itibariyle lisansa tâbi tutulduğu halde bizde böyle bir kayda lüzum görülmemiştir. Yeni tamimde ise önceden lisans istihsal olunmadan yabancı memleketlerden Türkiye'ye hiçbir mal ithal olunamayacağı kaydı konulmuştur. Halbuki hakikat halde bu kayıtla ithalât rejimimizde mevcut mühim bir boşluk doldurulmuş oluyor. Şimdiye kadar yalnız akreditif mukabilinde mal getirtmek mecburiyetinde bulunan tüccar, Ticaret Vekâleti bunun üzerine incelemeler yapar döviz vaziyetine memleketin ihtiyacına, teklif olunan fiyata göre müracaatı kabul veya reddederdi. Akreditifsiz mal getirmek için çare bulup fiyat mutabakatı istihsal edenler bu gibi külfetlerden azade kalır, hemen malı getirir, döviz vaziyeti memlekette bu mala olan ihtiyaç meseleleri üzerine durmadan piyasaya sürerdi. Netice itibariyle lüzumlu lüzumsuz memlekette döviz çıkardı.

Bu vaziyetten dolayı ithalât ile ihracatı âyarlamak mümkün değildi, bugün maruz bulunduğumuz döviz zorlukları en ziyade bundan neş'et etmiştir. Bu itibarla 111 No.lu tamim ile bütün ithal

maddelerinin umumî surette ithalî müsaadesine tâbî tutulması pek yerinde bir tedbirdir.

İktisatçı bir muharririmiz tarafından pek haklı olarak belirtildiği veçhile bu tamimde «ithal müsaadesi» meselesinden başka kayda şayan yeni hükümler yoktur. Esasen son zamanlarda fiyat mutabakatı vesikaları elden çıkarılmadan evvel alâkadar makamlar memleketin mala olan ihtiyacı döviz müsaadesi bakımlarından dahi tetkikler yapmağı, Ticaret Vekâleti nezdinde istimzaçta bulunmağı usul ittihaz etmişti ve bu itibarla fiyat mutabakatı bulgaları ithal müsaadesi hükmünü iktisap etmişti. Yeni tamimle idarî bir mahiyette olarak takip olunan usul kanunî bir şekil iktisap etmiş bulunuyor.

Fakat kanaatimizce yeni tamimin en mühim hükmü metninde değil, ruhunda bulunuyor. Tamimde izah olunan mucip sebeplerde dış ticaretimiz için yeni bir istikamet tayin edilmek üzere bulunduğu anlaşılıyor. Bu mucip sebeplerde ithalât kontrolünün hedeflerini izah sadedinde ezcümle deniliyor ki:

«İthalâtımızı, ihracatımızdan elde edilen dış satın alma kabiliyetimizle âyarlamak.»

Bundan anlaşılıyor ki şimdiye kadar tatbikine lüzum görülmiyen ithal müsaadesine ancak bu âyarlamaya imkân hazırlamak maksadıyla tevessül olunmaktadır. Filvaki son zamanlarda Ankara'dan gelen haberlerden anlaşıldığına göre bir müddettenberi Ticaret Vekâletinde ithal müsaadelerine bir ihtiyaç listesi hazırlanmaktadır.

Altı ay veya bir senelik müddete şamil olacak olan bu ihtiyaç listesi tabiidir ki ihracat kabiliyetimizi itibar nazarına almak suretiyle tayin ve tesbit olunacaktır.

İşte meselenin en can alacak noktası burasıdır. İhracat kabiliyetimiz bugünkü bildiğimiz vaziyette kalırsa ve ithalâtımızı bugünkü ihraç kabiliyetimizle âyarlamak mecburiyetinde bulunursak hazırlanmakta olan ihtiyaç listesi pek mahdud bir çapta kalmağa mahkûm olacaktır.

Bundan evvelki makalelerimizde izah olunduğu veçhile ihraç maddelerimizin fiyatları sun'î olarak birkaç misli yükseltilmiştir. Bugün kabulüne lüzum görülen ithal lisansına lüzum görüldüğü halde harbin bidayetinden beri ihraç lisansına lüzum görülmüştür.

Bu ihraç lisansından maksat harp esnasında Almanya, mihver ve mihver peykleri tarafından mallarımıza karşı gösterilen fevkalâde talepten azami derecede istifade etmek, mallarımızın değerinden dün fiyatlarla ihracına meydan vermemek ve bu meyanda bazı hilekâr tüccar tarafından yapılması melhuz olan döviz kaçakçılığını önlemekten ibaretti.

O zaman ihracatın bu suretle kayıt ve zapt altına alınması bir zaruret idi. Millî iktisadımız bu güdemli siyasetten çok istifade etmiştir. Fakat bir seneden beri vaziyet esaslı bir surette değişmiş. Bu tebeddül yüzünden şimdiye kadar lüzumlu ve faydalı bir rol oynayan bu ihraç lisansları zararlı bir hale gelmek tehlikesine maruz bulunuyor.

Malûm olduğu veçhile Almanya, mihver ve mihver peyki devletlerle ticarî münasebatı kat'ettiğimiz günden beri ihraç maddelerimize olan fevkalâde talep birdenbire kesildi. Anglo-Sakson müşterilerimiz derilerimize, pamuklarımıza ve tiftiklerimize ancak milletlerarası piyasalarda cari olan fiyatlarla talip oldular. Buna mukabil kendileri dahi bizim muhtaç olduğumuz sınaî mamulleri bize normal fiyatlarla satmaktan geri kalmadılar. Bir sene evvel hasıl olan bu yeni vaziyet üzerine bizim fiyat mürakabe makamlarına düşen vazife lisans usulüne devam suretiyle sun'î fiyatları dayatmak değil, onları yavaş yavaş normale doğru ircaa dünya piyasalarına intibakını temine çalışmaktan ibarettir. Aradan bir sene müddet geçtiği halde biz lisans siyasetini değiştirmedik. Alâkadar tüccar zarara katlanmak zarureti takdir ederek müşterinin kabul edebileceği fiyatlara satmağa razı olduğu halde mürakabe makamları eski fiyatları esas tutarak bu gibi makul ticari hareketlere mâni oldular. Bugün dahi birçok maddelerimizin ihracına mürakabe makamlarının lisans vermek için ileri sürdükleri fiyat engel olmaktadır.

İhracat için zamanı geçmiş lisans usulüne devam etmek için ileri sürülen vesileler meçhulümüz değildir. İhraç fiyatları sıkı bir mürakabeye tâbi tutulmazsa döviz kaçakçılığına meydan verilmiş olur. Halbuki döviz kaçakçılığı ticaret âleminde ancak bir istisna teşkil eden soysuz, vicdansız bazı adamlara isnat olunabilir. Bu gibi şüpheler yüzünden bütün dış ticaretimize zincir vurmamak engellere maruz bırakmak hiçbir vakit caiz görülemez. Halbuki hakikat halde zama-

nı geçmiş, vazifesi kalmamış olan bu gibi zincirlerin kaldırılmasına mâni olan idarî ve içtimaî hayatımızda mühim roller oynayan mahut atalet inertie seyyiesidir. Cemiyetimizde veyahut idarî sistemimizde yerleşmiş olan bir usul ve itiyat ne kadar muzır ve tehlikeli olursa olsun ancak fevkalâde bir azim ve cezmle kaldırılabiliyor. Ekseriyat şuur altında yaşıyan bu atalet seyyiesi hüküm ve tesirine devam etmek için zahiren makul türlü türlü vesileler ileri sürülür. Bu kaçakçılık vesilesi dahi bu cümledendir.

Cumhuriyet rejimimizin şiarı nesillerce, asırlarca müddet bizi geri bırakmış olan atalet seyyiesine uymak değil rejimimize hâs olan inkılâp hamleleriyle yeni icaplara, yeni zamana intibak etmekten ibarettir.

Mademki ithalâtı ihracatla âyarlamak zarureti takdir olunmuştur, bundan sonra ilk yapılacak iş harbin bidayetinde pek yerinde olarak ihracat ticaretimize konulan lisans kaydını kaldırmaktan ibarettir. Bundan sonra artık ihracat ticaretinin serbestisine zincir vurmak değil, türlü türlü vasıtalarla teşvik etmeğe gayret etmeliyiz...

İhracatı teşvik etmek için ittihazı lâzım gelen tedbirler hakkındaki mütalâamızı bundan sonraki makalemizde izah edeceğiz.²⁵

HARP SONRASI EKONOMİSİ ZİNCİR VE KAMÇI

***Harp Sonrası Ekonomisinde Zincir
Yerine Kamçı Kaim Olmalıdır.
İhracatı Teşvik İçin İlk Tedbir Takas
Usulünün Kaldırılmasından İbarettir.
– Damping Usulü.***

Her memlekette hükûmet idaresinin başında bulunanların elinde iki silâh vardır. Biri müsbet, biri menfî. İdarecilerin muvaffakiyeti bu iki silâhı yerine ve icabına göre hüsnü istimaline bağlıdır. Bu silâhların birincisi zincirdir. Bu sayede amme uğrunda ferдин hürriyeti tahdit olunur, âmmeye zarar verebilecek olan keyfi hareketlere karşı yasaklar konur. Silâhların ikincisi kamçıdır. Bu sayede milletin bütün yapıcı; yaratıcı kuvvetleri harekete getirilir, bütün millet müsbet, hayırlı ve verimli işler yaratmak için ileriye doğru sevk edilir.

Harp ekonomisi devresi esnasında muharip ve tarafsız bütün memleketlerde en ziyade zincir vazife görmüştür. Zincir sayesinde istihlâk asgarî dereceye indirilmiş ve dış ticaret lâıkiyle tanzim edilmiştir. Fakat harp sonrası ekonomisi başlar başlamaz her tarafta tahdit ve takyid idare tarzının yerine teşvik ve tergip idare tarzı ikame edilmiştir. Zincirin yerine kamçı kaim olmuştur. Menfî idare tarzının yerini müsbet idare tarzı tutmuştur.

İşte harp sonrası ekonomisini tanzim hususunda en ziyade bu hakikati göz önünde bulundurmağa mecburuz. Tahdit ve takyit, zincir ve yasak devresi geçmiştir, bundan sonra yapıcı ve yaratıcı işler görebilmek için «teşvik ve tergip» idare tarzına başvurmak sırası gelmiştir.

Esefle itiraf etmeliyiz ki «teşvik ve tergip» bizim en az muvaffak olduğumuz idare tarzıdır.

Bu idare tarzı ilk evvel «teşviki sanayi kanunu» ile idare sistemimize girmiştir. Sanayi sahasında ilk kalkınma hamlesini bu «teş-

vik» sistemiyle temin etmek istedik. Bu kanunun tatbıkında pek az muvaffak olduğumuz için onu ceffel kalem ilga etmeğe mecbur olduk.

Ziraat sahasında yapılan kalkınma hamlelerinde «teşvik» sistemi tecrübeye bile lüzum görmedik. İleri hamleleri devlet kendi eliyle, kendi teşebbüsüyle yapmış, ferdi teşebbüs erbabiyle işbirliği yapmakta «teşvik» maksadiyle ferdi teşebbüslere yardımda bulunmakta fayda görmedi. Belki de iktisadî bünyemiz, zümre ahlâkımız bu «teşvik» idare tarzının tatbıkına pek müsait değildir. Bu ciheti burada incelemek sırası değildir. Bizim burada belirtmek istediğimiz nokta şudur: Harp sonrası ekonomisinde muvaffak olmak için zincirden ziyade kamçıyı kullanmak, müsbet, yapıcı ve ileriye doğru sevkedici tedbirler almak gerektir.

Bundan evvelki makalemizde ithalâtı ihracata ayarlamak gayesiyle ithalâtı lisansa tabi tutmanın pek yerinde bir tedbir olduğunu fakat ayarlama ithalâtı tahditle değil daha ziyade ihracatı teşvik suretiyle temin olunabileceğini belirtmeğe çalıştık. İhracatı teşvik maksadiyle alınabilecek tedbirlerin izahına girişmeden istitrad kabilinden yukarıdaki mukaddemeyi göz önünde bulundurmakta fayda gördük.

Esasa girişmeden şu noktayı belirtmek gerektir ki 111 numaralı tamimle ithalâtı tahdit etmekle ayarlama işi halledilmiş olmaz. İthalâtı tahdit, kanamakta olan bir yarayı sarmak, tedavi için zaman kazanmak demektir. Ayarlama zincirle değil ancak ve ancak kamçıyı kullanmak, «teşvik» idare tarzına tevessül etmekle mümkün olur.

Bu ihracatı teşvik zarureti vakit ve zamaniyle gözönünde bulundurulmuş olsaydı şimdi bu siyaseti tatbik hususunda hiç zorluk çekmezdik. Harp esnasında elimize mühim fırsatlar geçti fakat bu siyaseti gözönünde bulundurmadığımız için onları kaçırdık. Buna dair fikir vermek için bir misal göstermeği faydalı buluruz.

Malûm olduğu veçhile harp esnasında bir aralık toprak mahsullerimiz fevkalâde bir rağbete mazhar olmuş, ihraç maddelerinin fiyatları alabildiğine yükseliyordu. Stok sahipleri hiçbir emek sarfetmedikleri halde fevkalâde kârlar temin ediyordu. Hükûmet pek haklı olarak bu fevkalâde kârlardan bir «âmm» payı ayırmağı

münasip görmüş ve bu suretle Ziraat Bankasına fond namiyle on iki milyon liradan fazla para yatırılmıştır. Eğer bizde bu «teşvik» siyaset tarzı kökleşmiş bulunsaydı ihraç maddelerinden alınan bu âmme payı pek tabii olarak zamanı geldiğinde ihracat ticaretini teşvik gayesine hasrolunurdu. İleriye gören idare adamları pekâlâ takdir ederler karar kârın ortağı olduğu gibi «plus value» kıymet artışı «moins value» kıymet azalmasının ortağıdır. Her kemalin bir zevali, her amelin bir aksül ameli vardır, «fond» namiyle teraküm eden külliyyetli para ergeç buhrana uğramağa mahkûm olan ihraç maddeleri için prim karşılığı olarak elde tutulsaydı bugün zarara uğrayan müstahsillerin veya ihracat ticaretinin imdadına koşmak ve az çok yardım etmek mümkün olurdu. Halbuki malûm olduğu veçhile bu fond paralarının mühim kısmı ihracat ile hiç alâkası olmıyan işlere hasrolunmuştur. Yanlışlığa meydan kalmaması için tekrar etmeğe lüzum görürüz ki bu fond meselesini yalnız «teşvik» idare tarzına karşı öteden beri gösterilen kayıtsızlığa bir misal olarak ileri sürdük, yoksa fiyat artışı zamanında milyonlar kazanan ve şimdi aksülamele uğrayan spekülâtörlere prim verilmesinin ihracatı teşvik mânasını ifade etmediğini pekâlâ biliriz. «İhracatı Teşvik»den maksadımız ihracat hacminin artmasına yardım edecek tedbirlerin alınmasından ibarettir. «İhracatı teşvik» lüzumu lâyıkiyle takdir olunduğu takdirde devletin müdahalesi muhtelif şekillerde kendini gösterebilir.

«Paradoks», garibe nazarile bakılacağını bilmekle beraber şurasını belirtmekte tereddüt etmeyiz ki kanaatimizce ihracatı teşvik maksadiyle alınacak en mühim tedbir pahalı almak pahalı satmak esasına dayanan ve el'an meriyette bulunan takas usulünü kat'i surette kaldırmaktan ibarettir. Takas usulü -tâbir mazur görülsün- bir göz boyacılıktan başka birşey değildir. Pahalı satılan maldan bazı fertler istifade eder, fakat bundan dolayı memlekete fazla kıymet, fazla döviz gelmez. Buna mukabil âmmenin bundan gördüğü zararlar kıyas kabul etmiyecek derecede büyüktür. Çünkü nisbeten ehemmiyetsiz olan bazı takas muamelelerinden dolayı bir an evvel ortadan kalkması lâzımgelen sun'i yüksek fiyatlar eskisi gibi devam eder, mallarımızın serbest döviz memleketlerine ihracına mâni olur ve netice itibariyle döviz sıkıntısı, ithalât malları sıkıntısı gibi musibetler eskisi gibi hüküm sürer. Bu münasebetle bundan evvel-

ki makalelerimizde naklettiğimiz kurbağa hikâyesini hatırlatmağa lüzum görmeyiz.

İhracatı teşvik sadedinde ittihazı lâzım ve mümkün olan tedbirler pek çoktur. Bunları teferruatiyle izaha kalkışmak için bu sütun müsait değildir. Şimdilik bu teşvik idare tarzının gelişmesine mâni olan zararlı bir zihniyete işaret etmekle iktifa edeceğiz.

Son zamanlarda, bazı maddeler için harp senelerinde alıştığımız mahud sun'î fiyatlara müşteri bulunmadığı sabit olunca şu veya bu madde hakkında dahili istihlâkin teşvik suretiyle arttırılması ve hattâ İnhisarlar İdaresinin müdahalesi ısrarla ileri sürüldü ve arasına bu hususta fiiliyata bile girilmişti. Halbuki «ihracatı teşvik» bakımı hareket noktası ittihaz olunursa ihraç maddelerini dahili istihlâke sürmek değil bilâkis türlü türlü tedbirlerle dahili istihlâkin mümkün derecede tahdidine gayret edilir. Bu hususta hatıra gelen en mühim ve müessir usul mahud «damping» usulüdür.

Malûm olduğu veçhile harpten evvel bazı sanayi memleketleri dış pazarlarda mamullerinin sürümünü arttırmak maksadiyle dış pazarlarda onları zararla satarlardı ve fiyat farklarını iç pazarda pahalı satmak suretiyle telâfi ederlerdi. Bu usulün ihracatı teşvik gayesiyle tatbiki için bugün meriyette olan toprak mahsulleri vergisinden istifade olunabilir. Dahili istihlâke sarfolunmayıp tercihan ihracı matlup olan mahsullerden alınacak olan verginin bir kısmı ihraç esnasında prim olarak verilirse bu maksada bir dereceye kadar hizmet edilmiş olur.

Tekrara lüzum var mı? Maksadımız şu veya bu tedbirin alınmasını tavsiye değil ancak prensibi belirtmek, zararlı telâkki ettiğimiz bir zihniyetin mahzurlarını göstermekten ibarettir. İttihaz edilecek olan tedbirler ancak uzun uzun incelemeler neticesinde tayin ve tesbit olunabilir. Yeter ki dahili istihlâkin ihracatın düşmanı olduğu ve «ihracatı teşvik» meselesinin dayandığı muazzam dâva karşısında müstehliklerin ufak tefek sıkıntılara maruz kalmalarına, şu veya bu zümrenin zarar görmelerine katlanmak lüzumu lâykiyle anlaşılsın. İşte o zaman şimdiye kadar ihracat meselesinde sürmüş olan zincir yerine kamçı kaim olmuş, ihracat ve ithalât meselesinde matlup olan ayarlama temin edilmiş olur.²⁶

BARIŞ EKONOMİSİ NASIL OLMALI? BİZE MUHAKKAK PLAN LAZIMDIR

*Sulh ekonomisine harp ekonomisinde
olduğu gibi plânsız girersek aynı
hercümerce maruz kalırız.*

Hiç şüphe yok ki bu yazının mevzuu bile birçok itirazlara maruz kalacaktır. Akılları fikirleri liberal sisteme saplanmış olan eski mektep iktisatçılarımız bir ağızdan diyecekler ki: «Barış ekonomisi» büsbütün mânasız bir tabirdir. İnsaniyet barışa kavuştuktan sonra pek tabii olarak normal iktisadî hayat avdet edecektir. Her şey eski mecrasına dönecek, ezelden beri cari olan iktisadî konular hükmünü icra edecektir. Ayrıca harp ekonomisine nazire olarak bir de «barış ekonomisi» diye bir mesele ortaya atmak yersiz ve mânasızdır.»

Eski liberalizm müteassıplarının itirazları üzerinde fazla durmağa, onlara uzun boylu cevap vermeğe lüzum görmüyoruz. Adam Smith müridlerinin modası çoktan geçmiştir. Liberalizm eski mânada artık büsbütün tarihe karışmıştır. Bugün olsa olsa nisbî, yeni bir liberalizm bahis mevzuu olabilir. Devlet müdahaleciliğinin ifratına karşı aksülâmel olarak ferdî iktisadî müdafaa etmeğe lüzum gören iktisatçılar vardır. Harp ekonomisinin eserleri büsbütün zail olduktan sonra yeni liberalizm mektebi belki revaç ve rağbet bulur. Fakat harp ekonomisinin tesirleri baki iken yeni liberalizm tamamiyle inkişaf edemez. Ezcümle memleketimizde altı sene müddet devam etmiş olan şuursuz ve plânsız bir harp ekonomisi yerine şuurlu ve plânlı bir barış ekonomisi ikame olunmazsa bugünkü ağır ve güç durumdan zor kurtuluruz.

İtiraf etmeliyiz ki mevzuumuzda bilhassa «plân» tâbiri göze çarpar. Liberal mektebe mensup olmadıkları halde harp ekonomisinin fena neticelerinden bıkmış usanmış olan iktisatçılar diyecekler ki: Hâlâ kendimizi aldatıcı, oyalayıcı plânlara kaptıracak mıyız? Harp esnasında bu plânlar yüzünden düçar olduğumuz felâketler

yetmez mi? Hükûmetin iktisadi işlere uluorta müdahalesinin acı neticeleri hâlâ gözümüzün önünde değil mi? Normal zamanlara mahsus olarak hükûmetin kendine göre devletçilik umdesine uygun bir programı vardır ve olacaktır. Ayrıca barış ekonomisi plânı diye ortaya bir mesele atmakta mânâ var mı?

İlerde göreceğimiz gibi bizim kastettiğimiz barış ekonomisi plânının hükûmetin devletçilik programile hiç alâkası yoktur. Harp esnasında bazı kırtasiyecilerin düşüncesiz ve plânsız hareketleriyle iktisadi hayatımızın bütün esasları sarsılmış, altüstü olmuştur. İşte barış ekonomisinin gayesi bozuklukları ortadan kaldırıp her şeyi yerli yerine getirmekten ibarettir. Bu da ferdi gayretlerle olmaz, devletin plânlı ve şuurlu müzaharetille olur.

Plânlı ve teknik tâbirle güdemli iktisat bizim rejimimize pek aykırı bir mefhum değildir. Rejimimiz devletçiliktir. Devletçilik ancak plân ile tahakkuk eder. Halbuki ameli sahada plâncılık eserleri pek göze çarpıyor. İşte devlet sanayiimiz meydandadır. Şimdiye kadar sanayi müesseselerine yüzlerce milyon lira tahsis ettik, muazzam eserler vücuda getirdik, fakat sanayileştirme davasını bir kül olarak göz önüne getiren, sanayi müesseselerini sistem dairesinde sıraya koyan, bu müesseseleri birbirine bağlayan, müesseseler arasında âhenk ve muvazene temin eden şümüllü bir plân bulunduğunu iddia etmek mümkün müdür? Belki bir aralık bakanlıkların birinde tozlu dosyalar içinde şu veya bu şekilde bir plân tasavvur edilmiştir. Fakat şurası muhakkaktır ki tatbikatta böyle bir plânın mevcudiyeti kendini hissettirmiş, alâkadarlar hiçbir vakit böyle bir plânın mahiyetinden asla haberdar olmamıştır.

Bu plânsızlık iktisat hayatımızın bütün safhalarında her vakit kendini hissettirmiş ve elân hissettirmektedir. İşte harp ekonomimizin pek feci bir şekilde aksamasına en ziyade sebebiyet veren âmil de bu plânsızlıktan başka bir şey değildir.

1939 senesinde harp patlar patlamaz ve hattâ harp patlamadan evvel bütün dünyada iktisadi nizam altüst olmuş, harbe girmiş veya girmemiş bütün memleketler bu nizamsızlık ve âhenksizlik içinde iktisadi hayatı imkân dairesinde tanzim etmek için kendi iktisadi bünye ve vaziyetlerine göre tedbirler almışlar, bir harp ekonomisi vücade getirmişlerdir. Biz de, kendimize göre bir harp ekonomisi

vücade getirdik; fakat bu hususta pek bâriz bir suretle göze çarpan bir cihet vardır: Başka memleketler harp ekonomilerinde az çok, iyi kötü muvaffak oldular, biz ise muvaffak olamadık. Bu hususta en ufak bir muvaffakiyeti elde ettiğimizi iddia edersek kendi kendimizi aldatmış oluruz. Muvaffakiyetsizliğimizin sebebinin bulmak için uzun boylu zihin yormağa lüzum yoktur. Sebep meydandadır: Plânsızlık.

Başka memleketlerde harp ekonomisine tatbik etmek mecburiyetinde bulunmuş olan hükümetlerin kendilerine mahsus birer plânı vardı. Bu plânlar elbette birbirinden farklı idi. Fakat bütün bu plânlara hâkim olan başlıca esaslar bir cümlede hülâsa olunabilir: İstihsalı arttırmak, tedavülü tanzim etmek ve istihlâki azaltmak. Her yerde ve her memlekette harp ekonomisine dair tatbik olunan kanunlar, nizamlar, kararnameler, talimatnameler vesaire hep bu üç gayeden birine matuftur. Bizde ise harp ekonomisine dair pek çok kanunlar, kararnameler ve nizamnameler vardır. Buna dair mevzuatımız pek çok ve pek şümullüdür. Fakat bütün bu mevzuatı birbirine bağlayan esas, istihsalı arttırmak, tedavülü tanzim, istihlâki azaltmak gibi şümüllü bir plân değildir; bizim mevzuatımıza hâkim olan başlıca esas «mücadele»den ibarettir. Filvaki kanunun ismi yalnız ihtikârla mücadele değil, yanı başında «Ticaretî tanzim» gayesi dahi zikrolunuyor, fakat ticaretî tanzim için tesbit edilen ahkâm iktisadi esaslara ve kanunlara değil yine mücadele zihniyetine, yine inzibat tedbirlerine dayanır. Bu husustaki mevzuatımızın hiçbir tarafında iktisadi bir plân veya sistemden eser görülüyor.

Şurası dikkate şayandır ki bizim ihtikârla mücadele namile topladığımız ahkâmın çoğu dünyanın her tarafında, bütün harp ekonomilerinde mevcuttur. Fakat başka yerlerde bu mevzuat ihtikârla mücadele diye vasıflandırılmaz «fiat mürakabesi» namile tatbik olunur.

Şurası da zikre şayandır ki, birçok memleketlerde «fiat mürakabesi» harp mahsulü değildir. Harpten bir çok sene evvel plân dairesinde tatbik edilmiş bir usuldür. Meselâ İsviçrede harp ekonomisine esas teşkil etmiş olan fiat mürakabesi kanunu 20 Haziran 1936 tarihinde neşir ve ilân olunmuştur. O zaman harp tehlikesi henüz bahis mevzuu değildi. Fakat fiat mürakabesinin tesisini icap ettiren başka sebep vardı. O da şudur:

1933 senesinde «Yabancı rekabete karşı milli iktisadı koruma» hakkında bir kanun çıktı. Bu himaye tedbirlerinden muhtekirler istifade etmeğe kalkıştılar. Eşyanın fiatı bir derece pahalılaşımağa başladı. İşte bu ihtikârı, haksız kârları önlemek maksadile 20 Haziran 1936 kanunu neşir ve ilân olunup ve 1939 senesinde harp ekonomisinin tesisine lüzum his olunduğu zaman bu kanuna istinat olunmadı, istihsali arttırmak, ticareti tanzim etmek ve istihlâki azaltmak esaslarile kanunlar çıkarılmış, iktisadi plânlar tanzim olunmuştur. Esasen mevcut olan fiat mürakabe kanunu bu plânların tatbiki için müeyyide hükmünde kullanılmıştır.

Biz ise harp ekonomisine plânsız hazırlıksız girdiğimiz için pek tabii olarak arz ve talep müvazenesinin iktisadi nizamın bozulmasından hâsıl olan neticelere maruz kaldık. Eşya fiatları ölçüsüz ve nisbetsiz bir surette arttı. Her tarafta vurguncular türedi. Bu vaziyetten birinci derecede mesul olan idareciler vurgunculara harp ilân etmekten başka çare bulamadılar. Vurguncuların pek küçük bir kısmı yakalanıp hapse tıklandı, bütün ticaret âlemine karşı Büyük Millet Meclisi kürsüsünden tehditler savruldu, fakat pek tabii olarak bu mücadele tedbirleri hayat pahalılığının günden güne artmasına mâni olamadı, çünkü arz ve talep müvazenesizliği iktisadi bozgunluk tedbirlerle önlenemez.

Şimdi artık sulh ekonomisine kavuşmak zamanı gelmiştir. Sulh ekonomisine harp ekonomisinde olduğu gibi plânsız girersek hiç şüphe yok ki aynı hercümerce maruz kalırız.²⁷

BARIŞ EKONOMİSİ NASIL OLMALI? HADİSELERE GÖRE TEDBİR ALMAK SAKAT BİR ZİHNİYETTİR

Barış ekonomisi mevzuunda plân tabirini biraz garip gören olabilir. Bu tabirde biraz tafrafürlük görenler dahi bulunabilir. Bu gibilerin görüşleri şu şekilde hülâsa olunabilir.

«Maksad barış ekonomisini tanzim değil mi? Hükûmet ahvalin inkişafına ve zaman zaman hal ve maslâhat icabına göre tedbirler düşünür ve peyderpey tatbik eder. Hâdiselere göre tedbirler tâdil olunur, ahvalin inkişafını beklemeden çizilecek olan muayyen plânın çerçevesi dahilinde iş görmeğe çalışmak hareket serbestisine sed çekmekten başka bir mâna ifade etmez.»

İşte felâket bu düşünüş tarzındadır. Birinci makalemizde izah ettiğimiz veçhile harp ekonomisinin tanzim ve idaresinde bu sakat zihniyet hâkim ve âmil olmuştur.

Harp bittikten sonra dahi barış ekonomisi bahis mevzuu olmağa başlayınca aynı sakat zihniyete kapıldık. Barış ekonomisine kavuşmak için birinci şart hayatı ucuzlatmak değil mi? Hemen hayatı ucuzlatmak için tedbirler düşünmeğe ve hattâ tatbik etmiye başlarız. Günün birinde gazetenizi açarsınız, tekel maddelerinde yüzde şu kadar tenzilât yapılması karar altına alındığını okursunuz, aradan bir iki ay geçer Sümerbank mallarının şu veya bu nisbette ucuzlatılacağı haberi çıkar, bir müddet sonra ithalât malları için tayin olunan kâr hadlerinin indirileceği tebşir olur.

Her gün gazetelerde rastladığımız bu gibi haberlerin bazıları kuvveden fiile çıkar, bazıları tasavvur halinde kalır, onların yerine başka tasavvurlar gelir. Fakat hayat pahalılığı durumunda zerre kadar bir değişiklik görünmüyor. Garibi şudur ki mesul makamlar tarafından ara sıra ittihaz olunan münferid tedbirlerden hayat pahalılığı bakımından hiçbir fayda hasıl olmadığı gibi piyasada arz ve talep temevvüçleri neticesinde son zamanlarda birçok maddelerde görülen fiat düşüşleri bile umumî geçinme endeksinde hiçbir tesir

vücuda getirememiştir. Birçok maddelerde hasıl olan fiat düşüşleri birçok toptancı tüccarları iflâsa sevketmiştir. Fakat bu fiat düşüşlerinden müstehlik istifade etmiyor. Meselâ 30 kuruş fiatla ihraç olunan fasulyayı dahilî müstehlik bakkaldan 80 veya yüz kuruşa almak mecburiyetinde bulunuyor. İstihsal merkezinde 15 kuruşa satılan elma vesair meyvalar İstanbulda 60 veya 70 kuruşa satılır.

Bu garip vaziyetlerin muhtelif sebepleri vardır. Bunları diğer bir fasılda göreceğiz. Burada yalnız şurasını belirtmek gerektir ki anormal zamanlarda eşya fiatları yalnız hakikî arz ve talep kaidesine göre tayin etmiyor. Bu fiatlar meydan görünmiyen, ele, avuca sığmıyan birçok malî, idarî ve hattâ ruhî tesirlere tâbi oluyor. Meselâ bugün dört, beş lira derecesinde bir yevmiye alan işçi sigarasını, ayakkabısını eskisine nisbetle daha ucuz bir fiatla tedarik etmek vaziyetinde olsa bile dört beş liradan dun bir yevmiye razı olmaz. Köylünün muhtaç olduğu şeker, petrol, kaputbezi gibi maddeler yüzde yirmi, otuz derecesinde ehven fiatla satılsa bile toprak mahsulleri fiatlarında aynı nisbette bir kıpırdama görünmeyecektir.

Hülâsa olarak şu veya bu madde üzerinde münferid surette hasıl olabilecek fiat düşüşleri umumî surette hayat pahalılığına, geçim endeksine müessir olamaz. Esasen malûm kaidedir. Fiatların yukarıya doğru fırlaması kolaydır. Fakat pahalılığa sebebiyet vermiş olan ahvalın veya şartların düzeltilmesiyle fiatların aşağı doğru düşürülmesi veya eski hale ircaı pek güçtür. Buna mahud inertie atalet illeti mâni olur.

Bu ruhî illetin hakkından gelmek için tek bir çare vardır: Geçim endeksine az çok müessir olabilecek bütün ihtiyaç maddelerine şamil bir ucuzlatma plânı kurup bir hamlede tatbikine girişmek...

Bu şimdiki plânın tesirile işçi, esnaf, tüccar, memur hülâsa bütün halk tabakaları şu kanaate varmalıdır ki eski anormal pahalılık devresi hakikat halde sona ermiştir, artık normal barış ekonomisine kavuşmak üzere bulunuyoruz.

Umumî şekilde böyle bir kanaat hasıl olursa fiatların düşmesine mâni olan pahalılık psikoza yerine ucuzluk psikoza kaim olacak. O zaman mevcut stoklar normal fiatlarla, normal kârlarla elden çıkarılır ve tabii iktisad kanunları serbest serbest hükmünü icra eder.²⁸

BARİŞ EKONOMİSİ NASIL OLMALI? OFİSLER VE BİRLİKLER SALTANATI

Tabir mazur görülsün. Bu sözü istemiyerek kullanıyoruz. Asıl maksadımızı ifade edecek daha uygun bir tabir bulamadık. Ancak yanlış telâkkiye meydan vermemek için şimdiden şunu belirtmek isteriz ki biz esas itibarile birliklere ve ofislere muhalif değiliz. Bu gibi müesseseler bilhassa iktisadî ahenk, arz ve talep müvazanesinin altüst olduğu bir zamanda nizam ve intizamın muhafazası için elzemdir. Ahenksizlik ve müvazenesizlik sırasında devlet; ofislerle birliklerle ve buna mümasil diğer müesseselerle müdahale etmezse iktisadî hayat hercümerc olur cemiyet içinde huzur ve asayişten eser kalmaz. Nitekim başka memleketlerde dahi harp ekonomisini idare etmek için bu gibi müesseseler vücuda getirilmiş ve bu müesseselerden pek çok istifade olundu ve el'an istifade edilmektedir. Fakat bizde ofislerin ve birliklerin harp ekonomisinde vazifelerin lâıykile ifa ettiklerini ve bu gibi müesseselerden lâıykile istifade olunduğunu iddia etmek mümkün mü? Neticeye bakılırsa bu suale menfi cevap vermek mecburiyetindeyiz. Bunlar vazifelerini lâıykile ifa etmiş olsaydı hayat pahalılığı bu dereceye gelir miydi, halk ihtiyaç maddelerini temin hususunda bu derece sıkıntıya maruz kalırmıydı? Bu hususta üzerinde durulacak yegâne nokta bunların niçin muvaffak olmadıklarını araştırmaktan ibarettir. İşte bu yazıda istemiyerek serlevha olarak kullandığımız ofisler ve birlikler saltanatı bu suale cevap veriyor. Ofisler ve birlikler başka memleketlerde olduğu gibi ellerine tevdi olunan muayyen plân veya programı tatbik etmekle meşgul olmadılar, iktisad âlemimizde saltanat sürdüler, bidayettenberi asıl hedef ve gayeyi gözden uzak bulundurdular. Maksadımızı daha iyi ifade etmiş olmak için bürokrasiye boğuldular desek daha doğru olur. Çünkü bu müesseselerin en büyük kusuru şuurlu bir surette plân ve program tatbikile meşgul olacak yerde kendileri bürokrasi zihniyetine kapıldılar, yine bu bürokrasi

zihniyetile maksad ve gayelerine büsbütün makûs işler gördüler ve ona göre makûs neticelere meydan verdiler.

Buna kanaat getirmek için yalnız bir misal zikretmek kâfidir.

Ticaret Ofisi 18/2/941 tarihli ve 2/5/15170 sayılı kararname ile kurulmuştur. Kararname mucibince bu kuruma tevdi olunan vazifeler şunlardır. Halk ve millî müdafaa ihtiyaçları için her türlü iâşe madde ve malzemesini satın almak, satmak, ithalât ve ihracat yapmak, stoklar vücuda getirmek, «Veya bu işleri mevcut ve yahut kuracağı teşekküller vasıtasile gördürmek.» Kararnamenin üçüncü maddesinde son fıkra ile istihdaf olunan gaye sarîh olarak ifade ve tesbit olunmuştur.

«Ofis, Ticaret Vekâletinin muvafakat veya emirlerle alâkalı ticari ve malî müessesatı iştirak ettirerek muayyen maddelerin istihsal veya ithal, işletme, ihraç veya tevzii için hükmi şahıslar kurabileceği gibi bu işleri mevcut müessesat veya birliklerine de yaptırabilir. 4 üncü madde aynı hedef ve gayeyi daha büyük bir vuzuh ile teyid ediyor: İştigal mevzuuna giren işlerde diğer hükmi ve hakikî şahıslarla anlaşma ve mukaveleler yapabilir ve onların mesaisine iştirâk edebilir.»

Anlaşıyor ki kanun vazıı ticaret ofisini ticaret âleminde âdeta nazım bir müessese şeklinde telâkki ve tasavvur etmiştir. Ofis alelâde ticaret müesseselerinin yaptığı alelâde işleri kendine gaye saymıyacak hususî ticaret müesseselerine karşı rakip gibi hareket etmiyecek, kâr ve kesep maksadile kanunun kendine bahşettiği salâhiyet ve imtiyazları kullanmıyacak, mevcut veyahut yeniden kurulacak olan hususî müesseselerle iş birliği yaparak halkın ve millî müdafaanın iâşe maddeleri hususundaki ihtiyaçlarını temine çalışacaktır. Ticaret Ofisinin tatbikat sahasındaki faaliyeti meydandadır. Ticaret Ofisi hususî müesseselerle herhangi bir iş birliği yaptı mı? Ticaret erbabına herhangi bir hizmeti, bir faydası dokundu mu? Ticaret erbabı ticaret ofisinden rakip muamelesi görmedi mi? Hiç olmazsa halkın yani müstehliklerin ticaret ofisinin faaliyetinden istifade ettikleri iddia olunabilseydi bu müessesenin hiç olmazsa vazifesinin bir kısmını ifa ettiğini kabul etmek mümkün olurdu. Halbuki ticaret ofisinin satış fiatları meydandadır. Birçok maddelerde fiatları karaborsacılık yapmıyan hususî ticaret erbabı mevzuata uyarak kâr haddi dairesinde mallarını sattıkları halde ti-

caret ofisi kendini imtiyazlı vaziyette görerek kâr haddini aslâ itibar nazarına almamıştır. Bu itibarla ticaret ofisi ne hususî ticaret erbabının getiremediği malları getirebildi ne de hayatın ucuzlamasına hizmet edemedi.

Biz burada ihtilâs, suiistimal dedikodularını hiç nazarı itibara almıyoruz. Fakat bu müessesede bürokrasi zihniyetinin tam mânâile hüküm sürdüğüne ve bundan dolayı vazifesini lâıykile ifa edemediğine inanıyoruz.

Birliklere gelince onlarda plânsızlık, ittıratsızlık, bürokrasi belki diğer harp ekonomisi müesseselerinden daha ziyade göze çarpar. Bu husus ki onlarda mes'uliyet inkısama uğramıştır. Vazife ve mes'uliyet meslek zümrelerle devlet memurları arasında paylaşılıyor. Deve kuşu gibi bir teşekküldür. İcabında deve icabında kuş olur. İşler yürümediği zaman meslek zümreleri kabahati devlet memurlarına, devlet memurları da zümrelere isnad ederler. İşlerin normal şekilde yürümesine bir taraftan memurların kırtasiyeciliği diğer taraftan zümre mümessillerinin kayıtsızlığı ve bazen hususî menfaatleri mâni oluyor.

Burada maksadımız harp ekonomisi müesseselerini sıgaya çekmek olmadığı için ofislerin ve birliklerin saltanatı meselesi üzerinde fazla durmıyacağız. Ancak hulâsa olarak şurasını belirtmek isteriz ki harp ekonomisi devresinde feci muvaffakiyetsizliklerle neticelenen tecrübeleri barış ekonomisinde dahi tekrar etmekten çekinmek lâzımdır.²⁹

BARIŞ EKONOMİSİ NASIL OLMALI? PLÂNSIZLIĞIN DOĞURDUĞU ACI NETİCELER

Şimdiye kadar iktisadî sahada pek mühim, pek faydalı hamleler yaptık. Fakat ekserisinde plânsızlığın acı neticelerine şahid olduk. Bunların içinde en ziyade ibret verici olanlar harp ekonomisinde plânsızlık yüzünden milletin düçar olduğu felâketlerdir.

Dünkü hâdiseler olduğu için harp ekonomisinin nasıl geliştiğini hepimiz hatırlarız. Harp durumu bizi iktisadî sahada büsbütün hazırlıksız buldu. Bu hazırlıksızlıklardan pek çok sıkıntılara maruz kaldık. Her gün yeni yeni durumlar, yeni yeni hâdiselerle karşılaşıyorduk. Alâkadar makamlar bittabi hâdiselere göre tedbir almıya mecbur oldular ve netice itibarıyla biz hâdiseleri idare edemedik, hâdiseler bizi gelişigüzel istikametlere sevk ve tevcih etmiştir. Hâdiselerin tazyiki altında aldığımız tedbirler bittabi matlûp neticeyi vermeyince asabiyete kapıldık. Muvaffakiyetsizliklerimiz için suçlu aradık, suçlu damgasını ticaret erbabına yapıştırdık. Onlara karşı ateş püskürdük, tehditler savurduk ve nihayet uğraşa uğraşa ihtikârla mücadelede bir harp plânı meydana çıkardık. Harbin bidayetinde Büyük Millet Meclisi kürsüsünde, en salâhiyetkar idarecilerimizin ağzından çıkan hiddetli ve asabiyetli sözler hâlâ kulağımızda çınlıyor. Ticaret erbabına isnad olunan suçlara işaret olunarak «bunları unutmıyacağız» denildi.

Evet ticaret zümresine isnad olunan suçlar unutulmamıştır, gelişi güzel alınan tedbirlerden hasıl olan fecî neticeler dolayısıyla binnetice onlardan intikam bile alınmıştır. Fakat unutilan bir şey varsa ticaret âlemini hercümerçten korumak için şuurlu bir plânın ihzar ve tanziminden ibarettir. Elde muntazam bir plân bulunmayınca hercümerce çare bulmak için her gün yeni yeni tecrübeler yapmıya mecbur olduk. Bunlar da semere vermeyince ticaret serbestisini ilân ettik. Sanki dört bir tarafımızı harp ateşi sarmamış, istihsal azalmamış, münakalât düzeni bozulmamış, ihtiyaç mad-

delerinin ithali aksamamış gibi her türlü müdahaleden, her türlü tedbirden el çekti. Herkes istediği fiata mal satmakta, istediği piyasadan mal çekmekte, istifçilik, vurgunculuk yapmakta serbest kaldı. Hülâsa olarak tedbir almakta, şiddet göstermekte, ifrattan tefrite düştük. Netice malûm. Hayat pahalılığı az müddet zarfında tahammülü aşan derecelere vardı... O zaman yine tecrübe tahtasına başvurduk, kuvvete, zaptiye dayanan daha şiddetli tedbirler aldık. Ve bittabi matlûp netice hasıl olmadı.

Bütün bu acı tecrübelerle rağmen biz gafletimizden uyanmadık. Fakat mürakabesini ve kendi tabirimizle ihtikârla mücadeleyi yanlış telâkki etmekte ısrar ettik. Fiatların istikrarının fiat mürakabesine değil iktisadî tedbirlere dayandığını, fiat mürakabesinin veya ihtikârla mücadelenin ancak müstakar olan fiatların halelden vikayesine yaradığını ve ihtikârla mücadele kanunundaki cezaî müeyyidelerin ancak pek nadir ahvalde tatbik olunabileceğini bir türlü itibar nazarına almadık. Yine bu gafletin sevkile yeniden tefritten ifrata düştük. Şiddet ve zaptiye tedbirlerini bir kat daha sertleştirdik. Nihayet iktisadî, şumullü bir plâna baş vurmak hatırımıza gelmedi.

Bilmem ki bu plânsızlığın verdiği neticelerin bir bilânçosunu yapmıya lüzum var mı? Malûmu ilâm kabilinden olmakla beraber bu bilânçonun en mühim kalemlerini gözden geçirmeği faydalı buluruz:

a) Hayat pahalılığı denilen meşum âfet memleketi beş sene müddet kasıp kavurmuş, halkımızın ekser tabakaları geçinme hususunda muharip memleketlerde cephe arkasında bulunan milletlerden kat kat fazla sıkıntı çekmiş ve elân çekmekte bulunmaktadır. Muharip memleketlerde bile geçinme endeksi umumiyet itibarile ve vasatî olarak harpten evvelki hale nisbetle yüzde elliye geçmediği halde bizde fiatların artışı yüzde 400 ve 500 derecesine çıkmıştır. Bu demektir ki normal ve meşru kazançlarını yüzde 400 veya 500 derecesine arttırmaya muvaffak olamıyan ve milletin kahir ekseriyetini teşkil eden fakir ve orta halli halk tabakaları karınlarını doyurmak, evlâd ve âyalini geçindirmek hususunda türlü türlü mahrumiyetlere katlanmışlar ve elân bu mahrumiyetlerin kahrı altında inlemektedirler.

b) Bilhassa bütün hayatları müddetince millet ve memleketin

hizmetine vücut hasretmiş olan memur sınıfının durumu dikkate sayandır. Onlar da yüzbinlerce nüfusa balığ olan evlâd ve âyalle beraber dar gelirli diğer vatandaşlar gibi fakru sefalet maruz bulunuyor ve en mübrem ihtiyaçlarının ancak dörtte bir veya beşte birini temin edebiliyorlar. Bu vaziyet, bu güzide vatandaşlar için pek fecî olduğu gibi millet ve memleket hesabına çok tehlikelidir. Tahammül derecesini aşan bu sıkıntılar müvacehesinde bu vatandaşlar için esas olan seciye sağlamlığı, ferağat duyguları, vazife-severlik ne dereceye kadar mukavemet gösterebilecektir. Ara sıra gazetelere akseden ihtilâs, intikâp, suistimal vakalarına karşı mesul makamlar tarafından şiddetle mukabele olunduğunu yine gazeteler bildiriyor. Fakat unutmamalıdır ki ahlâk ve seciye çöküntülerine karşı şiddetle mücadele kâfi değil, en müessir çare çöküntünün sebeplerini ve saiklerini ortadan kaldırmaktan ibarettir.

c) Bugünkü hayat pahalılığı daha uzun müddet sürerse memleketin istihsal kabiliyeti felce uğramak, ve millî servetin, millî gelirin esas kaynağı kurumak tehlikesine maruz olur. Bu kadar yüksek bir maliyet ile fazla istihsale devam etmek mümkün mü? Memleket içinde satış fiyatlarını sabit gelirli vatandaşların zararına olarak maliyete ayarlamak mümkün ise de dış ticarette fiyatlarımızı dünya piyasasında carî olan fiyatlarla ayarlamak imkân haricindedir. Bu imkânsızlık neticesinde kıymetleri yüzlerce milyon liraya balığ olan ihracat mallarımız müşterisiz kalırsa ithalât mallarımız için de döviz bulmak mümkün olur mu? Dış ticaretimiz bu suretle felce mahkûm olursa mahud monarşi sistemine başvurmak yani kendi yağımızla kavrulmak zarureti hasıl olmaz mı?

d) Bizim gibi harbe girmemekle beraber tepeden tırnağa kadar silâhlanmak mecburiyetinde bulunmuş olan İsviçre, İsveç gibi memleketler şuurlu, plânlı bir harp ekonomisi sayesinde millî servetlerini, millî gelirlerini kat kat arttırmıya muvaffak oldukları halde bizim millî gelir kaynaklarımız artmak şöyle dursun eksilmek tehlikesine maruzdur. Harp senelerine mahsus dış ticaret istatistiklerimiz her nedense mahrem tutulmakta olduğundan bu hususta şimdilik katî rakamlar verilemez. Fakat altının rayici üç misle balığ olur, tedavülde olan paranın mübayaa kudreti beşte veya dörtte bir derecesine inerse millî gelirin arttığına inanmak zor değildir.³⁰

BARIŞ EKONOMİSİ NASIL OLMALI? MİRASYEDİ ZİHNİYETİN OYNADIĞI MÜHİM ROL

Harp ekonomimizi akamete mahkûm eden yalnız plânsızlık değildir. Bu feci neticeye sebebiyet veren başka âmiller de vardır. Bunlardan bazıları ruhi ve mânevidir. İleride göreceğimiz veçhile bu ruhî ve mânevi âmillerin en başında bürokrasi zihniyeti mevcut olduğu gibi idarî ve içtimaî hayatımızda hüküm süren mirasyedi zihniyeti pek mühim roller oynamıştır.

Esefle itirafa mecburuz ki ta harbin bidayetinden beri gerek idarecilerimiz ve gerek idare edilenlerimiz esas itibarile millî seciye-mize aykırı olan bu meş'um zihniyete kapılmış ve bu meş'um zihniyetin tesirleri hem idareciler tarafından ittihaz olunan tedbirlerde, hem de idare edilenler tarafından bu tedbirlere karşı takip olunan hareket hattında pek bariz bir surette görülmüştür.

Bizim burada kasedettiğimiz «mirasyedi» zihniyetinde başlıca olarak şu unsurları görürüz:

a) Basiretsizlik – mirasyedi yarını düşünmez. Elde avuçta olanı bugünkü zevk ve safası uğrunda sarfeder, günü gününe yaşar, ak akçeyi kara gün için saklamaz.

Harbin ilk zamanlarında, harbin hazırlık daha doğrusu gebelik devresinde yarını düşündüğümüzü, mevcut ve gelecek yiyecek ve giyecek stoklarımızı ona göre idare ettiğimizi, pek yakın bir atide istihsal veya ithal kaynaklarının kısmen veya tamamen kuruyabileceğini, nakil vasıtalarının eksileceğini, eşyanın pahalılaşacağını göz önünde bulundurarak ona göre tedbir aldığımızı iddia edebilir miyiz? İşte küçücük İsviçre gözümüzün önünde. Bu küçücük memleketin deniz menfezi yoktur. Yani teneffüs için tek bir ciğeri vardı. Kara nakliyatı harp boyunca dört bir tarafı muharip memleketler ve ordularla sarılı bulunmuştur, gıda ve iptidaî maddelerinin çoğunu hariçten ithal etmek mecburiyetindedir. Buna rağmen harp esnasında ne yiyecek, ne giyecek ne yakacak maddeleri hususun-

da büyük sıkıntılara maruz kalmamıştır. Çünkü vakit ve zamanile yani harp başlamadan evvel ve harp başladıktan sonra basiretli bir siyaset takip etmiş, bu günden ziyade yarını gözönünde bulundurmuş, harpten evvel harbin ilk zamanlarında fırsat buldukça kâfi miktarlarda ihtiyaç maddelerini ihdas etmiş, istihsal veya idhal kaynakları eksildiği zaman noksanı ihtiyat stoklara telafi etmiştir.

b) Miras yediliğın diğer bir unsuru da feragatsizliktir. Miras yedi eski tabirle nefisten başka bir şey düşünmez, kendi zevkından başka hiçbir duyguya yer vermez. Hiçbir düşüncenin, hiçbir duygunun hatırı için asla feragat göstermez.

Şurası muhakkak ki idarecilerimiz harp iktisadiyatına dair olan ahkâm ve mevzuatı tayin ve tanzim sırasında milletin feragate katlanmak lüzumunu göz önünde bulundurmamışlar. Millete refah esbabından bir çoğunu feda ettirmek zaruretine katlanmadılar. Sanki dört bir tarafımız ateş içinde değilmiş gibi normal hayata normal sarfiyata devam olunmuş, istihlâki harp vaziyetine göre tahdid etmek hatır ve hayalimize gelmedi. Parası olan vatandaş gardrobunu senelerce kifayet edecek kostümler, ayakkabıları, çoraplar, şapkalar ve giyeceğe müteallik her türlü eşya ile doldurmuş, bütün bunları ucuz fiatlarla elde ederek gardrobuna yığdırmış, kilerini türlü türlü yiyecek maddelerle doldurmuş, yan yatmış. Buna mukabil milletin ekseriyetini teşkil eden parasız vatandaşlar ise ihtiyaç maddelerini günü gününe tedarik etmek mecburiyetinde bulundukları için ya buldukları maddeleri karaborsa fiatile satın almışlar veyahut mahrumiyete katlanmışlardır.

İdareciler, millet sızlanmasın diye ekmekten başka hiçbir şeyin istihlâkini tahdid etmediler. İdare edilenler dahi bu feragatsizlik sistemine uyarak «nefsi nefis» zihniyetle hareket ettiler.

Bu miras yedi zihniyeti olmasaydı yiyecek maddelerinde milletin sıkıntı çekmesi mümkün mü idi? Memleketimiz hiçbir vakit hariçten yiyecek getirmemiş istihsalimiz kendimize yeter; ve bazı maddelerde ihracat için bile artar. Filvaki seferberlik dolayısıyla istihsal azalmış, istihlâk çoğalmış, fakat başka memleketlerde olduğu gibi feragat lüzumu hareket noktası ittihaz olunsaydı istihlâki istihsale göre ayarlamak mümkün değil miydi?

Dünyanın en yüksek refah esbabına almış İngilizler, İsviçre-

liler, Fransızlar bütün harp boyunca et, şeker, süt gibi en mübrem maddelerin tahdidine katlanmadılar mı? Bu tahdidat sayesinde mezkûr memleketlerde bu gibi maddelerin sarfiyatı yüzde 30-40 derecesinde azalmıştır. Bu gün harp bittiği ve İngiltereden dünyanın her tarafına her ay milyonlarca İngiliz liralık kumaş ihraç edilmekte olduğu halde milyonlar sahibi hiçbir İngilizce bir işçinin vesika mukabilinde aldığı kumaştan fazla kumaş alıp fazla bir kustum yaptırmamak nasip olamaz.

İsviçre, İngiltere, Fransada en büyük en mükellef kahve otel veya lokantalarda sütlü kahve için bir parça şeker temin etmek imkânı yoktur. Fransada harbin başlangıcından beri yalnız çocuklara süt veriliyor. Kahvenize bir damla süt ilâve edemezsiniz, İngilterede haftada yalnız üç gün et yenir. Bütün bu tahdidata rağmen bu memleketlerde bugün bile bu gibi tahdidattan şikayet eden, mırıldanan tek bir kişiye rastlayamazsınız. Herkes seve seve mahrumiyetlere, fedakârlıklara katlanıyor. Koca Londra sokaklarında serin havada bile ayağında çorap giyen kadınlara nadir tesadüf olunur. Bizde ipek çorap giymiyeen orta halli kadınlara tesadüf olunur mu?

Biz şuna kaniiz ki memleketimizde kâfi miktarda yetişen yiyecek maddelerimizle toprak mahsullerimizin dahili istihlâkını sıkı surette ve feragat fikrile tahdide tâbi tutsaydık ne hayat pahalılığı ne de varlığımız bu dereceye gelmezdi.

Garibi şu ki memleketimizde harp esnasında istihlâk azalmak şöyle dursun muhtelif sebeplerden dolayı geniş mikyasta artmış bulunmaktadır. Harbin en hâd devrelerinde döviz darlığının en zor zamanında kadınların kullandıkları rujların en pahalı cinsleri piyasamızdan eksik olmamıştır. Harbin hiçbir devresinde halkımız parasızlığın neticesi olan sıkıntılardan başka yiyecek ve giyecek hususunda hiçbir fedakârlığa hiçbir mahrumiyete katlanmak mecburiyetinde bulunmamıştır.

Evet: Bu vaziyetten dolayı halk memnundur. Cebinde para bulunmak şartile her istediğini temin, her türlü refah ve istirahat esnasında istifade ediyor. Tıpkı mirasyediler gibi. Miras yediler dahi paraları tükeninceye kadar refah ve saadet içinde yaşarlar. Hallerinden şikâyet etmezler. Fakat akılları başlarında olanlar yarını düşünenler, cemiyet hayatına zerre kadar alâka gösterenler elbetteki miras yedilerin bu vaziyetlerine imrenemezler.

Bu yazının başında belirttiğimiz gibi bugünkü elim vaziyete sebebiyet vermiş olan mirasyedi zihniyeti milli seciyemize aykırıdır.

Seciyemizde basiret de feragat da vardır. Hele feragatın âzami derecesi vardır. İstiklâl savaşı sırasında bu milletin gösterdiği feragat eserlerinin emsaline başka milletlerde nadir tesadüf olunur. Ancak bu hasletleri harekete getirmek umumî hayata hâkim kılmış hem idarecilerin, hem münevver sınıfların vazifesidir.

İtiraf etmeli ki bu hususta hepimiz suçluyuz. Vakit ve zamanile intibaha gelmezsek âtiye emniyet ve itminan ile bakamayız. Harp iktisadiyatı henüz bütün dünyada bütün mânasile hüküm sürüyor.

Bütün milletler iktisadi savaşta ezilmemek için âzami gayretler sarfediyor, âzami fedakârlıklara katlanıyorlar. Biz bu savaşta altta kalmamak için idrâk etmeliyiz ki en büyük düşmanımız, mirasyedi zihniyetidir. Yegâne halâs ümidimiz bu düşmanın pençesinden yakkamızı sıyırmaktan ibarettir.³¹

BARIŞ EKONOMİSİ NASIL OLMALI? HÜKÜMETİN ALDIĞI İKTİSADİ KARARLAR

*Hedefe varmak için inkılâpçılık ruh
ve zihniyeti ile daha pek çok inkılâp
hamlelerine ihtiyaç vardır.*

Bir müddetten beri barış ekonomisi plânı konusu hakkında bu sütunlarda neşretmekte olduğumuz yazı serisinin seyrine fasıla vermek mecburiyetindeyiz. Şimdiye kadar neşrettiğimiz yazılarda günün hâdiseleri, aktualiteler gözönünde bulundurulmamış, hattâ intikal devresinin icapları üzerinde bile durmak lüzumu görülmemiştir. Yalnız harpten sonra malî ve iktisadî vaziyetimizin normalleşmesini temin edecek esbab ve amali araştırılmıştır. Fakat son günlerde yeni hükûmetimiz, son derece mühim kararlar, iktisad âleminde âdeta bir inkılâp yaratacak mahiyette tedbirler almış ve hemen inkılâpçı bir hükûmete yaraşacak bir cesaret ve metanetle kuvveden fiile çıkarmış bulunmaktadır. Bu yeni tedbirlerin husule getirdiği heyecanlı tesirler bâki iken günün hâdiseleriyle alâkadar olmıyan ve yalnız istikbale matuf mülâhazalar kimsenin alâkasını çekemez. Bu itibarladır ki biz de bu sütunlarda yeni hâdiseyi mevzuumuzun esası olan plâncılık ve plânsızlık bakımından mütalâa etmek zaruretinin duyduk. Tabiidir ki sadedimizin haricinde olmak itibarile yeni karar ve tedbirlerin isabet derecesi hakkında uzun boylu mütalâalar serdedecek değiliz. Elbette ki bu yeni karar ve tedbirlerin lehinde ve aleyhinde yürütülebilecek pek çok mütalâalar vardır. Muhasenatın mahzurlara galip olup olmadığını ancak hâdiseler gösterecektir. İşte biz burada münhasıran bu nokta üzerine durmak isteriz:

Hâdiselere tâbi olmak demek plânsızlık demektir. Halbuki bundan evvelki yazılarımızda belirtmiye çalıştığımız veçhile iktisadî vaziyetimizin düzeltilmesi için dört başı mamur şumullü bir plâna

ihtiyaç vardır. Her hareketimiz her adımımız bu plâna uygun olmalıdır. Aksi takdirde kendimizi hâdiselere kaptırmış oluruz. Hâdiselere tâbi olmanın ne kadar mahzurlu ve tehlikeli olduğunu bir kere daha izaha lüzum görmeyiz.

Yeni kabinenin ittihaz ettiği yeni kararlar barış ekonomisi plânı çerçevesi dahilinde tahlil olunursa kolaylıkla anlaşılır ki bu yeni tedbirler barış ekonomisine doğru birinci adımdan, daha doğrusu barış ekonomisi plânının birinci faslından ibarettir. Plânın diğer fasılları tesbit olunmaz ve ona göre barış ekonomisine doğru yeni yeni adımlar atılmaz. Eski tabirle emsalini câmi, ağıyarını dâfi topyekûn tedbirler alınmazsa bu kere ileriye doğru yapılan cesaretli ve azimli hamleden beklenen neticeler ancak güçlkle temin olunabilir.

Bu görüş tarzının isabet derecesini takdir edebilmek için barış ekonomisi plânının hedef ve gayesini gözönünde bulundurmak gerktir.

Barış ekonomisi plânının hakikî hedef ve gayesi ne olabilir?

İstihsalı artırmak mı?

İstihlâki azaltmak mı?

Paranın istikrarını temin etmek mi?

Enflasyonu önlemek mi?

Dış ticaretini düzeltmek mi?

Hayır! Bunların hiçbirisi değildir. Bu meseleler ve bunun gibi diğer bir çok meseleler hedef ve gayeye varmak için birer vasıttan başka bir şey değildir. Halbuki barış ekonomisi plânına hâkim olması lâzım gelen asıl hedef ve gaye: Hayatı ucuzlatmaktan daha doğrusu geçinme endeksini normale irca ve bu sayede milletin ekseriyetini teşkil eden dar gelirli halk tabakalarının huzur ve refahını temin etmekten başka bir şey değildir. Tam mânasile halkçı olan bir devlet için bundan başka bir hedef ve gaye tasavvur olunamaz.

Yeni kabinenin ittihaz ettiği ve iki haftadan beri günün meselesi olan cezri karar ve tedbirlerin bu hedef ve gayeyi temine kâfi olduğu iddia olunabilir mi? Yeni kararların maksadıla hükûmetimiz sene-lerden beri ekonomi hayatımızda pek mühim sıkıntılara sebebiyet vermiş olan bazı aksaklıkları ortadan kaldırmak maksadını güdüyor.

Bu kararlarla dünya piyasalarına ancak zorlukla mahreç bulan ekser ihracat mallarımızın sürümünü sağlamak istenildiği gibi, Breton Voods anlaşmaları³² neticesinde vücuda getirilecek olan milletlerarası mali müesseselerde realiteye uygun istikrarlı bir para rayicile mevki ahzetmek gayesi göz önünde bulundurulmuştur.

Hükûmetin güttüğü bu maksad ve gaye pek mühim olmakla beraber barış ekonomisinin asıl hedef ve gayesini temin edebilmekten pek uzaktır. Hattâ denilebilir ki hayatı ucuzlatmak, senelerden beri fakrû sefalet içinde çalkanmakta olan halk tabakalarını refaha kavuşturmak için muayyen bir plân çerçevesi dairesinde müstecel olarak icabeden tedbirler alınmazsa yeni kararlardan beklenen neticelerden büsbütün makûs belirtilerle karşılaşmak tehlikesi vardır.

Evet yeni karar meyanında ithalât mallarının bollaştırılması gibi mühim noktalar da vardır. Fakat bunlar müdafaa tedbirlerinden ibarettir. Ecnebi dövizler rayicinin artırılması neticesinde hayatın bir kat daha pahalılaşması gibi tehlikeler ithalât mallarının bolluğıle önlenmek. Yoksa bu tedbirleri harp vaziyeti neticesinde senelerden beri memleketi kasıp kavurmakta olan hayat pahalılığına karşı çare telâkki etmek hatadır. Hiç şüphe yok ki mesul makamlar hiçbir vakit böyle hulyalara kapılmamışlardır. Mesul makamlar dahi takdir ederler ki asıl hedef ve gayeye varmak için meseleyi kökünden halletmekten, yani hayat pahalılığına sebebiyet vermiş olan âmilleri ortadan kaldırmaktan normale doğru yol almak imkânlarını sağlamaktan başka çare yoktur.

Yukarıda izah olunan barış ekonomisinin hedef ve gayesine varmak için, rejimimizin başlıca mümeyyiz vasıflarından olan inkılâpçılık ruh ve zihniyetinin ilhamile daha pek çok inkılâp hamlelerine ihtiyaç vardır.

Günün mevzuu olan karar ve tedbirleri ittihaz etmiş ve onları azim ve metanetle tatbik etmekte olan Recep Peker hükûmetinin bu ruh ve zihneyete sadık olduğunu isbat etmiş bulunmaktadır. Bu itibarla bu hükûmetten bilgi ve ihtisasa müstenid şümüllü dörtbaşı mamur bir plân dairesinde isabetli inkılâp hamlelerini beklemek yerinde olur.³³

32 Bretton Woods sistemi, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan 1970'li yıllara kadar yürürlükte olan uluslararası para sistemidir. (derl. notu)

33 *Son Posta*, 21 Eylül 1946.

BARIŞ EKONOMİSİ NASIL OLMALI? PAHALILIĞI VEYA UCUZLUĞU YARATAN YALNIZ MADDİ SEBEPLER DEĞİLDİR

*Harp ekonomimizi alt üst eden büyük
âmil, yanlış, esassız faraziyelere dayanan
spekülâsyonun meş'um cilveleridir*

Barış ekonomisi plânının ne gibi esaslara dayanması lâzım geldiğini daha birinci makalemizde izah etmiştik:

1) İstihsalı artırmak, 2) Tedavül ve tevzii tanzim etmek, 3) İstihlâki azaltmak. Esasen harp esnasında dünyanın her tarafında arz ve talep müvazenesini halden korumak, iktisadî nizam ve intizamı muhafaza etmek ve bu sayede hayat pahalılığını önlemek için ancak bu esaslara başvurulmuş ve muhtelif memleketlerde bu esaslara riayet olduğu nisbette harp ekonomisi tatbikatında muvaffakiyet hasıl olmuştur. Bizde ise bu üç esasın hiç birine lâyikile riayet olunmadığı için harp ekonomisi hakkındaki tedbirlerimiz matlûp neticeleri vermemiştir. Şimdi artık bu muvaffakiyetsizlikten ibret alarak barış ekonomisi sisteminde bu üç esas daima gözönünde bulundurmak zaruretinin takdir olunacağı ümid olunabilir.

Ancak şu mühim noktayı dikkat nazarından uzak bulundurmak gerektir: Normal veya anormal zamanlarda pahalılığı veya ucuzluğu yaratan, daha doğrusu arz ve talep müvazenesini sağlıyan veya baltalıyan yalnız müddî sebepler, yani malın bolluğu veya kıtlığı değildir. Pek çok defalar bolluk içinde yokluk veya yokluk içinde bolluk eser ve tesirleri görülür. Bu garip cilvelere meydan veren ekseriya ruhî ve mânevi tesirlerdir. Nitekim bizde harp ekonomisinin bu derece ak-samasına en ziyade bu ruhî ve mânevî tesirler âmil olmuştur. Harbin bidayetinden beri bizde muhtelif maddelerin pahalılaşması safhalarını yakından takip edenler pekâla müşahade etmişlerdir ki mühim ihracat maddelerimizden olup ihracı yasak edilen bazı gıda maddelerimiz memlekette bol miktarlarda mevcut bulunduğu halde diğer madde-

ler gibi yükselme seyrini takip etmiş, stok bolluğu belli başlı bir rol oynamıştır. Çünkü malûm olduğu veçhile fiatların tekevvününe pek çok defalar mevcuda veya stoka müstenid arz ve talep değil faraziyata ve ilmi tabirle spekülasyona dayanan arz ve talep mücasir olur. İşte harp ekonomimizi alt üst eden âmil yanlış esassız faraziyata müstenid bu spekülasyonun meşum cilveleridir. Malûm olan sebeplerden dolayı bir aralık ortalıkta vehim ve telâş ve daha doğrusu panik, bozgunluk hâvası esmiye başladı. Mesul makamların arz ve talebi tanzimden âciz bulundukları kanaati hasıl olmuş o zaman kanunî tabirimizle muhtekirler, halk tabirile vurguncular, istifçiler ve ilmî tabirle spekülâtörler ticaret sahasını istilâ etmiş, mevcut mallar birdenbire sır olmuş, eşya fiatları alabildiğine yükselmiş ve bugün hâlâ içinde çalkanmakta bulunduğumuz fecî vaziyet kökleşmiştir.

Şurası kayda şayandır ki normal zamanlarda spekülasyonu yalnız alıcı veya satıcı tüccar yapar ve bu itibarla spekülasyonun zararları mahdud bir daire içinde mahsur kalır, haluki harp veya fevkalâde ahval esnasında vakit ve zamanile önleyici tedbirler alınmadığı takdirde yalnız birkaç spekülâtörün ihtirasları değil müstehliklerin yani bütün milletin hayalhanesi faaliyete geçer ve harp esnasında gördüğümüz ve hâlâ görmekte olduğumuz meşum tesirler ortalığa hâkim olur.

Bu itibarla denilebilir ki son senelerde bizde hüküm süren pahalılığın en büyük amili yalnız ihtiyaç maddelerinin kıtlığı, mevcuda müstenid arz ve talep müvazenesizliği değil yalnız muhtekirlerin, karaborsacıların ihtirasları değil daha ziyade müstehlikin vehimli, telâşlı ve daha doğrusu marazî zihniyetinden ibarettir. Yarın filan veya falan ihtiyaç maddesi piyasada bulunmayacak veyahud pahalılaşacak diye müstehlik fiata bakmıyarak istifçilik etmiye başlamış bu suretle talep gayri tabîî olarak artmış. Spekülâtör ve kanunî tabirle muhtekir böyle bir fırsatı kaçırmı mı? Şaşkın ve telâşlı talepler müvacehesinde müşteriden fahiş fiatlar koparmış ihmal eder mi?

Bu vaziyet karşısında mesul makamların uhdesine düşen vazife müstehliklere emniyet, itminan ve kanaat verecek tedbirler almaktan onları münasip vasıtalarla tenvir etmekten ibaret idi. Halbuki tatbikatta halk büsbütün aksi tezahürlerle karşılaşmıştır. Mesul makamların bazı yanlış hareketleri pahalılık psikoza mahiyetinde olan marazî zihniyeti vahimleştirmiştir. Meselâ birkaç gün evvel resmen verilmiş olan teminat hilâfına olarak en mübrem ihtiyaç maddele-

rinden olan şekerin fiyatı birdenbire birkaç misli arttırılmış, bu ve bu gibi diğer yanlış hareketler müstehlikin mâneviyatını büsbütün berbad etmiştir. Mesul makamlar tarafından ittihaz edilen tedbirler müstehlikler tarafından emniyet ve itminan ile karşılanmamış ve bu suretle pahalılık psikozu derinden derine kökleşmiştir.

Şimdi artık aksi istikamete doğru yol almak zamanı gelmiştir. Senelerce müddet hüküm sürmüş olan bu meşum pahalılık psikozu yerine ucuzluk psikozunu ikame etmek şimdi imkân dairesine girmiştir. Mesul makamlar memlekette bolluk yaratılacağı, ihtiyaç maddelerinin her zaman normal fiyatlarla tedarik etmek mümkün olacağı kanaatini telkin etmeye muvaffak olurlarsa müstehlik elbette bolluğun kuvveden fiile çıkmasını bekler, spekülâtör veya stok sahibi bolluğun tahakkukundan evvel malı elden çıkartmaya çalışır, bu suretle fiyatlar normale doğru yol alır.

Şurası muhakkaktır ki şümüllü barış ekonomisi plânının münasip surette yayınlanması suretile pahalılık psikozu yerine ucuzluk psikozu ikame olunursa ithalât için uzunboylu fiat mürakabesinde, döviz müsaadelerinin tevziinde fazla titiz davranmaya lüzum kalmaz. Fevkalâde kazançlardan ümidini kesen tüccar piyasanın istihlâk kabiliyetinden fazla mal celbetmez. İstihlâk hususunda bir gün tahdid ve takyid bulunmadığına nazaran esasen bugün bütün mürakabelere ve titizliklere rağmen memleketin istihlâk kabiliyeti derecesinde ihtiyaç maddeleri için döviz veriyoruz.

Ucuzluk psikozunun tesiri altında tüccar ithalâtı bizzat herhalde mürakabe organlarından daha bilgili ve daha müessir bir surette tanzim eder. Mesul makamların füzulî müdahalelerine lüzum kalmaz.

Mamafih ithalâtı tanzim hususunda mesul makamların hiçbir rolü kalmıyacağını, kayıdsız ve hareketsiz olarak seyirci vaziyetine girebileceklerini zannetmek hatalıdır. Bundan sonra ithalâtı tanzim hususunda mesul makamların pek mühim bir vazifeleri vardır. O da büyük çapta tenvir ve irşaddir. Bu tenvir ve irşadın ne suretle yapılabileceğini diğer bir yazıda izah etmiye çalışacağız.

Hamiş: Bu yazı yeni karar ve tedbirlerin neşrinden evvel yazılmıştır. Yeni kabinenin görüşlerinin bu yazıda ileri sürülen fikir ve mütalaalara uygun olduğunu müşahade etmekle bahtiyarız.³⁴

BARIŞ EKONOMİSİ NASIL OLMALI? ESAS DAVA PAHALILIKTIR

*Hayatı ucuzlatmak için muhtelif
cephelerde savaşmalı, ilk taarruz
ithalât mallarında bolluk yaratmakla
başlamalıdır*

7 Eylül kararları³⁵ muvaffakiyetle tatbik ve bu kararlarla istihdaf edilen hedef ve gayeler tamamiye temin edilmiş bulunmaktadır. Yani şimdiye kadar ancak zorlukla müşteri bulmağa muvaffak olan ihracat mallarımıza rağbet artmış, bol bol mahreç bulunmuş müstahsillerin ve ihracat tüccarlarının yüzü gülmüş, ihracat malları üzerine alış veriş çoğalmış, aynı zamanda ithalâtçılar muhtelif Avrupa piyasalarına tehâlükle baş vurarak bir iki hafta içinde 140 liralık siparişler vermiş ve akreditifleri temin etmiştir. Yakın bir âtide 7 Eylül kararı ile ithalât malları üzerine istihdaf olunan bolluğa kavuşacağımızı şüphesiz addederiz. Bu kararlarda başlıca alâkadar olan bakanlarımız tarafından belirtildiği veçhile her ne kadar yeni gelecek olan ithalât malları ithalâtçıya eskisine nisbetle daha pahalıya mal olacaksa da bu fiat farkı hayat pahalılığını artırmıyacak, bolluk sayesinde karaborsa ortadan kalkacak, mallar normal kâr hadleriyle satılacak, farkı fiat bu suretle telâfi olunacaktır.

Bu neticeler mühimdir ve memnuniyete şayandır. Fakat maalesef bununla asıl dava halledilmiş olmuyor. Beş senedenberi memleketi kasup kavuran hayat pahalılığı eski vehametini muhafaza ediyor. Bundan sonra bu vehametnin artıp artmaması, hâdiselere ve daha doğrusu mes'ul makamlar tarafından ittihaz edileceği beklenen tamamlayıcı tedbirlere tabi bir keyfiyettir. Filvaki şimdiye kadar pek çok sıkıntı çekmiş olan memurların ihtiyaçları bir dereceye kadar tehvin edilecek, yeni bütçeye konacak olan 100 milyon lira

35 Recep Peker hükümetinin 7 Eylül 1946 tarihinde aldığı iktisadi tedbirlerdir. Türk lirasının ilk devalüasyonudur. (derl. notu)

ile maaşlara kâfi derecede zam yapılacaktır. Fakat hayat pahalılığının kahrını çeken yalnız 100 küsur bin memur değil 18 milyon vatandaştır. Bu 18 milyon vatandaş içinde harpten evvelkine nisbetle ancak beşte bir veyahut dörtte bir iştira kabiliyetini muhafaza eden bir gelirle geçinmeğe mecbur olan milyonlarca işçi, hizmet erbabı ve dar gelirli vatandaş vardır. Bunlar bundan sonra dahi hayat pahalılığının yükü altında inlemeğe devam edecektir. Senelerdenberi çile çeken bu milyonlarca vatandaşın imdadına yetişmek boynumuzun borcudur. Esas dava bundan ibarettir. Bu esas davayı hall etmek için ne yapabiliriz?

Bu zor suale 7 Eylül'den evvel dahi sık sık muhatap oluyorduk. O zaman da bugün gibi hep bir ağızdan bolluk! bolluk! diye cevap veriyorduk. Hepimiz şu noktada mutabık idik: Pahalılığı yaratan arz ve talep arasındaki muvazenesizliktir. Bu muvazenesizlikten istifade eden karaborsacılar insafsızca fiatları yükseltirler, halkı merhametsizce soyarlar. Piyasaya bol mal gelirse karaborsa kendiliğinden ortadan kalkar, fiatlar yerli yerine gelir, hayat normalleşir. Fakat malûm olduğu veçhile şimdiye kadar piyasada bu bolluğu temin etmek için bir türlü çare bulunamadı.

7 Eylül kararları mer'iyete girdikten sonra hayat pahalılığı meselesinde sıklet merkezi yine bollukta görünüyor. Alâkadar bakanlar ve hükûmetin sözcüleri pek haklı olarak hep bu bolluktan bahsediyorlar ve hakikat halde bu bolluğun temin edileceğine inanabiliriz. Fakat şimdiki bolluğun hüküm ve tesiri 7 Eylül kararlarından evvelki bolluğun hüküm ve tesirine katiyen benzemez. Şimdiki bolluk hayat pahalılığına karşı deva makamında değil dış ticaretin sıkıntılarına karşı çare olarak kullanılıyor.

7 Eylül kararlarından evvelki tez şu idi:

«Hayatı ucuzlatmak için muhtelif cephelerden savaşa girişmek gerektir. Birinci taarruz ithalât mallarında bolluk yaratmakla başlamak mümkündür. Elimizde mevcut döviz ve altın stoklarını harekete getirerek piyasayı ucuz ithalât mallarına garketmeli. Dış piyasalarda toptan eşya endeksi harpten evvelki indekse nisbetle Amerikada 143, İngilterede 177, İsveçte 166, İsviçrede 202 den ibaret olduğu halde bizde toptan eşya endeksi 456 baliğ olmaktadır. Dış piyasalar mallarını ucuz fiatlarla bol bol olarak piyasaya dökersek tabiidir ki bu ithalât malları üzerine endeksimiz dahi 456

yerine 143, 177, 166 ve nihayet 202 derecesine kadar düşer. İn'ikas kanunu mucibince dış piyasalardan gelen malların ucuzluğu millî mahsullerimizin fiatlarına dahi tesir eder ve bu suretle hayat mühim nisbetlerde ucuzlatılmış olur.»

7 Eylül kararlarından sonra artık bolluğu hayat pahalılığına karşı deva olarak kullanmak mümkün değildir. Çünkü bundan sonra ne yapsak ithalât malları ucuza mal olamayacak, dış piyasalardan istediğimiz kadar mal getirsek bile 456 indeksini değiştirmek imkânı bulunamayacaktır.

Bu vaziyet muvacehesinde artık savaş tâbiyesini büsbütün değiştirmek zarureti vardır. Bundan sonra artık ilk taarruzda yerli malların ucuzlatılmasını hedef ittihaz etmekten başka çare yoktur.

Şunu itirafa mecburuz ki yerli malları ucuzlatmak fevkalâde zordur. Bu mevzua girişince fasid bir daire içinde dönüp dolaşmak tehlikesile karşılaşırız. Yerli mallar pahalıdır. Çünkü istihsal maliyeti yüksektir. Çünkü müstahsilin kullandığı istihlâk malları ve hizmetler pahalıdır. İşe nereden başlamalı ve ne suretle savaşa girişmeli? Müstahsilin maliyetinden dün fiatla mal satmağa mecbur etmek istihsali durdurmaktan başka mânâ ifade etmez. Böyle bir kör düğümü sadece iktisadî kanunlar ve kaidelerle çözmeğe kalkışmak abesle uğraşmak demektir.

Bu mesele olsa olsa ancak devlet elile halledilebilir. Ancak devlet organları tarafından fevkalâde gayretler sarfedilmek suretile işin içinden çıkılabilir.

Şurasını şimdiden belirtmeğe mecburuz: Devlet hayatı ucuzlatmak vazifesini üzerine alırsa 7 Eylül kararlarının mühim bulunduğu ticaret serbestisi ruhundan kısmen ayrılmak mecburiyetinde bulunacaktır. Yerli mallar üzerine son derece sıkı bir fiat mürakabe sistemini tatbik etmek zaruretinde bulunacağı gibi pek büyük malî fedakârlıklara da katlanmak zorunda bulunacaktır.

Bundan sonraki yazımızda buna dair izahat vermeğe çalışacağız.³⁶

İKTİSAT DAVALARIMIZ MESLEKÎ TESANÜD TEŞEKKÜLLERİ

*Bu teşekküller millet iradesinin hakikî
tercümanıdır, bunların gelişmesi
demokrasi yolunda oldukça mühim bir
ilerleme teşkil eder.*

Son zamanlarda siyasi, iktisadî ve içtimai hayatımızda pek mühim ve pek manidar gelişmelere şahit olduk. Demokrasi yolunda ileriye doğru bir çok memnuniyet verici hamleler yapılmıştır. Tek partili rejimden müteaddit partili rejime, iki dereceli seçim sisteminden bir dereceli seçim sistemine geçtik. Demokrasi yolunda ileriye doğru daha bir çok hareketler yapılmakta ve, şüphesiz ki yapılmaya devam olunacaktır. Yeni yeni hareketler doğarken pek tabii olarak doğurma sancıları eksik olmuyor, memleket ve Namık Kemalın tâbirince mâder-i vatan bir çok rahatsızlıklara zorluklara mâruz kalıyor. Bu geçici zorluklara rağmen elde edilen ilerlemeler yüzünden sevinç duymamak, onları âti için yine Namık Kemalın tabirince beraat istihlâli telâkki etmemek fazla kötümserlik olur.

İşte bugün bu yazıda bu demokrasi olaylarından birinin üzerinde durmağı faydalı görürüz. Bu da belki umumî efkârın dikkat nazarına belki kâfi derecede çarpmıyan ve fakat yavaş yavaş gerçekleşmekte olan meslekî tesanüd teşekküllerinin faaliyetinden ibarettir.

Meslekî tesanüd teşekkülleri bütün demokratik memleketlerde milletin iradesine en doğru, en müessir surette tercüman olan tabii organlardan ibarettir. Bu organlar dilsiz, kayıtsız, hareketsiz kaldığı müddetçe zimemdarlar ve mes'ul makamlar için milletin hakiki iradesini anlamak ve ona göre iş görmek pek zor olur. Bürolarda çalışan, milletin nabız ve kalp çarpıntılarını duymak vaziyetinde bulunmayan memurlar, ne kadar bilgili, tecrübeli, hüsnüniyet sahibi olursa olsun milletin hakiki duygularını, hakiki arzularını, hakiki menfaat-

lerini sezemezler ve tabiidir ki bu duygulara, arzulara ve menfaatlere göre iş göremezler. İdareci makamlar idari işler ve meselelerle içten hüküm vermeğe salâhiyetli birer kaza makamı vaziyetindedir. Mahkeme huzurunda dâvalı doğrudan doğruya alâkadarlar veya bunların avukatları tarafından ne kadar bilgi, ne kadar vuzuh ile arz ve teşrih olunursa mahkemeden çıkan kararda o kadar isabet bulunur. Bu itibarla denilebilir ki bir demokrasi memleketinde meslekî tesanüt teşekkülleri ne kadar muntazam ve isabetli faaliyet gösterirlerse iktisadî ve içtimâî sahalarda demokrasi rejiminin nimetleri o derece muvaffakiyetle temin olunabilir.

Bizde son zamanlara kadar meslekî teşekkül olarak belli başlı yalnız Ticaret ve Ziraat Odaları vardı. Bu Odaların bünyeleri ve faaliyet sistemleri itibarıyla ne dereceye kadar tam mânasile meslekî teşekkül addolunabileceği herkesçe malûmdur. Bu makamlar ekseriya milletin tercümanı şeklinde değil daha ziyade idare makamlarının yardımcıları mahiyetinde iş görmek mevkiinde bulunmuşlardır.

Meslekî tesanüt mefhumunun ilk mühim belirtisi 1936 senesinde tatbik mevkiine giren ve evvelâ ihracat ve bilâhare ithalât ticaretine dahi teşmil olunan birlikler kanunudur. Filvâki bu kanun gereğince vücade gelen birlikler tam mânasile meslekî teşekkül addolunamaz. Çünkü ancak hükûmetin vesayeti altında iş görmek mevkiinde idiler. Fakat kısmen ilga olunan bu birliklerden maada Tütüncüler Birliği, Manifaturacılar Birliği, Mülk Sahipleri Birliği, İstanbul Ticaret Derneği gibi serbest ve hususî teşebbüs esasları dairesinde, büsbütün serbest bir şekilde çalışan teşekküller de vardır. Demokrasi bakımından en mühim hayırlı neticeler Cemiyetler Kanununa dayanan bu kabil hususî ve serbest birliklerden beklenebilir. Çünkü ancak milletin hakikî iradesine tercüman olabilirler ve ancak bunların marifetiledir ki idarî ve teşriî makamlar milleti veya memleketi alâkadar eden meselelerin hakikî mahiyetini kavrayabilirler ve bu sayede her bakımdan isabetli kararlara varabilirler.

Meslekî tesanüt teşekküllerinin ehemmiyetini tebarüz ettirmek için günün mevzuu olan bazı meselelere temas etmeği lüzumlu görürüz:

Malûm olduğu veçhile Millî Korunma Kanunu mer'iyet mevkiine girdiği zamandanberi gerek mesken ve gerek iş yeri kirala-

rı meselesinde mülk sahipleriyle kiracılar arasında, üzücü, sıkıcı bir çıkışma başlamıştır. Bu çıkışmada aşağı yukarı bütün millet alâkadardır. Çünkü kendi evinde oturan veya kendi iş yerinde çalışan ve miktarı pek az olan mülk sahiplerinden maada kiracı veya kiralayıcı mevkiinde olmıyan bir millet ferdi tasavvur olunamaz. Kiralayıcılar tasarruf hakkına, kiracılar yaşamak hakkına dayanıyorlardı. Mahkemelere intikal eden niza'lar binlere balığ olmuştur. Nihayet mülk sahipleri aralarında bir birlik tesis ederek artık normale doğru dönmeğe başladığımızı ve tasarruf hakkının kudsiyetini ileri sürerek teşriî makamlarımızdan kendi haklarını siyanet edici hükümler koparmağa teşebbüs ettiler. Bu maksatla kendi noktai nazarlarını tebarüz ettiren risaleler bastırarak bu hususta rey sahibi olan hükûmet erkânile milletvekillerine dağıttılar. Malûm olduğu veçhile son günlerde Büyük Millet Meclisinden mülk sahiplerinin hukukunu bir dereceye kadar koruyan hükümleri havi olan bir kanun çıkmış ve mer'iyet mevkliline girmiştir.

Bu meslek tesanüdü teşekkülünün gayretleri bu neticeye ne dereceye kadar mücasir olmuştur ve bu netice ne dereceye kadar milletin ekseriyetini teşkil eden kiracıların hukuk ve menafini yaşama hakkına ne dereceye kadar uygundur? Bunu burada tetkik etmek sadedimizin haricindedir. Ancak şurası muhakkaktır ki mülk sahiplerinin bu teşebbüsü takdire şayandır. Çünkü milletin bir zümresinin fikir ve emellerine tercüman olmuştur. Şimdi memnuniyetle görüyoruz ki diğer taraf dahi harekete gelmiş kiracıların hukuk ve menafii namına seslerini duyurmağa başlamışlardır. Bu hususta ilk hareket yeni teşekkül eden tüccar derneğinden çıkmıştır. Tüccar derneğinin ileri sürmek teşebbüsünde bulunduğu noktai nazar şudur:

Büyük Millet Meclisince bu kere kabul olunan kira kanunu hakikî vaziyete uygun olmadığı gibi hükûmetin hazırladığı ve Meclisin karma komisyonu tarafından kabul olunan kanun tasarısının ruh ve metnine büsbütün aykırıdır. Mer'iyete giren kanun mülk sahipleriyle çocuklarına kendi ihtiyaçları için iş yeri olarak kullanılan mecuru tahliye ettirmek hakkını tanıyor, müvazaaların kapısını kapıyacak hiçbir hüküm vazolunmamıştır. Halbuki kanun tasarısında yalnız askere gitmek veyahut iş göremeyecek kadar hastalanmak gibi zaruretlerden dolayı mülkünü kiraya veren mal sahipleri-ne mâni zail olduktan sonra tahliye talep etmek hakkını tanıtmıştı.

Yeni çıkan kanunda başka memleketlerde olduğu gibi Fransada 1926 senesindenberi normal zamanlarda bile tanınan ticari mülkiyet hakkı hiç nazarı itibare alınmıyor. Başka memleketlerde mer'î olan kanunlar mucibince iki seneden fazla kiracı olarak bir iş yerini işgal eden ticaret veya sanayi erbabı için bu yerler hakkında bir ticarî mülkiyet hakkı teessüs eder, tavassut gereğince kira müddeti hitamında mucir icar kunturatını bazı şartlar altında tecdit etmeğe mecbur tutulur. Ecnebi memleketlerde normal zamanlar için tanınan bu hakkın bizde hiç olmazsa anormal bir zamana mahsus olmak üzere tanınmaması ticaret ve sanayi âlemimizde elbette büyük teşevvüşler vücade getirir, vazı kanunun maksadına aykırı olarak muvazaa suretile binlerce tahliye dâvalarına meydan verebilir.

Kiracıların bu görüşleri haklı mı, haksız mı? Teşriî makamlar elbette meseleyi inceledikten sonra karar vermek mevkiinde bulunacaklardır. Fakat şurası muhakkaktır ki alâkadarların seslerini duyurmaları, görüşlerini meydana koymaları elbette hakikatin meydana çıkmasına hizmet edebilir.

Bu münasebetle yine günün mevzuu olan ikinci bir meseleye işaret etmek isteriz. O da «Sümerbank»ın 70-80 milyon liralık mensucat mübayaa etmek için Japonya ve sair memleketlere bir heyet göndermesidir.

Bu teşebbüs manifatura piyasasında büyük bir heyecan uandırmış, bu heyecan manifaturacılar birliğini harekete getirmeğe mecbur etmiştir. Alâkadarların bu hususta üzerinde durdukları noktalar şunlardır:

«Sümerbank»ın bu teşebbüsünü devletçilik umdesile izah etmek mümkün müdür? Hükûmet bütün hareketlerinde normale dönüş prensibini esas ittihaz etmiş bulunmaktadır. Ezcümle manifatura ticaretinde bugün anormal bir vaziyet bulunduğunu kimse iddia edemez. Olsa olsa dünya piyasalarında kâfi derecede mal bulunmadığı ve kâfi miktarda mal temini maksadile hükûmetin müdahalesine lüzum görülmediği iddia olunabilir. Fakat hükûmetin müdahalesini doğrudan doğruya malın mübayaasına kadar ileri götürmeğe lüzum yoktur. Hükûmetin müdahalesi bütün kliring muahedelerinde yapıldığı gibi memleketimize mahsus bir kunturat tahsisini istemekten ibaret olmalıdır. Kontenjan tayin olunduktan

sonra tüccarlar daha uygun şerait ile mal ithal etmek vaziyetinde bulunduğu inkâr olunabilir mi?

Lüzum ve fayda olmadığı halde yüzlerce, binlerce ticaret erbabının ekmeğine mâni olmak ticaret serbestisini ortadan kaldırmak, devletçilik mefhunu dahilince addolunabilir mi?

Manifaturacılar bu iddialarda haklı mı haksız mı? Onu tetkik edecek değiliz. Sadedimizin haricindedir. Alâkadar makamlara müracaat olunacağı zaman elbette mesele her bakımdan tetkik olunacak ve her halde müsbet veya menfi bir karara varılacaktır. Fakat şurası muhakkaktır ki hak ve hakikatin tezahürüne en büyük en müessir âmil alâkadar mesleki tesanüd teşekkülünün harekete gelmesinden ibarettir. Ancak bu sayededir ki leh ve aleyhte olan görüşler, rakamlar, deliller ortaya atılabilir karar vermek mevkiinde olan mes'ul makamlar bütün muhazir ve muhasenatı göz önünde bulundurmak suretile kat'i bir neticeye varabilirler.³⁷

DEVLETİN İKTİSADİ FONKSİYONLARI NASIL BAŞARILABİLİR?

Bazı kelimeler ve mefhumlar vardır ki haklı veya haksız olarak halk nazarında nahoş tesirler uyandırır. Harbin sonundan beri Fransada «Collaboration», yâni işbirliği kelimesi bu nahoş tâbirler kabîlinden telâkki olunuyor. Çünkü Alman işgali zamanında bir çok Fransız vatandaşları düşman ile işbirliği yapmışlardı. Kurtuluştan sonra Fransız halkında adetleri binlere baliğ olan collaborationistes, yâni işbirlikçiler aleyhine müthiş bir galeyan uyanmış; hükûmet tarafından bunların aleyhine adli takibat yapılmış, içlerinden bir çokları mahkûm olmuş, mahkûmiyetten kurtulanlar ise, halkın nefretinden kurtulamamışlardır.

Bunun içindir ki bugün Fransa'da herhangi sahada olursa olsun collaboration tâbiri insiyakî bir tiksinti uyandırır. Bu cümleden olarak Umumî Harpten evvel serbest, liberal iktisat rejimlerine sadık kalan bir çok medenî memleketlerde etatisme, yâni devletçilik tâbiri az çok nahoş bir tesir yapıyordu. Bu memleketlerde «étatisme» hususî teşebbüsün can düşmanı telâkki olunuyordu. Ve bundan dolayı devletçilik tâbiri yavaş yavaş kullanılmaz olmuştur. Amme menfaati düşüncesiyle herhangi bir iş devletin idaresine konduğu zaman devletleştirme tâbiri yerine milletleştirme «Nationalisation» tâbiri kullanılmağa başlanmıştır. Bugün dahi İngiltere gibi sosyalist cereyanların hâkim olduğu memleketlerde hususî teşebbüs elinden alınıp devletin idaresine tevdi olunan büyük sanayi teşebbüsleri için devletleştirme tâbiri kullanılmayıp her zaman nationalisation, yâni milletleştirme tâbiri kullanılıyor.

Bizde ise devletçilik, memleketimizi meş'um bir mazinin yadigârı olan iktisadî esaretten kurtarmış olduğu için hürmet ve iftihar uyandıran bir tâbir hâline gelmiştir. Bununla beraber şunu kabul etmek lâzımdır ki bizde devletçilik tâbiri, ihtiram mevkiini muhafaza etmekle beraber, bir istihâle geçirmek üzeredir. Devletçilik (Kemalism) rejimine mahsus inkılâp hamlelerinin tahak-

kuku sırasında tarihî vazifesini ifa ettikten sonra, tatbıkatta, üzerinde durulması lâzım gelen bir takım genişlemeler yaptı. İktisadî istiklâlimizi sağlamak maksadiyle meydana getirilen iktisadî teşekküllerden maada, hususî teşebbüs ve faaliyet sahasına girebilecek iktisadi ve hattâ ticarî işlere devletçe müdahale olunmuştur. Bazı iktisadî teşekküller kırtasiyecilik mahzurlarından kurtulamamış, bazı iktisadî teşekküller ise asıl gayeyi gözönünden uzak bulundurarak devletçilik yerine devlet kapitalismi yollarına sarmışlar; hususî teşebbüsler için ihtikâr sayılan ve ceza mevzuu olan mübalâğalı kârlar sağlamak daiyesine düşmüşlerdir. Bundan dolayı memleketin muvafık ve muhalif mahfellerinde devletçilik rejiminde en uygun ölçüyü temin edebilecek reform arzuları uyanmıştır. Hiç şüphe yok ki, ergeç bu reform hareketi matlûp olan neticeye varacaktır. Ergeç tahakkuk etmesi lâzım olan bu reform zaruretinin göz önüne alarak biz bu yazımızda, bütün dünyada devletçilik yerini tutan «milletçilik» hareketinin hukukî, içtimâî ve iktisadî esasları üzerinde bir inceleme yapmayı faydalı bulduk.

Yanlıştelâkkiye meydan vermemek için derhal söyliyelim ki «milletleştirme» tâbirinin millet sevgisi, millî hamiyet mânasında kullanılan «milliyetçilik», yâni «nasyonalizm» mefhumıyla hiç alâkası yoktur. «Devletçilik» devletin iktisadî sahaya müdahalesi mânasını ifade ettiği gibi, milletçilik tâbiriyle de aynı sahaya milletin müdahalesi kasdolunur.

Bizim de en esaslı şiarımız olan demokrasi rejiminde, idarî, siyasî ve içtimâî sahalarda hâkimiyetin mihveri ve siklet merkezi nasıl millet ise, iktisadi sahada da mihverlik ve siklet merkezliği vazifesi millete aittir. Devlet, millî hâkimiyetin bir icra organından başka bir şey değildir. Şuurlu ve şuursuz olarak muhtelif memleketlerde bazı devlet organları bu hakikati dikkat gözünden kaybederek, bazen «netice»yi «sebebe» gibi mütalâa ederler. Bunlar hâkimiyetin hakikî mümessili sıfatını takınarak, millî hâkimiyetin icra organı sıfatıyla kendilerine tevdi olunan salâhiyetleri, milletin zararına olarak kullanabilirler ve kendilerinde o salâhiyeti görürler. Bazı iktisadî teşekküllerin ihtikâr hududuna girecek hareketleri buna bir misal teşkil eder.

Bir müddetten beri Avrupa ve Amerikada idarî, siyasî ve içtimâî maksatlarda vücade gelen devlet organlarının hiçbir zaman iktisadî

vazifeleri lâıyıkı veçhile ifa etmek vaziyetinde olmadıklarını gözö-
nünde bulunduran bazı maruf iktisat âlimleri, uzun müddetten
beri millî hâkimiyet esaslarına göre vücade getirilmesi zarurî olan
iktisadî teşebbüsleri, doğrudan doğruya devlet organı olmıyan ve
fakat millî hâkimiyete dayanan teşekküllere tevdi etmek yollarını
araştırmağa başladılar ve şu kanaate vardılar:

Bir topluluk devlet halinde teşkilâtlanmak zaruretini duyduğu
zaman, ilk önce bir anayasa vücade getirir ve bu anayasa gereğin-
ce meydana gelen devlet organlarına millî hâkimiyet salâhiyetleri
verilir.

Bugün bütün demokratik memleketlerde esas telâkki olunan
Montesquieu nazariyeleri mucibince devlet üç kuvvete dayanır:
teşriî, icraî ve kazaî kuvvetler. Bu kuvvetler muayyen mıntakalarda
muayyen toplulukların makeddaratına hâkim olurlar. Bu hususta
yeni bir mektep veya mezhep tesis etmek istiyen iktisat âlimlerinin
kanaatine göre, teşriî, icraî ve kazaî kuvvetleri yaratan hâkim millet
tarafından, bu üç kuvvetten maada bir de iktisadî fonksiyonu olan
kuvvetin vücade getirilmesine hiç bir mâni yoktur. Bu kuvvet de
yine anayasa marifetiyle tesis olunabilir. Bu suretle tesis edilecek
kuvvet, profesyonel, yâni iktisadî işlerde bilgi, tecrübe ve ihtisas
sahibi unsurlardan ibaret olacaktır. Anayasa, bu bilgi ve ihtisas un-
surlarına amme hukukuna dayanan diğer devlet organlarının haiz
olduğu bütün salâhiyetleri yalnız kendilerine tevdi olunan vazife-
lere münhasır olmak üzere verir. Fakat bunlar, muayyen vazifeleri
haricinde devlete mahsus olan hükümlerlik haklarına hiç bir su-
retle müdahale edemezler. Bu suretle, amme hukuku şümülü için-
de peyda olacak olan dördüncü kuvvet devleti değil, milleti temsil
edecek; otoritesini doğrudan doğruya millettten alacak ve kendisi-
ne tevdi olunan vazifeleri hiçbir hüküm ve tesire tâbi olmadan ifa
edecektir. Dördüncü kuvvete bağlı olacak olan iktisadî teşekküller,
hususî teşebbüslerin haiz oldukları hareket serbestisini mâlik ola-
cak; kırtasî kayıtlardan, siyasî ve idarî nüfuz ve müdahaleden azade
bulunacak; ferdî menfaat için değil, âmme menfaati için çalışacak-
lardır.

Nazariye bakımından ciltler dolusu neşriyata mevzu teşkil et-
miş olan bu dördüncü kuvvet henüz tatbikat sahasında, nazariyeciler
tasavvur ettikleri şümülde, yer tutamamıştır. Fakat muhtelif

memleketlerde bu sahada muvaffakiyetle neticelenmiş olan tecrübeler yapılmıştır ve yapılmaktadır.

Ümit ederiz ki, pek yakında memleketimizde dahi bu dördüncü kuvvetin bir tezahürünü göreceğiz. İstanbul Şehir Meclisi, belediyeye bağlı elektrik, tramvay, su, havagazı idarelerinin birleştirilmesiyle Belediye İdaresinden büsbütün müstakil ve âmmе hukukuna bağlı muhtar bir iktisadî teşekkül meydana getirmek için mühim bir projeyi incelemektedir. Bu proje Avrupa'da yer yer tatbik edilmekte olan bu dördüncü kuvvet nazariyesine dayanmaktadır.

Bu projenin kanuniyet kesbetmesi ve muvaffakiyetle tatbik olunması halinde devletçiliğimizin ve daha doğrusu milletçiliğimizin inkişafı için hayırlı bir başlangıç ve muvaffakiyetli bir tecrübe olması ümitle beklenebilir.³⁸

İKTİSADİ DEMOKRASİYE DOĞRU!..

«İktisadiyatın Demokratlığı, Aristokratlığı ve Otokratlığı olabilir mi? İktisadî hayatın kendine mahsus kanunları ve kaideleri vardır. Tabii mahiyette olan bu kanun ve kaidelere, meselâ iktisadî hayatın üssülesası olan arz ve talep kanununa, siyasî mahiyette olan demokratlığı karıştıрмаğa gayret etmek modaya uymak mânasını ifade etmez mi?”

İşte «İktisadî Demokrasiye Doğru» serlevhası karşısında ilk hatıra gelen mülâhazalar bundan ibarettir. Bunun için mevzuun esasına girişmeden evvel iktisadî demokrasiden neyi kastettiğinizi izah etmeğe lüzum gördüm.

Demokrasiye karşı memur saltanatı

Demokrasinin ilmî tarifi malûmdur. Halk için ve halkın idaresile (**Pour le peuple et par le peuple.**) Tâbirin lûgat mânası dahi aynı merkezdedir. Demokrasi lûgat mânasıyle «Demo» yâni halkın «Krası»si yani saltanatı mukabil mefhumu «Şahıs Saltanatı» yâni **Otokrasi** olduğuna ve iktisadî hayatın şahıs saltanatına değil, kendi özel kanunlarına tâbi olduğu gözönünde bulundurulursa, iktisadî sahada halk ve şahıs saltanatları bahis mevzuu olamayacağı meydandadır. Fakat unutmamalı ki saltanat mânasında olan klâsik «krasi»ler meyanında bir de **Bürokrasi** vardır. İşte iktisadî sahada demokrasinin en amansız düşmanı «Bürokrasi»ye atfolunan yıkıcı mahzurlar masa başında oturup kâğıt karalayan memurun zihniyetinden, kaygusuzluğundan, mesuliyet kuruntusundan ileri gelir. Fransız edebiyatında istihza ve alay makamında kullanılan Monsieur le Bureau'nun³⁹ muşahhas mefhumu memurdur.

İşte iktisadî hayatta «Demokrasi» yani halk saltanatı demek iktisadî, hayatın büro-krasi yani memur saltanatından ve daha geniş mânasıyle siyasî ve idarî nüfuz ve tesirlerden kurtulması demektir.

39 'Bürokrasi hazretleri' anlamında kullanıldı. (Derl. notu)

«Memur saltanatı» serbest veya liberal rejimde bittabi bahis mevzuu olamaz. Fakat son devrelerde bütün dünyada liberal rejimde mühim rahneler açılmış, iktisadî işlere devletin müdahaleleri gittikçe çoğalmış ve netice itibariyle Demokrasi yani halk saltanatı mefhumıyla telifi mümkün olmayan bir çok tehlikeli vaziyetler hâsıl olmuştur.

Demokrasiye karşı zenginler saltanatı

Modern iktisadî hayatta demokrasiyi tehdit eden tehlike yalnız bürokrasiden ibaret değildir. Güdümlü ekonomi rejiminde baş gösteren bürokrasi tehlikesine mukabil, serbest ve liberal ekonomi rejiminde mahut Plutokrasi tehlikesi hüküm sürmektedir. Plutokrasi, lûgat mânasiyle zenginlerin saltanatı demektir. Malûm olduğu veçhile demokrasi bakımından iktisadî hayatı en ziyade tehdit eden gelişmelerin en başında Ploutocratie, yani «Zenginlerin Saltanatı» gelir. Fennin ve tekniğin 20 inci asırda dev adımlarla ilerlemesi neticesinde «Makine» istihsalin en büyük âmili haline gelmiştir. «Makine» şahısların, şirketlerin ve en nihayet muazzam tröstlerin elinde temerküz edince, servet de muayyen bazı şahısların, ailelerin veya zümrelerin elinde toplanmağa başlamıştır. Bundan pek tabii olarak milletin ezici ekseriyetini teşkil eden müstehtlik kütleleri ile işçi kütleleri mutazarrır olmuştur. Artık bu şartlar altında, demokrasinin tarifi olan halk için ve halk idaresiyle mefhumunun iktisadî hayatta mânası kalmamıştır. Makineciliğin ilerlemesiyle iktisat sahasının bütün safhalarında Plutokrasi hâkim olmağa başlamıştır. Fransa'da Başvekâlet sandalyesine kadar yükselmiş olan sosyalist lider «Léon Blum»⁴⁰ 200 aile saltanatına ve Amerika'da Cumhurreisi «Théodor Roosevelt»e tröstler saltanatına karşı «cihad» bayrağını açtıran bu «Plutokrasi» tehlikesidir.

Milletleştirme cereyanları

Muhtelif medenî ve ileri memleketlerde «Plutokrasi» tehlikesine karşı kullanılan en mühim tedbirlerden biri «Nationalisation», yani Milletleştirme sistemidir. Milletleştirme sistemi, özel veya tü-

40 Léon Blum (1872-1950). Fransa'nın ilk sosyalist ve ilk Yahudi Başbakanı. (Derl. Notu)

zel kişilerin elinde bulunan ve plutokrasinin bir tezahürü olarak halkın zararına neticeler veren muayyen bazı büyük işletmelerin mülkiyetini istimlak ederek milletin, yani işçilerin ve müstehliklerin istismarına meydan vermiyecek şekilde devlet tarafından işletilmesini sağlamak gayesini güder.

Fakat işletmeleri istimlak etmek, yani milletleştirmek demek, işletmeleri mutlaka memurların eline tevdi etmek yani Plutokrasi tehlikesinden kurtularak Büro-krasinin pençesine kapılmak demek değildir. Ekseriya, mülkiyet devlete geçmekle beraber, işletmeler aynı idare organlarının elinde kalır; teşkilât eskisi gibi vazife görür. Devlet, mülkiyet hakkına malik olduğu için halk tabakalarının, müstehlik ve işçi kütlelerinin hak ve menfaatlerini kâr ve temettüe bakmayarak müessir şekilde korumak vaziyetinde bulunur.

Bazı memleketlerde ve muayyen bazı işletmelerde idareye doğrudan doğruya memurlar da müdahale eder. Fakat ekseriya bu memurların vazifeleri eskiden kurulmuş ve senelerden beri mükemmel surette işlemeğe devam etmiş bir makineyi idare etmekten başka bir şey değildir. «Routine»e yani kurulmuş, ananeleşmiş usullere ve sistemlere dayanan işlerde, mesuliyetten korkan ve teşebbüs kabiliyetinden mahrum olan memurların faaliyetinden büyük mahzurlar ve tehlikeler beklenemez. **Şurasını da göz önünden uzak tutmalıdır ki memurları iktisadî işlere az veya çok müdahale ettiren memleketlerde idare makinesi A dan Z ye kadar bozuk değildir.** Bu itibarla, meselâ İngiltere’de memurlara yaptırılan işler meselâ bizde yaptırılma aynı neticeyi veremez.

Hülâsa olarak tatbik tarzı gözününde bulundurulursa, bazı ileri memleketlerde gelişmekte olan Nasyonalizasyon, yâni milletleştirme işlerinde, memur saltanatından pek bahsolunamaz. **Bu itibarla nasyonalizasyon teşebbüslerini bürokrasiye doğru değil, plutokrasiden demokrasiye doğru bir hareket telâkki etmek doğru olur.**

İleri medenî memleketlerde günün mevzuu olan nasyonalizasyon ve milletleştirme işleriyle maalesef henüz bizim alâkamız yoktur. Çünkü iktisadiyatımız plutokrasi merhalesinden daha çok uzak bulunuyor. Bu itibarla plutokrasiye karşı tedbir almak ihtiyacından, maalesef, azade bulunuyoruz. Fakat buna mukabil bürokrasi, yani memur saltanatı tehlikesi Demokles’in kılıcı gibi tepemizdedir.

Ona karşı vaktü zamaniyle tedbir almazsak, pek uzak olmayan bir atide pek feci tehlikelerle karşı karşıya gelir; daha doğrusu iktisadî hayatımızda daha bu günden acı tesirlerini duymakta olduğumuz pek kötü bir durumun vahimleşmesine ve iktisadî bakımdan demokrasi rejiminin tehlikeye maruz kalmasına şahit oluruz.

Artık izaha lüzum var mı? Memur saltanatından bahsetmekle yine günün mevzuu olan Devletçilik meselesine temas etmiş oluyoruz.

Malûm olduğu veçhile Devletçilik bize mahsus bir rejim değildir. bu rejimi biz icat etmedik. Bizden evvel bu rejimi başkaları da tecrübe etmiş ve fiili neticeleri bir çok memleketlerde görülmüştür. Fakat şurası muhakkaktır ki Devletçilik yani «Etatisme» başka memleketlerde bizde görülen şekilde tecelli etmemiş, aynı neticelerle karşılaşmamıştır.

Bizde ve Garpde Devletçilik

Diğer bir yazımızda belirttiğimiz veçhile bizde Devletçilik, tarihî zaruretlerin bir neticesidir; yabancıların iktisadiyatımız üzerine asırlık hâdiselerin akışıyle tesis ettikleri hâkimiyetten kurtulmak için kullanılan yegâne çare olmuştur. Halbuki başka memleketlerde devletçilik sosyalizm cereyanının istilâsına karşı kalkan olarak ileriye sürülmüş ve kısmen tatbik edilmiştir.

Devletçiliğin beşiği olan Almanya'da Bismark⁴¹ ve Bismark'ın –âmiyane tâbiriyle- akıl hocaları olan iktisat hocaları tarafından ileri sürülen ve devlet sosyalizmi mahiyetinde olan devletçilikle daha ziyade bu gaye güdülmüştür. O zaman istihsal vasıtaları günden güne sermayedarların elinde temerküz ediyordu. Karl Marks müridleri işçileri korumak maksadiyle, tasarruf hakkını baltalamağa ve diğer sosyalizm nazariyelerini kuvvetle müdafaaya başladılar. Bismark'ın sözcüleri olan profesörler, istihsal vasıtalarının sosyalist teşkilâtının eline geçmesini önlemek maksadiyle, devletçilik nazariyesini ileri sürdüler. Bunların fikrine göre devlet kanun ve nizamlariyle iktisadî teşebbüslere müdahale etmek işçilerin ve müstehliklerin istismarına mâni olan nizamlar koymak, sermaye-

41 Otto von Bismarck (1815-1898): Almanya'nın güçlü bir imparatorluğa dönüşmesinde önemli rol oynayan ilk Alman başbakanı. (derl. notu)

darların suistimallerine sed çekmek, umumî hayata hâkim olmağa başlamış olan sosyalizm cereyanı yerine tasarruf hakkına ve mevcut içtimâî nizamı aykırı olmıyan ve yalnız esaslı islahat yapmakla iktifa eden devlet sosyalizmini ikame etmek zarureti vardır. Her halde şurası muhakkaktır ki, Alman devletçileri sermayedarın yerine geçip devlet eliyle ticaret ve sanayi teşebbüsleriyle uğraşmayı asla düşünmediler. Hattâ denilebilir ki Bismark, iktisadî bir kanat neticesinde değil, Wagner⁴², Schmoller⁴³, Bretano⁴⁴ gibi meşhur iktisat âlimlerinin nazariyelerini sosyalistlere karşı bir nevi siyasî manevra olarak kullanmıştır.

Devletçiliğimizin orijinal tarafı

Halbuki bizdeki Devletçilik, nevi şahsına mahsus bir sistemdir. Diğer memleketlerin iktisadî tarihlerinde benzerine pek tesadüf edilemez. Son zamanlarda yerli yersiz, haklı haksız olarak kullanılan «Biz bize benzeriz» vecizesi Devletçilik sahasında tam yerinde addolunabilir. İstiklâl savaşı, asırlarca süren ve iktisadî esaret mânasını ifade eden kapitülasyon devrine son verdi. Millî unsurlarda ne sermaye, ne teknik, ne de bilgi vardı. Devlet doğrudan doğruya sermayedar, müteşebbis ve sanayici rolünü deruhte etmeseydi, pek kısa bir zamanda ahdî kapitülasyonların yerine fiilî kapitülasyonlar hâkim olacaktı. Bugün memnuniyetle görüyoruz ki devletin bizde sanayici, sermayedar ve müteşebbis vaziyetine girmesi sayesinde Devletçilik matlûp olan gayeyi temin etmiştir. Memleket iktisadî esaretten kurtulmuş, sanayileşme yolunda epey ilerlemiş bulunuyor. Memleket dahilinde yerli sermayeler پیدا olmuş, bilgi ve teknik unsurları az çok inkişaf etmiş, iktisadî esaret tehlikesi ortadan kalkmış bulunmaktadır.

Fakat buna mukabil esefle görüyoruz ki Devletçiliğin tabii bir neticesi olan memur saltanatının muzır neticeleri yer yer baş göstermiş; Devletçiliğin tatbikatında inhıraflar görülmüş; esas rejimimiz olan ferdî iktisadî baltalayacak teşebbüsler çoğalmış; hattâ memleket için büyük bir tehlike olan devlet kapitalizm hareketleri geniş mikyasta ilerlemiş ve nihayet devletçilik şirazesinden çıkmıştır.

42 Adolph Wagner (1835-1917): Alman iktisatçı ve siyasetçi. (derl. notu)

43 Gustav von Schmoller (1838-1917): Genç Alman iktisatçı okulunun bir üyesi idi. (derl. notu)

44 Lujo Brentano (1844-1931): Alman iktisatçı ve sosyal reformcu. (derl. notu)

Bugün muvafık, muhalif bağımsız bütün siyasi, içtimai ve iktisadi mahfiller pekâlâ takdir ediyorlar ki, Anayasamızda yer bulmuş olan Devletçiliğimize artık yeni bir veche vermek zamanı çoktan gelmiştir.

İşte bu yazımızın mevzuu Devletçiliğimizin yeni veçhesini araştırmaktan ibarettir. Bu yeni veçheyi araştırırken başlıca düsturumuz şudur: Devletçilikte devletin rolü doğrudan doğruya tacirlik, sanayicilik ve müteşebbislik yapmak değildir. Bunlar ferdi iktisadın vazifesidir; devletin rolü tanzimden başka bir şey olamaz.

Devletçiliğimizin istikameti

Yukarda izaha çalıştığımız esaslara göre yeni Devletçiliğimizin veche ve istikameti pek basittir. Ana hatları bir cümlede hülâsa olunabilir: **Büro yani memur «krasi»sinin veya saltanatının yerine, Demo, yâni halkın krasisini veya saltanatını ikame etmek.**

Memur saltanatının bilhassa iktisadiyatta ne kadar zararlı ve tehlikeli olduğunu izaha lüzum yoktur. Devletçiliğimizin son safhaları, son inhirafları meydandadır. Artık «mâni zail olunca memnu avdet eder» umumî kaidesine tamamiyle uymak zamanı gelmiştir. Ferdi iktisat rejimine tâbi memleketlerin hiç birinde memur saltanatına asla meydan verilmediği halde, biz tarihî zaruret dolayısıyla, cevaz verdik ve isabet ettik. Fakat tarihî zaruret maziye karıştıktan ve ezcümle malûmumuz olan mahzur ve tehlikeler meydana çıktıktan sonra, aynı yolda devam etmek asla doğru olmaz.

Bürokrasinin yerini demokrasiye terk etmek, daha doğrusu «krasi»yi ve yahut «saltanatı» asıl sahibine, milletin eline tevdi etmekle devlete ait hak ve salâhiyetlere dokunmuş olmayız. **Millet devletten ayrı bir mefhum değildir.** Bu iki mefhum aynı mânâyı ifade etmekle beraber birbirini tamamlar. Devlet, muayyen sahalarda milletin millî hâkimiyetin organı vazifesini görür ve onun nâmına saltanat sürer; fakat devletin iktisadi sahada milletin organı vazifesini lâikiyle ifa edemiyeceği ve bu vazifenin doğrudan doğruya millet tarafından ifası lâzım geldiği bir çok memleketlerde ve ezcümle memleketimizde yapılan tecrübelerle sabit olmuştur.

Daha 1920 senesinde meşhur iktisatçılardan profesör Milhaud⁴⁵ devletin iktisadî işlerde ehliyetsizliğini şu veciz sözlerle ifade etmiştir:

«Devletin eline geçen umumî hizmet teşebbüsleri çoğaldıkça iktisadî teşekküllerin ancak idarî siyasî, askerî ve inzibatî vazifeler için hazırlanmış olan memur kadrolarının elinde bırakılması pek garip ve gayri tabîî bir iş olduğu günden güne göze çarpan bir katiyetle taayyün ediyor ve bu garabete son vermek için muhtelif istikametlerde çareler aranıyor ve bulunuyor. Bu husustaki tekâmül ve inkişaf yolunda üç prensip takip edilmektedir. Birincisi umumî hizmetlere mahsus idarelerin muhtariyeti, ikincisi müstehliklerin kontrolü ve iş birliği, üçüncüsü memurların ve müstahdemlerin kontrol ve iş birliği.»

Profesör Milhaud'nun bu sözleri tabîî umumî hizmetlere mahsustur. Umumî hizmetlere ait olmıyan işlere devletin müteşebbis ve sermayedar ve müstahsil sıfatıyla müdahale etmesi ferdî iktisat rejimine tâbi olan, daha doğrusu sosyalist veya komünist olmıyan memleketlerde bahis mevzuu olamaz.

Eski Fransız Başvekillerinden Paul Boncour,⁴⁶ 20 Mayıs 1920 tarihinde, Fransız Parlamentosunda söylediği bir nutukta memurlar saltanatı mânasını ifade eden Devletçiliği «*Etatisme*» mefhumu ile, millet saltanatı olan milletleştirme «*Nationalisation*» mefhumu arasındaki farkı belirterek ferdî iktisada ait bir iktisadî müessesenin devlet organlarının eline tevdiinin, milletin hayrına bir hareket olmadığını ve ancak böyle bir teşebbüsün doğrudan doğruya millete dayanan organlara tevdi olunduğu takdirde millete faydalı bir milletleştirme hareketi olabileceğini ve bu itibarla esasen devlet organlarının elinde bulunan müesseselerin millî teşekküllere devri suretiyle, milletin hukuk ve menafini bürokrasinin pençesinden kurtarmak mümkün olduğunu uzun boylu izah etmiştir.

45 Edgard Milhaud sosyalist bir iktisatçı ve *Annales de la Régie Directe* dergisinin yayın yönetmeni idi. (Derl.Notu).

46 Joseph Paul-Boncour (1873-1972) Fransız Üçüncü Cumhuriyeti'nin siyaset adamlarından biriydi. (Derl. Notu)

İktisadî Devletin İstiklâli

İktisadî hayatta saltanat sahibi olan milletin temkinli, bilgili ve tecrübeli hakikî organı ancak idarî, siyasî ve askerî işlerde ehliyet sahibi olan devlet değil; iptidai maddeleri istihsal bunları imal, tevzi ve istihlâk eden halk tabakaları ve onları temsil eden teşekküllerdir. İdarî, siyasî ve askerî mahiyette teşkilâtla mücehhez olan devlet organlarının iktisadî sahada istihsal, imal ve tevzi işlerini doğrudan doğruya ele alması, daha doğrusu bu işleri bürokrasiye, yani memurlar saltanatına tâbi tutması milletin iktisadî istiklâline, iktisadî demokrasiye uygun bir hareket olamaz.

Mutlak surette millet, devlet demek olmadığına ve millî hâkimiyet millet nâmına ancak Anayasanın hükümleri dairesinde devlet tarafından kullanıldığına nazaran, iktisadî sahada bu hâkimiyetin devlet tarafından değil, doğrudan doğruya millet tarafından, yine Anayasanın hükümleri dairesinde, kullanılması demokrasinin ruhuna elbette daha uygun olur.

Burada mukadder bir suale cevap vermek mecburiyetindeyiz. Millet iktisadî sahadaki hâkimiyetini icra kuvveti, yani hükûmet marifetiyle kullanmazsa, ne gibi organlarla kullanabilecektir?

Bu sorunun cevabı pek basittir. Anayasamızın yedinci maddesi mucibince millî hâkimiyetin yegâne mümessili olan B.M.M. icra salâhiyetini meclisin itimadına dayanan bir icra vekilleri marifetiyle kullanır. Aynı maddeye iktisadî devletçiliğin şumûlü dahilinde bulunan iktisadî teşebbüsler hakkındaki salâhiyeti meclisin itimadına dayanan ve ihtisas erbabından mürekkep olan bir heyet marifetiyle kullanılacağı hakkında fıkra ilave etmek mümkün değil midir?

Anayasaya ilâve edilecek olan bu fıkra gereğince, iktisadî devletçiliğin meclisi teşriî, icrai ve kazaî kuvvetler yanında, 4 üncü bir kuvvet hükmünde vazife görecektir; idarî ve siyasî hiçbir nüfuz ve tesire tâbi olmayacak; kararlarında ve hareketlerinde yalnız bilgi, tecrübe ve ihtisas hâkim olacak ve bu meclis azası yalnız B.M.M. ne karşı mesul olacaktır. İcra kuvveti, yani Ticaret ve İktisat Bakanlıkları ferdi iktisat sahasına müteallik Ticaret ve İktisat işleriyle eskisi gibi meşgul olacaklar; ancak iktisadî devletçilik şumûlüne dahil olan teşebbüslere karışmıyacak ve bu suretle «aynı zamanda hâkim ve davacı olmak» gibi garip bir vaziyetten kurtulacaklardır.

Şüphesiz ki bu reform tahakkuk ettiği takdirde yeni devletçiliğin hakikî ismi devletçilik değil milletçilik olacaktır.

İşte kanaatimce iktisadî demokrasiye doğru inkılâp rejimimize yakışan ilk hamle bundan ibarettir. Bu hamle idarî ve siyâsî sahalarda fevkalâde cehd ve gayretlerle yapılan diğer hamlelerden kat kat mühimdir.

Elbette ki iktisadî demokrasiye doğru yapılacak daha başka hamleler vardır. Bu hamlelerin en mühimlerinden biri iktisadî sahada ferdî iktisada ait işlerde mesul makamlarla iktisadî teşekküller arasında iş birliği temin etmekten ibarettir. Bu husustaki düşüncelerimizi diğer bir yazıda izah etmeğe çalışacağız.⁴⁷

UCUZ EVLER HAKKINDA BİR TEKLİF

*İstanbul İl Genel Meclis Üyesi Bay
Tekinalp'ın, Belediyeye ucuz evler
hakkında verdiği bir raporu bir belediye
komisyonunda tetkik edilerek müsbet
bir karara bağlanmış ve Başkanlığa
sunulmuştur. Bay Tekinalp'ı tebrik ederiz:*

Komisyonumuza havale olunan takrirde ayrı ayrı iki meseleye temas olunmuştur. Birincisi fakir halka mahsus ucuz evler, ikincisi bütün hemşehrilere mahsus mesken sıkıntısı. Bu iki meseleyi ayrı ayrı incelemek lâzım gelir.

Ucuz Evler Meselesi:

Ucuz evler meselesi dünya çapında sosyal bir davadır. Bu mesele yarım asırdan beri bütün medeniyet alemini işgal etmektedir. Yarım asırdan beri muhtelif medeni memleketlerde bu meseleye dair pek çok kanunlar çıkarılmış ve bu kanunlar gereğince tatbikat sahasında pek mühim eserler vücade gelmiştir. Muhtelif memleketlerde Belediyeler tarafından yüz binlerce ev yaptırılmış ve yaptırılmaktadır. Hükûmetin çeşitli mali yardımlarıyla Belediyeler tarafından inşa ettirilen bu yüzbinlerce ucuz evler son yarım asır zarfında sosyal sahada belediyeler tarafından tahakkuk ettirilen en mühim terakki eserlerinden birini teşkil eder.

Fransa'da ucuz evler hakkında birinci kanun 1896 senesinde neşredilmiş ve tasarı sahibine izafeten Paul Ziegfried kanunu⁴⁸ namıyla anılmaktadır. Ziegfried kanununda ucuz ev inşasıyla başlıca olarak menafi umumiyeğe hâdim hayır müesseseleri vazifelendiril-

48 Jules Siegfried (1837-1922): Fransız işadamı ve siyasetçi idi. 30 Kasım 1894 tarihinde kabul edilen Siegfried Kanunu, ucuz konut organizasyonlarının yaratılmasını teşvik ediyordu. Kaynak: [http://fr.wikipedia.org/wiki/Jules Siegfried](http://fr.wikipedia.org/wiki/Jules_Siegfried) (derl. notu)

miş inşaat ve kredi müesseselerine finansal yardımlar yükletilmiş ve muayyen bazı ahvalde Belediye dahi mahdud mikyasta tahsisat vermekte mükellef tutulmuştur. 1906 senesinde Ziegfried kanunu yerine Paul Straus⁴⁹ kanunu ikame edilmiş ve bu kanunda ucuz evler inşası meselesinde Belediyelerin rolü birinci plâna geçmiştir. Fakat ne Ziegfried, ne de Straus kanununda Belediyelere doğrudan doğruya ucuz ev inşaatını deruhte etmek hakkı bahşolunmamıştır. Doğrudan doğruya ev inşa ettirmek hakkı Belediyelere yalnız çok çocuklu ailelere mahsus evlere münhasır olmak üzere 1912 kanunu ile bahşolunmuştur ve bu kanun gereğince ucuz ev inşaatı yapmak veya yaptırmak üzere Paris Belediyesi 200 milyon Franklık bir istikraz akdetmiştir.

Bu ucuz ev meselesinde ileriye doğru en mühim hamle Fransa'da ancak 1928 tarihinde meşhur Loucheur kanunu⁵⁰ ile yapılmıştır. Belediyelere hükûmetin büyük çapta finansal yardımını sağlayan Loucheur kanunu sayesinde Paris'te beş sene zarfında fakir halka mahsus olmak üzere 200.000 ve orta halli sınıflar için 60.000 ev inşa olunmuştur.

Belçika, İngiltere ve Almanya gibi memleketlerde harpten evvel ucuz ev inşaatıyla doğrudan doğruya Belediyeler meşgul olmuştur. İsviçre'de ise in'ikas tesirleri göz önünde bulundurularak bu sosyal dava yalnız ucuz evlere inhisar ettirilmeyip umumiyet itibariyle bütün mesken politikasına şümullendirilmiştir. İsviçre'de, belediyeler küçük, büyük, ucuz, pahalı farklar gözetmeksizin mesken ihtiyacı inşaatı için her sene bütçede tahsisat ayırmak ve mesken ofisinin takdiri dairesinde nakten yardımlarda bulunmakla mükelleftirler. Belediyelerin nakdi yardımları, ev bedelinin %30 una, Zürih şehrinde ise %40 a kadar baliğ olur.

Umumî Şümüllü Plân ve Program:

Hiç şüphe yok ki memleketimizde dahi bu âlemşümül sosyal davayı demokratik ve halkçı rejimimizin yeni bir inkılâp hamlesi

49 Paul Strauss (1852-1943): Bir Fransız siyasetçisi. (derl. notu)

50 13 Temmuz 1928 tarihinde kabul edilen Loucheur Kanunu... Çalışma Bakanı Louis Loucheur'un girişimi ile kabul edilen bu kanunla devletin, halk konutları inşasına yardımı sağlandı. Kaynak: http://fr.wikipedia.org/wiki/Loi_Loucheur. (derl. notu)

şeklinde ciddiyetle ele almak zamanı gelmiştir. Memleketimiz dev adımlarıyla sanayileşiyor: Muayyen yerlerde binlerce vatandaşın yerleşmesi neticesinde kesafet peyda oluyor: vatandaşların yaşayış seviyesi günden güne yükseliyor: fakir ve orta halli yüz binlerce vatandaşın gıda kadar mühim olan mesken ihtiyacını temin etmek vazifesi muvacehesinde hiçbir gayretten hiçbir fedakârlıktan çekinmemek zarureti aşîkârdır.

Tabiidir ki «gecekondu» evleri yerine şu veya bu müessese tarafından birkaç yüz evin inşasına teşebbüs olunması ile bu muazzam sosyal dava halledilmiş olmayacaktır. Bu dava ancak dört başı mamur daimî ve şümüllü bir plân dairesinde en esaslı bir vazife olarak Belediyemiz tarafından ele alınmak ve hükûmetin yardımı temin olunmak suretiyle halledilebilir.

Arsa Temini Meselesi:

Belediyemiz ucuz evler için plân ve program tanzimi sırasında evvel emirde arsa işini halletmek mecburiyetindedir. Ucuz bedelle arsa temin olunmadan ucuz ev inşası düşünülemez. Aşağıda nevi-leri gösterilen arazi ucuz ev sahası olabilir:

a) Belediyeye ait arazi:

Belediyeye ait arazinin ucuz ev inşasına tahsisi Yüksek Meclisimizin yetkisi dahilindedir. Bu itibarla plân ve program tanziminden evvel Belediye hududu dahilinde ucuz ev inşasına elverişli arsalar hakkında bir listenin bir an evvel ihzariyle bu maksada tahsisinin kararlaştırılması lüzumu aşîkârdır.

b) Hazineye veya Evkafa ait arazi:

İstanbul Belediyesi hududu dahilinde ucuz ev mahallerinin tesisine elverişli ve hazineye ait geniş sahalar pek çoktur. Belediyemizde muhtelif semtler için tanzim olunan plânların bir kısmında hazineye ait arazide ucuz ev sahaları tespit olunmuş bulunmaktadır. Bunların başlıcaları Kurtuluş ve Veli Efendi çayırı mintakalarında kâindir. Kezalik hazineye ait olup henüz ucuz ev sahası olarak tespit olunmayan Okmeydanı, Mecideyeköydeki hali arazi gibi daha pek çok vasi sahalar da mevcuttur. Bu itibarla plân ve programın

tespitinden evvel bu gibi arsaların da listesini hazırlamağa ve bu arsalar bedelsiz veya münasip bedelle Belediyeye devri için icabının icrasına ihtiyaç vardır.

c) İstanbul'da yine binlerce ucuz ev inşasına elverişli yangın yerleri:

Belediyemiz en ziyade bu sahalar üzerinde durmak mecburiyetindedir. Bu sahalar şehrin göbeğinde bulunmakla beraber ayrıca külfetli imar masraflarına ihtiyaç göstermezler.

Belediyemiz bu ucuz ev davasını vakti zamanile ele almış bulunsaydı 642 sayılı Tarla Kanunundan faydalanarak bu arsaları kolaylıkla ele geçirebilirdi. Bu kanun yüzelliden fazla binası muhterik olan mahalleri tarla addederek arsa sahiplerine miktar ve kıymeti müzeyyin bono vermek salâhiyetini Belediyeye bahşetmiştir. İzmir Belediyesi bu kanunun ahkâmına dayanarak yangından sonra İzmir şehrini imkân dairesinde imar etmeğe ve yalnız Türkiye'mizin diğer şehirlerini değil diğer bir çok Avrupa memleketlerini imrendirecek bir halde bulunan Kültür Parkı, vücade getirmeğe muvafak olmuştur. Halbuki belediyemiz her nedense kanunun bahşettiği bu salâhiyeti kanunda tayin olunan müddet zarfında kullanmayıp bu arsaları tapuya bağlamış ve bu suretle bu husustaki hakkını kaybetmiştir. Filvaki bundan iki sene evvel Harman kanunu diye anılan diğer bir teklifle aynı hakkı tekrar ele geçirmeğe teşebbüs edilmişse de bu teklifin akıbeti hakkında malûmat almak mümkün olmamıştır.

Kanun vazii tarafında istihdaf olunan gayenin muamele ve merasime müteallik bir ihmal ve teseyyüb yüzünden ziyana uğraması alâkadar mahallerce tecviz olunamayacağı tabii olduğundan bahis mevzuu olan Tarla veya Harman Kanununun bir an evvel çıkarılması için belediyemizce icap eden teşebbüslere tevessül olunması lüzumu aşikârdır. Mamafih Tarla veya Harman kanununun çıkmasını beklemeden ucuz evler gayesinin tahakkuku için 3710 sayılı istimlâk kanunundan istifade etmek de mümkündür. Bu kanunun birinci maddesi aynen şöyledir: «Belediye kanunda yazılı beldenin ve belde sakinlerinin, medenî sıhhî ve bedii ihtiyaçlarının tanzim ve tesviyesi için binalı ve binasız gayri menkulleri istimlâke salâhiyettardır.» Bahis mevzuu olan sosyal davada hem medenî hem sıhhî hem bedii

âmiller de mevcuttur. Ucuz ev inşası Belediyenin vazifeleri meyanında bulunması itibariyle vaziî kanunun tâbirince «Belediye kanununda da yazılı bulunmaktadır»

Malûm olduğu veçhile mevzuatımızda istimlâk iki usulle yapılır.

Birincisi: Sübjektif denilen usuldür ki arsa veya binanın satış kıymetine dayanır. Elyekûn belediyemiz istimlâklerinde bu usulü tatbik eder.

İkinci şekil: Objektif denilen usuldür ki arsa veya binanın vergisine matrah olan kıymet esası ile yapılır. Erzincan şehrinin istimlâkine dair 3908 No. lu ve 10.8.1940 tarihli kanunda bu usul esas ittihaz olmuştur.

Mezkûr kanunun ikinci maddesi aynen şöyledir:

«İstimlâk edilecek arazi için istimlâk bedeli istimlâkın yapıldığı mali yılın vergisine matrah olan kıymet ve binalar için aynı mali yılın vergisine esas olan irada göre bina vergisi kanun mucibince tayin olunan kıymettir».

Tarla veya Harman kanununun çıkarılması mümkün olmadığı takdirde hiç olmazsa bu ikinci istimlâk usulünün tatbiki için icabının icrası çok farklı olur.

Ucuz Ev Tiplerinin Tayini:

Arsa işi bu suretle halledildikten sonra bu arsalarda inşa edilecek olan ve muhtelif sıhhî, medenî ve bediî ihtiyaçlara cevap vermesi lâzım gelen ucuz evlerin muhtelif tiplerini tayin etmek icap eder. Bu ev tipleri meyanında yalnız fakir halk için değil orta halli vatandaşlar için dahi elverişli ev tipleri de mevcut olmalıdır. Bu tiplerin en mükemmel surette tespiti için icabında ihtisas erbabı arasında mükâfatlı müsabakaya müracaat olunabilir.

Fon Meselesi:

Ucuz ev inşası hakkında plân ve program tanzim olunurken belediyenin, fakir halkın refahını temin maksadiyle yükleneceği malî fedakârlıklara karşılık olarak bir «fon» tesis etmek ciheti ihmal olunmamalıdır. Fakir halka asgarî bedelle arsa vermek vazifesini ifa ederken Belediye orta halli vatandaşlara mutedil fiyatlarla arsa veya bina

satmak vaziyetinde bulunacaktır. Semtin belediye marifetiyle imarı neticesinde arsalar ve binaları mutedil bedellerle elbette seve seve satın alırlar. Bu suretle bu arsa ve binaların satışından toplanacak olan paralar ile ucuz ev «fon»unu bilâhare münasip görülecek başka gelir kaynaklariyle de beslemek mümkün olur.

Malzeme İçin Vergi Muafiyeti

Fakir halka mahsus olarak inşa ettirilecek olan evlerin ucuzluğunu temin etmek için arsa derecesinden mühim olan diğer bir âmil de bazı malzeme için gümrük rusumu ve muamele vergisi muafiyetini temin etmekten ibarettir.

Malûm olduğu veçhile şehrimizde inşaatı pahalılaştıran âmil, kereste, çimento gibi malzeme kıtlığıdır. Bu malzemeler hakkında gümrük muafiyeti sağlanmazsa onları hariçten ithal etmek mümkün değildir. Muafiyet sağlanmazsa ve bundan dolayı malzeme hariçten ithal edilmezse dahilde kâfi miktarda ucuz ev inşa etmek mümkün olmaz.

Halbuki çimento, kereste gibi bazı malzeme için muafiyet temin olduğu takdirde inşaat büyük çapta genişler ve pek tabîi olarak muafiyete tâbi olmayan demir, çivi gibi diğer malzemenin ithali çoğalır ve binnetice gümrük varidatı da o nisbette artar.

Finansman Meselesi:

Hiç şüphe yok ki ucuz ev işinin en mühim cephesi finansman meselesidir. Tabiidir ki komisyonumuz bu mesele hakkında henüz kat'î bir teklifte bulunmak vaziyetinde değildir. Şimdilik yalnız şu ciheti belirtmek isteriz: Ucuz ev inşaatına ait finansman işi için şu veya bu Milli Bankaya şu veya bu müesseseye bel bağlamak doğru değildir. Mesken İdaresi tarafından tahvilât çıkarılmak suretiyle sağlam plasman arayan bütün sermaye ve tasarruf akçesi erbabınca en sağlam plasmanlardan telâkki olunacağına hiç şüphe yoktur. Çünkü haddizatında ucuz evler, rentabl yani irad getirir, sağlam bir teminat teşkil eder. Fazla olarak belediyenin ve hükûmetin de kefaleti bulunacaktır.

Ucuz Evlerin İdaresi Âmmе Hizmetidir:

Şurasını göz önünde bulundurmak gerektir:

Ucuz evler teşebbüsü yüzde yüz rantabl olmakla beraber yalnız hususî teşebbüs erbabına bırakılabilecek bir iş değildir. Hususî teşebbüs erbabı binlerce kişinin taksitlerini tahsil etmek külfetine katlanamazlar. Bu iş ancak bir âmmе hizmeti olabilir. Hususî teşebbüs kanaliyle yalnız inşa ve finansman temin olunabilir. Fakat idare âmmе hizmeti olmak itibariyle belediyeye ait olmalıdır.

Belediye münhasıran mesken işiyle meşgul olmak üzere müstakil bir idare tesis eder. Bu idare İller Bankası, Emlâk Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Reasürans Şirketi gibi inşaat ve malî müesseselerle anlaşmalar akteder. Bu müesseseler belediye tarafından tespit edilecek olan tipler ve şerait dairesinde kendi malî vesaiti ile Belediyenin göstereceği arsalarda inşaatı yapar ve peyderpey belediye mesken idaresinin emrine amâde bulundurur. Mesken idaresi bu evleri alâkadarlara icar eder veya satar ve inşa bedelini teati edilecek mukaveleler ahkâmı dairesinde muayyen vadelerde inşaat müesseselerine öder.

Netice itibariyle inşaat ve malî müesseselerine karşı borçlu doğrudan doğruya ucuz evler sahipleri veya sakinleri değil, mesken idaresi ve kefalet dolayısıyla hükûmettir.

Hükûmetin Kefaleti Altında 10 Milyon Liralık Tahvilât

Şüphesiz ki bu hususta faiz seviyesi mühim bir rol oynayacaktır. İnşaat ve finansman müesseseleri yüzde beş veya altı faizle iktifa etmezler. Halbuki ucuz evler sahipleri veya sakinleri yüksek faiz ödemek vaziyetinde değildirler. Ancak Belediye ve Hükûmet bu faiz seviyesi meselesini ayrıca bütçelerinde tahsisat koymadan veya herhangi bir malî fedakârlığa katlanmadan halletmek vaziyetindedirler.

Malûm olduğu veçhile mevduat kanunu mucibince Bankalar ve Sigorta Şirketleri mevduatın %30 una kadar kasalarında nakit veya nakte tahvili mümkün olan tahvilât olarak ihtiyat akçesi bulundurmağa mecburdurlar. Bu meblağ bugün 150 ila 200 milyon liraya balığ olmuştur. Bu ihtiyat akçesinin 10 milyon liraya kadar miktarını ucuz ev istikrazı olarak Belediye tarafından Hükûmetin kefaletiyle ve hazine tahvilâtının bütün imtiyazlarını haiz olarak

çıkarılacak olan tahvilâta tahsisine müsaade olunursa faiz seviyesi elbette mutedil olur.

Bu tahvilâtın millî veya gayri millî müesseselerimiz ve ezcümle bu nevi âmme hizmeti gören bir millî müessese olmak itibariyle Millî Reasürans Şirketi tarafından diğer bu kabil plasmanlara nisbetle en müsait bir plasman olarak karşılanacağı yapılan tetkiklerden anlaşılmıştır.

Mesken İdaresinin Hukukî Şekli:

Belediyeye bağlı olarak mesken işi ile meşgul olacak olan idarenin hukukî mahiyeti iki şekilde mütalâa olunabilir:

Birinci şekil: Tramvay, Su, Havagazı İdareleri gibi doğrudan doğruya Belediyeye bağlı bir iktisadî teşekkül mahiyetindedir. Bu şeklin bir çok mahzurları olmakla beraber öteden beri alışmış bulunduğumuz bir sistem olmak itibariyle belki daha kolaylıkla tatbiki mümkündür.

İkinci şekil: Bazı Avrupa memleketlerinde Belediyeye ait Su, Elektrik gibi sınaî hizmetler için tatbik edilmekte olan Autocephal ve Anadolu tabiriyle «kendi başına buyruk» yani belediyeden büsbütün müstakil ve hukuku âmmeye tâbi bir müessese şeklidir. Bu müessesenin kendine mahsus bir idaresi vardır. Bu heyeti idare Şehir Meclisi üyeleri azası haricinde mütehassıslar meyanında belediye Meclisi ve alâkadar Vekâlet tarafından seçilir. Autocephal İdaresinin kâr kasti yoktur. Mamafih memleketimizde bu sisteme henüz alışmadığımız için Belediyeye bağlı iktisadî teşekkül sistemi üzerinde daha ziyade durmak doğru olur.

Komisyonumuza havale olunan takirde umumî surette mesken buhranından ve başka memleketlerde bu buhranı önlemek maksadiyle tatbik edilmekte olan ahkâm ve mevzuattan bahsedilmektedir.

İşbu tutanak mucibince Belediyemiz tarafından tanzim edilecek olan ucuz ev inşaatı programı lâıkiyle tatbik olunduğu takdirde mesken buhranının ortadan kalkacağına emin bulunduğumuz ve bugünkü mevzuata göre başka memleketlerde tatbik edilmekte olan ahkâm dairesinde hiçbir tedbir almak imkânını gösteremediğimiz cihetle bu mesele üzerinde fazla durmağa lüzum ve imkân görülmemiştir.

Netice:

Yukarıdaki maruzata dayanarak Yüksek Meclisimizce aşağıdaki kararların alınmasını teklif ederiz:

a- Elektrik, Tramvay, Su, Havagazı İdareleri gibi Belediyeye bağlı bir mesken İdaresinin tesisi.

b- Mesken işinin Yüksek İdaresi ve murakabesiyle iştigal etmek üzere Meclisimiz üyelerinden 5 kişilik bir daimi komisyonun intihabı.

Bu komisyonun ve mesken idaresinin başlıca vazifeleri şunlar olacaktır:

I.- Makam ile iş birliği yapmak suretiyle idarenin kadrosunu tayin etmek.

II.- Mesken idaresinin çalışma tarzına teşkilâtına inşaata lâzım gelen arsaların satın alınmasına, fon ihdasına ve bugünkü hususata müteallik talimatnameleri ihzar etmek,

III.- İş bu tutanakta gösterilen şerait dairesinde finansman, malzeme muafiyeti, tarla ve harman kanunu istimlâk için objektif usûlünün tatbiki ve bu gibi kanun veya kararname mevzuu olan hususatin temini için icabına tevessül ve bu hususta icabederse İstanbul Milletvekillerinin muzaheratini temin etmek.

c- Yangın yerleri ve şehrin inkişaf mahalleri dahilinde hususi efrada veya hazineye ait arsaların istimlâki ve satın alınması için şimdilik 500.000 liralık bir tahsisat ayırmak.⁵¹

Başkan: Halis Kaynar

Sözcü: Munis Tekinalp

Üye: Hamdi Rasim

Üye: Ragıp Devres

Üye: İlhami Sançar

⁵¹ *İller Ve Belediyeler Dergisi*, Sayı 3, Mart 1948, s. 983-986.

İKTİSADİ DEMOKRASİYE DOĞRU İKTİSADİ DEMOKRASİNİN EN ESASLI ŞARTI

Aşağıdaki satırlar iktisadî demokrasi hakkındaki yazılarımızın üçüncüsüdür. Bundan evvelki yazılarımızda ileri sürülen tez şu suretle hülâsa olunabilir:

İktisadî demokrasinin yedi esası

1- Anayasamız gereğince hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir. Hükûmet millî hâkimiyetin bir organından başka bir şey değildir. Millet tarafından hükûmete verilen vekâlet, umumî vekâlet mahiyetinde değildir. Millet, teşriî salâhiyeti kendi elinde muhafaza ettiği gibi kazaî salâhiyeti hiçbir nüfuz ve tesire tâbi olmayan hâkimlere tevdi etmiştir. Bu itibarla milletin yegâne mümessili olan Büyük Millet Meclisi, Anayasaya bir madde veya bir fıkra ilâve etmek suretiyle, doğrudan doğruya millete izafetle iktisadî teşebbüslerle meşgul olmak üzere **dördüncü bir kuvvet** ihdas edebilir.

2- Bu dördüncü kuvveti vücade getirmek zamanı gelmiştir. Çünkü siyâsî, idarî, inzibatî ve içtimâî işler için mücehhez olan icra organı, yanlış bazı görüşler ve telâkkiler neticesinde, bazı hususatta rejimimizin esası olan demokrasinin ruhuna aykırı yollara sapmış ve bundan dolayı bilâ kaydüşart hâkimiyetin sahibi olan milletin hak ve menfaatlerini bozan vaziyetler hâsıl olmuştur. **Halk saltanatı** demek olan demokrasi yerine memur saltanatı kaim olduğu gibi, bazı ahvâlde plutokrasiden, yâni **zenginler saltanatından** farksız olan devlet kapitalizm belirtileri bile hüküm sürmeğe başlamıştır. Tarihi bir zaruret olarak kabul edilmiş olan devletçilik, hâdiselerin akışı neticesinde, hareket noktasından ayrılmış ve demokrasiye katıyen uygun olmayan şekillere bürünmüştür.

3- Devletçiliği doğuran tarihî zaruretler ortadan kalktıktan sonra, artık yalnız siyâsî, inzibatî, içtimâî ve idarî yetkilerle cihazlanmış olan ve bürokrasi zihniyetinden kurtulamayan memurların iktisadî hayata hâkimiyetlerine nihayet verilmeli; bu hâkimiyet,

bürokrat zihniyetten âzade olan bilgi ve ihtisas sahibi bulunan ve kuvvetini doğrudan doğruya milletten alan ve hiçbir siyâsî nüfuz ve tesire tâbi olmıyan ihtisas erbabının eline verilmelidir.

4- Memlekete şâmil âmme veya belediye hizmetleri dışında kalan ziraat, ticaret ve sanayi ve alelûmum iktisadî teşebbüsler ve işletmeler bundan sonra artık münhasıran ferdî iktisada bırakılmalıdır. Bu gibi işlerde devlet tanzim, teşvik ve mürakabe vazifeleri çerçevesinin dışına çıkmamalıdır.

5- Malûm olan tarihî zaruretler dolayısıyla şimdiye kadar kurulmuş bulunan âmme hizmetlere taallûku itibariyle bundan sonra kurulabilecek olan iktisadî teşekküllerde hiçbir şekil ve surette kâr kastı bulunmamalı; bunlar bünyeleri itibariyle âmme hukukuna dayanacak, fakat teşkilât, mesai tarzı ve zihniyet itibariyle ferdî iktisat ve hususî teşebbüs usul ve kaidelerine uyacak şekilde kurulmalı ve işletilmelidir.

6- Devlete ait iktisadî teşekküller büsbütün muhtar ve âmme hukukuna dayanan mıntakavî veya zümrevî idareler tarafından işletilmeli ve bütün bu idarelerin yüksek mürakabesi Anayasaya ilâve edilecek bir madde veya bir fıkra gereğince Büyük Millet Meclisi tarafından seçilecek ve ihtisas sahibi olan iktisat erbabından mürekkep bir iktisat şûrasına ait olmalıdır.

7- Gerek memleketin ferdî iktisat hayatını tanzim ve mürakabe etmekle mükellef olan ticaret, iktisat, münakalât gibi icra organları, gerek mülkiyeti Devlete ait olan iktisadî teşekkülleri idare etmekle vazifedar olacak olan ve zümrevî muhtar idarelerle, iktisat şûrası, her vakit ve her hal ve kârda serbest meslekî teşekküllerle sıkı ve sistemli bir surette iş birliği yapmalıdırlar.

Devletçilik hakkındaki tezimize esas teşkil eden 7 maddenin her biri ayrı ayrı uzun ve mufassal birer tektik mevzuu olabilir. Ancak bu yazıda şimdilik sonuncusunu yâni iş birliği meselesini izah etmekle iktifa edeceğiz.

İş adamının tecrübesi ve amelî iktisat

Bilindiği veçhile amelî iktisat, mücerret kaidelere dayanan, mektep rahlelerinde öğrenilebilen ve masa başında tatbik edilebilen bir ilim değildir. Amelî iktisat demek, ancak hayat mektebinde kaza-

nılabilen bilgi ve tecrübe demektir. Bu bilgi ve tecrübeler her gün değişen iktisadî olaylar ve hâdiselerin hakikî şekil ve mahiyeti dış görüşle değil, bilâkis iç görüşleriyle anlaşılabilir. Bu itibarla çalışma hayatlarını masa başında kâğıt yığınları arasında geçiren idareciler, ne kadar kültür, bilgi ve zekâ sahibi olurlarsa olsunlar, binlerce iktisat erbabının hayatlarını iktisadî işlere vakf ve hasretmek suretiyle elde ettikleri bilgi ve tecrübeleri, asla kazanamazlar. Bundan dolayı, bilgi ve tecrübe bakımından dar bir çerçeve içinde kalmağa mahkûm olan idareciler tarafından verilecek hüküm ve kararlarda her vakit isabet beklenemez. Halbuki iktisadî hâdiseler ve realiteler içinde yoğurulmuş olan iş adamlarının görüşlerine ve bilgilerine dayanan hüküm ve kararlarda isabetsizlik nisbetinin az olacağı şüphesizdir.

Şurasını da inkâr edemeyiz ki, mesul idarecilerle iş adamlarını temsil eden meslekî teşekküller arasında samimî surette iş birliğinin kurulması, bazı muhitler nezdinde, hayal hükmünde telâkki olunur. Bu muhitlerin kanaatince, bu iki zümrenin menfaatleri ve zihniyetleri birbirine taban tabana zıttır ve bu itibarla bunları bir araya getirmeğe çalışmak, abesle uğraşmaktan başka bir mâna ifade etmez.

Devlet ve millet ayrılığı

Böyle düşünenleri büsbütün haksız saymak mümkün değildir. Çünkü eski devirlerden arda kalan meşum zihniyet malûmdur. Asırlarca devam eden şahsî saltanat rejimleri millet ile hükûmet mefhumlarını birbirinden büsbütün ayırmıştır. **Kuvvetini şahsî saltanattan alan hükûmet memurları**, büyüğünden küçüğüne kadar millet efradını muhtelif şekillerde istismar etmeği mübah görebilirler veya hareketlerinin bir istismarla neticelendiğinin farkına varmazlar. Buna mukabil millet efradı da bazen hükûmet memurlarına şerlerinden korunması lâzım gelen zalimler nazariyle bakarlardı.

Bu zihniyetin bazı sahalarda şuurlu ve bazı sahalarda şuur altında yaşadığını inkâr etmek, insanın kendi kendini aldatması demektir.

Meselâ İngiltere’de âmme vicdanı önünde pek çirkin bir cürüm sayılan vergi kaçakçılığı bizde aynı derecede mezmum telâkki olun-

mamaktadır. Vergi kaçakçılığını irtikâp edenler bu cürmü arkadaşlarından saklamağa lüzum görmezler, hattâ bunların içinde açık göz-lülük iddiasıyla iftihar edenler de yok değildir. Bu da «çaldımsa da mâli- miri çaldım» devrinden arda kalan ve devlet ile milleti iki ayrı unsura ayıran meşum zihniyetin şuurlu bir belirtisidir. Öbür taraftan hükûmet de, hemen bütün mükelleflerin vergi kaçakçısı olabileceğini ve âmme vicdanında bu fiilin bir suç olmadığını bilerek gayet sıkı tedbirler almak, baskılar yapmak için kendini haklı görür. Yâni devletle millet ayırır ve birbirine güvensiz yaşarlar.

Bu zihniyetin her sahada yaşadığını belirten vakıalara sosyal hayatımızda sık sık rastlarız. En basit muameleler için müracaat edenlere, kırtasiyecilik manevralarıyla türlü türlü güçlükler çıkarmaktan zevk duyan bir takım memurlar, şuursuz olarak, bu köhne zihniyetin tesiri altında değil midirler?

Devletçiliğin tatbik tarzında da bu geri zihniyetin belirtileri görülmekte, misal olmak üzere, devlet otoritesine dayanarak ihtikârla mücadele kanununa karşı mâsuniyetlerinden faydalanmış ve mübalâğalı kârlar sağlamak suretiyle kara borsa fiyatına mal satarak, hayat pahalılığına sebep olmuş iktisadî devlet teşekkülleri görülmedi mi? Bu hareket de, eski devirlerden ardda kalan ve devlet ile milleti birbirinden ayrı görmek zihniyetinin bir nevi belirtisinden başka bir şey değildir.

İdareciler halkın aleyhine hareket ederlerse, halk da boş olmiyan tepkilerle bunlara mukabele eder ve bu suretle devletle millet birbirine güvenemez ve karşılıklı baltalamalar olur.

İşte, milletle hükûmet arasında iktisadî sahada bir iş ve vazife beraberliğinin olamayacağını iddia edenler, bu köhne zihniyete dayanırlar.

Fakat kanaatimizce bu meşum zihniyet, mahiyeti itibariyle can çekişmekte olan ve er geç müstehane haline gelmeğe mahkûm bulunan bir «anachronisme» (zamana uygun olmiyan durum) dur. Her zaman ve her yerde anakronizmlerin ömrü kısadır; değişen dünyaya uymak zarureti eski zaman kalıntılarını tasfiye eder ve onları tarihin mezarına gömer.

Herkese düşen vazife bu ayrılığı kaldırmaya çalışmaktır

Durum böyle iken bu memleketin mukadderatından mesul olan insanların, münevverlerin, fikir ve kalem sahiplerinin vazifeleri nedir? Bu iki unsur arasında ziddiyet vardır diye, durumu olduğu gibi bırakmak ve bu suretle ziddiyetin günden güne derinleşmesine iktisadî işlerimizin günden güne berbatlaşmasına göz yummak mı? Yoksa ergeç tarihine karışmağa mahkûm olan bu ziddiyetin bir an evvel ortadan kalkmasına yardım etmek mi? Akılları başlarında olanlar elbette ikinci şıkkı tercih ederler ve zamanın havasına uygun olmıyan bu tezadı ortadan kaldırmağa yarayacak çareleri ararlar.

Artık son günlerini yaşamakta olan bu anakronizmi ortadan kaldıracı çareleri aramak için, Diyojen fenerine ihtiyaç yoktur. İki seneden beri memleketimizde, övünmeye değer demokrasi hamlelerine şahit oluyoruz. Uzun müddet kitapta kalmış olan bazı demokrasi hüküm ve icapları, birdenbire hayat sahasına intikal ederek, nazariyeden realiteye inkılâp etmiştir. Herkes anlamıştır ki, demokrasi, halkçılık «lâfzimurat» boş mefhumlardan değildir. Herkes anlamıştır ki, artık bundan sonra ne şahıs, ne zümre şaltanatları, ne bürokrasinin ne plutokrasi tahakkümleri için yaşama zeminleri kalmamıştır. Hem millet, hâkimiyet mefhumunu şuuru-na yerleştirmiş hem de idareciler realitelere uymaktan başka çare olmadığını anlamışlardır.

Bundan sonra artık meşum bir mazinin ayırdığı ve zamanın icabı olarak birleşme zaruretinde olan iki unsur için yapılacak tek bir hareket kalmıştır: Meşum mazinin kalıntılarını daha şimdiden tarihe karışmış gibi telâkki ederek, birbirine el uzatmak. Her hangi bir anlaşmazlık dolayısıyla birbirinden uzak kalanlar hiçbir vakit birleşemezler. Hasmından uzak yaşayan adamın hikâyesi meşhurdur: Hasmını yakından görmeğe fırsat bulduğu zaman haykırır: Hay senin burnun benimkinden farklı değilmiş ve hemen kendisine elini uzatmış.

Hiç şüphe yok ki hâdisemizde dahi idarecilerle meslekî teşekküller mümessilleri bir araya gelince bir müddet bazı güvensizlikler, anlaşmazlıklar havayı bozsa bile, daimî temas sayesinde nihayet her iki taraf haklar, vazifeler ve menfaatlerin bir olduğunu, müş-

terek haklar, müşterek vazifeler ve müşterek menfaatlerin ancak müşterek çalışma sayesinde korunabileceğini anlayacaklardır.

İktisadî kalkınmamız ve iktisadî demokrasiye doğru yürüyüşümüz için birinci şart olan bu iş birliğinin tahakkuku için bu iki unsur arasında hukuk ve vezaifin tatbik ve istimali hususunda **tedahüle** meydan vermemekten ibarettir. Meslekî teşekküller idarecilerin, idareciler de meslekî teşekküllerin hak ve vazifelerine müdahale ederlerse bu müdahalelerden iş birliği değil iş karışıklığı doğar, arada maksat ve gaye kaybolur.

İşte iktisadî demokrasinin en esaslı şartlarından biri «iş birliği» ise, bunun gerçekleşmesi için ilk dava, maziden kalan ve devletle milleti birbirine zıd iki varlık olarak telâkki eden zihniyetin tamamen tasfiyesi ve bunun için de herkesin çalışmasıdır.⁵²

YİNE DÖRDÜNCÜ KUVVET

Mecmuamızda şimdiye kadar intişar eden üç makalede, iktisadî demokrasi yolunda ideal hedef ve gaye olarak, bir dördüncü kuvvet ihdası lüzumunu belirtmeğe çalıştım. Bu yazılar okuyucular tarafından büyük bir alâka ile karşılanmış, fakat bir çok mahfillerde yanlış telâkkilere meydan vermiş, bir çok istizahlara, suallere ve hattâ itirazlara mevzu teşkil etmiştir.

Okuyuculardan gelen istihzalar ve itirazlar şu yolda hülâsa olunabilir:

- Bugün bulunduğumuz iktisadî seviye bir dördüncü kuvvet ihdasına müsait midir? İktisat âlemimizde bu dördüncü kuvveti temsil edebilecek elemanlar var mı? Bugün rejimimizin başlıca şiarı devletçilik değil mi? Devletçilik demek iktisat âleminin devletin vesayeti altında bulunması demektir. Rejimimizin bidayetinden beri devletçilik umdesi geniş çapta tatbik olunmasaydı bugün vardığımız iktisadî kalkınma seviyesine erişebilir miydik? Milletın artık iktisaden kanunî tâbirle «reşit» olduğu, devletin vesayetına muhtaç olmadığı, iş adamlarının iktisadî mukadderatlarını ele almak vaziyetine gelmiş bulundukları ne ile sabittir?

Hiç şüphe yoktur ki bu gibi mülâhazalara kapılarak dördüncü kuvvet tezini şüphe ve tereddütle karşılayanlar şuurlu veya şuursuz olarak eski zamanlardan arda kalan bir aşağılık duygu, «*complexe d'inferiorité*» tesiri altındadırlar; ve bu mülâhazalar tamamiyle bu aşağılık duygusunun mahsulüdür. Bir çoklarımız eski zihniyetin baskısı altında belki farkına varmıyarak, hâlâ tüccara «bezirgân», marifet ve sanat erbabına «herif» nazariyle bakarlar ve bunun içindir ki iş adamlarının iktisadî işleri bürokratlardan daha iyi idrak ve ihata edebileceklerine bir türlü akıl erdiremezler.

Halbuki Türkiye'de bir çeyrek asırdan fazla hareketli, hamleci bir inkılâp olmaktadır. Bunun neticesi olarak, hayata ayak basar basmaz gözünü hükûmet kapısına diken, yalnız bu kapıdan rızkını bekleyen ve asırların baskısı altında cansız ve hareketsiz Şark zih-

niyetinin esiri olan «Osmanlı ve memuriyeti» zayıflamıştır. Şimdi yalnız kendi sai ve ameline kıymet veren, Garp zihniyetli insan tipi içimizde hâkim olmıya başlamıştır.

Vakîa bu müddet zarfında, zaruretler dolayısıyla gelişen devletçilik rejimimiz, memur hâkimiyetini devam ettirmiş ve kuvvetlendirmiş ise de, iktisadî kalkınma faaliyetlerimiz ve devletçiliğin gelişmesi öbür taraftan serbest iş adamını da çoğaltmış ve kuvvetlendirmiştir. O şekilde ki artık, asırlarca süren kapitülasyonlardan sonra fiilî bir kapitülasyonlar devresine girmemek üzere giriştiğimiz devletçilik sistemini devam ettirmeye de lüzum kalmamış bulunuyor.

Mecellenin külli kaidesi malûmdur: «Zaruret miktarınca takdir olunur».

Bir çeyrek asır zarfında memleketin en münevver, en güzide, en müteşebbis evlâdı arasından binlerce iş adamı yetişmiş, bunlar artık devletin vesayetine ihtiyaç kalmadığını muvaffakiyetli eserleriyle isbat etmişlerdir. Bugün iktisadî hayatımızda fiilî roller oynayan iş adamları meyânında müesseselerinde bilfiil tecrübe görmüş olan bir çok unsurlar da vardır. Bunlar bilgilerine, teşebbüs kabiliyetlerine, ehliyetlerine güvenerek dar ve sıkıcı bürokrat hayatından sıyrılarak serbest iş sahasına atılmışlar ve muvaffak da olmuşlardır.

Hiç şüphe yok ki bugün serbest iktisadî hayatta çalışmakta olan elemanlar irfan seviyesi, feragat duygusu, memleketseverlik itibarıyla hiç olmazsa, bürokrasi zihniyetinin eseri olan memurlar kadar iş görmek, mesuliyet deruhte etmek istidadında olan kimselerdir. İş adamlarının umuî menfaatlere müteallik hususlarda birinci derecede faydalı olamayacakları fikrine kapılanlar diyebilirler ki:

-«İyi amma bu iş adamları bu gibi işlerde alışkanlık, gelenek ve «rutin»den mahrumdurlar. Kendi hususî işleri haricinde fikir imaline, rol oynamaya muktedir değildirler.»

Bu gibi görüşlere bir numaralı umumî harpten beri gerek Avrupa'da ve gerek Amerika'da fevkalâde vaziyetler dolayısıyla memleketlerinin iktisadî mukadderatını ele alan, çeşitli buhranları önlemeye muvaffak olan iş adamları parlak muvaffakiyet eserleriyle cevap vermiş bulunuyorlar. En buhranlı zamanlarda memleketleri-

nin imdadına yetişen «Schouht»lar,⁵³ «Ratenau»lar,⁵⁴ «Kaiser»ler, «Wahlen»ler⁵⁵ ve «new deal» hareketi zamanında Roosevelt'in akıl hocaları vazifesini görmüş olan ve «akıl tröstü» vasfiyle anılan adamların hiçbiri bürokrasi saflarında yetişmemiştir. Bunların hiç biri umumî menfaatlere müteallik işlerde rutin, alışkanlık ve gelenek sahibi değildi, bunlar bürokrasi mektebinde değil, hayat mektebinde iktisap olunmuş bilgilerin ve tecrübelerin ışığı altında memleketlerine karşı şuur ve feragatle vazifelerini yapmışlardır.

Mamafih yanlış telâkkiye meydan vermemek için şimdiden itirafa mecburuz ki hemen bugünden yarına dördüncü kuvveti kuvveden fiile çıkarmak vaziyetine henüz gelmedik. Bu yazının başında da belirttiğimiz veçhile dördüncü kuvvet, nihaî bir «ideal»den başka bir şey değildir. Her hususta olduğu gibi bu meselede dahi ideal hedefe varmadan evvel bir çok merhaleleri aşmak zarureti vardır.

İktisadî demokrasi yolunda aşılacak merhaleler pek uzun ve pek çetindir. Fakat bu merhaleler ne kadar uzun ve ne kadar çetin olurlarsa olsunlar, aşılmaz şeyler değildirler. Yeter ki ileriye doğru yapacağımız hamlelerde bu ideal hedefini göz önünden uzak bulundurmıyalım.

Bugün memnuniyet ve iftiharla şuna inanabiliriz ki ideal hedef yolunda en mühim ve en çetin olan birinci merhaleyi aşmış bulunuyoruz. Bu merhale, serbest iktisat âleminin şuurlanması, uzuvlanması ve dile gelmesidir.

Bir sene evveline gelinceye kadar iktisat erbabının tam mânasiyle şuurlandığını, memleketin iktisadî mukadderatını ele almak vazifesiyle mükellef olduklarını müdrük bulunduklarını içimizde fark edenler pek azdı. Hattâ İstanbul Tüccar Derneğini⁵⁶ kurmağa teşebbüs eden arkadaşlar yeni kurumun bu kadar fevkalâde alâka ile

53 Hjalmar Schacht (1877-1970): Alman iktisatçı, bankacı, siyasetçi ve Alman Demokratik Partisi'nin eş kurucusu. (derl. notu)

54 Walther Rathenau (1867-1922): Alman sanayici, siyasetçi, yazar ve devlet adamı. (derl. notu)

55 Friederich Traugott Wahlen (1899-1985): İsviçreli siyasetçi ve profesör. Kaynak: http://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Traugott_Wahlen. (derl. notu)

56 Bu konuda bir inceleme için bakınız: Murat Sever, *Ahmet Hamdi Başar ve İstanbul Tüccar Derneği*, Libra Kitap, İstanbul, 2009 (derl. notu)

karşılanacağını ve muvazzaf mükellef âzâ oldukları halde Ticaret Odasına karşı büsbütün kayıtsız davranan ticaret erbabının, Tüccar Derneği'nin meşbu bulunduğu serbest hava içinde memleketin çeşitli iktisadî davalarına hemen dört elle sarılacaklarını ümit etmemişlerdi. Meğer Derneğin aylık toplantılarına devam eden yüzlerce âzâ seslerini duyurmak için fırsat bekliyorlarmış. Tüccar Derneği bu fırsatı vermekle memlekette tarihî bir rol oynadığına inanmıştır ve bununla iftihar edebilir. İstanbul Tüccar Derneği şunu da pekâlâ müdriktir: İktisadî demokrasinin gelişmesi mevzuunda tarihî öncülük vazifesi henüz bitmemiştir. Bu hareket, çok kuvvetli ve ümitli olmakla beraber, maalesef yalnız İstanbul'a münhasırdır.

İktisat dünyasının şuurlanması yalnız İstanbul'a mahsus bir tecelli olamaz. Hiç şüphe yok ki bu arzu ve tecelli, aynı derecede bütün memlekette bilkuvve mevcuttur. İlk fırsatta bütün memlekette şuurlanma safhasından uzuvlanma safhasına geçileceği muhakkaktır.

İstanbul Tüccar Derneği iktisadî sahada, iktisadî meselelerde bütün memleketin amâl ve metalibine tercüman olacak, doğrudan doğruya alâkadar serbest iktisat erbabının sesini duyurabilecek, memleket çapında sağlam ve kuvvetli bir organ vücade gelmesi hususunda ön ayak olmağa muvaffak olursa tarihî rolünü lâıkiyle ve tamamıyla ifâ etmiş olacaktır.

İşte benim doğmasını dilediğim dördüncü kuvvet, yâni milletin iktisadî faaliyetlerinin serbest meslek ve ihtisas adamları elinde olması ve onların kurdukları teşekküller tarafından idare ve kontrol edilmesi prensibi, hâdiselerle yürümektedir. Asıl millet hesabına ve meslek adamı olmak hasebiyle, ileriye ait ümit bağlayacağımız ve kendisine sarılacağımız nokta da budur.⁵⁷

DÖRDÜNCÜ KUVVETE DOĞRU DIŞ TİCARETİ TANZİM ORGANI NASIL OLMALIDIR?

Bundan evvelki yazılarımızda izah ettiğimiz veçhile dördüncü kuvvet iktisadî kalkınma yolunda ideal bir gayedir. Bu ideal gayeye varıldıktan sonra tam mânasile ihtisas işi olan iktisadî mevzular, ilmî ve amelî sahada ihtisas sahibi olan iktisatçılar ve işadamları tarafından idare olunacak, iktisat dünyamız Bürokrasinin tahakkümünden kurtulacak, idarî ve siyasî tesirlerinden âzade olarak sırf iktisadî âmiller kuvvetile kalkınmak imkânı bulunacaktır.

Fakat, bundan evvelki yazımızda belirttiğimiz veçhile: «Bu ideal gayeye varmak için pek zor ve çetin merhaleleri aşmak lâzım gelecektir. Bugün memnuniyetle ve iftiharla şuna inanabiliriz ki ideal hedef yolunda en mühim ve en çetin olan birinci merhaleyi aşmış bulunuyoruz. **Bu merhale serbest iktisat âleminin şuurlanması, uzuvlanması ve dile gelmesidir.**»

Bu birinci merhaleyi aştıktan sonra ikinci merhale yolunda süratle ilerlemek zor bir iş olmayacaktır. Bu ikinci merhale de iktidarı ellerinde tutan mesul makamların bilgi, tecrübe ve ihtisas sahibi olan ve idarî ve siyasî engellerden âzade bulunan ilim ve iş adamlarile iş birliği yapmaları suretile aşılabılır. Bu sistem memleketimizde günden güne gelişmekte olan iktisadî demokrasinin tabii bir neticesidir.

Hükûmet tarafından hazırlanmış olan genel iktisat meclisi tasarısı derneğimiz ve sair iktisadî teşekküller tarafından teklif olunan tadillere uygun olarak kanuniyet kesbederse, hiç şüphe yok ki bu işbirliğine doğru mühim bir adım atılmış olacaktır. Memleketin her tarafında kurulmuş bulunan ve yalnız İstanbulda 10.000'i mütecaviz âzası olan ticaret odaları da hükûmetin nüfuzundan kurtulur, yalnız âzasının hür, serbest ve müstakil ve ilhamlarıyla vazife görmek durumuna girerlerse bu işbirliği için pek müessir bir **organ haline** gelmiş olurlar.

Derneğimiz iktisadî demokrasi yolunda yeni bir hamleye hazır-

lanmaktadır. Ticaret sahasında meslekî teşekkülleri gruplandırarak, mesailerini koordine edebilecek memleketşümül bir organın kurulması işini ele almış bulunuyor. Bu yeni organın mahiyeti, vazifeleri ve ehemmiyeti hakkında derneğin muhtelif aylık toplantılarında uzun boylu izahat verilmiştir. Derneğimiz dış ticaret komisyonu tarafından hükûmete takdim olunmak üzere hazırlanmış olan raporda bu organın dış ticarete taallük eden vazifesi şu yolda tarif olunmaktadır:

«Dış ticaret hareketlerini devamlı şekilde inceleyen, diğer memleketlerdeki hareketleri takip eden mahsullerimize yeni müşteriler bulmak ve dış ticaretimizi genişletmek imkânlarını araştıran ve bütün bunlar hakkında hükûmete mütalâa beyan ederek alınması lâzım gelen tedbirleri vaktinde haber veren, aktedilecek ticaret mukavelenameleri esaslarını hazırlayan ve yapılacak müzakerelerde hükûmet murahhasları nezdinde müşavirler bulunduran müstakil bir dış ticaret teşkilâtı vücade getirmek.»

İktisadî hayatımızın diğer kollarında yapılabilecek işbirliği dahi aynı şekilde olabileceği tabiidir.

Derneğimiz tarafından tesisi ele alınan bu organ ile hükûmet tarafından tesisi düşünülen Genel Ekonomi Meclisi, vazife ve mahiyet itibarıyla büsbütün farklıdır. Genel Ekonomi Meclisi tam mânasile bir Devlet müessesesidir. Umumiyet itibarıyla kanun, plân ihzarı hususunda nazari sahada hükûmetin istişari mahiyette bir organından başka bir şey değildir. Hükûmete rey ve mütalâasını arzeder. Fakat, amelî sahada hiçbir rolü ve hizmeti yoktur. Halbuki derneğimizde kurulması ele alınan yeni organ tam mânasile iş erbabına bağlı, iş erbabına ait, ferdi iktisadın bir organıdır. Fiilî ve amelî sahada daimî ve müstemir bir surette, dünya ve memleket hâdiselerini günü gününe takip etmek, mesul makamlarla fiilî işbirliği yapmak gayesini istihdaf eder.

Bu organın mahiyetini ve hakikî rolünü anlamak için başka memleketlerdeki mümasil müesseseleri gözönünde bulundurmak kâfidir. Bu gibi müesseseler içinde bünyemize ve hususiyetlerimize uygun, bizim için örnek olabilecek yabancı müessese İsviçre'deki Office kurumudur. Bu kurum cemiyetler kanununa, -ve İsviçre'de ayrıca bir cemiyetler kanunu mevcut olmadığı için- daha doğrusu Medenî kanununa tâbi hususî bir müessese mahiyetindedir. 1927 senesinden beri faaliyettedir.

Özel ve tüzel kişi olmak üzere ferdî âza 1520, Meslekî teşekküllerden ibaret olmak üzere kolektif âza 66, En başta hükûmet ve muhtelif kantonlar olmak üzere senelik tahsisat veren resmî müesseseler olmak üzere yardımcı âza 29.

İşte bu müessesenin başlıca gelirleri bu üç nevi âzanın verdiği senelik aidat ve tahsisattan ibarettir.

Senelik aidat için bizim cemiyetler kanununda olduğu gibi, âzamî bir had yoktur. Yalnız asgarî bir had vardır. Bu had müessesenin mahiyetine göre 100 ile 250 frank arasındadır.

Teşkilât itibarile Ofisin 3 organı vardır:

- 1- Âzanın umumî heyeti
- 2- Murakabe heyeti
- 3- Daimî heyet veyahut müdürler heyeti.

Müessesenin en yüksek organı olan murakebe heyeti âzasının adedi en az 19 ve en çok 25 âzadan mürekkeptir. Bu âzanın sekizi İsviçre Federal Meclisi yani Vekiller Heyeti tarafından iş adamları meyanında seçilir. Diğerlerini üyeler seçer. Yalnız Ekonomi nezaretinin ticaret dairesi umum müdürü resen murakabe heyeti âzasıdır. Daimî heyet murakabe heyetinin bir nevi murahhas âzasıdır. Yine murakabe heyeti tarafından tayin edilen müdürlerin ve ecnebi organlarının mesaisini yakından takip eder. Ofisin maksat ve gayesi ana nizamnamesinde şu suretle gösteriliyor:

- 1- Sergiler ve panayırlara müteallik meseleler
- 2- İsviçrede ve yabancı memleketlerde mal alış verişi hakkında istihbarat servisi
- 3- Yabancı memleketlerde mümessiller adreslerini bildirmek
- 4- İsviçrede ve yabancı memleketlerde İsviçre malları hakkında propaganda yapmak
- 5- Yeni mahreçler sağlamak maksadile ecnebi pazarlarını tetkik etmek.

Harp esnasında bu servislere bir de kliring ve takas servisi ilâve olmuştur.

Müessesenin düsturunu gösteren vecize şudur:

Ofis, hususî teşebbüsü destekler, fakat onu istihdaf etmez.

Müteaddit seyahatler vesilesile ofisi ziyaret edip ofisin faaliyetini yakından tetkik etmeğe fırsat bulduğum için muhtelif servisler hakkında malûmat vermek vaziyetindeyim.

Yabancı pazarlar, tetkikat ve istihbarat servisi.

Yabancı pazarları inceden inceye tetkik eder. Sefaretler, konsolatolar, ticaret odaları, müessesenin yabancı memleketlerdeki acentaları ve hususî muhabirleri vasıtasile topladığı malûmatı neşreder, yabancı memleketlerde mer'î olan ithalât ve tediyaat rejimleri hakkında alâkadarlara malûmat verir; *Ekonomik Haberler* namında mükemmel bir haftalık mecmua neşreder. Vakit vakit âzasına mahrem haberler ve raporlar tebliğ eder. Muhtelif memleketlerde olan iktisadî münasebata taallûk eden meseleleri tektik eder.

Şurasını ilâve etmek gerekir ki İsviçre hükûmetinin yabancı memleketlerde resmî ticaret ateşeleri yoktur. Resmî vazifeyi konsoloslar yapar. En mühim ticaret merkezlerinde bulunan ofisin acenteleri ve muhabirleri konsoloslarla beraber işbirliği yaparlar. Bunlar hiçbir kayda tâbi olmıyarak piyasa ile daimî surette temasta bulunur. Konsolato memurları onlara her suretle yardım etmekle mükelleftirler.

Yabancı memleketlerde çalışan ofisin acenteleri vakit vakit İsviçre'ye gelir alâkadar firmalarla toplu veya münferid şekilde şahsî temaslar yapar, onları tenvir ederler.

Yeni pazarlar servisi:

Bu servis hangi memleketlere hangi malların ve ne gibi şartlarla ihraç olunabileceğini alâkadarlara bildirir. Doğrudan ihracatçı firmalar veyahut mensup oldukları meslekî teşekküllerin müracaatı üzerine muayyen mevzular hakkında hususî anketler yapar ve icabında acenteleri vasıtasile satışların temini için yardımda bulunur. Bu servis, muhtelif memleketler iktisadiyatı hakkında yaptığı anketler neticesinde Fransızca Almanca olmak üzere şimdiye kadar tahminen elli cild kitap neşretmiş bulunmaktadır.

Yabancı memleketlerde propaganda:

Yabancı memleketlere mahsus olarak beş lisanda üç mecmua, ve ayrıca muayyen mevzular ve meseleler hakkında risaleler neşre-

der, ve yabancı memleketlerde gösterilmek üzere İsviçre sanayi ve iktisadiyatı hakkında filimler çevirir.

İsviçre istihsalâtı servisi:

Bu serviste İsviçrenin bütün istihsalâtını gösteren muntazam bir sicil defteri vardır. Bu sicile dayanarak her sene muhtelif lisanslarda İsviçre sınaî ve ticarî müesseselerinin adreslerini, her bir müessesenin imal veya ihraç ettiği malın cinsi ve nev'ini gösteren tahminen 1000 sahifelik bir repertuar neşreder.

Kliring ve takas servisi:

Yabancı memleketlerden gerek resmî dairelerden ve gerek hususî müesseselerden gelen talepler ve İsviçrenin muhtaç olduğu ecnebî malların nereden, kimlerden ve ne gibi şerait dairesinde alınabileceği hakkında alâkadarlara malûmat verir.

Yabancı memleketlerde mümessiller ve müşteriler servisi:

Bu servis ecnebî memleketlerde İsviçre mallarına mümessil veya doğrudan doğruya müşteri sıfatile alâka gösteren firmalar hakkında bir sicil defteri tutar. İcabında muayyen bir sanayi grubu için mümessillikler tesisine tavassut eder. Alelûmum yabancı firmalar hakkında alâkadarlara malûmat verir. Müracaat üzerine yabancı müşteri ve mümessillerile İsviçre firmaları arasında temas ve münasebet teessüsü için delâlet eder. İsviçre ihracat ve ithalâtçılarına, mümessilliğe taallûk eden hususat için tavsiyelerde bulunur.

Sergiler ve panayırlar:

İsviçre ve yabancı memleketlerde açılan sergiler ve panayırlar hakkında malûmat verir. İsviçrede sergiler tanzim eden müesseselere tavsiyelerde bulunur. Yabancı memleketlere İsviçre mallarına mahsus sergiler açar. İsviçrenin milletler arasında sergilere iştirakini tanzim eder. Geçen sene Ankarada bu servisin delâletile bir İsviçre mamulâtı sergisi açılmıştır.

Hiç şüphe yok ki memleketimizde dahi bütün dünyaca maruf ve 21 seneden beri İsviçrenin dış ticaretine mühim hizmetler ifa etmekte olan bu müessese gibi bir teşekkül teessüs ederse hükûmet

ile iş âlemi arasında işbirliği faideleri hakkında mükemmel bir örnek vücade gelmiş olacak ve iktisadî demokrasi yolunda pek mühim bir ileri adım atılmış olacaktır.⁵⁸

İKTİSADİ KALKINMAMIZ VE YENİ DEVLETÇİLİĞİMİZİN ÜMDELERİ

Yeni devletçilik – Devletçilikte çerçevesizliğin zararları – İktisadî demokrasi – Yeni devletçiliğin birinci umdesi – Hâdiselerin baskısı altında devletçilik ve liberalizm – Amerikada devletçilik – İngilterede devletçilik – İleri medenî memleketlerde millîleşme (Nasyonalizasyon) – Umumî hizmetlerden sayılmıyan iktisadî teşebbüsler – Atatürkün bir vecizesi – Yeni devletçiliğin ikinci umdesi devletin hususî teşebbüslere azamî derecede müzaheret etmesidir – Yeni devletçiliğin üçüncü umdesi plânlaştırma vazifesinden ibarettir – İktisadî kalkınma plânı nasıl hazırlanır – İktisadî kalkınma plânının mahiyeti – Yeni devletçiliğin dördüncü umdesi de dördüncü kuvvettir – Dördüncü kuvvet nedir? – Yerli ve yabancı unsurların işbirliği – Emniyet unsuru – Süt, ekmek, et gibi ezeli meseleler – Yeni devletçiliğin beşinci umdesi; devletin meslekî teşekküllere müzaheret etmesi ve onlarla işbirliği yapmasından ibarettir.

Yeni Devletçilik:

Hiç şüphe yok ki iktisadî kalkınma hareketi için en mühim manivelâ bir çeyrek asır evvel olduğu gibi bugün dahi yine devletçiliktir. Fakat bugün iktisadî kalkınma için baş vurulacak devletçilik sistemi bir çeyrek asır evvelki devletçilik değil, bugünkü ahval ve

şeraite daha uygun yeni eder fehvasınca bir çeyrek asır evvelki Türkiyeden büsbütün farklı olan bugünkü Türkiyede devletçilik günün icaplarına göre yeni prensiplere, yeni esaslara dayanmalıdır.

Evveleminde şurasını değışmez bir esas olarak kabul etmeliyiz: İçinde bulunduğumuz yirminci asırda Adam Smith⁵⁹ zamanına mahsus Klâsik Liberalizm –Laisser faire, laisser passer– yani tam hürriyet liberalizmi, dünyanın hiçbir tarafında, hiçbir memleketinde bugün bahis mevzuu olamaz. Bugün herkes anlamıştır ki idarî, inzibatî, siyasî, içtimaî ve sosyal davalarda devletin müzaheretî veya müdahalesi zarurî veya faydalı olduğu gibi iktisadî davalarda dahi devletin müdahale veya müzaheretine ihtiyaç vardır.

Devletçilikte Çerçevesizliğin Zararları:

Şu kadar ki devletin müdahale ve müzaheretinin faydalı ve mahzurdan salim olabilmesi için muayyen bir hudut ve çerçeveyi aşmaması lâzımdır. Yoksa amiyane tâbiriyle «kaş yapalım derken göz çıkarmak vaziyetine» düşeriz. Nitekim şimdiye kadar tarihî bir zaruret olarak tatbik ettiğimiz devletçiliğin hudutları çizilmediği hattâ doğru dürüst bir tarifi bile yapılmadığı için vakit vakit devletçiliğin pek mahzurlu tatbikatına ve tezahürlerine şahit olduk ve oluyoruz. Zaman zaman bazı idare şubelerinde devletçiliğin esas hedefinin ve memleketimize göre maksat ve gayesinin gözden uzak tutulmuş olduğunu canlı olarak gösteren vâkıalar, misaller oldukça boldur. Tekel idaresinin gazoz imaline kadar el uzatmış olması en tipik misallerden biridir. Gayenin vasita ile karıştırılmasının bir neticesi olan bu hal, devletçilik tatbikatında anormal ve zararlı durumlara ve haksız olduğu söylenilemeyecek şikâyetlere meydan vermiştir. Muhakkaktır ki bazı idareciler, devletçiliğin esas hedef ve gayesini gözden uzak bulundurmuşlar, devletçilikte devlet hesabına milleti sömürmek, devlet otoritesini yersiz olarak kullanmak suretiyle kâr kasdini esas tutmuşlar, devletin bilfiil müdahalesine lüzum olmıyan teşebbüslere el koymak suretiyle ferdî iktisat sahasının daralmasına, hayat pahalılığının artmasına sebebiyet vermişlerdir. Devletçilik sahasının lüzumsuz yere genişlemesi neticesinde hayatımızda bürokrasi yani memurlar saltanatı hüküm sürmeğe ve

59 Adam Smith (1723-1790), İskoçyalı sosyal felsefeci ve siyaset ekonomisi öncüsü. (Derl. Notu)

netice itibariyle iktisadî kalkınmaya engel olmağa başlamıştır. Bu itibarla yeni devir için devletçiliğin hududunu kat'î surette çizmek, onu sapa sağlam bir çerçeve içinde hapis, devletçilik için memnu mıntakaları fevkalâde bir itina ile tayin etmek zarureti aşikârdır.

Bu münasebetle şunu da hatırlatmak isteriz ki hudut ve çerçeve meselesine dikkat olunmazsa devletçiliğin sosyalizme ve hattâ komünizme kadar yolu vardır. Sosyalizmin esas gayesi istihsal ve-saitini, sermayeyi ferdin elinden alıp devletin eline teslim etmek değil mi? Ferdi iktisat sahasına lüzumsuz yere müdahalelere devam olunursa tabiidir ki devletçilik dahi kısmen veya tamamen aynı neticeye maruz kalır. Nitekim pek uzak olmıyan bir mazide devlet idaresinde mühim bir rol oynamış olan maruf bir devlet ricalimiz resmi beyanatında kapalı ve hususî görüşmelerinde büsbütün açık ifadelerle devletçiliğimizin ileri bir sosyalizmden farklı olmadığını nekregûyane ifadelerle sık sık tekrar etmekten çekinmedi. Muhterem devlet ricalimizin bu sözlerinde de hakikat şemmesi yok değildir.

Devletçilikte ifrata varılırsa isteyerek veya istemiyerek sosyalizme yakın bir rejime gidilmiş olur. Fakat müşarünileyh bir noktada zuhul etmiştir: Devletçilikte aşırı hareketlere devam olunursa ileri sosyalizme değil en geri sosyalizme ve daha doğrusu en fena kapitalizme doğru yol alınmış olur. Sosyalizm, lûgat mânasiyle cemiyetçilik demektir, cemiyetin hayır ve selâmetine hizmet etmek demektir. Halbuki cemiyeti yani milleti, halkı sömürmek suretiyle kâr kasdı takip etmek, milletten alının vergilerin kuvvetiyle halkın kazanç kaynaklarını tıkmak cemiyete hizmet demek değildir.

İşte yirmi beş senelik bir tecrübe ve tatbikattan sonra hâsıl olan intiba dersi şudur:

DEVLETÇİLİK TATBİKATINI İDARECİLERİN, MEMURLARIN VE BÜROKRATLARIN ELİNDE BAŞI BOŞ BIRAKMAK, İNDİ TAKDİRLERE VE KARARLARA meydan vermek HATAdır. Yeni devir için yeni bir devletçilik kurmak ve bu yeni devletçiliğin umde ve esaslarını hiçbir indî ve takdiri muameleye meydan bırakmıyacak surette, yeni demokrasi devrine uygun olarak tayin ve tesbit etmek zarureti vardır.

İktisadî Demokrasi:

«Yeni devletçiliğin umdeleri yeni demokrasi devrine uygun olmalıdır» dedik. Bu prensip üzerinde ehemmiyetle durmak lâzımdır.

Yeni demokrasi devrinden neyi kasdettiğimizi uzun uzun ifadeye elbette lüzum görmüyorum. Çünkü kanaatimizce 12 Temmuz Beyannamesi⁶⁰ ile inkılâp rejimimiz için yeni bir devir açılmış bulunuyor. Bu beyanname ile tek partili ve iki dereceli intihap tarihe karıştıktan sonra iktisadî işlerin dahi bürokrasi usulü ile idaresi asla bahis mevzuu olamaz. Bundan sonra artık otokrasiden daha az muzır ve mahzurlu olmiyan iktisadî bürokrasiye hayat hakkı kalmamıştır. Bürokrasi saltanatı, yerini iktisadî demokrasiye bırakmalıdır. 12 Temmuz beyannamesi ATATÜRK tâbirince «Âmalı Milliyetin Muhassılâsıdır» ve bunun içindir ki 12 Temmuz beyannamesinden sonra iktisadî muhit ve mahfillerde meslekî şuur ve vicdan fevrî bir surette uyanmış, serbest iktisadî mahfillerde hayrete şayan bir uyanış hareketi başlamıştır. Bu itibarla yeni devletçilik umdelerinin bu millî intibaa uygun addolunması lâzım gelir.

Yeni Devletçiliğin Birinci Umdesi:

Devlet, mümessili ve hâdimi bulunduğu milletin kendisine tevdi ettiği kuvvetleri ve imkânları idarî, siyasî, inzibatî gibi işlerde olduğu gibi iktisadî işlerde dahi yalnız milletin umumî hizmetlerinde kullanmak mecburiyetindedir. Fakat umumî hizmetlere taallük eden işlerden maada hiçbir ticarî, sınaî ve iktisadî işe hiçbir veçhile el sürmemelidir.

UMUMÎ HİZMET mefhumunu geniş mânasında anladığımızı da önemle tebarüz ettirmek gerektir. Gerçekten, umumî hizmet tâbiriyle yalnız yol, su, şimendifer, telefon, havagazı, enerji santralleri gibi tesisatı kasdetmiyoruz. Bunlardan daha geniş mânada ve daha şumullü bir hudut içinde milletin heyeti mecmuasına faydalı olabilecek her nevi ziraî mahsulleri keyfiyet itibariyle olduğu gibi

60 DP Genel Başkanı Celâl Bayar ile dönemin başbakanı Recep Peker arasında yaşanan şiddetli tartışmaların sonucunda doğan gerilimi azaltmak için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yayınlanan bildiridir. Bu bildiri ile İnönü iktidar ve muhalefete eşit mesafede duracağını ve aralarında uzlaşma sağlamayı hedeflediğini açıkladı. (Derl. Notu). Kaynak: tr.wikipedia.org/wiki/12_Temmuz_Beyannamesi.

kemiyet bakımından da arttırmak gayesiyle tohum islâh istasyonları, münasip yerlerde nümune çiftlikleri gibi teşebbüsler de geniş mânasında umumî hizmetlerden sayılır.

Bu bakımdan «umumî hizmet» sayılmıyan ziraî, sınaî ve iktisadî teşebbüsler her ne mahiyette ve her ne kadar ehemmiyette olurlarsa olsunlar dünyanın her tarafında olduğu gibi memleketimizde de ferdi iktisada terkolunmalıdır.

Devletçilik ve liberalizm meselesi hakkındaki tartışmalarda kör döğüşü:

Şimdiye kadar devletçilik rejiminde görülen bazı yanlış tatbikatın aksülâmeli olarak son zamanlarda devletçilik aleyhinde ulu orta söz söylemek, yazılar yazmak âdetâ moda olmuştur. Mutlak bir devletçilik aleyhtarlığı güdülüyor ve liberalizm her derde deva olarak ileri sürülüyor. Bu aleyhtarların hiç birisi ne devletçiliğin ve ne de liberalizmin tarifi ve hudutları üzerinde durmuyor, devletçilik taraftarları ile aleyhtarları arasındaki bir kör dövüşü devam edip gidiyor.

Halbuki yukarıda bilmünasebe belirttiğimiz veçhile mutlak mânada liberalizm çoktan beri tarihe karışmış bulunmaktadır. Yer yüzünde iktisadî işlerde şu veya bu şekilde müdahaleden kendini müstağni gören hiçbir memleket yoktur. Evet kendilerini liberal sayan ve liberal unvanını taşıyan memleketler veyahut siyasî partiler çoktur. Fakat bu memleketlerin veya siyasî partilerin liberalliği nisbî ve izafîdir. Bunlar iktisadî işlerde ferdin hareket serbestisini lüzumundan fazla tahdit ve takyide çalışan diğer partilere nisbetle kendilerini liberal sayarlar ve bu itibarla liberal etiketini taşırlar.

Hâdiselerin baskısı altında devletçilik:

Şurası da şayanı nazardır ki muhtelif memleketlerde devlet müdahalesinin derecesi her zaman aynı derecede ve aynı ölçüde olmuyor. Zaman ve mekâna ve değişen ahval ve şeraite göre vakit vakit değişiyor, hattâ bazen ifrattan tefrite, bazen tefritten ifrata gidiyor, devletçilik, liberalizm gibi doktrin mefhumları bir müddet için rafa konuluyor.

Bu husustaki değişiklik ve istikrarsızlığın en tipik nümuneleri,

en liberal sayılan İngiltere ve Amerikada göze çarpmaktadır.

Malûm olduğu üzere Amerikalılar kendilerini ötedenberi dünyanın en liberal milleti ilân etmekle övünürler. Hakikati halde dahi normal zamanlarda Amerikada şimendifer, telefon, radyo gibi umumî hizmetlerin mühim bir kısmı dahi hususî teşebbüse bırakılmış, devletin iktisadî işlere müdahalesi asgarî dereceye indirilmiştir. Fakat, işte 1930-32 dünya buhranı. Bütün dünya iktisadiyatı altüst oldu. Bu meyanda Amerika da dünya buhranının en müthiş tesirlerine maruz kaldı. En kuvvetli iktisadî müesseseler, kocaman tröstler, cihanşümul bankalar birdenbire yıkılmış mahvolmuştur. O zaman büyük Roosevelt iktidar mevkiinde idi. Bir saniye tereddüt etmeden ananevî liberalizm sistemini rafa koymuş, memleketin en maruf iktisatçılarını seferber etmiş, o zamanın tâbirince bir akıl tröstü kurmuş... Bu AKIL TRÖSTÜ, devletçiliğin azamî derecesi olan meşhur New Deal sistemini düzenlemiş ve binnetice devlet ticarî, ziraî, sınaî ekser iktisadî teşebbüslere el koymuş... Bunları ferdî iktisat kaygusu ile değil memleketin iktisadî kalkınma hedef ve gayesi ile idare etmiş... Birkaç sene sürmüş olan bu New Deal sistemi ve akıl tröstünün yardımı ile Roosevelt, müthiş buhranı önlemeğe çalışmış ve kısmen muvaffak ta olmuştur.

Devletin bu müdahale siyasetinden mutazzarrır olan hususî teşebbüs erbabı New Deal sistemine dayanarak neşredilen kanunlar, nizamlar ve kararların anayasaya mugayir olduğu iddiasını varit görerek iptal kararını vermiştir. Fakat bu meyanda Ruzvelt'in cesurane devletçilik siyaseti tesirini göstermiş, buhran pek çok hafiflemiş bulunuyordu.

İşte bu suretle liberal Amerika, hâdiselerin tazyiki altında anayasayı kılı kırk yararcasına incelemeğe vakit bulmadan, birkaç sene için, dünyanın en devletçi devleti haline gelmiş bulunuyor ve Amerikanın iftihar mevzuu olan liberalism sistemi bir müddet için tam hüsufa uğramış oluyordu.

Amerika'da normal zamanda Devletçilik:

Büsbütün normal bir zamanda dahi Amerika'da pek mühim ve müessir devlet müdahalelerine tesadüf olunuyor. Bu müdahalelerin en mühimlerinden birisi Tenessa nehrinin tanzimidir. Bu nehir Büyük Britanya kadar geniş ve bir buçuk milyon nüfusu muhtevi

bir kıt'a için büyük bir afet teşkil ediyordu. Yağmur mevsiminde sular kabarıyor, önlerine ne gelirse silip süpürüyordu. Fakrû sefalete düşen bir buçuk milyon ahali ergeç hicret etmeğe mahkûm idi. Bu vaziyet Amerikan Kongresi'nin dikkat nazarını çekmiş, bu zararlı nehrin faydalı bir hale getirilmesi için icabının icrasına karar verilmiş ve bu maksatla da kısaca T.V.A. denilen Tenesse Valley Authority namıyla muhtar bir idare teşkil edilmişti. Bu idare birkaç milyon dolar sarfederek bu nehri bütün Amerika için feyzü bereket kaynağı haline getirmiştir. Bu suretle Amerikaya büyük Britanya kadar geniş, münbit ve feyizli bir kıt'a kazandırıldığı gibi 1000 kilometre uzunluğunda bir su yolu vücade getirildi. Hapsedilen muazzam su kuvvetinden bir hamlede 120 milyon saatlik bir insan enerjisine tekabül eden 12 milyon kilovat saat elektrik istihsaline mahsus enerji santralleri vücade getirilmiştir.

T.V.A. muhtar idaresi nehrin tanzimiyle iktifa etmeyip kazanan muazzam araziye kıymetlendirmek, yapılan tesisattan azamî derecede menfaat temin etmek gayesiyle büyük mikyasta muhacir iskânı, ziraî tecrübe istasyonları ve bir çok sıhhi ve sosyal müesseseler kurulması suretiyle bu kıt'ayı bütün Amerika'ya nümune olabilecek bir cennet parçası haline getirmiştir.

İngilterede Devletçilik:

Bundan sonra liberalizmin, Adam Smith liberal sisteminin ana vatanı olan İngilterede uğradığı hezimetten bahsetmeye bilmem lüzum kaldı mı? Malûm olduğu veçhile İngiltere'de serbest hususî teşebbüs, asırlarca müddet bütün iktisat dünyasına hâkim olmuştur. Hatta denilebilir ki İngiltere, muazzam Hindistan imparatorluğunu bile hususî teşebbüse borçludur. Hindistan'a ilk İngiliz bayrağını çekenler, kendi teşebbüsleriyle oralara giden tacirler ve bezirgânlardır. Devlet onları takip ederek bu muazzam imparatorluğu eline geçirmişti.

Fakat, harbin sonunda bu asırlık liberalism ananesi hâdiselerin tazyikiyle yerini devletçiliğe terk etmek mecburiyetinde kalmıştır. **Labour Party** –yani sosyalist partisi- iktidar mevkinin eline geçirmiş, iktisadî siyasette devlet müdahalesini şiar edinmiş, İngiltere Bankası, maden işletmeleri gibi müesseseleri nasyonalize etmekle işe başlamıştır.

İleri Medeni Memleketlerde Millileşme (Nasyonalizasyon):

Doktrin itibariyle liberal sistemine sadık kalmış olan Fransa, İtalya gibi ileri medenî memleketlerde dahi **Nasyonalizasyon** sistemi sosyal davaların ve sosyal ideallerin tazyik ve tesiri altında günden güne genişlemektedir. Bu itibarla denilebilir ki bugün sosyal gayelerin tesiri altında dünyanın her tarafında devletçilik yani devletin iktisadî işlere müdahalesi gayet tabii ve kaçınılmazı mümkün olmıyan cihanşümûl bir sistem mahiyetini almıştır.

Umumî hizmetlerden sayılmıyan iktisadî teşebbüsler:

Yeni devletçilik için ileri sürdüğümü²z birinci umdenin en mühim ciheti son fıkrasındadır ve en ziyade bu son fıkra üzerinde durmak gerekir, yani: «**Umumî hizmet sayılmıyan zirai, sınaî ve iktisadî teşebbüsler** her ne mahiyette ve her ne ehemmiyette olursa olsunlar dünyanın her tarafında olduğu gibi memleketimizde dahi **Ferdî iktisada terk olunmalıdır.**»

İşte yenilik ve zorluk umdenin bu kısmındadır. Çünkü bu güne kadar tam aksini yaptık. Bugün iktisadî devlet teşekküllerinin elinde bulunan sınaî ve iktisadî işletmelerin mühim bir kısmı umumî hizmet mefhumuna giremez. Bunlar yukarıda izah ettiğimiz veçhile memleketimizde ferdî iktisadın harekete ve iş görmeğe muktedir olmadığı bir sırada memleketin ihtiyacını tatmin etmek, memleketin iktisadî istiklâlini korumak maksadiyle devlet tarafından ele alınmıştır. Bu tarihî zarureti teslim etmiyecek hiçbir Türk vatandaşı tasavvur olunamaz. Fakat mâni zail olunca memnu avdet eder. Bu gün ferdî iktisadın aczi ve iktidarsızlığı eskisi kadar ileri sürülemez.

Ferdî iktisat artık devletin vesayetine muhtaç değildir. İktisadî potansiyelleri bizimkinden zayıf, iktisadî kuvvet ve imkânları bizden kat kat dün olan memleketlerin hiç birinde devletin iktisadî teşebbüslere bilfiil müdahalesine cevaz verilmiyor da bizde neden cevaz verilsin?... Dünyanın hiçbir tarafında bürokrasi elile tüccarlık, sanayicilik ve işletmecilik yapılmıyor da neden bizde yapılsın?

Başka zamanlarda ve büsbütün başka ahvâl ve şeraitin tesiri altında bizzarur giriştiğimiz istisnâî işlere yalnız itiyat ve görenek saikasıle devam etmek elbette doğru ve akıllıca bir hareket sayılamaz.

ATATÜRK'ün bir vecizesi:

Bu bahsi kapamadan evvel devletçiliğin ilk kuruluş zamanında bizzat Atatürk tarafından pek yerinde olarak ileri sürülmüş olan bir vecize üzerinde durmağı faydeli gördüm: «Ferdin yapamadığı işleri devlet yapar»

Bu vecize ortaya atıldığı zaman ferdin yapamayacağı pek çok işler mevcuttu. O işlerin devlet tarafından yapılmasına zaruret hasıl olmuştu. Fakat Mecellenin kaidei külliyesi malûmdur. «Zaruret mikdarınca takdir olunur». Devletçiliğin tatbikiyetiyle vazifelendirilmiş olan bazı idareciler, aklü hikmetin ifadesi olan bu küllî kaideye riayet etmediler, memleketin iktisadî gelişmesini, memlekette sermayenin tekevvünü safhalarını, teknik ve iş adamlarının yetişmesini göz önünde bulundurmalıdır.

Esasen şurası muhakkaktır ki **ferdî iktisad bakımından rantabl görünmeyen işler varsa, bunlar devletin bilfiil sanayicilik ve işletmecilik yapmasıyla rantabl hale gelemmez. Bilâkis had-dı zatında rantabl olan işler devlet eliyle işletilirse bu kabiliyetlerini kaybederler, zararlı hale gelirler. Bahis mevzuu olan teşebbüsleri ferdî iktidasın kifayetsizliğinden dolayı** devlete havale etmek yine hatadır. Devlet sermayedar değildir. Sermayeyi millettan aldığı vergiler veyahut tedavüle çıkardığı evrakı nakdiye veyahut haricî veya dahilî istikrazlarla tedarik eder. Devlet icabında bu finansman muamelelerini ferdî iktisadın ve hususî teşebbüsün iş birliği ile daha faydeli ve daha müsmir surette yapamaz mı?

Ferdî iktisadla iş birliği yapmak devlet için az veya çok fedakârlığı istilzam edecekse şurası muhakkaktır ki bu fedakârlık, bürokrasi usuliyile tesis olunacak işletmelerden husule gelecek olan zararlardan kat kat ehven olacaktır.

Yeni devletçiliğin ikinci umdesi:

Hususî teşebbüsün devletin yardımcı destekleyici ve tanzim edici faaliyetinden âzamî derecede faydalanabilmesidir.

Şimdiye kadar mükerreren belirttiğimiz veçhile umumî hizmet sayılmıyan işlerde devlet bilfiil tüccarlık, sanayicilik ve işletmecilik yapmaz demek, devlet bu gibi teşebbüslere lâkayt kalır demek değildir. Bilâkis, hususî teşebbüs erbabının muvaffakiyetlerini sağlamak

için elinde bulunan bütün maddî ve manevî vesait ile müzaharete koşturmak, bu teşebbüslerde âmmeye menfaatlarını âzamî derecede gözetmek, milyonlarca işçinin ve milyonlarca müstehlikin kapitalistler tarafından sömürülmelerine meydan bırakılmamak, sosyal dâvaların içtimâî adalet prensipleri dairesinde halli için âzamî gayret sarfetmek memleketin iktisadî hareketlerini adım adım takip etmek devletin başlıca vazifelerindendir. Liberallik, hürriyetçilik gibi düşünce ve kaygular bu vazifelerin ifasına asla mani olamaz. İşte yeni devletçiliğimiz bu manâda tatbik olunmalıdır.

Devletin yardımcı, destekleyici ve tanzim edici faaliyetine dünyanın her tarafında memleketin iktisadî bünyesine göre tesadüf olunmaktadır. Fakat inkâr olunamaz ki memleketimiz devletin bu yardımcı, destekleyici ve tanzim edici faaliyetine diğer memleketlerden fazla muhtaçtır. Diğer memleketler iktisat sahasında bizden asırlarca evvel ilerlemeğe başlamışlar ve şimdiye kadar bir çok merhaleleri aşmış bulunmaktadırlar. Biz ise bir çeyrek asır evveline kadar dahilî ve haricî iktisadî esaret altında yaşadık. Daha dün iktisadî rüşte kavuşan milletimiz daha çok zaman memleketin bütün kuvvet ve imkânlarını elinde bulunduran devletin himaye ve müzaharetine muhtaç bulunacaktır.

Plânlaştırma meselesi: Yeni devletçiliğin üçüncü umdesi de plânlaştırma vazifesinden ibarettir:

Devletin serbest iktisada karşı ilk vazifesi iktisadî kalkınmayı sağlayacak bir plânın tanzimidir. Bu plân eski tabiriyle «emsalini cami, ağyarını dafi'» dört başı ma'mur, şümulü, ilmî ve sistemli mahiyette hazırlanıp serbest şekilde tatbik olunmak üzere milletin emrine âmade bulundurulmalıdır. Beş ilâ on sene zarfında tatbik edilecek olan bu umumî plânda memleketin iktisadî bünyesi ve seviyesi, servet kaynakları, başlıca ihtiyaçları, memlekette mevcut vesait, imkânlar göz önünde bulundurularak ehemmiyete takdim etmek suretile beş veya on sene zarfında en evvel ele alınması lâzım gelen teşebbüsler tesbit olunacak ve bu teşebbüslerin serbest olmaları tarafından en müsait şerait dairesinde tahakkukunu kolaylaştıracak kanunî tedbirler ve devlet müzaheretleri açık ve kat'î bir surette gösterilecektir.

İktisadî kalkınma plânı nasıl hazırlanır?

İktisadî kalkınma plânını hazırlamak münhasıran devlete ait bir vazifedir. Ferdî iktisat erbabı yalnız kendilerinin mensup oldukları faaliyet şubesinde memleketin umumî menfaatları çerçevesi dahilinde ayrı ayrı sahalarda faaliyet ibraz edebilirler. Fakat millî iktisadın hey'eti mecmuasını göz önünde bulundurmak muhtelif faaliyet kollarını koordine etmek, en mühimi mühimden önce sıralamak, umumî menfaat bakımından şu veya bu teşebbüse yapılacak yardımları objektif ve tarafsız bir zihniyetle takdir ve tesbit etmek yalnız âmme velâyetini hâiz olan devletin işidir. Muhtelif iktisat kollarının menfaatleri arasında taarruz olursa hakemlik vazifesini ancak devlet yapabilir. Bu itibarlardır ki iktisadî kalkınma plânının tanzimi devletten başka hiçbir kuvvete tevdi edilemez. Mamafih bu, yalnız devlet memurlarının plânı tanzim edecekleri demek değildir. Filvaki alâkadar devlet memurları plânı hazırlamak hususunda mühim vazifeler görebilirler. Fakat plân işi memleketin bütün kollarına şamil fevkalâde bir ihtisas işidir. Her noktayı muhtelif zaviyelerden mutalâa etmek gerekir. Bu vazifeyi en uygun şekilde başarmak için memleketin en muktedir, en maruf ihtisas erbabına müracaat etmek icabeder. Plânın ilk öntasarısı, devlet tarafından teşkil edilecek en selâhiyetli ihtisas erbabından mürekkep bir heyet tarafından hazırlanır. Bu hey'et tarafından hazırlanacak olan plân münasip şekillerde yayınlanır, alâkadarlar tarafından serbest münakaşalar açılmasına meydan verilir ve ayrıca münasip ücret mukabilinde itimada şayan yerli ve yabancı mütehassısların mütalâaları talep olunur.

Bu suretle me'sele her zaviyeden inceledikten sonra Bakanlar Kurulu tarafından plânın kesin şekli tesbit edilerek kanun tasarısı Millet Meclisine takdim olunur.

İktisadî kalkınma plânı kanun mahiyetinde mer'iyete girdikten sonra yerli veya yabancı, küçüklü, büyüklü sermayedarlar, teknik, tecrübe ve ihtisas erbabı yerli ve yabancı müteşebbisler kat'î itmi'nan ve tam bir emniyetle harekete geçer, dört elle işe sarılırlar.

İktisadî kalkınma plânının mahiyeti:

Kalkınma plânında her bir teşebbüs için ayrı ayrı, teşebbüsün mahiyet ve ehemmiyetine göre derpiş edilecek olan himaye ve müzaheret imtiyaz mahiyetinde olmalıdır.

Devlet yalnız işi deruhte etmek isteyen şirket, grup veya teşekkülün malî ve teknik kıfayetine bakar. Memleketin menfaati ve ihtiyacı ve ezcümle sosyal hizmetler bakımından icabeden ahkâm ve şeraiti tesbit eder, devletin mürakebesi altında bu ahkâm ve şeraiti kabul ve deruhte eden grup veya teşekküle kanunda yazılı himaye ve müzaheretten istifadeyi temin edecek müsaadeyi verir. Aynı şekilde verilecek müsaadeden diğer grup ve teşekküllerin istifade etmemesi için hiçbir sebep tasavvur olunamaz. Hususî teşebbüs erbabı aynı şerait dairesinde imtiyazsız olarak çalışacak diğer teşebbüs sahiplerinin rekabetinden korkmaz. Muhtelif teşebbüsler arasında rekabet peyda olursa eski tabirle finimelmatlûp, şüphe yok ki böyle rekabetlerden ancak halk istifade eder.

Hususî teşebbüs erbabı yalnız devletin rekabetinden ve bir de kararsızlıklarından korkar. Aynı işi her hangi şekilde olursa olsun devlet eline alırsa hususî teşebbüs erbabı için emniyet kalmaz çünkü devlet hem kadı hem davacı mevkiindedir.

Devlet otoritesi başlı başına fevkalâde bir imtiyazdır. Hususî teşebbüs onunla boy ölçüşemez. Boy ölçüşmek cesaretinde bulunamaz. Bu tehlikeli devlet rekabetinden masun ve azade kalılabileceğine emin olmak için behemahal kanuna ihtiyaç vardır.

Bundan başka, kararsızlıklar hususî sermayenin, hususî teşebbüs erbabının en çok ürküttüğü hususlardandır.

Dördüncü kuvvet:

Devletçiliğin dördüncü umdesi de dördüncü kuvvettir. Topluluk hayrına ve camianın elinde bulunan kuvvetleri ve imkânları kullanmak suretile ifa edilecek hizmetlerin idarî ve icraî kuvvetin organlarına tevdi olunmayıp, kuvvetlerden büsbütün ayrı, muhtar ve müstakil, bilgi ve ihtisas erbabından mürekkep, doğrudan doğruya Anayasadan kuvvet ve ilham alan, dördüncü kuvvete ihtiyacı vardır. Bu dördüncü kuvvet doğrudan doğruya B. Millet Meclisine bağlı Devlet Şûrası mahiyetinde bir iktisadî şûra şeklinde tecelli edebilir. Bu suretle Demokratik rejimimiz teşriî, kazaî, icraî ve iktisadî kuvvet olarak dört ayaklı bir manzumeden ibaret olacaktır. İktisadî işler münhasıran bilgi ve ihtisas işidir. İdarî siyasî ve bu gibi vazifelerde mükellef olup iktisadî işlerden anlamayan idarî

organlar iktisadî işlere katiyen bilfiil karışmamalı. Bu işler yalnız erbabı, alâkadarları ve mütehassısları tarafından idare olunmalıdır. Bu gün milletin iktisadî mukadderatı üzerine pek mühim bir rol oynayan yüzlerce milyon lira kıymetinde iktisadî teşekküllerle, Toprak Ofisi, Ticaret Ofisi, Petrol Ofisi gibi resmî idareler iktisadla hiç alâkası olmayan siyasî, icraî veya idarî mülâhazalarla vazifelen-
dirilen bir iktisat veya ticaret vekilinin hüküm ve tesiri altındadır. Bu müesseselerde çalışan binlerce memur zahiren şirket veya ofis memuru gibi görünürlerse de hakikat halde bürokrasi bakımından diğer devlet memurlarından hiç farklı değildir. Teşekkülün başında hususî şirketlerde olduğu gibi birer idare meclisi vardır. Fakat gerek idare meclisi âzasını ve gerek şirketlerin bütün memurin ve müstahdeminini odacıya varıncaya kadar doğrudan doğruya veya bilvasıta vekil tayin ve azleder. Terfi, nakil hakkı bitabii meratibi silsilelerini takip etmek suretile barem ahkâmı dairesinde yine vekile dayanır. Müesseselerin hesabını Büyük Millet Meclisi huzurunda vekil verir. Bunların hata ve sevabından vekil mesuldür. Bu itibarla en ufak teferruata kadar vekilin müdahale etmesi pek tabiidir. Bu şerait dairesinde iktisadî teşekkülleri veya ofisleri devlet memurlarından mürekkep bürokratik idareden farklı nazarile bakmak kendi kendini aldatmaktan başka bir mâna ifade etmez. İktisadî teşekküllere verilen şirket şekli divanı muhasebat, müzayede ve münakaşa ahkâmı gibi kayıtlardan azade kalmak ve eski tabirle «bir hilei şer'îye» kaygusundan ileri gelir. Esas itibariyle yine baştan aşağı bürokratiktir. Bürokrasinin ekseri mahzurları onlarda mevcuttur.

Halbuki bu iktisadî teşekküllerin millet namına idare ve mü-
rakabası dördüncü kuvvet olarak divanı muhasebat, devlet şûrası gibi doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisine bağlı müstakil ve muhtar teşekküllere tevdi olunursa bürokratik mahiyet ve karakter ortadan kalkar. İktisat şûrasına seçilecek olan zevat ilim, tecrübe ve ihtisas erbabından olacak, idarî veya siyasî hiçbir nüfuz ve tesire tabi olmayacaklar, emir ve ferman bir şahısın, tek bir vekilin değil siyasi kaygulardan azade mütehassıs bir heyetin elindedir. İktisadî şûraya bağlı olan teşebbüsler muhtar idareler şeklinde idare olunur. Muhtar idarelerin meclisleri yine ihtisas erbabı meyanından şûra tarafından seçilir. Devlet teşekkülleri bu suretle âdeta hususî teşeb-

büsler gibi serbest bir surette idare olunur ve bürokratik idareleri felce uğratan kayıtlardan âzade kalırlar. Hususî teşebbüslerle muhtar idareler arasındaki fark şundan ibarettir. Hususî teşebbüslerde hedef ve gaye, şirket hissedarlarının kârı kisbidir. Muhtar idarelerde ise yalnız umumî hizmet kaygusu vardır. Ahlâk seviyesi yüksek olan memleketlerde umumî hizmet kaygusu elbette pek müessir bir cehd ve gayret unsuru teşkil eder.

Dördüncü kuvvet nazariyesi, doktrin itibarile pek eski değildir.

Henüz fiilen tatbik sahasına geçmemiştir. Çünkü başka memleketlerde devletin elinde ferdî iktisat sahasına dahil sanayi ve işletmeler mevcut olmadığı için, dördüncü kuvvetin ihdasına kat'î lüzum hissedilmemiştir. Halbuki yukarıda izah ettiğimiz sebeplerden dolayı bizde, tarihî zaruret dolayısıyla devletin elinde, ziraî, sınai ve hatta ticarî olmak üzere yüzlerce milyon liralık teşebbüsler ve işletmeler toplanmıştır. Ve bunlar memur zihniyeti ve bürokrasi usulile idare edilmektedir.

İktisadî işletmelerin memur zihniyeti, ve bürokrasi usulleri ile idare edilmesinden tevellüt eden mahzurları mükerreren izah etmiş bulunduğumuz için burada bu nokta üzerinde fazla durmağa lüzum görmüyoruz. Yalnız bu maddenin mevzuu olan dördüncü kuvvetin esas mahiyeti hakkında bazı izahat ilâve etmeyi faydeli buluruz.

Dördüncü kuvvete bağlı muhtar idareler adeta hususî teşebbüse bağlı müesseseler gibi tam selâhiyet ve tam istiklâl ile idare olunabilirler. Devlet memurlarına mahsus uyuşturucu zihniyetler, dördüncü kuvvete bağlı muhtar idarelerde bahs mevzuu olamaz. Bu idareler, bilgi, tecrübe, selâhiyet ve ihtisasa dayanarak hal ve maslahatın icabına göre karar verirler. Bu kararlar için muhtar idareler iktisat şûrasına, iktisat şûrası da B. Millet Meclisine karşı mesuldür. İktisat şûrası adeta icra vekilleri heyeti gibi Büyük Millet Meclisinin itimadına mazhar olduğu müddetçe iktidar mevkiinde kalır, itimazsızlık kararıle sükût eder.

Yukarıda izah ettiğimiz veçhile, dördüncü kuvvete tevdi edilecek olan teşebbüslerde hiçbir veçhile kâr görülmiyecektir. Halbuki bugün devlet iktisadî teşebbüslerinde âdeta kapitalizm sistemine bağlı teşebbüslerde olduğu gibi, kâr kastı birinci derecede amil bu-

lunmaktadır. Devletçilikte ise kâr kastı yerine, Avrupa demokratik memleketlerde günden güne yayılmakta olan Nationalisation yani Millileştirme sisteminde takip edilen hedef ve gayeler gözönünde bulundurulmalıdır. Nationalisation sisteminde takip olunan başlıca hedef ve gayeler şunlardır:

a- Nationalise teşebbüste teşebbüsün menfaati değil her şeyden evvel gelen memleketin ve milletin yüksek iktisadî menfaati göz önünde tutulur. Halkın ihtiyacı ve menfaati birinci derecede âmindir.

b- Nasyonalize teşebbüslerde yine birinci derecede âmil sosyal kaygular ve sosyal yardımlardır. Kapitalizm rejiminde iş verenlerle iş alanlar arasında görülen daimî ve sonsuz mücadeleler nasyonalizasyon rejiminde katıyen yoktur. Bu mülâhaza ile bazı memleketler nasyonalize müesseselerin idaresine işçiler ve müstahdemler dahi temsil olunur.

Bizde iktisadî teşebbüslerin, kapitalizm zihniyetinden kendisini kurtaramıyan bürokrasinin elinden çıkarılıp, dördüncü kuvvete teşmili netice itibarile bir nasyonalizasyon bir millileştirme operasyonudur. Bu operasyon ile hem kapitalizmin istismarcı ifratlarına hem bürokrasinin uyuşturucu zihniyetine son verilmiş olur. Bu surette iktisadî teşebbüslerde iktisadî demokrasi mefhumu bütün şumul ve mânası ile tatbik edilmiş olacaktır.

Yerli ve yabancı unsurların işbirliği:

«Yeni Devletçilik» umdelerinden birisi de yerli ve yabancı unsurlar arasında işbirliğini temin etmekten ibarettir. Eski devletçilikte, devletin müdahalesine başlıca sebep olarak büyük sermaye, yüksek tekniğe ve geniş bilgiye mütevakıf işlerin ferdin yapamıyacağı iddiası ileri sürülmekte idi.

Ferdin yapamıyacağı işleri devlet yapar vecizesi, bu iddianın neticesidir.

Kanaatimizce iktisadî kalkınma plânına dahil olacak olan münzam işlerin bazılarını belki devlet yapar, fakat çok fena yapar. Vergi mükelleflerinin dışlarından, tırnaklarından artırarak verdikleri milyonları israf eder, yersiz ve lüzumsuz olarak borç yapar ve ez-cümle pahalı istihsal eder. Bu şerait dairesinde ne zirai mahsullerimiz ne de sanayi mamûllerimiz beynelmilel piyasalarda ayakta

durabilir ve ancak iç piyasalarda yüksek gümrük rüsumu sayesinde tutunabilecektir. Halbuki yerli ve yabancı unsurların iş birliği sağlanabilirse bu işler hususî teşebbüs yolile bol sermayeler ve imkânlarla, tabîî ve sağlam vasıtalarla mükemmel surette vücade getirilebilecektir.

Esasen son asırda dünya iktisadî gelişmelerini takip etmiş olanlar pekâlâ bilirler ki, İtalya ve diğer Avrupa memleketlerinde bilhassa Cenubî ve Şimalî Amerikada sanayileşme ve iktisadî kalkınma ancak yerli ve ecnebi unsurlar arasında işbirliği sağlamak suretile vücade gelebilmiştir. Hattâ ekseri ahvalde yabancı unsurlar az müddet zarfında mükemmel surette millîleşmiştir.

Yerli ve yabancı unsurlar arasında işbirliği, hususî hukuka dayanmak, müteakıl menafii korumak ve tabîî umumî kaidelere riayet etmek suretile, hiçbir devlet müdahalesine lüzum kalmadan en muvafık şekilde sağlanabilir.

Yukarıda izah ettiğimiz veçhile devletin teşebbüsü ile tanzim edilecek olan plân mucibince kanunen devlet müzaheretine lâayk görülecek olan teşebbüslerin tahakkuku için eshamlı şirketler kurulur. Bu şirket hisselerinin mühim bir kısmı yalnız Türk tebaasına devri kabil nama, ve diğer mühim kısmı kayıtsız şartsız olarak hamiline muharrer olur. Hamiline muharrer hisseler alelekser pek tabîî olarak kendi memleketlerindeki merkezlerde ve başka memleketlerde fiiliyatlarda aynı işlerde ihtisas peydah etmiş olan malî ve sınaî yabancı grupların eline geçer. Bu gruplar yalnız sermayeleri ve teknikleriyle değil daha ziyade uzun tecrübeleri, yetişmiş personelleri ve hududsuz imkânları ile âmil ve faydalı olabilirler.

Emniyet unsuru:

Bu çalışma tarzı, yerli ve yabancı her iki unsura tam emniyet telkin edecek bir mahiyet arzeder. Bu gibi işlerden «mahut, aşâğılık duygusu» dolayısıyla çekingen ve ürkek davranan yerli sermaye yabancı alâkadarların tekniğine, bol sermayelerine, bilgi ve tecrübelerine güvenir, cesaretle iştirake müsaraa eder. Yabancı alâkadarlar dahi yerli unsurların mühim alâkalarına güvenerek şimdiye kadar yabancı sermayeye karşı pek hahişkâr görünmiyen bir memlekette sermaye yatırmaktan ve uzun vadeli tesisat kurmaktan katiyen ürkmmez. Bu gün, malûm olan vahimeler dolayısıyla ecnebi serma-

yeye karşı görülen ihtiraz kayıtlarının bu şekil iş birliği için varid olmayacağı aşîkârdır.

Bu maddede iktisadî kalkınma meselesinin en mühim, en nazik bir noktasına temas olunuyor. İktisadî kalkınma plânından tahakkuku yüzlerce milyonluk sermayeye, memleketimizde temini mümkün olmıyan teknik vesaite ve bu gibi işlerde bilgi ve an'ane sahibi iş adamlarına ihtiyaç gösteren bir çok işler bulunacaktır. Kat'iyetle iddia edebiliriz ki, bu teşebbüsler için lâzım gelen sermayenin mühim bir kısmı bugün memlekette mevcuttur. Muhtelif bankalarda tasarruf erbabına ait 700-800 milyon mevduat bu hakikatin en parlak delillerinden biridir. Şu kadar ki bu mevduat sahipleri bu gibi işlerde tecrübe ve anane sahibi olmıyan yerli ve millî unsurların ehliyet ve kifayetine emniyet edip, paralarını bu gibi teşebbüslere yatırmaya pek de cesaret edemezler. Bunlar tereddüt ve cesaretsizlikte pek de haksız sayılmazlar. Halbuki plân mucibince memlekette kurulması tekrâr edecek olan teşebbüsler, hemen kâffesi garp memleketlerinde çok zaman evvel hususî teşebbüs yolile tahakkuk ettirilmiş ve bugün bu teşebbüslerin başında yüzlerce milyonluk sermayeli gruplar bulunur. Bu gruplar tecrübe, routine ve analarından, yetişmiş personel ve iş adamlarından istifade ederek yabancı memleketlerde dahi mümasil tesisata girişirler, muayyen maddelerde milletlerarası turustlar ve konsernler vücade getirirler.

Ecnebi memleketlerde bu şekilde sermaye yatıran ve tesisat kuran iktisadî ve sınaî gruplar menfaatleri icabı olarak yerli unsurlarla işbirliği yapmayı daima tercih ederler.

Şurası muhakkaktır ki, yabancı memleketlerde sermayeleri için verimli plâsman, kendi memleketlerinde imal ettikleri tesisat makineleriyle çeşitli alât ve edevat için mahreç arıyan ecnebi gruplar için iktisadî kalkınma plânımız çok mükemmel bir cevelan sahası arzedecektir. Bugün ecnebi sermayedar ve müteşebbisleri ürküten lüzumsuz mevzuat ve vakti geçmiş zihniyetler ortadan kalkar ve bu sayede her iki tarafa emniyet telkin edecek şekilde yerli unsurlarla yabancı unsurlar arasında işbirliği temin olunursa, iktisadî kalkınma plânında ve bu plânın içinde ve dışında, ve bilhassa umumî hizmet sayılmıyan teşebbüsler için devletin bilfiil müdahalesini icap ettirecek hiçbir teşebbüs tasavvur olunamaz.

Bu hususta vazıh bir fikir peyda etmek için senelerden beri umumî efkârımızı, belediyelerimizi ve merkezi hükûmetimizi şiddetle alâkadar eden ve halkın gıdasına, sıhhatine huzur ve refahına, taalluku itibarile umumî hizmetlerden sayılan bazı iktisadî mes'eleleri misal olarak ele almak faideli olur.

Süt Meselesi: İstanbulda günde altmış yetmiş bin kilo süt sarf ve istihlâk ediliyor. Halbuki resmî rakamlarla sabit olduğu veçhile İstanbul ve civarında istihsal edilen süt miktarı bu miktarın yarısına bile balığ değildir. Çocuklarımızın, hastalarımızın ve sağlam adamlarımızın başlıca gıdalarından olan bu mahlût sütün içinde milyonlarca mikrop bulunduğu dahi resmen sabittir. İkide birde belediye meclislerinde, matbuat sütünlerinde, bu mesele için kıyametler kopuyor. Pastörizasyon müesseselerinin kurulması, süt meselesinin sağlam esaslar dairesinde halledilmesi için komisyonlar kuruluyor, böylece seneler geçiyor ve buna rağmen bu gün süt meselesi 30 sene evvelki durumdan kurtulmamıştır. Halkımız, hastalarımız ve çocuklarımız sulu ve mikroplu sütleri içmeğe el'an devam ediyor.

Memleketimizin diğer büyük şehirlerinde dahi süt meselesi aşağı yukarı aynı mahiyettedir. Süt meselesi yalnız şu veya bu mıntıkeyi ilgilendiren sıhhi veya mevzii bir mesele değildir, bütün memleketimizin iktisadiyatını ve sıhhatini alâkadar eden bir dâvadır. Memleketin bünyesinde mevcut ve bir çok gelişmelere müstait pek büyük bir servet kaynağı, âdeta metrûk bir haldedir. Memleketin meraları, çayırları, yemlikleri vesaire bugünkü miktardan on misli fazla derecede süt istihsaline müsait iken İstanbul gibi bir şehrin süt ihtiyacı ancak yarı yarıya su katmak suretile temin olunabiliyor. Bütün memlekette nüfus başına sarfedilen mahlût süt miktarı, diğer memleketlerin süt sarfiyatının dörtte birine balığ olamıyor. Halbuki süt insan için en sıhhi, en mugaddî, en faideli bir gıda olmak itibarile süt istihsalinin âzamî derecede arttırılması iktisadî kalkınma plânında pek mühim bir yer işgaletmesi lâzım gelir. Süt istihsalı rasyonalize edilirse memleketin ihtiyacı bol bol temin edildikten sonra her sene milyonlarca liralık süt mamûlleri ihraç etmek mümkün olacaktır. Süt istihsalini ve süt sanayiini rasyonalize etmek için ne fevkalâde sermayeye ne de yüksek tekniğe ihtiyaç vardır. Yalnız hususî teşebbüsü temin edebilecek, onu teşvik ve tercih suretile harekete getirebilecek mükemmel

bir plân himaye ve müzaheretini sağlayacak mevzuat kâfi gelir.

Et Meselesi:⁶¹ Bu mesele de ezeli bir dert mahiyetinde senelerdenberi sürüp gidiyor. Bütün medenî memleketlerde ekmek mihaniki vesait ile imal edildiği halde bizde iptidai vasıtalarla gayri sıhhi şerait dairesinde imal ediliyor. Ekmeğin maliyeti fiyatı, lüzumsuz yere kabarıyor, millet şikâyet ediyor, hükûmet harekete gelir, fennî ve mihanikî bir asri fırın yapılması mahrukat ofisine havale ediliyor. Mahrukat ofisi 700-800 bin lira sarfile bu yeni müesseseye mahsus binayı yaptırıyor, fakat senelerden beri fennî tesisat yapılamıyor.

Bu işler niçin böyle oluyor? Bu gibi işlere alâka gösterebilecek ve onları nihayet ele alabilecek iş ve fen adamlarımız yok mu?

Filvaki bu unsurlar henüz meydanda görülüyor, bundan dolayı bu işleri olsa olsa hükûmet yapabilir, hususî teşebbüs yapamaz zehabı hasıl oluyor. Halbuki hakikat halde memlekette bu işleri başaraabilecek kâfi derecede sermaye vardır. Bu işlerle uğraşabilecek fen ve iş adamları eksik değildir. Bu işlerin tahakkukuna mâni olan bir eksiklik varsa o da plânsızlık ve emniyetsizliktir. Plânsızlık meydana iken, et, süt ve ekmek gibi teşebbüslere kimse el sürmez. Çünkü buna dair hükûmetçe kabul edilmiş, her bir teşebbüsün ne suretle tahakkuk ettireceğini, hükûmetin böyle bir teşebbüslere ne gibi garantiler, müzaharetler sağlayacağını gösterir, kanun mahiyetinde bir plan mevcut değildir. Çünkü devletçilik siyasetimiz henüz kâfi derecede tevazzuh etmemiş, istikrar bulmamıştır. Devletin şimdiye kadar üzerine aldığı işlere bakarak günün birinde bu da devlet işidir diye bu işlere el konmayacağına veyahut malî, idarî, inzibatî vesaire türlü türlü vesilelerle müdahale mevzuu sayılmayacağına, ve nihayet memlekete bu işleri başarmak için kâfi derecede malî, teknik ve idarî ehliyet sahipleri mevcut olduğuna kanaat getirilmiyor. İşte bu plânsızlık istikrarsızlık, ve emniyetsizlikten dolayı seneler senesi, işler yüz üstü kalıyor. Hususî teşebbüs fikri ve enerjisi akamete mahkûm oluyor. Halbuki süt, et, ekmek ve bu gibi işler devletçe tanzim olunacak umumî iktisadî kalkınma plânına alınır ve orada devletin hiçbir vakit bu işlere müdahale etmeyeceği, bu tesisat için gelecek olan makine ve sair malzemeler, damızlık hayvanlar ve saire için

61 "Ekmek Meselesi" olmalı. (derl. notu)

gümrük ve muamele vergisi, bu işletmenin mamûlâtından 5 veya 10 sene için hiçbir vergi alınmayacağı ve bunun gibi diğer başka kolaylıklar ve yardımlar gösterileceği ecnebi sermayeye ait dividantların ve hatta icabında dövizle alınmış olan hisse senedleri bedellerinin serbestçe transfer edileceği, ecnebi mütehasısların istihdamı için hiçbir tahdidi kayıt konmayacağı ve muayyen mıntikalardan sütun kapalı ve mühürlü şişelerle satılması mecburî tutulacağı gibi emniyet telkin edici hükümler vaz ve ilân edilirse hemen yerli ve yabancı unsurlardan mürekkep müteşebbis müesseseler kurulur, süt, et, ekmek gibi ezeli meseleler az müddet zarfında hal olunur. Bu ezeli derter ortadan kalkar. Bu işler hakkında münasip görülecek teşvik ve terqip edici hükümlerin umumî plâna alınıp ilân edilmesi suretile yar ve ağyar öğrenmeli ve anlamalıdır ki, devletin bu husustaki müzaheretî keyfî, indî ve takdirî hükümlere değil yerli ve yabancı unsurlara tamamen emniyet telkin edici kanunî mevzuata dayanır. Bir taraftan plân ve mevzuat, diğer taraftan yerli ve yabancı unsurların işbirliği bu gibi işlerin tahakkuku için birinci şart olan emniyet havasını yaratır, teşebbüsler, gayretler hemen harekete gelir, en zor görünen işler bile kuvveden fiile çıkar.

Dünya ve memleketimizde harp sonrası iktisadî gelişmeleri yakından takip edenler pek iyi takdir ederler ki yerli ve yabancı unsurlar arasında iş birliği adeta bir zaruret haline gelmiştir. 4 senelik harp neticesinde İsviçre ve Portekizin istisnası ile bütün Avrupa memleketlerinin asırlardan beri teraküm etmiş servetleri, milyarlar baliğ olan sermayeleri istihsal kuvveti hudutsuz olan Amerikaya akıp gitmiştir. Amerika dünyanın her tarafından gelmiş olan binlerce ton altın bitmez tükenmez sermayeler için istimal yeri bulunmaktan aciz kalmıştır. Daha meşhur Marshall Plânı ortaya çıkmadan hususî teşebbüs kanalı ile Amerikan milyarları dünyanın her tarafında yayılmağa başlamış, İtalya, Fransa ve İngilterede Amerika dolarları ile canlanmış olan hususî teşebbüsler yüzlerle sayılır. Bu gibi memleketlerin birkaç sene zarfındaki hayrete şayan iktisadî kalkınmaları en ziyade hususî teşebbüs kanalı ile hariçten her tarafa akıtılmış olan yüzlerce milyon sayesinde tahakkuk edebilmiştir. Sermaye muhaceretinin en tabii yolu hususî teşebbüs yoludur. Marshall Plânı fevkalâde ahvalin ilcası ile baş vurulan geçici bir tedbirdir. Umumî vaziyet ergeç normalleştikten sonra sermaye muhacereti en ziyade

emniyet ve verim arz eden sahalara doğru hususî teşebbüs kanallarıyla gelişmeğe devam edecektir.

Sırası geldiğinde bu sermaye muhaceretinin memleketimiz yolunu tercih etmemesi için hiçbir sebep yoktur. Memleketimizdeki iktisadî potansiyel ve verimli işler bolluğu başka memleketlerde pek nadir bulunur. Sermaye muhaceretinin akış yollarında mevcut hakikî ve mevhum engelleri vakit ve zamanı ile ortadan kaldırımağa muvaffak olursak memleketimiz yerli ve yabancı sermayeye ve tekniğin iş birliği yapması suretile az müddet zarfında dünyanın en zengin, en müreffeh memleketlerinin haline gelebilir.

Bu iktisadî bedahat memleketimizde alâkadar mahfiller ve muhitlerce idrak edilmemiş değildir. Hiç şüphe yok ki alâkadar muhitler ilk fırsatta yabancı unsurlarla iş birliğine dört elle sarılacaklardır. O şartla ki, devlet bu husustaki vazîfesini vakit ve zamanı ile ifa etsin.

Bu meselede ne kadar geri bir halde bulunduğumuz ve bu husustaki geriliğin iktisadî kalkınmamız için ne kadar büyük bir engel teşkil ettiğini uzun uzadıya izaha lüzum yoktur.

Dünyanın her tarafında meslekî teşekküllerin faaliyeti iktisadî kalkınmanın amudu fıkârîsi hükmünde olduğu göz önünde bulundurulursa bu geriliğin ne derece teessüfe şayan olduğu kolaylıkla anlaşılır.

Şimdiye kadar bizde meslekî teşekküller niçin inkişaf edemedi? Bütün dünyada iktisad âlemi topluluk kuvvetile ilerlemekte iken neden dolayı biz iktisadî topluluklara kıymet vermeyip ferdin, bürokrasinin buyunduruğu altında kıvranıp ezilmesine meydan verdik?

Sebebi meydandadır. Devlet müfrit bir devletçilik zihniyeti ile, ferde ait iktisadî sahaya el koyduğu gibi meslekî teşekkülleri dahi adetâ inhisarı altına almıştır. Ticaret ve sanayi odaları, türlü türlü birlikler ve kooperatifler devlet elile kurulmuş ve öteden beri devlet marifetile idare edilmektedir. Bu meslekî teşekküllerin ne kuruluşunda, ne de idaresinde hür ve serbest ferdin hiçbir rolü, hiçbir söz hakkı yoktur. Bu teşekküllerin küçüklü büyüklü organları hiçbir

vakit devletin nüfuz ve tesirinden kurtulamadılar. Her hal ve kârda yukarıdan gelen telkinlere ayak uydurmaktan başka hiçbir şey yapamadılar. Hiçbir zaman kendi inisiyatifleriyle, kendi bilgi ve tecrübelerile iş görmek vaziyetinde bulunmadılar. Netice itibariyle başka memleketlerde bürokrasiye karşı bir muvazene mümkün olmayan kuvvet ve şefkatini arttırmaktan başka bir şeye hizmet edemediler. Meslekî teşekküller hakikî vazifelerine taban tabana zıt bir rol oynayarak bürokrasi saltanatını desteklemek gibi gayretkeşlikte bulundular.

Şimdi artık yeni demokrasi zihniyeti sayesinde memlekette serbest iktisat âleminde meslekî şuur ve meslekî vicdan uyanmış bulunuyor, bu yeni vaziyet karşısında yeni devletçiliğin rolü bu teşekkülleri kendi vesayeti altında tutmak değil onları büsbütün azat edip, büsbütün serbest bir şekilde inkişaf etmelerine yardım etmekten ibaret olmalıdır.

Hakikati tamamiyle ifade etmiş olmak için şunu ilâve etmeliyiz ki bu hususta kullandığımız yardım tabiri yerine masruf bir tabir değildir. Devletin serbest meslekî teşekküllere ifa edeceği yardım edeceği yardım unilateral yani tek taraflı değil bilâtteral yani çift taraflıdır. Meslekî teşekküller devletin yardımına ne kadar muhtaç ise devlet dahi meslekî teşekküllerin iş birliğine o derece muhtaçtır. Devlet iktisadî sahada uhdesine terettüp eden vazifelerin hüsnü ifası hususunda meslekî teşekküllerin tenvir ve irşat edici, bilgi ve ihtisaslarından hiç bir zaman müstağni kalamaz. Bu itibarla meslekî teşekküller ne derece kuvvetli olursa devletin mesleki teşekküllerden istifadesi o derece büyük ve müessir olur.

Devletin meslekî teşekküllerle ve meslekî teşekküllere mensup iş adamlarının iktisadî sahada iş birliği dünyanın her tarafında iktisadî kalkınma hususunda pek mühim bir âmil rolünü oynamaktadır.

Ezcümle milletler arası iktisadî münasebetlerin tanziminde devlet memurları hiçbir zaman yalnız başlarına iş görmezler. Her zaman iş adamlarının kıymetli müzaheretini temine çalışırlar.

Bu itibarla diyebiliriz ki yeni devletçiliğin mühim bir umde-

si, iktisadi sahada meslekî teşekküllere yardımdan ziyade bunları destekleyip iktisadî sahada devlete ait vazifelerin hüsnü ifası için hususî teşebbüs erbabının fert ve topluluk itibarile yardımını ve bu suretle iktisadî kalkınma yolunda devlet ve milletin iş birliğinden azamî randımanı temin etmekten ibarettir.⁶²

62 *Devletçilik ve Devlet Müdahalesi: 22-27 Kasım, 1948, İstanbul*, Türkiye İktisat Kongresi, 1948, s. 136-150.

MARSHALL PLÂNI, HUSUSÎ KREDİLER VE HUSUSÎ SERMAYE

*Marshall plânı demek 17 milyar yardım
demek değildir. Marshall plânının ruh
ve hikmeti Avrupa memleketlerinin
yardımlaşmasından ibarettir – Hususî
kredileri harekete getirmek başlıca hedef
gayedir – Mister Dorr'un tulumba temsili
– Hususî kredilerin rolü*

Şimdiye kadar Marshall plânı hakkında çok söz söylendi, çok yazı yazıldı, hattâ Marshall plânı çerçevesi dahilinde çok mühim işler yapıldı ve yapılmaktadır. Fakat bilmem ki Marshall Plânının ruh ve hikmeti, esas gaye ve maksadı lâıkiyle anlaşıldı mı? Ezcümle memleketimizde Marshall plânı hakkında yanlış fikirler, tuhaf tuhaf zehaplar yerleşmiş bulunmuyor mu?

Hiç şüphe yok ki Marshall plânı, beş senelik yıkıcı, bunaltıcı bir harpten büsbütün perişan bir halde çıkan Avrupanın iktisadî kalkınmasına Amerika tarafından yardım edilmesi esasına dayanır ve bunun içindir ki Amerika bir çırpıda bu yardıma 17 milyar dolar tahsis etmiştir. Fakat şurası da muhakkaktır ki Marshall plânı demek yardım olarak 17 milyar tahsis etmek demek değildir. Bu 17 milyar bir gaye değil bir vasıtaadır. Asıl gaye muhtelif Avrupa milletleri ve memleketleri arasında iktisadî kalkınma sahasında sağlam ve verimli bir işbirliği sağlamağa çalışmaktan ibarettir. Marshall plânının Türkiye mümessili Mister Dorr⁶³ tarafından İstanbul Tüccar Derneğinin 3 Mayıs tarihli aylık toplantısında veciz bir ifade ile izah olunduğu veçhile Amerikanın Avrupaya yardımı kuyudan su çıkarmıya mahsus olan tulumbanın, işlemeğe başlayabilmesi için tulumbaya atılması

63 Russell Dorr, Mutual Security Programme Administrator Source, Senem Üstün, "Turkey and the Marshall Plan: Strive for Aid", *The Turkish Yearbook*, Vol XXVII, s. 31-52.

zarurî olan sudan başka bir mahiyet taşımaz. Bu ifadeden anlaşıldığı veçhile asıl Marshall plânı bu tulumcaya atılan az miktardaki su değil bu tulumca sayesinde kuyudan bol bol çıkan ve Avrupanın iktisat meydanına feyiz ve bereket sağlayan sulardan ibarettir. Kuyudan çıkacak olan sular Avrupa memleketlerinin kendi iktisadî potansiyelleri, kendi iktisadî imkânlarından ibarettir. Mister Dorr tarafından ileri sürülen bu temsil hakikatin tam ifadesidir. Cumhurreisi Truman, plânın babası General Marshall dahil olduğu halde şimdiye kadar Marshall plânı hakkında söz söyliyeni veya yazı yazanı bütün Amerikan sözcüleri Amerika rolünün yalnız yardımdan ibaret olduğunu ve asıl kalkınma gayesinin ancak Avrupa milletlerinin samimî iş birliğiyle tahakkuk edebileceğini belirtmekten geri kalmadılar.

Marshall plânının hakikî mânasını daha vazih bir şekilde anlayabilmek için Paris Hukuk Fakültesi Profesör Mösyö Perroux'un⁶⁴ şu tarifi üzerinde durmak gerekir:

«Marshall plânının asıl hedef ve gayesi, kuvvetli bir darbe ile psikolojik bir hareket yaratarak hususî krediyi teşvik ve tevsî etmekten ibarettir.»⁶⁵

Kanaatimce Marshall plânının en doğru tarifi bu tek cümlede mündemiçtir. Hususî kredilerin tamamıyla harekete gelmesi demek Avrupa iktisat âleminin harbden evvelki hale gelmesi, daha doğrusu millet ve memleket bakmadan yalnız sağlam ve verimli plâsman arıyan beynelmilel kredi ve sermayenin eski rolünü deruhte etmesi demektir.

Malûm olduğu veçhile Avrupanın ticaret muvazenesi toplu olarak harpten evvel dahi her sene mühim açıklarla kapanırdı. Bu açıklar yerine göre kısmen navlun, turizm gibi «görünmiyen ihraçat» diye vasıflandırılan gelirlerle kapanırdı, fakat bu açıkların en büyük kısmı «beynelmilel sermaye» tarafından yapılan ve ekseriya istihsali arttırmağa hizmet eden uzun vadeli yatırımlarla karşılanırdı. Halbuki harbin neticesinde turizm asgarî dereceye inmiş Amerikanın ticaret donanması dünyada kahir bir hâkimiyet iktisap ederek Avrupanın navlun gelirlerini azaltmış, harpten evvel Avrupanın haiz olduğu sermaye yatırımları âdeta yok olmuştur.

64 François Perroux (1903-1987): Fransız iktisatçı. (derl. notu)

65 *Le Plan Marshall, ou l'Europe Nécessaire au Monde*, Librairie de Médius, Paris, 1948, sayfa 81.

Halbuki bugün Avrupanın haiz olduğu iktisadî potansiyel, iktisadî istihsal imkânları harpten evvelkilerinden pek farklı değildir. Yukarıda bahis mevzuu olan Mister Dorr'un temsilini ele alarak diyebiliriz ki bugün dahi kuyunun dibinde bol bol su mevcuttur. Tulumba işlemeğe âmadedir. Tulumbaya bir miktar su konursa tulumba işler, tarla sulanır, feyiz ve bereket kaynağı haline gelir.

Tulumbaya konacak su Marshall plânında 22 buçuk milyar dolarla ifade olunmuştur ve plânın müelliflerine göre artık 1952 senesinden sonra tulumbaya su koymağa lüzum kalmıyacaktır. Çünkü o vakte kadar Profesör Perroux tarafından izah olunduğu veçhile Marshall plânı, psikolojik tesirini göstermiş olacak ve bu sayede hususî krediler, «beynelmilel sermaye» hareketleri harbden evvelki rolleri ifa etmek vaziyetinde bulunacaktır.

«Beynelmilel sermaye» bitmez tükenmez bir hazinedir. Uzun seneler emniyetsizlik yüzünden verimli işlere uzun vadeli plâsman yapılamamıştır. Marshall plânı sayesinde Avrupanın ekonomisi normalleşirse sermayeye muhtaç olan memleketlerde elbette emniyeti telkin edecek durum hasıl olur, beynelmilel sermaye serbest olarak sahneye çıkar.

Bugün fazla iyimserliğe kapılmadan denilebilir ki Marshall plânı ilk tesirlerini göstermeğe başlamıştır. Fransa, İngiltere gibi harbden evvel kuvvetli olan ekonomiler normale doğru yol almış bulunmaktadırlar. Avrupanın her tarafında ciddî kalkınma hareketleri göze çarpmaktadır. Bu itibarla Marshall plânında tahmin olunduğu gibi 1952 senesinde Avrupanın, yardıma muhtaç olmayacak derecede büsbütün normal bir duruma geleceğini ümit etmek hayal sayılamaz.

Diğer Avrupa memleketleri gibi Türkiyemizin dahi 1952 senesine kadar normal bir hale gelip beynelmilel sermaye için cevalân sahası teşkil edeceğini ümit etmek yerinde olur mu?

Bu suale şimdiden kat'iyetle müspet cevap vermek mümkün değildir. Bu ihtirazî sebepleri muhtelifdir:

a- Marshall plânında her nedense Türkiyemize âdeta üveyi evlât muamelesi yapılmıştır. Marshall plânına dahil olan 16 memlekette yapılan yardıma kıyasen Türkiyemize yapılan yardım âdeta hiç mesabesinde değildir. Bu kadar az su tulumbayı zor harekete getirebilir.

b- Marshall plânının yardımı «şimdilik» iktisadî devlet teşekküllerine inhisar ediyor. Marshall plânının asıl gayesi yukarıda izah olduğu veçhile hususî kredileri, beynelmilel sermayeyi harekete getirmek olduğuna nazaran bu yardımla istihdaf edilen psikolojik tesirin elde edileceği ümit edilemez.

c- Harpten evvel dahi memleketimiz, beynelmilel sermaye ve hususî krediler, uzun vâdeli sermaye yatırımları için geniş bir cevelân sahası teşkil etmemiştir.

Maamafih bütün bu engellere rağmen Marshall plânı gayesinin bizde dahi ergeç tahakkuk edeceğini ümit etmemek aşırı kötümserlik olur. Bu gayenin 1952 senesine kadar olmasa bile müteakip senelerde tahakkuk etmemesi için hiçbir sebep yoktur. Yukarıda zikredilen engeller azim ve gayretle ortadan kaldırılamıyacak engeller değildir. Ciddî teşebbüslerle Marshall plânı yardımını, «Bretton Woods», muahedesi mucibince vücuda gelen bankalarla Amerikadaki Emport, Export bankasının ikrazlarını artırmak mümkün olduğu gibi Marshall plânının ve bankalar ikrazatının mühim bir kısmını hususî teşebbüse doğru kaydırmak imkânları daima mevcuttur.

Bugün üzerinde durulması lâzım gelen en mühim nokta c fıkrasında işaret olunan ve mazinin yadigârı olan vaziyettir. Harbden evvel memleketimiz ecnebi sermaye için cazip bir «iklim» manzarası arzetmiyordu. Hepimiz pekâlâ biliyoruz ki bu durum şimdi artık maziye karışmış olan bir devrenin arta kalan yadigârı idi. Bundan sonra artık vazifemiz «iklim»in değiştiğini, kapitülâsyon devresinin aksülâmeli olan durumun kat'î surette tarihe karışmak üzere bulunduğunu yar-ü ağıyara yalnız sözlerle değil fiiliyatla da ispata çalışmaktan ibarettir. Buna muvaffak olursak Profesör Perroux'un işaret ettiği «hususî krediler» kendiliğinden harekete gelir ve bu sayede kıymet biçilmez bir hazine olan iktisadî potansiyelimiz az müddet zarfında meydana çıkar. Memleket te refaha kavuşur.

Dünya iktisat tarihi gözümüzün önündedir. Hiçbir memleket hattâ Şimalî Amerika bile Birinci Umumî Harpten evvel iktisadî kalkınma dâvasında «beynelmilel sermaye»ye karşı müstağni bir vaziyette bulunmamıştır. Dünyanın hiçbir yerinde beynelmilel

sermaye millî ekonominin inkişafına engel olmamıştır. Bilâkis ekser memleketlerde beynelmilel sermaye az müddet zarfında millileşmiş ve memleketin iktisadî kalkınması dâvasında baş rolü oynamıştır.

Memleketimizde beynelmilel sermaye için cazip ve emniyet-bahş bir «iklim» vücuda getirmek için ne yapmak lâzım gelir. Bu mesele başka bir yazımızın konusu olacaktır.⁶⁶

MİLLETLERARASI TİCARİ MÜNASEBETLER NASIL İNKİŞAF EDER?

*Cenova'da toplanan Ticaret
Mübadelelerinin İnkışafı için
Parlamente ve Uzmanlar Konseyine
iştirak eden İstanbul Tüccar Derneği
murahhası ve Derneğin yönetim kurulu
üyelerinden B. Munis Tekinalp, bu
kongrede Derneğin görüşlerini izah eden
mühim bir konuşma yapmış ve kongreye
bir rapor da sunmuştur. Arkadaşımız
memlekete avdetinden sonra orada
gördüklerini ve kongrenin neticelerini
Derneğe verdiği bir raporda şu şekilde
izah etmektedir:*

İtalya hükûmetinin himayesi altında Cenova Ticaret odasının teşebbüsü ile Cenova'da 14 Eylül tarihinde açılan ve 15 Eylül tarihinde kapanan ticaret mübadelelerinin inkışafı için Parlamento ve Uzmanlar Enternasyonal Kongresine İstanbul Tüccar Derneğini temsilen iştirak etmiştim. Kongreye elli memleket delegasyonları iştirak etmiştir. Murahhaslar meyanında mühim bir kısmı muhtelif memleketlerin parlamento azası olmak üzere birçok sabık nazırlar, profesörler, diplomatlar ve serbest iş adamları vardı.

Kongreye muhtelif milletlere mensup ilim ve ihtisas erbabı tarafından hazırlanmış olan 60 rapor takdim olunmuş ve bu raporlar ayrı ayrı risaleler şeklinde matbu olarak Kongre azalarına tevzi olunmuştur. Bu raporlar meyanında en ziyade dikkata şayan olanlar şunlardır:

1) Beynelmilel sermaye hareketleri,

2) Dış Ticaretin tanzimi ve devletin müdahalesi. Büyük Elçi Vittorio Cerruti'un eseri olan bu raporda bir çok kıymetli mütalâalar

meyanında ezcümle şu tavsiye üzerinde durulmaktadır: «Dış Ticaretin tanzimi hususunda devletin müdahalesi doğrudan doğruya veya bilvasıta olabilir. Doğrudan doğruya müdahale devlet için kolaydır, fakat çok masraflıdır, karışıktır, zor ve cebre dayanır. Fakat devlet kolay olduğuna bakarak zamana uymayan bu müdahale sistemine kapılmamalıdır. Memleket için faydalı gözüken kayıtlar ve tahditler, dış ticareti disipline tâbi tutmak için münasip görülen tedbirler hür ve serbest dernekler, birlikler, bankalar vesair malî müesseseler, Konsorsyomlar ve bu gibi hususî müesseseler marifetiyle parlak ve müessir bir surette tatbik olunabilir.»

3) Toprak mahsulleri ticaretinde yeni enternasyonal cereyanlar,

4) Avrupanın kalkınması programı ve enternasyonal mübadeleler,

5) Beynelmilel mübadelelerde buhran,

6) İktisat sahasında nasyonalizm ve enternasyonalizm,

7) Milletler arasında mübadelelerin arttırılması çareleri. Bu raporda varılan neticelerden biri de şudur: gayemizin teminine mâni olan en mühim engellerden biri de beynelmilel ticaret muahedelerinde mevcut «en ziyade mazharı müsaade devlet muamelesi» maddesidir. Bu madde ancak hukukî şekil bakımından müdafaa olunabilir. Fakat iktisadî bakımdan asla müdafaa olunamaz.

8) Avrupanın iktisadî işbirliği,

9) Millî iktisadî bünye ve enternasyonal mübadeleler.

10) Milletlerin huzur ve refahı beynelmilel iktisadî işbirliğine bağlıdır.

11) Ecnebi sermaye meselesi,

12) Büyük Britanyanın iktisadî problemleri ve Marshall plânı,

13) Türkiyenin iktisadî kalkınması ve İtalya ile ticarî mübadeleler. (Bu rapor Dr. Alliato ve Dr. Teroni namında iki İtalyan Profesörünün eseridir.) Müellifler bu raporda Türkiyenin istihsal ve gelir kaynaklarını, ziraî ve sınaî faaliyetini, ve şimdiye kadar ziraî ve sınaî sahalarda istihsal olunan neticeleri tahlil ettikten sonra şu neticelere varmışlardır:

A) Sanayileşme plânlarına rağmen Türkiye esas itibariyle ziraî bir memleket sayılır ve ziraî bir memleket kalacaktır.

B) Küçük sanayi ile artizanlığın inkişafı Türk dış ticareti üzerine hissedilecek derecede bir tesir yapamaz. Türkiye'nin dış ticaretinde mümeyyiz vasıf olarak mâmûl maddeler ithâli ve spesifik toprak mahsullerinin ihracı mahiyetini muhafaza edecektir. Orta ve büyük sanayi dış ticaret üzerine mühim tesirler yapabilir. Fakat şimdiye kadar bu sanayi ancak çok yüksek gümrük resimleriyle himaye edildikleri için yaşayabilmiştir.

Şimdiye kadar aktif olan Türkiye'nin dış ticaret müvazenesinde yegâne müessir âmilin spesifik toprak olduğuna göre bu memleketin bütün kuvvetini ziraatin henüz pek geri bir vaziyette olan umumî şeraitini ıslaha hasr ve vakfetmek zaruretinde olduğu âşikârdır. Halbuki sanayi sahasında devletin müdahalesi ancak bugün mevcut olan sanayi kollarının ve çalışma metodlarının ıslahına matuf olduğu takdirde uygun görülebilir. Bu sahada Türkiye ile İtalyanın işbirliği tavsiyeye şayan ve her iki taraf için faydalı görülebilir.

Bu raporların en mühimleri kongre gündemine alınmış ve müellifleri tarafından Kongrede şifahen izahat verilmiştir.

Kongrede şifahen izah ve müdafaa olunan muhtıralar arasında benim İstanbul Tüccar Derneği namına takdim ettiğim raporun münderecatını ikinci toplantısında Kongre kürsüsünde şifahen müdafaa ettim. Rapor hemen bütün ticaret muahedelerinde yer bulan «en ziyade mazharı müsaade devlet muamelesi» maddesine mütealliktir. Bu maddenin iktisadî bünyeleri itibariyle birbirini tamamlayan memleketler arasında hukukî anlaşmalara engel olduğu ve bu itibarla bu prensip üzerinde mühim tâdilât yapılması lüzumu tebarüz ettirilmiştir. Raporun metni Derneğimizin *Türkiye İktisat Mecmuası*nın 10 uncu nüshasında aynen neşredilmiştir. Bu rapor Kongre azasınca şiddetle alkışlanmıştır. Benden sonra kongrenin müteakip celselerinde kürsüye gelen ve muhtelif milletlere mensup murahhaslar aynı mealde idarei kelâm etmişlerdir. Kongreye takdim olunan tahrirî ve şifahî raporlarda Kongre müzakerelerine müteallik zabıt hulâsaları 200 sahifelik bir cilt şeklinde alâkadar devletlerle beynelmilel ticaret meseleleriyle alâkadar bütün beynelmilel teşekküllere gönderilmiştir. Kongre azaları tarafından verilen takrirleri incelemek üzere Kongre tarafından intihap olunan ve ilim ve iş adamlarından mürekkep bir encümeni mahsus tarafından hazırlanan karar teklifleri Kongrenin son toplantısında

kabul olunmuştur. Bu kararlar meyanında en ziyade dikkate şayan olanlar şunlardır:

1- Milletler arasındaki ticaret münasebatı bütün alâkadar milletlere şamil yeknasak aynı kanunî mevzuata tâbi olmalıdır.

2- Beynelmilel ticaret mübadelelerini tahdit eden mevzuatın peyderpey kaldırılması için azamî gayret sarfolunmalıdır.

3- Avrupa federasyonu için zeminin hazırlanabilmesini teminen muayyen milletler arasında gümrük ittihatlarından ziyade iktisadî ittihatlar ehemmiyet verilmelidir.

4- Bazı memleketlerde mevcut enflasyon tezahürleri beynelmilel ticaret mübadelelerinin en büyük engelidir. Enflasyona karşı mücadeleyi kuvvetlendirmek ve para rayiçlerinde istikrar sağlamak zarureti vardır.

5- Çift taraflı bilateral anlaşmalar zararlıdır. Çok taraflı multilateral anlaşmalara doğru gitmek zarureti vardır.

6- Gümrük tarifeleri unilateral yani millî tarifeler bütün memleketler için aynı ve yeknasak olmalıdır.

7- Hususî anlaşmalarda beynelmilel mahiyette hakemli ahkâmı dercolunmalıdır.

8- Dış ticarete müteallik idarî mekanizma sadeleştirilmelidir.

9- Mükerrer vergileri önlemek için bütün memleketlere şamil muayyen prensipler kabul olunmalıdır.

10- Muhtelif memleketlere ait bankalar arasında daha müessir ve daha şümüllü bir işbirliği tesis olunmalıdır.

11- Avrupa ekonomisinin kalkınması için Alman ekonomisinin dahi Avrupa ekonomileri manzumesine dahil edilmesi şarttır.

12- Halkın tegaddisi için lüzumlu olan toprak mahsullerinin mübadelesini kolaylaştıracak ahkâmı havi 20 senelik anlaşmalar yapılması.

Kongrenin başlıca maksatlarından biri de muhtelif memleketlerden murahhas olarak gelen iş adamları arasında temaslar tesis edip milletler arasında mübadelelerin bu şahsî temaslarla genişlemesine hizmet etmekten ibarettir. Filvâki kongre münasebetiyle murahhaslar arasında mühim temaslar yapılmış ve murahhaslar kendi memleketlerinin mahsul ve mamulleri hakkında bir birini

tenvire çalışmışlardır. Kongre müzakeratı haricinde verilen ziyafetlerde, kokteyllerde, kabul resimleri vesairede murahhaslar birbiriyle tanışmışlar, dostluklar tesis etmişler, alâkadar oldukları hususat hakkında birbirine malûmat vermişlerdir. Türk murahhası olmak itibarıyla tanıştığım murahhaslar tarafından memleketimizin dış ticaretine müteallik hususat hakkında bir çok suallere muhatap oldum, arkadaşları tenvire, yanlış telâkkileri ve zihniyetleri tashihe elimden geldiği kadar gayret ettim.

Bu münasebetle şu noktayı sureti mahsusada belirtmeyi vazife bilirim: Muhtelif memleketlerden gelen murahhaslar eski Türkiye'nin tarihe karıştığını henüz kafalarına yerleştirmediler. Cumhuriyet Türkiye'sinin tahakkuk ettirdiği içtimaî ve iktisadî inkılâpların hakikî mâna ve mahiyetini henüz kavramadılar. Karşılarında Afrika ve Asya memleketlerinden gelen murahhaslardan farklı asrî Garp kültürüne mensup adamlardan farksız bir Türk murahhası gördükleri zaman hayretlerini izhar etmekten hali kalmadılar.

Bu itibarla münevver ve güzidelerimizin her fırsattan istifade ederek bu gibi beynelmilel toplantılara şitap ve bu suretle yeni Türkiye'yi tanıتماğa gayret etmelerini temenniye şayan görürüm.⁶⁷

TİCARETHANE KİRALARININ SERBEST BIRAKILMASINDAN EVVEL TİCARİ MÜLKİYET HAKLARININ TANINMASI LAZIMDIR

Malûm olduğu veçhile ticarethane kiralarnın, kira müdde-
tinin inkizasında büsbütün serbest bırakılması, Millî Korunma
Kanuniyle vazedilmiş olan kayıtların kaldırılması hakkındaki ka-
nun tasarısının Büyük Millet Meclisi karma komisyonu tarafından
kabul edildiğinin bildirilmesi üzerine derneğimiz bu kanunun ka-
bulü takdirinde ticaret âlemimizde ticarî ve sınaî hayatımızı altüst
edebilecek fevkalâde bir keşmekeş husule geleceğini arzetmeyi va-
zife bilmişti. Mezkûr tasarının müzakeresi şimdilik Büyük Millet
Meclisi gündeminden çıkarılmışsa da yakın bir âtide yeniden bahis
mevzuu olacağı şüphesizdir. Bu itibarla mezkûr tasarının Damok-
les kılıcı gibi ticaret âlemimizin huzur ve emniyetini tehdit ettiğini
göz önünde bulunduran Derneğimiz meselenin esasından hal ve
faslını temin için mesaisine devam etmiş ve bugün kat'î bir kanaa-
ta varmış bulunmaktadır. Kanaatimize göre mezkûr tasarımı teklif,
kabul ve müdafaa edenler iki yanlış telâkkiye kapılmış bulunmak-
tadırlar.

Birinci yanlış telâkki, tasarruf ve mülkiyet hakkının esas ve ma-
hiyetine taallûk eder. Bunlar tasarruf ve mülkiyet hakkının yalnız
maddî ve fiilî haklara taallûk ettiğı zehabına kapılmış bulunuyorlar.
Halbuki modern hukuk telâkkisine göre tasarruf ve mülkiyet hakkı
gayri maddî haklarda dahi aynı derece ve aynı kuvvet ve katiyetle
hüküm sürmektedir. Modern hukukta, ticarî, sınaî, edebî ve artistik
sahalarda kabul olunan mülkiyet hakları, hükmen menkul ve gayri
menkul mallarında câri olan tasarruf haklarından farklı değildir.
Bu gayri maddî haklar, maddî ve fiilî haklar gibi devir ve temlik
ve hattâ terhin edilmektedir. Bu gayri maddî haklar bütün medenî
memleketlerde hususî kanunlar ile sağlanmış bulunmaktadır.

İşte muayyen bir müddetten beri kira mukavelesine dayana-

rak işgal olunan ticaret ve sanayi üzerindeki isticar hakkı en esaslı ticarî mülkiyet unsurlarından biridir. Ticarî mülkiyetin ve Fransızca tâbiriyle «Fond de Commerce» in diğer maddî ve gayri maddî unsurları gibi isticar hakkı devir ve temlik, terhin edildiği gibi ve-raset mevzuu dahi oluyor.

Her ticarethanenin «Fond de Commerce» unsurlarına dahil isticar hakkı gayri menkulde muayyen bir müddet kira ile oturmak suretile tekevvün eder. Bu müddet Fransada ticaret kanununa ek olarak neşrolunan 30 Haziran 1926 kanununda en az iki sene olmak üzere tesbit edilmiştir. Bu kanunun ahkâmına göre, bu isticar hakkını kullanmak isteyen müstecir yeni şerait hakkında doğrudan doğruya mucir ile anlaşmağa çalışır. Mucirle müstecir anlaşmağa muvaffak olamadıkları takdirde taraflardan biri hukuk mahkemesi reisine müracaat eder, reis tarafları celbederek onları anlaştırmağa çalışır. Reis tarafları anlaştıramadığı takdirde tarafeynin iddiaları ve bu iddiaların mucip sebepleri hakkında zabıt tutar. Reis tarafından tutulan zapta göre anlaşmazlık esasa taallûk etmeyip yalnız kira bedeli, kira müddeti ve bu gibi hususî şeraite taallûk ederse yeni şerait taraflarca tâyin olunan hakemler marifetiyle tâyin olunur. Hakemler anlaşmazlarsa son karar mahkeme reisine aittir. Mucir esas itibariyle mukaveleyi yenilemekten veya hakemlerin kararını kabulden imtina ederse müstecire zarar ve ziyan ödemeğe mecbur tutulur. Zarar ve ziyan miktarı dahi yukarıda izah olunan hakem usulü ile tâyin ve tesbit olunur.

Tasarı sahipleriyle, müdafilerinin kapıldıkları ikinci yanlış telâkki harbin bitmesiyle fevkalâde vaziyetin sona ermiş bulunduğu hakkındaki zehaptır. Yalnız memleketimizde değil, dünyanın her tarafında ekonomi hayatı normal hale gelmekten pek uzaktır ve ezcümle bina kitleği itibariyle bugünkü vaziyet harp zamanındaki vaziyetten kat kat zordur.

İsticar hakkı ve Fransızca tâbiri ile «droit de bail» henüz mevzuatımıza girmemiştir. Harpten evvel böyle bir ihtiyaç mevcut değildi, harp esnasında Millî Korunma kayıtları mer'iyete girdiğinden bu gibi mevzua lüzum kalmamıştı. Bugün isticar hakkını bir kanun ve nizama bağlamak lüzumu tahakkuk etmiş bulunduğu modern hukuk mefhumuna uygun olan isticar hakkını kanunlaştırmak zamanı gelmiştir. Millî Korunma Kanununun 30 uncu maddesi mu-

cibince heyeti vekile bu yolda muvakkat bir kararname neşredebilir, esasen ticaret kanununu tâdil etmek için mütehassıs bir komisyon mevcuttur. Şüphe yok ki, yeni ticaret kanununda buna dair ahkâm vazolunacaktır. Bu komisyon mesaisinin neticesini beklemeden ticaret kanuna ek olarak bir kanunun neşir ve ilânına şimdiden teşebbüs olunması ve ticaret âlemimizin maruz bulunduğu keşmekeşten vika-yesinin temin olunması zaruridir.⁶⁸

EZELİ SÜT MESELESİ NİHAYET HALLEDİLECEK Mİ? BELEDİYE BAŞKANI ORDİNARYÜS PROF. SAYIN FAHREDDİN KERİM GÖKAY'A

Pazartesi günü yeni vazifenize mübaşeret münasebetiyle şehir meclisinde irat ettiğiniz belîğ ve selis nutku müteakip Şehir Meclisi, bunca seneden beri İstanbul halkını kahr altında inleten ezeli süt dâvasının halline medar olabilecek tarihi bir karar ittihaz etmiş ve bu kararın tatbiki için yüksek makamınıza salâhiyet vermiştir. Kararın ehemmiyetini ve bu kararla, omuzlarınıza yükletilen mesuliyetin ağırlığını bilhassa sizin gibi bir tıp üstadına, sizin gibi bir sosyal dâvaların mücahidine belirtmeğe yeltenmek benim için had nâşinaslık olur. Türlü türlü hastalıklar doğuran milyonlarca mikroplarla bulaşık, yağı alınmış, külli miktarda su katılmak suretiyle gıda kuvveti asgari dereceye indirilmiş sütlerin onlarca seneden beri İstanbul halkı ve bilhassa çocuklar, ihtiyarlar ve hastalar meyanında ne müthiş tahribat yaptığını herkesten iyi siz bilir ve takdir edersiniz.

Sizden evvel belediye başkanlığı makamını işgal eden şahsiyetler bu mesele ile ciddi surette meşgul oldular. Fakat süt dâvasını kırtasî muameleler ve bürokratik usullerle halletmeğe çalıştıkları için hiçbir netice elde edemediler. Son selefiniz sayın Lûtfi Kırdar bu dâvanın halli için hususî teşebbüse baş vurmaktan başka çare olmadığını takdir etti ve bu sayededir ki belediye meclisinden «tarihi» diye vasıflandırdığım karara yol açmıştır.

Bu karar muhtelif zaviyelerden tarihi addolunur.

Çünkü bir milyon halkın gıdasıyla, sıhhatiyle ve hattâ hayatiyle ilgilidir. Bu kararla onlarca seneden beri bir milyon halkı kasıp kavuran bir âfetten kurtarmak için vasıtalar ve imkânlar hazırlanmış bulunmaktadır.

Bu karar sosyal bakımdan tarihidir.

Çünkü süt işi sıhhi bir dâva olduğu kadar aynı zamanda en mühim sosyal dâvalardan biridir. Sâfi süt müstahsilden 40 kuruşa alındığı hal-

de yağsız, bulaşık ve sulu süt müstehlike 70 kuruşa satılıyor. Mahlût süt içindeki safi sütün fiatı müstehlike hiç olmazsa 150 kuruşa mal oluyor. Bu ihtikâr işinde en ziyade ezilen fakir halk çocuklar, hastalar ve ihtiyarlardır. Meclis bu kararlar makamınıza pastörize ve safi süt sattırmak imkânını sağladığı gibi süde narh koymak suretiyle İstanbul halkını ihtikâr pençesinden kurtarmak için de salâhiyet vermiştir. Bu kararın sosyal bakımından ehemmiyetini belirtmek maksadiyle ufak bir misal arz etmek için müsaadenizi dilerim.

Bundan 11 sene evvel İstanbulun süt işine alâkadar olmak isteyen mâruf bir İngiliz firması bana iktisatçı sıfatiyle süt meselesi hakkında 21 sual tevcih etmişti. Bu suallerin biri İstanbulda sütun âzami fiatı hakkında idi. Pek tabii olarak «İstanbulda süt için âzami fiat yoktur» diye cevap verdim. Bu cevap üzerine firma süt işinden alâkasını kesmiştir. Mucip sebep olarak şunu yazmıştır. «Dünyada süt için âzami fiat tayin etmiyen medeni hiçbir memleket yoktur. Hattâ halka maliyet fiatından dün süt içirmek için devletin bütçesinden müstahsile külliyetli primler veren memleketler az değildir. Halkın bu mübrem ve hayati ihtiyacı lâikiyle takdir olunmadıkça dört beş milyon liralık para yatırımına ihtiyaç gösteren süt müessesesi kurulamaz!»

Karar siyasi ve iktisadi bakımdan tarihidir.

Çünkü kapitülasyon devresinden arta kalan imtiyazlı şirketler kullandıkları emniyetten sonra birinci defa olarak ecnebi sermaye imtiyaz ve inhisar gibi iddialardan âzade olarak Türk sermayesiyle ve Türk iş adamlarıyla yalnız iktisadi kaygulara dayanmak suretiyle iş birliği yapmağa ve bu suretle memleketin iktisadi kalkınmaya müteallik işler ve teşebbüsler için milyonlar yatırmağa âmade bulunuyorlar. Belediye meclisi geniş ve uzak görüşlerle siyasi veya istismarcı zıllıniyetlerden münezze olarak memleketimize gelecek ecnebi sermaye ve ecnebi teknik için meydan açık bulunduğunu isbat etmiştir. Emniyet telkin eden şerait dairesinde iş görmek isteyen ve taraf taraf plânnın arıyan ecnebi sermaye için yüzlerce milyon liralık sermaye yatırımlarına mevzu olabilecek teşebbüsler ve sahalar pek çoktur. Eminim ki bu süt işine alâka gösteren ve muhtelif milletlere mensup ecnebi gruplara tam emniyet telkin etmek suretiyle Türk sermayesi ve Türk iş adamlarıyla iş birliği yapmaları imkânlarını hazırlıyacak

ve bu sayede diğer mümasil daha pek çok hususî teşebbüsler için bir imtisal nümunesi vücuda getirmiş olacaksınız. Başkanlığınız altında bulunan belediye meclisi tarafından sizin işe başladığınız celsede bu tarihi kararın verilmesi sizin müstakbel başarılarınız için -eski tabirle- beraati istihlâl teşkil etmez mi?

Sayın Başkan!

Belediye Meclisi bu teşebbüsü tahakkuk safhasına getirmek için size şubat içtima devresine kadar bir mehel vermiştir. (Mehel tâbirini hoş, görmenizi rica ederim) bu mehel kısa değildir. Çünkü esas itibariyle zemini hazırdır. Teknik ve sermaye gruplar iştirake âmadedirler. Kuvvetle ümit ettiğim veçhile memleketimiz ve halkımız için en uygun şerait ve Belediye Meclisi tarafından tesbit olunan 7 prensip dairesinde teşebbüsün tahakkukuna muvaffak olduğunuz takdirde büyük bir feragat duygusuyla deruhte ettiğiniz Belediye Başkanlığı vazifesinde tarihi bir muvaffakiyet sağlamış olacaksınız.⁶⁹

YABANCI SERMAYE NEDEN TÜRKİYE'YE CAN ATMIYOR?

Hiç şüphe yok ki, iktisadi istiklâlimize kavuştuğumuz zamandan beri ağızlarda ısrarla dolaşan bu sual çok yerindedir. «Can atmıyor» tâbirinde zühul ve mübalâğa yoktur. Herkes bilir ki, Türkiyemizde başka memleketlerde pek nadir tesadüf olunan iş imkânları ve işletme sahaları bol bol mevcuttur. Kolaylıkla istismar edilebilecek servet kaynakları boldur. Dünyanın her tarafında plâsman arayıp bulamıyan ve miktarı milyarlarca baliğ olan yabancı sermayenin Türkiye'ye can atması pek tabiidir. Halbuki bankaların seflerinde ve kasalarında, evlerdeki çömleklerde ve Frenkçe tâbiriyle yünlü çoraplarda verimsiz bir halde muattal duruyor. Bu milyarlardan bir kısmı fırsat buldukça başka memleketlerde ancak yüzde iki üç nisbetinde irat getiren teşebbüslere yatırıldığı halde birkaç misli fazla irat sağlayabilen memleketimize gelmekten çekiniyor. Neden?

Bu ve bu gibi suallere öteden beri verile gelen basma kalıp cevaplar malûmdur:

«Türkiyede yalnız ecnebi sermaye için değil, yerli sermaye için dahi emniyet şartları henüz tekemmül etmemiştir. Devlet hususî teşebbüsü hoş görmez. Hususî teşebbüse meydan bırakmaz, nasılsa vücuda gelmiş olan hususî teşebbüslere karşı hem kadı hem dâvacı ve başka tâbirle hem rakip hem mürakip vaziyetindedir, vesaire ve-naire...»

Bu basma kalıp cevapları ele alıp ayıklamak, hakikatten pek uzak olmıyan cihetler üzerinde durarak esassız veyahut mübalâğalı olanları red ve cerh etmek mümkündür. Fakat buna dair olan mütalâaları birkaç sütunluk veya birkaç sayfalık bir yazıya sıkıştırmak iddiasında değilim. Burada maksadımız sadece son zamanlarda bu mesele hakkında Avrupa iktisadî mahafilinde bizzat karşılaştığım kanaatler ve zihniyetlerden bir nebze bahsetmekten ibarettir.

Şimdiden esefle itirafa mecburum ki, bu mahafilde muhatap olduğum beyanatta hakikate büsbütün aykırı sayılamıyan bâzı fikirler varsa da yanlış zan ve telâkkilerin mahsulü olan fikirler az değildir. Hakikate aykırı olmiyan tarafları, ıslah ettiğimiz fiiliyatla isbat etmek vazifemiz olduğu gibi yanlış zan ve telâkkileri tashih etmek için bütün kuvvetimizle gayret etmek yalnız hükümetin değil her Türk vatandaşın mukaddes borcudur.

Bu hususta Avrupa malî ve sınai mahafilinde hâkim olan yanlış zihniyetler, yanlış zanlar ve telâkkiler hakkında bir fikir vermek için bizzat muhatap olduğum beyanat ile bu beyenata karşı verdiğim cevapların bâzılarını burada açıklamayı faydalı gördüm.

Türkiye’de ecnebi sermayeye karşı öteden beri düşmanlık vardır. Bu düşmanlık baki iken ecnebi sermaye Türkiye’ye gelemmez.

Bu zehap hakikatten çok uzaktır, kapitülasyon devrinden arda kalan bir zihniyetin mahsulüdür. O zaman yabancı sermayeye karşı elbette dostluk beslenemezdi. Çünkü o zaman yabancı sermaye kapitülasyonlara dayanarak Türkiye’yi sömürmek daiyesinde idi. Kapitülasyon rejimi ortadan kalktıktan sonra bâzı ecnebi mahafilde kapitülasyon zihniyeti yaşamağa devam ettiği gibi bir müddet bâzı Türk mahafilinde bu zihniyetin aksülâmeli kendini hissettirmekten hâli kalmamıştır. Şimdi artık gerek bu tarzda zihniyet, ve gerek bu zihniyetin tabii aksülâmeli tarihe karışmış bulunmaktadır. Bugün artık katiyetle temin olunabilir ki Türkiye’de yabancı sermayeye yan gözle bakan hiçbir Türk vatandaşı yoktur.

- Sizin bir istimlâk kanununuz vardır. Aklınıza estiği zaman ecnebi şirketleri nasyonalize ediyorsunuz.

- Evet bir istimlâk kanunumuz vardır. Fakat bu kanun başka memleketlerde merî olan mümasıl kanunlardan pek farklı değildir. Türklere ve ecnebilere şâmil olan bu kanunun ahkâmı haricinde bir istamlâk hâdisesi bilmiyorum. Umumî hizmetlerden sayılmıyan ve imtiyaza dayanmıyan hiçbir hususî teşebbüs hiçbir zaman istimlâk edilmemiştir ve edilemez. İstimlâk edilen umumî hizmete ait şirketler dahi ancak imtiyaz mukavelesinde mevcut hükümler dairesinde istimlâk edilmiştir. Vaktiyle imtiyaz mukavelelerinde istimlâk hakkını kabul etmemiş olan imtiyazlı şirketler elân faaliyetlerine devam etmektedir ve mukavele müddetinin sonuna kadar

devam edecektir. Nitekim ecnebi sermayeye ait Beyoğlu Havagazı imtiyazlı şirketine yan gözle bakmak şimdiye kadar kimsenin hatırına gelmemiştir.

İnkılâp rejimimiz tasarruf hakkına, mukavele ahkâmına, sadakat prensibine taassupla denilebilecek derecede bağlıdır. Fransada, İtalyada ve ezcümle İngilterede şahit olduğumuz nasyonalizasyon tatbikimizde hiçbir vakit bahis mevzuu olmamıştır ve inkılâp rejimimiz baki kaldıkça bir nasyonalizasyon cereyanı bahis mevzuu olamaz.

- Vergi sistemimiz hususî ve ezcümle gayri millî sermayeye emniyet telkin edecek mahiyette değildir.

- Vergi sistemimiz esas itibariyle diğer Avrupa memleketlerinde carî olan sistemlerden pek farklı değildir. Tatbikatta bazen aksaklıklara, yolsuz ahvale tesadüf olunur.

Bir aralık bu yanlış, yersiz ve haksız tatbikatta çok ileri gidilmiş, bu yüzden hanümanlar sönmüş, binlerce Türk vatandaşı yanında bazı yabancılar dahi gadra uğramıştır. Bunlar inkâr olunamaz, fakat ekserisi tarihe karışmış sayılan bu yanlış tatbikatı Türk vergi ve idare sistemlerine izafe etmek, münferit ahval ve hâdisattan umumî hükümler çıkarmak ve bu itibarla asırlık geleneklerimize, inkılâp rejimimize, genç demokrasimizin gelişmesine aykırı olan zan ve telâkkilere kapılmak doğru değildir.

Vergi sistemimizde müstaceliyetle ıslaha muhtaç cihetler yok denilemez. Fakat bu aksaklıklar ecnebi sermayeyi ürkütecek mahiyette değildir. Bugün mevcut olan aksaklıklar dev adımlarıyla gelişmekte olan genç demokrasi rejimimize mahsus inkılâp hamleleriyle peyderpey ortadan kalkacaktır. Bu husustaki ileri hamleler ön safta bulunan millî dâvalarımız meyanındadır.

- Harice karşı durumumuz tam emniyet telkin edecek mahiyette değildir.

- Kendimi bildim bileli harice karşı durumumuzda bugünkünden daha iyi bir devre görmedim. Aradan yarım asır geçmiştir. Bu müddet zarfında ardı arkası kesilmeyen muharebeler, haricî tazyikler, siyasi karışıklıklar hiçbir zaman eksik olmamıştır. Memleket vakit vakit kocaman kıtalar kaybetmiştir. Fakat Türk milleti yine dimdik ayakta bulunuyor, zinde bir halde yaşıyor ve yaşayacaktır. Çünkü Türkiye bütün dünyanın emniyet ve selâmeti için eski

tâbirle «lâzımı gayri müfarik» olan bir kaledir. Bu kalenin yıkıldığı gün dünya sulhü ayakta duramaz. *Türkiyede kendini emniyette görmeyen sermaye Londa ve Pariste dahi kendini emniyet altında telâkki edemez.*

- Türkiye'ye getirilen ve Türkiye'de kazanılan paranın transferi hakkındaki mevzuatınız ecnebi sermayenin gelmesine engel teşkil eder. Türkiye'ye yatırımlar yapacak olan ecnebi sermaye, sermayesinin gelirini dışarıya transfer edemezse Türkiye'ye gelmekten elbette çekinir.

- Bu hususta da yanlışınız vardır. Türk Parasını Koruma hakkındaki 13 numaralı kararnamenin 31 inci maddesinde ecnebi sermayenin transferini sağlayabilecek katı ve sarıh hükümler mevcuttur. Bu maddede Maliye Vekâletine bu hususta garanti vermek yetkisi verilmiştir. Bugünkü Türkiye'de bu hususta çok ileri bir liberal zihniyet hâkimdir. Ecnebi sermayeyi vehim ve endişeye sevkedecek zihniyetlerden artık eser kalmamıştır.

Hulâsa olarak alâkadar ecnebi mahafil ile yaptığım temaslar neticesinde şuna kani oldum ki, ecnebi sermaye memleketimizde sermayeyi verimli bir surette işletmek için geniş ve bol sahalara bulunduğu bilmez değildir. Buraya gelmek için can atıyorlar. Fakat eski zamanlardan artta kalan zihniyetler ve henüz ortadan kaldıramadığımız bâzı malî ve idarî aksaklıklardan ürkererek tereddüde kapılıyorlar. Vazifemiz eski zihniyetlerden eser kalmadığını, her vasıta ile ve ezcümle fiiliyatla belirtmiye çalışmakla beraber mevcut malî ve idarî aksaklıkları az müddet zarfında düzeltmek azminde bulunduğumuza yâr ve ağıyarı inandıracak icraattan geri kalmamaktan ibarettir.⁷⁰

SON 50 YIL İÇİNDE HAYATIMIZA EN ÇOK TESİR ETMİŞ 20 TÜRK ŞAHSİYETİ KİMDİR? M.TEKİNALP'IN CEVABI

Anketi Yapan: Sadeddin Gökçepınar

Son yarım asrı bizzat yaşamış, hâdiselerin yakından şahidi olmuş ve mühim şahsiyetlerle temas imkânını bulmuş olan M.Tekinalp'ı Güven Hanındaki yazıhanesinde buldum. Halen Umumî Meclis âzası ve piyasanın tanınmış iş adamlarından olan Tekinalp, 1909 tarihinden ölümüne kadar Ziya Gökalp'la beraber çalışmış, onun ilhamı ile Fransızca ve Almanca değerli eserler yazmıştır. Churchill'in de hâtıralarının dördüncü kitabında bahsettiği bu eserlerden *Kemalizm İdeolojisi* isimli olanı halen Sorbon Üniversitesinde okunmakta ve klâsik eserler mertebesine yükselmiş bulunmaktadır. Atatürk'ün de sitayişle bahsettiği bu esere, eski Fransız Başbakanı ve halen Fransız Parlâmentosu başkanı Mösyü Herriot⁷¹ bir mukaddeme yazmıştır.

M. Tekinalp, anketimize cevap vermesini rica ettiğim zaman dedi ki:

- Bu suale doğru dürüst cevap verebilmek için son yarım asırlık siyasi, iktisadi, ilmî, edebî ve içtimaî tarihimizi, bu devirde rol oynayan yüzlerce şahsiyeti birer birer gözden geçirmek, onları birbirleriyle mukayese ederek her birindeki üstünlük cihetlerini araştırmak lâzım gelir. Bunu da ancak bir tarih allâmesi lâiyikiyle yapabilir. Ben kendimi tarih allâmeliginden uzak bildiğim için anketinize başka türlü cevap vereceğim.

Ben bu yarım asırlık tarihi bizzat yaşadım. Fevkalâde devrimlere sahne olmak itibariyle bir çok asırlara bedel olan bu yarım asır zarfında vukubulan hâdise ve inkılâpları az çok uzaktan ve yakından takip etmek vaziyetinde bulundum. Bunlarda başrolleri oynayanların kimler olduğunu söyleyebilirim. Fakat bunların adedini şu

71 Edouard Herriot (1872-1957). Fransa Üçüncü Cumhuriyet'in radikal bir siyasetçisiydi. Üç kere başbakanlık yaptı. (Derl. Notu)

veya bu rakamla tahdit etmek imkânı yoktur. Bu itibarla sualinizi şu şekilde değiştirmeme müsaade ediniz:

«Son 50 yıl içinde siyasî, iktisadî, ilmî, edebî, malî ve içtimai sahalar da lider veya kahraman rolünü oynamak suretiyle hayatımıza en çok tesir etmiş şahsiyetler kimlerdir?»

Esasen siz, anketinizde hayatımızı değiştirecek derecede ehemmiyetli hâdiseler ve inkılâplardan bahsetmiyor musunuz? Bu gibi hâdiseler ve inkılâplar ancak liderlere veya kahramanlara izafe olunur. Lider veya kahramanlar kendileriyle beraber çalışan bütün diğer şahsiyetlerin mümessilleri mahiyetindedirler.

- Anketimizin de esası budur.

- Fakat unutmayınız ki siyasî, edebî, iktisadî, ilmî ve içtimai sahaların her birinde temayüz etmiş lider ve kahramanlar ayrı ayrıdır. İlâve edeyim ki tarihimizin hiçbir devrinde bu kadar kısa bir müddet zarfında tarihin seyrini bugünden yarına değiştirecek derecede fevkalâde hâdiseler ve inkılâplara tesadüf olunamaz. Bu itibarla bu kısa müddet zarfında beş on senelik devreler başlı başına birer tarih mesabesindedir.

Devrelere göre mühim şahsiyetler

- Birinci devre 1900 den 1908 senesine kadardır. Bu devre istibdat devrinin son perdesi olmakla beraber Meşrutiyet devrine müncer olan «kaynaşma» faaliyetine sahne olmuştur. Tabiidir ki bu kaynaşma faaliyeti, son zamanlarda işgal altında bulunan memleketlerde gördüğümüz resistance, yani mukavemet veya isyan hareketleri gibi gizli kapaklı cereyan eder. Elebaşılık eden dört beş kişiden yüzlerce, hattâ binlerce höcre taazzu eder. Höcrelerin âzası diğer höcrelerdekini tanımaz. Höcrelerin mensupları birer fedaidir. Malûm tâbiriyle toprak altında cereyan eden bu kaynaşma devresinde tepeleri yani kahramanları sezmek pek zordur. Bu devrede kahraman olarak maruf olan bir şahsiyet varsa o da Ahmet Rıza'dır.⁷² Senelerce müddet Avrupada gazete neşrettiğinden kahraman rolünü gizli kapaklı oynamamıştır.

- Bu devrede başka isimler akla gelmez mi?

72 Ahmed Rıza (1858-1930) Osmanlı siyasetçisi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk resmî yayın organı olan *Meşveret* gazetesini ve Fransızca ekini yayınladı. (Derl. Notu)

- Gelir amma Ziya Paşanın dediği gibi:

«Çok hâcilerin çıktı haçı ziri bağilden» (koltuk altından)

İkinci devre 1908 den istiklâl savaşına kadar uzanır. Bu devrenin ayrı sahalarda kahramanları vardır. Siyasî sahada belli başlı kahramanlar Enver⁷³ ve Talât'tan⁷⁴ ibarettir. Bu iki şahsiyet, o zamanın hayatına devamlı olarak devrinin sonuna kadar tesir icra etmiştir. Bu itibarla siyasî sahada Meşrutiyet devresini bu iki şahsiyet temsil eder.

Malî ve iktisadî sahalarda ise lider rolü Cavit beye aittir.⁷⁵ Ma-lüm olduğu veçhile memleketimize modern bütçe mefhumunu bu zat sokmuştur.

İlmî, kültürel ve içtimaî sahada lider ve inkılâpçı şüphesiz ki **Ziya Gökalp**'dir. Hayatımızın bu cephelerinde inkılâplar yaratan ve elyevm yeni yeni şekiller ve istihaleler geçirmek suretiyle geliş-meğe devam etmekte olan yeni lisan, yeni hayat, Türkçülük, millî iktisat gibi cereyanlar en ziyade onun eseridir. Aynı devrede bu sahalarda büyük hizmetler ifa etmiş olan **Ağaoğlu, Akçura, Köprü-lü Fuat, Hamdullah Suphi ve Şemseddin Günaltay** gibi muhte-rem bir çok şahsiyetler de vardır. Ancak Ziya Gökalp, bu zümrenin itiraz kabul etmez lideridir.

Edebî sahada başrolleri oynayan kalem erbabımız da az değildir. Bunların arasında **Halide Edib, Hüseyin Cahit, Hüseyin Rahmi, Refik Halit** gibi güzide edibleri zikretmek yerinde olur. Bu sahada lider ve kahraman seçmek bahis mevzuu olamaz.

Üçüncü devreye geçmeden evvel eski tâbirle «fasılai saltanat» diye vasıflandırabilen kısa bir zaman vardır. Bu müddet zarfında eski devrin bakiyyetüssüyuflu dahilî ve haricî düşmanlarla işbirliği yapmıştır. İttihat ve Terakki hükûmetinin inhilâlinden İstiklâl sa-vaşının inkişafına kadar geçen bu kısa zaman, tarihi gelişmemize hiçbir tesir yapmamıştır.

Üçüncü devre olarak İstiklâl savaşını ele almak yerinde olur. Gerek bu üçüncü ve gerek içinde yaşadığımız dördüncü devrenin lider ve kahramanlarından hem *Kemalizm*, hem de *Türk Ruhu* adlı

73 Enver Paşa (1881-1922) (derl. notu)

74 Mehmed Talat Paşa (1874-1921) İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuların-dandır. (derl. notu)

75 II. Meşrutiyet döneminde Maliye Nazırlığıyapan Mehmet Cavit Bey. (derl. notu)

kitaplarımda uzun uzadıya bahsettim. Bunların isimleri yalnız Türkiye’de değil, bütün dünyaca maruf olduğu için tekrarına lüzum görmüyorum. Burada **Atatürk ve İsmet İnönü**’nden bahsetmek malûmu ilâmdan başka bir şey değildir. Bu devrede başrolleri oynamış şahsiyetlerin bir çoğu hayattadır. Bazıları, ilerde belki yine rol oynayacaklardır. Bu itibarla bunların hakkında hüküm vermeği tarihe bırakmak daha doğru olur.

Yalnız bazı muayyen sahalarda başrolleri oynayan şahsiyetlerin isimlerini zikretmekten vaz geçemiyeceğim:

Saire. Bilhassa **Yakup Kadri** realist romanlarında bu neslin ruhî ahvalini, görüş ve düşünüş tarzlarını büyük bir nazar nüfuzu ile aksettirmeğe muvaffak olmuştur.

Şiir sahasında **Yahya Kemal**.

İktisadî sahada **Celâl Bayar**, inkılâp rejimimizin başlıca umdelelerinden biri olan devletçilik siyasetini büyük eserler vücuda getirmek suretiyle uzuvlandırmıştır.

Siyasî ve idarî sahalarda **Rauf Orbay**, **Fethi Okyar** gibi mümtaz şahsiyetlerin de tarihî rollerine işaret etmek yerinde olur.⁷⁶

76 *Akşam*, 20 Şubat 1950. Bu anket çerçevesinde görüşlerine başvurulanan diğer kişiler şunlardır: Ahmet Emin Yalman, Prof. Hilmi Ziya Ülken, Sadi Irmak, İktisatçı Cevat Nizami, Baro Reisi Haşim Rafet Hakarar, Nadir Nadi, Fahrettin Kerim Gökay, tarih öğretmeni Raşid Erer, Prof. Ali Fuad Başgil, Refik Halid Karay, Prof. Süheyl Ünver.

GÜDÜMLÜ EKONOMİDE HATALI TARAFLAR

***İktisada devletin müdahalesi bir zaruret
olduğu zamanlarda ve hallerde bu
müdahale lâzımdır. Fakat bu zaruret,
miktarında takdir olunmalı ve ortadan
kalktığı halde de devam etmemelidir.
Tütün satışlarına devletin yaptığı
müdahale zararlı neticeler vermiştir.***

Güdümlü ekonomi (économie dirigée) meselesi münakaşa mevzuu olmaktan çoktan çıkmıştır. Bu mesele hakkında doktrin bakımından leh veya aleyhte birçok fikirler ve mütalâalar ileri sürülebilir. Bunlar ancak normal, yani iktisadî tabii kanunlar hüküm sürdüğü zamanlar için bir kıymet ifade edebilir. Fakat ortalığa fevkalâde ahval hakim olduğu zaman doktrin mülâhazaları üzerinde durmak abestir.

Malûm olduğu veçhile birinci umumî harbden beri dünya iktisadiyatı şirazedenden çıkmış, normal telâkki olunabilecek hiçbir tarafı kalmamıştır. 1914 de başlayan harb vaziyetini, harb sonrası, intikal safhası, buhran safhası, yeniden harp vaziyeti, yeniden harb sonrası ve intikal safhaları gibi devreler takip etmiştir. Bugün bile dünya iktisadiyatının normale doğru gitmekte olduğu zehabına kapılmak kendi kendini aldatmaktan başka bir şey değildir. Normal zamana mahsus olan tabii iktisadî kanunlar hükümden sakit olunca iktisadî hayatın nizam ve intizamını sağlamak elbette devletin vazifesi olur. İşte onun içindir ki, bizde harbin bidayetinde neşrolunun millî korunma kanunu elân meriyettedir. Ve kimbilir daha ne kadar zaman meriyette kalacaktır.

«Güdümlü ekonomi»nin bugün bile bir zaruret olduğunu itiraf etmek, bu güdümlü ekonomi yüzünden sık sık meydana çıkan sıkıntıları ve aksaklıkları topyekûn mazur göstermek demek değildir. Umumî kaide malûmdur: «Zaruret miktarınca takdir olunur»... Fevkalâde ahvalde, icabı halinde devletin iktisadî hayata

müdahalesi zarurî görülebilirse de bu müdahaleyi bir sistem, bir prensip mertebesine çıkarıp lüzumlu ve faydalı olmayan ahvalde dahi devletin iktisadî hayata karışmasına meydan vermek asla caiz görülemez. Ölçülü ve zaruret miktarıyla çerçeveli bir misalini şimalî Amerikada görürüz:

Malûm olduğu veçhile 1930 senesinde bütün dünya müthiş ve emsalsiz bir iktisadi buhrana tutulmuştu, en kuvvetli malî ve iktisadî müesseseler yıkılmış, bütün dünyada ve ezcümle şimalî Amerikada iktisat âlemi büsbütün altüst olmuştu. Bu fevkalâde ahval karşısında liberal ve serbest iktisat şampiyonu olarak maruf olan şimalî Amerika bile «güdümlü ekonomi»ye başvurmağa mecbur olmuş, o zamanki Cumhurreisi «Teodor Roosevelt», etrafında topladığı «akıl tröstü» erkânı sayesinde meşhur New Deal siyasetini takip etmiş; ziraî sınaî ve iktisadî istihsal kaynaklarını ve faaliyet unsurlarını eline geçirmiş devletin müdahaleleriyle vaziyeti düzeltmiye çalışmış ve kısmen muvaffak ta olmuştur.

Devletçiliğin devlet müdahalesinin azamî derecesi hükmünde olan «New deal» rejimi birkaç sene devam etmiş, fakat buhran hafifledikten ve zaruret ortadan kalktıktan sonra «New deal» birdenbire ortadan kaybolmuş, Amerikan Ekonomisinde devlet müdahalesinden hiç eser kalmamıştır.

Bizde başka memleketlerden fazla olarak zaruret haline gelen «güdümlü ekonomi»nin zaruret miktarıyla çerçevelendiğini iddia edebilir miyiz? Bir zaruret neticesinde devlet müdahalesine tevessül olunduğu zaman zaruretin zevalinden sonra müdahaleden vaz geçiliyor mu? Hattâ hiçbir zaruret mevcut olmadığı halde müdahalelere baş vurulduğu görülmedi mi?

Bu ve bu gibi suallerin cevapları herkesçe malûmdur. Başka birçok hususlarda olduğu gibi bu hususta dahi ölçüyü muhafaza edemedik. Amiyane tâbiriyle «Mevzuatın vur dediğini tatbikatta öldürdük.» Bu itibarla denilebilir ki, bugünkü iktisadî hayatımızda türlü türlü tezebüplere meydan veren unsurlar meyanında güdümlü ekonominin yanlış tatbikatı, devletin lüzumsuz ve yersiz müdahaleleri ön safta bulunmaktadır.

«Güdümlü ekonomi»nin yanlış tatbikatı hakkında misaller göstermiye bilmem ki lüzum var mı? İşte ihtikâr mücadelesi meydana, pek makûl ve pek esaslı mevzuat ile kurulan bazı ofislerin faaliyeti meydana. Esasen ihtikâr mücadelesini zaruret haline ge-

tiren başlıca âmil bu «güdümlü ekonomi»nin yanlış tatbikatı değil mi? Bu yanlış tatbikat neticesinde değil midir ki, gıda maddelerinin fiyatları devletin müdahalesiyle ve bir kısım ziraati himaye etmek kaygusuyla yükseltilmiş, bu yüksek fiyatlar bittabi diğer maddelere inikâs etmiş ve binnetice bugün bile ortadan kaldırmağa muktedir olmadığımız bir hayat pahalılığı faciasını doğurmuştur.

Bu hususta en ziyade teessüre şayan cihet şudur. Zaman zaman acı tecrübeler geçiriyoruz. Fakat bu tecrübelerden ders almıyor, aynı yanlışları tekrarlamaktan kurtulamıyoruz. Mesele şu veya bu hükümetin, şu veya bu devlet adamının yanlış siyaseti değil, hepimizin, halkımızın ve hattâ münevverlerimizin iliklerine kadar işlemiş olan fena bir zihniyetin neticesidir. Bütün acı tecrübelere rağmen bu fena zihniyetleri silkip atamıyoruz. Buna misal mi istiyorsunuz? Bizim mecmuamızın son nüshasında «Yeni sene tütün satışları» başlıklı yazıyı okuyunuz. Bu yazıda köy tütün satışlarının disiplin altına alınıp organize edilmediğinden bazı yerlerde «ticarî tertiplere» meydan verildiğinden, alıcının kendi zayıf kudretiyle çalışmak mecburiyetinde bulunduğu ve desteksiz kaldığından dolayı ticarî tertiplere mukavemet edemediğinden acı acı şikâyet ediliyor ve yazının nihayetinde deniliyor ki, «Türlü rekabet sistemleri karşısında yeni bir tertip ile kolaylık aranacağı ve bazen de türlü düşüncelerle arka kapıdan kolayca girmek istenileceği, yine ticarî hayatın bilinen hâdiselerindendir.

Hülâsa olarak bu yazıda bu seneki Ege tütün satışları münasebetiyle hâlen deniliyor ki, «Tütün satışları serbest kalırsa, devlet tarafından disiplin altına alınıp organize edilmezse tüccar, «tertip-ler» yapar, rekabet sistemlerine karşı kolaylık bulur, arka kapıdan girer ve alıcıyı ezer...”

Bu yazı tüccarın şeref ve haysiyetini müdafaa kaygusuyla meydana atılan Tüccar Derneğinin yayın organı olan bir mecmuada çıkmasaydı ve bahis konusu tütün olmayıp da meselâ pamuk veya fındık gibi bir toprak mahsulü olsaydı müfrit devletçiliğin yeni bir belirtisidir diye omuz silkmek mümkün idi. Halbuki bu satırları neşreden mecmua Tüccar Derneğinin yayın organı olduğundan orada neşrini olsa olsa bir dikkatsizlik ve zühul eseri telâkki edebiliriz. Değerli arkadaşımız Hamdi Başarın bu dikkatsizlik ve zühulü muvaffakiyetle izah edeceğini şüphesiz bildiğim için bu nokta üzerinde fazla duracak değilim. Asıl üzerinde durulacak en mühim

nokta bahis konusu pamuk, fındık, fasulye, yağlı tohumlar, yumurta gibi her hangi bir toprak mahsulü olmayıp tütün ve bilhassa «Ege» tütünleri olmasıdır.

Malûm olduğu veçhile tütün normal zamanlarda bile serbest arz ve talep kaidesinde tâbi olmıyan yegâne toprak mahsulümüzdür. Piyasanın en mühim ve en büyük müşterisi olan Tekel idaresi öteden beri nâzımlık vazifesini yapar, talebin zayıf olduğu zaman piyasanın fazla düşmesini sağlar. Ancak son senelerde Ticaret Bakanlığı Tekel idaresinin bu nâzımlık rolünü kâfi görmemiş yerli ürünler marifetiyle ayrıca müdahale mübayaaları yaptırmış, bu müdahale mübayaaları sayesinde yükselen fiatları cazip gören zürra bittabi ziraati arttırmış, iki sene arka arkaya rekolte normalden fazla olmuş, netice itibariyle tüccarın elinde kırk elli milyon liralık stok kaldığı gibi, Tekel, [Türk Tütün] Limited ve yerli ürünler müessesesinin depolarında 70, 80 milyon liralık stok yığılmıştır. Tütün piyasası müthiş bir buhrana maruz kalmış, her taraftan fer-yatlar, itirazlar yükselmiye başlamıştır. Bereket versin ki hükümet fevkalâde tedbirlerle imdada yetişmiş, müthiş buhran önlenmiş, türlü türlü takaslar, deblokajlar ve buna mümasil tedbirlerle stoklar arttırılmıştır. Stoklar arttırılmış ama ithalât rejimimiz, döviz durumumuz altüst olmuştur. Takas yoluyla memleket boncuk, lüks otomobiller gibi mallara garkolmuş, dolar fiatı serbest piyasada 450 kuruşa çıkmıştır ve bu aksaklıklar hayat pahalılığını dahi arttırmıştır. Hülâsa olarak stoklar eritilmiş ama âmiyane tabiriyle astarı kumaştan pahalı olmuştur.

Bu sene Ege kampanyası açıldığı zaman hükümet bu acı tecrübelerden faydalanarak 1949 mahsulü için asgarî fiat tâyininden, müdahale mübayatı yapmaktan vazgeçmiştir. Rekolte normalden fazla olduğu halde serbest rekabet, arz ve talep icaplarına göre satılmış, kalite itibariyle nisbeten düşük tütünler geçen seneler fiatlarından dun olmamak şartıyla memnuniyet bahş fiatlerle kâmilan satılmıştır.

Herkesin malûmu olan bu realite gözönünde bulunduğu halde bilhassa tütün satışları hakkında tütün tüccarının tertiplerinden bahsetmek suretiyle hükümetin müdahalesini istemek, yukarıda arzettiğimiz iliklerimize kadar işlemiş olan muzır zihniyetin şuur-suz bir belirtisinden başka bir şey telâkki olunamaz.⁷⁷

İŞ ADAMININ GÖRÜŞLERİ YUKARIDAN AŞAĞIYA DEĞİL, AŞAĞIDAN YUKARIYA...

***Bu söz idarecilerimizin «iktisadî
demokrasiye doğru» siyasetinin
bir vecizesi olarak ileri sürdükleri
paroladır ve bu parolanın tatbikine
bile başlanmıştır***

İktisadî hayatımızın gelişmelerini yakından, dikkat ve titizlikle takip etmeyenler belki henüz farkına varmamışlardır. Son senelerde demokrasi hayatımızın diğer bir çok sahalarında olduğu gibi «İktisadî demokrasi» sahasında dahi inkılâp hamleleriyle ilerlemelere şahit oluyoruz.

Bu hususta maksadımı lâayıkıyla ifade edebilmek için sadet harici bir istitrat ile söze başlamak lüzumunu hissediyorum. Merhum fikir üstadımız Ağaoğlu Ahmet bir aralık anayasamızda yer bulan «İnkılâpçılık» umdesi üzerinde hassasiyetle durmak lüzumunu hissetmiştir. Merhumun muhtelif vesilelerle bu hususta ileri sürdüğü noktai nazar şu suretle hülâsa olunabilir: «İnkılâpçılık hiçbir zaman daimi bir rejim olamaz. Her inkılâp hareketini muhafazakâr bir rejim takibetmelidir. İnkılâp hareketi tahakkuk ettikten sonra inkılâpçıların vazifesi inkılâp hareketinin neticesi olan rejimi muhafazaya onu irticâî hareketlerden korumağa çalışmaktan ibarettir. Bu takdirde «Anayasamızda yer bulan inkılâpçılık umdesinin mana ve hikmeti ne olabilir?»

Kemalizm kitabımda üstadın bu görüşünü yerinde bulmakla beraber ana yasamızda yer bulan inkılâpçılık umdesini rejim mânasında değil, usul ve sistem mânasında telâkki etmek lâzım geldiğini izaha çalıştım. Yani inkılâpçılıktan maksat daimî surette devrimler yapmak değil, ancak inkılâp ruhunu yaşatmak ve geliştirmek tekâmül usul ve sistemini bırakıp devrimci, yıkıcı ve cezrî hamlelerle ilerlemeğe çalışmaktan ibarettir.

Memnuniyetle görüyorum ki son senelerdeki hâdiseler ve gelişmeler bu telâkkiye tamamiyle uygundur. Nitekim halkçılığın, yani demokrasi sahasında tek partili rejimden çok partili rejime geçmek gibi istihaleler tekamül şeklinde değil, inkılâp şeklinde tahakkuk etmiştir.

Halkçılığın, yani demokrasi sahasında devrimci gelişmelere şahit olduğumuz gibi «Devletçilik» telâkkisi sahasında dahi devrimci hamlelerle ilerleyeceğimizi ümit ettirecek delil ve emareler eksik değildir. Hususî teşebbüslere mahsus olan Sanayi Kalkınma bankasının devletin teşviki ve teşebbüsüyle kurulması bu ümidi kuvvetlendirecek devrimci bir hamle değil mi?

İktisadî demokrasi sahasında bunun gibi yeni inkılâp hareketini, yeni inkılâp zihniyetini belirten diğer bir çok hareketlere işaret etmek mümkündür. Fakat bu yazının konusu bu değildir. Bu bahse ancak istitrat kabilinden işaret ettiğimiz için yazımızın asıl mevzu olan yukarıdan aşağı değil, aşağıdan yukarıya parulasına avdet ediyoruz.

Bu parulanın sahibi Ticaret ve Ekonomi Bakanımızdır. Bu parulayı Ticaret ve Ekonomi Bakanlığının başlıca mevzularından biri olan «Teşkilâtlandırma» tatbikatı için esas ittihaz etmek azmindedir.

Devletçilik umdesinin en mühim icaplarından biri olan «Teşkilâtlandırma» siyasetiyle Ticaret ve Ekonomi Bakanlığı ticaret odalarını, ticaret odalarına bağlı olan meslekî zümreleri tamamiyle hüküm ve nüfuzu altında bulundurduğu gibi gene Bakanlığa bağlı olarak ithalât ve ihracat birlikleri, ziraat ve sair istihsal kollarına ait meslekî teşekküller, çeşitli ofisler kurmuş ve bu suretle milletin iktisadî faaliyetini kendi vesayeti altında çerçevelemeğe çalışmıştır ve bu hususta büyük çapta teşkilâta ve tatbikata girmiştir.

İşte bu suretle şimdiye kadar iktisadî hayatı teşkilâtlandırma meselesinde yukarıdan aşağıya, yani devletten halka usul ve sistemi tatbik olunmuştur. Şimdi memnuniyetle görüyoruz ki bir müddetten beri esen hava büsbütün aksi istikamettedir. Ticaret ve Ekonomi Bakanlığı mahafilinden çıkan parula aşağıdan yukarıya, yani halktan devlete vecizesinden ibarettir.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi bir kaç günden beri meriyete giren ticaret odaları ve ticaret borsaları kanunu bu yeni ruh ve zihniyetten mülhemdir. Fakat bir çok belirtilerden anlaşıldığına göre bu

yeni ruh ve zihniyet bununla iktifa etmiyecek, hür ve serbes teşekküllerle iktisadî hayatın mukadderatını tamamiyle iktisat erbabının eline tevdi etmeğe çalışacak, iş ve iktisat erbabını hür ve serbest bir surette şuurlandıracak, onları dile getirecek, devletin rolü ve tanzim çerçevesinden dışarı çıkmıyacak ve bu suretle iktisadî demokrasi tamamiyle olgunlaşmış bulunacaktır.

İşte bu belirtilere bir misal: Son günlerde gazetelerde uzun uzadıya izah olunduğu veçhile Ticaret ve Ekonomi Bakanlığının kıymetli bir mümessili İstanbul ve İzmir gitmiş, tütüncüleri toplamış, onları federasyon halinde birleşmeğe teşvik etmiş, alâkadarların lüzum görecekları her türlü müzaheretı hükümetin esirgemiyeceğini de ilâve etmiştir.

Bu kıymetli mümessilin izahatından anlaşıldığına göre hür ve serbes «Teşkilâtlandırma» teşvik ve tergip teşebbüsü tütüncülere münhasır kalmıyacak, peyderpey diğer bütün ticaret ve istihsal kollarına dahi teşmil olunacaktır. Bu teşvik tergip teşebbüsüne tütüncülerle başlanmış, çünkü tütün ihracat ticaretimizin üçte birini teşkil eder. Esasen tütüncüler 1938 senesinden beri hür ve serbes bir birlik vücuda getirmek ve kendi faaliyet sahalarında parlak muvaffakiyetler sağlamak suretiyle serbes teşkilâtlanma hususunda büyük bir anlayış ve kabiliyet göstermiş bulunmaktadırlar. Tütüncüler bu hür ve serbes teşkilâtlanmayı tevsî ve takviye etmek suretiyle aynı vaziyette bulunan ve yeni ticaret ve istihsal zümrelerine imtisal nümunesi olabilirler.

Şimdiye kadar şiarımız olan yukarıdan aşağı teşkilâtlandırma siyasetinden bugünden yarına ne kadar uzaklaşmış bulunuyoruz? Bundan sonra artık teşkilâtlandırma değil, teşkilâtlanma. Yukarıdan aşağı değil aşağıdan yukarı bahis mevzuu olabilir.

Bu yeni ruh ve zihniyetin teşkilâtlandırma ve teşkilâtlanma sahalarında değil, iktisadî demokrasinin bütün sahalarında gelişeceğini, devletçilik umdesinin dahi bu yeni ruh ve zihniyete intibak ettirileceğini ümit edersek hayale kapılmış olmayız. Ancak bu sayededir ki garp iktisat âleminde memleketimize Allahın vergisi servet kaynaklarımızla mütenasip mevkii işgal edebileceğiz.⁷⁸

MOİZ TEKİNALP DİYOR KI... MİLLETVEKİLLERİ KANUN TEKLİFLERİ HAZIRLAMALIDIRLAR

*Mensup oldukları partilerin programları
daairesinde hazırlanacak bu teklifler
lüzumlu ve faydalıdır*

*Moiz Tekinalp'ın düşündüğü bazı esaslar:
Yeni bir devletçilik, iktisadî devlet
teşekküllerinin muhtar idareler şekline
ifrağı, siyasi demokrasi kadar iktisadî
demokrasinin gerçekleşmesine ehemmiyet
verilmesi, Belediyelerin merkeziyet
usulünden kurtarılması*

Cumhuriyet Halk Partisinin İstanbul milletvekili adaylarından Moiz Tekinalp *Akşam* okurlarının yakından tanıdıkları bir zattır. İktisadî, içtimaî meseleler hakkında gazetemizde bir çok yazısı çıkmıştır. Sayın Tekinalp bu yazıların hepsinde açık görüşü, tahlil kudreti ile temayüz etmiştir.

Uzun müddet Ziya Gökalp ile birlikte çalışmış olan bu olgun fikir adamı dört seneden beri umumî meclis âzasıdır ve burada da semereli surette çalışmıştır. Milletvekilliğine seçildiği takdirde Cumhuriyet Halk Partisi programı daairesinde bazı kanun tasarıları teklif etmek niyetinde olduğunu haber aldık. Kendisine müracaatla bu husustaki düşüncelerini sorduk. Sayın Tekinalp bize şu izahatı verdi:

1- Milletvekillerinin teşriî sahada pasif vaziyette kalmayıp hususi gayret ve teşebbüs yoluyla, faaliyet göstermelerine ehemmiyet verenlerdenim. Kanun ihzar ve teklifi vazifesi günlük işlerle ve kırtasi kayıtlarla çalışmak mecburiyetinde olan hükûmet makamlarına bırakılıp milletvekillerinin mütehasıs bulundukları mevzular üzerine ve mensup oldukları partilerin programları daairesinde ka-

nun tasarılarının ihzar ve teklifi hususunda hizmette bulunmaları lüzum ve faydasına kaniim.

2- Bu itibarla öteden beri yakından alâka gösterdiğim mevzular üzerine ilmî ve ameli sahalarda tetkiklere devam edip mensup olduğum Cumhuriyet Halk Partisinin programı dairesinde kanunî teklifler ihzarı hususunda nâçizane hizmete çalışmak tasavvurundayım.

3- Bu faaliyet sahasında devletçilik meselesini ön plâna almak fikrindeyim. Memleketin sermayeden, teknikten ve olgun ve tecrübeli iş adamlarından büsbütün mahrum bulunduğu bir devirde, devletin bizzat işletmeler tesisi suretiyle milletin iktisadî istiklâlini korumak gayesiyle devletçiliğe başvurmak mecburiyetinde bulunmuştur. Kanaatimce bu tarihi zaruret devri sona ermiştir. Bu inkılâp devresi zarfında sermayeye, teknik ve tecrübe sahalarında mühim ileri hamleler kaydolunmuştur. Bu ileri hamlelerden istifade etmek devletçilik sahasında yeni bir safhaya geçmek ve buna göre bir yeni devletçilik sistemi kurmak zamanı gelmiştir.

4- Kanaatimce yeni devletçiliğin esasları şunlar olmalıdır:

a- Bundan sonra devletin yapacağı işler kanunî hükümlerle kati surette çerçevelenecektir. Bu çerçevenin dışında kalacak olan sahalarda kayıtsız şartsız olarak serbest hususî teşebbüse bırakılacaktır. Bu sahalarda devletin yeni işletmeler kurmasına cevaz verilmeyecektir.

b- Prensip itibarıyla devletçilik sahası dahilinde kalacak olan hususat için bile yeni işletmeler kurmak veya mevcut işletmeleri tevsi edebilmek için Büyük Millet Meclisinden bir kanunu mahsus istihsal olunacaktır.

c- Bugün mevcut iktisadî devlet teşekkülleri muhtar idareler şekline ifrağ olunacaktır. Bu muhtar idareler de, bittâbi kırtasiyecilik engellerine tâbi idare makamlarının müdahalesi asgarî dereceye indirilecek, muhtar idarelerin idare meclisleri ekseriyet itibarıyla iktisadî işlerde bilgi, tecrübe ve teknik sahibi olan serbest ihtisas erbabından mürekkep olacaktır.

5- Son zamanlarda siyasî demokrasinin olgunlaşmasına ve gelişmesine ehemmiyet verildiği kadar iktisadî demokrasinin dahi gerçekleşmesine ehemmiyet verilmelidir. Bu cümleden olarak (a)

yüksek iktisat şûrası projesinin iktisadî demokrasi icaplarına uygun bir surette kanuniyet kesbetmesine, (b) meslekî teşekküllerin cemiyetler kanununda mevcut kayıtlardan âzade olarak serbestçe gelişmelerini kolaylaştıracak, (c) dış ticaretin serbest iş adamlarının, serbest meslekî teşekküllerin iş birliğiyle organlaşmasına hizmet edecek hususî kanunların kabulüne çalışmak niyetindeyim.

6- Şehirciliğe müteallik işlere azami derecede ehemmiyet vermek taraftarıyım. Şehircilik sahasında kanun mevzuu olan hususat hakkında kanun teklifi vazifesi yalnız icra makamlarına bırakılmayıp milletvekilleri tarafından dahi hususî gayret ve teşebbüs yoluyla ele alınması lâzım geldiğine kaniim. Şehircilik hususunda ön safa alınacak işler:

a- Belediyelerin merkezîyet usulünden kurtarılması,

b- Belediyeye bağlı elektrik, tramvay, su, mezbaha, hal gibi sınaî ve ticarî hizmetlerin muhtar idareler şekline ifrağ olunması gibi hususlardan ibarettir.

7- Harb vaziyeti neticesinde mer'îyete girmiş olan millî koruma kanununun ergeç kaldırılması tabîi olduğundan bu kanunun kaldırılması üzerine ticaret âleminde zuhuru melhuz olan buhran ve teşevvüşlerin önlenmesi maksadiyle bir çok medenî memleketlerde harbdan evvel dahi kabul edilmiş olan mülkiyeti sınaîye prensipinin memleketimizde dahi kabulüne ve ona göre şimdiden bir kanunu mahsusun neşrine çalışmak kararındayım.⁷⁹

İŞ ADAMININ GÖZÜ İLE... TÜTÜN DAVASI VE HÜKÜMET MÜDAHALELERİ

***Dışişleri Bakanı Köprülü Fuadın sözleri:
«Bundan sonra hükûmet tüccara rekabet
yapmayacak, devletçilik vesilesiyle
hükûmetin ticaret işlerine bilfiil
karışmasına meydan verilmeyecektir.»***

Gazeteler uzun uzadıya bahsettiler. Paris konferansına gitmek üzere geçen Salı günü İstanbula gelen Dışişleri Bakanı sayın Fuat Köprülü, İstanbulda kaldığı bir kaç saatten istifade ederek Türkiye Tütüncüler Birliğinde tütün tacirlerinin bir toplantısında hazır bulunmuş ve bu münasebetle hepimizin malûmu olan ezeli tütün dâvasıyla meşgul olmuş. Bu hususta düşüncelerini uzun uzadıya açıklamıştır. Toplantıda bahis mevzuu olan meselelerden yalnız birini burada ele alarak görüşlerimizi izaha çalışacağız:

Toplantıda hazır bulunan tütün tacirleri, tütünün Tekel idaresiyle, Türk Tütün Limited Şirketinin son zamanlarda Avrupa ve Amerikada öteden beri malûm olan tütün alıcılarına mühim miktarlarda tütün sattıklarını ve bundan dolayı tüccarın elinde milyonlarca kiloluk stok kaldığını yana yakıla izah ettiler. Buna mukabil sayın Bakan şu mealde cevap vermiştir:

Bundan sonra artık hükûmet organlarının her hangi bir vesile ile ticaret yapmaları, serbes tüccar ve hususî teşebbüs erbabına rekabette bulunmaları bahis mevzuu olamaz. Bundan sonra artık hükûmetin nüfuzu ticaret işlerinde kullanılamaz. Ticaret, fertlerin ve hususi teşekküllerin işidir. Devletçilik vesilesile devletin ticaret işlerine karışmasına katiyen meydan verilmeyecektir.

Sayın Dışişleri Bakanının bu beyanatı yeni iktidarın ilân ettiği programın ruhuna tamamiyle uygundur. Bundan sonra hükûmetin serbes ticaret erbabına rekabette bulunmayacağı, devletçiliğin bu

gibi tezahürlerinden tevakki olunacağı hakkındaki beyanatın samimiyetinden şüphe etmeğe mahal yoktur.

Fakat gerek sayın Bakanın bu sözleri, veyahut yeni iktidar sözcülerinin aynı mealdeki beyanatile ezeli tütün dâvasının kolaylıkla hallolunabileceğine inanmak pek güçtür. Tütün dâvasının şimdiye kadar geçirdiği safhalar gözden geçirilirse, bu husustaki ihtiyat kaydımız kolaylıkla anlaşılabilir.

Tütün dâvası meydana çıktığı zaman her taraftan şu mealde bir nakarat işitiliyordu: «Tütün bütün ihracatımızın üçte birini teşkil eder, en mühim döviz kaynağıdır. Binlerce zürra ailesinin yegâne geçim vasıtasıdır. Bu itibarla tütün işini başı boş bırakmak doğru değildir.» Filvaki alâkadar makamlar tütünü hiç bir zaman başıboş bırakmadılar. Kendi ihtiyacı için tütün mübayaa eden Tekel idaresi zürrai konjonktür'ün aksi tesirlerinden korunmak için fiat hususunda malûm tabirle «nâzımlık» vazifesini yapmaktan hiçbir vakit hâli kalmamıştır. Vakit vakit hükûmetin teşebbüsile tütün kongreleri toplanır. Tütün ziraat ve ticaretine mûtaallik hususlar incelenir, münakaşa olunur ve bu suretle tütün ziraat ve ticaretini tanzim için mühim kararlar alınır, teşrii veya idari yollarla tatbik olunur.

Tütün işinin tanzimile yalnız resmî makamlar değil bizzat tüccarlar dahi ciddi surette meşgul olmaktan hiç bir zaman geri kalmadılar. Türkiyede daha hiçbir mesleki teşekkül mevcut olmadığı zaman daha 1938 senesinde tütüncüler mükemmel bir birlik vücudunda getirdiler, tütün işini hiçbir zaman başı boş bırakmadılar. Arasıra zuhur eden aksaklıkları izale için elden geldiği kadar çalıştılar ve ekseriya muvaffak da oldular.

Hal böyle iken ölçsüz ve çerçevesiz bir devletçilik zihniyeti, hükûmetin fiili ticaret sahasında müdahalesine sebebiyet vermiştir. İşte asıl tütün dâvası, senelerden beri üzerinde durduğumuz ve hepimizi endişeye sevkeden tütün dâvası o zaman meydana çıkmıştır. Hükûmet, müdahalelerini kendi yetkisi dairesi dahilinde tanzim, teşvik, yardım, irşat sahalarına hasrettiği müddetçe hayırlı neticeler elde edilmiştir. Fakat devletçiliğin hakiki ruh ve mânasını anlamıyan bazı gayretkeş memurlar veya devlet ricali, âmiyane tâbirle çizmeden yukarı çıkararak ve tütünü başıboş bırakmamak vesilesile lüzumsuz fuzuli, ticarî müdahalelere lüzum gördüler. İşte o zaman tütüncülüğün nizam ve intizamı altüst olmuştur.

İlk teşkilâtlı ve devamlı fiilî müdahale teşebbüsü 1936 senesinde Türk Tütün Limited Şirketinin kurulmasıyla başlamıştır. Bu kuruma lüzum görenler açıktan açığa «Biz hükûmetin fiilen tütün ticareti yapmak suretile müdahalesini lüzumlu veya faydalı görürüz» demek cesaretini göstermediler. Hazırladıkları kanunu mahsusu kabul ettirebilmek için yalnız sigara ihracatını tanzim ve teşvik gayesini ileri sürdüler ve ancak kanuna «İcabında yaprak tütün ihracatı dahi yapılabilir» mealinde bir hüküm ilâve etmek suretile asıl gayelerini sağladılar. Bugün netice meydandadır. Kanunu mahsusla Tekel idaresini, millî bankaları seferber eden bu iktisadî devlet teşekkülü 14 seneden beri faaliyettedir. Kanunda sigara ihracatının arttırılmasından ibaret olmak üzere tasrih olunan asıl gayenin tahakkuku için bellibaşlı hiç bir teşebbüste bulunmamış, ancak Mısırda bir sigara fabrikası kurmuş, bir müddet sonra kapatmağa mecbur edilmiştir.

Tütün limitedin bütün yaptığı işler öteden beri tütün tüccarından mal alan malûm müşterilere kendi malını satmaktan ibaret kalmıştır. Devlet nüfuzundan faydalanmak suretile ticaret yapılırken ne yeni bir müşteri, ne yeni bir mahreç, ne yeni bir ticaret usulü keşfolunmamıştır.

Son senelerde Tekel idaresinin Nazırlık vazifesi, Türk Tütün Limitedin milyonlara balığ ticaret muameleleri dahi kâfi görülmemiş Ziraat bankası, daha doğrusu Ziraat bankasının organı olan yerli ürünler şirketi vasıtasile hükûmet hesabına vasi mikyasta müdahale mübayaaları yaptırılmıştır. Bu müdahale mübayaalarının acı neticeleri malûmdur. Arz ve talep kanunu tabiisi, elbette hükmünü icra etti. Normal tütün rekoltesi 60 milyon kilodan ibaret iken arka arkaya iki sene 100 milyon kiloya balığ oldu. Senede 100 milyon kilo dünya piyasasının talebinden çok fazla olduğu için tütün stokları hükûmet organlarının depolarında yığıldı, uzun müddet müşterisi bulunamadı. Hükûmet organları için 80 milyon liralık tütünü zararla elden çıkarmak asla bahis mevzuu olamadı. Çünkü o zaman bu zarara sebep verenler mesul tutulacaktı. Bu giriveden kurtulmak için ister istemez fevkalâde tedbirlere baş vuruldu, üçlü takaslar, boncuk moncuk, lüks otomobiller, dudak rujları ve bu gibi çeşitli lüks eşya ithalatı aldı yürüdü. Bu suretle hükûmet organlarının elindeki stoklar eridi, hazine 20, 30 milyon liralık zarardan

kurtuldu. Kurtuldu amma bu zararın birkaç misli milletin sırtına yüklendi. İthalat rejimimiz altüst oldu. Döviz vaziyetimiz berbat oldu, bir çok eşyanın fiatleri arttı. Hükûmet müdahalelerinin acı neticeleri daha o zaman hükûmetin dikkat nazarından kaçmamış bunun içindir ki son iki sene müdahale mübayaalarına meydan verilmemiştir. Fakat müdahale müesseseleri baki iken, küçüklü büyüklü idarecilerimizde kökleşmiş bulunan devletçilik zihniyeti ortadan kalkmadıkça tütün ticaretinin diğer toprak mahsullerimiz gibi arz ve talep ve sair tabiat kanunları dairesinde serbestçe cereyan edeceğine inanmak zordur.

Bu husustaki görüşlerimi bundan sonraki yazılarda izah etmeğe çalışacağım.⁸⁰

İŞ ADAMININ GÖZÜ İLE... TÜTÜN DAVASI VE HÜKÜMET MÜDAHALELERİ

Devletçilik Zihniyeti Ancak Kanunu Mahsus ile Kökünden Sökülüp Atılabilir

Bundan evvelki yazımızı şu cümle ile bitirmiştik:

Küçüklü büyüklü idarecilerimizde kökleşmiş bulunan devletçilik zihniyeti ortadan kalkmadıkça tütün ticaretinin diğer toprak mahsullerimiz gibi arz ve talep vesair tabiat kanunları dairesinde serbesçe cereyan edeceğine inanmak zordur. İlk nazarda pek garip ve iddialı görünen bu hüküm uzun bir tetkik neticesidir ve etraflı izahata muhtaçtır.

Malûm olduğu veçhile Atatürk Kemalist inkılâbının bir icabı olarak devletçilik umdesini ileri sürdüğü zaman onu mükemmel surette çerçevelemişti «Ferdin yapamadığı işi devlet yapar» bu formül hiçbir yanlış telâkkiye meydan vermiyecek surette eski tâbirle «emsalini cami itiyadını mâni» vassıfına lâyıktır. Atatürkten sonra iş başına gelen bütün devlet ricali her vesile ile bu mükemmel formülü tekrar etmekten hâli kalmalıdır.

Devletçiliğin şimdi derecesini tahdit etmek, şahsî teşebbüsü desteklemek gibi gayeler etrafında bir çok plânlar ve programlar ileri sürüldü. Eski iktidar zamanında birbirini takip eden kabine-ler, bütün matbuat, bütün iktisatçılar, bütün efkârı umumiye bu hususta hemfikir idiler. Bu prensipler aleyhine hiçbir taraftan bir iltiraz sesi yükselmemişti. Fakat tatbikat sahasında devletçilik gün-
cün güne genişlemeğe, iktisat âleminde her gün yeni yeni sahalar kaplamağa devam etti.

Sümerbankın Japonyaya manifatura siparişleri, millî koruma maksadile kurulan Ticaret Ofisinin karaborsa fiatına mal satma-
nı, bazı iktisadî devlet teşekküllerinin devlet kapitalizmi sistemine
nıpması gibi tecelliler Kemalist inkılâbının en parlak eserlerinden

biri olan devletçilik ideolojisine uygun addolunamayacağı gibi devletin siyasetinden mesul olan devlet ricali tarafından her vesile ile tekrar olunan siyasî prensiplerile telif olunamaz.

Hakikat şudur ki bu gibi aykırı ve aşırı devletçilik tezahürleri muayyen bir doktrinin, düşünülmüş taşınılmış, prensip kararına bağlanmış bir siyaset neticesi değil tatbikat ile meşgul olan bürokratlarda yerleşmiş kökleşmiş bulunan garip bir zihniyetin eseridir. Bu zihniyetin psikolojik sebeplerini araştırıp meydana çıkarmak pek âlâ mümkündür. Fakat bu yoldaki tetkiklerin bizi mevzuumuzdan fazla uzaklaştıracağı tabii olduğundan şimdilik vâkıa gibi tesbit etmekle iktifa ediyoruz.

Şimdiye kadar devletçilik namına yapılan hataların ve aşırı hareketlerin bir siyaset neticesi değil bir zihniyet eseri olduğu kabul olunursa yeni iktidarın samimi beyanatına katî plânlarına ve programlarına rağmen bundan sonra dahi bu gibi hatalara şahit olmıyacağımıza kanaat getirmek kolay değildir.

Sözlerle, plânlar ve programlarla zihniyet gibi granit kadar sert olan realitenin hakkından gelinemez, kökleşmiş zihniyetin zebunu olan bürokrasi ne yapıp yapıp âmiyane tabirile bildiğini okumak yolunu bulur. Şahsî teşebbüse, liberalizme tam mânasile serbesti cereyanı vermek azminde isek devletçilik zihniyetini kökünden söküp atmaktan başka çare yoktur.

Devletçilik zihniyetini kökünden söküp atmak için de tek bir çare vardır. O da kanundur. Bundan bir sene evvel en salâhiyettar makamlara takdim ettiğim ve en mühim kısımları *Akşam* gazetesi sütunlarında neşrolunan muhtıradaki, İstanbulda toplanan ikinci iktisat kongresine verdiğim raporda ve bir ay evvel yine *Akşam* sütunlarında neşrettiğim seçim beyannamesinde belirttiğim veçhile bundan sonra «yeni devletçilik» namile bir kanunu mahsusa ihtiyaç vardır. Bu kanunda devletin yapabileceği işler katî surette tâyin ve tahdit olunduktan sonra Büyük Millet Meclisinde karar istihsal olunmadan devletin ticaret ve sanayi sahalarında hiçbir fiili müdahalede bulunamayacağı tasrih olunacaktır. Bugün meriyette olup «yeni devletçilik» kanununa uygun olmıyan diğer kanunlar mülğadır. Bu son hüküm mucibince lâğvedilmesi lâzım gelecek olan kanunların en başında pek tabii olarak Türk Tütün Limitet şirketine eski Meclisin feshinden bir kaç gün evvel kabul olunan tütün

müessesesi gelir. Yeni kanun mucibince kurulması icap eden tütün müessesesinin pek garip, sergüzeşti vardır.

Bu müesseseye dair olan proje bilâhare iktidar partisinden ayrılan eski bir Tekel Bakanının eseridir. Onun hazırladığı proje mucibince müessese banka şeklinde işleyecek, bütün zürra mecburi olarak kooperatifler manzumesine girecek ve bu banka tütün ziraat ve ticaretini finanse edecekti. Bu bankanın sermayesine esas olmak üzere milli koruma kanunu mucibince Vekiller heyeti kararla zürraın tütün satışları hasılatından yüzde beşi tahsil olunmağa başlamıştır. Türkiye Tütüncüler Birliği vesair bir çok mahafil tarafından verilen raporlar ve yapılan teşebbüsler üzerine müstacelen çıkarılmağa çalışılan kanun bir çok tadillere uğramış ve Meclise sevki tehir ettirilmişti. Alâkadarlar bu kanunun artık geri alınacağına kanaat getirmişlerdi. Ancak eski Meclisin dağılmasından bir gün evvel alelacele çıkarılan başka kanunlar meyanında bu kanunun çıktığı hayretle görülmüştür. Bu kanun, bugün tütün tüccarının tepesinde Damoklesin kılıcı gibi asılı bulunmaktadır.

Tütün zürrai veya tütün tüccarı tarafından bir Tütün bankası veya müessesesinin kurulması pek tabiidir. Fakat bu banka veya müessesenin kanunu mahsusla hükûmetin himayesi veya idaresi altında bulunması tütün ticaretini haklı inhisara doğru götürmekten başka bir netice veremez.

Hülâsa olarak şunu belirtmeği vazife biliriz. Bütün idarecilerde kökleşmiş bulunan devletçilik zihniyetini kökünden söktürecek bir kanunu mahsus neşredilmezse devletçiliğin müfrit tezahürlerini kolaylıkla önlemek mümkün olacağına pek ihtimal veremiyoruz.⁸¹

İŞ ADAMININ GÖZÜ İLE... TÜRK TÜTÜNCÜLÜĞÜNÜN İSTİKBALİ

Tütünlerimizin En Mühim Mahreçleri Birer Birer Kapanmak Tehlikesine Maruzdur

Önümüzdeki Perşembe günü Ankara'da Ticaret ve Ekonomi Bakanının başkanlığında, alâkadar resmî makamların ve tütün istihsal ve ticaret merkezleri murahhaslarının iştirakile mühim bir tütün konferansı toplanacaktır. Türk tütüncülüğünün istikbalindeki mukadderatı bu konferansın müsbet veya menfi neticelerine bağlıdır. Mevzumuzun esasına girişmeden evvel şunu hatırlatmak isteriz. Türk tütüncülüğünün istikbali demek Türk millî iktisadının, Türk millî gelirin istikbali demektir. İhracatımızın üçte birini teşkil eden tütün ticaretimizde aksaklık olursa elbette ki bu aksaklıkların acı tesirleri bütün iktisadî hayatımıza inikâs eder.

Şunu da ilâve edelim ki istikbalden bahsedince bugünkü hayatımızla alâkadar olmıyan mücerred meseleler ve hayalî faraziyeler üzerinde duracağımız zannolunmasın. Maksadımız istikbali şiddetle ilgilendiren bugünkü meseleleri ele alıp yalnız hal bakımından değil daha ziyade istikbal bakımından haiz oldukları hayatî ehemmiyeti belirtmekten ibarettir.

İki hafta evvel Dışişleri Bakanı sayın Fuat Köprülünün huzuriyle Türkiye tütüncüler birliğinde yapılan bir toplantıda belirtildiği veçhile bir müddetten beri tütüncülüğümüz başlıca olarak iki tehlike ile karşı karşıya bulunuyor. Bu tehlikelerin birincisi bundan evvelki makalelerimizde izah olunduğu vechile tütün ticaretinde devlet tarafından, devletçilik zihniyetiyle yapılan fi'li ve fuzuli müdahalelerden ibarettir. Bu fiilî müdahalelerin acı neticeleri bariz bir surette görülmüş ve iki sene evvel bunlara son verilmiş. Şimdi artık bu hususta yalnız mazinin tasfiyesi bahis mevzuu olabilir. Bu itibarla aksi sabit oluncaya kadar istikbal için bu tehlikeden endişe et-

mek vehimdir. Umumî kaideye nazaran «vehime itibar olunmaz».

Fakat tütüncülüğümüzü tehdit eden ikinci tehlike pek ciddi ve endişe vericidir. Son günlerde gazetelerde görülen haberler ve bu haberler münasebetiyle neşrolunan makalelerden anlaşıldığı veçhile Türk tütünlerinin başlıca mahreçleri yavaş yavaş kapanmak üzeredir. Öteden beri tütünlerimizin başlıca müşterisi olan memleketlerde sigara tiryakileri, arizî bir takım sebeplerden dolayı tütünlerimizden vazgeçmek mecburiyetinde bulunuyorlar. Tütünlerimiz yerine Amerikan sigaraları ikame olunuyor.

Bu içtimaî fenomenanın başlıca sebebi malûmdur. Harb esnasında Türk tütünü pek bulunamadığı için tiryakiler ister istemez Amerikan sigaralarını kullanmağa ve yavaş yavaş bu tip sigara çeşnisine alışmağa başlamışlar. Birinci umumî harbden sonra İngilterede şahit olduğumuz vaziyet ikinci umumî harbden sonra aynen bütün Avrupada, bilhassa Almanyada tekerrür etmektedir. Amerikan tipi sigaraların çeşnisine alışan tiryakiler artık eskiden alıştıkları sigaraların çeşnisine rucu etmezler. İşte bu sebepten dolayı birinci umumî harbden evvel tütünlerimizin en mühim müşterilerinden birisi olan İngiltere mahrecini kaybettik, aynı sebepten dolayı ekser Avrupa mahreçlerini kaybetmek tehlikesine maruz bulunuyoruz.

Harbden sonra bütün Avrupa memleketlerinde tatbik olunan «güdümlü ekonomi» ve daha doğrusu «mala karşı mal» siyaseti sayesinde şimdiye kadar bu tehlikeye karşı bir dereceye kadar sed çekilmiştir. Memleketimize mal satmak isteyen memleketler bizzarur tütünlerimizi almak mecburiyetinde bulunmuşlardır. Kliring kontenjan, takas ve bu gibi anormal sistemler bu hususta imdadımıza yetişmiştir. Fakat şimdi artık bütün dünya normale doğru gidiyor, son zamanlarda takas sistemi ortadan kalktığı gibi yakın bir âtide «mala karşı mal» sistemini tatbik etmek pek zor olacaktır. İşte o zaman eski ve tabii mahreçlerimizi büsbütün kaybetmek tehlikesi korkunç bir umacı gibi karşımıza dikilecektir.

İskandinavya, İsviçre, Belçika, Fransa, İtalya gibi Avrupa mahreçleri bakımından bu tehlike istikbale matuf ise Almanya için daha bugünden bütün vahemetile karşımızdadır. Öteden beri tütünlerimizin başlıca müşterisi olan Almanyada Türk tütünü sarfiyatı daha şimdiden asgari dereceye düşmüş bulunuyor. İşgal altında

bulunan Almanyada henüz normal şerait teessüs etmemiştir. **Türk sigarasının yerine ikame edilmek istenilen Amerikan sigaraları Almanyaya fevkalâde miktarlarda kaçak olarak sokulmaktadır.** Halk bu sigaraları pek ucuz fiatlerle tedarik ettiği için bu çeşniye alışmağa devam ediyor, yavaş yavaş Türk sigarası çeşnisi büsbütün rağbetten düşmektedir.

Son-gelen *Süddeutsche Tabak Zeitung* gazetesinde neşrolunan, rakamlara göre Almanyada kaçak olarak ayda 500 milyon sigara sürülmektedir. Bu sigaralar için gümrük, bandrol vesair resimler ve vergiler tediye olunmadığı için pek ucuz satılmakta ve halk ona göre günden güne fazla rağbet göstermekte ve binnetice bu çeşniye büsbütün alışmakta ve adetâ bağlanmaktadır. Yine aynı gazetede neşrolunan rakamlara göre Almanya hükûmetinin bu kaçak sigara yüzünden kaybettiği vergilerin yekûnu 30 milyon marka balığ olmakta ve buna rağmen kaçak istilâsına sed çekmek için hiç bir şey yapamamaktadır.

Tabiidir ki, ucuzluk cazibesile kaçak sigara çeşnisine alışan halk kaçak sigara bulamadığı zaman dahi pahalı da olsa Türk sigarasını bırakarak kaçak sigara yüzünden alışmış bulunduğu Amerikan sigarasını tercih eder. Bundan dolayıdır ki Türk tipi sigara istihsal eden Reemtsma Kiryazi⁸² gibi büyük fabrikaların sigara sarfiyatı birkaç ay zarfında yarı yarıya düşmüştür. Hiç şüphe yok bu anormal vaziyet bir müddet daha devam ederse birinci umumi harbden sonra İngilterede gördüğümüz vaziyet bu defa Almanyada aynen tekerrür edecek ve binnetice memleketimizin tütünleri için senede 50, 60 milyon lira veren bir mahreç, ebediyen kapanmış olacaktır.

İşte bunun içindir ki Perşembe günü Ankara'da toplanacak olan konferansa fevkalâde bir ehemmiyet izafe ve konferansta bu tehlikeyi önleyecek isabetli kararlara varılmasını temenni ederiz.⁸³

82 Reemtsma Cigaretten Fabriken GmbH. (derl. notu)

83 *Akşam*, 14 Haziran 1950.

İŞ ADAMININ GÖZÜ İLE... TÜTÜN KONGRESİNDEN İLHAMLAR

Geçen hafta Ankarada sona eren Tütün kongresine iştirak ve yahut kongrenin mesaisini yakından takip edenler Türkiye'ye iktisat âleminde büsbütün yeni bir hava esmeğe başladığını elbette fark etmiş bulunuyorlar. Bu kongrede en ziyade göze çarpan olay iş adamlarının şuurlanması, organlaşması ve dile gelmesidir. Ankaraya İstanbuldan, Bafradan, Bursadan, Kocaelinden gelen tütün dernekleri, birlikleri mümessilleri Ankara'ya eskiden olduğu veçhile sadece dert yanmak, imdat istemek, yalvarmak, yakarmak gibi mutat hareketlerde bulunmadılar. Onlar hükûmetin karşısına dört başı mamûr yapıcı bir plân ve programla çıktılar.

On gün masa başında iktidarın mümessilleriyle baş başa vererek tütün ziraat ve ticaretinin kalkınması hakkında bilgilerinden, ihtisaslarından ve tecrübelerinden mülhem 30 sahifelik mükemmel bir rapor tanzim edip hükûmete sundular. Başbakan, Ticaret ve Ekonomi Bakanı ve diğer alâkadar Bakanlar raporu tetkik edip noktai nazarlarını açıklamak için 24 saat vâde istediler. 24 saat sonra sayın Bakanlar kendileri bizzat kongreye gelip raporun umumî hatlarını tasvip ettiklerini ve raporda tavsiye edilen tedbirlerle teşebbüsleri hükûmetin görüşlerine uygun bulduklarını açıkladılar.

Demek oluyor ki iş ve iktisat âlemi artık kendilerini vesayet altında saymıyorlar. Diğer demokratik memleketlerde olduğu gibi bizde dahi iş adamları ne istediklerini biliyorlar ve kendi sahalarında yapılması lâzım gelen işler için hükûmet zimamdarlarıyla işbirliği yapmak vaziyetine gelmiş bulunuyorlar. Eskiden zannolunduğu veçhile, iş adamlarının ferde mahsus dar ve menfaatperest zihniyetle değil her şeyden evvel cemiyet ve memleket kaygusunu göz önünde bulundurdıkları sabit olmuş, hükûmet bu realiteyi takdir ederek ve memleketsever iş adamlarının deruhte ettikleri mesuli-yete dayanarak yeni ve ihtisasa müteallik hususta kendileriyle işbirliği yapmağa hazır olduğunu açıklamıştır.

Tütün kongresinde hükûmet mümessillerile iş adamlarının iş birliği sayesinde vücuda gelen yapıcı plân ve programa kuş bakışı bir nazar atfedilirse bu neticeden sevinmemek müstakbel gelişmeler hakkında ümit beslememek mümkün değildir.

Raporda pek veciz ve belîğ bir surette belirtildiği veçhile memleketimizin normal tütün istihsali senede 60 milyondan ibaret iken son senelerde istihsal senede 100 milyon kiloya iblağ edilmiştir. Bu fazla istihsal alâkadar iş adamlarile mesul makamların işbirliği sayesinde memnuniyet verici bir şekilde ihraç edilmiş bulunmaktadır. 1950-1951 ihracat mevsimi için elde bulunacak olan 36,000,000 kilo⁸⁴ tütün için şimdiden 53,000,000 kilonun müşterisi mevcuttur. Mütebaki 33 milyon tütünün sürümünü sağlamak için başvurulması lâzım gelen tedbirler raporda uzun uzadıya izah olunmuştur. Raporda Türk tütününün muhtelif memleketlerde maruz bulunduğu tehlikeler hiçbir tarafını saklamamak suretile açıklamakla beraber bu tehlikeleri önlemek için müessir çareler gösterilmiştir.

Raporun mütalâasından anlaşıldığı veçhile Türk tütününü tehdit eden en vahim tehlikeler Almanyada belirmiştir. Senede memleketimizden 10-15 milyon kilo tütün alan bu mühim müşterimizi anormal bazı ahval ve şeraitin tesirile büsbütün kaybetmek tehlikesine maruz bulunuyoruz. Bugün işgal altında bulunan Alman müstehliklerine Virjinya tütünü çeşnisi aşılanmaktadır. Vaziyeti hazıra dolayısıyla bu memlekete ayda 500 bin kiloluk Amerika sigarası kaçak suretile sokulmaktadır. Almanya müstehlikleri pek ucuz fiatlarla tedarik olunan bu kaçak sigaralara alıştırılırsa istikbalde Almanyaya bir yaprak tütün satmak mümkün olmayacaktır. Fakat raporda gösterilen tedbirler tatbik olunursa tehlike önlenebilir ve bu eski müşterimiz eskiden olduğu veçhile senede 10-15 milyon kilo tütünü müzü almağa devam edecektir.

Raporda İngiltere, Amerika gibi diğer 20 mahreç memleketlerde dahi Türk tütününü tehdit eden daha başka tehlikeler vardır. Ve bütün bu tehlikeleri ortadan kaldırmak için çareler gösterilmiştir.

Raporda gösterilen çareler muvaffakiyetle tatbik olunursa Türk müstahsili ziraati tahdit etmek mecburiyetinde bulunmayacak, senede 100 milyon kiloluk istihsal devam edecek ve bütün bu tü-

tünler için müşteri bulunacaktır. Hükûmet erkânı raporun mün-derecatını kendilerine mal ettiklerinden bu hususta muvaffakiyet sağlanabileceğini ümit etmek hayal telâkki olunamaz.

İktisadî demokrasi sahasında görülen bu memnuniyet verici gelişmelerden dolayı sevincimizi gizlememekle beraber bu hususta şurada burada duyulan çatlak seslere teessüf etmemek elden gelmiyor. Bu çatlak seslerden anlaşıyor ki tüccara sömürücü bir menfaatperest nazarile bakan mahut zihniyet henüz ortadan kalkmamıştır. İşte bu zihniyetin henüz yaşadığını belirten tipik bir misal:

Kongrenin kapanışından iki gün sonra bir Ankara gazetesinde maruf bir yazıcının imzasile şu satırlar maruf tâbirile beyaz sütünde siyah olarak çıkmıştır:

«Zaten muayyen bir ticarî kaygunun gayri resmi uzlaşma zihniyeti içinde çalışmağı itiyat edinin, piyasa zamanlarında müşterek fiat kaimesi kullanarak, hem tütünü lâyıkile değermenesine mâni olmayı başlıca kazanç metodu haline getiren yerli firmalar artık bir federasyon şeklinde birleşmeğe karar vermişlerdir. Fakat bu el ve sermaye ittifakının dahilî piyasalarda tecellisi, maalesef müstahsile baskı ve kıymetlere tahakküm tarzında olacaktır. Çünkü daha fazla ve daha garantili kâr temini prensipinin tabii seyri bundan başka bir istikamete gidemez. Tüccarın hükûmetten işlenmemiş tütün ihracına müsaade edilmemesini istemelerindeki maksat da bu kayıtlı tütün alış verişine, anahtarları kendi ellerinde yeni bir kilit daha takabilmektir.»⁸⁵

Muhterem yazıcı federasyonu «Müttefik tröst» diye vasıflandırdıktan, federasyonun «sarahaten de hâkim bir rolle ticarî inhisara gittiği» iddiasını ileri sürdükten sonra şu neticeye varıyor:

Yaprak tütün ihracatını tesadüflere ve mesuliyetsiz ellere bırakmaktansa devletin idare etmesi bile çifçi hesabına savunulması haklı bir dâva mahiyetini kazanmıştır. Zira bu yapılmazsa «Tüccar Tekeli» muhakkak gibi görünüyor.

Serbest ticaret erbabının memleket iktisadının manzumesine dahil olan zümrelerinin hukuk ve menafini korumak maksadile şuurlanmasını dile gelmesini teşkilâtlanmasını «Tekel» mânasına telâkki etmek, tüccar Tekeli yerine Devlet Tekelinin ikame olun-

masını istemek elbette sayın yazıcının hakkıdır. Bu gibi kanaatlere hürmet etmek medenî terbiye icabıdır. Bütün dünyada ve en medenî memleketlerde onun gibi düşünen milyonlarca insan vardır. Bu insanlara her yerde sosyalist derler. Sosyalizm bayrağı altında yazı yazarlar, teşkilât kurarlar ve bu uğurda hattâ inkılâp hamlelerine başvururlar.

Fakat biz bu satırları sosyalist olmıyan ve 27 senelik iktidar hayatında sosyalizme karşı en ufak bir müsamahayı göstermemiş olan partinin yayın organında okuyoruz. Ben aynı partiye mensup olduğum ve partinin devletçilik hakkındaki görüşlerini yakından bildiğim için sayın Yazıcının yukarıdaki fikirlerini şahsî telâkki ederek kendisinin bu husustaki yanlış telâkkilerini tashih etmekle iktifa edeceğim:

1- Toplantı neticesinde hükûmete sunulan 27 sahifelik raporda tüccar hükûmetten işlenmemiş tütünün ihracının menini talep etmemiştir. Raporda sadece tüccarın ve toplantıda tüccarla beraber işbirliği yapmış olan hükûmet mümessillerinin görüşleri belirtilmiş, meselenin ileride zürra murahasalarının iştirakiyle toplanacak olan kongrenin gündemine alınmasını temenni etmiştir.

Bu münasebetle sayın yazıcıya şunu hatırlatayım: Bu hususta ne bir kanun, ne bir nizam, ne bir toplantı veya bir kongre kararı mevcut olmadığı halde bundan altı ay evvel işlenmemiş tütünün ihracı kendisinin de mensup olduğu partinin hükûmeti tarafından idareten men olunmuştur.

2- Federasyon muhtelif mesleki teşekküllerin bir araya gelmesinden ibarettir. Dünyanın her tarafında yüzlerce federasyon faaliyetinde bulunuyor ve hiçbir yerde hiçbir federasyonda tröste delâlet edecek bir tezahür veya hareket görülmemiştir.

3- 35 seneden beri ticaret aleminde bulunmak itibariyle şunu sayın yazıcıya temin ederim ki «Muayyen bir ticari kaygunun aynı resmi uzlaşma zihniyeti içinde çalışmağı itiyat edinip, zamanlarında müşterek fiat kamesi kullanmak» gibi bir hareket memleketimizde hiçbir zaman tütün piyasasında görülmediği gibi diğer toprak mahsullerimizin hiç birinde vaki olmamıştır. Sayın Yazıcıya bunu kim ihbar ettiyse çirkin bir iftiraya cesaret etmiştir. Türk tüccarı kendi menfaatini düşünürken memleketin menfaatini hiç

bir zaman göz önünden uzak bulundurmamıştır. Türk tüccarının Atatürkün tüccar hakkındaki tarifine masadak olacak derece memleket severdir. Aleyhindeki isnatlar iftiradan başka bir mâna ifade edemez.⁸⁶

İSTANBULUN ELEKTRİK İHTİYACI MESELESİ ÇATALAĞZI VE SARIYAR SANTRALLARINDAN VERİLECEK CEREYANIN HALKA YÜKLEYECEĞİ KÜLFETLER TEKİNALP BU CEVABA NE DİYOR?

Çatalağzında kurulmuş olan termik santralla Sarıyarda kurulacak hidrolik santraldan İstanbula elektrik cereyanı verilmek üzere hükûmetin hazırladığı proje ihale edilmiştir.

Sarıyar santralının kurulması ve her iki santraldan İstanbula cereyan vermek üzere inşa edilecek yüksek tevettürlü havaî hatlar için 156 milyon lira harcanacaktır. Bu paranın 100 milyon lirasının Marshall yardımından 56 milyon lirasının da Ankara ve İstanbul Belediyeleri tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştır. Hükûmetin hazırlayarak ihale ettiği proje şehrimiz belediyesine en az 30 milyon liralık bir borç yükleyecektir. Belediyenin fikri sorulmadan ihale edilen bu inşaat belediye mensupları arasında evvelâ hayret sonra da itirazlarla karşılanmıştır.

Alâkalıların söylediklerine göre her iki santraldan şehrimize verilecek cereyanın maliyeti Silâhtarağa fabrikasından istihsal edilen cereyandan daha pahalı olacak ve meydana gelecek zararı halk ödeyecektir. Şehrimiz elektrik fabrikası kâr etmekte ve bu kârla, zararına çalışmakta olan Tramvay, Havagazı, Otobüs ve Tünel İşletmelerinin zararı kapanmaktadır. Dış santrallardan cereyan verilmeğe başlanınca bu dört işletmenin zararı da halka yüklenecektir.

Diğer mühim bir cihet de her iki santraldan 300 kilometrelik havaî hatlarla cereyan nakledileceğinden ârıza vukuunda şehir uzun müddet cereyansız kalacaktır. Hülâsa bu santralların istihsal edeceği cereyana ilk ağızda müşteri bulmak için İstanbul ve Ankaradan fedakârlık beklenmektedir.

Şehrimiz hesabına çok mühim telâkki ettiğimiz bu meselenin aydınlanması için bir anket açarak ilim ve ihtisas erbabının fikirlerine müracaat etmeği uygun bulduk. Bugünkü yazımızda Şehir Meclisi âzası Tekinalp'ın düşüncelerini bulacaksınız.

12 senelik mesele

- Çatalağzı ve Sarıyar elektrik merkezleri ile bu merkezlerden İstanbula elektrik enerjisi verilmesi hakkındaki projelerden malûmatınız var mı? Bu hususta mütalâanız nedir?

- Teknisyen olmadığım için şahsi mütalâa dermeyeran edecek durumda değilim. Fakat meselenin mahiyeti ve mütehassısların bu husustaki mütalâaları hakkında malûmat verebilirim. Evvel emirde şunu söyleyeyim ki Çatalağzı santral meselesi yeni bir iş değildir. Bunun on, on iki senelik bir tarihçesi vardır. Harbden evvel hükûmet kömür havzasını elektrikle işletmek için Çatalağzında bir santral kurmuş ve bunun için bir çok milyonlar sarfetmiştir. Harbin patlaması vesair başka sebepler yüzünden havzayı elektrikle işletmek için lâzım gelen tesisat kurulmamıştır. Bu tesisat daha beş on sene ikmal olunamayacaktır. Tesisat ikmal edilinceye kadar Çatalağzı santralının elektrik istihsalâtı için sırf mahalli bulmak icap etti.

Memleketin en mühim istihlâk merkezi olmak itibarıyla İstanbul hatıra geldi. Ankara, İzmit, İstanbul vesair mıntakaların elektrik ihtiyacı için Çatalağzı santral kâfi gelmediği için Sarıyada su ile işleyen bir hidrolik santralin inşası münasip görülmüş ve bunun için Marshall plânından 100 ve milli müesseselerinden 50 milyon lira sermaye temin olunmuştur.

İtirazlar

- Bu projeler hakkında Belediye mahafilinde yapılan itirazlar neden ibarettir?

- Projelerin esası hakkında belediye mahafilinin hiçbir itirazı yoktur ve olamaz. Çünkü bahis mevzuu olan tesisat memleket çapında işlemededir. İstanbul Belediyesi ile alâkası yoktur. İstanbul belediyesinin alâkadar olduğu yalnız bir cihet vardır. O da İstanbulun bu santrallardan alınacak enerji ile takviyesi meselesidir. Alman ve İsviçre mütehassısları tarafından verilen raporlardan anlaşıldığına göre İstanbul şehrinin yüksek tevettürlü havai hatlarla takviyesi rasyonel ve iktisadi olmadığı gibi emniyet bakımından muhtazır ve hattâ tehlikelidir.

Bugün elimizde Etibank tarafından mahallinde tetkikat yapmak için İstanbul'a davet olunan meşhur Alman mütehassıslar heyetinin mufassal raporları vardır. Gerek Alman ve gerek İsviçre profe-

sörleri raporlarında bu iki santraldan havai hatlarla elektrik enerjisi getirtmek gayri iktisadi olduğu ve fazla olarak emniyet bakımından mahzurlu olduğu tebarüz ettirilmiştir. Raporlarda Silâhtarağa fabrikası civarında bulunan Ağaçlıda mevcut linyit madenlerinden istifade etmek suretile linyit ile işleyecek olan bir elektrik santralının Ağaçlıda kurulması ısrarla tavsiye ve âzami sekiz on milyon liraya mal olacak olan bu santralin muhtelif bakımlardan muhassanatı uzun boylu izah edilmektedir.

İsviçreli heyetin raporu

İsviçreli mütehasıs heyetinin raporunda şöyle deniliyor:

Malûm olduğu veçhile yüksek tevettürlü havai hatlar, inşaları ve muhafazaları hususlarında gösterilecek bütün ihtimamlara rağmen mesafe uzunluğu ve iklimin şiddeti nispetinde sık hasarlara maruzdurlar. Misal olarak fırtınaların, kasırgaların, kıraların, arazi kaymalarının hattâ büyük kuşların konmasından meydana gelecek ârızaları zikredebiliriz. Bu ârızalar inkıtarlar, izolâtörlerin çatlaması, nâkillerin ve bilonların kırılması şeklinde tecelli edebilir. Bu ârızaların araştırılmaları ve bertaraf edilmesi, vukubuldukları mahallere güçlkle gidilebilmesi nisbetinde uzar ve müşkülleşir.

Çatalağzı ile İzmit arasında inşası düşünülen hattın 200 kilometresi muayyen olduğu kadar şiddetli fırtınalarile bilinen, Karadenizin sahili boyunca imtidat etmekte, Sarıyer ve Tunçbilekten çıkan aynı uzunlukta hatlar ise sert iklimli hali mıntakalardan geçmektedir. Bu itibarla cereyan inkıtalarile uzun ve müşkül tamir zaruretleri tehlikesi bihassa büyüktür.

Kanaatimizce, tasavvur edilen uzun nakil hatları, tamamen ayrı güzergâhtan geçirilecek ikinci hatla bağlanmadıkça, İstanbul gibi mühim bir şehrin elektrik enerjisile takviyesinin mukaddema tevlit edecek cereyan inkıtaları tehlikesine maruz bırakılamaz. İstanbul şehrinin haklı olarak talep edeceği muntazam emniyetli, elektrik hizmeti için istihlâk merkezinin yakınlarında kudretli santralların tesisile mümkün olabilir.

Belediyenin durumu

- Belediye Meclisinin bu mesele hakkında bir kararı var mı?
- Şimdilik yoktur.

- Fakat haber aldığımızı göre Etibank havai hatların inşasını müteahhitlere ihale etmiş bulunmaktadır.

- Olabilir. Demin arzettiğim veçhile Etibank'ın yapmakta olduğu 150 milyon liralık tesisat memleket çapında bir iştir. Belediye sadece müşteri vaziyetindedir. Her müşteri gibi Belediye –enerji fiyatını kendi maliyetile– veyahut şehirde tesis edilecek olan müstakil bir santralin maliyetile mukayese eder, fiyatı uygun bulursa alır, fiyatı uygun bulmazsa almaz.

- Mütehassıs lar tarafından iddia olunduğu veçhile emniyet bakımından mahzur görülürse ne olacak?

- Mütehassıs ların raporunda tasrih olunduğu veçhile «nakil hatları tamamen ayrı güzergâhtan geçirilecek ikinci hatla bağlanmadıkça» İstanbul Belediyesi Çatalağzı ve Sarıyer santrallarına bel bağlayamaz.

Hiçbir Belediye Meclisi, hiçbir Belediye organı ârızalardan dolayı İstanbul şehrini sık sık karanlığa mahkûm etmek şehrin iktisadî ve sınaî faaliyetini felce maruz bırakmak mesuliyetini deruhte edemez.

- Haber aldığımızı göre İstanbul Belediyesi 150 milyon liralık sermayeye 30 milyon lira ile iştirak edecektir.

- Belediye Meclisince bu hususta verilmiş bir karar yoktur. Belki böyle bir proje düşünülmüş veya hazırlanmıştır. Fakat bu proje her halde Belediye Meclisinin tasdikine arz olunacak, o zaman Meclis leh ve aleyhteki mülâhazaları göz önünde bulundurarak ve nihai karar vermek vaziyetinde bulunacaktır.

- Belediye Meclisinin kararı menfi olursa havai hatların tesisi için yapılmış olan milyonlarca masraflar ne olacak?

- Arzettiğim gibi ben teknisyen değilim, ve yalnız İstanbul şehri bakımından malûmat verebilirim. Diğer hususlar için teknisyenlere, alâkadar makamlara müracaat ederseniz belki sadre şifa verecek cevaplar alabilirsiniz.⁸⁷

Sadeddin GÖKÇEPİNAR

İSTANBUL'UN DERTLERİ VE DAVALARI BELEDİYEYİ İSLAH İÇİN «RUHİ İNKILAP HAMLESİNE İHTİYAÇ VARDIR» CHP ADAYI TEKİNALP «BUGÜNE KADAR BELEDİYE DEMEK MAKAM DEMEKTİ» DİYOR DEMOKRAT PARTİ'NİN ÜÇ NAMZETİNİN ŞEHİR İŞLERİ HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ

Belediye Meclisi seçiminde C.H.P. tarafından namzet gösterilen Tekinalp belediye işlerine vukufu ve bu sahadaki faaliyeti ile tema-yüz etmiştir. Kendisiyle görüşerek sorduk:

- Yeni intihaptan ne gibi neticeler bekliyorsunuz? Su meselesine, mesken buhranına, hayat pahalılığına süt işine ve şehrin diğer bin bir derdine çare bulunabilecek mi? Belediye idaresinde belli başlı bir değişiklik görebilecek miyiz?

- Tabiidir ki yeni Meclisin siması belli olmadıkça buna dair bir fikir peyda etmek mümkün değildir. Fakat şurası muhakkaktır ki yeni Meclisin âzası her hangi partiye mensup olursa olsun yeni bir ruh, yeni bir hız, yeni bir gayretle iş görmek için bol bol meydan bulabileceklerdir. Memleketimize asri şehirciliğin ilk alemdarı olan kıymetli üstadımız eski Şehremini Cemil Topuzlu tarafından *Akşam* sütununda belirtildiği vechile şimdiye kadar belediyemiz merkezîyet sistemine tâbi ve Belediye başkanı şehir halkının mümessili değil, merkezin emir kulu idi. Emir kulu olan başkanın maiyetinde çalışan memurlar dahi merkez tarafından tâyin olunurdu. Belediye idaresinde bürokrasi hâkimiyeti bütün şümuliyle hüküm sürerdi. Filvaki Meclis âzası demokratik memleketlerde olduğu veçhiyle bizde de halk tarafından seçilirdi. Fakat bütün yetkiler ve hattâ gelir kaynakları kısmen merkezin elinde idi. Hani istibdat devrinde nasılsa sansürün gözünden kaçmış olan meşhur karikatür vardır. Kalın demir zincirlerle elleri ayakları bağlanmış bir adamın karikatürü altında «Matbuat kanun dairesinde serbesttir» ibaresi yazılı her hususta merkeze tâbi olan bir belediye idaresi «kanun dairesinde demokratik» sayılsa bile fiilen halk idaresi addolunamaz. Filvaki

bu vaziyeti yaratan mevzuat henüz değişmemiştir. Fakat bu mevzuatı ilga ve belediyeye istiklâl temin eden bir kanun tasarısı eski iktidar zamanında Büyük Millet Meclisine tevdi olunmuştur. Bu tasarının pek yakında kanuniyet kesbedeceği ve belediyenin niha-yet istiklâle kavuşacağı şüphesizdir.

Fakat her hususta olduğu gibi belediye işlerinde dahi yalnız meydan kâfi değil, at da lâzım. Burada attan maksat hareket ve dinamizmden ibaret olduğunu ilâveye lüzum görmüyorum. Hiç şüphe yokki halkın itimadiyle Meclise gelecek olan vatandaşlar her hangi partinin adayları olursa olsun hükmen bu vazifeye en lâyük zatlardan ibaret olacaktır. Ancak belediye idaresinde eski rejim ve eski mevzuat zamanında kökleşmiş olan bir takım zihniyetler ve gelenekler vardır ki meclis âzasının teşebbüs ve hareketlerini destekleyecek mahiyettedir.

Eski rejim zamanında belediye demek «makam» yani Belediye başkanlığı demek idi. 1930 tarihli kanunun ahkâmına göre bir icra vasıtasından başka bir şey olmıyan «makam»dan sadır olmıyan hiç bir teşebbüs ve hareket tasavvur olunamazdı. Belediye Meclisi ancak makamdan gelen evrak üzerine iş görür ve müzakere neticesinde bir karara bağlardı. İhtisas komisyonları bile ekseriya toplanıp uzun boylu incelemeler yapmağa lüzum görmezlerdi. İhtisas komisyonları –bir ikisi müstesna- Anka kuşu gibi ismi var cismi yok kabilinden teşekküllerden ibaretti. Her memlekette olduğu gibi bizim kanunun ahkâmına göre dahi belediyenin en salâhiyetli organı, halkın mümessili olan Belediye Meclisidir. Her türlü teşebbüs ve hareket ekseriya Meclisten gelmelidir. Meclis âzası belediyeyi alâkadar eden meseleleri ihtisasları dairesinde kendilerine mal edip uzun incelemeler neticesinde varacakları kanaatları Meclise arz-etmelidirler.

Yeni seçilecek olan Belediye âzasının bu şekilde çalışmalarını köstekleyebilecek olan eski zihniyet ve gelenekleri kökünden söküp koparmak, silip süpürmek için behemehal ruhî bir inkılâp hamlesi tahakkuk etmedikçe belediyemizin bin bir derdine kolaylıkla çare bulunacağı ve yalnız «makam»ın hareket ve teşebbüsü ile işlerin düzeleceği pek ümit edilemez.

- Son devrede Belediyeye bağlı elektrik, tramvay, su, havagazi, mezbaha, hal gibi sınaî ve iktisadî hizmetler ile süt hayat pahalılığı

gibi meselelerle çok meşgul oldunuz, bu meseleler hakkında takrirler ve kanun tasarıları verdiniz. Teklif ve tavassutunuzla Fransadan ve İsviçreden ecnebi mütehassıslar geldi tetkikler yaptı, raporlar verildi. Bu meselelerin yeni meclis ve yeni rejim ile ne dereceye kadar alâkası vardır?

- Bütün bu meselelerin halli Meclisin mesaî tarzında zaruri gördüğüm bu ruhî inkılâp hamlesine vabestedir. «Makam»ın gündelik ve kırtasiye usulüne bağlı pek çok işleri vardır. İleri hamlelere mütaallik işleri «makam»a bırakmak şimdiye kadar olduğu gibi onları akamete mahkûm etmek demektir. Yeni Meclis âzası meyanında elbette ihtisas, bilgi ve tecrübe sahibi zevat bulunacaktır. Bunlar bu işleri ele alırlar ve ihtisas encümenlerinde bulunacak olan arkadaşlarla beraber projeleri hazırlarlar, projeleri kendilerine mal ederek neticeye bağlamağa çalışırlarsa muvaffakiyet muhakkaktır. Teklif ve tavassutumla Fransadan ve İsviçreden gelen mütehassıs heyetler tarafından gelen raporlar dosyalarda mevcuttur. Tetkik mevzuu olan bu meseleler hakkında Belediye Meclisince verilmiş mühim kararlar da vardır. Bu kararlar ve raporlara göre pek çabuk katî kararlara varmak mümkündür. Fakat arzettiğim gibi her şeyden evvel muharrik kuvvet olarak bir «ruhî inkılâp» hamlesine ihtiyaç vardır.

Şunu da ilâve edeyim ki bu «ruhî inkılâp» hamlesi yalnız Meclis âzasında değil bir dereceye kadar İstanbul milletvekillerinde dahi tecelli etmelidir. Çünkü mütehassıslar tarafından verilen raporlarda yapılan tavsiyeler meyanında kanun mevzuu olanlar da vardır. Şimdiye kadar hâkim olan zihniyete göre kanun mevzuu demek Seddi Çin, daha doğrusu dokunulmaz bir taban demektir. Kanun mevzuu olan işleri alâkadar bürokratik makamlar tarafından lâyıkiyle takip olunmasını beklemek fazla iyimserlik olur. Halbuki bu gibi işleri takip etmek İstanbul milletvekillerinin vazifesidir.

Meselâ son zamanlarda elektrik tramvay gibi sınaî hizmetlerin ıslahı meselesini tetkik için İstanbula gelen İsviçre mütehassıs heyeti tarafından verilen ve kanaatimce şaheser sayılan yüzlerce sahi-felik raporda bu hizmetlerin tevildile ihtisas erbabından mürekkep ve âmme hukukuna tâbi bir muhtar idare haline ifrağı tavsiye olunuyor. Buna dair kanun tasarısı rapora dercolumuştur. Bu mesele her şeyden evvel kanun mevzuu olmak itibarile, tetkiki muvafık görüldüğü takdirde meclise arz vazifesi Belediye Meclisinin değil

daha ziyade İstanbul milletvekillerine aittir. Belediye Meclisi kanun mevzuu olan bu gibi işleri tetkik eder ve karara bağlar fakat Meclise kanunu teklif etmek yalnız alâkadar hükümet makamlarıyla milletvekillerinin hakkıdır.⁸⁸

İSTANBUL MİLLETVEKİLLERİNE AÇIK MEKTUP

*İstanbulun bin bir derdine deva bulmak
kanun mevzuudur ve bu, İstanbul
milletvekillerine terettüp eden mukaddes
bir vazifedir.*

Bu yazımdan maksat, İstanbul şehrinin binbir derdine, binbir dâvasına deva bulmak için himmet ve gayret sarfetmelerini İstanbul milletvekillerinden dilemekten ibarettir.

Filvaki İstanbulun, şehir işlerine mahsus mümessilleri vardır. Bunlar pek tabii olarak İstanbulun işleri ve ihtiyaçlarıyla uğraşırlar, fakat memleketimizde henüz merkeziyet usulü tamamiyle hakim olduğundan şehir meclisi âzası, her ciddi teşebbüs ve hareketle «kanun mevzuu» diye –eski tabirle– bir Seddi Çini ile karşılaşılırlar. Bittabi teşebbüsler akamete mahkûm olur, işler yüz üstü kalır.

Öteden beri şehir meclisinde ve belediye organlarında hakim olan zihniyete göre «kanun mevzuu» demek «taban» yani dokunulmaz bir nesne demektir.

Anayasamıza göre, milletvekilleri diledikleri zaman kayıtsız, şartsız olarak kanun teklif etmek hakkını haizdirler. Milletvekilleri ve bilhassa İstanbul milletvekilleri şehrimizin bin bir ihtiyacını yakından bilirler, cümlemizi muhtarip eden bin bir derdin acısını candan duyarlar ve bu itibarla İstanbul meseleleriyle yakından ve candan ilgilenmeleri gayet tabiidir.

Kanun mevzuu olmak itibarıyla İstanbul milletvekilleri tarafından ele alınması lâzım gelen meseleleri birer birer sayıp dökmeğe kalkışmak için gazetenin bu dar sütunları müsait değildir.

Biz burada şimdilik yalnız günün mevzuu olan tek bir mesele hakkında İstanbul milletvekillerinin dikkat nazarlarını çekmekle iktifa edeceğiz:

Malûm olduğu veçhile geçen sene İstanbul belediyesi Elektrik, Havagazı, Su, Tramvay İşletmelerinin esaslı bir surette ıslâha muhtaç olduğu kanaatine vararak bu hususta ilmî, dört başı mâmur bir plân ve program tanzimi için İsviçreden bir mütehassıs heyeti getirtmiş. Bu heyet İ.E.T.T. İdaresinin icra organları ve belediye âzası ile beraber uzun müddet çalışmış şaheser diye vasıflandırılabilir bir rapor tanzim ederek altı ay evvel belediye başkanlığına tevdi etmiştir. Mümasil diğer yüzlerce raporlara kıyas edersek bu raporun da muhtemel âkıbeti hakkında bir fikir peyda etmek mümkündür. Fakat şurası muhakkaktır ki bu rapor bir çoklarımızın tevehhüm ettikleri gibi mümasillerin âkıbetlerine uğrarsa birinci derecede mesul tutulacak olan belediye meclisi değil, İstanbul milletvekilleridir. Çünkü bu raporda teklif edilen ıslâhatın en mühimleri kanun mevzuudur. Hattâ raporda bu ıslâhat için zaruri görülen kanunların tam tasarıları bile mevcuttur. Bu kanun tasarılarının en başında Elektrik, Tramvay, Su, Havagazı gibi sınaî işletmelerin esas bünyesine taallük eden ıslâhat projesi bulunur.

Raporun muharrirleri şu kanaate varmışlardı ki, bu işletmeler merkezîyet ve bürokratik rejimlere tâbi oldukça, işletmelerin başında bulunanlar, yani idarenin asıl mesuliyetini taşıyanlar hareketlerinde serbest bulunmazlarsa durum hiçbir zaman düzelemeyecektir. Onun içindir ki İsviçre vesair başka memleketlerde meri olan «muhtar idare» usulüne uygun bir kanun tasarısı teklif etmişlerdir.

Tasarının ana hatları şunlardır:

1- Sular idaresi, devlet denizyolları şehir hatları, devlet demiryolları banliyö hatları, Kadıköy-Üsküdar tramvay şirketi, hususî otobüs şirketleri, havagazı idaresi, İstanbul sınaî işletmeleri namı ile muhtar bir idare haline ifra olunmalıdır.

2- Muhtar idare demek yalnız kendi organları ile serbest ve müstakil surette idare olunup resmî veya gayrıresmî harici hiçbir tesire tâbi olmayan, kâr maksadı takip etmeyen hususî bir teşebbüs halinde serbest bir surette çalışan bir idare demektir.

Tasarıya göre bu idarenin «en yüksek organı Gestion "yüksek idare» heyetidir. 18 âzadan ibaret olan bu heyet, teknik, hukukî, idarî, malî, iktisadi ve sosyal sahalar ile ticaret ve sanayi sahalarında esaslı bilgi sahibi şahıslar aramızdan seçilecektir. Bu azala-

rın dördü, İstanbul belediye meclisi, ikisi bayındırlık, biri Maliye Bakanlıkları, biri İstanbul sanayi birliği, biri İstanbul ticaret odası tarafından seçilecektir.»

Gestion âzası vazifelerinin ihmal veya suistimal halinde belediye ve hükûmete karşı şahsan mesuldürler. Bu ancak Danıştay kararı ile azlolunabilir.

En az ayda bir defa toplanan Gestion heyeti içinden haftada bir defa toplanmak üzere üç kişiden mürekkep bir büro seçilir.

Bu kanun tasarısının memleketimizin bünye ve hususiyetlerine baştan aşağı tamamiyle uygun olduğunu iddia edecek değiliz. Ancak İstanbul milletvekillerinin vazifesi –muhtar idare prensibini muvafık gördükleri takdirde- bu kanun tasarısını ele alıp memleketimizin bünye ve hususiyetine mahsus ölçülere vurmak, ve icabederse bu ölçülere göre tasarıyı tâdil etmek ve nihayet münasip görecekları şekilde büyük millet Meclisinin tasvibine arzettmektir.

En nihayet şu ciheti de gözden uzak tutmamalıdır ki tasarının ruhunu teşkil eden muhtar idare rejimi yeni iktidarın programına tamamiyle uygundur. Bu programla seçilen milletvekillerinin bu uğurda himmet ve gayret sarfetmeleri yalnız bir vazife değil aynı zamanda bir vicdan borcudur.⁸⁹

İŞ ADAMI NE DEMEKTİR?

İş adamı tabiri ancak Atatürk devrinde, Atatürk nutuklarının, Atatürk irşadlarının yarattığı zihniyet sayesinde dilimize girmiş bulunmaktadır. Atatürk devrinden evvel halk dilinde ve hatta edebiyatımızda hizmet ve ticaretle iştigal eden kimselere herif, bezirgân, esnaf ve pek nadir olarak tüccar itlak olunurdu. Bütün bu tabirlerde istihkar ve istihfaf şeması vardı. Bu tâbirlerin her biri muayyen tarihi devrelerde ticaret ve sanayi erbabı hakkında hâkim olan telâkkiler ve mefhumların birer ifadesi mahiyetindedir.

Bu tabirler içinde en mânâlısı «herif» tabiridir. Bugün dilimizde umumî surette istihkar mânâsını ifade eden bu tâbirin iştikakını bilenler belki çok değildir. Fakat dil bilginleri pek âlâ bilirler ki «herif» hizmet yâni san'at sahibi demektir. Bugün bu kelime alel ıtlak istihkar makamında kullanılır, hizmet ve sanat erbabı hakkında kullanılmaz. Fakat eski zamanlarda hizmet ve san'at erbabı hakkında hakim olan telâkkilere işaret etmek itibarıyla çok mânidardır.

«Bezirgân» tabiri «herif» tabiri gibi henüz tamamiyle tarihe karışmamıştır. Fakat yalnız ticarete karışık işler yapan kimseler hakkında kullanılır. Fakat Bezirgân kelimesinin lûgat manası gözönünde bulundurulursa pek âlâ anlaşılır ki eski zamanlarda bütün ticaret ve sanat erbabı aynı telâkkiye maruz idiler. Esnaf tabiri eski zamanlarda halk veya sokak adamı mânâsına yakın bir mefhum ifade ederdi. Elyevm dahi bu tabir telâkkiden tamamiyle kurtulmamıştır. Hani Roma medeniyeti zamanında millet, Patrien yâni yüksek tabaka ve Plebeien yâni halk tabakaları diye iki kısma ayrılırdı. Bizde dahi bugün bile esnaf demek Plebeien yâni halka menûp adam demektir. Halbuki Garp kültüründe esnaf hakkında hiçbir vakit böyle bir telâkki hâkim olmamıştır.

Tüccar tabiri yukarda zikredilen diğer tabirler gibi henüz tarihe karışmamıştır ve hiçbir zaman karışmayacaktır. Fakat maalesef itiraf etmeğe mecburuz ki tüccar hakkında eski zamanlardan artta kalan mahut sakim zihniyet dahi henüz tamamiyle tarihe karış-

mamıştır. Yakın bir mazide Bakanlık sandalyesini işgal etmiş olan zatın tüccar hakkındaki etvar ve harekâtı malûmdur. Beyefendi eldivenle bile tüccarın elini sıkmamakla övünürmüş. Bu zatın bu mealdeki sözleri dillere destan olmuştur.

Hiç şüphe yok ki serbest iş adamlarımız iktisat sahasında şahsi meziyetlerini inkişaf ettirmek için imkân ve fırsat bulurlar. Devletin vesâyeti daimesi ortadan kalkarsa iş adamları muhitlerinde yalnız ihtisas sahasında değil kültür, ilim ve irfan, fen ve teknik ve insaniyetin terakkisine hizmet eden bütün medeniyet sahalarında pek çok kahramanlar yetişecek ve memleket ve milletin kalkınması hususunda büyük hamleler yapılabilecektir.

İşte eski zamanlardan artta kalan bu sakim zihniyet pek mahdud muhitlerde yaşamağa devam ettiği içindir ki İstanbul Tüccar Derneği faaliyete geçer geçmez tüccar hakkında yeni bir mefhum ve zihniyet yaratarak eski ve meş'um zihniyetin son bakiyelerini silip süpürmeyi kendine şiar ittihaz etmiştir.

Bugün artık ticaret ve sanat erbabı hakkında en münasip, en doğru tabir «iş adamı»dır. Atatürk iş adamını her fırsattan istifade ederek muhtelif nutuklarında, her gece sofrasının etrafında topladığı güzide ve münevverlere olan hitaplarında daima tekrar etmiştir: İş adamı yalnız kendi menfaatını gözeten bir kimse değildir. Memleketin ve milletin hukuk ve menafini hiçbir vakit göz önünden ayırmayan bir vatandaşır.

İtiraf etmelidir ki «iş adamı» hakkında bu mefhum realite sahasında henüz gelişmemiştir. Ve gelişmesine mâni olan engeller az değildir.

Bu engellerin en başında müfrit devletçilik zihniyetini zikretmek yerinde olur. Artık maziye karışmağa namzet olan müfrit devletçilik zihniyeti milleti ve memleketi temsil eden devlet ile millet arasında bir «ikilik» yaratmıştır. Bu ikilik neticesinde iktisat sahasında fert ile devlet birbirine hasım vaziyetine girmişlerdir. Devlet, ferdî iktisat sahasını günden güne daraltmağa çalışmış, fert kendini müdafaa için kendine yaraşan normal yollardan sık sık inhıraf etmek mecburiyetinde bulunmuştur. Hiç şüphe yok ki müfrit devletçilik zihniyeti zayıfladıkça Atatürk'ün kastettiği iş adamı zihniyeti

günden güne değişecek ve iş adamı memleketin iktisadî kalkınmasında uhdesine düşen vazifeyi ifadan hâli kalmıyacaktır.

Şunu da ilâve edelim ki Atatürk devrinden evvel dahi Atatürk devrine mahsus zihniyetle hareket edip memlekete hizmetler ifa etmiş iş adamlarımız eksik olmamıştır. Bugünkü görüş ve bugünkü zihniyet o zaman mevcut olmadığı için bu iş adamlarının oynadıkları roller dikkat nazarına çarpmamıştır. Fakat gördükleri işler meydandadır ve tarihe mal olmuştur.

Biz burada zamanında pek mütevazî olarak yaşamış, muasır-
larının dikkat nazarlarına çarpmamış olan bu iş adamlarından birini zikretmekle iktifa edeceğiz: Rahmetli Ahmet İhsan.

Rahmetli Ahmet İhsan⁹⁰ muasırlarının nazarında sadece *Serve-ti Fünun* Matbaası ve *Mecmuası* sahibi olarak göçüp gitmiştir. Fakat bugünkü görüş ve bugünkü zihniyetle merhumun tarihî rolünü tahlil edersek pekâlâ takdir ederiz ki rahmetli Ahmet İhsan Edebiyatı Ceditinde mektebinin kurucusu mahiyetindedir. Kendisi iş adamı olarak *Serve-ti Fünun* mecmuasile Edebiyatı Cedide mektebini açmış, Tefik Fikret, Hüseyin Cahit, Cenap Şahabettin gibi üstadlarımız bu şanlı şerefli mektepde kendilerine lâıyk olan kürsüleri işgal etmişler. O kürsülerden bütün millete nur ve ziya yaymışlar. Bu tarihî mektebi açan, besleyen ve idame ettiren Ahmet İhsan sadece iş adamı idi. Fakat memleketin kültür sahasında oynadığı tarihi rol şanlı ve şerefli bir roldür.

Hiç şüphe yok ki bundan sonra ümid ettiğimiz gibi serbest iş adamlarımızı, iktisad sahasında şahsî mezîyetlerini inkişaf ettirmek için imkân ve fırsat bulurlar. Devletin vesayeti daimesi mezîyetlerinin serbestini ceryanına engel olmazsa iş adamları muhitlerinde yalnız iktisad sahasında değil kültür, ilim, teknik, irfan ve insanîyetin terakkisine hizmet eden bütün medeniyet sahalarında pek çok Ahmet İhsanları yetişecek ve memleket ve milletin kalkınması hususunda en mühim rolleri oynayacaklardır.

Not: Bundan sonraki yazımızda başka memleketlerdeki iş adamlarının bu sahalarda oynadıkları rolleri izah etmeğe çalışacağız.⁹¹

90) Ahmet İhsan Tokgöz (1868-1947): Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminin önemli yayıncılarından. (derl. notu)

91) *Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 29, Aralık 1950, s. 8-9.

İSTANBUL TÛCCAR DERNEĞİNİN DAVALARI: TİCARİ MÛLKİYET MESELESİ

Derneğimizin, kuruluşundan beri iktisat âlemimizin hayır ve selâmeti için üzerine aldığı dâvalar meyanında ticarî mülkiyet ön safta bulunuyor. Bu dâvanın esas ve mahiyetini bundan evvelki nüshalarımızda, aylık toplantılarımızda izah etmiş bulduğumuz için, noktai nazarımızı yeniden uzun boylu izaha lüzum görmüyoruz. Ancak bu hususta vâki itirazlara kısaca cevap vermeyi faydadan hâli bulmadık.

Mülk sahiplerinin itirazları:

«Tasarruf hakkı mukaddestir, hiçbir vesile ile ona dokunulamaz. Tasarruf hakkına dokunmak prensibini kabul edersek, sosyalizm ve hattâ komünizme doğru yol açmış olacaktır.»

Bazı mal sahiplerinin üzerinde durdukları bu itiraz, kat'iyen vârit değildir. Ticarî mülkiyetin tasarruf hakkıyla hiçbir alâka ve münasebeti yoktur. Ticarî mülkiyet mal sahibinin tasarruf hakkına zerre kadar hâlel getirmez. Ticarî mülkiyet, alâmeti fârika, ihtira beratı, müellif hakkı vesaire gibi mânevî bir haktır ki, sırf maddî olan mülkün tasarruf hakkı ile hiçbir alâkası yoktur. Ticarî mülkiyet, muayyen bir zaman bir yerde emek sarf etmek, ticaret ve sanat icra edip o yeri şereflendirmek suretiyle tekevvün eder. Mal sahibi, tasarruf hakkını dilediği gibi kullanarak, ticarî mülkiyet sahibini işgal ettiği binadan çıkarabilir. Yalnız ticarî mülkiyet sahibine, sair üçüncü şahıslar gibi, taraflarca tayin olunan hükümlerin veya mahkemenin münasip göreceği şerefiye veya tazminatı vermeğe mecbur olur. Maddî hak mukaddes ise, manevî hak neden mukaddes olmasın? Maddî hakka tecavüz yüzünden mutasarrıf için hâsıl olan zarar bir dereceye kadar mahdud sayılabilir de, manevî hakka tecavüzden tanıttırmış, müşterilerini alıştırmış olan bir ticaret ve sanat sahibini yerinden çıkarmak, başka yere kendini tanıttırmağa, müşterilerini alıştırmağa mecbur etmek yüzünden hasıl olan zarar, bazı ahvâlde para ile telâfi olunamayacak derecede mühimdir.

Mülk sahibinin hakkı, icar ve isticar mukavelesinde tayin olunan kira bedelinde ifadesini bulur. Kira müddeti bittiğinde, kiracı; «ben burasını şereflendirdim», diye mal sahibine karşı kira bedelini indirmek iddiasında bulunamaz, mukavele müddetini uzatmak isterse, aynı bedeli ödemeğe mecburdur. Fakat buna mukabil mal sahibi, kiracının emeği mahsulü olan şerefiyeyi benimsiyemez.

İstanbulda kiracının hakkı olan şerefiyenin ehemmiyetini belirten en parlak misâl Galata Bankalar caddesinin tramvay istasyonuna kadar olan kısmında birkaç sene zarfında görünen kira fırlayışıdır. Birkaç sene evvel bu caddede ekseriya berber, muhallebici, bakkal ve bu gibi esnaf dükkânları vardı. Son senelerde orası İstanbul ve Anadolu için elektrik malzemesi merkez piyasası hâline gelmiştir. Kiralar da binlerce liraya bâliğ olan hava parası şeklinde birkaç misline çıkmıştır. Bu mülklerin şereflendirilmesine mal sahibinin zerre kadar himmeti sebetmemiş, orasını şereflendiren, bu caddeyi elektrik malzemesi merkezi hâline getiren kiracılar olmuştur. Kiracıların bu manevî hakkı, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, alâmeti fârîka, ihtira beratı, müellif hakkı gibi mânevî haklardır ki, şahsî bir emeğin mahsulü olmak itibariyle, bu emeği sarf eden şahıslara veya müesseselere aittir.

Bazı hukukçuların itirazları:

«Dernek tarafından tesisi istenilen «ticarî mülkiyet»in memleketimizde, istibdat devrinde, asırlarca müddet mer'iyette bulunmuş olan «gedik» hakkından farkı yoktur. Gedik meselesinin memlekette peyda ettiği teşevvüş ve tezebzüp tahammülfersa bir dereceye gelmiş bulduğundan, Meşrutiyet devri başlar başlamaz hükûmetin ilk işlerinden biri de eski devirlerden artta kalan bu gedik hakkını lâğvetmekten ibaret olmuştur. Bir çeyrek asır evvel ilga edilmiş olan bu gedik müessesini yeniden ihya etmek, eskiden malûmumuz olan aynı teşevvüş ve tezebzübe yeniden meydan vermek demek değil mi?»

Halbuki «gedik» meselesini yakından tetkik edersek bu itirazın vârit olmadığı kolaylıkla anlaşılır. Meşrutiyet devrinde ilga edilen gedik, zannedildiği gibi basit bir manevî mülkiyet hakkı olmayı, mal sahibinin tasarruf hakkını hiçe indiren bir inhisar hakkından farklı değildir. En mâruf hukuk ulemamızdan merhum Cevat Abdürrahim Gücün, gedik meselesini şöyle anlatıyor:⁹²

«Gedik, bizde 1140 tarihinde zuhur etmiştir. Türkiyede, bil-hassa İstanbulda sanat ve ticaret, eskiden bazı eşhas ve esnafın inhisarı altında idi. Sanat evleri ve dükkânlar muayyen idi. Bazı esnafın elinde inhisarı ifade eden ferman ve beratlar vardı. Sanat öğrenen çırak ve kalfalar, usta sanat alât ve edevatına sahip olmadıkça dükkân açamazlardı. Usta, kalfasına yerini bıraktığı zaman, dükkânı ona devrederken alât ve edevatını da ona terk ederdi. İşte bu alât ve edevata «gedik» denilirdi. Bu suretle gedik sanat ve ticaret yapabilmek salâhiyetiyle müterafik bir mefhumdu. Her gedik mevzuu olan sanata izâfe olunarak (berber gediği, enfiyeci gediği, tülbentçi gediği, şerbetçi gediği gibi) anılırdı.

Sanat erbabının ve esnafın alât ve edevatına mahsus bir unvan olan gedik tâbiri *bilâhara sanat ve ticaretin icra olunduğu aynı menkullerde tasarruf sebebi olmuş ve gitgide bu alât ve edevata mülkiyet, gayri menkul mülkiyetine galebe çalmıştır.*»

Müellif, gedik hakkında uzun uzadıya izahat verdikten sonra şunları ilâve ediyor: «İnhisarın lâğvından sonra müceddeden gedik ihdası ve senet itası memnuniyeti üzerine, gedikli gayri menkullerin tasarruf hakları kalmıştır ki, bu, kirada gayet cüz’î ve sâbit bir bedeldi.»

Görülüyor ki, memleketimizde bir buçuk asır müddet meriyette kalmış olan gedik hakkı, mal sahibinin tasarruf hakkına dokunmayan manevî bir hak değil, mülke tasarruf mânasını ifade eden, mal sahibinin tasarruf hakkını hükümsüz bırakan, medenî kanunun ruhu ve asrî hukuk mefhumu ile telifi kabil olmayan bir müessese hâline gelmiştir. Böyle bir müessesenin Meşrutiyet devrinin bida-yetinde hemen ilga olunması gayet tabiidir. Ancak şurası kayde şayandır ki, Meşrutiyet devrinde eski nizam, eski içtimaî nizam, eski içtimaî bünye değişmiş bulunduğundan, yeniden gedik hakkının tesisi men olunmuştur. Fakat Meşrutiyet devrinin zimamdarları bu devre uymayan mevzuatı ilga ederlerken, onların yerine yeni devre uygun mevzuat ikame etmeyi düşünmemişlerdir. Bu, bir an evvel doldurulması lâzım gelen bir boşluktur, içtimaî bünyemizde huzursuzluk yaratan bir noksanlıktır. Çünkü gedik müessesesinin içtimaî bünyemizde gitgide kökleşmesinden pekâla anlaşıldığı veç-hile emek mahsulünün mülkiyet sayılması an’anelerimizin, içtimaî bünyemizin icaplarındandır.

Gedik müessesesi ifrata vardırıldığı, çığırından çıktığı için, yeniden gedik ihdası menedilmişse de, gedik müessesesini yaratan içtimâî icaplar ve zihniyetler ilga olunmamıştır, onları ilga etmek hiçbir vazıı kanunun elinde değildir.

Mâşeri vicdanın tecellileri cemiyetin malıdır. Vazıı kanun onları tanımak ve onlardan ilham almak mecburiyetindedir. Emek mahsulünün mülkiyet hakkı diye tanınması, cemiyetimize mahsus mâşerî vicdanın bir tecellisidir. Eski zamanlarda, o zamanın icabı olarak gedik müessesesinde ifadesini bulmuş ve eski zaman icapları ortadan kalktıktan sonra tasarruf hakkını hiçe indiren bu müessesenin devamı men olunmuş, fakat emek mahsulünün mülkiyet hakkı olarak tanınmasını icap ettiren mâşeri vicdan tezahürleri cemiyetimizde yaşamağa devam etmiş ve etmektedir. Nitekim İstanbulda ifrata varan, çığırından çıkan gedik müessesesi ilga olunduktan sonra dahi çığırından çıkmayan ve yalnız İzmirde merî olan «örf belde gedikleri» ilga olunamamıştır ve el'an meriyettedir.

Merhum üstat Cevat Gücün, yukarda zikri geçen *Nazarî ve İlmi Hukuk Dâvaları* eserinde, İzmirde câri olan örf belde gediklerini şöyle izah ediyor:

«İzmirdeki örf belde gediği hâlen câridir. Bu gediğin inhisarla ve esnafla münasebeti yoktur. Ancak her nevi gayrî menkullerle alâkası vardır. Arsa sahipleri tarafından vaktiyle her sene bir miktar para almak şartıyla arsa üzerine ebniye inşası için başkasına mezuniyet verilmiştir. *Bina sahibi mülk ve arsa sahibi gedik sahibi olmuştur.*»

İzmirdeki örf belde gediği binaya taallûk ettiği için, maddî, kira ile tutulan bir binada tekevvün eden gedik, yâni ticarî mülkiyet, manevî bîr haktır, fakat gerek maddî ve gerekse manevî haklar aynı prensibe dayanır: emek mahsulünün mülkiyet hakkı olarak tanınması.

İçtimâî bünyemizin, mâşeri vicdanımızın inkârı kabil olmayan bîr icabı olan bu prensibi bugünkü hukukî mefhumlarla ayarlamak, emek mahsulünün mülkiyet hakkını kanunlaştırmak, nizam ve intizama bağlamak, bugünkü zimamdarlarımızın vazifesidir.

Burada pek garip bir tecelliye işaret etmek isteriz: «her amelin bîr aksülâmeli olur» derler. İlga olunan gedik hakları yerine birçok maddenî memleketlerde merî olan ticarî mülkiyet haklarını ikame etmek hususunda Meşrutiyet zimamdarları tarafından gösterilmiş

olan ihmâl veya zuhûl, zamanla mülk sahiplerinin aleyhine tecelli etmiştir. Emek sahiplerinin mülkiyet hakkı vaktinde ve zamanında tanınmış olsaydı, ticarethaneler için Milli Korunma Kanununda vaz olunan hükümlere lüzum görülmiyecekti, mülk sahipleri kiracıya hakemler veya mahkeme marifetiyle münasip görülecek şerefiyeyi ödemek suretiyle malına dilediği gibi tasarruf etmeğe devam edeceklerdi.

Bugün Milli Korunma Kanununa sığınan kiracılar, mülk sahibinden veyahut yeni kiracıdan ticarî mülkiyet haklarını hava parası namıyla almaktan hâli kalmıyorlar, fakat bu hakkı almak için kanun nazarına suç işliyorlar ve bazen haklarından çok fazla para alıyorlar. Bu gayri tabii ahvâle meydan vermekten ise hakikî vaziyeti kanunlaştırmak, fevkalâde zamanlara mahsus Milli Korunma Kanununu lüzumsuz bir hâle ifrağ etmek, daha doğru ve daha iyi olmaz mı?⁹³

GARP ÂLEMİNDE VE MEMLEKETİMİZDE İŞ ADAMININ ROLÜ VE MEVKİİ

*Dünya çapında mâruf bir Fransız
sosyoloğu memleketimizde «bourgeoise»
burjuvazi bulunmadığını iddia etmişti
– Burjuvazinin içtimâî mânası –
Bizde istibdat devrinden artta kalan
bürokrasi veya kapı kulu saltanatı - Bu
saltanat Cumhuriyet devrinde dahi
ortadan kalkmamıştır - Bürokrasi
veya kapı kulu zihniyeti - Büyük
Millet Meclisinin garip bir kararı -
Serbest iş adamlarının Garp âleminde
oynadıkları roller - Memleketimizde
burjuvazi sınıfının gelişmesi.*

Hiç şüphe yok ki Garp âlemi demek bizden uzak, bizden aykırı bir âlem demek değildir. Atatürk'ün meşhur «Garba doğru» parolasından sonra biz de Garp âlemine ayak basmış, Garp kültürüne doğru yol almağa başlamış bulunuyoruz. Fakat itiraf ederim ki, serlevhamızda bahis mevzuu olan mesele bakımından biz Garp âlemine henüz dahil değiliz. Çünkü bundan evvelki yazımızda izah ettiğimiz veçhile bizde iş adamının rolü ve mevkii, Garp memleketlerindeki iş adamının haiz olduğu mevkiden ve oralarda oynadığı rolden büsbütün farklıdır.

Bu noktanın izahına girişmeden evvel, 14 sene evvelki bir hatırayı tazelemek isterim:

1937 senesinde Paris'te neşrettiğim *Kemalizm* kitabım için Fransız parlamentosu reisi Mösyö Herio⁹⁴ heyecanlı ve büyük bir edebî kıymeti haiz bir mukaddeme yazmıştı. Bir çok gazete ve mecmualar

94 Edouard Herriot (1872-1957), radikal bir Fransız siyasetçisiydi. Üç kere başbakanlık ve uzun yıllar boyunca da Parlamento başkanlığı yaptı. (derl. notu)

tarafından nakledilen bu mukaddemede ezcümle şu cümle dikkat nazarlarını çekmişti: «İstanbulda Asya kıyısından Avrupa kıyısına sürat ve suhuletle geçilebildiği gibi, Türk milleti aynı sürat ve suhuletle Şark âleminden Garp âlemine geçmek üzere bulunmaktadır.”

Kitabımın demokrasi faslının bir zübdesi olmak üzere bu cümleyi o zaman bazı Fransız münekkitleri fazla bir nikbinlik mahsulü diye vasıflandırmışlardı. O sırada dünya çapında mâruf bir Fransız sosyoloğu ile bu mesele hakkında konuşmağa fırsat bulmuştum. Fransız sosyoloğu dedi ki:

«Siz de, Mösyö Herio da haklısınız. İnkılâp hamlelerinizin her biri birer mucize mahiyetindedir. Milletiniz Garba doğru dev adımlarıyla ilerlemektedir. Fakat Garp âleminde asırlarca müddet süren bir gelişme neticesi olan bazı vaziyetler vardır ki, asırlar ve hiç olmazsa nesiller geçmeden Şark âlemine nakledilemez. Meselâ: «İçtimaî bünye.» Avrupa içtimaî bünyesinde amudu fıkari burjuvazidir. Demokrasi burjuvaziye dayanır. Burjuvazisiz demokrasi tasavvur olunamaz. Halbuki sizde henüz burjuvazi yoktur ve bugünden yarına vücade geleceği beklenemez.»⁹⁵

Muhatabımın sözlerinin hakikî mânasını anlamak için evvel emirde burjuvaziden maksat ne olduğunu izah etmek lâzım. Burjuvazi tâbirinin lugavî, tarihî, ilmî, içtimaî ve iktisadî olmak üzere muhtelif mâna ve tarifleri vardır. Muhatabım bu tâbiri pek tabîî olarak içtimaî mânada kullanmıştır. Tâbirin içtimaî mânada Larus ansiklopedisine göre tarifi şudur: «Asilzadelere ve el emeğiyle geçinen halk tabakaları arasında mutavassıt, refah sahibi bir sınıftır ki, büyük ekseriyeti tüccar, sanayici vesair iş adamlarından mürekkeptir.»

İtiraf ederim ki, o zaman kıymetli muhatabıma hak vermedim. Memleketimizi lâıykıyla bilmediğinden dolayı bu neticeye vardığına hükmetmiştim. Ancak aradan seneler geçtikten ve memleketimizde devletçilik sahasında bürokrasinin muvaffakiyetsizliklerini ve buna mukabil son zamanlarda gelişmeye başlayan iktisadî demokrasi cereyanlarını yakından gördükten sonra, yukarıdaki sözlerin isabetini kani oldum.

95 Burjuvazi sınıfı vücade gelinceye kadar umumî hayatınız şimdye kadar olduğu gibi daha uzun müddet demokrasinin en büyük engeli olan bürokrasinin zebunu olmağa mahkûmdur.

Her tarihî devirde umumî hayata hâkim olan bir içtimai sınıftır. Roma İmparatorluğu zamanında içtimai bünyeye hâkim olan «PATRİCİEN» sınıfı vardı. Roma İmparatorluğunu kuran kabilelerin ahlâfı olan bu zümre, gerek idarede ve gerek sosyete de en mümtaz mevkileri işgal ederlerdi. Bu zümreye mensup olmayan halk tabakalarına PLEBE tâbir olunurdu. Bunlar imtiyazlı PATRİCİEN sınıfın hüküm ve vesayeti altında idi.

Roma İmparatorluğu'nun inkırazından sonra asırlarca müddet «Aristokrasi» yâni asilzadeler saltanatı bütün Avrupada hüküm sürmüştür. Halk bu imtiyazlı sınıf için bir istismar mevzuu teşkil ederdi.

Fransız büyük ihtilâli ve Avrupanın diğer memleketlerinde bu büyük ihtilâli takip eden küçüklü büyüklü diğer ihtilâller neticesinde asilzadelerle ve bazı yerlerde kilise mensubunun haiz olduğu imtiyazlar lâğvedilmiş, bütün medenî memleketlerde demokrasi, yâni halk saltanatı derece derece yerleşmeğe başlamıştır. Umumî hayatta asilzadelerin boş bıraktıkları mevkiler peyderpey burjuva sınıfları tarafından işgal edilmiş, «sosyete» mevki sahibi olan burjuva sınıfları ekseriyet itibariyle ticaret, sanat ve iş âleminde sayı gayretleriyle, bilgi ve tecrübeleriyle temayüz edip refah ve mevki sahibi olmağa muvaffak olan kimselerden ibarettir. Teşriî meclislerle belediye meclislerinde halk mümessilleri olarak bunlar seçilirdi. İşte bu suretle bütün demokrasi memleketlerde istibdada dayanan aristokrasi rejimi yerine, halk tabakalarının itimadına dayanan bir burjuvazi sınıfı kaim olmuştur. Bizde tarihimizin hiçbir devrinde PATRİCİEN veya asilzadeler sınıfı mevcut olmamıştır. Paşalar, vezirler ve beyler kaydı hayat şartıyla iktidar mevkiini işgal etmezlerdi. Bunlar en basit sınıflardan yetişir, saltanatları pek kısa sürerdi. Bunun içindir ki, Garpta olduğu gibi bizde bir zimamdarlar sınıfı hiç bir zaman teşekkül etmemiştir. Hele son asırlarda Garpta görüldüğü veçhile burjuvazi sınıfının teşekkülüne imkân bulunmamıştır. İktisadî hayatta çalışan sınıfların mâşeri vicdanda hiç bir mevkileri yoktu. Küçük ticaret ve küçük sanayi erbabı «esnaf» payesinden yukarı çıkamazlardı. Esnafa son zamanlara kadar ne nazarla bakıldığını birinci yazımızda izah etmiştik. Büyük ticaret ve büyük sanayi erbabı ise esasen pek mahduttu. Bunlar hiç bir vakit bezirgân payesinden yukarı yükselememişlerdir. Esasen bunla-

rın büyük bir kısmı ecnebi veya reaya olmak itibariyle memleketin umumî hayatında, Türk sosyetesinde rolleri ve mevkileri yoktu.

Bu itibarla denilebilir ki, Cumhuriyet devrine kadar memleketimizde aristokrasi, burjuvazi ve demokrasi bulunmadığı için, mutlak hâkimiyet istibdat idaresinin mümessilleri olan «bürokrat»ların inhisarı altında idi. Esasen her zaman ve her yerde bürokrasi, otokrasinin tabii bir neticesi hükmünde telâkki olunmuştur.

Cumhuriyet devrinde dahi uzun müddet bir burjuvazi sınıfının meydana gelmesine imkân bulunamamıştır.

Bir taraftan devletçiliğin aşırı tatbikatı neticesinde memur, eski tâbirle «kapı kulu» ordusunun kuvvet ve şevketi nispeten bir derecede artmış ve dünyanın her tarafında iş adamlarına mahsus olan faaliyet sahası asgarî dereceye düşmüş, diğer taraftan idarî ve siyâsî sahalarda tek Parti, tek Şef sistemi bürokrasinin nüfuz ve kudretini âzamî dereceye çıkarmıştır. Tek Parti, tek Şef sisteminin tabii bir neticesi olarak şeklen millet tarafından seçilen milletvekilleri, belediye ve ticaret Odaları âzası ve bu gibi halk mümessilleri, bürokrasi mahiyetinden pek uzak sayılmazlardı. Pek kalil bir zümreden ibaret olan tek Parti zimamdarlarının görüşlerine uymayan halk mümessilleri gözden düşer ve bir daha seçilmezler, esasen bu «mansup halk mümessilleri» büyük ekseriyet itibariyle memurluktan yetişme ve memuriyet hayatı haricinde hiçbir geçim vasıtasına malik olmayan unsurlardan ibaret olduğundan, halk mümessillerine mahsus olan fikrî istiklâllerini kullanmak vaziyetinde değillerdi.

Bu şerait dairesinde memlekette «bürokrasi» tesirinden âzade, serbest iş ve iktisat hayatından kuvvet alan bir burjuvazinin teessüs edeceğini ve binnetice hakikî demokrasinin kurulacağını beklemek abesti.

Bundan dolayıdır ki «içtimaî bünye»miz Cumhuriyet devrinde bile son zamanlara kadar hissedilecek derecede bir değişiklik gösterememiş ve Ziya Gökalp üstadımızın tâbirince hükûmet ile millet arasında «müteakıl tufeylilik – parasitisme naturel», eskisi gibi devam etmiş, demokrasi sahasında mühim ileri adımlar atılamamıştır. Meselenin en feci tarafı şudur: Son zamanlarda iş ve iktisat erbabının şuurlanması neticesinde memlekette iktisadî demokrasiye doğru mühim adımlar atılmış, burjuvazi sınıfları az çok seslerini duyurmağa başlamış olduğu halde itiraf etmeliyiz ki, iliklerimize

kadar işlemiş olan bürokrasi veya kapı kulu zihniyeti henüz ruhumuzdan sökülüp atılamamıştır. Bu acı hakikatin en son, en belîğ tezahürünü Büyük Millet Meclisinin son bir kararında görürüz.

(Son günlerde Büyük Millet Meclisinde bütçe müzakereleri sırasında Milletvekilleri tahsisatını münakaşa mevzuu olmuştu. Bağımsız bir milletvekili bu tahsisatın eski hâle icrânını, yani 1200 liradan 850 liraya tenzilini teklif etmişti. Meclis ittifakla bu teklifi reddetmiştir. Bu ret kararının isabet veya isabetsizliği üzerinde – sadet harici olduğu için- duracak değiliz. Bizi bu hususta ilgilendiren nokta, bu ret kararının mucip sebebidir. Bu mucip sebebe göre, milletvekillerinin tahsisatı indirilirse, bu şerefli vazife irat sahiplerine münhasır kalacakmış.)

Bu mucip sebebi ileri sürenler belki farkına varmayarak yukarıda işaret ettiğimiz bürokrasi zihniyetinin bir tezahürüne zebun olmuşlardır. Bu zihniyete göre memleket mukadderatının idaresi ancak maaşla geçinen, geçim zaruretiyle hükûmet kapısına bağlı olan adamlara yakışır. Serbest iktisadî hayattan veya serbest mesleklerden yetişen adamlara memleket işleri tevdi olunamaz. Acaba irat sahibi olmak mânevi bir şaibemidir ki, milletvekilliği gibi şerefli bir vazife onlara lâayık görülüyor? Bu memlekette kendi şahsî gelirleriyle geçinen, Hazine tarafından verilecek dolgun maaşlara muhtaç olmayan Adnan Menderesler, Fahrettin Kerimler⁹⁶, Kara⁹⁷ ve Akosmanlar⁹⁸, Koç'lar, Nemli'ler⁹⁹ az mıdır? Dolgun maaşlardan mustağni yüzlerce münevver iş adamlarımız yok mu? Garp âleminin her tarafında teşrii meclisleri dolduran, umumî hayata hizmet eden çeşitli umumî müesseselerin başında hulunan bu kabil unsurlar değil mi? Dünyanın her tarafında burjuvazi sınıflarına mensup serbest iktisat ve serbest meslek erbabı, demokrasi idarelerinin belkemiğini teşkil etmiyor mu?)

İş adamlarının Garp âleminde oynadıkları rollerden uzun uzadıya bahsetmeğe lüzum var mı? İkinci Umumî Harbî, demokratik

⁹⁶ Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay (1900-1988): Eski İstanbul Valisi. (derl. notu)

⁹⁷ Burada bahsedilen kişiler muhtemelen Menderes hükûmetinde Devlet Bakanı olan ayrıca İçişleri Bakanlığı da yapan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu (1900-1978) ve/veya eski DP Manisa milletvekili Adnan Karaosmanoğlu (1914-?) dir. (derl. notu)

⁹⁸ İşadamı İzzet Akosman. (derl. notu)

⁹⁹ Dönemin önemli tüccarlarından Mithat Nemli. (derl. notu)

memleketlere kazandıran, generallerden ziyade, bir günde koskoca bir vapur imâline muvaffak olan Kaiser'ler, tank, tayyare, atom bombası vesair harp materyalini bol bol yetiştiren sanayi erbabı ve iş adamları değil mi? Tarih sahifelerine bir göz gezdirirsek eski tâbirle, düveli muazzamayı düveli muazzama yapan, mensup oldukları memleketlere boylarından kat kat büyük müstemlekeler kazandıranların, devlet adamlarından ziyade, iş adamlarından ibaret olduğunu görürüz. İngilterenin, Fransanın, Felemenkin ve Portekizin asırlardan beri işgal ettikleri koskoca müstemlekelerle sahip olmalarını sağlayan kahramanlar, kılıç sallayan, şehamet eserleri gösteren fatihlerden ziyade, topu tüfeği olmayan, yalnız akıl ve zekâlarını cesaret ve metanetle kullanan iş adamlarıdır. Müstemlekeci devletler iş adamlarının açtıkları yolları takip ederek, vatandaşlarının yerleştikleri yerlere bayraklarını dikmişler, o yerleri muhafaza etmek ve kıymetlendirmek için tedbirler almışlardır. Tarih kitaplarında tafsilâtiyle izah olunduğu veçhile, yüzlerce milyon nüfuslu muazzam Hindistan İmparatorluğunu Büyük Britanya'ya peşkeş çeken, Londrada 1559-60 tarihinde, yani iki buçuk asır evvel teşekkül eden «Compagnie des Marchants Trafiquants des Indes» kumpanyasıdır. Bu kumpanyanın muvaffakiyetlerini gören Fransız tüccarları, İngiliz kumpanyasına rakip olarak «Compagnie des Indes Orientales» namıyla başka bir şirket kurmuşlar, bir kaç sene sonra Danimarka, İspanya, Almanya ve İsviçrede teşekkül eden buna mümasil kumpanyalar dahi faaliyete başlamışlardır. Bu kumpanyaların hemen hepsi, mensup oldukları devletlere koskoca memleketler sağladılar, fakat bunların içinde en ziyade muvaffak olan İngiliz kumpanyasıdır. Çünkü Büyük Britanya bu akıncı iş adamlarına karşı kadirşinas davranmış, iş adamlarının yerleştikleri memleketlerin idaresine memur umumî valileri kumpanya mensupları arasından seçmiş, devlet memurları her zaman iş adamlarıyla samimî surette işbirliği yapmışlardır.

İşte Büyük Britanya'nın Hindistan İmparatorluğunda vesair memleketlerinde görülen muvaffakiyetinin sırrını, bu kahraman (kahraman tâbirini burada Karlayl'ın meşhur *Heros* kitabında kasdettiği harikulâde adam mânasında kullanıyoruz)¹⁰⁰ iş adamlarının hamiyetli, şuurlu gayretleriyle, hükûmet adamlarının kendileriyle

100 Thomas Carlyle (1795-1881): İskoçyalı yazar, denemeci ve tarihçi. Sözü edilen eser *On Heroes, Hero Worship and the Heroic in History* idi. Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Carlyle (derl. notu)

samimî surette işbirliği yapmalarında aramalıdır.

Mensup oldukları memleketler için refah ve servet kaynağı olan müstemlekeleri kazandıran iş adamlarıyla burjuvaziye mensup diğer unsurlar, son asırlarda anavatanların içtimaî, medenî ve iktisadî kalkınmaları hususunda dahi baş rolleri oynamışlardır ve elân oynamaktadırlar. Hele bugün dünyanın en zengin, en kudretli, en muhteşem ülkesi olan Birleşik Amerika, bugünkü hâle ancak ve ancak iş adamlarının himmet ve gayretleriyle gelmiştir. Ziraî ve sınaî istihsâlleri âzamî dereceye çıkaran milyarlarca bâliğ olan teberrularile üniversiteler, hastaneler kuran türlü türlü hayır ve kültür müesseseleri vücade getiren ve yaşatan onlardır. Birinci ve İkinci Umumî Harplarda, 1930 gibi buhranlı zamanlarda, muvakkat bir zaman için, mesûl makamların başına geçerek hükûmete terettüp eden tanzim vazifelerini başaranlar yine onlardır.

Gerek Avrupa ve gerekse Amerikada bu iş adamlarından öyle kahramanlar yetişmiştir ki memleketlerine ifa ettikleri fevkalâde hizmetler pek az devlet adamlarına müyesser olmuştur. Almanya'da 300 küsur sınaî müessesenin başına geçip harpten evvelki Almanyanın iktisadî kalkınmasında başlıca rolü oynayan meşhur Ratenau'lar¹⁰¹, Volf'lar, Ford'lar dünya tarihinin en şerefli sahifelerini işgal eden simalardır. İsveç, Hollanda, İsviçre gibi memleketlerde dahi öyle kahramanlar yetişmiştir ki, vücade getirdikleri eserler yalnız kendi memleketlerinin değil, bütün medeniyet dünyasının terakki ve tealisine hizmet etmiş ve etmektedir.

İş adamları meyanında yetişen kahramanların yarattıkları eserler yalnız kendilerine menfaat temin eden sahalarda değildir. İş adamlarından öyle kahramanlar yetişmiştir ki, en büyük gayretleri ve muvaffakiyetleri sosyal sahalarda dahi tecelli etmiştir.

İşte mamulleri dünyanın her tarafında şöhrat ve rağbet bulan Zeiss müessesesi. Kıymeti ve sabit sermayesi milyonlara bâliğ olan müessese, sahibi tarafından işçi ve müstahdemlere vakfolunmuştur. Gerek Avrupada ve gerekse Amerikada yüzlerce müessese sahibi vardır ki, sosyal kanunların hükümleri fevkinde işçi ve müs-

101 Walther Rathenau (1867-1927): Bir Alman sanayicisi, siyasetçisi, yazar ve devlet adamıydı. Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/Walther_Rathenau (derl. notu)

tahdemlerin huzur ve refahını temin etmek kaygusu ile fevkalâde fedakârlıklara katlanırlar.

Bu müesseseler içinde Hollandada Gerhard Philips¹⁰² namında bir iş adamı tarafından kurulan ve 20 amele ile işe başladığı halde, bugüne 80.000 amele çalıştıran müessese emsali meyanında örnek olarak gösterilebilir. Bu müessesede kanunun fevkinde kendine mahsus ve amele murahhasları tarafından idare olunan muazzam sosyal müesseseler vardır. Yalnız son iki sene içinde ameleye mahsus olarak 5000 yeni mesken inşa ettirmiş, yalnız ihtiyarlık sandığının sermayesi 90.000.000 Florine bâliğ olmuştur. Amele çocuklarının talim ve terbiyeleri için sosyal müesseseler tarafından mektepler açılmış, boş zamanlarını geçirmek için ameleye mahsus eğlence yerleri tesis olunmuştur.

Şüphesiz ki bu gibi müesseselerde işçiler kendilerini, kendi kendine dönen bir zincirin cansız bir halkası değil, müessesenin canlı, şuurlu ve verimli bir uzvu telâkki ederler. Böyle müesseseler vücuda getiren iş adamları sosyal sahada elbette kahraman vâfına lâyıktırlar.

Memleketimize gelince; hiç şüphe yok ki iş adamlarımız Garp âlemindeki akran ve emsâlinin seviyesine erişmekten pek uzaktırlar. Umumî ve içtimaî hayatımızda kendilerine yakışan rolleri oynamak vaziyetine henüz gelememişlerdir. Bu itibarla, Fransız sosyoloğunun yukarda işaret ettiğimiz «memleketinizde henüz burjuvazi yoktur» mealinde sözlerini yersiz ve asılsız addetmek mümkün değildir. Şu kadar ki; demokrasinin belkemiği mesabesinde olan burjuvazinin henüz uzuvlanmadığını kabul etmekle beraber, âti için kötümserlik beslemeğe mahâl yoktur. Bugün memlekette burjuvazinin nüvesi kök budak salmıştır. İş adamları yer yer şuurlanmış, dile gelmiş, sesini duyurmak vaziyetinde bulunmuşlardır. Şimdiye kadar ferdi iktisat faaliyet sahasını daraltmış olan devletçiliğin ferdi iktisada ait olan sahadan çekileceği ümit olunabilir. Garp âleminde harikalar yaratan Ratenau'lar, Kaiser'ler, Philips'ler gibi kahramanlar yetiştiren cevher milletin ruhunda ve iş adamlarımızda eksik değildir. Yakın bir âtide memleketimizde

102 Gerard Philips (1858-1942): Hollandalı bir sanayici olup dünyaca ünlü NV Philips Gloeilampen Fabrieken firmasının kurucusu ve ilk başkanıdır. (derl. notu)

demokrasinin beklemeği olabilecek bir burjuvazinin neşvünema bulacağı ümit olunabilir. Bizi endişeye sevk edebilecek yegâne âmil, yukarda işaret ettiğimiz hükûmetçilik, daha doğrusu bürokrasi ve eski tâbirle kapı kulu zihniyetinden ibarettir. Meşum bir mâzinin yadigârı olup her ileri adım için vatandaşı devlete bel bağlamağa sevk eden bu zihniyet ortadan kalkmadıkça, burjuvazi ve binnetice iktisadî demokrasi, Garp âleminde olduğu kadar gelişemez.

Şurasını da dikkat nazarında tutmalıdır ki; burjuvazi sınıflarının gelişmesi lâıyk olduğu mevkie erişmesi, Kemâlist rejimimizin babası olan Atatürk, muhtelif nutuklarında belirttiği veçhile, iş adamında yalnız kendi menfaatini gözeten bir fert değil, bütün etvar ve evzâında milletin hayır ve selâmetini göz önünde bulunduran bir vatandaş görmek isterdi, memlekette bir çok Türk milyonerleri görmekle bahtiyar olacağını, fırsat buldukça tekrar etmekten geri kalmadı.

Atatürk'ün bu dahiyane görüşü, bugün bütün medeniyet âleminde iş adamı hakkındaki telâkkilere tamamiyle uygundur. Eskiden iş adamının yalnız kendi kârını ve menfaatini düşünen bir kimse olduğu yolunda bir kanaat hâkimdi. Bugün artık bu kanaatin büsbütün yanlış olduğu ilmî anketler neticesinde taayyün ve tahakkuk etmiştir. Bu anketlerin en mühimi, bu telâkkilerin ne kadar nazârî ve ne kadar hakikattan uzak olduğunu ispat etmek maksadıyla, iktisat âlimlerinden H.De Mann'ın 1931 senesinde *Revue Economique Internationale*'de «kâr ve randıman» hakkında neşrettiği bir etüdüne mesned olarak dünyanın en büyük iş adamları nezdinde yapmış olduğu ankettir. H. De Mann fabrikalarından, ticarethanelerinden senede milyonlarca gelir temin eden iş adamlarına kâr için mi bu kadar çalıştıklarını sormaktadır. Bütün iş adamları bu muvâfık hayretle karşılaşmışlar ve bir kere artık servet sahibi olduktan sonra kâr için çalışmanın mânasız olacağını söylemişlerdir. Bu iş adamlarından birisinin cevabı cidden şayanı dikkattir. Kendisi kazancın için çalışmak şöyle dursun, kazandığı için ne kadar bedbaht olduğunu anlatmakta: «Milyonlar kazandığım için karım şirazesiz bir hayat sürmekte, kızım akla gelmeyecek çılgınlıkları yapmakta, oğlum acınacak derecede sefih bir hayat yaşamaktadır. Ben sabah yediden akşam dokuza kadar fabrikada didinir, çırpınır ve akşam eve gelince karımı, çocuklarımı etrafıma toplayıp doğru dürüst bir

yemek bile yiyemem. Bu kadar kazanmasam, belki ben de saadet ve huzur yüzü görürüm. Fakat ne yapalım ki bu fabrika her şeyden evvel benim eserimdir. Benim için bu müessesenin öyle büyük bir manevî kıymeti vardır ki, onun bakası için her türlü felâkete katlanmağa hazırım» demektir.

Anketi yapan ilim adamı, tatbikî ve nazarî etütlerden sonra, iliberal nazariyelerin kâr mistiğinin yanlış bir görüşten galat olduğunu, iş adamının da herkes gibi kalbi olan, cemiyetin manevî kıymetlerini benliğinde duyan, kazanç hissinden ziyade insanî hislerin tahtı tesirinde hareket eden bir insan olduğunu ispat etmektedir.

Netice olarak şuna emin olmalıyız ki; bu hususta muvaffak olmak, Garba, hakikî demokrasiye doğru mühim bir merhale aşmak neticesini vereceği gibi, Atatürk'ümüzün ruhunu şâdedecek muazzam bir inkılâp hamlesi teşkil edecektir.¹⁰³

SANAYİ POLİTİKAMIZ VE DEVLETÇİLİK UMUMİ SANAYİ KONGRESİ'NİN DİKKAT NAZARINA

*Anayasa kuvvetiyle kurulan bürokrasi
saltanatı ancak anayasa kuvvetiyle
yıkılabilir. Devletçiliği çerçevelemek
meselesi halledilmezse sanayi
kalkındırma hareketi kolaylıkla
gelişemez. Amme menfaati bakımından
kurulmasına lüzum görülen yeni devlet
işletmeleri kanunu mahsus mevzuu
olmalıdır.*

Bundan evvel bu sütunlarda belirtildiği veçhile sanayi politikamız vuzuh ve istikrar bulmaktan henüz pek uzaktır. Sanayi âlemimizde büyük bir huzursuzluk âmili olan bugünkü müphem ve muğlâk vaziyetin, yakında Ankarada toplanacak olan Umumî Sanayi Kongresi'nde tetkik mevzuu olacağını ve bu vaziyete son vermek için mühim tedbirler ve çareler öne sürüleceğini ümit etmek yerinde olur. Sınai kalkınmamız için büyük bir engel olan bu vuzuhsuzluk ve istikrarsızlık amilleri çoktur. Bunları ayrı ayrı yazılarla bu sütunlarda izah etmeğe çalışacağız. Şimdilik bu âmillerin en mühimi olan devletçilik umdesini ele alacağız.

Anayasamızda yer bulmuş olan devletçilik, Cumhuriyet devrinin bidayetinden beri hükûmetimizin sınai ve iktisadî siyasetine hâkim oldu ve elân hâkim olmaktadır. Sabık iktidar son senelerde çerçevesiz, kayıtsız şartsız devletçilik siyasetinin ifrat hareketlere meydan verdiğini, ferdî iktisadî akamete mahkûm ettiğini ve bu illahlarla memleketin sınai ve iktisadî kalkınmasını kösteklediğini takdir ederek devletçilik umdesini çerçevelemek ve ferdî iktisada alt olan sahayı ayırıp serbest bırakmak lüzumunu ilân etmişti. Yeni iktidar dahi daha muhalefette iken bu hakikatı teslim ederek şahsî

teşebbüse dayanan sınaî ve iktisadî politikasını kendine mal etti ve bu siyaseti programının en mühim parolalarından biri olmak üzere kabul ve ilân eyledi.

Buna rağmen şimdiye kadar fiilî sahada, devletçilik ve ferdî iktisat sahalarında belli başlı bir değişikliğe şahit olmadık, devletçilik siyasetini çerçevelemeğe, ferdî iktisadî harekete getirmeğe medar olacak ciddi hiçbir teşebbüse tevessül olunmamıştır. Acaba neden? Eski ve yeni zıamdarların bu husustaki sözleri bol bol vaatleri samimi değil midir?

Bu samimiyetten şüphe etmeğe hakkımız yoktur. Fakat eski ve yeni zıamdarlarımızın ileri sürdükleri yeni siyaset ve yeni istikamet ancak bir ideoloji mahsulünden ibarettir. Zıamdarlar bu ideolojiyi kuvveden fiile çıkarabileceklerine samimî surette inandılar, ancak nesillerden beri ta iliklerimize kadar işlemiş olan hükûmetçilik ve bürokrasi zihniyetini hesaba katmadılar. Sosyoloji ilminde malûm ve müsellemler olan bir hakikattir: **idoloji ve hayat, ideoloji ve zihniyet, ideoloji ve gelenek büsbütün başka başka şeylerdir. Bu iki mefhum tearuz edince ekseriye ikincisi galebe çalar.**

Kökleşmiş zihniyetlerin ideolojiye karşı tagallüp ve tahakkümüne bir delil aramak lâzım gelirse demokrasinin memleketimizde Cumhuriyet devrinin bidayetinden beri geçirdiği safhaları göz önünde bulundurmamak kâfidir. Kemalist inkılâbından sonra memleketimizde demokrasi ideolojisini samimî surette kabul etmeyen kimse kalmamıştır. Buna rağmen, şimdiye kadar antidemokratik kanunların ve icraatın umumî hayatımızda belli başlı roller oynamadığı günleri görmedik. Kimsenin inkâr edemediği bu hakikati ifade etmiş olmak için, eski iktidarın son başvekili sayın Şemsettin Günaltay «şimdiye kadar demokrasinin ancak A merhalesini aşabildik» mealinde mübalâğalı bir söz sarfetmiş ve «idare makinemiz A dan Z ye kadar bozuktur» diyen diğer bir başvekilin tarihî sözüne bir nazire yapmıştır. Kemalist inkılâbının en mühim esaslarından biri olan devletçilikte dahi ideoloji ile fiiliyat arasında tezatlar göze çarpmaktadır. İnkılâbımızın babası olan Atatürk, devletçilik tarifini pek belîğ, pek kat'î bir vecize ile yapmıştı: «Ferdin yapmadığını devlet yapar.» Ne Atatürk'ün hayatında ne de irtihalin-den sonra, bu vecizeye aykırı hiçbir söz sarfolunmamıştır. Halbuki

tatbikatta devletçilik, bu vecizenin ruhuna ve mânasına büsbütün aykırı bir şekilde tecelli etmiştir. Bundan sonra dahi aynı şekilde tecellilere şahit olmayacağımızı kimse temin edemez. İktisadî devlet teşekkülleriyle Tekel idaresi tarafından yüzlerce milyon liralık işletmeler kurulurken, Atatürk'ün bu vecizesi üzerinde bir dakika bile durulmadı. Durulmuş olsaydı, devlete vergi gelirleri sağlamaktan başka hiçbir hikmeti vücudu olmayan Tekel İdaresi yüzbinlerce lira sarfiyle gazoz gibi maddeler istihsaline mahsus fabrikalar kurarmıydı? Sümerbanka ait iplik ve dokuma fabrikaları meydandadır. Milyonlarca lira sarfiyle bu fabrikaların tevsii bugün bile bahis mevzuu olmaktadır. Ferdin iplik ve dokuma imalciliğini yapamayacağını iddia etmek mümkün müdür? Bunun gibi daha nice işletmeler vardır ki, Anayasaya dercedilmiş olan devletçilik ruhuna aykırıdır. Bunların ferdi iktisat sahasını daraltmaktan başka hiçbir rolleri olmamış, hattâ bunlardan bazıları gayri iktisadî oldukları için kapatılmış ve bundan dolayı devlet hazinesi büyük zararlara maruz kalmıştır.

Bürokrasi veyahut devlet kapitalizmi zihniyetiyle Anayasa ruhuna, memleketin iktisadî menfaatına aykırı işler yapan memur veya vekilleri mes'ul tutmak bir an için olsun kimsenin hatırına geldi mi? Hayır gelmedi ve gelemezdi. Çünkü bizde devletçilik tatbikatının hakikî saiki, Anayasadaki devletçilik umdesi değil, her hareket ve teşebbüsü nesillerden beri hükûmete irca eden bürokrasi zihniyeti ve bürokrasi saltanatıdır. Anayasadaki devletçilik umdesi, bu eski zihniyetin iktisadî sahayı dahi istilâ edebilmesi için kapıyı açmış ve bu suretle kendisine iktisat âleminde cereyan serbestisi sağlamıştır.

Bir çeyrek asırdan beri Anayasaya aykırı tezahürlere ve tatbikata meydan veren bu köhne zihniyet ruhlarımızdan silkilip atılmadıkça «devletçiliği çerçevelemek, hususî teşebbüsü desteklemek, bürokrasiyi kösteklemek» gibi hoş ve güzel formüllere dayanarak bundan sonra anayimimizde hususî teşebbüsün neşvünema bulacağına, yerli sermayeye ecnebi sermaye ve ecnebi tekniğinin katılacağına ve bu sayede anayimimizin kalkınması sağlanacağına inanmak pek zordur.

Şimdi artık bütün okuyucuların dudakları üzerinde belirmesi tabii olan mukadder bir suale cevap vermek gerekir:

Yukarda zikri geçen güzel ve parlak formüllerin ruh ve mânasını

kuvveden fiile çıkarmak, eski sakim zihniyetlerin kökünü kurutmak için hiç çare yok mu?

Elbette vardır: Anayasa kuvveti. İzah edelim:

Devletçilik, daha doğrusu ferdi hiçe sayan eski bürokrasi zihniyeti, ancak anayasa kuvvetiyle sanayi hayatımızı hâkimiyeti altına almış, serbest ferdi iktisada ait sanayi sahasının hâkim noktalarını fuzulî bir surette işgal etmiştir. Mütecaviz bir düşmanı geri püskürtmek için aynı kuvvette bir silâhla taarruz etmekten başka çare yoktur. **Bu itibarla devletçilik kisvesine bürünmüş olan bürokrasi zihniyetine Anayasa kuvvetiyle mukabele etmek zarureti aşikârdır.**

Anayasadaki devletçilik umdesinin ruhunu ifade eden Atatürk'ün vecizesi elimizdedir: «Ferdin yapamayacağı işleri devlet yapar.» Aynı vecizeyi mukabil mefhumu ile Anayasaya dercetmek pekâlâ mümkündür: «Ferdin yapabildiği işleri devlet yapmaz.»

Anayasanın sarîh ve katî bir yasağı meydanda bulunursa, hiçbir bürokrat veya vekil, hattâ sosyalizme yaklaşan bir ideoloji ile meydana çıkabilecek olan hiçbir İktidar Partisi, ferdin yapabileceği işlere kolay kolay el süremez.

Atatürk'ün vecizesini mukabil mefhumu ile Anayasaya dercetmekle meselenin tamamıyla halledilmiş olmayacağını bilmez değiliz. Geride halli pek müşkül olan bir «takdir» meselesi kalır. Bir işin fert tarafından yapılıp yapılamayacağını kim takdir edecek ve bu takdiri yapmak için hangi ölçülere, hangi kıstaslara riayet olunacaktır? Anayasa bu meseleler hakkında hükümler bulunmıyacak mı?

Bu ve bu gibi noktalar üzerinde ancak hukukçu olmayanlar durabilirler. Hukuk ilmiyle az çok ilgili olanlar pekâlâ bilirler ki, Anayasa ancak devletin idaresine hâkim olması lâzım gelen ana hatları tâyin eder. Tâli hükümler, ayrı ayrı kanunlar, kararnameler, nizamnameler ve talimatnamelerde bulunur. Meselâ Anayasaya göre millî hâkimiyet Büyük Millet Meclisine aittir. Büyük Millet Meclisi ne suretle vazife ifa eder? Bu ve bu gibi hükümler, mahiyetine göre kanun, kararname, nizamname veya talimatname mevzuu olarak ele alınır.

Bu yazımızda bahis mevzuu olan «takdir salâhiyeti» Anayasanın ruhuna taallûk etmesi itibariyle icraî kuvvete bırakılamaz, bu gibi

salâhiyetler ancak bizzat Büyük Millet Meclisi tarafından kullanılabilir. Bu itibarla icraî kuvvet âmme menafii bakımından yeni bir işletme kurmak lüzumuna kail olursa, Büyük Millet meclisine bir kanunu mahsus teklif eder. Büyük Millet Meclisi, teklifi yalnız ferdin bu işi yapıp yapamayacağı zaviyesinden değil, memleketin sınaî ve iktisadî kalkınmasıyla alâkadar daha birçok zaviyelerden tetkik eder. Fakat her şeyden evvel hükûmet tarafından teklif edilecek olan her bir işletme için takdir hakkına esas olmak üzere, devlet sanayinin ana hatlarını tayin eden bir devlet sanayi kanunu çıkarmak zarureti aşîkârdır. Bu kanunda kabul edilmesi lâzım gelen birçok esaslar vardır. Misal olarak bunları zikredebiliriz:

a) Devlet sanayiinde kâr maksadı gözetilemez. Fevkalmemûl bazı konjonktürler neticesinde kâr olursa, kârın bir kısmı ihtiyat akçesine ayrılır, bir kısmı işçilere mahsus sosyal hizmetlere hasr ve tahsis olunur.

b) Devletin elinde bulunan sınaî işletmeler, talep vukuunda, bazı ahkâm ve şerait dairesinde, hususî teşebbüse devrolunur.

c) Kurulacak olan işletmede âmme menfaati gözetilmesi şarttır. Âmme menfaatının tarifi ayrıca üzerinde uzun boylu durulması icap eden bir meseledir. Şimdilik geçende İstanbul Belediyesi sınaî işletmelerinin ıslâhı meselesini tetkik etmek için İsviçreden celbedilen ve dünya çapında mâruf profesörlerden mürekkep mütehasşis heyet tarafından Belediye Başkanlığına verilen rapordan bu meseleye dair olan fıkrayı nakletmekle iktifa ve ileride bu meseleyi yine bu sütunlarda ayrıca tetkik mevzuu ittihaz edeceğiz.

«Bugünkü doktrinin umumî temayülüne göre iktisadî faaliyetlerin âmme iktisadına ilhakı için şu vasıfları ihraz etmesi lâzımdır:

1- Umumun menfaatıyla alâkalı bir iktisadî ihtiyaç olmalıdır.

2- Halk için hayatî bir ihtiyaç teşkil etmeli ve milletin emniyeti ile alâkalı olmalıdır.

3- Faaliyetin mahiyeti, teşebbüsün fiilî veya hukukî bir inhisarla işletilmesini zarurî kılmalıdır.

4- Bu imtiyazlı vaziyet sebebiyle normal şartlar altında sosyal hizmetlerini ifa edebilmesi için teşebbüs, alâkalı âmme müesseselerine mâkul varidat temin etmelidir.

5- Fevkalâde şartlar altında (buhran, harp, hizmetin tamamen

sosyal bir vasıf ihraz etmesi gibi) zararlarla da olsa, teşebbüs, faaliyete devam edebilmelidir.

Sanayi kalkınmasını sağlayabilecek diğer esaslar hakkındaki görüşlerimizi bundan sonraki yazılarımızda izaha çalışacağız.¹⁰⁴

104 *Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 32, Mart 1951, s. 13-16. Bu yazı aynı zamanda *Türkiye İktisat Mecmuası*, 1951 *Umumi Sanayi Kongresi Özel Sayısı*, Nisan 1951 tarihli nüshasında da yayınlanmıştır.

TİCARİ MÜLKİYET MESELESİ

Ticari Mülkiyet anketimize yedi Ticaret ve Sanayi Odasından daha cevap almış bulunuyoruz. Bu odalar: Ceyhan, Denizli, Gümüşhane, Isparta, İzmir, Ordu ve Trabzon Ticaret Odalarıdır.

Isparta Ticaret ve Sanayi Odası, ticarathane kiralalarının durumunun anketteki şekilde, muhitlerini ilgilendirmedeği mütalâsiyle, ankete cevap vermemektedir. Ordu Ticaret ve Sanayi Odası bu husustaki mütalâasını kanun çıktıktan sonra serdedeceğini bildirmektedir.

Kalan cevaplara göre Ceyhan, İzmir ve Trabzon Ticaret ve Sanayi Odalarında ticarethane, mağaza ve depo sıkıntısı vardır. Denizli ve Gümüşhanede bu sıkıntı yoktur.

Ceyhan, Denizli, İzmir ve Trabzon'da kiralarda, harpten evvele nispetle, bir gayri tabiiik müşahade edilmektedir. Gümüşhanede bu gayri tabiiik ehemmiyetsiz derecededir. Aynı Odalara göre Millî Korunma Kanunu kaldırılırsa geniş ihtilâflar başlayacak, Gümüşhane Ticaret ve Sanayi Odasına göre vaziyette bir değişiklik olmayacaktır.

Ticari mülkiyet hakkındaki suale gelince: Ceyhan, Denizli ve Gümüşhane Ticaret ve Sanayi Odaları bu hakkın kabulüne taraftar bulunmamakta, İzmir ve Trabzon Ticaret ve Sanayi Odaları ticari mülkiyetin tesisini istemektedirler. Bu hususta verilen cevaplar şöyledir:

CEYHAN TİCARET VE SANAYİ ODASI- Gedik hakkı yerine ticari mülkiyet prensibinin kabulünü muvafık görmüyoruz.

DENİZLİ TİCARET VE SANAYİ ODASI- Uzun müddet bir mecuru işgal edenler lehinde ticari mülkiyet prensibinin kabulünü muvafık göremiyoruz. Kira ücretlerinin tamamen serbest bırakılmasının bugünkü ticari prensiplere daha uygun düşeceğini ve bu halin iktisadi sahada daha müfit neticeler vereceğini umuyoruz.

GÜMÜŞHANE TİCARET VE SANAYİ ODASI- Eski mevzuatımızda uzun zaman bir mecuru işgal eden kimseler lehine tanınan

gedik hakkına yakın modern bir hakkın kabul edilmesi prensibine esas itibariyle taraftar değiliz.

İZMİR TİCARET VE SANAYİ ODASI- Alâkadarlar ticarî mülkiyet prensibinin kabulünü muvafık görüyorlar ve bu hususta İstanbul Tüccar Derneğinin yazısına ekli mütalâasını tamamen kabul ediyorlar.

TRABZON TİCARET VE SANAYİ ODASI- Eski gedik hakkı yerine mecuru en aşağı on sene olmak üzere gediği kullanmış ve şehirlerin belirli yerlerinde mevcut ticarethane ve mağazalar peştemallik yerine kaim olmak üzere iyi tertiplenmiş bir ticarî mülkiyet ihdasında fayda tasavvur etmekteyiz.

Ceyhan, İzmir ve Trabzon Ticaret ve Sanayi Odalarının verdikleri cevaplara göre, bu bölgelerde ticarethanesini terkedenler, kolaylıkla başka bir ticarethane bulamazlar ve ticarethanesini terk eden tüccarlar, yeni bir mahalde ticarethane açarlarsa, işlerinin normal seyrine geniş ölçüde halel gelir. Denizli ve Gümüşhanede ise, ticarethanesini terk edenler kolaylıkla başka bir yer bulabilirler ve bu yüzden işlerine hiç bir suretle halel gelmez.¹⁰⁵

105 *Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 32, Mart 1951, s. 49-50.

MEMLEKET SANAYİİNİ KALKINDIRMA ŞARTLARI

Memleket sanayiinin temel dâvaları pek çok olduğu ve ancak birkaç gün sürecek olan kongrede bütün bu dâvaların ele alınması mümkün olamayacağı için kongrenin iştigal mevzularını hudutlandırmak lüzumu aşikârdır. Bu itibarla; kongre mesaisini «Memleket sanayiini kalkındırma» sahasına hasretmek ve yalnız memleketin muhtaç olduğu ve yeni sanayi teşebbüslerini teşvik, teshil ve tanzime matûf mevzuları ele almak tercihe şayan olduğu kanaatindeyim.

Memleket sanayiini kalkındırma meselesinde en evvel hatıra gelen mevzular şunlardır

1.- Devlet İşletmeciliği

Devlet işletmeciliği, ancak tarihî bir zaruret olarak mütalâa olunabilir. Bu tarihî devre artık maziye karışmış bulunduğundan, bundan sonra memleket sanayiini kalkındırması meselesinde devletin vazifesi ve rolü ancak teşvik ve tanzim sahalarına inhisar etmelidir. Bu hususta kongrece tereddüde meydan vermiyecek şekilde sarîh ve kat'î kararlar ittihaz olunmalıdır.

2.- Ferdî İktisat

Kârlı ve verimli gördüğü her teşebbüse girişmek hususunda elbette serbesttir. Bu hususta devlet tarafından tahdit ve takyit bahis mevzuu olamayacağı gibi, kayıtsız ve şartsız teşvik ve tergip olunamaz. Ancak; memleket sanayiini kalkındırma hususunda devletin teşvik ve tanzim faaliyetine ihtiyaç gösteren birçok teşebbüsler vardır. Teşvik ve tanzim müzaheretine esas teşkil edecek prensipler, kongrece müzakere olunması lâzım gelen başlıca mevzular meyanında bulunmalıdır.

3.- Sermaye Yatırımları

Memleketin bünyesine, potansiyeline ve hususiyetlerine uygun olacak olan bu prensiplere göre teşvik ve müzaherete lâyık görü-

lecek bu sınaî teşebbüslerin, peyderpey kuvveden fiile çıkmasını sağlamak maksadile, geniş mikyasta yerli ve ecnebî sermaye yatırımlarına (investissement) ihtiyaç vardır.

Halbuki maziye ait bazı ahvâl ve hâdisat dolayısıyla memleket-te emniyet sarsılmış ve bundan dolayı yerli ve ecnebi sermaye uzun vâdeli sermaye yatırımları hususunda pek çekingen davranmıştır. Bundan sonra sanayi kalkınma hareketinin icap ettirdiği yatırımları sağlamak için memlekette emniyet doğuracak yeni bir hava yaratmak zarureti vardır. Bu havayı yaratmadan, yerli ve ecnebi sermayenin uzun vâdeli yatırımları icap ettirecek teşebbüslere girişmeleri pek beklenemez. İşte bu yeni emniyet havasını yaratmak, sermaye yatırımlarını teşvik ve teshil için fevkalâde kanunî tedbirler almak, devletin vazifesidir. Yeni kanunlarla sağlanacak olan bu yeni tedbirlerin tatbikiyle işgal etmek üzere bir «Sermaye Yatırımları Teşvik Santralı» te'sis etmek münasip olur. Böyle bir santral «İsrail» de 29.3.1950 tarihli kanunla te'sis olundu. Bu santral elyevm faydeli ve verimli bir şekilde faaliyette bulunmaktadır. Memleket sanayiinin kalkınması hususunda pek büyük bir rol oynayabilecek olan bu santralın te'sis ve faaliyet tarzı ve programı hakkında kongrede esaslı ve şümüllü müzakereler yapılmalıdır.

Yukarıda bahis mevzuu olan meselelerin, kongrenin gündemine alınması münasip görüldüğü takdirde ona göre raporlar ve tebliğler hazırlanması için, şimdiden bilgi ve ihtisas erbabına müracaat olunması uygun düşeceği kanaatindeyim.¹⁰⁶

106 *Türkiye İktisat Mecmuası, 1951 Umumi Sanayi Kongresi Özel Sayısı, Nisan 1951, s. 35-36.*

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE: BİZDE TÜCCAR KİME DERLER?

Zahiren pek basit görünen bu suale cevap vermek kolay iş değildir. Dilcilere sorarsanız tâbirin lûgavi mânasına dayanarak «ticaretle iştigal eden kimselere derler» diye cevap verirler.

Hukukçulara sorarsanız ticaret kanununa bakarak «emniyet ve itibar esasları dairesinde iş gören zümredir» diye cevap verirler.

Eski zamanlardan arta kalan zihniyetlerden henüz kurtulamayan adamlara sorarsanız «her ne bahasına ve her ne vasıta ile olursa olsun para kazanmağa, ceplerini doldurmağa çalışan bezirgân ruhlu kimselere itlâk olunur» derler.

Atatürkün icazkâr inkılâp hamleleriyle memlekette ve cemiyetimizde hasıl olan yepyeni ve saf havaya sadık kalan inkılâp çocuklarına sorarsanız Atatürkün tarihe geçmiş olan şu sözünü tekrar ederler:

«Tüccar milletin emeği ve üretimini kıymetlendirebilmek için eline ve zekâsına emniyet edilen ve bu emniyete liyakat göstermesi gereken adamdır.»

Hadiselere objektif ve sosyoloğ gözüyle bakan güzideler kanaat ve samimiyetle şu cevabı verirler:

«Dünyanın her tarafında olduğu gibi memleketimizde dahi iki türlü tüccar vardır. Birisi hakiki diğeri sahtedir. Hakiki tüccarın cemiyetteki vazifesi ve fonksiyonu ulvî, yapıcı ve yaratıcıdır. Hakiki tüccar, millî iktisadımızın en mühim unsurlarından biridir. Millî servet kaynaklarımızı iç ve dış piyasalarda kıymetlendirmeye, iktisadi potansiyelimizin neşvünema bulmasına hizmet eden kârükesp erbabına; sahte tüccar bu vazife ve fonksiyonu suistimal ederek menfaatini cemiyetin zararında arayan her vasıtaya başvurarak vergi ve döviz kaçakçılığı yapan ve Ziya Paşanın tâbirince mali miri çalan kimseler itlak olunur.»

Biz burada dilcileri, hukukçuları, eski zaman zihniyetine zebun olanları, yepyeni bir zihniyet sahibi olan Atatürk çocuklarını, ob-

jektif görüş sahiplerini, bir tarafa bırakarak içtimaî şeniyet, Réalité sociale üzerinde biraz durmak istiyoruz.

İktisat âlemimize hangi zümre hâkimdir? Tüccar namını suiistimal eden sahte tüccar zümresi tarihe karıştı mı? Atatürkün bu sahada yapmak istediği inkılâp hamlesi tahakkuk safhasına geçti mi?

Bu mukadder sualleri cevaplandırmak için fazla iyimserliğe kapılmak istemiyoruz. Fakat şurası muhakkaktır ki Atatürkün ileri sürdüğü hakiki tüccar zihnieteti henüz tamamiyle tahakkuk etmemiş olmakla beraber bu hususta ticaret âlemimiz intikal sahasına ayak basmış bulunuyor. Bu intikal devrinde birbirine zıd olan hakiki ve sahte tüccar zihnietetleri daha bir müddet birbiriyle çarpışacak fakat nihayetinde birinci zihnietetin galip geleceğine ve Atamızın yaratmak istediği inkılâbın ergeç tahakkuk edeceğine iman etmek yerinde olur.

Bu imanı kuvvetlendirecek gelişmeler ve tezahürler eksik değildir. Bu cümleden olarak mesleki zümrelerin, iktisadi grupların günden güne organlaşması bunların günden güne taazzuv edecek grup ve zümre haline gelmesi bilhassa zikre şayan bir vakiadır. Corporation veya zümre ruhu, zümre tesanüdü, zümre rabıtası mesleki ahlâk için kuvvetli bir mesnettir. Birbirine bağlı, birbiriyle mütesanit zümre mensubini mesleki ahlâk bakımından birbirini murakebe eder.

Ancak şurasını itiraf etmek lâzımdır ki maziden arta kalan eski tüccar mefhumunun ergeç tarihe karışacağı ve bu mefhumun yerine inkılâp devrimize yakışan yeni mefhumun ve yeni zihnietetin kaim olacağı hakkındaki imanımızı rencide eden çatlak sesler eksik olmuyor.

Umumî harbin bidayetinde ihtikârla mücadele kanununun müzakeresi vesilesiyle devlet adamı mesuliyetini taşıyan zimamdarlar tarafından alelûmum tüccar zümresi hakkında Büyük Millet Meclisi kürsüsünde söylenen sözler bu çatlak seslerin cümlesindendir.

Tüccarın elini sıkımdan çekindiğini söyleyen esbak ticaret Vekillerinden birinin meşhur sözleri kailinin şahsiyeti itibariyle ehemmiyetle telâkki olunabilecek mahiyette değildir. Ancak son zamanlarda maruf ve muhterem bir muharririmizin sözlerinin hakiki tüccar arasında hayret ve teessürü mucip olduğunu belirtmekten vazgeçmem.

Bu kıymetli muharririmiz mürtecilerden bahsederken «*Büyük Doğu* tüccarı da kumarhanede yakalanmamış mıdır?» diyor. Belli ki burada «tüccar» tâbiri tezyif sadedinde kullanılmıştır. Yazının muharriri belli başlı inkılâp erkânımızdan olduğu için tezyif makamında kullanılan bu tâbirin sahte tüccara matuf olduğunu ve sürçü kalem kabilinden mutlak ifade ile kullanıldığını kabul etmek yerinde olur.

Kıymetli üstadımız pekâlâ bilir ki *Büyük Doğu* sahibi¹⁰⁷ ne hakikî, ne de sahte tüccardır. Onu sahte muharrir diye vasıflandırmış olsaydı kendisinin dahil olduğu «hakiki muharrir» sınıfını rencide etmiş olmazdı.¹⁰⁸

107 Burada kastedilen kişi Necip Fazıl Kısakürek'tir. (derl. notu)

108 *Vatan*, 28 Nisan 1951.

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE: SINAİ KALKINMAMIZ İÇİN LÜZUMLU ESASLAR

Sanayi kongresi bu hususta mühim kararlar verdi. Fakat bunlar kanun, nizam ve programa bağlanmadıkça, muhtar idare gibi müesseseler kurulmadıkça mühim adımlar atılabileceğine inanmak pek zordur.

Ticaret ve Ekonomi Bakanlığı tarafından tertip olunup 9 Nisan 1951 tarihinde Ankarada toplanan sanayi kongresi tam mânasile muvaffak olmuştur denilebilir. Kongreye ilim ve iş adamlarından 400 murahhas iştirâk etti, sınaî kalkınmayı ilgilendiren en mühim meseleler bilgi ve salâhiyetle ele alındı. Neticede memnuniyet ve ümit verici müsbet ve şümüllü kararlara varıldı.

Kongrenin bu başarılı neticelerini ehemmiyetli görmiyenler bulunabilir. Bunlara göre, bütün kongrelerde olduğu gibi, bu kongrede verilen kararlar da ancak temenni mahiyetindedir. Bunların ameli bir kıymeti yoktur. Ekseriya temenni safhasından ileri geçilmiyor. Nitekim 1948 senesinde İstanbulda bin küsür murahhasın iştirâkile toplanmış olan iktisat kongresinin kararları da maalesef aynı âkibete uğramıştır.

Kanaatimizce bu kötümser mülâhazalar yanlıştır. Çünkü sanayi kongresinde verilen kararların emsali gibi hükümsüz kalmıyacağını ümit ettirecek kuvvetli deliller ve mesnetler mevcuttur. Bu delil ve mesnetlerin en kuvvetlisi bu hususta hükûmetle iş adamları arasında bir görüş birliğinin tecelli etmesidir. Kongrenin mesaisini dikkat ve itina ile takip edenler pekâlâ görmüşlerdir ki verilen kararlar iktidar mevkiinde bulunan partinin programına uygun olduğu gibi Ticaret ve Ekonomi Bakanının açış nutkunda açıklanan hükûmetin prensip ve kararlarından da farklı değildir. Denilebilir

ki hükûmetin daveti üzerine kongreye yüzlerce murahhaslarile koşan iş adamları, hükûmeti kendi programı ve kendi prensipleri dairesinde icraata davet etmekten ve gayeye varmak için takip edilmesi lâzım gelen en doğru ve en pratik yolu göstermekten başka bir şey yapmadılar. Artık bundan sonra kongre kararlarının eski tâbirle «lafzı murat» hükmünde kalacağı zehabına kapılmak doğrusu aşırı kötümserlik olur.

İş birliğine Davet

Bizi ümide, iyimserliğe sevkeden âmillerin birisi Ticaret ve Ekonomi Bakanının açış nutkunda iş adamlarını işbirliğine davet etmesidir. Bakan diyor ki:

«Sözlerimi bitirmeden evvel sizlerden bir istirhamım olacaktır. Bilirsiniz ki kanunlar, nizamnameler hazırlanır ve çıkarılır. Fakat bununla iş bitmez. Bunları dikkat ve ihtimamla tatbik etmek lâzımdır. Bizim kurmak istediğimiz sistemde, yani iktisadi demokrasinin istilzam ettirdiği ademi merkezîyet sisteminde, sanayi politikamızın tedvininde hükûmetle eskisinden daha sıkı ve daha faal bir işbirliği yapmanız gerekmektedir. Biz ne kadar gayret edersek edelim mahdut teşkilâtımızla sanayin bütün şubelerini takip ve mürakabe edemeyiz. Sizler, Ticaret ve Sanayi Odaları, meslekî birlikleri, etrafında birleşerek, ihtiyaçları tesbit etmeğe, şahsî dilekleri objektif mütalebeler haline getirmeğe çalışmalısınız.»

Sayın Bakan emin olabilirler. İş adamlarında, kendi tâbirince «İktisadi demokrasi» mükemmel bir surette şuura gelmiş bulunmaktadır ve bu şuur günden güne neşvünema bulacaktır. Bunlar yalnız yarı resmi bir mahiyet taşıyan Ticaret ve Sanayi Odaları, meslek birlikleri, etrafında değil, İstanbul Ticaret Derneği gibi hür ve serbest meslek zümreleri etrafında birleşmiş ve organlaşmış vaziyetindedirler. Hükûmetle her hususta işbirliği yapmak suretile mesleki menfaatlerini korumağa ve binnetice memleketin iktisadî kalkınmasına hizmet etmeğe âmadedirler. İş adamlarının idare zılmamdarlarından bekledikleri yegâne şey, mevzuatta vuzuh ve hükûmetin icraatında istikrar ve kat'iyetten ibarettir. Kongrenin kararlarının ruh ve mânası da aynı merkezdedir.

Yeni bir Veçhe

Filvaki hükûmetin programında ve hükûmet mümessillerinin beyanatında bugünden, iktisadî demokrasi bakımından yeni bir veçhe, yeni bir istikamet göze çarpıyor. İş adamları bu husustaki gelişmeleri memnuniyet ve itminan ile takip ediyorlar. Fakat, iktisadi demokrasi sahasındaki yeni gelişmeler, kanun, nizam ve mevzuat şeklinde taazzuv etmedikçe iş adamları yeni istikamet tahakkuk safhasına intikal ettiğine kanaat getiremezler. Yakın mazinin ibret dersleri gözümüz önündedir. Devletçiliğin tatbikatında gördüğümüz aşırı hareketler muayyen bir programın, muayyen bir ideolojinin neticesi değil, eski zamanlar yadigârı olarak iliklerimize kadar işlemiş olan bürokrasi zihniyetinin tezahürleridir.

Malûm olduğu veçhile devletçiliğin banisi olan Atatürk bu umde için esas olarak ferdin yapamadığını devlet yapar vecizesini ilân etmişti. Buna rağmen kırtasiyecilik zihniyeti neticesinde bu esaslı vecize hiç sayılarak birçok ahvalde devlet kapitalizmine doğru kayılmıştır. Henüz ortadan kalkmamış olan bürokrasi zihniyeti neticesinde bugün olmasa bile yarın yeni istikamete, iktisadi demokrasiye aykırı işlere şahit olmayacağımızı kimse temin edemez.

Mazinin, yakın veya uzak bir âtide tekerrür etmiyeceğinden, günün birinde bürokrasi zihniyetinin şahlanmıyacağından, şu veya bu vesile ile hükûmetin rakip ve mürakip vaziyetinde karşılarına çıkmıyacağından emin olmak isteyen kongre her işin kanuna, nizama ve programa bağlanmasını talep etmektedir.

Kongre tarafından Alınan karar

Bu hususta kongre tarafından ittihaz olunan başlıca kararlar şöyle hülâsa olunabilir:

a- Devletin himaye ve müzaheretine ihtiyaç göstermeyen sınaî teşebbüsler serbesttir, devlet tarafından hiçbir kayıt ve şarta tâbi tutulmamalıdır.

b- Devlet ancak âmme hizmetleri, ağır sanayi, veya millî savunma sanayii ile ilgili mahiyette işletmeler kurabilir.

Ticaret ve Ekonomi Bakanı açış nutkunda aynı görüşü şu cümlelerle ifade etmiştir. Devletin doğrudan doğruya işletmeciliğe girmesi, tabiatı iktizası inhisarı mahiyette olan ve âmme karakterini

haiz işlere inhisar edecek... Mevcut işletmeleri peyderpey hususî teşebbüslere ve kooperatiflere devretmek üzere esaslar hazırlıyacaktır.

c- Bu gibi işletmelerin kurulması idari makamların indî takdirine bırakılmamalı, ancak yeter miktarda mütehassıslardan ve salâhiyetli iş adamlarından müteşekkil bitaraf bir heyet tarafından muayyen bir devreye mahsus olmak üzere kurulacak fabrikaların birer birer tayini tesbit edilerek bir programa bağlanmalıdır.

d- Bu program hükûmet tarafından tasvip olunduktan sonra Büyük Millet Meclisinin tasdikine arz edilerek kanunlaştırılmalıdır.

e- Memlekette sınai tesisler kurmak isteyen hususî müteşebbisleri teknik ve iktisadî bakımlardan tenvir ve irşat etmek, gerekirse bu tesislere ait her türlü etüdleri ve araştırmaları yapmak maksadile salâhiyetli mütehassısları içine alan muhtar bir sanayi enstitüsü kurulmalıdır.

f- Programa giren ve devlet tarafından bilhassa desteklenecek olan teşebbüsler için yapılacak yardımın mahiyeti ve ölçüsü hakkında bu enstitünün mütalâası alınmalıdır.

Kongrenin raporunda belirtildiği veçhile âmmе hizmeti bakımından hükûmetin ele almak zaruretinde bulunduğu işler programda tadadî bir surette taayyün ettikten sonra devlet ve hususî teşebbüs kendiliğinden birbirinden ayrılmış olacaktır.

g- Kongre politika âleminde vukuu melhuz olan değişiklikleri gözönünde bulundurarak kolaylıkla tadil olunabilen kanun ve nizamları dahi kâfi görmiyerek sınai teşebbüslere milyonlarca sermaye yatıracak olan yerli ve ecnebi sermaye erbabına tam emniyet telkin etmek maksadile devletin iktisadî faaliyetlerinin hududunu tayin edecek kıstasların anayasaya intikal ettirilmesi lüzumunu ileri sürmüştür.

Kongre, sanayiinin teşvik ve himayesi problemine dair daha birçok meseleler üzerinde durmuş ve birçok mühim kararlar vermiştir. Ancak kanaatimizce yukarıda izah ettiğimiz veçhile sanayi politikamızın ana hatları kongrenin mukarreratına uygun bir şekilde kanun, nizam ve programa bağlanmadıkça, kongre tarafından ileri sürülen irşat ve tenvir enstitüsü, mütehassıslar ve iş adamlarından müteşekkil muhtar idare gibi müesseseler kurulmadıkça sınai kalkınmamıza doğru mühim adımlar atılabileceğine inanmak pek zordur.¹⁰⁹

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE KIZIL ELMAYA DOĞRU

*Elimizdeki Servet Kaynaklarından
İstifade Edebilirsek Yakın Bir Âtide Kızıl
Elmaya Kavuşabiliriz*

Kızıl elmanın efsanevi mefhumunu bilmiyenler müsterih olsunlar. Burada Kızıl elma tâbiriyle kasdolunan nesne, ne kıızıdır, ne elmadır. Eski bir Türk efsanesine göre dünyada yeri belli olmıyan bir arzı mevut, bir cennet parçasıdır. Ziya Gökalp bu efsaneden mülhem olarak yine *Kızıl elma* namıyla maruf şaheserini yazmıştır. Bu şaheserde Türk münevverlerini, Türk milliyetperverlerini Kızıl elmanın peşinde görüyoruz.

Türklere mahsus saadet yuvasını kurmak için Kızıl elmayı taraf taraf arıyorlar. Bu mefkûreyi temsil eden Turgut namında İstanbullu bir Türk genci ile Ay hanım namında Bakûlü bir Türk kıızı elmayı aramak için beraberce yola düşmüşler. Dere tepe aşmışlar nihayet Kızıl elmanın yeryüzünde coğrafi bir mefhum olmadığına hükmederek Kızıl elma diye İsviçrenin bir köşesinde Türk milletine mahsus bir kültür ve irfan merkezi kurmuşlardır.

Bu sûtunda yeri olmıyan efsane, şiir ve edebiyat faslı burada biter. İstanbullu Turgutla Bakûlü Ay hanım Türk milletinin kalkınmasına yarayacak kültür ve irfan merkezini İsviçrenin bir köşesinde kurmakla uğraşadursunlar. Biz iş adamı sıfatıyla Türk milletinin refah ve saadetini sağlayacak Kızıl elmayı hayal âleminde değil, hayatta, iktisat âleminde arayıp bulmağı tercih ederiz.

Ziya Gökalp *Kızıl elma*'sını 1918 tarihinde neşretmiş, o zaman yeni Türkiye, bugün yaşamakta olduğumuz cumhuriyet Türkiye'si ancak Ziya Gökalp gibi idealistlerin hayalhanelerinde yer bulabilirdi. Aradan otuz seneden fazla zaman geçti, Türk mucizesi dünyayı hayretler içinde bıraktı. Türk camiası diye yepyeni bir millet, Türkiye diye yepyeni bir ülke vücuda geldi. Yeni Türkiye büyük hamlelerle parlak ufuklara doğru yol almış bulunmaktadır.

Artık Kızıl elmayı arayıp bulmak için Bakûlara, Kazanlara, Se-merkantlara uzanmak, Türkistanları ve Horasanları boylamak lâzım değil onu burnumuzun dibinde yeni Türkiyenin hudutları içinde arayıp bulmak pek âlâ mümkündür.

Yine hayal mi? Yine efsane mi dersiniz? Bu hükme varmadan evvel lütfen 5 Mayıs 951 tarihli şu ajans haberini okuyunuz:

Millî gelirden Artış nisbetleri...

Ankara, 5 (ANKA) – Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, Konya milletvekili Fahri Ağaoğlu'nun millî gelir hakkında sorduğu soruya yazılı olarak cevap vermiştir.

Yazılı cevaba göre, millî gelir, 1936 senesinde ziraat 435 milyon, endüstri 215 milyon, ticaret 514 milyon, hizmet 103.6 milyon, mesken 62 milyon olarak cem'an 1 milyar 330 milyon lira iken 1950 yılında 5 milyar 228 milyon ziraat, 1 milyar 616 milyon endüstri, 3 milyar 177 milyon hizmet, 155 milyon mesken ve 1,5 milyon Musul petroleri olmak üzere 11 milyar 631,5 milyona yükselmiştir.

Memleketimizin Servet Kaynakları

Garp memleketlerinde millî gelirlerin –tektük istisnalardan sarfı nazar- hiç artmadığı ve İngiltere, Fransa gibi en zengin memleketlerde belli başlı azalmalar görüldüğü bir devre zarfında millî gelirimizin on mislinden fazla artması hakikaten hayrete şayandır. Vaziyeti yakından bilmiyenler efsanedir diye omuz silkip geçebilirler. Fakat memleketimizde henüz değerlendirilmemiş paha biçilmez bir iktisadî potansiyel bulunduğunu bu mübarek memleketin henüz meydana çıkarılmamış bitmez tükenmez servet kaynaklarına malik olduğunu birçok toprak altı ve toprak üstü hazinelerinin henüz bâkir bir halde kaldığını bilenler bu nisbetsiz artışlara şaşmazlar, hattâ nisbetin daha fazla bir derecede olmadığına hayret ederler.

Ancak yersiz ve lüzumsuz hayallere meydan vermemek ve hakikatı belirtmek maksadiyle şurasını açıklamak mecburiyetindeyiz. Ticaret ve Ekonomi Bakanlığının tebliğini mutlak surette telâkki etmek doğru değildir. Millî gelirin on sene zarfında bir milyar 330 milyon liradan 11 milyar 631,5 milyon liraya baliğ olduğuna nazaran artış nisbetini en az on misli olarak kabul etmek lâzım gelir.

Halbuki bu müddet zarfında paranın kıymetinde ve iştirak kabiliyetinde hasıl olan azalma göz önünde bulundurulursa artışın bir misilden fazla olmadığı kolaylıkla anlaşılır. Maamafih bir misilden ibaret olan artışlar da öyle fevkalâde bir olaydır ki ancak iktisadi bünyemizin hususî durumuyla izahı kabil olur.

Memleketimizin iktisadi potansiyelini, servet kaynaklarını, yeraltı ve yerüstü, sualtı ve suüstü hazinelerini yakından bilenler bundan sonraki on senelik devrede millî gelirin yalnız bir misli değil birkaç misil artabileceğine inanmakta tereddüt etmezler. Bu artışları tahakkuk ettirmek için yegâne şart, mevcut potansiyeli, servet kaynaklarını, paha biçilmez hazinelerini değerlendirmek vazifesine dört elle sarılmamızdan ibarettir.

Yeni devrin Belirtileri...

Kanaatimce mesele pek basittir. Şimdiye kadar hususî teşebbüs erbabı, iş adamları şuursuz ve hareketsiz bir halde âdeta uykuda idi. Şimdi artık millî iktisadın bu kısmı henüz tamamiyle canlanmamışsa da, canlanmak istidadını göstermeğe başlamıştır. Şimdiye kadar, iktisadî potansiyelimizin, servet kaynaklarımızın kıymetlendirilmesi vazifesinin yalnız devlet babaya ait olduğu zehabı hâkimdi. Devlet baba, babalık vazifesini iyi kötü ifa etmekten hâli kalmamıştır. İktisaden henüz rüşt yaşına erişemiyen millete ait iktisadi vazifeleri bile üzerine almıştır. Şimdi artık millet iktisaden reşit sayılabilir. Reşit bir evlâdı vesayeti altında tutmak yalnız başına hayat mücadelesine atılmasına mâni olmak evlâdın faaliyet sahasını kapatmaktan neşvünema kabiliyetini körletmekten başka bir netice veremez.

Son senelerde şahit olduğumuz birçok iktisadî tezahürler ve ezcümle son sanayi kongresinin cereyan tarzı bizi bu hususta iyimserliğe sevkedecek mahiyettedir. Kongre münasebetiyle gerek devlet ve gerek millet yani iş adamları sektörlerinde tecelli eden zihniyetler, gayretler eski tâbirle sadre şifa verecek gelişmeler göstermiştir. Bundan sonra fiiliyat ve tatbikatta hayal inkisarını mucip olacak tezahürler görülmezse, günün birinde efsane âlemindeki Kızilelmaya kendi memleketimizde kavuşmak müeysser olacağını ümit etmek yersiz olmaz.

Beş yola Esas...

Buna kanaat getirmek için yukarıda işaret ettiğimiz milli gelirin artışı meselesini bir kere daha gözden geçirelim. 1936 senesine kadar geçen müddet zarfında millî gelir mutlak rakamlara göre on misli artmıştır. Bu devrede bugün iktisadî hayatımıza müessir olan âmiller ve unsurlar henüz hiçbir tesir gösterememişti. Ziraatımız ekser yerlerde eski kara sapan devrinden kalma usullere tâbi idi. Bugün artık denilebilir ki ziraatımız Marşal plânı sayesinde geniş mikyasta makineleşmektedir. 1950 senesinde yalnız 5 milyar gelir sağlamış olan ziraat birkaç sene sonra kolaylıkla 15 milyarlık gelir sağlayabilir. Marşal plânı sayesinde bu ziraat makineleştirme ameliyesine yüzlerce milyon dolar tahsis edilmektedir. Toprak mahsullerinin değerlendirilmesine başlıca âmil olan yollar için de onlarca milyon dolar veriliyor, bu yeni âmillerden kâfi derecede faydalanmıyacağımız zehabı ancak mevzii bir kötümserlik tezahürü sayılabilir.

Aynı devrede endüstri sektöründe milli gelir on sene zarfında 215 milyondan 3 milyar 177 milyona fırlamıştır. Bu devrede hususî teşebbüs henüz cansız ve haraketsiz bir halde idi. Devlet sektöründe bürokrasi her ileri hareketi köstekliyordu. Şimdi artık hususî teşebbüs intibaha gelmiştir. Hususî teşebbüsün muhtaç olduğu teknik vesait, sermaye ve kredi Marşal plânı ve sanayi kalkınma bankasının yardımıyla bir dereceye kadar sağlanmış bulunmaktadır. Yeni şerait ve yeni imkânlar sayesinde birkaç sene sonra endüstriden hasıl olan milli gelirin birkaç misli artacağını ümit etmek hayal sayılamaz.

İktisat tarihi gözümüzün önündedir. Allahın vergisi olan tabii servetler dünyanın neresinde ilelebed istismarsız kalmıştır? Hususî teşebbüs dünyanın neresinde Allahın vergisi olan tabii hazineleri değerlendirmekten âciz kalmıştır? Bize karşı destekleyici rolünü deruhte etmiş olan Birleşik Amerika memleketlerine bu derece refah ve servet sağlayan hususî teşebbüs değil mi? Filvaki Birleşik Amerikada devlet haraketsiz kalmamıştır. Fakat orada devlet babalık vazifesinden ileri gitmemiştir, millet kendi kuvvetiyle, kendi gayretiyle ileriye doğru yol almış mesafeler katetmiş ve bugün bizzat ve bütün dünyanın hayret gıptasını çeken refah ve servet mertebelerine ulaşmıştır.

Birleşik Amerikayı Kızılelmaya götüren vasıta ve imkânların hiçbirisi bizde eksik değildir. Bu vasıtalar ve imkânlardan faydalanmasını bilirsek bizim de yakın bir âtide Kızılelmamıza kavuşmamıza bir mâni tasavvur olunamaz. Bu mazhariyet yalnız irademize bağlıdır.¹¹⁰

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE: SÜT MESELESİ

*Süt meselesi yalnız sağlık bakımından
değil iktisadî bakımdan dahi ciddi surette
ele alınmalıdır. Ötedenberi vasî mikyasta
pervasızca yapılmakta olan hiyle ve
tağşiş önlenmezse ezeli süt meselesi asla
hallolunamayacaktır.*

Bir çeyrek asırdan beri gazete sütunlarını işgal eden, Belediye meclislerinde ve Belediyenin alâkadar organlarında demirbaş mevzularından biri haline gelen, birçok ihtisas raporlarının konusu olan ezeli süt meselesini yeniden izaha kalkışacak değiliz. Bu mesele hakkında bir çeyrek asırdan beri sık sık ileri sürülen mütalea ve projeleri temcit pilâvı gibi tekrarlamakta fayda görmüyoruz. Burada maksadımız, süt ve süt mamulleri meselesini iş adamı zihniyetiyle ve iktisadî bakımdan ele almaktan ibarettir.

Gariptir ki şimdiye kadar süt meselesi hakkında muhtelif vesilelerle ciltler dolusu yazılar yazıldı halde meselenin iktisadî zaviyesine hiçbir zaman temas olunmadı. Bütün zirai memleketlerde mühim bir servet kaynağı olan süt ve süt mamulleri meselesinin memleketimizde millî iktisatla alâkası, hiç tebarüz ettirilmedi. Mikroplu, mahlût ve mağşuş sütlerin yavrularımızın, hastalarımızın, ihtiyaçlarımızın ve bütün halk tabakalarının sıhhat ve selâmeti için bir tehlike teşkil ettiği gibi bu feci vaziyetin pek mühim bir servet kaynağımızı kurutmak itibarıyla millî iktisadımız için bir âfet mahiyetinde olduğu hiç bir zaman göz önünde bulundurulmadı.

Hiç şüphe yok ki bu ezeli süt meselesinde iktisadî noktaî nazarın ihmal edilmesi bu meselenin bir çeyrek asırdan beri yerinde saymasına âmil ve müessir olmuştur. Bu ihmalden dolayıdır ki bu meselede, şimdiye kadar devletçilik zihniyeti, bürokrasi sistemi çerçevesinden dışarıya çıkılamamış ve ardı arkası kesilmeyen

heyecanlı feryatlara rağmen hususî teşebbüs sahasında tahakkuk ettirilen küçük bir teşebbüsten maada müsbet hiçbir hareket görülmemiştir. Matbuatın itiraz ve feryatları neticesinde vakit vakit alâkadar Bakanlıkların uzmanları seferber ediliyor, encümenler kuruluyor. Avrupadan mütehassıslar getiriliyor ilmi ve şümüllü raporlar tanzim ve takdim olunuyor. Fakat bütün bu raporlar, projeler ve plânlar hükümsüz ve binnetice bir çeyrek asır evvel olduğu gibi bugün dahi halkımızın, yavrularımızın ve hastalarımızın içtiği sütlerin -resmî malûmata göre- yüzde otuzu su, yüzde otuzu kaymakaltı manda sütü ve yüzde kırkı türlü halitaları havi inek sütünden ibaret kalıyor.

Bu mahlût ve mağşuş sütlerin havi olduğu verem malta humması ve sair hastalık mikropları eskisi gibi hüküm sürmekte başlıca gıda olarak süt kullanmak mecburiyetinde olan yavrularımızda ve hastalarımızda ve fiyat nisbeti daima artmakta ve aynı zamanda ve her yerde en mükemmel, en faydalı gıda olarak kullanılan sütün sarfiyatı ve istihsalâtı günden güne eksilmektedir.

Halbuki süt meselesinin iktisadî cephesi vakit ve zamanıyla ele alınıp bu teşebbüse iş adamları dahi ilgilendirilmiş olsaydı belki bugün ortada bir süt meselesi mevcut olmayacaktı.

Ecnebi mütehassısları tarafından Belediyeye takdim olunan raporlardan da anlaşılacağı veçhile İstanbulda bütün İstanbul halkını tatmin edecek bir pastörizasyon müessesesinin kurulması için beş milyon liradan fazla yatırımlara ihtiyaç yoktur. Verimli olduğu müteaddit rantabilite hesaplarıyla sabit olan bu iş için 5 milyon lira sağlamak, sermaye ve teşebbüs sahipleri için zor bir iş değildir. Fakat tam emniyet sağlanmadan hususî teşebbüs erbabının hiçbir yatırım yapmağa cesaret edemeyecekleri aşîkârdır.

Halbukî senelerden beri Sağlık Bakanlığının ve Belediye alâkadar makamlarının malûmatı tahtında hile ve taşış geniş mikyasta, serbestçe ve pervasızca cereyan etmekte iken teşebbüs erbabı için emniyet ve istikrar bahis mevzuu olamaz.

Erbabınca malûm olduğu veçhile safi, gayri mahlût ve gayri mağşuş süt temin olunmadan pastörizasyon müessesesi kurulamaz. Pastörizasyon ameliyesiyle mikroplar öldürülebilir fakat süte karıştırılan su çıkarılamaz ve süttten çıkarılmış yağ ve gıda madde-

leri yerine getirilemez. Farzımuhal olarak pastörizasyon müessesesi yalnız mikropları öldürmekte iktifa etse bile uzun müddet ayakta duramaz, süte bol bol su katan serbest süt satıcılarının gayri meşru rekabetine mukavemet edemez.

Netice olarak şurası muhakkaktır ki ezelden beri serbestçe ve pervasızca cereyan etmekte olan hile ve tağşiş cezri surette önlenmedikçe İstanbulda süt meselesi hallolunamayacaktır. Filvaki bazı cesur müteşebbisler kendi vasıtalarıyla hile ve tağşişi önlemeği göze alarak küçük mikyasta pastörizasyon müesseseleri kurabilirler. Fakat bunların istihşalleri günde birkaç bin litreden fazla olamaz.

Resmî ve gayri resmî mehafilde bu hile ve tağşiş meselesi bahis mevzuu olduğu zaman daima ileri sürülen bir «tekerleme» vardır: Bizde hile ve tağşişi önlemek mümkün değildir. Buna mevzuat müsaid olmadığı gibi mevcut mevzuatın bile tatbikini mürakabe edebilecek kâfi teşkilât yoktur.

Bu yersiz ve mânasız tekerlemeye karşı verilebilecek cevap çok basittir: Özü kabahatinden büyük. Hile ve tağşişi menetmek hükûmetin en esaslı idari ve inzibati vazifelerinden biri değil mi? Bir memlekette asayiş bozulursa mes'ul makamlar mazeret olarak elimdeki mevzuat ve teşkilat kâfi değildir diyebilir mi? Mevzuatı tamamlamak ve teşkilâtı kurmak da bu makamların vazifesi değil mi?

Diğer medenî memleketlerde dahi bizden birkaç misil fazla süt içiliyor. Danimarka, Fransa gibi ziraî memleketlerde süt mamulleri ihracatı mühim bir servet kaynağı teşkil ediyor. Bu memleketlerin hiç birinde hile ve tağşiş bahis mevzuu değildir. Çünkü her yerde hile ve tağşişe karşı mükemmel, şümüllü kanun ve nizamlar vardır ve bu kanun ve nizamlar her yerde mükemmel surette tatbik olunmaktadır.

Garip değil mi? Toprak mahsullerimizi kullanan ecnebi müstehtlikleri koruyan mükemmel bir men'i tağşiş kanunu, ve mükemmel bir men'i tağşiş teşkilâtı mevcut olduğu halde Türk müstehtliklerini türlü türlü hastalık mikroplarından korumağa mahsus kanunî ve idarî tedbirlere henüz başvurulmamıştır. Bu feci durumu makul sebeplerle izah etmek mümkün değildir.

Yukarıda da işaret ettiğimiz veçhile bizim burada maksadımız bu ezeli süt meselesinin sağlık cephesini yeniden ele almak değil

ancak meselenin millî servet ve millî gelir bakımından taşıdığı ehemmiyeti belirtmekten ibarettir. Bugün sütlerimiz mahlût ve mağşuş olduğu için müstehlikler nezdinde rağbet görmüyor, kendini bilen halk tabakaları bütün dünyada en mühim gıda telâkki olunan sütü kullanmıyor, onu daha ziyade yavrular, hastalar ve ihtiyarlar zaruret dolayısıyla kullanıyorlar. Bundan dolayıdır ki memleketimizde nüfus başına isabet eden süt sarfiyatı başka memleketlere nisbetle hiç mesabesinde değildir. İstihlâk hiç mesabesinde olunca tabiidir ki istihsal da ona göre asgari dereceye düşer. Halbuki bütün ziraî memleketlerde mühim bir servet kaynağı olan süt ve süt mamulleri istihsalâtını değerlendirmek için bizde şimdiye kadar hiçbir teşebbüs yapılmamıştır. Bizde hayvan mevcudu çok boldur fakat en mühim ziraat kollarından biri olan hayvancılık henüz iptidai merhaleyi aşmamıştır. Hayvanlarımızı canlı olarak ihraç ediyoruz. Halbuki ileri ziraî memleketlerde hayvancılık kolunda en mühim servet ve gelir kaynağı sınaî bir şekilde değerlendirilen hayvan mahsulleridir. Hayvan mahsulleri meyanında süt ve süt mamulleri ön plânda bulunuyor. Fransanın rokförleri, Danimarkanın tereyağları her sene bu memleketlere milyonlar sağlıyor. Gariptir ziraat sahasının toprak mahsulleri kolunda son senelerde ileriye doğru mühim adımlar atıldığı, karasapan merhalesini aşarak traktör ve makine devrine doğru mühim hamleler yaptığımız halde hayvan mahsullerini yeni ve asrî vasıtalarla değerlendirmek hususunda ciddi bir gayret sarfolunmamıştır. Ezcümle süt ve süt mamulleri sahasında en geri memleketlerden biri vaziyetindeyiz. Bizde bir sağmal inekten günde vasati olarak yalnız üç litre süt istihsal olunduğu halde ileri ziraî memleketlerde bir sağmal inekten istihsal olunan süt miktarı günde on litreden aşağı değildir. Bizde nüfus başına isabet eden süt istihlâki diğer garp memleketlerindeki sarfiyata nisbetle beşte bire bile balığ değildir. İçtiğimiz sütlerde yüzde 60 derecesinde su ve kaymakaltı manda sütü olmasaydı bu asgari istihlâk için bile süt bulunmıyacaktı. Halbuki bizdeki istihsal hacmine nazaran az müddet zarfında istihsalâtı birkaç misil artırmak pek kolaydır. Yanlış telâkkiye meydan vermemek için şimdiden ilâve edelim ki bu gayeye varmak için sair iktisadî sahalarda olduğu gibi devletin fiilen müdahalesine işletme kurmasına lüzum yoktur. Bu, tamamıyla hususî teşebbüse ait bir iştir. Bu sahada hususî teşebbüsün devletten beklediği himmet, idari ve inzibati vazifelerini yapmasıdır. Ziya Paşanın tâbirince başka ihsan istemez.

Devletin bu husustaki vazifelerini kısmen yukarıda izah ettik: hile ve tağşişi kesin surette önlemek için lâzım gelen mevzuat ve teşkilâtı sağlamak... Devletin bu hususta diğer vazifesi de diğer iktisat kollarında olduğu gibi teşvik ve tergip, irşat ve tanzimdir.

Teşvik ve tanzimden neler kasdolunduğu bu kere, Ankarada toplanan Sanayi kongresinde verilen kararlarda açıklanmıştır. Bu kararların süt istihsaline ve süt sanayine tatbiki şekilleri hakkında düşündüklerimizi diğer bir yazımızda izah edeceğiz.¹¹¹

BIZDE TÛCCAR VE İŞ ADAMI HAKKINDAKİ TELÂKKİ

Şubat nüshamızda, bizde tüccar ve iş adamının garp memleketlerindeki içtimaî ve iktisadî vaziyetlerini ve bizde eski zamanlardan kalma garip telâkkilerini uzun uzadıya izaha çalıştık. Bugün bu mevzuu yeniden ele almak zaruretindeyiz. Çünkü son zamanlarda, eski zamanlardan artta kalan garip telâkkinin bazı belirtileri ticaret ve iktisat mehafilinde hayret heyecan uyandırmıştır. Bu belirtilerin en mühimi Başbakan Adnan Menderes'in bir demecidir. Gazetelere yanlış veya nâtamam bir şekilde aksettiğine kanî olduğumuz bu demeçte Başbakan, iktidara iş adamlarının gelmesinden endişe ettiğini ifade etmiş imiş. Bu demeçte kullanılan iş adamı tâbirinden maksat fransızca affairiste tâbiri ile vasıflandırılan el sürdüğü her işte her ne bahasına olursa olsun haysî menfaattan başka gözetmeyen, ve türkçemizde miğdeci diye vasıflandırılan sefil ruhlu kimselerdir. Bu demeçte hakikî iş adamının kastolunduğu hiçbir zaman kabul edilemez. Çünkü Başbakan kendisi ve mesai arkadaşlarından bazıları dahî birer iş adamıdır. Devlet kapısından aldıkları maaşla değil kendi varlıklarıyla, kendi şahsî gelirleriyle, iş sahasındaki sai gayretleriyle maişetlerini temin etmek vaziyetindedirler ve bu itibarla «kapı kulu» zihniyetine tâbi olmak tehlikesine maruz değildirler.

Ticaret ve iktisat mehafilinde hayret ve teessür uyandıran ikinci olay da maruf ve kıymetli bir muharririmizin Yeni İstanbul refikimizde intişar eden bir yazısıdır. Bu kıymetli muharririmiz mürtecilerden bahsederken, «*Büyük Doğu* Tüccarı da kumarhanede yakalanmamış mıdır?» diyor.

Belli ki burada «tüccar» tâbiri tezyif sadedinde kullanılmıştır. Yazının muharriri belli başlı inkilâp erkânımızdan olduğu için tezyif makamında kullanılan bu tâbirin sahte tüccara mâtuf olduğunu ve sürçü kalem kabilinden mutlak ifade ile kullanıldığını kabul etmek yerinde olur.

Kıymetli üstadımız pekâlâ bilir ki, *Büyük Doğu* sahibi ne hakikî, ne de sahte tüccardır. Onu sahte muharrir diye vasıflandırmış olsaydı, kendisinin de dahil olduğu «hakikî muharrir» sınıfını rencide etmiş olmazdı. İşte bunun içindir ki «bizde tüccar ve iş adamı hakkındaki telâkki» meselesine avdet etmeği münasip gördük.

Dilcilere sorarsanız tâbirin lûgavi mânasına dayanarak «ticaretle iştigal eden kimselere derler» diye cevap verirler.

Hukukçulara sorarsanız ticaret kanununa bakarak «emniyet ve itibar esasları dairesinde iş gören zümredir» derler.

Eski zamanlardan artta kalan zihniyetlerden henüz kurtulamayan adamlara sorarsanız «her ne bahasına ve her ne vasıta ile olursa olsun para kazanmağa, ceplerini doldurmağa çalışan bezirgân ruhlu kimselere itlak olunur» derler.

Atatürk'ün icazkâr inkılâp hamleleriyle memlekette ve cemiyetimizde hasıl olan yepyeni ve saf havaya sadık kalan inkılâp çocuklarına sorarsanız Atatürk'ün tarihe geçmiş olan şu sözünü tekrar ederler:

«Tüccar milletin emeği ve üretimini kıymetlendirebilmek için eline ve zekâsına emniyet edilen ve bu emniyete liyakat göstermesi gereken adamdır.»

Hâdiselere objektif ve sosyoloğ göziyle bakan güzideler kanaat ve samimiyetle şu cevabı verirler:

«Dünyanın her tarafında olduğu gibi memleketimizde dahi iki türlü taccar vardır. Birisi hakikî diğeri sahtedir. Hakikî tüccarın cemiyetteki vazifesi ve fonksiyonu ulvî, yapıcı ve yaratıcıdır. Hakikî tüccar, millî iktisadımızın en mühim unsurlarından biridir. Millî servet kaynaklarımızı iç ve dış piyasalarda kıymetlendirmeye, iktisadî potansiyelimizin neşvünema bulmasına hizmet eden kârüesp erbabına; sahte tüccar bu vazife ve fonksiyonu süiistimal ederek menfaatini cemiyetin zararında arayan, her vasıtaya başvurarak vergi ve döviz kaçakçılığı yapan ve Ziya Paşanın tâbirince mali miri çalan kimselere itlak olunur.»

Biz burada dilcileri, hukukçuları, eski zaman zihniyetine zebun olanları, yepyeni bir zihniyet sahibi olan Atatürk çocuklarını, objektif görüş sahiplerini, bir tarafa bırakarak içtimai şeniyet, Réalité sociale üzerinde biraz durmak istiyoruz.

İktisat âlemimize hangi zümre hâkimdir. Tüccar namını suiistimal eden sahte tüccar zümresi tarihe karıştı mı? Atatürk'ün bu sahada yapmak istediği inkılâp hamlesi tahakkuk safhasına geçti mi?

Bu mukadder sualleri cevaplandırmak için fazla iyimserliğe kapılmak istemiyoruz. Fakat şurası muhakkaktır ki Atatürk'ün ileri sürdüğü hakikî tüccar zihniyeti henüz tamamiyle tahakkuk etmemiş olmakla beraber bu hususta ticaret âlemimiz intikal sahasına ayak basmış bulunuyor, bu intikal devrinde birbirine zıd olan hakikî ve sahte tüccar zihniyetleri daha bir müddet birbiriyle çarpışacak fakat nihayetinde birinci zihniyetin galip geleceğine ve Atamızın yaratmak istediği inkılâbın er geç tahakkuk edeceğine iman etmek yerinde olur.

Bu imanı kuvvetlendirecek gelişmeler ve tezahürler eksik değildir. Bu cümleden olarak meslekî zümrelerin, iktisadî grupların günden güne organlaşması, bunların günden güne taazzuv ederek grup ve zümre haline gelmesi bilhassa zikre şayan bir vakıadır. Corporation veya zümre ruhu, zümre tesanüdü, zümre rabitası meslekî ahlâk için kuvvetli bir mesnettir. Birbirine bağlı, birbiriyle mütesanit zümre mensubini meslekî ahlâk bakımından birbirini murakabe eder.

Ancak şurasını itiraf etmek lâzımdır ki maziden artta kalan eski tüccar mefhumunun ergeç tarihe karışacağı ve bu mefhumun yerine inkılâp devrimize yakışan yeni mefhumun ve yeni zihniyetin kaim olacağı hakkındaki imanımızı rencide eden çatlak sesler eksik olmuyor.

Umumî harbin bidayetinde ihtikârla mücadele kanununun müzakeresi vesilesiyle devlet adamı mesuliyetini taşıyan zimamdarlar tarafından alelûmum tüccar zümresi hakkında Büyük Millet Meclisi kürsüsünde söylenen sözler bu çatlak seslerin cümlesindendir.

Tüccarın elini sıkırmaktan çekindiğini söyleyen esbak Ticaret Vekillerinden birinin meşhur sözleri bütün hakikî tüccarı düşündürecek ve intibaha davet edecek mahiyettedir. Hakikî tüccar için yegâne esas ve kıstas, Atatürk'ün yukarda işaret ettiğimiz tarihî sözleridir. Bu telâkkinin bir an evvel şeniyet sahasında yerleşmesinde bütün harekâtımızla, bütün etvar ve evzamızla gayret etmek, bütün hakikî tüccar zümrelerine terettüp eden mukaddes bir veci-bedir.¹¹²

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE: YENİ TİCARET VE SANAYİ ODALARI KANUNU

*Yeni kanun ile istihdaf olunan iktisadî
demokrasi gayesi ancak eski hükûmetçilik
zihniyetinin sökülüp atılması ve yeni
seçimlere siyasî partilerin müdahale
etmemesi takdirinde tahakkuk edebilir.*

Bundan bir sene evvel Büyük Millet Meclisince kabul edilen yeni ticaret ve sanayi odaları kanunu pek yakında mer'iyete girecektir. Ticaret ve sanayi mehafilinde bu kanuna büyük bir ehemmiyet verilmekte, bu kanunun tatbikinde pek mühim neticeler beklenmektedir.

Eski ticaret ve sanayi kanununun ahkâmına göre ticaret ve sanayi odaları ticaret ve iktisat âleminin fikirlerine tercüman olmaktan ziyade hükûmetin bir daire veya organı telâkki olunuyordu. Eski kanun mucibince ticaret odasının reisi ve umumî kâtibi Ticaret ve Ekonomi Bakanlığı tarafından tayin olunurdu. Oda meclislerinin kararlarına karşı umumî kâtibin veto hakkı vardı. Fiilî sahada dahi ticaret ve sanayi erbabından senede yüz binlerce lira aidat ve vergi tahsil eden İstanbul Ticaret Odası ticaret âleminin alâkasını çekecek, ticaret âlemine hizmet edecek, belli başlı hiçbir eser vücudla getirmemiş, yalnız günlük resmî muameleleri ifa etmekle iktifu etmiştir. Bunun içindir ki bir sene evvel neşrolunan yeni kanun ulâkadar tarafından iktisadi demokrasiye doğru bir hamle mahiyetinde telâkki olunmuş ve büyük bir memnuniyetle karşılanmıştı.

Yeni kanunda odanın işlerine hükûmetin doğrudan müdahalesini istilzam eden hükümler bulunmadığından tatbikatta dahi kanunun ruhuna uygun bir şekilde hareket oldunduğu takdirde ticaret odasının bundan sonraki faaliyetinden hayırlı neticeler beklemek yerinde olur. Bu takdirde Ticaret Odası şimdiye kadar olduğu gibi hükûmetin bir dairesi veya organı hükmünde olmaz, ticaret

âleminin emellerine ve fikirlerine mâkes mahiyetini iktisap eder ve bu itibarla ticaret âlemi ile alâkadar hükûmet daireleri arasında matlûba muvafık bir şekilde işbirliğini sağlayacak bir irtibat merkezi vazifesini görebilir.

Ancak şurasını itirafa mecburuz: Bu hedef ve gayeyi sağlamak için önceden iki şartın tahakkuku lâzımdır. Birinci şart eski kanunu ilham eden bürokrasi ve daha doğrusu hükûmetçilik zihniyetinin cemiyetimizden sökülüp atılması.

Asırlardan beri eski rejimin neticesi olarak cemiyetimize hâkim olan hükûmetçilik zihniyetinin iktisadî ve içtimaî hayattaki tesirleri malûmdur. Umuma taallûk eden hususlarda her teşebbüsü, her ileri hareketi hükûmetten beklemek itiyadı bu muhrip tesirlerin en başındadır. Bu itibarladır ki şimdiye kadar ticaret odasının iktisadî sahada pasif bir vaziyette kalmasını, alâka uyandıracak hiçbir hareket ve teşebbüste bulunmamasını eski kanunun noksanlarına, reis ve umumî kâtibin mensup olmasına atfetmek yanlıştır. Şimdiye kadar ticaret odasında gördüğümüz kayıtsızlık ve hareketsizliğin başlıca âmili bu hükûmetçilik zihniyetidir. Bu zihniyetin icabı olarak iktisadî hayatta tüccar ve iş adamının yalnız kendi işini görmekte mükellef bulunduğu, umumun camianın hukuk ve menafine müteallik işlerde teşebbüs ve harekette bulunmak hükûmet makamlarının hakkı ve vazifesi olduğu düşüncesi hâkim olmuştur. Ticaret odasında alâkadar ticaret ve iktisat erbabının mümessilleri olanlar, yine bu hükûmetçilik zihniyeti dolayısıyla yukarıdan gelen emirleri tatbik etmek, yukarıdan kendilerine tevcih olunan sualleri cevaplandırmak gibi vazifeleri kâfi görerek pasif vaziyetlerinden ayrılmamışlardır.

Filvaki son senelerde ticaret odası muhiti haricinde ticaret ve iktisat erbabında mesleki şuur uyandı. Bu intibah dolayısıyla iktisadi demokrasiye doğru birçok mühim hareketler baş gösterdi. Hür ve serbest esaslarla iş gören, canlılık gösteren kuvvetli zümrevî ve meslekî teşekküller peyda oldu. Bu teşekküller birçok hususlarda hükûmet mehafilile işbirliği yapmak suretile meslekî bilgi, tecrübe ve ihtisaslarla memlekete faydalı olmağa çalışmışlardır. Ancak ticaret odası yukarıda izah ettiğimiz veçhile kendisini hükûmetin bir dairesi vaziyetinde gördüğünden iktisat âleminde baş gösteren bu intibah hareketinden lâyıkile faydalanmamıştır.

Yeni kanunun mer'iyete girmesile bu hükûmetçilik zihniyeti sökülüp atılacak mı? Yeni kanun mucibince seçilecek olan ticaret âlemi mümessilleri, ticaret odasının hükûmetin arkasında değil, hükûmetin önünde yürüyen, bilgi ve ihtisasile mes'ul zimamdarlara yol göstermekle mükellef bir müessese olduğunu idrâk edecekler mi?

Fakat itiraf etmeli ki bu hayırlı değişikliğin, bugünden yarına tahakkuk edeceğini ümit etmek fazla iyimserlik olur.

Son günlerde şahit olduğumuz bazı tezahürler bu hususta aydınlatıcı mahiyettedir. Yeni kanunun bir maddesine dayanarak ticaret odasından müstakil, ayrı ticaret odasının teşkili için sanayiciler tarafından sarfolunan fevkalâde gayretler bu tezahürün cümlesindendir. Bu kere Ankarada akdolunan sanayi kongresinde İstanbul, İzmir vesair sanayi merkezlerinden toplu olarak gelen murahhaslar uzun tartışmalar neticesinde kongreden bu yolda bir karar koparmağa muvaffak olmuşlardır. Burada bu kararın isabeti veya isabetsizliği hakkında mütalâa yürütmek sadedimiz haricindedir, fakat burada bahis konusu olan hükûmetçilik zihniyeti bakımından bu tezahürün mânidar olduğu inkâr olunamaz. Hür düşünen ve serbestçe iş gören iktisat erbabının, teşkilâtlanmak, mesleki sahalarda teşebbüs ve harekette bulunmak için oda namı altında kanunu mahsusa sığınmak istemeleri, bu kanunun icabı olan kayıt mecburiyetine boyun eğmesi, âdeta hükûmetin vesayetini araması, iktisadî demokrasi cereyanına uygun bir hareket sayılamaz. Bu hareketi artık sökülüp atılması lâzım gelen hükûmetçilik zihniyetinin bir tecellisi mahiyetinde telâkki etmek zaruridir. Halbuki iktisadî demokrasi demek alâkadar iktisat erbabının kendi kendilerini idare etmesi, lüzumsuz bir kayıt ve şarta tâbi olmıyarak hür ve serbest bir hareketle ileriye doğru hamleler yapması demektir.

İktisadî demokrasiyenin mülhem olan yeni kanun ile hedef tutulan gaye ve maksadın tahakkukunu sağlamak için gözönünde bulundurulması gereken ikinci şart da seçimlere siyasi partilerin karışmasına meydan verilmemesidir.

Ticaret odası demek -diğer mümasil teşekküller gibi- aynı meslekî zümrelere mensup unsurlardan mürekkep, aynı meslekî gaye ve maksatları takip etmek maksadile bir araya gelen bir topluluk demektir. Bu topluluk içinde türlü türlü siyasi partilere men-

sup, siyasi veya içtimaî sahada birbirine zıt fikirler besliyen adamlar bulunabilir. Onların birleştikleri nokta müşterek meslekî hakların ve menfaatlerin elbirliğiyle korunması gayesinden ibarettir. Bu topluluğun başına getirilecek şahıslarda ancak bu vazifeyi ifaya yarıyacak evsaf aranır. Namzetlerde bu evsafı siyasi partiler değil meslekî zümrelere mensup alâkadarlar fark ve temyiz edebilir.

Bu itibarla şurası muhakkaktır ki Ticaret Odası seçimlerinde siyasi partiler âmil olursa yeni kanun ile hedef tutulan iktisadi demokrasi gayesi zail olur ve neticede hükûmetçilik zihniyeti eskisi gibi hüküm sürmekte devam eder.¹¹³

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE: İKTİSAT ÂLEMİNDE TETKİK VE ARAŞTIRMA MÜESSESELERİ

Sicilli Ticaret Gazetesi vesair gazeteler bildiriyor: Şehrimizde etüt ve araştırma işlerle iştigal etmek üzere bir «Fidusyer» müessesesi kurulmuş ve faaliyete geçmiştir.

Memleketimizde böyle bir müessese birinci defa olarak kurulduğundan, Fidusyer veya etüd araştırma müesseselerinin vazife ve mahiyeti, garp memleketlerinde iktisadî kalkınma sahasında oynadıkları rolleri ve ifa ettikleri hizmetleri belirtmeği faydalı görürüz.

İktisaden ileri olan bütün memleketlerde geniş mikyasta ve muhtelif nam ve ünvanlar altında faaliyette bulunan «Fidusyer» müesseselerinin esas maksat ve gayesi resmî ve gayri resmî iktisadî teşebbüs erbabı için «etüd» hazırlamaktan ibarettir. Lûğavî mânasından da anlaşıldığı veçhile bu müesseselerin esas sermayesi ne paradır, ne maldır, yalnız ve yalnız emniyet ve itimattır. Bu müesseseler alâkadarlara mutlak surette emniyet ve itimat telkin etmek vaziyetinde olmak şartile iş görebilirler. Aksi takdirde akamete mahkûmdurlar.

Fidusyer müesseselerinin memleketimizin iktisadî kalkınması hususunda ne dereceye kadar lüzumlu ve faydalı olduğunu belirtmek için Türkiye Sinaî Kalkınma Bankasının birinci hesap yılı mü-nasebetile neşrolunun faaliyet raporundan bir fıkrayı nakletmekle iktifa edeceğiz.

Milletler arası İmar ve Kalkınma Bankası¹¹⁴ idare meclisi reisi ve umum müdürü «Mr. Eucen R. Black»in¹¹⁵ Kanadada irad ettiği bir nutukta iktisadan az inkişaf etmiş memleketlerin vaziyetini tarif için söylediği sözler dikkate şayan olduğundan aynen buraya dercedilmiştir:

«İktisaden gerilik, iyi teşekkül etmiş hususî teşebbüslerin ned-

114 IBRD: International Bank for Reconstruction and Development. Dünya Bankası'nın ana borç veren kuruluşudur. (derl. notu)

115 Eugene R. Black: 1949-1963 yılları arasında IBRD başkanıydı. (derl. notu)

reti, mahalli sermayenin azlığı ve fena organize edilmiş olması, teknik mutaların, plânların ve devlet idaresinin kifayetsizliği şeklinde tarif edilebilir. Kalkınma faaliyetinin teşviki için dış yardıma ihtiyaç bu şartların mevcudiyetinden doğmaktadır. Yine bu şartların mevcudiyeti ileri sürülen projelerin iktisaden sağlamlığını, gereken teknik tetkikatın ve plânların yapılmasını ve bunların müsmir ve iyi bir şekilde tatbik mevkiine konulmasının teminini çok zorlaştırmaktadır.»

Dünya çapında maruf yüksek bir şahsiyet olan Mösyö Black'ın bilgi ve tecrübeye dayanan bu sözlerinden de anlaşılacağı veçhile bir memleketin iktisadi kalkınmasını sağlamak için sermaye kâfi değildir; teknik tetkikata ve ilmî plânlara ve sağlam projelere ihtiyaç vardır.

Memleketimizde Türkiye Sınaî Kalkınma Bankasının bu ruh ve zihniyet ile ve bu şartlara uygun olarak kurulmasına başlıca âmil olan Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası idare meclisi ve umumî müdürü Mister Black'ın yukarıdaki sözlerini tamamlamış olmak için diyebiliriz ki teknik tetkikler, ilmî plânlar ve sağlam projeler yalnız iktisaden geri olan memleketler için değil, iktisaden en ileride bulunan memleketler için de zaruri olan unsurlardır. Bunun içindir ki, teknik tetkikler, ilmî plânlar ve sağlam projeler hazırlamakla iştigal eden Fidusyer müesseseleri en ziyade bu gibi memleketlerde faaliyet göstermekte ve alâkadarlar tarafından rağbet görmektedirler.

İktisaden en ileri bulunan memleketlerden biri olan İsviçrede alâkalılar için etüt, plân ve proje hazırlamakla iştigal eden ihtisas müesseseleri pek çoktur. Muhtelif iktisadî sahalarda çalışan teşebbüs erbabı bu ihtisas müesseselerinin mütâalarını almağı doktora, mühendise, avukata, mimara müracaat kabilinden bir zaruret telâkki ederler.

İsviçrede iktisadî sahada bu etüt müesseselerinin işgal ettiği mevki hakkında bir fikir edinmek için bu müesselerden birine ait olan şu rakamları göz önünde bulundurmak kâfidir.

İsviçrede etüt müesseselerinden biri olan «Fidusyer» şirketi 1906 senesinde 7 kişi ile işe başlamış, bir sene zarfında yaptığı işler için aldığı ücretler yalnız 24564 franktan ibaret kalmıştır, halbuki

1939 senesinde yani umumî harpten evvelki sene bu müessesede çalışan teknik, fen, ilim ve ihtisas erbabının adedi 152 ye ve yaptığı işler mukabilinde müessese tarafından tahsil olunan ücretlerin yekûnu 2.209.571 franga balığ olmuştur.

Etüt ve araştırma müesseselerinin mahiyetini lâ-yıkile tarif etmiş olmak için diyebiliriz ki bu müesseseler tam mânâsile birer mânevi malzeme merkezi mahiyetindedir. Bina kuranlar veyahut mevcut binayı tamir edenler demirini, kerestesini sağlamak için inşaat malzemesi müesseselerine başvurdıkları gibi iktisadî müessese kurmak isteyenler de her zaviyeden bilgi, malûmat ve ihtisas organlarile mücehhez olan mânevi malzeme merkezlerine müracaat etmek mecburiyetindedirler. Şunu da ilâve edelim ki garp memleketlerinde etüt ve araştırma müesseselerine müracaat edenler yalnız hususî teşebbüs erbabı değil, resmî müesseseler dahi etüt ve araştırma müesseselerine baş vurmadan varest kalmıyorlar. Hattâ bazı memleketlerde iş adamlarından ziyade resmî daireler «mânevî malzeme» merkezlerinden istifade ediyorlar.

Memleketimizde henüz bu gibi müesseseler mevcut olmadığı için resmî dairelerin ekserisinde ayrı ayrı «etüt» bürolarının fiilen ne dereceye kadar faydalı olabildiklerini takdir ve tayin etmek vaziyetinde değiliz. Fakat alâkahıların şikâyet ve itirazlarından anlıyoruz ki bugünkü teşkilâtta aksaklık vardır ve «etüt ve araştırma» işini resmî ve hususî bir surette merkezileştirmek, şümullü bir surette organlaştırmak ve sınaî tâbirile rasyonelleştirmek zarureti aşîkârdır.

«Etüt ve araştırma» müesseselerini iktisadî kalkınmamız için pek mühim bir âmil telâkki ettiğimizden bu gibi müesseselerin memleketimizde süratle inkişafını temenniye şayan görürüz.¹¹⁶

MİTHAT PAŞA VE MİLLÎ İKTİSAT

*Mithat Paşa Türk milleti tarihinde ve
âmmе vicdanında yalnız hürriyet ve
vatanseverlik fedaisi ve mücahidi olarak
değil aynı zamanda «millî iktisat»
alemdarı sıfatıyla de ilelebet anılacaktır.*

Büyük vatanperver ve hürriyet mücahidi Mithat Paşanın bakiye kemiklerinin üç çeyrek asırlık bir gurbetten sonra vatan toprağına getirilmesi tarihimizin en şanlı sahifelerinden birini canlandırmağı vesile teşkil etmiştir.¹¹⁷ Gazeteler bu büyük Türkün yüksek meziyetlerini ve memlekete ifa ettiğı hizmetleri kadirşinane bir şekilde tebaruz ettirdiler. Hürriyet mücahadesi ve vatanperverlik bakımlarından tarafımızdan ilâve edilecek bir şey yoktur. Yalnız bu büyük Türkün iktisadî sahadaki büyük hizmetleri kâfi derecede belirtilmediğinden, ticaret ve iktisat âleminin amâl ve efkârını aksettirmeğе gayret eden mecmuamız, bu husustaki bilgi ve mütalâalarını açıklamağı vazife bilir.

Mithat Paşanın hürriyet mücahadelerinde gösterdiği kahramanlık menkıbeleri, iktisadî sahada ifa ettiğı hizmetleri bir müddet için gölgede bırakabilir. Fakat ilim erbabı hak ve hakikatin gölgede kalmasına asla râzı olamazlar. Ergeç Türkiyemizin iktisadî tarihi yazılacak, o zaman bu büyük Türkün hürriyet kahramanı olduğı elbette meydana çıkacaktır.

Bu husustaki maksadımızı tamamiyle izah etmek için memleketimizde millî iktisat mefuhumunun gelişme safhalarından bir nebze bahsetmeğı faydalı görürüz.

Malûm olduğı veçhile memleketimizde millî iktisat ancak Cumhuriyet devrinde ve Kemalist inkılâbı neticesinde şeniyet hâline gelmiştir. İstibdat devrinde millî iktisadın mefhumu bile

117 Mithat Paşa'nın kemikleri Taif'ten getirilerek 26 Haziran 1951 günü törenle Şişli'de Abide-i Hürriyet Tepesi'ndeki özel kabrine konmuştur. (derl. notu)

tasavvur olunamazdı. Meşrutiyet devrinde ise bu mefhum ancak mahdud bazı mehafilde belirmişti.

Meşrutiyet devrinde «millî iktisat» ideolojisini birinci defa olarak meydana atan Ziya Gökalp o zamanki durumu şu şekilde tasvir etmiştir:¹¹⁸

«Memleketimizde ekonomik hiçbir teşkilât yok. Niçin? Bunun bir fiili, bir de fikrî sebebi vardır. Fiili sebebi kapitülasyonlardı. Yabancı imtiyazlar devam ettikçe, devlet, gümrüklerine hâkim olmadıkça, vergi bakımından yabancılar imtiyazlı oldukça memlekette bir ekonomi teşkilâtı kurulamazdı. Fikrî sebebine gelince, memleketimizde iktisatçı geçinenlerin Mançester mesleği taraftarı olmasıdır. *Onlara göre iktisat ilmi bütün memleketler ve bütün asırlar için doğru kanunlar ve bunlara dayanan kaideler ortaya koyar.* Ekonomiyi böyle anlayanlar bilmiyordu ki, Mançester mesleği İngilizlerin millî ekonomisinin kaidelerini ihtiva ediyor. Günün birinde elbette İngilterede sosyal ve ekonomik bünye değişecek, o vakit onlar başka bir ekonomi mesleği ihtiyar edecekler. Bilmem o zaman bizim iktisatçılar İngilizleri mi taklit edecekler yoksa başka büyük bir millet ekonomide liberalistliği kendilerine düstur yaptığı için bu defa onların mı arkasından gidecekler? Onun için ilk iş millî ekonomi fikrini yaymaktır.¹¹⁹ Bunu yapacak olursak memleketimizin ekonomik bünyesi tetkik edilir, başka memleketlerle mukayese olunur ve gidilmesi gerekli yol çizilir."

Ziya Gökalp bir ilim adamı olmak itibariyle millî iktisat meselesini ideoloji zaviyesinden mütalâa etmiş ve ona göre harekete

118 M. Emin Erişirgil, *Bir Fikir Adamının Romanı*, Sahife 220.

119 Millî iktisat fikrini yaymak meselesinde şahsî bir hatırayı burada kaydetmeyi faydalı görürüm:

Birinci Umumi Harbın başlangıcında Ziya Gökalp'ın teşvikiyle, millî iktisat fikir ve mefhumunu yaymak üzere haftalık *İktisadiyat Mecmuası*nı neşretmeğe başladım. Merhum üstadın tavsiyesi üzerine o zamanki Ticaret Nazırı ile Ticaret Nezareti müsteşarını ziyaret edip maksat ve gayemizi izah ettim. Ayrı ayrı görüştüğüm Nazır ve Müsteşar beyler (Nazır Ahmet Nesimi, Müsteşar Mustafa Şeref beyler idi) "iktisadın millisi ve gayri millisi olur mu?" diye hayret gösterdiler. O zaman Üniversitede kürsü sahibi olan iktisatçılarımız dahi mecmuanın ilân ettiği maksat ve gayeyi aynı şekilde istiğrap ile karşılamışlardı. Maamafih Ziya Gökalp ile beraber kurduğumuz "İktisat Derneği" tarafından tertip olunan konferanslar ve mecmuanın mütemadî neşriyatı sayesinde millî iktisat fikri az müddet zarfında yayılmış ve kürsü sahiplerinden bazıları bu fikre iltihak etmişlerdi.

geçmiştir. Halbuki Mithat Paşa icra ve devlet adamı sıfatıyla millî iktisadî ideoloji zaviyesinden değil, icra ve hayat zaviyesinden ele almış ve ona göre faaliyete geçmiştir.

Mithat Paşanın bu husustaki görüşleri icraatına bakarak şu yolda hulâsa olunabilir.

«Türk halkının refah ve saadeti iktisadî kalkınmasına tâbidir. İktisadî kalkınma ancak memleketin iktisadî bünyesine ve iktisadî hususiyetlerine göre teşkilât vücude getirmek suretiyle sağlanabilir. Memlekette kapitülasyonlar mı hükümferma. Onlar şehir ve kasabaların hududunu aşamaz. Halbuki Türk milletinin yüzde sekseni köylerde oturur ve ziraatle meşguldür. Türk köylüsünün organlaşma ve yardımlaşma suretiyle istihsalî arttırmasına ne kapitülasyonlar ne diğer hiçbir kuvvet mâni olur. Esasen bu memleket iktisadiyatının temel taşı ziraattir. Bütün kuvvetlerimizi, bütün gayretlerimizi ziraat işlerinin ıslahına ve ziraî istihsallerin arttırılmasına hasredersek iktisadî kalkınma kendi kendine sağlanmış olur.»

İşte Mithat Paşanın millî iktisat sahasında en parlak eseri olan Ziraat Bankası bu görüşün mahsulüdür. Bu müessesenin neşvüenma bulmasına, memleketimizin en sağlam, en kuvvetli müessesesi hâline gelmesine ne kapitülasyonlar, ne mâhut Mançester mektebi, ne muharebeler, ne kıyam ve isyanlar mâni olmuştur.

Garip değil mi? Mithat Paşanın şahadetinden beri üç çeyrek asır geçmiştir. Dünya ve ezcümle memleketimiz türlü türlü bâdireler, buhranlar ve inkılâplar geçirmiştir. Buna rağmen Mithat Paşanın dâhiyane görüşleri bugün dahi aynı kuvveti, aynı isabeti muhafaza etmektedir.

Malûm olduğu veçhile birkaç ay evvel Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası ve hükûmetimiz tarafından finanse edilen bir Amerikan mütehasıslar heyeti, memleketimizin ekonomisini tetkik edip ona göre bir kalkınma programı tavsiye etmek üzere Türkiye'ye geldi. Memleketimizde aylarca müddet tetkikat yaptıktan sonra Barker Raporu¹²⁰ diye mâruf bir eser vücude getirmiştir. Dünya çapında mâruf 15 Amerikan mütehasısından mürekkep heyetin bu kıymetli rapo-

120 Barker Raporu, "asıl olarak Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik kalkınmasına ilişkin görüşleri içermektedir." 1951 yılında IBRD uzmanı James Barker tarafından hazırlanmıştır. Kaynak: Tekin Avaner, *Türkiye'de Kamu Yönetimi Reform Raporları (Tablo ve Kısa Açıklamaları)*, 2 Şubat 2004, Ankara. (derl. notu) www.kayaum.politics.ankara.edu.tr/tekinavaner.doc.

runda ana hat Mithat Paşanın 75 sene evvelki görüşlerine tamamiyle mutabıktır. Heyet bu raporunda mealen diyor ki:

«Memlekette kalkınma programı üç esasa dayanır, bu esasların en mühimi ziraî islâhat, ziraî kredi ve ziraî teşkilâttir. Sınai kalkınma programının muvaffakiyeti en evvel ziraî kalkınmanın tahakkukuna bağlıdır.»

Görülüyor ki, Mithat Paşa, o zamanki kapitülasyonların neticesi olan feci durum ve Mançester mektebinin yarattığı sakim zihniyet üzerinde durmadan neticenin kahraman olarak vasıflandırdığı büyük adamlara mahsus bir sezişle faaliyete geçmiş ve ziraatı esas tutmak gibi bu gün dahi millî iktisadımızın temel taşı olan prensibe dört elle sarılmıştır.

Mithat Paşa, millî iktisat sahasında milletin yüzde seksenini teşkil eden köy halkını korumak gayesini düstur ittihaz etmekle beraber, şehir ve kasaba halkını korumak kaygusunu göz önünden uzak bulundurmamış. Ne kapitülasyonlar durumu, ne de Mançester mektebi zihniyeti onun kahraman rolüne engel olmamıştır. Bu gün dahi millî iktisat müesseselerimizin ön safında yer tutan Emniyet Sandığı müessesesini vücuda getirmiştir. Emniyet Sandığı nizamnamesinin birinci maddesinde belirtildiği veçhile Emniyet Sandığı; «asker ve hademe ve amele ve esnaf ve çocukların ve fakir fukara güruhunun velhasıl her sınıf halkın arttırdıkları paraları hıfzedip ve biriktirip sahibi istediği vakitte işlemiş faiziyle beraber eline teslim etmek için vaz ve ihdas olunmuştur.»

Bu itibarla diyebiliriz ki sayın bir arkadaşımız tarafından haklı olarak belirtildiği veçhile «Mithat Paşa halkın yalnız siyasî hürriyetlerini temin etmeğe uğraşmakla kalmamış, bu siyasî hürriyetlerin ancak ekonomik bağımsızlıkla imkân dahiline gireceğine, memleketin kalkınmasının ekonominin ışığında olacağına inanmış bulunuyordu. Mithat Paşa Türkiyede halk ekonomisinin ve millî ekonominin kökünü idrâk edip bu yoldaki müesseseleri kuran belki ilk devlet adamımızdır.»

Son söz olarak diyebiliriz ki; Mithat Paşa Türk milleti tarihinde ve âmmе vicdanımızda yalnız hürriyet ve vatanseverlik mücahidi ve fedaisi olarak değil, «millî iktisat» kahramanı sıfatıyla de ilelebet şan ve şerefle anılacaktır.¹²¹

¹²¹ *Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 36, Temmuz 1951, s. 1-4.

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE: İKTİSADÎ DEMOKRASİYE DOĞRU...

*İktisadî demokrasiye doğru hamleler
yapılmaktadır. Ancak iş adamları
yükledikleri mesuliyetin ağırlığını
müdrük olmalıdırlar. Vesayet devrinden
ardda kalan kayıtsızlığı silkip
atamazlarsa yeniden vesayet sistemine
rücu etmekten başka çare kalmıyacaktır.*

Bugünlerde, birkaç seneden beri memleketimizde memnuniyete şayan bir şekilde gelişmekte olan iktisadî demokrasi hareketinin pek mühim bir tezahürüne şahit oluyoruz. Bu sevindirici tezahür karşısında, bu sütunda sık sık bahis mevzuu olan iktisadî demokrasi meselesini tekrar ele almadan geçemeyeceğiz.

Hâdise şudur: Gazeteler tarafından bir çok defalar haber verildiği veçhile yakında Ticaret ve Sanayi Odalarile Borsa Meclisleri seçimleri yapılacaktır. Seçimler bu iktisadî müesseselere, serbest ve istiklâl sağlayan onları merkezî hükûmetin vesayetinden âzâde kılan yeni kanun ahkâmı dairesinde olacaktır. Yeni kanunun hükümlerine göre vazife görecek olan yeni Ticaret ve Sanayi Odalarile icra organları, eskisi gibi merkezi hükûmetin bir dairesi şeklinde çalışmıyacak, Ticaret ve Sanayi mahafilinin emellerine ve fikirlerine tercüman olabileceklerdir.

Yeni kanunun mer'iyete girmesini büyük bir memnunlukla karşılamış olan, iktisat âleminin sevinci uzun müddet sürmemiş; siyasî partilere mensup bazı mahafilde seçimleri sevk ve idare etmek için bazı hazırlıklar ve faaliyetler belirince iş adamları vehim ve endişeye kapılmışlar. «Acaba –diye düşünmüşler- yeni kanunun ruh ve hikmeti lâyıkiyle anlaşılmadı mı? Siyasî partilerin sırf millî ve zümrevî mahiyette olan Ticaret Odalarile ne alâkası olabilir? Oda meclislerine seçilecek olan âzada parti gayretkeşliği veyahut par-

tiye bağıllık mı yoksa meslek ve zümreleri temsile bunların hukuk ve menafiini korumağa yarıyan vasıflar, iktisadî mesailde ehliyet ve liyakat mi aranacak? Bu seçimlerde eskisi gibi parti gayretkeşliği hüküm sürecekse yeni odalar iş randımanı itibarile eskilerinden hiç farklı olmayacaktır.»

Hamdolsun iktisat erbabının bu vehim ve endişelerinin yersiz olduğu anlaşılmıştır. Gazete haberlerinden de anlaşıldığı veçhile iktisadî teşekküller murahhaslarile hükûmet ve partiler mümessillerinden mürekkep toplantılar tertip olunmuş, uzun müddet müzakereler yapılmış Ticaret ve Sanayi Odalarının seçimlerine siyasi partiler tarafından tesir yapılması caiz olmadığı kanaatine varılmış ve bu kanaat aleyhine hiç bir taraftan hiçbir çatlak ses duyulmamıştır.

İktisadî teşekküllerin murahhaslarile hükûmet ve partiler mümessilleri tarafından ittifakla verilen bu kararı iktisadî demokrasiye doğru mühim bir hamle mahiyetinde telâkki ettiğimizden iktisadî demokrasi meselesi üzerinde bir kere daha durmağı faydalı gördük.

Esasa girişmeden evvel şu noktayı belirtmek gerektir: İktisadî demokrasi tabirinden ne anlıyoruz. Bu mefhumun tarifi nedir?

Bizim anladığımız mânada iktisadî demokrasi, iktisadî meselelerde, iktisat erbabının söz, hak ve vazife sahibi olmaları, onların bilgi, tecrübe ve ihtisaslarından idari makamlarca azami derecede istifade olunması demektir.

Halbuki bir kaç sene evveline varıncaya kadar iktisat erbabının, iktisat âlemini ilgilendiren meselelerde söz hak ve vazife almaları bahis mevzuu bile değildi. Bütün işler bu işlerde bilgi ve ihtisas sahibi olmıyan idarî makamlar tarafından görülürdü. Alâkadar iş adamlarının sesini duyuracak hiçbir organ, hiçbir teşekkül mevcut değildir. Ticaret ve Sanayi Odaları ise yukarıda işaret ettiğimiz veçhile âdeta merkezi hükûmetin bir dairesi hükmünde vazife görürlerdi.

Ancak bir kaç sene evvel ticaret ve sanayi erbabı şuurlanmağa, meslekî teşekküller ve zümreler şeklinde uzuvlanmağa başlamışlar, hür ve serbest surette faaliyette bulunan teşekküller ve zümreler yavaş yavaş dile gelerek seslerini müessir bir surette duyurmağa teşebbüs etmişlerdir. Bu suretle iktisadi demokrasi doğmuş, günden

güne neşvünema bulmuş, iktisat âleminin bu intibah hareketi idarî makamlar tarafından hüsnü suretle karşılanmış ve nihayet yeni Ticaret ve Sanayi Odaları kanunu bu intibah hareketinin ilham ve tesiri altında vücutte gelmiştir.

Toplantılarda karar verildiği ve gazetelerde ilân olunduğu veçhile seçimlere siyasî tesirler karışmaz ve seçimler yeni kanunun hükümleri dairesinde serbest yapılırsa hiç şüphe yok ki az müddet zarfında Ticaret ve Sanayi Odaları iktisat âleminin hakiki bir organı haline gelebilecektir.

Bu münasebetle şu ciheti de hatırlamak doğru olur.

Ticaret ve Sanayi Odaları seçimlerini siyasî tesirlerden azade bırakmak hususunda siyasî partiler, hükûmet ve diğer alâkadar mahfiller tarafından verilen isabetli karar iktisadî demokrasinin gelişmesini belirten münferit bir tezahür değildir. Yine bu sûtunda diğer bir yazıda tebarüz ettirdiğimiz veçhile bir kaç ay evvel Ticaret ve Ekonomi Bakanlığı tarafından Ankarada tertip olunan Sanayi Kongresinde dahi başından sonuna kadar hâkim olan hava ve bu havanın tesiri altında kongre tarafından verilen bütün kararlar, hattâ kongrenin açılışı ve kapanışı münasebetile hükûmet namına yapılan bütün beyanat hep iktisadî demokrasi fikir ve ideolojisinden mülhem olmuştur.

Memlekette iktisadî demokrasi hareketinin neşvünema bulması muvacehesinde ne kadar memnun olsak yeri vardır. Ancak iş adamlarına ve iktisat erbabına bundan sonra omuzlarına yükletilen mes'uliyetin ağırlığını hatırlatmak isteriz.

Memleketimizde uzun müddet süren vesayet devresi iş adamlarının çoğunu kayıtsızlığa alıştırmıştır, umuma taallûk eden işler hakkındaki alâka adeta uyuşmuş bir vaziyete gelmiştir. İşinden gücünden vakit ayırıp kendi mesleklerinin umumi menfaatlerini ilgilendiren işlerle uğraşan iş adamları henüz pek bol değildir. Şimdiye kadar mazeret olarak ileri sürülen idarî makamların vesayeti ortadan kalkmak üzeredir. Artık bundan sonra iş adamları eskisi gibi kayıtsızlık gösterirlerse vesayet sistemine rücu etmekten başka çare kalmıyacaktır.¹²²

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE: KIRTASIYECİLİK ZİHNİYETİ

*Otokrasi devrinden artakalmış içtimai
bir hastalık olan ve iktisadî kalkınmamızı
köstekleyen bürokrasi zihniyetinin yıkıcı
tesirlerinden kurtulmak için Atatürkün
vazettiği prensibin ruhuna uyarak ferdin
yapabileceği işleri devletin yapmamasını
kanunî ahkâmla sağlamak gerektir.*

Bu sütunda çıkan yazılarımı dikkatle takip etmiş olan İktisat Profesörü bir arkadaşım bir mecliste bana bunları söyledi: «Siz de başkaları gibi modaya uyarak devletçiliği kötülüyor, hususî teşebbüsü ayyuka çıkarıyorsunuz.»

Halbuki bizim imtisal nümunesi ittihaz ettiğimiz Garp memleketlerinde moda tersinedir. İngiltere, Fransa, İtalya gibi demokratik memleketlerde hususî teşebbüsün elinde bulunan bir çok müesseseler millileştirilerek devlete devrediliyor. Biz ise devletin muazzam fedakârlıklar mukabilinde kurduğu iktisadî müesseseleri hususî teşebbüse devretmek istiyoruz. Acaba biz demokrasi sahasında İngiltere, İtalya ve Fransa gibi memleketlerden daha ileriye mi geçtik?

Arkadaşıma verdiğim cevabın hülâsası şudur:

Bir müddetten beri bazı demokratik memleketlerde –sizin tâbirinizce- moda olan millileştirme, nationalisation cereyanının bizim anladığımız mânada ve tatbik ettiğimiz şekilde devletçilik ile hiç alâkası yoktur. Millileştirme hiçbir suretle ekonomik bir tezahür değil tam mânasile sosyal bir gelişmedir. Bu gelişmenin son merhalesi besbelli sosyalizm mezhebidir. Millileştirmeyi ileri süren partilerin ve hükûmetlerin ideolojisi sosyalizm ideolojisinden farklı değildir. Aralarında yalnız merhale farkı vardır.

Halbuki devletçilik tam mânasile ekonomik kaygulara dayanır.

Pek âlâ biliyorsunuz ki devletçilik bizde sosyalizm mezhebinde olduğu gibi istihsal vasıtalarını devletin eline geçirmek gibi sosyal bir gaye ile değil, memleketi iktisadî esaretten kurtarmak gibi yüksek millî bir kaygu ile kurulmuştur. O zaman memlekette sermaye, teknik ve teşebbüs erbabı bulunmadığı için devletin fiilî müdahalesi olmasaydı bizim için iktisadî esaret mukadderdi. Bu itibarla bizde devletçilik ancak tarihî bir zaruret telâkki olunabilir. Onun içindir ki daha bidayette Atatürk «Ferdin yapamadığı işi devlet yapar» parolasını ileri sürdü. Şimdi artık o zaman mahsus olan tarihî zaruret devresi kapanmıştır. İktisadî kalkınma devresine girmiş bulunuyoruz.

İktisadî kalkınma, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi memleketler dahil olduğu halde devlet için değil ancak şahsî teşebbüs kanalları tahakkuk ettirilmiştir. Ancak iktisadî kalkınma gayesi tahakkuk ettikten sonra sınıf mücadelesi, işçi sınıflarını korumak gibi sosyal dâvalara sıra gelmiştir. Şunu da ilâve edeyim ki Garp memleketlerinde muayyen kıstaslar dairesinde yalnız sosyal kaygularla millileştirilen müesseselerin malî ve iktisadî idaresi, bu müesseseleri kuran, onları feyizli ve verimli bir hale getiren ve hususî teşebbüs sektörüne mensup olan organların elinde kalır. İdare mekanizması eskisi gibi aynı şerait dairesinde devam eder. Bu itibarla «Devletçilik» ile «Millileştirme» mefhumlarını birbirine karıştırmak doğru değildir.

Bundan sonra muhatabımla konuşmamız şu yolda cereyan etmiştir.

S- Artık mücerred (abstrait) mütalâalar üzerinde durmıyalım. Müşahedeye dayanan şu sualime lütfen cevap vermenizi rica ederim: «Demokrasi memleketlerinde esasen işletmeler hususî teşebbüsün elinde bulunduğundan sebepsiz olarak idareyi değiştirmekte belki mahzur görülebilir. Fakat bizde işletmeler –sizin tâbirinizce- tarihî zaruret neticesinde devletin elinde bulunduğundan onları devletin elinden çıkarıp hususî teşebbüse devretmekte ne gibi bir sebep ve hikmet tasavvur olunabilir? Yoksa devlet organları meyanında işletmeleri ehliyetle idare edebilecek bilgi, tecrübe ve ihtisas erbabı bulunmadığı zehabı mı var?»

C- Kat'iyen böyle bir iddia varit olamaz. Fakat ben şahsen şu kanaattayım ki bütün devlet dairelerine şamil olan bürokrasi veya

kırtasiyecilik zihniyeti ortadan kalkmadıkça devlet mekanizmasının içinde vazife gören kıymetli elemanların ne bilgilerinden, ne tecrübelerinden ve ne de teknik ehliyetlerinden lâıykile istifade olunabilir.

İşte devlet iktisadiyatımızın hal ve vaziyeti meydandadır. Tekel, Milli Savunma, Bayındırlık, Ulaştırma Bakanlıklarına bağlı işletmeler, müesseseler, ofisler vesaireye milyarlarca lira yatırılmış, on binlerce gayretli vatandaşımız mukadderatını bu müesseselere bağlamış bulunuyor. Bu milyarlardan ve bu kıymetli vatandaşların gayretlerinden iktisadi kalkınma bakımından ne dereceye kadar istifade olunmuştur? Bu devlet iktisadi müesseselerinin kaç tanesi zararsız çalışabiliyor? Memleketin içinde ve dışında bunlara benzer müesseseler ve işletmeler verimli ve rasyonel bir surette çalıştıkları halde devlet müesseseleri niçin randımanlı olmuyor? Memleketin içinde ve dışında bunlara benzer müesseseler ve işletmeler verimli ve rasyonel bir surette çalıştıkları halde devlet müesseseleri niçin randımanlı olmuyor? Bu müesseselerde kıymetli, ehliyetli ve meziyetli unsurları mı yok? Elbette vardır. Fakat girift idare mekanizması, makamdan makama, servisten servise, masadan masaya, aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya doğru yağdırılan kırtasiye yığınları içinde şahsiyetler heder olup gidiyor, şahsî vasıflar hiçbir zaman değerlendirilemiyor. Hiç şüphe yok ki aynı unsurlar bu girift mekanizmanın haricinde serbest surette çalışmak, şahsî meziyetlerini değerlendirmek vaziyetinde bulunurlarsa onlardan kat kat fazla randıman elde edilebilir.

S- Kırtasiyecilik yalnız bize mahsus bir tezahür değildir. En ileri demokratik memleketlerde bile bürokrasiden şikâyet olunuyor. Fakat bu şikâyetler hiç bir zaman alay ve tezyif hududunu aşmaz. Sizin bahsettiğiniz fecî neticelerden hiçbir yerde bahsolunmuyor.

C- Ben size bürokrasi zihniyetinden bahsettim. Garp âleminde alay mevzuu sadece kırtasiyeciliktir. Bizde ise bürokrasi zihniyeti bütün kuvvete hüküm sürmektedir. Bu zihniyet en ziyade iktisadi sahada yıkıcı tesirlerini göstermektedir.

S- Bürokrasi zihniyetinden ne anlıyorsunuz? Neyi kastediyorsunuz?

C- Bürokrasi zihniyeti otokrasi devirlerinin yadigarı olan

içtimaî bir hastalıktır. Otokrasi yani şahıs saltanatı pek tabii olarak devlet ile millet arasında ikilik yaratır. Otokrasi devrinde bir taraftan iktidarı ellerinde tutan ve bu iktidarı şahsi menfaatleri ve ihtirasları için kullanan otokratlar ile otokratların avene ve tevabii, diğer tarafta otokratlar tarafından istismar mevzuu telâkki olunan halk ve millet bulunur. İktidar milletin hizmetinde değil millet iktidarın hizmetinde sayılır. Garp memleketleri asırlarca evvel ihtilaller ve inkılâplar kuvvetile otokrasiyi yıkmışlar yerine demokrasiyi yani halk saltanatını ikame etmişler. Halk saltanatı yerleştikten sonra dahi bu ikilik zihniyet halinde yaşamağa devam etti ve nihayet nesiller geçtikten sonra ikilik zihniyeti ortadan kalktı sadece kırtasiyecilik itiyadı «Peszende» «survivance» halinde kaldı. İşte Avrupa gazetelerinde alay ve tezyif mevzuu olan kırtasiyecilik bu itiyattan ibarettir.

Bizde ise demokrasi henüz birinci merhalelerinde yani fikir ve ideoloji halinde bulunuyor, henüz zihniyet haline geçmemiş ve bu itibarla devlet ile millet arasında ikilik cilvelerine meydan vermiş olan bürokrasi zihniyeti canlı ve zinde bir vaziyette kalmıştır.

Bürokrasi zihniyetine zebun olan kimsenin nazarında Ziya Gökalp'ın meşhur «Fert yok cemiyet var» vecizesi değil «Fert yok Makam var» zihniyeti hâkimdir. Makama geçen kimse, şahsî meziyetleri ve vasıfları ne olursa olsun makamın müşehhası «incarnation» haline gelir, gayri şuuri olarak vazifesinin halka değil makama hizmetten ibaret olduğu zehabına kapılır. Makam, bir vergi dairesi ise bu makama oturanın nazarında meşhur «nef'i hazine»den başka âmiller hükümsüz addolunur, makam iktisadî mahiyette ise vazifesi halka, milli iktisada, iktisadi kalkınmaya hizmetten ziyade makamın icaplarını, yani kırtasiyecilik yapmaktan ibaret telâkki olunur.

S- Demek oluyor ki bizde dahi uzak ve yakın bir âtide demokrasi, fikir ve ideoloji merhalesini aşıp Garp memleketlerinde olduğu gibi zihniyet merhalesine varır ve bu suretle eski devrin yadigârı olan bürokrasi zihniyeti tarihe karışırsa memleketimiz dahi «milleştirme» cereyanlarına sahne olabilecektir.

C- Mümkündür. Fakat biz daha ziyade uzak bir âtiye matuf olan

bu düşünceler üzerinde durmaktan ise bugünkü realiteyi gözönünde bulundurarak iktisadî kalkınmamızı kösteklemekte olan kırtasiyecilik zihniyetine serbest cereyan imkânı bırakmamak mevkiindeyiz. Bu da ancak ferdin yapabileceği işlere devletin müdahale etmemesini kanunî ahkâmla sağlamak suretile mümkündür.¹²³

BİR KONFERANS: ZİYA GÖKALP

Türk kültür âleminin en kıymetli unsurlarından biri olan Mualimler Birliğinde, Ziya Gökalp gibi Niçe'nin¹²⁴ tâbirince surhomme «fevkalbeşer» vasfına lâîk bir millî kahramanımız hakkında söz söylemeğe fırsat bulduğumdan dolayı cidden bahtiyarım.

Evet! Ziya Gökalp bir surhomme, fevkalbeşer bir şahsiyettir. Türk münevverlerinin mühim bir kısmı kendisini böyle bilir ve böyle tanır, fakat bütün Türk milletinin geniş halk kütlelerinin kendisini böyle bildiğini ve böyle tanıdığını iddia edebilir miyiz? Maalesef bu suale müsbet cevap vermek mümkün değildir. Çünkü Ziya Gökalp'ı yakından bilenler, kadir ve kıymetini takdir etmek vasfında olanlar, bütün hayatı müddetince yalnız güzide ve münevverlere hitabeden ve halka hitabetmemekle beraber, halkın hayır ve selâmetine vakfı vücut etmiş olan bu millî kahramanı halka lâîkiyle tanıtmak için hakkiyle vazifelerini yapmamışlardır. Filvâki şimdiye kadar Ziya Gökalp ve eserleri hakkında çok yazı yazılmış ve çok söz söylenmiş fakat bütün bu yazılarda ve sözlerde Ziya Gökalp'ın başlıca mümeyyiz vasfı lâîkiyle tebaruz ettirilmemiştir. Bütün bu yazılardan ve sözlerden öğreniyoruz ki Ziya Gökalp terbiyecidir, Türkçüdür, şâirdir, sosyoloğdur, mefkûrecidir, iktisatçıdır vesaire vesaire. Fakat bu büyük adama, izafe olunan bütün bu vasıfların fevkinde şimdiye kadar hiç bahis mevzuu olmıyan en mümeyyiz vasfı sükûtla geçiştirilmiştir. Ziya Gökalp tam ve şumüllü mânasiyle birinci derecede bir inkilâpçı olduğu kâfi derecede belirtilmemiştir.

Bütün dünyada Türk mucizesi diye anılan, Atatürk inkilâbı, cumhuriyet devri tarihimizin en büyük iftihar medarı olduğu gibi Ziya Gökalp inkilâbı meşrutiyet devrimizin en parlak safhasıdır. Atatürk inkilâbı dünya edebiyatında kansız inkilâp diye vasıflandırıldığı gibi Ziya Gökalp inkilâbını sessiz inkilâp diye vasıflandırmak çok isabetli olur. Ziya Gökalp kendisi sessiz, sedasız, nuranî ve lâhutî bir şahsiyet

124 Friederich Nietzsche (1844-1900): Alman felsefeci (derl. notu).

olduğu gibi onun eseri olan ve Atatürk inkilâbına kapı açan zemin hazırlayan Ziya Gökalp inkilâbı sessiz, sedasız sükûn ve sükût içinde ceryan etmiştir. Ziya Gökalp inkilâbı sessiz, sedasız ceryan etmekle beraber kültür âleminde, Türk dünyasının içtimâî ve iktisadî sahalarında vücuda getirdiği devrimlerin tesiri bu sessizlikten dolayı eksilmemiştir. Ziya Gökalp'in ilk defa olarak ifadelendirdiği Yeni hayat esaslarını gösteren her biri mahiyetleri itibariyle asırlık bir maziye son veren tanzimattan beri Türk münevver muhitlerinde yavaş yavaş neşvünema bulan yeni zihniyetlerin birer muhassasıdır. Cumhuriyet devrinde anayasaya girmek suretiyle tahakkuk safhasına erişen halkçılık, lâiklik, milliyetçilik gibi umdelerin kâffesi Ziya Gökalp'in yazılı ve şifahi yayınlarında ileri sürülen, halka doğru yeni lisan, yeni hayat, yeni felsefe gibi parulalar bilâhère tahakkuk safhasına giren inkilâpların birer nüvesi mahiyetinde idi. Burada Ziya Gökalp'in hayatta iken Atatürk inkilâbıyla kendisinin tevazu eseri olarak Türkçülere izafe ettirdiği kendi inkilâbını hiç bir zaman birbirinden ayırmadığını burada hatırlatmak yerinde olur. Kendisi her zaman bu inkilâpları birbirinin mütemmimi telâkki etmiştir. Muhtelif şekillerde ve muhtelif vesilelerle tekrar ettiği bu husustaki fikir kanâatini şu suretle hulâsa etmek mümkündür:

«Türk inkilâbı seyf ve kalem erbabının eseridir. Kılıç halkçıların yani Cumhuriyet Halk Partisinde, kalem Türkçülerin elindedir.» Bu sözlerde ileride tarihimiz tarafından lâyikiyle tahlil ve izah edilmesi lâzım gelen pek derin bir hakikat mündemiçtir. Ümit ederim ki tarihçilerimiz bu husustaki vazifelerini ifa etmekten geri kalmıyacaklardır.

Ancak bu hususta kayda şayan mühim bir nokta vardır. Ziya Gökalp'in en büyük faaliyeti yazı sahasında tecelli etmemiştir. İnkilâbın ve kendi tâbiriyle «yeni hayat»ın esasları ömrü vefa etmediği için kâfi derecede yazılarında in'ikâs edememiştir. Kendisi en mühim telkin ve ilhamları hiç bir zaman yanından ayrılmıyan zamanın münevverleri ve güzideleri, muhit ve mahfillerinde söz ile yapmıştır. O zamanın fikir ve kalem erbabı İttihat ve Terakki umumî merkezinde, Türk ocağında, kendi mütevazi evinde ve yazın Büyükaada Yat Kulübünde ve bu gibi mahfillerde Ziya Gökalp'in etrafında toplanır, saatlerce müddet süren musahabelerini ve telkinlerini can kulağıyla dinlerler ve faaliyet sahalarında bu musahabelerden mülhem olurlardı. Bu suretle Ziya'nın yeni fikir ve görüşleri yavaş yavaş bütün fikir âlemine, maşeri vicdana intikal ediyordu. O zaman faaliyette bulunan kürsü, iktidar ve kalem erbabı ekseriyet itibariyle her yerde hazır ve nazır olan Ziya Gökalp'in

bu irşat mektebinden feyz almışlardı. Zaman ve mekân ile mahdud ve mukayyet olmıyan bu yüksek mektebin müdavimlerinden bir çokları elan hayattadır. Bunların naçiz bir ferdi olmak itibariyle temin edebilirim ki fâni vücudu çoktan beri içimizden ayrılmış olan Ziya Gökalp'in ruhu, mânevi hüviyeti elan içimizde yaşamakta ve tesirini icra etmektedir. Ve ömrümüz oldukça yaşayacak ve tesirini yapacaktır.

Evett! Ziya Gökalp'in yeni hayat mektebi müdavimlerinden bir çokları hayattadır. Fakat Frenk tâbirince ustadın havariyunu mesabesinde olan Celâl Sahirler,¹²⁵ Ağaoğulları,¹²⁶ Hüseyin Ali'ler,¹²⁷ Ömer Seyfettinler,¹²⁸ Halim Sabitler¹²⁹ ahrette kendisine kavuşmuşlardır. Havariyun zümresinden olmamakla beraber Ziya Gökalp'in «yeni hayat» mektebinden feyz almış olan Köprülü Fuatlar,¹³⁰ Necmettin Sadaklar,¹³¹ Falih Rıfkılar,¹³² Ahmet Eminler,¹³³ Yakup Kadriiler,¹³⁴ Kâzım Nâmiler,¹³⁵ Hamdullah Suphiler¹³⁶ gibi münev-

125 Celâl Sahir Erozan (1883-1935): Şair, yazar, yayıncı ve siyasetçi. (derl. notu)

126 Ahmet Ağaoğlu (1869-1939) Türkçülüğü ve liberal düşüncüyü savunan siyaset adamı. (Derl. Notu)

127 Hüseyinzade Ali Bey (1864-?): Türkçülüğe dil, edebiyat ve siyaset alanında hizmet etmiştir. Biyografisi için bkz: www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=3175. (derl. notu)

128 Ömer Seyfettin (1884-1920) Türk edebiyatının önde gelen hikâye yazarlarından (Derl. Notu)

129 Daha fazla bilgi için bkz: Ar. Gör. Necmi Uyanık, "Sarıklı bir Türkçü olarak Halim Sabit (Şibay) ve Türk Milliyetçiliğindeki Yeri (1883-1946)" www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s5/5.pdf. (derl. notu)

130 Necmettin Sadak (1890-1953): Darülfünûn içtimaiyat profesörü, eski milletvekili, eski dışişleri bakanı (derl. notu).

131 Mehmet Fuad Köprülü (1890-1966): Tarihçi, edebiyat araştırmacısı ve siyaset adamı (derl. notu)

132 Falih Rıfkı Atay, (1894-1971) gazeteci, yazar, milletvekili (Derl. Notu)

133 Gazeteci Ahmet Emin Yalman (1888-1972). (derl. notu)

134 Yakup Kadri Karaosmanoğlu. (1889-1974) Türk romancı, şair ve diplomat. (derl. notu)

135 Kâzım Nami Duru (1867-1967): Yüzbaşı rütbesindeyken Ordu'dan ayrıldı ve eğitimci oldu. Selanik, İstanbul ve Ankara'daki gazete ve dergilerde yazıları yayımlandı. En çok bilinen eserleri *Ziya Gökalp*, *İttihat Terakki Anıları*, *Cumhuriyet Devri Anıları*, *Arnavutluk ve Makedonya Hatıralarım*'dır. (derl. notu)

136 Hamdullah Suphi Tanrıöver (1885-1966) edebiyatçı, yazar, öğretmen, milletvekili, siyasetçi. Türk Ocakları Reisi (Derl. Notu)

ver ve kıymetli arkadaşlar hamdolsun içimizdedirler. Onlar hayat girdabına kapılarak sevki talih ile birer tarafa dağılmış bulunmakla beraber bu fevkalbeşer tarihi varlığımızı yaşatmak, canlandırmak, Türk Tarihine bütün şan ve azametiyle intikal ettirmek hususunda pek mühim hizmetler ifa etmek vaziyetindedirler. Ziya Gökalp mektebinin eski tâbirle bakietüssuyufu mesabesinde olan bu güzidelerimizin milletten ve Türk Tarihinden bu hizmeti esirgemeceklerini şüphesiz addederim.

Ben dahi bu bakietüssuyuf zümrenin naçiz bir ferdi sayılmak itibâriyle bu husustaki vazifemi henüz ikmal etmediğimi müdrikim. *Kemalizm, Türk Ruhu* adlı kitaplarımda Ziya Gökalp'e hasrettiğim fasıllarda ve diğer yazılarımda noksan taraflar çoktur. Ahrette kendisine kavuşmadan vakit ve fırsat bulup bu noksanları tamamlamıya muvaffak olursam kendimi bahtiyar addederim.

Üstadın fikir mesaisi arkadaşları olmak şerefine mazhar olup henüz hayatta olan güzidelerimizin himmet ve gayretlerine ihtiyaç gösteren noktaların en mühimlerinden biri Üstadın hususî hayatıdır. Ziya Gökalp çapında büyük adamların hususî hayatları Millî Tarih'in malıdır. Bu mal ve Frenk tâbirince bu patrimoine ahlafımızın mukaddes bir hakkıdır. Her zaman ve her yerde millî kahramanların hususî hayatları millî tarihin başlıca mevzularından biridir. Bahusus ki Ziya Gökalp'in hususî hayatı baştan aşağı fazileti ve ruhi asalet timsalidir. Bu fazilet ve ruhi asalet onun eseri olan «yeni hayat» mektebinin ulviyetini bundan sonraki nesiller nazarında bir kat daha belirtmeğe hizmet eder.

Ziya Gökalp'in hususî hayatı hakkında bu lisanı kullanmağa kendimi selâhiyetli addederim.

Üstadla mesai arkadaşlığım Selânikte tâ 1910 tarihinde başladı ve haftada bir iki defa buluşmak üzere hayatının sonuna kadar devam etti. Yeni hayat, yeni lisan ve bilhassa millî iktisat gibi meselelerde kendisiyle iş birliği yapmak şerefinden hiç bir zaman mahrum kalmadım. Hayatın gerem ve serdini beraber yaşadık. Noksanlarımı açık yürekle söylemekten çekinmezdi bazen bu hususta insaf hududunu bile aşardı. Meselâ Türkiyede felsefe sahasında Spinozalar,¹³⁷

Durkheimler¹³⁸, Bergsonlar¹³⁹ gibi Yahudi dehası göstermediğini fırsat buldukça söylerlerdi. «Onlar profesyonel idi. Bütün vakitlerini mesleklerine hasretmek vaziyetindeydiler» dediğim zaman «Hayır» dedi «Spinoza gözlük camı temizlemekle geçinirdi» diye cevap verdi ve ilâve etti: «Felsefe profesyoneli olmadığın için Türk kültürüne Durkheimler ve Bergsonlar kadar hizmet edemezsen Rate-nau kadar Türk millî iktisadına hizmet edemez misin? Yoksa sende Yahudi dehası yok mu?» «Belki yoktur» dedim «fakat sizin ilk defa olarak ileri sürdüğünüz millî iktisat mefhumunu yazmak ve uzuvlandırmağa çalışmak için dehaya ihtiyaç yoktur. Dehadan mahrum olsam bile millî iktisada hizmete amadeyim.» Üstadın yarı şaka yarı ciddi olan bu serzenişi bilâhara *İktisadiyat Mecmuası*'nın ve iktisat derneğinin tesisine ve yaratılmasına müessir olmuştur.

Ziya Gökalp'in hususi hayatı hakkında saatlerce müddet konuşmak mümkündür. Bu kürsüde her hatibe tahsis olunan zamanın kısa olması tabii olduğundan burada Ziya beyin hususî hayatına dair yalnız bazı menkıbeleri arz etmekle iktifa edeceğim.

1- Üstadın ölümünden üç ay evveldi. Kendisini ölüme sürükleyen hastalığın verdiği ıstıraplar içinde kıvranarak bir daha kalkmamak üzere yatağa düşmüştü. İki arkadaşla beraber ziyaretine gittik. Kendisinin mobilyasız çıplak odada tahta döşemede serilmiş bir yatakta çocuğu yatıyordu. Çocuğun nesi olduğunu sorduk, köpek ısırması dedi. Köpeğin kuduz olması ihtimali üzerinde durmadan ve kendi ızdıraplarına ehemmiyet vermeden bermutat ilmî ve vatani fikirlerini ve görüşlerini uzun uzadıya anlatmaya başladı. O sırada postacı geldi kendisine bir telgraf uzattı. Telgrafı okuduktan sonra teessürle fırlattı. Telgraf Ankaradan Ağaoğlundan geliyordu, yakında Türk Ocakları namına Anadolu'da bir konferans serisi vermek için çıkacağından bahisle direktifler istiyordu. «Ya!» dedi. «Türk Ocakları Umumî merkezi intihabatında beni unuttular, şimdi direktif istiyorlar.» Üstat bu sözleri bitirir bitirmez heyecanlı «affedersiniz» dedi. «Teessüre mağlûp olmamalıydım. Vazife vazifedir, şahsım asla bahis mevzuu olamaz.»

2- Yine hastalığı sırasında idi. ızdırapları artmıştı. Müdavim tabibi olan Dr. Akil Muhtarı hemen bulmak mümkün olmamış-

138 Émile Durkheim (1858-1917) Fransız sosyolog (Derl. Notu)

139 Henri Bergson (1859-1941) Fransız filozof (Derl. Notu)

tı. Başka bir doktor getirmek için müsaadesini istediler. «Ben ilim adamıyım», dedi. «Akil Muhtar da ilim adamıdır. İlim adamı olmayan bir doktora mukadderatımı teslim edemem» ve bu sırada gitkiçe şiddetlenen ağrılarına kulak asmayarak mutlak ilmi ve vatani muhasebelerine devam etti.

3- Muhitinde bulunduğum bir çeyrek asır zarfında üstadın mad-di hayatın hiçbir tarafına zerre kadar alâka gösterdiğini hiçbir zaman görmedim. Para, menfaat, eğlence, istirahat, dünyevî zevkler, onun için büsbütün meçhul mefhumlardı. Onun bulunduğu mecliste de bu gibi şeylerden asla bahsolunamazdı. Cuma günleri evine yemeğe giderdim... Gûya yemek için sofraya otururdu, sofraya yemekler gelir, davetliler bittabi yemeklerini yerler fakat kendisi ilmi ve vatani muhasebelerine dalarak önünde bulunan yemeklerin farkına bile varmaz. Davetlilerin ihtarı üzerine önündeki tabağa elini sürdüğü zaman yemeğini otomatik ve gayri şuuri bir surette yer. Neler yediğini hiçbir zaman fark etmez, karnı tok olup olmadığına bakmadan davetlileri takiben sofradan kalkar, davetliler kahve, sigara içerken kendisi saatlerce süren muhasebelerine asla fasıla vermezdi.

4- Bir gün diğer arkadaşlarla beraber ziyaretine gittik. Sobadan çıkan dumanlar odayı kâmilan sarmıştı. Kendisi dalgın dalgın kitap okuyordu. Odaya girer girmez pencereleri derhal açmağa mecbur olduk. Kendisi ancak o zaman boğulmak tehlikesine maruz bulunduğunu farketmiştir.

5- Üstada dostlarından bahsolunduğu zaman gayet samimi ve tabii bir tavır ve eda ile derdi ki: «benim şahsi dostum yoktur, ancak idealime iştirak eden dostumdur. Daha doğrusu benim değil idealimin dostudur.»

Hakikat halde dahi Ziya Gökalp hiçbir zaman dostluk hatırı için hiçbir harekette bulunmamıştır. O zamanki iktidar makam-ları ve o zamanki zimamdarlar üzerinde fevkâlade bir nüfuza malikti. Talâtlar, Enverler, Cemaller¹⁴⁰ Ziya Gökalp'in bir dediğini ıki yapmazlardı. Fakat kendisi bu nüfuzunu yalnız ideâli uğrunda kullanırdı yalnız ideâle hizmet edebilecek mukarrinlerini himaye ederdi. Ona hulûskârlık maksadiyle sokulanlara hiçbir zaman iltifat etmezdi.

140) Cemal Paşa (1872-1922), İttihat ve Terakki Cemiyeti önderlerinden (Derl. Notu)

Arkadaşlar! Sabrınızı tüketmemek için sözlerime son vermek mecburiyetindeyim. Son söz olarak itiraf etmeliyim ki: Ziya Gökalp'ı vasıflandırmak için bildiğim lisanlarda tâbir bulamıyorum. Niçe'nin sur homme fevkalbeşer tâbirini emsalini camî ağıyarını manî mahiyetinde görmüyorum. Böyle lahûti bir şahsiyeti vasıflandırmak için insanların kullandıkları dillerde elbette tâbir bulanamaz. Fazilet ve hamiyet için canlı örneklerle şiddetle muhtaç olduğumuz ve baştan aşağı fasıdatı ile alûde bir devirde böyle millî ve tarihi bir varlığa lââyık oldukları her alâkayı göstermemek günahıdır. Bu itibarla bu anma törenini tertip edenlere, ne tarihimizde ne de başka milletlerin tarihinde tek bir eşi bulunmayan bu millî varlığın hatırasını yaşatmaya gayret edenlere candan teşekkür etmeyi bir vicdan borcu sayarım.¹⁴¹

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE YABANCI SERMAYEYİ TEŞVİK KANUNU

*Yeni tasarıda yalnız transfer hakkı
sağlanmıştır. Gerek yerli ve gerek ecnebi
yatırımları teşvik için daha bir çok
yardım ve muafiyetlere ihtiyaç vardır.*

Yabancı sermayeyi teşrik meselesi bu günlerde gazete sütunlarını en ziyade işgal eden günün mevzuları arasındadır. Verilen haberlere göre hükûmet bu mesele hakkında Büyük Millet meclisine bir kanun tasarısı sevk etmiş, bu tasarı Meclisin ihtisas encümenlerinden geçmiş, bazı tâdillerle tasvip olunmuş, birkaç güne kadar Mecliste konuşulacaktır.

Meselenin esasına girişmeden evvel bu tasarının -eski tâbirle- ismiyle müsemma olmadığını sureti mahsusada belirtmek isterim. Esas mevzu, umumî surette sermayeyi teşvikten ibarettir. Ecnebi sermaye ile yerli sermaye arasında tam eşitlik sağlandığına nazaran yabancı sermayeyi teşvik namıyla bir kanun çıkarmanın mâna ve hikmeti yoktur. Esasen milliyeti ve tabiiyeti olmadığı bütün dünyaca müsellemlen olan sermayeyi mutlaka pasaportla memlekete sokmakta ne gibi bir fayda tasavvur olunabilir?

Kanunun isminde mevcut yabancı kelimesinden sarfınazar «sermayeyi teşvik» tâbiri de kanaatimce yerine masruf değildir. Maksat sermayeyi değil sermaye yatırımlarını teşviktir. Bu gibi kanunlar her yerde yatırımları teşvik namını taşıyor ve bu suretle kanunun hakikî gayesi belirtilmiş oluyor.

Bahis mevzuu olan tasarının esasına gelince, itiraf ederim ki 11 maddeden ibaret olan bu tasarıda yabancı veya yerli sermayeyi ve daha doğrusu yatırımları teşvik mahiyetini taşıyan hiç bir hükme rastlamadım. Tasarıda teşvik mahiyetinde telâkki olunabilen yegâne hüküm, bu kanunun hükümlerine göre getirilmiş olan yabancı sermayenin yıllık kâr, faiz ve dividantlardan ceman sermayenin yüz-

de onuna kadar olan miktarının transferinden ibarettir. Kanunun maksadı bu ise lüzumsuzdur. Daha doğrusu -eski tâbirle- hasılı tahsil hükmündedir. Çünkü transfer hakkındaki hükümler esasen mevzuatımızda senelerden beri mevcuttur ve bugün mer'iyette olan hükümlerden daha müsait, daha şümullüdür.

Türk Parasını Koruma Kanunu hakkındaki 13 numaralı karar-namenin 31 inci maddesi aynen şöyledir:

«Yurdun kalkınması için fayda mülâhaza edilen endüstri, tarım, ulaştırma ve bayındırlık işlerle, ihracatı artırıcı mahiyette olan ticarî işlerde kullanılmak üzere, yabancı memleketlerden döviz veya tesisat olarak getirilen sermaye gelirlerinin veya teşebbüs mevcudunun kısmen veya tamamen harice transferini teminen gerekli izin verileceği hususunda Maliye Bakanlığı bu teşebbüslere karşı önceden taahhüde girebilir.»

Yabancı sermayeyi teşvikten maksat yıllık kârın transferini kısmen sağlamaksa itiraf etmeli ki mer'iyette olan mevzuata nazaran yeni tasarı geriye doğru bir adım teşkil eder ve bu itibarla sermayeyi teşvik, sermayeyi takyit mânasını ifade eder. Çünkü bugün mer'iyette olan mevzuat Maliye Bakanlığına hiçbir kayıt ve şarta tâbi olmadan, bir güne merasim ve muameleye lüzum görmeden yalnız geliri yani yıllık kâr ve dividantı değil «teşebbüs mevcudunun» tamamının dahi transferine izin vermeğe ve teşebbüs erbabına önceden teminat vermeğe salâhiyet vermiştir.

Yeni tasarı ise yüzde ona kadar transfer iznini «Maliye, Ekonomi ve Ticaret, İşletmeler Bakanlarının tayin edecekleri daimî mümessilleriyle T.C. Merkez Bankası umum müdüründen mürekkep bir komitenin» kararına bağlıyor. Bir işi komiteye veya komisyona havale etmek ne demek olduğu artık herkesçe malûmdur.

Yeni tasarıda daha ileri gidilerek transfer için daha geniş imkânlar sağlansa bile «sermayeyi teşvik» mahiyetinde bir tedbir sayılamaz. Çünkü ecnebi sermaye için transfer bir zarurettir. Transfer hakkı sağlanmadan memlekete sermaye celp olunabileceği tasavvur olunamaz. Kaldı ki 1947 senesinden beri meriyette olan 13 numaralı kararnamede yukarıda işaret olunduğu veçhile kayıtsız şartsız ve önceden teminata bağlı transfer hakkı sağlandığı halde hiçbir tesiri görülmemiştir. Bu haktan istifade edebilmek

için alâkadarlar tarafından hiçbir müracaat ve teşebbüs yapılmamıştır. Sebebi de aşîkârdır. Sermayeyi harekete getirip uzun vadeli yatırımlara sevk etmek için hakikaten teşvik mahiyetinde olan birçok kolaylıklara, yardımlara ve hattâ muafiyetlere ihtiyaç vardır. Bu yardım ve muafiyetlerden son zamanlarda Ticaret ve Ekonomi Bakanlığı tarafından tertip olunup Ankarada akdolunan sanayi kongresinde uzunboyu bahsolundu ve bu hususta çok mühim ve şümüllü karara varılmıştır. Yeni tasarıda bunların hiç biri bahis mevzuu değildir.

Şu ciheti sureti mahsusada belirtmek gerektir: Yabancı sermayedarlar eski kanunla sağlanan kayıtsız, şartsız ve önceden teminata dayanan transfer hakkını hiç bir zaman kâfi görmemişlerdir. Sermayedarların bu husustaki görüşlerini şu mealde hulâsa etmek mümkündür.

«Türkiye döviz hususunda daima açık veren, tediye bilânçosu daima pasif olan bir memlekettir. Döviz mevcudu ihtiyaca kâfi gelmezse kâr, faiz ve dividant nasıl transfer edilebilecektir? Karşılık yoksa kanundaki teminat hükümsüz kalır.»

Mali mahfillerin bu husustaki görüş ve endişeleri kanaatimce yanlıştır. Fakat netice bizim görüşlerimiz değil alâkadarların görüşleri müessirdir.

Transfer meselesinde alâkadarları tamamıyla tatmin etmek matlupsa 13 numaralı kararname ile sağlanan hakları yeni bir kanunla takyit ve tahdit değil 13 numaralı kararnameye ek olarak daha müsait ve daha geniş hükümler ilâve etmek zarureti vardır. Bu cümleden olmak üzere şu yolda bir fıkranın alâkadarları transfer hususunda tatmin edilebileceği kanaatindeyim:

«Yabancı memleketlerden getirilen sermaye gelirlerinin karşılığı olarak ihraç edilecek mallardan elde edilen dövizlerin memlekete getirilmesi mecburi değildir.»

Esasen Türk Parasını Koruma Kanunu hakkındaki 8 numaralı kararnameden itibaren 13 numaralı kararnameye kadar neşredilen bütün bu husustaki mevzuatta hariçten getirilen dövizlerle ihraç olunan malların karşılığı olan dövizlerin memlekete getirilmesi mecburi tutulmamıştır. Bu hükmü memlekette istihsali artıracak olan teşebbüslere teşmil etmek, fevkalâde bir tedbir telâkki olunamaz.

Fakat yukarıda işaret ettiğimiz veçhile yabancı sermaye için transfer hakkını sağlamak teşvik mahiyetinde telâkki olunamaz. Gerek yerli ve gerek yabancı sermayenin yatırımlarını köstekleyen birçok âmiller bulunduğu gibi yeni teşebbüslerin muhtaç bulunduğu birçok yardımlar ve muafiyetler vardır. Yatırımları teşvik için kanun çıkarılacaksa en ziyade bu âmiller ve bu yardımlar ve muafiyetler ele alınmalıdır. Yeni kanunun esasını bunlar teşkil etmelidir.

Bu husustaki görüşlerimizi diğer bir yazıda izah etmeğe çalışacağız.¹⁴²

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE: SERMAYE YATIRIMLARI NASIL TEŞVİK OLUNUR?

Yeni kanunu yerli ve ecnebî sermaye yatırımları teşvik gayesine ve binnetice iktisadî kalkınmaya doğru mühim bir hamle telâkki etmekle beraber bu kanuna ilâve edilecek ek maddeler ve yahut ayrı bir kanunla yatırımları teşvike yarayacak, teşebbüs erbabına tam emniyet ve itminan telkin edecek olan yardım, müsaade ve muafiyetlerin bir an evvel tesbitine gayret olunmasını temennî ederiz

Büyük Millet Meclisinde müzakere edilmekte olan yabancı sermayeyi teşvik kanunu tasarısı hakkında neşrettiğimiz yazıda yeni tasarıda yalnız transfer hakkı sağlandığı, gerek yerli ve gerek ecnebi yatırımları teşvik için daha birçok yardım, müsaade ve muafiyetlere ihtiyaç olduğunu belirtmiştik. Bu yazıda bu yardım, müsaade ve muafiyetlerin neden ibaret olabileceğini izah etmeğe çalışacağız.

Maksadımız müsaade ve muafiyetlerin Meclisten çıkacak olan kanuna dercolummasını ve bunlar tesbit olununcaya kadar müzakerenin tehirini istemek değildir. Kanaatimizce Büyük Millet Meclisinde müzakere edilmekte olan tasarı noksanlarına ve boşluklarına rağmen bir an evvel kanunlaştırılıp hemen mer'iyete vazolunmalıdır. Yatırımları teşvik mahiyetinde olan müsaadeler ve muafiyetleri bilâhare ek maddeler veya ayrı bir kanunla tesbit etmek her zaman mümkündür. Ecnebi sermayeyi teşvik kanununun mer'iyete girmesile tekniğine, bilgi ve tecrübesine ve sermayesine muhtaç olduğumuz ve nesillerce evvel iktisadî kalkınmaya alışmış olan garp âlemi şimdiden şunu anlamış olacaktır ki bugünkü Türkiye mahut kapitülâsyonlar gölgesinden veya heyûlâsından ürken

Türkiye değildir, bugünkü Türkiye vehimlere ve taassup meyillere yer vermiyen realist bir memlekettir. Bugünkü Türkiye samimiyet ve hüsnüniyetle işbirliği yapmak arzusile kendisine doğru uzanan ellerile –âmiyane tâbirile- öpüp başına koymağa yalnız iktisadi emellerle memleketimizin servet kaynaklarının değiştirilmesi mesaisine bizimle beraber iştirâk edecek olan teşebbüs erbabına –yerli veya ecnebi farkı gözetmeksizin- makul görülebilecek hiç bir yardım ve müsaadeyi esirgemiyecektir. Yeni kanunun mündericâtı yar ve ağyara ispat edecektir ki mazide yerli ve ecnebi sermayenin emniyetini sarsacak hareketlere meydan vermiş olan zihniyet artık tarihe karışmış, hakiki demokrasi zihniyeti hukuk ve kanun devletine yakışacak derecede gelişmiş ve olgunlaşmıştır.

Kanuna yerli ve ecnebi sermaye yatırımlarına sağlanacak müsaadeler ve muafiyetler şimdiden dercedilmiş olsaydı elbette daha iyi olurdu. Fakat unutmıyalım ki bu hususta kusursuz dört başı mamur bir proje hazırlamak kolay iş değildir. Bu gibi nazik işlerde merhale merhale ilerlemek, teenni ve basiret ile hareket etmek zarureti vardır. Bahusus ki pek uzak olmıyan bir mazide bu hususta bizi ikaz edecek mahiyette nahoş bir tecrübe de geçirmiş bulunuyoruz. Bu tecrübeyi İstiklâl savaşını takip eden ilk senelerde geçirdik. Mahut kapitülâsyonların tazyikinden henüz kurtulan memleket, geri bir çiftçi memleket safhasından ileri sanayi safhasına sıçramak için can atıyordu. Bütün millet bu hamleyi heyecanla bekliyordu. İşte bu fevkalâde heyecanın tesiri altında 1923 senesinde çoktan tarihe karışmış olan teşviki sanayi kanunu tehalükle kabul olunmuştu. Bu kanunla memlekette lüzumlu olsun, olmasın, memleketin iktisadi bünyesine ve iktisadi hususiyetlerine uygun olsun olmasın, büyük olsun, küçük olsun her ne neviden olursa olsun her türlü sanayi hudutsuz himayeye mazhar olmuştur.

Bu kanunun ahkâmına göre büyüklü, küçüklü her nevi sanat müessesesi hükûmetten on hektara kadar bedava arsa alabilir. Hükûmetin elinde münasip arsa bulunmazsa hususi eşhastan istimlâk kanununa tevfikân istimlâk olunup bedeli mukabilinde teşebbüs sahibine devredilir. Sanayi müessese sahibi müsakkafat arazi, kazanç vergileriyle damga resminden, belediyelere ait münzam küsurattan, bir çok iptidai maddeler, makineler ve inşaat malzemesi, gümrük resminden muaf tutulmuştur. Deniz ve kara

nakliyat tarifelerinde yüzde otuza kadar tenzilâta mazhar olmuş, bazı ahvalde sanayi için kıymetinin yüzde onuna kadar hükûmet tarafından prim sağlanmış, hükûmet müesseseleri yerli müesseselerin mamullerini hariçten gelen mallardan yüzde on daha pahalı almağa mecbur tutulmuştur.

Tatbikatta pek tabîi olarak bu hudutsuz müsaade ve muafiyetlerin mahzuru görüldü. Acele çıkarılan kanunun lâğvı ve bu suretle ifrattan tefrite düşmek zarureti hâsıl oldu. Ondan sonra himayeye muhtaç ve teşvike lâyık sanayi ve teşebbüsler tesbit olunamadı. Bundan dolayı şimdiye kadar sanayi teşvik ve himayeden mahrum kaldı.

Muhtelif fırsatlarla tekrar olunduğu veçhile teşvik ve himayeye lâyık sanayi tesbit etmek için evveleminde iktisadî kalkınmanın plân ve programını tanzim etmek gerektir. Bu program henüz tanzim olunmadığına göre teşvik ve himayeye muhtaç sanayi ve teşebbüsleri tayin etmek mümkün değildir. Belki bunun içindir ki bahis mevzuu tasarı bu noktadan tamam olmamıştır. Şurasını da memnuniyetle kaydedebiliriz ki tasarı tamam olmamakla beraber hemen harekete geçmek için bazı hükümleri havi bulunuyor. Hükûmete hemen faaliyete geçmek için imkân bahşeden hüküm üçüncü maddenin son fıkrasında mevcuttur. Fıkranın metni şudur:

«Memleketin gelişmesinde mühim rol oynayacak olan hususî evsafdaki teşebbüslere yapılacak yatırımlar için 7 inci maddede yazılı komitenin teklifi, Maliye Başkanlığının mütabakatı ve Bakanlar Kurulunun karareyle tercihli hükümler tatbik olunabilir.»

Bu fıkranın rolü meydanda. Memleketin gelişmesinde mühim rol oynayacak hususî evsafdaki teşebbüsler yardım görecektir. Fakat fıkranın metni hükûmetin elini kolunu bağliayacak şekilde yazılmıştır. Bu metne göre 7nci maddede bahis mevzuu olan komite yalnız «tercihli» hükümler tatbik edebilir. Kanun mevzuu olan yardımlar ve muafiyetler sağlayamaz. Halbuki gerek 1923 tarihli mülga teşvikî sanayi kanununda ve gerek başka memleketlerde mer'î olan sanayii veya yatırımları teşvik mahiyetindeki kanunlarda sağlanan yardımlar ve muafiyetler kanun mevzuudur.

Netice olarak yeni kanunu yerli ve ecnebi sermaye yatırımları teşvik gayesine ve binnetice iktisadî kalkınmaya doğru mühim

bir hamle telâkki etmekle beraber bu kanuna ilâve edilecek olan ek maddeler veyahut ayrı bir kanunla yatırımları teşvike yarıyacak teşebbüs erbabına tam emniyet ve itminan telkin edecek olan yardım müsaade ve muafiyetlerin bir ân evvel tesbitine gayret olunmasını temenni ederiz.¹⁴³

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE: TÜTÜN DÂVASI

*Tütün dâvasının iç cephesini, müdahale
siyasetinden vazgeçmek ve ziraati
tahdit kanununu lâıkiyle tatbik
etmek suretiyle halletmek mümkündür.
Dış cephesi çok tehlikeler arzeder,
müteyakkız davranmak zarureti vardır.*

Uzun zamandan beri herkesin alâkasını çeken bu ezeli tütün dâvası son senelerde hakikaten endişe uyandırıcı safhalar geçirdi, derde deva bulmak için külfetli kongreler aktolundu, fevkalâde tedbirlere başvuruldu. Fakat dâva bir türlü hallolunamadı.

Meselenin en garip tarafı şu: Tütün dâvası münasebetile her taraftan zaman zaman yükselen feryat ve şikâyetlere herkes kulak veriyor, alâka gösteriyor, dâvanın sıkıntılı tecellilerinden dolayı üzüntü duyuluyor, fakat meselenin esas ve mahiyeti bir türlü anlaşılamıyor. Ne oluyor? Neden dolayı tütün işi yürümüyor? Sık sık şahit olduğumuz aksaklıkları doğuran sebep ve âmiller neden ibarettir? Hiç şüphesiz yok ki meselenin iç yüzü lâıkiyle tahlil, daha doğrusu hastalık lâıkiyle teşhis olunursa derde deva bulmak daha kolay olur.

Meselenin garip bir tarafı daha vardır. Tütüncülükte sık sık bıhıranlı tezahürlere sebebiyet veren âmiller sair mahsullerde olduğu için kuraklık, seylâp, hastalık gibi semavi âfetler olmadığı gibi gayri müsait piyasa konjoktürleri gibi tabii talihsizlikler de değildir.

Tütün işinden az çok anlıyanlar şuna kanidirler ki tütüncülüğümüz tabii seyrini, arz ve talep kaidesi gibi tabiat kanunlarını taklîp etseydi tütüncülüğün mukadderatı sair toprak mahsullerinde olduğu gibi normal şekilde inkişaf edecekti. Fakat denildi ki tütün, ıhtıracat ticaretimizin üçte birini teşkil eder, böyle mühim bir gelir ve döviz kaynağımız asla başıboş olarak gayri mes'ul ellerde bırakılmaz. Behemahal hükûmet müdahale etmelidir.

İşte hükûmet bu mühim gelir ve döviz kaynağını korumak için fakat malûm olan kırtasiyecilik usullerile müdahale etti. Bu hayati millî gelir ve döviz kaynağını bugünkü hale getirdi. Bu itibarla demek oluyor ki senelerden beri şahit olduğumuz tütün buhranları iktisadî değil siyasi ve idarî mahiyettedir.

Tütün ziraat ve ticaretini başı boş sanıp hükûmetin fuzuli müdahalesine sebebiyet verenler düşünmediler ki toprak mahsullerimiz arasında başı boş kalmıyan bir mahsul varsa o da tütündür. Öteden beri tütün tekel mevzuudur. Bu itibarla istihsalin dörtte, veya beşte biri, dahili istihlâke mahsus olmak üzere hükûmet elile ve müstahsilleri korumak suretile alınırdı. Tekel İdaresi öteden beri lüzum gördüğü zaman hakikî bir arz ve talep icaplarına dayanmıyan, spekülâtif ve yahut alıcıların zımnî anlaşmalarına dayanan geçici fiyat temevvüçlerini önlemek maksadile kendi mübayaa programı dairesinde mübayaatı hızlandırmak veya yavaşlatmak suretile nazımlık rolünü ifa ederdi. Fakat aşırı devletçilik dalgası iktisadî hayatımızda hüküm sürmeğe başladığı zaman alâkalı makamlar çizmeden yukarı çıktılar, Avrupa ve Amerika istihlâk piyasalarında yine gûya tanzim maksadile müdahaleye lüzum gördüler. Fakat Tekel kanunu Tekel idaresinin ticaret yapmasına cevaz vermediğinden guya mamul sigara ve ancak icabında yaprak tütün dahi satmak gayesile Türk Tütün Limited Şirketi kurulmuştur. İşte tütün ticaretinde, satış sahasında eşit olmıyan şartlar dairesinde gayri meşru rekabet belki gayri şuurî olarak bu suretle başlamıştır.

Tekel idaresinin bir şubesi olan Türk Tütün Limited asıl gayesi olan mamul sigara satışları yapamamış, serbest ticarette malûm ve mutad olan müşterilere her sene milyonlarca kiloluk yaprak tütün satmıştır.

Hükûmetin bu müdahale siyaseti serbest cereyan bulduktan sonra Tekel idaresinin ziraati korumak maksadile öteden beri muvaffakiyetle tatbik ettiği nâzımlık rolü kâfi görülmedi. Miktarın fazlalığı ve yahut kalitenin düşüklüğü dolayisile serbest piyasada satılamıyan, dünya piyasasında rağbet görmiyen malları her hal ve kârda hükûmet hesabına satın almak siyaseti baş göstermiş ve bu suretle normal istihsalden fazla ve yahut dünya piyasalarında rağbet görmiyen tütünler için hükûmet yağlı müşteri haline gelmiştir. Bu siyasetin neticesi olarak tütün ziraatı ile alâkadar olmıyan me-

mur, tüccar, spekülâtör gelişi güzel tütün almış tütün nefasetine itina gösterilmiş, normal olarak elli altmış milyon kilodan ibaret olan istihsal, son senelerde 100 milyon kiloya çıkmış, normal talepten fazla olan miktar, müdahale mübayaalarına memur edilen Tekel, Türk Tütün Limited ve Yerli Ürünler gibi devlet iktisadi teşekküllerinin elinde kalmıştır. Bu tütünleri her ne bahasına olursa olsun elden çıkarmak, devleti 70, 80 milyon lira zarardan korumak için mahut «Üçlü takas» gibi dolambaçlı yollara sapıldı. Bu muameleler neticesinde tütünlerin bedeli olarak tediye edilen dolarlar, resmî rayiç olan 280 kuruş yerine 450 kuruştan karaborsada satıldı. Memlekete getirilmeyen bu dolarlarla ilâçlar ve sair en lüzumlu maddeler için döviz vaziyetimiz altüst olmuştur.

Elde kalan tütünleri her halde müdahale müesseselerine satmak müstahsil için âdeta «Müktesep hak» haline gelmiştir. Hiç bir hükûmet müstahsil elinde bir yaprak tütün bırakmak cesaretini gösteremez oldu. Ancak son günlerde bu müdahale külfetinden kurtulmak için çare bulunmuştur: Ziraati tahdit suretile istihsalı normale irca etmek. İşte son günlerde çıkan ziraati tahdit kanununun sebep ve hikmeti bundan ibarettir.

Yukarıda işaret ettiğimiz veçhile tütün dâvamızın bir de dış cephesi vardır: Son senelerde Türk tütününün istihlâk piyasalarında zorluklara maruz kaması, harp sonu vaziyetinin bir neticesi olan bu zorlukları istismar etmek isteyen, bu fırsatı ganimet bilen, rakip alâkadarlar tarafından Türk tütününün artık rağbetten düştüğü, müstehliklerde zevk değişikliği peyda olduğu mealinde bir takım mânasız teraneler ortaya atıldı. Halbuki Türk tütününün bütün dünyaca müsellem olan üstün vasıflarında, nesillerden beri bütün istihlâk piyasalarının rağbetine mazhar olan nefasetinde hiç bir değişiklik olmamıştır. Eskiden olduğu gibi bugün de Türk tütünü, Amerikan ve denizaşırı diğer tütünleri ıslah için «tuz biber» vazifesini görmektedir. Diğer tütünlere yüzde sekiz, on nisbetinde Türk tütünü karıştırılmak suretile içimi hoş, kokulu ve tatlı Türk tipi sigaralar imal ediliyor ve Türk tütünü namile piyasaya sürülüyor. Yalnız Birleşik Amerikada, meselâ 15 milyon kilo Türk tütünü 150 milyon kiloluk Türk tipi sigarası satılıyor. Hal ve vaziyet bu merkezde iken harp sonu vaziyeti dolayısıyla Almanya gibi bazı memleketlerde tesadüf edilen zorluklar neticesinde geçici ve arızî

bir surette diğer tütünlerin bulduğu rağbetin zevk değişikliği şeklinde gösterilmesi –tâbir mazur görülsün- mügalatadan başka bir mâna ifade edemez.

Maddî menfaatten başka hiçbir kaygıları olmıyan mugalatacılar Türk tütününün sıhhi bakımdan olan üstünlüğünü dahi hiçe saymağa yelteniyorlar. Türk tütününde nikotin yâni zehir nisbeti vasatı olarak yüzde ikiden ibarettir. Halbuki rakip tütünlerinde bu nisbet yüzde sekizden aşağı değildir. Yâni zehir nisbeti dört mislidir. Maddî menfaatten başka manevî ve insani kaygulara kıymet veren mahafil Türk tütününün bu sıhhi üstünlüğünü elbette gözden uzak tutmazlar. Bu münasebetle bütün Katolik dünyasının ruhanî reisi olan Papa cenaplarının son bir hitabesini hatırlamak yerinde olur.

Geçen sene eylül ayında Roma’da, Avrupanın her tarafından gelen, yüzlerce murahhasan mürekkep bir Avrupa tütün kongresi toplanmıştı. Bu kongrede Türk murahhas heyeti keyfiyet ve kemiyet itibarile ön safta bulunan heyetlerden biri idi. Papa kongre murahhaslarını sureti mahsusada huzuruna kabul etmiş ve kendilerine şu ulvî tavsiyede bulunmuştu.

«Sizleri Romaya getiren çeşitli tütün meselelerinden bahsetmek bana ait değildir. Size yalnız bir tavsiyem vardır: Tütün müstehliklerine arzedeceğiniz tütünlerin sıhhate mümkün derece az zararlı olmasına dikkat ediniz»

Papa, sıhhate en az zararlı tütün, Türk tütünü olduğunu bilir mi bilmez mi bilmiyorum fakat şurası muhakkaktır ki bu asil ruhlu ruhani şahsiyet Türk tütününde nikotin nisbetinin diğer tütünlere nisbetle ancak dörtte bir olduğunu bilseydi, yine aynı samimiyetle bu ulvî tavsiyeyi yapmaktan çekinmiyecekti.

Türk tütününün nefaset bakımından olan hususiyetlerini ve ezcümle yüzlerce milyon tütün tiryakisinin sıhhatini ilgilendiren sıhhi üstünlüğünü belirtmek, harp sonu zorluklarından dolayı bazı istihlâk piyasalarında Türk tütününün sürümüne geçici bir surette hâlel gelmesinin zevk değişikliği mânasını ifade etmediğini ve bu hususta bazı rakip mahafil tarafından yapılan propagandaların mügalatadan ibaret olduğunu meydana çıkarmak sırası gelmiştir. Bu hususta hemen harekete geçmek zaruridir.

Gelecek ayın 17 sinde Amsterdamda Milletlerarası bir tütün kongresi toplanacak orada tütüncülük sahasında beynelmilel işbirliği yapılması, münasip görülecek bir mahalde daimî bir tütün santralının kurulması ve bu meyanda zevk değişikliği gibi meseleler konuşulacak ve bittabi bazı mühim kararlar ittihaz olunacaktır.

Tütün ticareti mevzuunda Milletlerarası işbirliğinden bahsedenler arasında dünya piyasalarında üstün evsafından dolayı Türk tütününün sağlamış bulunduğu müktesep haklarını belirtmek in-safında bulunacak olan unsarlar elbette çok olmayacaktır.

Bu müktesep hakları düşünmek ve tebarüz ettirmek ancak bize aittir.

Amsterdam kongresi gibi Milletlerarası toplantılara hazırlıklı gitmek, karşı tarafın her türlü muhtemel hareketlerine karşı müte-yakkız davranmak zarureti aşikârdır.¹⁴⁴

TÜTÜN DAVAMIZ TUTUMLU EKONOMİDE GAYRETKEŞLİK

Derneğimizin, kuruluşundan beri kuvvetle müdafaa ettiği prensiplerden birini şöyle hulâsa edebiliriz:

«Güdümlü ekonomi bilhassa harp ve harp sonu sıralarında bir zarurettir. Devlet zarurî ahvâlde müdahale etmek mecburiyetindedir. Fakat bu müdahale hiçbir zaman zaruret çerçevesini aşmamalıdır. Zaruret çerçevesini aşan müdahaleler, memleketin iktisadiyatı için muzır ve tehlikelidir.»

Esefle itirafa mecburuz ki, tatbıkatta her zaman bu prensibe riayet olunmuyor. Zaman zaman iktisadî hiçbir zarurete dayanmayan bir çok devlet müdahalelerine şahit oluyoruz. Güdümlü ekonomi vesilesiyle yapılan bu müdahale hareketleri her zaman hüsrân ve nedametle neticeleniyor. İktisadî nizam ve intizamımızı ihlâl eden bu lüzumsuz ve zararlı müdahaleler için bir çok misaller gösterebiliriz. Fakat bu sütunun hacmi müsait olmadığından, misâl olarak yalnız günün mevzularından biri olan tütün meselesi üzerinde durmakla iktifa edeceğiz.

Malûm olduğu veçhile bir kaç seneden beri memlekette bir tütün dâvası dönüp dolaşıyor, hâdiselerin seyriyle safhadan safhaya geçiyor ve hiç bir zaman tütüncülük âleminde sıkıntılı ve endişe verici vaziyetler ediyor, huzursuzluğun ardı arkası kesilmiyor. Bilhassa son zamanlarda hem tüccar, hem zürra mehafileinden acı acı şikâyetler yükselmeğe başlamıştır. Tüccar sıkıntılarını saklayamıyor. Çünkü tüccarın elinde kolay kolay satılamayan büyük stoklar birikmiştir. Yalnız eski mahsûl stoku 80 veya 90 milyon lira kıymetinde 30 milyon kilo tahmin olunuyor. Eski stoklara yeni mahsulden müşteri bekleyen 30 milyon kilo daha ilâve olunursa, hareketsiz ve muhtemel zararlara mâruz kalan millî servet 160-170 milyon liraya bâliğ olur. Uzun müddetten beri hareketsiz kalıp, zarar tehlikesine mâruz bulunan stokun mühim bir kısmı Tekel İdaresi, Türk Tütün Limited Şirketi, Yerli Ürünler Şirketi gibi devlet iktisadî teşekküllerine aittir.

Bir taraftan tütünle ilgili ticaret âlemi sıkıntılar içinde kıvra-

nırken zürra mehafili de endişeden uzak bulunmuyor. Gazetelerin bildirdiğine göre hükûmet senelerden beri günden güne kötüleşen tütün meselesini kökünden halletmek için ziraatı tahdit etmekten başka çare bulamamıştır. Mükerreren Ankarada toplanan tütün kongrelerinin kararlarına uyularak ziraatın tahdidi hakkında bir kanun tasarısı hazırlanmış, Meclise sevk olunmuştur. Meclisin ihtisas encümenlerinden geçmiş olan tasarı pek yakında kanunlaşacaktır.

İşte senelerden beri tütüncülük ve dolayısıyla iktisat âlemini kıvrandıran ve son zamanlarda en had safhasına girmiş olan bu tütün dâvası yazımızın mevzuu olan lüzumsuz ve fuzulî devlet müdahalelerinin bir neticesinden başka bir şey değildir.

Şimdiye kadar devlet, toprak mahsullerinin hiç biri hakkında «güdümlü ekonomi» vesilesiyle müdahale siyasetini tatbik e lüzum görmediği hâlde yalnız tütün işinde gerek alımda ve gerek satımda geniş mikyasta müdahaleyi esas ittihaz etmiştir. Bu müdahaleye tahminen 15 sene evvel Tekel İdaresinin hâkimiyeti ve teknik tâbirle kontrolü altında Türk Tütün Limited Şirketinin kurulması ile başlamış, bilâhara bu müdahale kâfi görülmeyerek Ziraat Bankasının kontrolü altında bulunan Yerli Ürünler Şirketi kurulmuştu. Hükûmetin emriyle hareket eden bu devlet teşekkülleri ticaret kaygusu ile değil ancak tütün piyasasını gûya tanzim etmek ve tütün ekicilerini piyasanın temevvüçlerinden korumak gibi gayri iktisadî müdahalelerde bulunmaktadırlar. Bu müdahalenin neticesi malûmdur. Arz ve talep muvazenesi büsbütün bozuldu, fiyatlar dünya konjonktürünün fevkine çıktı, kötü tütünler değerinden fazla fiyatlarla satıldı ve pek tabîi olarak müteakip senelerde istihşâl yâni arz, normal istihlâki yani normal talebi tecavüz etti. Müdahale siyasetinden evvel 60-70 milyon kilodan ibaret olan tütün rekoltesi son senelerde müdahale neticesinde 100 milyon kiloya çıktı. Normal talepten fazla istihşâl olunup piyasaya arz olunan tütünler bittabî normal vesait ve normal yollardan satılamadı. Bu fazla stokların en mühim kısmı Tekel, Tütün Limited ve Yerli ürünler gibi müdahale ile mükellef devlet iktisadî müesseselerinin elinde bulunduğundan, bu müesseselerî on milyonlarca liralık zarardan kurtarmak maksadiyle fevkalâde tedbirlere baş vuruldu. Bu tedbirlerin en başında üçlü takas gelir. Üçlü takas sayesinde müdahale müesseseleri satılamayan tütünleri ucuz fiyatlarla satmışlar ve zararlarını resmî rayici 280 kuruştan ibaret olan dolarları 450 kuruşa

satmak suretiyle telâfi etmişlerdir. Bu suretle müdahale müesseseleri 50-60 milyon liralık zararlardan kurtuldular, kurtuldular ama ithalât ve ihracat rejimi altüst oldu, en lüzumlu ilâçlar için muhtaç olduğumuz dövizleri bulamadığımız hâlde üçlü takasla elde edilen milyonlarca dolar sayesinde memleket serbest serbest milyonlarca liralık lüks otomobiller ve bu gibi lüzumsuz mallar ithâl edildi. Yalnız tütüne mahsus olan bu lüzumsuz ve fuzulî müdahale olmasaydı tütüncülük ve dolayısıyla bütün ticaret ve iktisat âleminin düçar olduğu sıkıntıların hiç biri meydana gelmeyecekti. Diğer bütün toprak mahsullerimizde olduğu gibi tütünümüzde dahi arz ve talep pek tabîî olarak istihşâl ve istihlâki ayarlayacak, fiyatlar arz ve talep icaplarına, dünya konjoktürlerinin temevvüçlerine göre tayin, dünya konjonktürleri bütün diğer toprak mahsullerimizde olduğu gibi elbette tütünlerimizin lehine tecelli edecekti. Ve Türkiyemizi senelerden beri kıvrandıran şu tütün dâvasına şahit olamayacaktık.

Acaba bu lüzumsuz ve fuzulî müdahale ile Türk tütünü dünya piyasalarında değerlendirildi mi? Hayır bilâkis diğer toprak mahsullerimizin fiyatı para rayicinin düşmesi neticesinde dünya piyasalarında dört beş misli arttığı hâlde tütün fiyatı ancak iki üç misli nispetinde arttı ve bu gün içinde bulunduğumuz feci vaziyet hasıl oldu.

Bu idarî müdahale siyasetinin yarattığı feci duruma son vermek için hürriyet ve demokrasi prensibiyle zor telif olunabilen ziraatı tahdit gibi daha şumullü bir kanunî müdahaleye baş vurulmuştur. Ziraatı tahdit yolunda müdahale bir zarurettir. Bu zarurete katlanmadan tütüncülüğümüzü kurtarmak mümkün değildir. Fakat bundan evvel yapılan fuzulî ve lüzumsuz müdahale siyaseti olmasaydı demokrasi ve hürriyet zihniyetimizi rencide eden ziraatın tahdidi kanununa hiç ihtiyaç olmayacaktı. Diğer toprak mahsullerimizde olduğu gibi tütünde dahi arz ve talep istihşâli, dünya konjonktürü, fiyatı ayarlayacaktı.

Netice olarak ziraatın tahdidi hakkındaki kanun müdahale faciasının son perdesi hükmünde telâkki olunabilir.

Bu feci neticeden ibret alarak siyasî ve gayri iktisadî kaygularla bir daha lüzumsuz müdahalelere meydan verilmeyeceğini ümit edebilir miyiz?

İnşallah...¹⁴⁵

İDEOLOJİ VE ŞENİYET TİCARET VE SANAYİ ODASI SEÇİMLERİ MÜNASEBETİYLE

İktisat İşleri İktisat Erbabına Aittir

Türkiyemizde Garp kültür ve medeniyetinin sür'atle gelişmesini hayranlıkla takip eden Avrupa mütefekkir ve müdekkikleri şu noktada üzerinde taaccüple dururlar: Yeni Türkiye Garba doğru yaptığı bütün hamlelerinde, bütün kültür ve medeniyet sahalarında dev adımlarıyla ilerlemeğe muvaffak olduğu halde, iktisadî kalkınma hareketlerinde bu derece muvaffakiyet gösteremedi. Niçin acaba?

Derneğimizin mesaisini, mecmuamızın neşriyatını ve Derneğimizin ideolojisiyle hemfikir olanların harekât ve neşriyatını yakından takip edenler, bu istifhamın cevabını elbette kendilerinden bulmuşlardır:

«Diğer medeniyet ve kültür sahalarında ileri ve kalkınma hareketleri ehillerine, bilgi ve ihtisas erbabına tevdi olunmuştur. Her sahada o sahanın mensupları iş başında bulunmuş, bunlar bildikleri ve anladıkları hususlarda inkilâp hareketinin gösterdiği istikamet dairesinde gayretler sarfetmişler ve bittabi muvaffak da olmuşlardır. Bu hususta yegâne istisnayı iktisat sahası teşkil eder. İktisat sahasında iktisat erbabı değil, siyaset ve idare adamları iş başına geçmişler ve mütehassıs olmadıkları işleri deruhte etmişler, onlar yalnız idare ve inzibat işlerinden anladıkları halde fabrikalar, işletmeler, ticarî ve iktisadî müesseseler kurmuşlar, hususî teşebbüs işlerinde dahi ihtisas sahibi olan ticaret ve iktisat erbabını vesayet altına almışlar, bunların hareket serbestisini lüzumsuz olarak kösteklemişler ve bu suretle iktisat âleminin mukadderatına hâkim kesilmişlerdir. İktisat sahasında kalkınma hareketinin tahakkuku için iktisadî işlerin idaresinde iktisat erbabı başlıca âmil olmalıdır. İktisat erbabı önde, hükûmet adamları arkada bulunmalıdır.»

İşte kuruluşundan beri Derneğimizin ileri sürdüğü ve ısrarla

müdafaa ettiği bütün dâvaların mihveri bu tezin ve bu ideolojinin çerçevesi dahilindedir.

Bu itibarlardır ki, Ticaret ve Sanayi Odalarına istiklâl sağlayan ve iki sene evvel hazırlanan kanun tasarısını Derneğimiz bütün kuvvetiyle destekledi ve yeni kanunun bu ideolojiye en uygun şekilde çıkması için mesai sarfından geri kalmadı. Bu kere iki senelik bir inceleme devresinden sonra mer'iyete giren kanun, kayıt mecburiyeti gibi hükümleri ihtiva ettiğinden, görüşlerimize tamamiyle ve her bakımdan uygun sayılamazsa da hiç şüphe yok ki esas itibariyle ticaret ve Sanayi Odalarının istiklâlini sağlayacak mahiyettedir. Yeni kanunun ahkâmı lâykiyle tatbik olunursa, Ticaret ve Sanayi Odaları, ticaret ve sanayi erbabının olur, şimdide kadar olduğu gibi hükûmetin bir dairesi hükmünde iş görmek mecburiyetinde bulunmayacak, ticaret ve sanayi âleminin sesini her tarafa duyuracak, ticaret âleminin hukuk ve menfaatini koruyabilecek yetkili ve kuvvetli bir organ haline gelebilir.

Bunun içindir ki bütün ticaret ve sanayi mehafilinde bu kanun sürur ve memnuniyetle karşılandı. Bhusus ki kanun mer'iyete girdikten sonra hükûmetin ve gerek muhalif ve gerek muvafık siyasî partilerin salâhiyetli mümessilleri tarafından seçimlerde hiçbir müdahale yapılmayacağı yolunda teminat verildi. Bu münasebetle ticaret ve sanayi erbabına denildi ki: «Buyurun! meydan sizindir; beğendiğiniz, ticarî ve iktisadî işlerde en ehliyetli, en münasip gördüğünüz arkadaşları seçiniz, namzetlerinizde ticarî ve iktisadî ehliyetten başka hiçbir sıfat aramayınız.”

Bu haberler alenî teminata inananların nezdinde büyük bir hayal sukutu uyandırmıştır. Her taraftan şu hayret sayhaları duyulmağa başlamıştır:

«Hani kanunun ruhu ve hikmeti? Hani Ticaret Odasının istiklâli? Hani Ticaret Odasına siyaset girmiyecekti? Ticaretle partiliğin ne alâkası vardır? Ticaret ve iktisat âleminin sesini duyurmak, hukuk ve menafiini korumak için neden dolayı şu veya bu partiye mensubiyet icap etsin!? Eskiden Ticaret Odası neden akamete mahkûm olmuştu? Oraya ticaret ve iktisat işlerinde ehliyetli ve liyakatli adamlar yerine partici eşhasın getirilmesi seyyiesi değil mi? Seçimlere parti listeleri hâkim olduktan sonra kanun değişmesinin ne mânası vardır?”

Bu satırların yazarı seçimden evvel salâhiyettar zevat tarafından partilerin seçimlere müdahale etmeyecekleri hakkında verilen teminata samimiyetle inananlar meyanında bulunduğu halde hayâl sukutuna uğramamıştır. Çünkü gerek bu sûtunda ve gerek diğer yazılarda fırsat düştükçe tekrar olduğu veçhile kanun değişmekle zihniyet değişmez, öteden beri yerleşmiş ve kökleşmiş olan itiyatlar ve gelenekler bugünden yarına ortadan kalkamaz. Her inkilâp hamlesinin şeniyet haline gelebilmesi için bir «gelişme» zamanının geçmesini tabii görenlerdeniz. Bugün yine şu kanaatteyiz ki, seçimlere karışmamak teminatını verenler samimiydi, fakat araya politika gayretkeşleri girmiş, zihniyet ve gelenek kanunun ruh ve hikmetine galip gelmiştir. Ancak, zihniyet ve geleneğin galibiyeti her zaman muvakkat ve geçicidir. Bizim için esas olan Derneğimizin kuruluşundan beri hareket düsturu ittihaz ettiği ideolojinin, başka hususlarda olduğu gibi, Ticaret Odaları meselesinde dahi ârızî müdahalelerin ve gayretkeşliklerin tesiri uzun müddet sürmez. Kanun, genç de olsa, elbette hükmünü icra edecek, bu hususta dahi ideoloji şeniyet haline gelecektir.

Bundan sonra da, zihniyet ve geleneğin köstekleyici tesirlerine rağmen, iktisat işlerinin iktisat erbabına ait bir hak ve vazife haline gelmesi hususundaki mücahedelere mütezayit bir gayretle çalışmak için hiçbir sebep tasavvur olunamaz.¹⁴⁶

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE YİNE ECNEBİ SERMAYE MESELESİ

Yerli ve ecnebi sermayeye emniyet telkin etmek için mazinin tarihe karıştığını ve bundan sonra yeni kanunun delâlet ettiği yeni zihniyet dairesinde yeni istikamette ciddiyet ve samimiyetle, sebat ve metanetle ilerlemeğe devam olunacağını fiiliyatla isbat etmeliyiz.

Bu yazıda bahis mevzumuz, bir aydan beri mer'iyette bulunan ecnebi sermaye yatırımlarını teşvik kanunu değildir. Binlere baliğ olan kanunlarımıza bir sayı daha eklemiş olan bu kanun ancak diğer tamamlayıcı kanunlarla tekemmül ettirildiği ve iyi surette tatbik olduğu takdirde maksat ve gayeye hizmet edilmiş olacaktır. Bundan evvelki yazılarımızda belirttiğimiz veçhile yeni kanuna, havi olduğu hükümler bakımından değil, ecnebi sermaye meselesinde yeni bir zihniyete, yeni bir istikamete delâlet etmesi bakımından fevkalâde bir ehemmiyet atfetmek yerinde olur. Bugünkü kanunda noksan görülen hükümleri yeni ekler ve yahut yeni kanunlarla tamamlamak her zaman mümkündür. Fakat bu hususta yeni bir zihniyet yaratmak, yeni bir istikamete doğru yol almak her zaman mümkün değildir. Bu yazımızda yeni istikametten neyi kastettiğimizi izaha çalışacağız.

Yeni istikametın mâna ve mefhumu

Yeni istikametın mâna ve mefhumnu anlamak için evvel emirde yakın mazimizi gözönünde bulundurmak gerektir. Düne kadar gerek hükümet adamlarımız, gerek âmme vicdanımız nazarında ecnebi sermayenin korku ile karşılanan bir heyülâ mahiyetinde telâkki olduğunu inkâr etmek mümkün mü? Asırlarca müddet süren eski devirlerde ecnebi sermaye, memleketimize ancak kapitülâsyonların himayesi altında girmiş ve memlekette bazı faydalı eserler vücade

getirmiş. «At ile cer edilir ve demir çubuklar üzerinde hareket eder, tramvay tâbir edilir, umuma mahsus bir nevi araba işletmek»¹⁴⁷ imtiyazı ile işe başlamış ve yavaş yavaş Cumhuriyet devrine kadar vücutte getirilen şümendüfer hatları, kömür, maden ve orman işletmeleri ve umumî hizmetlere mahsus bir çok müesseseler kurmuştur. Buna mukabil bazı ecnebi müteşebbisler memleketin servet kaynaklarını insafsızca sömürmekten, bazen siyasi emellere de âlet olmaktan çekinmemişlerdir. Şu veya bu müteşebbisin mali ve iktisadi iddialarını hükûmete zorla kabul ettirmek maksadile büyük devletler tarafından yapılan mahut bahri nümayişler, «Lorando ve Tubini» hâdiseleri¹⁴⁸ bugün artık tarihe karışmış sayılabilirse de o zamanki ahval ve hâdisatın peyda ettiği derin akisler ve bunların neticesinde kökleşmiş olan zihniyetler kolay kolay ve yahut bugünden yarına ortadan kalkamaz. Nitekim Cumhuriyet devrinde bile bu hususta tatbikat sahasında takip ettiğimiz hareket hattı mahut bahri nümayişleri unuttuğumuza, ecnebi sermayeye karşı tam itimat beslediğimize delâlet edecek mahiyette değildir. Eskiden onlarca milyon lira yatırmak suretile kurulan umumî hizmetlere mahsus müesseseler ve hattâ hususî teşebbüs mahiyetinde olarak vücutte getirilen işletmeler -bazı istisnalardan sarfınazar- umumiyetle devletleştirilmiştir. Bu devletleştirme yüzünden ecnebi sermaye erbabı ile devlet arasında tahaddüs eden bazı dâvalar elân mahkemelerimizde görülmektedir.

İlk Ciddî Tezahür

Filvaki şimdiye kadar siyasi sahada ecnebi sermaye lehinde bazı tezahür görülmemiş değildir. Bu hususta en ciddi tezahür, siyasi ufkumuzda bir kuyruklu yıldız gibi parlayıp pek çabuk gözden kaybolan Serbest Fırka tarafından yapılmıştır. Malûm olduğu veçhile

147 İzmir tramvay imtiyazı hakkındaki mukavelenin birinci maddesi.

148 Sultan Abdülaziz devrinde Osmanlı Devleti Lorando ve Tubini adında iki Fransız bankerinden borç almıştı. Bu borç vadesinde ödenmemiş ve faizle birlikte yüksek bir meblağa erişmişti. Sultan Abdülhamid Fransız sefirine borcun ödeneceği teminatını vermesine rağmen borç ödenemeyince Fransız hükûmeti yedi savaş gemisinden kurulu filosunu Midilli Adası'na yollamış ve adanın gümrüğüne el koymuştur. Midilli Adası'nın işgal edildiğini duyan Sultan Abdülhamid Fransa'ya bütün taleplerinin kabul edildiğini ve Lorando'ya 340000, Tubini'ye de 162000 lira ödeneceğini bildirecekti. İki tüccara borcumuzu koca adayla tahsil ettir; Kaynak: *Sabah*, 3 Eylül 2009. (derl. notu)

Serbest Fırkanın en mühim parolası ecnebi sermayeyi celbetmek prensibinden ibaret idi. Fakat ondan sonra ecnebi sermaye lehinde hiçbir tezahüre şahit olmadık. Bu itibarla bu kere Büyük Millet Meclisinde muvafık ve muhalif patilerin oy birliğiyle kabul olunan yeni kanunu yeni istikamete doğru ilk hamle mahiyetinde telâkki etmek ve bu tarihi olayı memnuniyetle karşılamak yerinde olur.

Filvaki yeni kanunun delâlet ettiği yeni istikamet in ve yeni zihniyetin ciddiyetine ve samimiyetine alâkadarları inandırmak pek kolay bir iş değildir. Bu husustaki samimiyetimiz ve kat'i azim ve kararımız ancak fiyatta sebat, istikrar ve metanetle isbat olunabilir. Bu samimiyeti fiiliyatla isbata muvaffak olursak hiç şüphe yok ki, memleketimize Allahın vergisi olan servet kaynaklarımızı değerlendirmek için muhtaç olduğumuz sermaye ve sermaye ile beraber teknik unsurlar akın akın gelmeğe başlayacaktır. Ecnebi sermaye verimli plâsmaya muhtaçtır. Bugün verimli ve emniyetli plâsman bulmak pek zor olduğu için milyarlarca sermayeler muattal, hareketsiz ve verimsiz vaziyette bulunuyor. Sermayedarlar muattal sermayelerine plâsman bulmak için birbirile rekabete girmek mecburiyetindedirler. Aşağıdaki fıkra bu husustaki umumî vaziyet hakkında bir fikir verebilir:

Le Monde'in Bir haberi

Le Monde gazetesinin en son gelen nüshalarının birinde Rio de Janeiro'dan çekilen şu telgraf dikkata şayandır: «Nevyorktaki Chase Bank'ın kontrolü altında teşekkül eden bir finans grubu tarafından bir yatırım Investissement bankası kurulmuştur, ilk sermaye iki buçuk milyon dolardan ibarettir. Bu sermayenin yüzde 51 i Nevyork mali grubu ve yüzde 49 u Brezilya milli bankaları tarafından ödenmiştir. Bu organ vasıtasile Brezilyaya Şimalî Amerikadan pek mühim sermayeler celbolunacağı ümit olunmaktadır.

Şimalî Amerikanın yeni yeni plâsmanlara karşı gösterdiği şu âni tehalük ve faaliyet yalnız Brezilyaya münhasır değildir. Bu hareket -Arjantin hariç- diğer bütün Lâtin Cumhuriyetlerine de şamil-dir. Şimalî Amerika sermayedarları gerek bu yeni kurulan Yatırım Bankası ve gerek diğer organlar vasıtasile bütün Amerika Lâtin Cumhuriyetlerinde pek fiilî bir surette iktisadi tetkikler, etüdler ve araştırmalar yapmaktadırlar. Bu sermayedarların değerlendir-

mek istedikleri başlıca servet kaynakları şunlardır: Venezüellânın demiri, Meksikanın kurşunu ve kükürtü, Bolivyanın petrolü, Perunun manganesi vesaire. Amerika sermayedarları yalnız keşfedilmiş madenleri işletmekle değil daha ziyade mekşûf olmıyan yer altı hazinelerini aramakla uğraşıyorlar ve bu hususta fevkalâde gayretler sarfetmektedirler. Bu sahada, Fransız, Belçika ve hattâ Alman sermayedarlarının rekabetile karşılaşılıyorlar.»

İki mühim Nokta

Bu fıkrada dikkat nazarını celbeden ve bizim için imtisal nümunesi olabilecek iki mühim nokta vardır.

Birincisi, Ecnebi sermaye ile yerli sermayenin işbirliği – Bu iki unsur arasında işbirliği, üzerinde ehemmiyetle durulması lâzım gelen pek mühim bir âmildir. Bu işbirliği, ecnebi sermayenin ve onunla beraber ecnebi tekniğinin, ecnebi bilgi ve tecrübenin fiilen millileşmesine hizmet edebileceği gibi her iki tarafın birbirine emniyet telkin etmesine ve memlekette servet kaynaklarımızı değerlendirmeye muktedir elemanlar yetişmesine yardım eder. Bu işbirliği, kanunî ve cibrî usul ve metodlarla değil ancak iktisadî ve tabii yollarla sağlanırsa faydalı olur. Bu hususta en ziyade iş adamlarımıza pek mühim vazifeler terettüp eder. Bu meseleyi diğer bir yazıda etraflı ve şümüllü bir surette ele alacağız.

İkincisi – Memlekette girişilebilecek en faydalı, en sağlam, en verimli teşebbüsler hakkında ecnebi sermayeyi tenvir edebilecek hukukî, malî iktisadî ve teknik bakımlarından «dört başı mamur» ilmi ve umumi projeler ve etüdler hazırlamak. Yukarıdaki fıkrada görüldüğü veçhile cenubi Amerikada bu etüd ve projeleri alâkadarlar kendileri hazırlıyor. Memleketimizde ecnebi sermaye bu külfetlere katlanmaktan kısmen âzâdedir. Bizim hükûmet arşivlerinde alâkadar makamlar ve ezcümle Sümer Bank, Eti Bank, M.T.A. gibi İktisadî Devlet Teşekkülleri tarafından büyük fedakârlıklara katlanmak suretile hazırlanan mükemmel bir çok raporlar ve projeler vardır. Bunlar tozlu arşivlerde mahrem evrak imiş gibi hasudane saklanmaktadır. Bunları alâkadarların ıttılâna isal etmek için genî neşir vasıtalarına başvurmak zarureti aşîkârdır. Belki ecnebi sermaye bu rapor ve projelerle iktifa etmez, onları tamamlamağa lüzum görür, fakat her halde onlardan müstağni kalamaz.

Emniyet Meselesi

Şimdi artık cümlemizce malûm olan emniyet meselesi hakkında açık konuşmak, sırası gelmiştir. Maziye mazi derler yakın da olsa mazi yine mazidir. **Yeter ki yukarıda izah ettiğimiz veçhile yeni kanunu neşretmek suretile ecnebi sermaye meselesinde meydana koyduğumuz yeni zihniyette ve yeni istikamette ciddi ve samimi olduğumuzu fiiliyatla isbat etmeğe muvaffak olalım.** Unutmıyalım ki bu meselede en ziyade alâkadar olanlar, dünya çapında görüş ve ihata sahibi olan iş adamlarıdır. İş adamı maziye ilham ve ibret kaynağı olarak göz önünde bulundurmakla beraber kat'i kararı «dünkü» vaziyete göre değil «bugünkü» ve hattâ «yarınki» realitelere göre ittihaz eder.

Bu itibarla bundan sonraki vazifemiz şudur:

«Şimdiye kadar görülen ve emniyeti selbedecek mahiyette olan hareketlerin artık tarihe karıştığını ve bundan sonra yeni kanun delâlet ettiği yeni zihniyet dairesinde yeni istikamette ciddiyet ve samimiyetle, sebat ve metanetle ilerlemeğe devam olunacağını fiiliyatla isbat etmektir.»¹⁴⁹

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE: MİLLÎ KAHRAMAN NEREDE?

*İktisadî kalkınma cemiyet işi değil
ferd işidir. Bu hususta önderlik yapan
dâhîler millî kahraman vasfına
lâyıktırlar. İktisadî kalkınma plânı
hakkında bir müsabaka açılmalıdır.*

Yanlış telâkkiye meydan vermemek için şimdiden açıklıyalım ki bizim bu sütunda aradığımız millî kahraman, harp meydanlarında hamaset gösteren, düşman ordularını perişan eden, milleti zaferden zafere götüren ve halk dilinde kahraman diye vasıflandırılan şahsiyetlerden biri değildir. Tarihimizin hiçbir devrinde eksik olmıyan bu gibi kahramanları Diyojen fenerile aramağa hiç lüzum yoktur. Onların isimleri herkesin dilindedir. Bizim bu sütunda aradığımız kahraman, millî meziyetlerin müşahhası olup da «Karlay»ın bu tâbirle vasıflandırdığı yüksek şahsiyetlerden biridir. «Karlay»ın maruf nazariyesine göre milletler ve cemiyetler, bütün kültür ve medeniyet sahalarında ancak bu gibi müstesna şahsiyetlerin gayretile kalkınabilirler.

Bu hususta, bu sütunda bizi alâkadar eden saha, bittabi millî iktisat sahasıdır, millî kahramanı bu sahada aramak istiyoruz. Daha açık bir ifade ile millî iktisat sahasında bir Türk Ford'u,¹⁵⁰ bir Türk Şaht'ı,¹⁵¹ bir Türk Beveriç'i,¹⁵² bir Türk Mone'si,¹⁵³ bir Türk

¹⁵⁰ Henry Ford (1863-1947): Otomobil üreticisi, FORD Motor Company'nin kurucusu. (derl. notu)

¹⁵¹ Hjalmar Schacht (1877-1970): Alman bankacı. Reichsbank'ın genel başkanı ve Almanya'nın Ekonomi Bakanı. Kaynak: http://eng.wikipedia.org/wiki/Hjalmar_Schacht. (derl. notu)

¹⁵² William Henry Beveridge (1879-1963): Britanyalı bir iktisatçı ve sosyal reformcu idi. Kaynak: http://eng.wikipedia.org/wiki/William_Beveridge. (derl. notu)

¹⁵³ Jean Monnet (1888-1979): Avrupa Birliği'nin mimarı olarak kabul edildi. (derl. notu)

Wahlen'ı¹⁵⁴ görmek arzusundayız. Çünkü biz şuna kaniiz ki Birleşik Amerikanın Ford'ları, Almanyanın Şaht'ları, İngilterenin Beveriç'leri, Fransanın Mone'leri, İsviçrenin Wahlen'leri, İtalyanın İno-di'leri¹⁵⁵ olmasaydı bu memleketler sosyal ve ekonomik sahalarda bugün bulundukları yüksek seviyelere kolay kolay ulaşamazlardı.

Birleşik Amerikada Ford sokak adamı nazarında, otomobil kralı diye tanınan alelâde bir zengindir. Fakat ilim adamı nazarında Ford millî bir kahramandır. Kendine mahsus dâhiyane fikirlerle, otomobil sanayiini, standardize etmiş, istihsalâtı, imalâtın randımını arttırmak için yeni usuller icat etmiş ve bu sayede hem istihsal maliyetini düşürmüş hem de işçilerin ve müstahdemlerin hayat seviyelerini yükseltmiş, her işçiyi otomobil sahibi haline getirmiş ve bu suretle yalnız Birleşik Amerika için değil bütün dünya sanayicileri için imtisal nümunesi olabilecek bir hale gelmiştir.

Fransada meşhur «Mone» plânını¹⁵⁶ hazırlamış olan millî kahraman ne milyonerdir, ne devlet, ne de iş adamıdır. Sadece mütevazı bir ilim adamıdır. Fakat harp sonunun en buhranlı zamanında Fransanın imdadına yetişmiş perişan bir vaziyete düşmüş olan memleketin iktisadî kalkınmasını sağlayacak dâhiyane bir plân hazırlamış, Fransız hükûmeti bu plânı benimsemiş ve bu sayede memleketin iktisadî seviyesini, harpten evvelki seviyeden daha üstün bir dereceye çıkarmağa muvaffak olmuştur.

Şaht'ın malî sahadaki plânlarını bilmiyen var mı? Bir aralık sıfıra inmiş olan millî parayı sapasağlam bir dereceye çıkaran, memleketini muhakkak iflâstan kurtaran bu adam değil mi?

Beveriç Büyük Britanyada el emeğile geçinen onlarca milyon halkın huzur ve refahını, istikbal ve saadetini sağlamağa hizmet eden yeni bir sosyal rejim meydana koymuştur.

Yine mütevazı bir profesör olan Wahlen harbin bidayetinde meydana koyduğu meşhur plânile İsviçrede harbin devamı müdde-

154 Friedrich Traugott Wahlen (1899-1985): İsviçreli bir siyasetçi ve iktisatçı idi. (derl. notu)

155 Luigi Einaudi (1874-1961): İtalyan siyasetçi ve iktisatçı. Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/Luigi_Einaudi. (derl. notu)

156 Burada sözü edilen Fransız kamu görevlisi Jean Monnet'un Fransa'nın yeniden inşası için 1945-1947 yıllarında teklif ettiği plandı. Kaynak: "Monnet planı", http://en.wikipedia.org/wiki/Monnet_planı. (derl. notu)

tince gıda maddelerinin istihsalini azamî dereceye çıkarmış ve çeşitli usuller ve tedbirlerle İsviçreyi iâşe sıkıntılarından kurtarmıştır.

İşte «Karlayl» nazarında iktisat sahasında millî kahraman bu gibi adamlara ıtlak olunur.

Acaba memleketimizde Ford'lar, Şaht'lar, Mone'lar âyârında müstesna meziyet sahibi adamlar yetişemez mi?

Elbette yetişebilir. Fakat bu müstesna meziyetlerin kuvveden fiile çıkabilmesi için şimdilik meydan yoktur.

Amiyane tâbirile denilebilir ki bizde at var meydan yok. Yani cemiyetimiz bugünkü zihniyet ve bugünkü geleneklerle fevkalâde meziyet sahibi şahsiyetler için bir cevelân sahası teşkil edemez, herhangi kültür ve medeniyet sahasında olursa olsun şahsî kabiliyetlerin serbestçe inkişafı için zemin müsait değildir. Mazimizin meş'um bir mirası olarak cemiyetimizde ferdin değil, ancak devletin hareket ve teşebbüslerine kıymet izafe olunur. Her işde mihver veya siklet merkezi fert değil, devlettir. Fert ancak devletin bir âleti, bir organı mesabesindedir. Bu ruhî hastalığa ilmî bir teşhis koymak icap ederse Ziya Gökalpın meşhur vecizesine nazire olarak denilebilir ki bizde kıymetler silsilesi itibarile «fert yok cemiyet vardır.» Maalesef şeniyet bundan ibarettir.

Ancak şunu ilâve etmeliyiz ki Ziya Gökalp bu meşhur vecizeyi büsbütün başka mânada ileri sürmüştür. Kendisinin yaratmak istediği yeni Türkiyeye düstur olarak ferdin değil, cemiyetin hak ve menfaatinin esas ittihazı lüzumunu belirtmek istemiştir.

Ziya Gökalp ifade tarzını takip ederek realiteyi değil, bundan sonra ileri hamlelerimizde takip edilmesi lâzım gelen yeni istikamete işaret etmek icap ederse vecizeyi tersine çevirip «cemiyet yok, fert var» demek daha doğru olur.

Bu itibarla memleketimizin maddî ve mânevi zenginliklerini, yükselme ve kalkınma kudretini değerlendirmek için cemiyetin, yani devletin teşebbüs ve hareketine değil, ferdin sây ve gayretine, ferdin dehasına dayanmak gerektir. Yalnız bizde değil, her yerde ve her zaman cemiyet asla yapıcı yaratıcı roller oynayamaz, topluluklar, komisyonlar, heyetler, meclisler, teşekküller yeni kıymetler yaratamaz, muharrik kuvvet, yaratıcı âmil her zaman ve her yerde ferttir. Meşhur Emerson bu derin hakikati bu cümle ile ifade etmiştir: «Ce-

miyete izafe olunan eserler büyük adamların gölgeleridir. Zaman ve mekân bu gölgeleri büyütür ve şümullendirir». Diğer bir filozof aynı hakikati şu mizahi şekilde ifade etmiştir: «Her hususta ideal meclis üç kişiden mürekkeptir. Bunların ikisi sıhî sebeplerden dolayı toplantılarda hazır bulunmaz, asıl iş bir kişi tarafından görülür.»

Büyük bir Amerikan mütefekkeri diyor ki: «Muhtelif sahalarda terakki eserleri vücuda getirilen herhangi teşekkülü veya organismi tahlil ediniz, göreceksiniz ki eserin hakikî yaratıcısı tek bir kişidir, bir ferttir.”

İktisat dünyamızın bu gibi yaratıcı ve dinamik dehâlara ne dereceye kadar muhtaç olduğunu uzun uzadıya anlatmağa lüzum görmüyoruz. Vaziyet meydandadır.

Kabiliyet itibarile dünyanın en zengin memleketlerinden biri sayılıyor. Bitmez, tükenmez servet kaynaklarımız vardır. İktisaden kalkınmak için bir çeyrek asırdan beri fevkalâde gayretler sarfetmekten geri kalmadık. Bu uğurda devlet hazinesinden milyarlar sarfettik, fakat fakir millet vasfından, «iktisaden geri memleket» seviyesinden kurtulamadık. Ziraatimiz henüz kara sapan devrinden pek uzaklaşmadı, sanayimiz pek ileri bir merhaleye ulaşmadı, bu geriliğin, bu akametinin sebebini araştırıyoruz. Hepimiz bir ağızdan «plânsızlık» diye dövünüyoruz. Ankarada yüzlerce murahhasan mürekkep bir sanayi kongresi toplandı. İktisadî kalkınma için bir plân tanzim etmek lüzumuna karar verildi. Fakat bu plânı tanzim etmek için hiçbir taraftan bir adım atılmamıştır.

Filvaki resmî makamlar tarafından senelerden beri tetkik heyetleri kuruluyor, incelemeler yapılıyor, Avrupadan ve Amerikadan getirilen mütehassıslara uzun boylu raporlar tanzim ettiriliyor, arşivler kalın dosyalarla süsleniyor. Fakat bütün bu mesaiden bir Mone, bir Wahlen plânı çıkabileceğine kimse inanmıyor. Böyle bir eseri başka memleketlerde olduğu gibi bizde dahi ancak millî meziyetlerin müşahhası olan fertlerden beklemek daha doğru olur.

Yakın veya uzak bir atide bir iş, ilim veya devlet adamının meydana atılıp da, herkesin lüzumuna kani olduğu bu plânı vücuda getireceğini bekleyebilir miyiz?

Yukarıda izah ettiğimiz veçhile maalesef muhit ve zihniyet bu hususta pek ümitbahş telâkki olunamaz. Maamafih istidat ve me-

ziyet adamlarımızı harekete getirmek için tecrübe edilecek bir yol vardır. O da müsabaka.

İlk nazarda bu müsabaka fikri biraz garip görünür. Fakat bir âbide veya bir sanat eseri projesi hazırlamak için müsabaka açılması tabîi ve hattâ zaruri görüldüğü halde memleket için hayati ehemmiyeti haiz olan bu iktisadî kalkınma plânının müsabaka mevzuu yapılması neden garip görünsün! Fikir ve ilim erbabımız için bundan daha müsait bir meydan, bundan cazip bir çalışma sahası tasavvur olunabilir mi? Böyle bir müsabakanın mutlaka bir devlet veya resmî makam tarafından açılması zarurî değildir. Bu teşebbüsün serbest meslekî teşekküller tarafından ele alınması daha münasip olur. Yeni kanun mucibince istiklâllerine kavuşmuş bulunan ticaret ve sanayi odaları ve ezcümle bütün Türkiye ticaret ve sanayi odalarını temsil edecek olan ticaret ve sanayi odaları birliği, İstanbul Ticaret Derneği gibi meslekî teşekküllerinin yakın bir âtide bu hususta işbirliği yapmağa çalışacaklarını ümit etmek fazla iyimserlik mi olur?¹⁵⁷

TİCARET VE SANAYİ ODALARININ İSTİKLÂLE KAVUŞMASI MÜNASEBETİYLE SİYASET VE İKTİSAT

Memleketimizin terakki ve taaliyesi alâkadar olan mahafilde her zaman şu yolda sualler tekrar olunuyor: Kemâlist inkilâbından beri memleketimiz, muhtelif kültür ve medeniyet sahalarında dev adımlarıyla ilerlediği halde, niçin iktisadi sahada belli başlı hamleler yapamamıştır? Kıymet biçilmez servet ve kaynaklarımız niçin şimdiye kadar değerlendirilememiştir? Anayasamızda yer bulmuş olan devletçilik umdesi dolayısıyla iktisat işlerine devlet tarafından son derece ehemmiyet verildiği halde, niçin kâfi muvaffakiyet elde edilemiyor?

İktisatçılar tarafından bu gibi suallere verilen cevaplar şöyle hûlâsa olunabilir:

İnkilâbın şumulü dahilinde bulunan kültür ve medeniyet sahalarında ileri hamleler yapılabilmektedir. Çünkü her iş ehline tevdi olunmuştur. İnkilâp devrinde her faaliyet şubesinde bilgi ve ihtisas erbabı baş rolü oynamıştır. Hükûmet, idarî ve siyâsî unsurlar nâzımlık ve muharrik kuvvet rolünden dışarı çıkmamışlardır. Halbuki iktisadî işlerde hükûmet, idarî ve siyâsî unsurlar, baş rolleri benimseyip bilgi, tecrübe, ehliyet ve ihtisas sahibi olan ticaret ve sanayi ve iktisat erbabını vesayeti altına almışlar, iktisadî işlerde yalnız siyâsî unsurlar söz ve rey sahibi olmuşlardır. Devletçilik siyaseti inkilâbın ruhuna aykırı bir şekilde tatbik olundu. Devletin faaliyeti yalnız ferdin yapamayacağı işlere münhasır kalması lâzım gelirken, devlet müdahalesi yalnız ferdin yapabileceği ve devletin yapamayacağı hususî teşebbüs sahasına dahi teşmil olundu. Hususî teşebbüse hakkı hayat ve serbest cevelân sahası bırakılmadı. Halbuki iktisat âlemi siyâsî ve idarî kuvvetin tesirinden ve daha doğrusu vesayetinden kurtulmadıkça, iktisadi kuvvet tam istiklâl ile çalışmak imkânını bulmadıkça, memleketin muhtaç ve müstait olduğu iktisadi kalkınmayı sağlamak, eski tâbirle «hayali muhâl» mesabesinde dir.

Mamafih şunu memnuniyetle belirtmek gerektir; siyâsî kuvvet

bu hakikatı idrâk etmeğe ve yavaş yavaş iktisadî kuvvete kıymet vermeğe başlamıştır.

Bu yeni istikamette atılan en mühim adım Ticaret ve Sanayi Odalarına ileri sürülen ve Odalara istiklâl sağlayan kanun tasarısıdır. İktisat mahafilinde büyük bir sevinçle karşılanan bu tasarı, uzun incelemelerden sonra nihayet kanunlaşıp son günlerde meriyete girmiş ve bu sayede, bütün memlekette olduğu gibi, şehrimizde de Ticaret ve Sanayi Odası yeni kanunun ahkâmına göre seçilerek ona göre faaliyete geçilmiştir.

Bu hayırlı netice iktisat âleminin, siyasî kuvvetin vesayetinden kurtulmasına doğru mühim bir tezahürü olmak itibariyle elbette memnuniyete şâyandır. Ancak, seçimlerin cereyan tarzına bakılırsa, rey sandıklarından çıkan oda organlarının siyasî kuvvetten büsbütün âzade oldukları ve nihayet iktisadın siyasî kuvvetten ayrılmış bulunduğu, Odanın tam istiklâle kavuştuğu iddia olunamaz.

Yanlış telâkkiye meydan vermemek için şimdiden açıklayalım ki; bu hususta, seçilen arkadaşların şahsî meziyetleri bahis mevzuu olamaz. Bu arkadaşlar şahsan meziyet ve ehliyet sahibi olabilirler. Fakat biz burada prensip meselesini göz önünde bulundurmamak mecburiyetindeyiz. Siyasî kuvvetin yardımıyla seçilen arkadaşlar, iktisat âleminde ziyade siyasî kuvvetin mümessilleri addolunmaları lâzım gelir. Siyasî Partiler her yerde, namzet tayininde Partiye bağlılık âmilini ön plânda bulundurlar. Meslekî ve zümrevî bilgi ve ehliyet ikinci plânda göz önünde bulundurulması zaruridir.

Bu itibarla Ticaret Odasının tam istiklâlini sağlamak için siyasî partilerin seçimlere müdahalelerini katî surette önlemek zarureti vardır. Bunu da ancak kanun kuvvetiyle temin etmek mümkündür. Meslekî ve zümrevî Derneklerin siyasete karışmalarını yasak eden kanun, Ticaret Odaları tüzüğüne dercedilecek bir madde ile, siyasî partilerin, iktisadî ve meslekî bir teşekkül olan Ticaret Odaları seçimine karışmalarını pekâlâ menedebilir. Bu mevzuda en münasip kanunî formülü bulmak, hukukçular için zor bir iş değildir. Esasen Ticaret Odaları tüzüğünde daha bir çok noksanlıklar ve boşluklar vardır ki, bir an evvel tâdili için ele alınması lâzım gelir.

Bu gün merî olan tüzükte görülen boşlukların en mühimlerinden biri quarum yâni nisabı ekseriyet meselesine taalluk eder.

Bütün dünyada, gerek cemiyetlerde ve gerek şirketlerde merî olan ahkâma göre seçimler, her hâlde mevcut seçicilerin mutlak ekseriyetiyle, yâni yarıdan bir fazlasıyla yapılır. Mutlak ekseriyet temin olunamadığı takdirde balotaj usulüne baş vurulur, yâni tekrar tekrar seçicilerin reylerine müracaat olunur. Tüzükte bu hususta hiçbir hüküm mevcut olmadığı ve bütün dünyada merî olan umumî ahkâm göz önünde bulundurulmadığı için Oda organlarının seçimlerinde mutlak ekseriyet aranmadı. Nisbî ekseriyete itibar olunur ve sekiz on namzet arasında reyler dağılırsa, Odayı temsil salâhiyetini haiz olan organların, mevcudun yüzde yirmisi ve hatta yüzde on beşi ile seçilmesi mümkündür. Bu takdirde seçilen organların Odayı temsil ettikleri iddia olunamaz.

Bu itibarla, tüzükte, umumî ahkâmda olduğu veçhile, seçimlerin mevcudun mutlak ekseriyetiyle yapılması lüzumu tasrih olunmalıdır.

Tüzükte göze çarpan noksanların biri de, seçim günü olarak Pazar gününün tayin olunması ve 14 bin küsür seçici için tek sandık tahsis edilmesidir. Bundan dolayıdır ki İstanbulda seçimlere seçicilerin yüzde sekizi iştirâk etmiştir. Millet Meclisi seçimlerinde seçim gününün mutlaka Pazar günü olması zaruridir. Çünkü seçicilerin kahir ekseriyeti memur, müstahdem, işçi veya emekçidir. Ticaret Odasının seçicileri bütün hafta çalışan, Pazar günü istirahat eden ve mühim bir kısmı Yaz mevsiminde sayfiyelere dağılan kimselerdir.

Bütün reylerin tek bir sandığa atılması meselesi de, bilhassa İstanbul için, üzerinde ehemmiyetle durulması lâzım gelen bir noktadır. 14.000 kişinin bir günde tek bir sandığa rey atabilmesi âdeta imkânsızdır. Bunun içindir ki, son seçimlere 14.000 seçiciden yalnız yüzde sekizi veya onu iştirâk edebilmiştir. Bu seçimlerden çıkan heyetlerin İstanbulun ticaret ve iktisadını hakkiyle temsil ettikleri iddia olunabilir mi?

Bunun gibi tâdile muhtaç olan daha bir çok maddeler de vardır ki, tüzüğün bir an evvel gözden geçirilmesini icap ettirir.

Kanaatımca, bu tâdilâtı bir an evvel yapmak zaruridir. Çünkü, bu defa yapılan seçimlerin pek yakında feshedilmesi kuvvetle muhtemeldir. Malûm olduğu veçhile kanun sanayicilere, muayyen

ahkâm ve şerait dairesinde, müstakil bir sanayi odası teşkil etmek hakkını bahşetmiştir. Sanayiciler, kanunun emrettiği şeraiti tamamlamak üzeredirler. Sanayi Odası teşkil edilirse, Ticaret ve Sanayi Odasının bu günkü mânevî şahsiyeti değişmiş olacaktır. Bu günkü Ticaret ve Sanayi Odası yalnız Ticaret Odası hâline inkılâp edecek, bu takdirde Oda seçimlerini yenilemek lâzım gelecektir.

Bu müddet zarfında, yukarda izah olunan tüzük tâdilâtı kanunlaşmış bulunursa, gerek Ticaret ve gerek Sanayi Odaları seçimleri yeni esaslar dairesinde yapılır ve bu sayede yeni seçilecek organlar tam mânasiyle müstakil bir hâlde ticaret ve iktisat âlemini temsil eden ve bu mahafilin efkâr ve âmaline tercüman olan heyetler hâlinde faaliyet icra edebileceklerdir.¹⁵⁸

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE: DEMOKRASİYİ KORUMA

***En ileri demokratik memleketlerde
bile anti-demokratik kanunlara ve
kararlara karşı «koruma» lüzumu takdir
edilmektedir. Henüz demokrasinin ilk
merhalelerinde bulunan memleketimiz
anti-demokratik kanunlara ve kararlara
karşı «koruma» mevzuattan ve
teşkilâttan müstağni addolunamaz.***

Yanlış anlaşılmasın. Biz burada bugünlerde gazetelerde sık sık bahis mevzuu olan ve bir çok tartışmalara meydan veren «rejimi koruma» kanun tasarısından bahsedecek değiliz. Verilen haberlere göre «rejimi koruma» kanun tasarısının maksadı aşırı hürriyet cereyanlarını, sağ ve sol partilerin müfrit hareketlerini, taşkın neşriyatı önlemeğe matuf imiş, daha doğrusu idareciler, iktidar zimamdarları, rejimin koruyucusu olmak itibarile sağdan soldan gelebilecek yıkıcı hücumlara karşı kanunî tedbir almak istiyorlar. Halbuki bizim maksadımız büsbütün aksi istikamettedir. Zimamdarlar tarafından demokrasi ruhuna aykırı olarak vukuu melhuz olan teşriî veya idarî hareketlere karşı «demo»yu, yani halk tabakalarını, milleti korumak meselesini ele almaktır.

Bu sütünde ele almak istediğimiz konu rejim meselesi değildir. Sadece demokrasi meselesidir. Demokrasi rejimi hiç bir tehlikeye maruz değildir; fakat demokrasi ruhu antidemokratik kanunlar veya antidemokratik kanun tatbikatile sık sık hırpalanmıştır. İktidar tarafından gelmiş olan bu antidemokratik teşriî veya icrai hareketler müvacehesinde «krasi» yani saltanat sahibi addolunan «demo» yani halk, kanuni müdafaadan mahrumdur. Mevcudiyeti inkâr olunamıyan antidemokratik kanunlara karşı arasına acı acı feryatlar koparılıyor. Sütunlar dolusu yazılar yazılıyor, fakat bu ka-

nunları ortadan kaldırmak veya bundan sonra yenilerini önlemek için şimdiye kadar hiç bir şey yapılmadı, yalnız antidemokratik tâbirinin tarifini tesbit etmek için bir komisyon teşkil edildi.

Şunu da ilâve etmeliyiz ki antidemokratik kanunlar ve icraat meselesi yalnız bize mahsus değildir. En ileri demokrasi memleketlerinde dahi antidemokratik kanunlar ve hareketler aleyhine sık sık feryatlar koparılıyor. Buna karşı çareler aranıyor. Demokrasi âleminde ön safta bulunan Birleşik Amerika bile bu gibi ârizalardan masun değildir. Bu hususta en bariz misal şudur: 1930 senesinde başlamış olan âlemşümül müthiş bir iktisadî buhran bütün dünya ile beraber Birleşik Amerikayı dahi kasıp kavuruyordu. O zaman Cumhurreisi olan Roosevelt «new deal» yeni rejim namile bir müdahale sistemine başvurdu, iktisadî hayatın en mühim unsurlarını eline geçirdi ve bu sayede buhranı hafifletmeğe muvaffak oldu. Bu müdahale kanunları anayasaya aykırı telâkki olundu. Mesele, pek tabii olarak kanunların anayasaya uygun olup olmadığını tetkik etmekle mükellef olan yüce divana aksetti; yüce divan itirazları haklı gördü, antidemokratik telâkki olunan birçok new deal kanunlarının iptaline karar verdi.

En ileri demokratik memleketlerden biri olan İsviçrede dahi antidemokratik kanunlar bahis mevzuu olmasa bile demokrasi ruhuna aykırı hareketler ve tatbikat sık sık bahis mevzuu olmaktadır. İsviçrede anayasa ile alâkadar olan kanunlar ekseriye referendum usulile halkın reyine arzolunduğu için antidemokratik kanun iddiaları pek varid olamaz. Fakat hükûmetin ahval ve hâdisatın tesiri altında anayasanın ruhunu zedeliyen bazı hareketlerde bulunduğu iddiaları eksik değildir.

İşte en son gelen İsviçre gazetelerinin birinde çıkan bu haber bu kabil iddiaların bir örneğini teşkil eder.

«Hükûmet nezdinde hususî ekonomiyi temsil gayesini takip eden «İsviçre Ekonomisinin İnkişaf Derneği» senelik umumî heyet toplantısını 13 eylül tarihinde Zürihte yapmıştır. İdare heyeti tarafından arzolunan raporlar umumî heyetçe oybirliğiyle kabul ve tasvip olunmuştur. Bu raporlarda vatandaşların hürriyet ve müsavatını tehdit eden hükûmetin bazı siyasi temayülleri endişe ile karşılanmaktadır. Bu cümleden olarak lüzumlu, lüzumsuz seri halinde kanunlar çıkarılması hükûmetin iktisadi hayata birçok lüzumsuz müdahaleleri,

kanun ve hukuk mefhumunun lâyikeyle gözönünde bulundurulması, bürokrasi tesirlerinin günden güne artması gibi hallerin sağlam ekonominin normal surette gelişmesine engel olmadığı belirtilmektedir. Bu itibarla iş adamlarının memleketin iktisadi siyasetine daha büyük çapta iştirâk ettirilmesi temenniye şayandır.»¹⁵⁹

Derneğin senelik raporunda bahis mevzuu olan iddiaların varit olup olmadığını tetkik etmek bittabi bize ait değildir. Mevzuumuz itibarile bizi alâkadar eden cihet İsviçrede iktisadi demokrasiyi müdafaa maksadile dernek kurmak lüzumu hâsıl olduğu ve hükûmetin icraatında antidemokratik hareketler bulunduğu dernek tarafından iddia olunmasıdır.

Yukarıda görüldüğü veçhile dünyanın en ileri demokrasi memleketlerinden biri olan Birleşik Amerikada demokrasi ruhuna aykırı teşriî veya icrai hareketleri önlemek maksadile anayasaya dayanan bir yüce divanın tesisine lüzum görülmüştür. Şayanı dikkattir ki bu mahkeme hiçbir zaman işsiz kalmıyor, alâkadarların müracaati üzerine müdahale ediyor ve müracaatları haklı gördüğü takdirde mer'i kanunların veya kararların iptali cihetine gidiyor. Demokrasinin en ileri merhalelerine ulaşmış bulunan İsviçrede dahi antidemokratik hareketlere karşı mücadele maksadile hususî mahiyette dernekler kuruluyor ve bu dernekler için bol bol faaliyet sahası bulunuyor. En ileri demokrasi memleketlerinde bile demokrasi ruhunun müdafaasına lüzum görülürse bizim gibi demokrasinin henüz ilk merhalelerinde bulunan bir memleketin müdafaa teşkilâtından müstağni kalabileceği iddia olunamaz. Bahusus ki memleketimizde bu müdafaa teşkilâtını zaruri kılan bazı hususiyetler de vardır. Bu hususiyetlerin başlıcaları şunlardır:

a) Demokrasimiz, tek bir teşriî meclise dayanıyor. Milli hâkimiyet tek bir mecliste temerküz ediyor. Tek meclis muhtelif sebepler ve tesirler altında demokrasi ruhuna aykırı hatalı telâkkilere kapılırsa yanlışları tashih edebilecek bir merci yoktur.

b) Düne kadar tek meclis, tek partinin inhisarı altında idi. Tek parti rejiminde parti otokrasisinin hüküm sürmesi tehlikesi vardır. Nitekim tek parti devrinde oligarşiyi andıran anlar yaşadığımız inkâr olunamaz.

c) Bugün muhtelif partiler mevcut ise de tek parti devrinden arta kalan bazı ruhi itiyatların, kökleşmiş zihniyet ve geleneklerin bugünden yarına hemen tarihe karışabileceğini ümit etmek safdillik olur. İktidar herhangi partinin bulunursa bulunsun arasına bu ruhi itiyatların tepmesi ihtimal dışındadır.

d) Bundan evvel aynı sütunda diğer yazılarımızda da belirttiğimiz veçhile bizde eski zamanlardan miras kalan bürokrasi zihniyeti henüz bütün kuvvetile hüküm sürmektedir. Diğer garp memleketlerinde bile bürokrasi zihniyetinin tepkileri arasına hüküm sürmektedir. Bürokrasi zihniyetinin kahir kuvveti karşısında kendimizi korumak zarureti aşîkârdır.

Yukarıda görüldüğü veçhile antidemokratik teşriî ve icrai teza-hürlere karşı korumanın iki usulü vardır. Birincisi anayasaya dayanan ve Birleşik Amerikada mer'î olan yüce divan, ikincisi hususi teşkilâtta kuvvet alan İsviçre usulü.

Anayasaya dayanan Birleşik Amerika usulünden uzun uzadıya bahsetmek bu sütunun şümülü dışındadır. Ancak memnuniyetle şu noktayı kaydetmek isteriz: Muvafık ve muhalif gazetelerin neşriyatından, muvafık ve muhalif partiler mümessillerinin beyanatından anlaşıldığına göre milli hâkimiyetin iki meclise istinat ettirilmesi lüzumu hususunda bütün memlekette görüş birliği vardır. Memleketimizin yukarıda belirtilen hususiyetleri gözönünde bulundurularak Birleşik Amerikada pek müessir ve faydalı bir surette vazife görmekte olan yüce divan gibi bir müessesenin kurulması lüzumunun dahi er geç takdir olunacağı dahi ümit olunabilir.

Ancak bizi bu sütunda en ziyade ilgilendiren mesele idari ve siyasi demokrasiden ziyade burada muhtelif vesilelerle ileri sürdüğümüz «iktisadi demokrasidir» yani iktisat âlemini ilgilendiren meselelerde idarî ve siyasî unsurlardan ziyade iktisat erbabının söz ve rey sahibi addolunması prensibidir. İktisadi demokrasi ise anayasa mevzuu değil, zihniyet ve teşkilât meselesidir. İktidarı ellerinde tutan mehafil takdir etmelidirler ki iktisat işi daha ziyade bilgi, tecrübe, ehliyet ve ihtisas mevzuudur. Uhdelerinde mes'uliyet taşıyan zimamdarlar ehliyet ve ihtisas erbabından azami derecede faydalanmak sistemini takip etmeli, umuma taallûk eden işlerde henüz kâfi derecede alâka göstermiyen iktisat erbabı dahi bu husustaki vazifelerini lâyikile müdrük olmalıdırlar. İşte o zaman iktisadi sa-

hada demokrasi ruhuna aykırı teşriî ve idari hatalara set çekmek mümkün olur ve yukarıda gördüğümüz gibi İsviçre gibi memleketlerde müessir bir surette faaliyette bulunan demokrasiyi müdafaa eden teşekkül ve cemiyetler memleketimizde de kendiliğinden vücut bulur.

Ancak esefle itirafa mecburuz ki bugünkü vaziyete göre buna yakın bir âtide şahit olabileceğimizi ümit etmek pek fazla iyimserlik olur.¹⁶⁰

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE: TİCARÎ VE SİNAÎ MÜLKİYET

Muayyen bir yerde uzun müddet çalışan tacir veya sanatkâr «müşteri sağlamak» bakımından manevî bir kıymet yaratır. Bu kıymet artışı ticarethane sahibine aittir. Fransada bu ticarî mülkiyet hakkı menkul ve gayri menkul mallar gibi alınıp satılır.

-İstanbul milletvekillerinin nazarı dikkatine-

Ticarî ve sinaî mülkiyet tâbiri mevzuatımızda sarîh bir sûrette ve kâfi derecede henüz yer bulmamıştır. Fakat bir çok sahalarda bu mefhum bütün şümulle hüküm sürmektedir. Bunun içindir ki bahis mevzuumuz ticarî ve sinaî mülkiyet esasına girişmeden bu tâbirin mâna ve mefhumu üzerinde biraz durmağı faydalı görürüz:

Eskiden mülkiyet ve tasarruf hakkı mefhumu yalnız elle tutulur, gözle görünür maddî ve müşahhas menkul ve gayri menkul mallara münhasır idi. Modern hukukta ise gayri maddî ve gayri müşahhas mânevî mülkiyet hakkının bu gelişmesi iktisadi sahada âlemşümül bir rol oynamaktadır.

Bu mânevi mülkiyetin ehemmiyetini belirtmek için birkaç misal zikrederim:

a- İsim ve unvan – Bir tacir veya sanatkâr ticarethanesine bir isim veya unvan takar, bu isim ve ünvanı usulü dairesinde tescil ettirir. Bu ticarethanenin bu isim ve ünvanla sattığı mallar rağbet görür. İsim başlı başına bir kıymet haline gelir. Bu itibarla bu isim veya unvan ilk evvel onu kullanan ve tescil ettiren adamın ticari veya sinaî mülkiyeti sayılır, başka hiçbir kimse onu kullanamaz.

b- Alâmeti farika – Sanayici, mamullerine bir âlameti farika yapıştırır ve onu tescil ettirir. Bu alâmeti farika müşteri sağlayan bir kıymet mahiyetini iktisap eder. Bu mânevi kıymet ilk evvel onu

kullanan ve tescil ettiren adama aittir. Başkası tarafından kullanılmasına müsaade edilmez.

c- İhtira beratı - Bir teşebbüs sahibi ilmi, bilgisi, tekniği ve zekâsı sayesinde herhangi bir mamul için hususî bir imal tarzı bulur, bu formülü -tapu dairesine mülk tescil ettirmek kabilinden- sicilli ticarete kaydettirir, artık bu imal tarzını hiçbir kimse, hiçbir nam altında kullanamaz. İhtira beratı bu formülü bulan adamın sınaî mülkiyetini teşkil eder.

d- Menşe adı - Daha ilerisi de vardır. Ticari ve sınaî mülkiyet mıntaka isimlerine dahi teşmil edilmiştir. Garp memleketlerinde appellation d'origine, yani menşe adile anılan bu hak beynelmilel muahedelere de girmiştir. Muayyen bir yerde imal edilen bir peynir, veya bir içki meselâ rokfor, konyak gibi menşe ismile maruf olur ve bu isimle rağbet görür. Bu mıntakanın haricinde imal edilen peynir veya içki aynı ismin kullanılması suretile bu rağbetten istifade edemez. Bu rağbet o mıntakada peynir veya içki imal eden sanayicilerin müşterek sınaî mülkiyetidir.

e- Müellif hakkı - Müellif hakkı ticarî ve sınaî mülkiyet gibi fikri ve mânevi bir mülkiyet mahiyetindedir ve âlemşümul bir hüküm ifade eder.

Görülüyor ki, a, b, c, d, e fıkralarında bahis mevzuu olan bütün mânevi haklar müşteri sağlayan âmil ticarî ve sınaî mülkiyet mevzuu hükmündedir. Dünyanın her tarafında kanun vazı bu mülkiyet hakkını korumak için müessir hükümler vazetmiştir. Bu hükümler mucibince bu hakka tecavüz edenlerin yakalarına kanun pençesi yapışır, mütecasirler ağır cezalara çarptırılır. Bu hak ayrıca beynelmilel muahedeler sayesinde âlemşümul bir mahiyet iktisap etmiştir. Memleketimiz dahi bu beynelmilel anlaşmalara dahildir.

Ancak «müşteri sağlamak» bakımından diğer bazı medenî memleketlerde ticarî ve sınaî mülkiyet hükmünde sayılan bir hak daha vardır ki henüz mevzuatımızda yer bulmamıştır.

Bir tacir veya sanatkâr senelerce müddet muayyen bir yerde ticaret veya sanat icra eder. Bu adam senelerce müddet işgal ettiği yere «müşteri sağlamak» bakımından yeni bir kıymet izafe eder. Bu kıymet modern hukuk mefhumuna göre ticarethane sahibinin ticarî veya sınaî mülkiyetini teşkil eder. Bu yerin «plus valus»sü,

yani kıymet artışı, şerefiyesi elbette ticarethane sahibine aittir. Bu ticarî mülkiyet mülk sahibinin tasarruf hakkına asla halel getirmez. Kira müddetinin hitamında mülk sahibi mecuru tahliye ettirmek hakkını muhafaza eder. Fakat ticarethane sahibine ait ticarî mülkiyetin bedelini ödemeğe mecbur tutulur.

Fransada bu mevzu üzerine ticarî ve sinaî mülkiyet hakkı 1926 senesinde neşir ve ilân edilen bir kanunu mahsusla kanunlaştırılmış ve peyderpey neşrolunan birçok mevzuat ile nizamlanmıştır. Bu mevzuata göre 3 seneden fazla bir yeri işgal eden bir tacir veya sanatkâr o yerde ticarî ve sinaî mülkiyet sahibi olur. Mülk sahibi kira müddetinin hitamında tahliye hakkını kullanmak isterse evvel emirde müstecire bu mülkiyetin bedelini ödemeğe mecbur tutulur. Bu mülkiyet hakkının bedeli mahkeme marifetile şu şekilde tayin olunur: Evvelâ mucirle müstecir doğrudan doğruya anlaşmağa davet edilir. Ekseriya taraftarlar kira bedelini arttırmak esasile uyuşurlar ve bu suretle kira mukavelesi temdit olunur. Anlaşamadıkları takdirde ticarî mülkiyet karşılığı olarak müstecire verilmesi lâzım gelen tazminatın tayini için hakem usulüne müracaat olunur. İcabında üçüncü hakemi mahkeme tayin eder. Bilirkişi mahiyetinde olan hakemlerin kararı mahkemece tetkik ve uygun görüldüğü takdirde tasdik olunur.

Müstecirin bu hakkı âdeta menkul ve gayri menkul mallar gibi alınıp satılır ve her ticarethane için esaslı sermaye unsurlarından birini teşkil eder.

Müstecirin bu hakkını henüz kabul etmeyen birçok memleketler vardır. Bu da her memleketin iktisadî bünye ve iktisadî hususiyetlerine bağlı bir meseledir.

Bize gelince, malûm olduğu veçhile memleketimizde ve bilhas-sa İstanbulda «ticaret yeri» buhranı hâd bir safhaya girmiş bulunmaktadır. Millî Koruma Kanunu mucibince ticarethane kiralari 1939 senesindeki durumu aynen muhafaza etmektedir. Aradan 12 sene geçtiği ve bu müddet zarfında paramızın iştirâ kuvveti beş altı misli düştüğü halde mal sahipleri yine 1939 senesindeki kirayı tahsil etmekte, mecuru tahliye ettirmek hususundaki tasarruf haklarını kullanamamaktadırlar. Bazı mal sahipleri Millî Koruma Kanununun açık bıraktığı kapılardan istifade ederek müstecirleri tahliye ettirmek için türlü vasıtaya müracaat etmektedirler. Bu yüzden her

iki tarafta on binlerce liralık hava parası oyunları dönmektedirler. Bu vaziyet ticaret âleminde büyük bir huzursuzluk yaratmaktadır. Senelerden beri mahkemelerde görülmekte olan binlerce dava bu huzursuzluğun bir tezahürüdür.

Hükûmet ve Büyük Millet Meclisi ticaret âlemindeki bu huzursuzluğu ortadan kaldırmak için Millî Koruma Kanununu tadil etmek meselesini ele almış, fakat millî korumanın hikmeti vücudü olan fevkalâde ahval hâlâ cari olduğundan mer'î olan kanunda bir gûna tadil yapmak imkânı bulunamamıştır. Halbuki normal zamanlarda bile hükmü cari olan ticarî mülkiyet prensibi kabul olursaydı hem mülk, hem de ticarethane sahiplerinin hukuk ve menafiini normal ve makul şekil ve surette sıyanet etmek mümkün olur.

İki sene evvel İstanbul Tüccar Derneği bu meseleyi ele aldı. İhtisas encümenleri marifetile her bakımdan tetkik etti, anket suretile bütün Türkiye odalarının mütalâalarını aldı ve neticede ticarî mülkiyet prensibinin kabul olunması lüzumuna kanaat getirdi ve alâkadar makamlar nezdinde gereken teşebbüslere girişti, fakat şimdiye kadar henüz müsbet neticeye varılamadı.

Hem mülk, hem ticarethane sahiplerinin huzursuzluğunu mucip olan, ticaret âleminde keşmekeş âmili olmak istidadını gösteren bugünkü anormal vaziyete son vermek, yukarıda izah ettiğimiz ticarî mülkiyet prensibi dairesinde her iki tarafın hukuk ve menafiini koruyacak bir şekil bulmak ve bu suretle normale doğru yol almak, bilhassa İstanbul şehri için hayati bir ehemmiyet arzeden bir meseledir. Bu itibarla İstanbul milletvekillerinin meseleyi ele almaları ve tetkik neticesinde varacakları kanaat dairesinde teşebbüse girişmeleri temenniye şayandır.¹⁶¹

161 *Vatan*, 2 Kasım 1951. Bu yazı, aynı zamanda *Türkiye İktisat Mecmuası*'nın, Sayı 40, Kasım 1951 tarihli nüshasında da yayınlanmıştır.

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE: İKTİSADÎ KALKINMA PLÂNI VE ÇALIŞMA PROGRAMI

*Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası
tarafından altı ay evvel Cumhurreisimize
takdim edilmiş olan «İktisadî Kalkınma
Plânı» akademik mahiyette bir eser değil
tam mânasile bir işbirliği projesidir. Banka
yalnız Türk hükûmetini değil Türk halkını
dahi işbirliğine davet ediyor: Türk halkı
yayın yoluyla seferber edilmelidir.*

Geçende Ankarada toplanmış olan sanayi kongresinde memleketin dört bir tarafından gelen yüzlerce delege oybirliğiyle biran evvel bir sanayi kalkınma plânının tanzimi temennisinde bulundu. Hükûmet mahafilinde de sık sık ve her fırsat düştükçe bu plânın hazırlanması lüzumundan bahs olunuyor. Bu sütunun muharriri son yazılarının birinde plânın hazırlanması için bir müsabaka açılması fikrini ileri sürdü. Meğer olan bitenden hiç birimizin haberi yokmuş; meğer iktisadî kalkınma plânı en mükemmel surette hazırlanmış ve bu plânda yapılan tavsiyeler dairesinde çalışma programı da meydana getirilmiş! Bunu bir iki gazetenin kuytu bir köşesinde yer bulmuş olan kısa bir haberden anlıyoruz.

Türk Haberler Ajansı tarafından bu kere yayınlanan bu haberin özü şudur:

«Milletlerarası İmar ve Kalkınma bankası tarafından iki senelik bir tetkik neticesinde hazırlanan ve memleketimizin iktisadi kalkınmasını hedef tutan rapor, Başbakanlık tarafından gözden geçirildikten sonra Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına havale edilmişti. Bakanlık rapor üzerinde incelemelerde bulunarak bir çalışma programı tesbit etmiş raporla birlikte Başbakanlığa göndermiştir. Başbakanlık bütün Bakanlıkları, ilgilendiren bu çalışma programı hakkında

mütalâalarını tesbit etmek üzere birer suretini Bakanlıklara dağıtmış bulunmaktadır. Bakanlıklar tarafından mütalâalar geldikten sonra programın tetkiki için yüksek otoriteli bir ilim komisyonunun teşkili ve bu komisyona iktisatçı, hukukçu, fen adamı, ve ziraatçı olmak üzere bir çok profesörlerin de dahil edilmesi mutasavverdir.»

Bu haberi okuyanlar muhakkak ki şu yolda bir ihtisasa kapılmışlardır; «Bir saman alevi daha! Bir çeyrek asırdan beri Türkiye'ye celbedilen ve dünya çapında şöhret sahibi olan Şahtlar, Müllerler, Russell Dorrlar,¹⁶² Turnburglar¹⁶³ ve daha nice nice mütehassıs heyetler tarafından verilen raporların şimdiye kadar duçar olduğu âkibete namzet olan bir rapor daha! Bu da ergeç halkın, milletin ıttılâına varmadan tozlu arşiv raflarında ölü doğan bir Nevzat gibi gömülecektir. Daha dün Belediye hizmetlerinin ıslahı meselesini tetkik için İsviçreden celbedilen ve âlemşümül şöhret sahibi olan mütehassıs heyet tarafından tanzim edilen rapor aynı âkibete uğramadı mı?»

Bir Kalkınma Plânı

Haberler Ajansı tarafından verilen yukarıdaki haberden anlaşıyor ki bu ihtisasa kapılanlar aldanmışlardır. Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası tarafından verilen rapor alelâde bir rapor değil, hükûmetin ve bütün milletin arzu ettiği iktisadi kalkınma plânıdır. Bu plân alâkadar makamlarca ele alınmış ve bu plânda telkin edilen fikirler dairesinde çalışma programı dahi tanzim edilmiş bulunmaktadır. Bu olayın ehemmiyetini belirtmek maksadiyle bahis mevzuu olan iktisadi kalkınma plânının mahiyeti hakkında bazı malûmat vermeği faydalı görürüm.

Evvel emirde şunu belirtmek gerektir: Bu rapor nice selefleri gibi mücerret (abstrait) ilmî fikirler ve görüşleri havi akademik bir eser değildir. Bilâkis aylarca müddet memlekette inceden inceye tetkikler yapmak suretiyle tesbit edilen şeniyetlere ve bünyemizin hususiyetlerine göre iktisadi kalkınmayı sağlamak maksadiyle tat-

162 Russell H. Dorr, 1948 yılında Marshall Planı için Türkiye'de bulundu. 1949 yılında İktisadi İşbirliği İdaresi Türkiye İcra Komitesi Başkanı idi. (derl. notu)

163 Amerikalı iktisatçı Max Veston Thornburg'un 1949 ve 1950 hazırladığı rapor. Daha fazla bilgi için bkz: Sami Güven, *1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerine Amerikan Kalkınma Reçeteleri Hilts Raporu, Thornburg Raporu, Barker Raporu*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998. (derl. notu)

bik edilmesi lâzım gelen ameli programın ana hatlarını gösterir. Tetkikleri yapan ve raporu tanzim eden heyet ilmî ve ameli iktisat sahalarında âlemşûmul otorite sahibi olan 15 zattan mürekkeptir. Bunların içinde plânın ve programın tatbiki için malî, teknik ve sair her türlü müzaheretî vadeden Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası erkânı da vardır.

İktisadî kalkınma raporunu banka namına Cumhurreisimize takdim eden umum müdür Mister Black bu münasebetle Cumhurreisimize takdim ettiği mektupta şöyle diyor: «Bankamızın mütalâasına göre bu rapor, Türkiyenin belli başlı ekonomi meselelerine dair olarak objektif ve tarafsız bir tahlili ihtiva etmekte ve sağlam bir ekonomik kalkınma programının temelini vazeylemektedir. Türkiye Hükûmeti ve halkı tarafından azami bir dikkatle üzerinde durulmağa lâyık olduğuna kani bulunuyoruz. Bankamız, herhangi münasip bir zamanda raporun tetkiki neticesinde meydana çıkacak programı hükûmetinizle müzakere etmeğe ve kendisinin yeni teknik ve malî yardımlar ve sair suretlerle bu programın tatbikine yardım edebileceği en iyi vasıtaları tetkike amade olacaktır.»

Malî ve iktisadî sahalarda Milletlerarası işbirliğinin en yetkili organı olan ve 40 kûsur devletin iştirakiyle kurulan banka, şaheser vafına lâyık «İktisadî Kalkınma» raporunu takdim etmekle iktifa etmeyip raporda yapılan ve hükûmetin çalışma programında yer bulacak olan tavsiyeleri kuvveden fiille çıkarmak için teknik, malî yardımlar ve sair suretlerle müzaharata âmade bulunduğunu açık bir ifade ile beyan ediyor ve bundan da anlaşılıyor ki hükûmetimizin hazırladığı çalışma programına esas olan rapor, akademik bir etüd değil tam mânasiyle bir işbirliği teklifidir.

Bu itibarla bu iktisadî kalkınma plân ve programının, nice nice seleflerinin duçar olduğunu âkıbetten masun kalacağına inanmak yerinde olur.

Ancak şu nokta üzerinde zimamdarlarımızın dikkat nazarını ehemmiyetle çekmeği vazife biliriz. Memleketimizde işbirliği teklif eden banka, hakiki bir demokrasi zihniyetine uyarak, «Hükûmeti ve halkı azamî dikkatle bu plânın muhteviyatı üzerinde durmağa» davet etmiştir. Memnuniyetle görüyoruz ki hükûmet bu davete icabete şitap ederek plânı ehemmiyetle ele almış bulunmaktadır. Ya halk ne yapmıştır?

Can Alacak Nokta

İşte meselenin en can alacak noktası budur. Halk pek tabii olarak henüz hiç bir şey yapmamıştır. Çünkü geniş halk kütleleri, milletin mukadderatıyla bu derece ilgili olan bu yeni vaziyetten hiç haberdar değildir. Halk bilmiyor ki hükûmetin elinde dört başı mâmur bir iktisadî kalkınma plânı mevcuttur. Halk bilmiyor ki bu plânın tatbiki için Milletlerarası en muazzam malî müessese olan banka bizimle işbirliği yapmağa âmâdedir. Halk bilmiyor ki bu plânda çok canlı, çok esaslı çok müessir telkinler ve tavsiyeler vardır. Plânın ve programın muhteviyatı resmî dairelerin dosyalarında mahfuzdur. Bu hususta birinci derecede alâkadar olan millet ve iktisat erbabı iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek için neler düşünüldüğünü, neler hazırlandığını bilmiyor. Bu şerait dairesinde her cemiyette sağ duyunun muhassalası olan «Efkârı umumiye» namıyla anılan ve millî hâkimiyetin en mühim kaynağı addolunan kuvvet tekevvün edebilir mi? Milletin içtimâî ve iktisadî seviyesini yükseltecek, cemiyetimizin huzur ve refahını sağlayacak olan bütün safhalarını takip etmemesi, her safhasında halkın rey ve söz sahibi olmaması millî hâkimiyet veya demokrasi ruhile telifi kabil bir hareket sayılabilir mi?

Hükûmet dairelerinde hazırlanmakta olan muazzam hamle-ye bankanın mektubunda da belirtildiği veçhile halkı dahi iştirak ettirmek için iktisadi kalkınma plânının muhteviyatını her türlü vesait ile geniş halk tabakalarında yayınlamak, yayından sonra pek tabii olarak, matbuat, mesleki mecmualar, Ticaret Odaları, Ticaret ve Sanayi dernekleri ve birlikleri, bütün meslekî teşekküller, bütün iktisat ve ihtisas erbabı meseleyi muhtelif zaviyelerden ele alır ve bu suretle bu hususta bilgi ve tecrübe sahibi olan binlerce, sağduyularıyla faydalı olmak vaziyetinde olan yüz binlerce vatandaş reylerini izhar etmek vaziyetinde bulunurlar ve bu suretle «Efkârı umumiye» denilen «Kuvvet» vücade gelir. Münasip şekillerde ve geniş miyasta yayın yapılmazsa, matbuat, alâkadar odalar, dernekler, birlikler ve meslekî teşekküller seferber edilmezse demokrasi icapları yerine getirilmiş olmaz.

Alâkadar Bakanlıkların mütalâalarını talep etmiş olan Başbakanlık iktisadî sahada milyonlarca halkın mümessilleri olan odalar, birlikler, dernekler ve türlü türlü mesleki teşekküllerin

mütalâalarını talep ve yayın vasıtalarıyla bu hususta efkârı umumi-yenin tekevvün ve tebellürüne hizmet ederse demokrasi rejimine uygun bir harekette bulunmuş olur.¹⁶⁴

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE: FİYAT DESTEKLEMELERİ VE TÜTÜN DAVASI

İktisadî kalkınma plânında «Fiyat destekleme» siyasetine bir an evvel son verilmesi tavsiye olunuyor – Tütünde yapılmakta olan destekleme mubayaatına nihayet verilmezse tütün dâvası asla hallolunamaz.

Devlet zaman zaman çeşitli maddelerin (bilhassa hububatın, keza şeker ve çayın) istihsalini teşvik etmenin bir vasıtası olarak fiat desteklemeleri yapmıştır. Heyetimizin fikrine göre bu, Türkiyede istihsalin canlandırılması bakımından kararsız ve gayri müessir bir yoldur. Fiat tesbiti sistemi ianesile prim verme, satabileceği şeylerin pek az olması dolayısıyla çiftçi için büyük bir yardım teşkil etmez. Onun başta gelen ihtiyacı, istihsalini ne suretle artırabileceğini öğrenmektir. Diğer taraftan fiat desteklemeleri enflasyona yol açan ciddi tesirler yapabilir ki hububat mevzuunda bunun misali görülmüştür.

Heyetimizin kanaatine göre, memleketteki hububat fiatlarının (istihsal ve döviz durumları müsaade eder etmez) dünya fiatları seviyesine inmesine müsaade etmesi hususunda toprak mahsulleri ofisine talimat vermek icap eder, ayrıca hükûmetin diğer maddelere dair olan ziraî fiat politikasını da mütezayit bir ziraî istihsal verimi üzerindeki tesirleri bakımından yeniden tetkike tâbi tutmasını tavsiye ediyoruz.

Yukarıdaki satırlar Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası tarafından memleketimize gönderilen mütehassıslar heyetinde tanzim olunan iktisadî kalkınma plânından aynen naklolunmuştur. Bu sütunda neşrettiğim son yazıda izah olunduğu veçhile iktisadî kalkınma plânını tanzim eden bu mütehassıslar heyeti, dünya çapında otorite sahibi olan iki zattan mürekkeptir. Hükûmet bu plânın tatbiki için ayrıca bir çalışma programı hazırlamıştır. Hükûmetin

hazırladığı çalışma programına esas olan iktisadî kalkınma plânını tanzim eden kıymetli mütehassıslar belki farkına varmıyarak bu satırlarla, iktisadî bünyemizin en vahim, en tehlikeli bir yarasına parmak basmışlardır. Bu yara da ikinci umumî harbin bidayetinden beri tatbik edilmekte olan fiat desteklemeleri politikasıdır.

Hayat Pahalılığının Sebebi

Harbin bidayetindenberi iktisadî hayatımızın seyrini, harp vaziyetinin doğurduğu buhranları yakından takip edenler pekâlâ bilirler ki harp bittiği halde elân bizi kıvrandıran hayat pahalılığının ilk hareket noktası harbin bidayetinde hububat üzerine yapılan ölçsüz fiat desteklemeleridir. Bu hususta başlıca rol oynayan o zamanki Başvekil Büyük Millet Meclisi kürsüsünde bu politikayı ateşli bir ifade ile müdafaa ederken müstahsilin, köylü efendimizin himayesi lüzumundan uzun uzadıya bahsetmişti. Filvaki müstahsil köylüyü himaye etmek demek bütün milletin, bütün memleketin hayati menafiini korumak demektir. Çünkü memletimizin başlıca gelir ve servet kaynağı, müstahsil köylü tarafından değerlendirilen topraktır. Nüfusumuzun yüzde sekseni müstahsil köylüden mürekkeptir. Fakat raporda belirtildiği veçhile fiat destekleme politikası ne müstahsil köylünün, ne de iktisat âleminin menfaatine uygun bir harekettir, köylü müstahsilin, ve binnetice memleketin iktisadî menafiini ancak müstahsile istihsali arttırmak yollarını öğrenmek ve istihsali attırmak imkânlarını ve vasıtalarını sağlamamakla mümkün olur.

Arz ve talep gibi tabii kanunlara aykırı olan fiat destekleme siyaseti ancak kısa bir görüşün, dar bir zihniyetin mahsulü olabilir. Buğday üzerine vazolunan fazla fiat sayesinde birkaç yüz bin zürraa kilo başına birkaç kuruş fazla para temin olunabilir. Fakat iktisadî hayatta pek tabii olan in'ikâslar (incidences) neticesinde bu yüzden memlekette hâsıl olan hayat pahalılığı, yüzde sekseni yine müstahsil köylüden mürekkep olan bütün milleti müteessir eder.

Mütehassıs heyet raporunda hububattan maada diğer toprak mahsulleri üzerinde yapılan fiat destekleme siyasetini yeniden tetkike tâbi tutmasını tavsiye ediyor.

Halk ile Temas Meselesi

Bu mevzu üzerine esasa girişmeden evvel istitrad kabilinden bundan evvelki yazımda uzun uzadıya bahsettiğim noktayı tekrar ele almağı faydalı gördüm. Heyet, raporunda yalnız hükûmeti değil, Türk halkını dahi ileri sürülen meseleler üzerinde ehemmiyetle durmağa davet ediyor. Halbuki hükûmet, şimdiye kadar raporunun muhteviyatından Türk halkını ve daha doğrusu Türk efkârı umumiyesini haberdar etmedi ve bittabi Türk halkını iktisadî kalkınma probleminin halline hizmet etmek imkânından mahrum bıraktı.

Şimdi anlaşıyor ki bu ihmal raporun tanziminde dahi tesirini göstermiştir. Heyet yalnız resmî dairelerle temas ettirildi, halkın mümessili olan Ticaret Odaları, meslekî teşekküller, dernekler ve birliklerle temas ettirilmedi. Bundan dolayı heyet «fiat destekleme» meselesinde yalnız hububat maddesi üzerinde durmuştur. Bu hususta birinci derecede mühim olan tütün mevzuunu hiç kale almamıştır. Halbuki «fiat destekleme» siyaseti, diğer maddelerden ziyade ihracatımızın üçte birini teşkil eden, döviz ihtiyacımızın en mühim kısmını sağlayan tütün ziraat ve ticareti üzerinde muzır tesirlerini göstermiştir. Heyet, halkın mümessili olan meslekî zümreler ve teşekküllerle temas etmek fırsatını bulsaydı, tütün maddesi üzerindeki fiat desteklemelerinin meş'um tesirlerini tesbit etmek ve ona göre faydalı tavsiyelerde bulunmak vaziyetinde bulunuyordu.

Sadet dışı olduğu için bu istitrad üzerinde fazla durmayıp tütün hususunda fiat desteklemelerinin, daha doğrusu devletçilik ve devlet müdahaleciliği zihniyetinin neticelerini izah etmeğe çalışacağız.

Tütüncülükteki Gelişmeler

Malûm olduğu veçhile son çeyrek asır zarfında Türk tütüncülüğü çok memnunluk verici gelişmeler göstermiştir. Türk tütün tacirleri tarafından gösterilen teşekküre şayan gayretler sayesinde Türk tütünü Avrupa ve Amerikanın en ücra köşelerine kadar şöhret ve rağbete mazhar olmuş ve bu sayede tütün ihracatımız en yüksek derecelere yükselmiştir. Ancak aşırı devletçiliğin, aşırı devlet müdahaleciliğinin şiddetle hüküm sürdüğü bir devirde her nedense fiat destekleme vesilesile tütün ticareti tehlikeli bir çıkmaza sevk olunmuştur. Tekel idaresi, Yerli Ürünler, Türk Tütün Limited

gibi devlet teşekkülleri vasıtasile vâsi miyasta müdahale yapılmış, bu müdahalelerde ârizî ve geçici sebeplerden dolayı tütünlerini satamıyan zürraa yardım kıstasile hareket edilmeyip tütün ticaretini kısmen veya tamamen devletleştirmek, serbest ticareti yavaş yavaş ele geçirmek gayesi takip olunmuş ve ona göre geniş teşkilât yapılmıştır.

Bu siyasetin meş'um neticeleri son senelerde meydana çıkmıştır. Bu neticelerin başlıcaları şunlardır:

a) İstihsal, kemiyet itibarile mahreç piyasalardaki talebin iki misline çıkmıştır. Bundan dolayı iç piyasada zaman zaman buhranlar baş göstermektedir.

b) Serbest tütün ticareti devlet teşekküllerinin rekabetile karşılaşmıştır.

c) Türk tütününe bütün dünyada şöhret ve rağbet sağlayan nefaseti haiz olmıyan tütünler, Türk tütünü namile bol bol mahreç piyasalara sürülmüş ve sürülmektedir.

Buhranın Sebepleri

Bu lüzumsuz ve devletin bugünkü iktisadî siyasetine büsbütün aykırı olan aşırı müdahaleler devam ettikçe bu neticelerin vahameti günden güne artacağı şüphesizdir.

Mahreç piyasaların talebi yalnız 40, 50 milyon kilodan ibaret iken bu piyasalara 70, 80 milyon kilo tütün arz olunursa tütün piyasası buhrandan kurtulabilir mi? Bhusus ki, piyasaya talepten fazla olarak arz olunan tütünlerin çoğu müstehlik piyasaların aradığı nefaseti haiz değildir. Müdahaleci teşekküllerin «fiat destekleme» siyaseti neticesinde tütünlerin nevine ve vasıflarına bakmıyarak tütün satın alacaklarına önceden emin olan zürra, elbette tütün ziraatine salih olmıyan tarlalara tütün eker ve tütünün muhtaç olduğu sıkı bakım şartlarına riayet etmez.

Dış alıcılarımız, hakikî maliyet fiatı esasile fiat tesbit etmek mecburiyetinde bulunan serbest tüccardan tütün alacağına istediği ve işine elverdiği gibi gayri hakiki bir maliyet fiatı tesbit etmek vaziyetinde olan bir devlet teşekkülünden mal almağı tercih eder ve bu gayri meşru rekabetten faydalanmağa çalışır. Fazla ve kötü istihsal neticesinde mahreç piyasalara sürülen kötü tütünlerle imal

olunan kötü sigaralardan dolayı elbette Türk tütünlerinin şöhret ve rağbetine halel gelir ve binnetice tütünlerimize rekabet eden Virjinya tütün propagandacılarının ekmeğine yağ sürülür.

Alâkadar makamların tütün davası ile alâkadar olmadıklarını iddia etmek haksız olur. Tütün birlikleri ve dernekleri, zürra mümes-silleri sık sık Ankaraya davet olunuyor, kongreler toplanıyor. Tütün davasına çareler aranıyor. Bazen müsbet kararlara da varılıyor. Fakat itiraf etmeliyiz ki müzakereler ve kararlar yalnız hastalığın ârazını geçici ve muvakkat bir surette teskine matuftur. Müzmin derdi, kökünden söküp atacak tedbirlere başvurulmuyor, destekleme mubayaatı, gayri meşru rekabet gibi mevzular gündeme bile alınmıyor.

Yanlış telâkkiye meydan vermemek için şurasını ilâve etmek gerektir. Destekleme siyasetinden vazgeçmek demek müstahsil zürrai himayesiz bırakmak demek değildir. Türk tütünü cinsinden tütün istihsal eden Yunanistan hükûmeti fiat destekleme, devletçilik zihniyetile serbest ticareti baltalamak suretile tütün ticareti yapmak gibi yollara sapmadan arasına sıkıntılara maruz kalan zürrain imdadına yetişmek imkânını buluyor. Tabii yollarla tütün satamayan zürrain tütünlerini hususî bir «fon» ile satın alıyor. Fakat yardım maksadile alınan bu tütünlerle tüccara rekabet yapmağı hatırına bile getirmez. Tüccarın elinde aynı cins tütün mevcut iken bu tütünleri piyasaya arzetmez.

Memleketimizde artık aşırı devletçilik, aşırı müdahalecilik devri maziye karışmış bulunmaktadır. Bundan sonra artık fiat destekleme, devlet rekabeti gibi ana dâvaları hükûmetçe kabul olunan umumî prensipler dairesinde halletmeden memleketimizin iktisadî mukadderatında en mühim âmillerden biri olan tütün davasını halletmeğe kalkışmak abestir.¹⁶⁵

MESLEKÎ AHLÂK, MESLEKÎ TESANÜT VE MESLEKÎ ZİHNİYET

Sosyoloji ile az çok uğraşanlar pekâlâ bilirler ki, meslekî ahlâk başlı başına bir mefhumdur ki fertlere mahsus olan umumî ahlâk telâkkisiyle alâkası yoktur. Umumî ahlâk telâkkisine göre pek mezmum sayılmayan bazı hareketler vardır ki meslekî ahlâk telâkkisinde müsamaha ile karşılanamaz. Fertlere mahsus ahlâk telâkkisiyle meslek ve zümrelere mahsus ahlâk telâkkisi arasında kıyas kabul etmeyecek kadar fark vardır. Meselâ tüccar, esnaf ve sanayici için kıstas yalnız kâr kasdı olduğu hâlde tabip, avukat gibi meslekler mensubini için başlıca kıstas meslekî vazifedir, kâr kasdı ikinci plândadır.

Sosyoloğlar şu noktada da hemfikirdirler: meslekî ahlâk bir nevi kamu müessesesidir. Meslekî ahlâktaki aksaklıklar fertlerden ziyade cemiyete muzırdır. Meslekî ahlâk selâbeti her cemiyette nizam ve intizamın, huzur ve âhengın amudu fıkârisi mahiyetindedir.

Esefle itirafa mecburuz ki bizde meslekî ahlâk henüz yar ve ağyara emniyet telkin edecek mahiyete ulaşamamıştır. Bu içtimâî yaramıza, daha kırk sene evvel «yeni hayat» ideali kahramanı Ziya Gökalp parmak basmış ve memleketin kalkınması hakkında mücahadelerinde bu yarayıdeşmeğe uğraşmıştı.

Maksadımı açıklamak için istitrat kabilinden bu hususta bazı izahat vermek mecburiyetindeydim.

Mülk ve milletimizi Şark âleminde Garp âlemine ulaştırmak gayesiyle Atatürk Çankaya'da bir nevi inkilâp mektebi açmıştı. Bu mektebin çalışma tarzı vaktinde şu suretle tasvir olunmuştu:

«Ankara'nın umumî hayatını yakından takip edenler, Türk demokrasisinin kadrosunu teşkil eden güzidelerin Atatürk tarafından nasıl yetiştirildiğini pekâlâ bilirler. Çankaya sarayı umumî surette çalışan siyasî ve içtimâî bir nevi mektep vazifesini görüyordu. Her akşam Parti zımamdarları, vekiller, mebuslar ve türk lıkrı piştarları münavebe ile yemeğe dâvet olunur ve sofrâ etrafında

Atatürk'ün idaresi altında inkilâp ile ilgili siyasî, içtimaî ve iktisadî meseleler birer birer ele alınır ve gecenin geç saatlerine kadar müzakerelere devam edilirdi. Bu fikir ziyafetlerinde ve Ziya Gökalp'ın tâbirince bu fikir şölenlerinde olgunlaşan şuurlu ve ateşli inkilâp havası muhtelif kanallarla bütün memlekette yayılırdı.»¹⁶⁶

Atatürk'ün inkilâp mektebi tipinde Ziya Gökalp'ın «yeni hayat mektebi» vardı. Bu mektep bir Çankaya sarayına veya diğer muayyen bir yere bağlı değildi. Bu mektep her yerde hâzır ve nâzırdı. Ekseriye Ziya Gökalp'ın mütevazı evinde, İttihat ve Terakki Umumi Merkezinde, Türk ocağında ve yaz mevsiminde Büyükdadaki Yat Kulübünde ve nihayet o zamanın Türk güzidelerini sinesinde toplayan Malta menfasında dersane açılır, yani hayat idealine müteallik meseleler etrafında musahabeler başlar ve saatlarca müddet devam ederdi. O zamanki güzidelerin başlıcalarından Yahya Kemaller, Köprülü Fuatlar, Yakup Kadriker, Fali Rıfkılar, Necmettin Sadaklar ve maalesef bu gün içimizde bulunmayan nice nice Celâl Sahirler, Akçoralar, Ağaoğlu Ahmetler, Ömer Seyfettinler bu «yeni hayat» mektebinin en gayretli müdavimlerindendir.

İşte bu yeni hayat mektebinin en başta gelen düsturlarından biri, bu meslekî ahlâk meselesiydi.

Artık tarihe ait bu istitrata burada son vererek bu meseleye müteallik günün mevzularına geçmek daha doğru olur.

Geçen gün, günlük bir gazetede bir makale okudum. Meali şudur:

«Son günlerde faiz seviyesini indirmeğe mahsus bir kanun neşrolundu. Bu kanun mucibince ikrazat için banka ve bankerlerin faiz seviyesi yüzde sekiz buçuktan yüzde yediye indirildi. Mevduat için dahi faiz seviyesi ona göre ayarlandı.»

Bu gibi muameleler eski zamanlarda «hilei şer'îye» ve bu gün halk lisanında «kitaba uydurmak» tâbiriyle vasıflandırılır.

Alâkadar bazı ticarî mahafilden bu kabilden başka şikâyetler yükselmektedir. Meselâ bazı iddialara göre bazı bankalar, kanunen indirmeğe mecbur oldukları faiz seviyesinden dolayı mahrum kaldıkları fazla kârları müşterilerin bankaya açtırmak mecburiyetinde bulunduğu akreditiflerin komisyonlarını arttırmak gibi vasıtalarla telâfi ediyorlarmış.

Ciddiyetleriyle, dürüstlükleriyle temayüz eden bankalarımıza yapılan isnatlar belki vâki değildir, belki münferit ve istisnaî muamelelerden ibarettir. Fakat muhakkaktır ki bu kabil hareketler cemiyetimiz için meçhul ve yabancı sayılamaz. Eski geleneklere ve zihniyetlere göre bazı mahafilde hilei şer'iyeler, kitaba uydurmalar gibi açık gözlülükler hüner ve mârifet sayılır. Meslekî ahlâka muga-yir bu kabil hareketlerin cemiyetimizin selâmeti için ne kadar mu-zır ve tehlikeli olduğunu hepilmiz lâıkiyle müdrik değiliz. Bu şeni-yeti lâıkiyle müdrik olmadığımız içindir ki cemiyetimizde hemen bütün gıda maddelerimize hile karıştıran esnaf, ihracat mallarını tağşış eden tüccar, piyasaya kötü ve çürük mal süren sanayiciler, mesleklerinin şeref ve haysiyetine aykırı hareketlerde bulunan he-kimler ve avukatlar, ihtikârla mücadale kanununun şiddetli müey-yidelerine rağmen istifçilik, vurgunculuk ve türlü türlü manevralar yapmak suretiyle milleti soyup soğana çeviren muhtekirlere ce-miyetimizde kâfi derecede kem nazarla bakılmıyor. Cemiyetin bu müsamahakârlığıdır ki meslekî ahlâksızlık gibi âfetleri yaşıyor ve bu âfetler içtimâî ve iktisadî yükselmemize engel oluyorlar.

Meslekî ahlâk düşkünlüğü yalnız iktisadî sahada değil idarî, inzibatî, hukukî, sıhhî âlemlerimizin safhalarında meşum roller oynamaktadır. Hakikate uymayan raporlar veren meslek ruhunu çığneyebilen hekimlerin kökü kazınmamıştır. Kendileri de, beş on kuruşluk gayri meşru menfaat için mensup oldukları millete ve ce-miyete ne dereceye kadar muzır olduklarının farkında değillerdir.

Meslekî ahlâkın kutsiyetini muhafaza ve müdafaa etmek husu-sunda hükûmetten medet beklemek abestir. Meslekî ahlâk düşkün-leri, hareketlerini kitaba uydurdıkları ve âmiyane tabiriyle mina-reyi çalmadan kılıfını hazırladıkları için ekseriya kanunun pençe-sinden masun kalırlar. Eski zamanlardan arta kalan bu gibi köhne zihniyetleri söküp atmak, bunların yerine zamanın icaplarına göre yeni zihniyetler yerleştirmek, şuura gelen, intibaha kavuşan bütün milletin bütün halk tabakalarında zaman zaman beliren amal ve ıfkâra, mâşerî vicdanda kendini gösteren temayüllere tercüman, halkın fikir ve duygu gelişmelerine mâkes olan hür ve serbest şah-niyetlerle meslekî, zümrevî teşekküller ve bunlara muvazî olarak fikir ve kalem erbabının sözlü ve yazılı yayınlarıdır. Fiilî inkılâp hamleleri, yukardan aşağı yapılan telkinler ve ilhamların eseri ola-

bilir, nitekim milletimizi necat yoluna çıkaran, Kemalist inkılâbın hamleleri olmuştur. Fakat zihniyet gelişmeleri her zaman aşağıdan yukarıya yükselir ve ancak bu suretle kuvveden fiile çıkabilir.

Alâkadarları vazife başına dâvet ederken, İstanbul Tüccar Derneği'nin bu mevzuu bütün şumulü ile ele almak üzere olduğunu bildirmek isterim.¹⁶⁷

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE: ANTI-DEMOKRATİK KANUNLAR MESELESİ

*Antidemokratik kanunlar meselesini bir
bütün olarak ele almayı bugün lüzumsuz
sayılan antidemokratik hükümleri birer
birer kaldırmak için bir an evvel harekete
geçmek gerektir.*

Antidemokratik kanunlar meselesi beş altı seneden beri günün en mühim mevzularından birini teşkil etmektedir. Muhalif, muvafık, herkes antidemokratik kanunların bir ân evvel ortadan kaldırılması lüzumuna kanidir. Buna rağmen şimdiye kadar icraat sahasında buna dair belli başlı bir tezahür görülmemiştir. Bu hususta görülen yegâne tezahür antidemokratik kanunlar hakkında akademik bir tarif tesbit etmek için ilmî bir heyetin teşkilinden, ilmî heyet tarafından tesbit edilen akademik tarifi geniş bir anket mevzuu ittihaz edilmesinden ibarettir.

Bu hareket tarzına karşı hayret izhar edenler az değildir. Bunların görüşleri şu şekilde hulâsa olunabilir:

«Bütün medeniyet dünyası asırlardan beri demokrasi rejimini kabul etmiş bulunmaktadır. Demokratik rejimini benimsemiş olan medenî milletler demokrasi ve antidemokrasi ne demek olduğunu elbette anlamış bulunuyorlar. Bizim de Kemalist inkılâbımız demokrasi esaslarına dayanıyor. Bugün iktidar mevkiinde bulunan siyasi parti demokrat namını taşıyor, muhalif mevkide olan parti yine demokrasi mânasına gelen Halk Partisi namile anılıyor. Tabiidir ki biz elbette bütün medeniyet dünyası gibi demokrasi ne demek olduğunu lâyıkile anlamadan bu rejimi kabul etmiş değiliz. Halk demokrasi rejiminin ne demek olduğunu şaşmak bilmiyen sağ duyusile kavramış bulunduğu için antidemokratik kanunlara karşı feryatlar koparmış ve umumî seçimlerde bu feryatların tesiri altın-

da reyini kullanmıştır. O zaman halk ilmi heyetlere, akademik tariflere lüzum görmeden harekete geçmiştir. Mademki antidemokratik kanunların henüz mer'iyette bulunduğu herkesçe malûmdur. Bunları hemen birer birer tetkik etmek suretiyle harekete geçmek için akademik tarife neden lüzum görülüyor?»

En Münasip Tarif

Kanaatimizce bu görüş halka mahsus olan sağ duyunun tam ifadesidir. Kaldı ki herkesçe bilindiği veçhile medeniyet ve demokrasi âlimleri demokrasiyi tarif için bizim asırlardan sonra demokrasi rejimine katılmamızı beklememişlerdir. Şimdiye kadar muhtelif lisanlarda demokrasinin mâna ve mefhumunu izah eden binlerce kitap neşrolunmuştur. İlk evvel bu vazifeyi Demokrasi rejiminin kurucularından olan Montesquien bütün medeniyet dünyasında düstur ittihaz olunan meşhur vecizesile iki asır evvel yerine getirmiş bulunmaktadır: «PAR LE PEUPLE ET POUR LE PEUPLE» yani halkın menfaati ve halkın organları marifetile. Esasen demokrasi tâbirinin lûgat mânası da «halk saltanatı» değil midir? Asırlardan beri bütün demokrasi âleminde bu düstur esas ittihaz olunmuyor mu? Kanaatimizce demokrasi hakkında en münasip tarif Montesquien'nün yukarıdaki tarifidir. Demokrasiye müteallik diğer esaslar her milletin ve her memleketin bünye ve hususiyetlerine göre değişir. Halkın hukuk ve menafine hangi kanunların uygun olduğunu takdir edecek, yine halkın mümessilleri olan teşriî ve icraî organlardır. Bu organlar halkın hukuk ve menafinin icaplarına göre takdir haklarını kullanırlar. Kendilerini ilmî ve akademik tariflerle bağlı addetmezler. Onların bağlı oldukları yegâne kıstas anayasaya bağlılıktan ibarettir. Anayasa hükümlerine uygun olarak halkın mümessili olan organlar tarafından kabul olunan bütün kanunları hukuk bakımından demokratik addetmek zarureti vardır. Şu kadar var ki anayasada tesbit olunan millî hâkimiyet organlarının kararları ve kanunları «Nassı İlâhi» mahiyetini taşımaz. Bunlar zaman ve mekânın icaplarına göre değişir, kanunları zaman ve mekânın icaplarına göre ayarlamak suretile değiştirmek yine bu organların vazife ve salâhiyetleri dahilindedir. Bu hususta akademik tarifler amelî bakımdan hiçbir rol oynamaz.

Akademik Bir Tarif

İşte bugün elimizde geniş bir anket mevzuu ittihaz olunan bir akademik tarif mevcuttur. Bu tarifi ilk fıkrası şöyledir:

«Siyasî hakları, âmme hakları ve insan haklarını lüzumsuz yere tahdit eden veya kaldıran hükümleri ihtiva eden kanunlar antidemokratiktir.» Bu tarifteki lüzumsuz yere kaydı, tarifi hükümsüz, eski tâbirle «keen lem yekün» hâle getiriyor. Lüzumsuz yere hükümler vazettiğini kabul edebilecek idarî veya teşriî bir makam tasavvur olunabilir mi? Salahiyet ve mes'uliyet sahibi olmıyan serbest mehafil tenkid haklarını kullanarak şu veya bu takyidi ve tahdidi hükümleri her zaman «lüzumsuz» telâkki edebilirler. Fakat bu gibi telâkkiler ve iddialar eski tâbirle «kavli mücerret» hududunu aşamaz, tenkid mahiyetinden ileri gidemez. Bahusus ki tarifi ikinci fıkrasında şöyle deniliyor: «Bu lüzum.... Türk cemiyetinin muasır medeniyet seviyesine ulaştırılmasını sağlayan hükümlerle taayyün eder.» Halbuki bu vâdide hükümet tarafından ittihaz olunan hiç bir tedbir, Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen hiçbir kanun yoktur ki Türk cemiyetinin kalkınması ve ilmî heyetin tâbirince «Türk cemiyetinin muasır medeniyet seviyesine ulaştırılması» kaygusile uzaktan veya yakından ilgili olmasın!

O halde bir kanunun demokratik veya antidemokratik ad ve telâkki olunması millî hâkimiyet organlarının lüzum veya lüzumsuzluk hakkındaki takdirlerine bağlıdır.

Bahis mevzuu olan hükmün lüzumsuz olduğuna kanaat getirerek ona göre karar vermek hakkı yalnız millî hâkimiyeti temsil eden salâhiyet ve mes'uliyet sahibi olanlara aittir. Millî hâkimiyetin mümessili olan organlar yalnız antidemokratik kanunları değil, demokratik olan kanunları dahi herhangi bir sebeple kaldırabilirler. İlmî heyetin akademik tarifi, şimdiye kadar asırlardan beri bütün medeniyet âleminde ileri sürülen pek çok mümasilleri gibi nazari bir kıymet olarak gözönünde bulundurabilir. Fakat ona ameli bir kıymet izafe etmek mümkün değildir. Çünkü bu tarife göre –yukarıda izah olunduğu veçhile– bir kanunun antidemokratik addolunması için siyasî hakları, âmme hakları ve insan haklarını tahdit eden veya kaldıran hükümler ihtiva etmesi kâfi değil, aynı zamanda lüzumsuz olması lâzım gelir. Lüzum veya lüzumsuzluk zaman,

mekân ve şahıs ile kaim takdiri ve izafî bir mefhumdur ki ilmî bir tarîfin şümûlüne giremez. Bu ancak yetkili millî hâkimiyet organlarına ait bir hak ve vazifedir.

Ayrıca Tarife Lüzum var mı?

Hulâsa olarak şunu belirtmek isteriz:

Bugün demokrasi ruhuna aykırı kanunların mevcudiyeti halkın sağ duyusile sabit olmuştur. Antidemokratik kanunlar meselesini bir bütün olarak ele almak doğru değildir. Demokrasinin mâna ve mefhumu asırlardan beri bütün medeniyet dünyasınca malûm olduğuna göre ayrıca tarife lüzum yoktur. İlmî heyetin tarifinde de kabul olunduğu veçhile demokrasi ruhuna aykırı takyid ve tahditler lüzumu halinde caiz görüldüğüne göre ferdin serbestisini takyit eden hükümleri birer birer ele alarak bir ân evvel lüzum veya ademi lüzum hakkında karar vermek lâzım gelir. İlmî heyetler teşkili veya anket açılması gibi sebeplerle bir ân evvel harekete geçmekten geri kalmak doğru değildir. Bilhassa iktisat sahasını köstekliyen bazı antidemokratik mevzuat vardır ki müstacelen ortadan kaldırılması lâzım gelir. Bunları bundan sonraki yazımızda ele alacağız.¹⁶⁸

168 *Vatan*, 14 Aralık 1951.

İŞ ADAMININ GÖZÜYLE: MİLLÎ KORUNMA KANUNU VE İKTİSADÎ KALKINMA

İktisadî kalkınmanın ancak hususî teşebbüs yoluyla sağlanabileceğine herkes kanidir. Hususî teşebbüse ait müesseselere el koymak için hükûmete salâhiyet veren hükümleri bir an evvel Millî Korunma kanunundan kaldırmak lâzımdır.

Bundan evvelki yazımızda anti demokratik kanunlar meselesini ele alarak bu mesele hakkında Ankarada teşkil olunan ilmî heyetin yaptığı tarifi gözden geçirdikten sonra şu neticeye vardık. «Demokrasi icaplarına aykırı olan hükümler, anayasaya uygun olduğu ve millî hâkimiyet organlarıncâ lüzumlu addolunduğu takdirde anti-demokratik sayılamaz. Lüzum veya lüzümsuzluk hakkındaki takdir zaman ve mekân icaplarına göre değiştiğinden antidemokratik kanunlar meselesini bir kül olarak ele almayıp bugün lüzumsuz sayılan antidemokratik hükümleri birer birer kaldırmak için bir ân evvel harekete geçmek gerektir. Aynı yazıda belirtiliği veçhile, bilhassa iktisat sahasında memleketin kalkınmasını köstekliyen bazı antidemokratik mevzuat vardır ki müstacelen ortadan kaldırılması lâzım gelir.»

1940'daki Vaziyet

«3780» numaralı Millî Korunma Kanunu 24/1/40 tarihinde mer'iyete girmiştir. O zaman dünyanın umumî vaziyeti kıyamet gününü andırıyordu. Küçüklü büyüklü bütün Avrupa memleketleri istilâya maruzdu. Avrupada bu afetten masun kalan memleketler enderdi. İstilâ devri beş sene sürdü. Memleketimiz bütün istilâ devri esnasında topun ağzında kalmıştı. Diğer Avrupa memleketlerinin dışarı olduğu ılıkıbetten kurtulmak ümidi pek zayıf idi. Onun için pek tabii olarak diğer memleketler gibi varımızı, yoğumuzu, malımızı, canımızı kayı-

sız şartsız devletin emrine koyduk, becamızı korumaktan başka hiç bir kaygumuz yoktu. O fevkalâde vaziyetin tabii ve zarurî bir neticesi olarak Millî Korunma Kanunu ve bu kanun ile ilgili kararnameler neşrolunmuştur. Bu kanun mucibince hükûmete iş mükellefiyeti kurmak, her türlü ziraî ve sınaî istihsali ele almak, memleketin bütün iktisadî faaliyeti üzerinde hâkimiyet tesis etmek, ziraî, sınaî ve iktisadî hususî müesseselere el koymak gibi tasarruf haklarını dilediği gibi tahdit veya refetmek gibi fevkalâde salâhiyetler verilmiştir.

Ancak 1945 senesindenberi millî korunma kanununun bütün şümulile tatbikini icap ettiren vaziyet ortadan kalkmıştır. İstilâya uğrayan bütün memleketler kurtulmuş fiili harp vaziyetinden eser kalmamış, istilâ gören memleketler büsbütün kalkınmış normal vaziyete girmiştir. İstilâ gören memleketlerde harp esnasında alınan fevkalâde tedbirler kaldırılmış ve harp zamanına mahsus fevkalâde mevzuattan eser kalmamıştır. İstilâ görmeyen ender memleketlerden biri olan memleketimize gelince, iktisadî vaziyet normale yakındır. Fakat herkesin malûmu olan hususiyetten dolayı fevkalâde ahvalden büsbütün kurtulduğumuzu iddia etmek mümkün değildir. Bu itibarla millî korunma kanununu toptan kaldırmak bahis mevzuu olamaz. Böyle olmakla beraber zaruret zamanında hükûmete verilen ve anayasanın vatandaşa sağladığı hakları azamî derecede tahdit eden salâhiyetleri olduğu gibi bırakmak da doğru olamaz.

Şikâyetler, İtirazlar

Unutmıyalım ki normal veya normale yakın vaziyet teessüs ettikten sonra alâkadar iktisadî mehafilden millî korunma kanununun birçok hükümleri hakkında şikâyetler, itirazlar yükselmeğe başlamıştır. Meselâ mülk sahipleri mesken ve ticaret yerleri hakkındaki tahditlerin artık lüzumsuz olduğundan bahisle feryatlar koparıyorlar, ithalât tacirleri ticaret mübadelelerinin normalleştiğini ileri sürerek kâr hadleri hakkındaki hükümlere artık mahal kalmadığını ısrarla iddia ediyorlar. Meslekî teşekküller dahi bu iddiayı destekliyorlar. Bunun gibi daha birçok şikâyetlere şahit oluyoruz. Bu sûtunda, alâkadar makamlarca incelenmekte olan bu meseleler üzerinde durmıyarak yalnız memleketimizin iktisadî mukaddaratını, iktisadî kalkınmasını şiddetle ilgilendiren prensip meselesini ele almakla iktifa edeceğiz.

Millî Korunma Kanunda şöyle bir madde vardır:

Madde 2- «İcra Vekilleri Heyeti fevkalâde ahvalin zuhuruna binaen bu kanunda kendisine tevdi olunan vazife ve salâhiyetlerin ifa ve istimaline lüzum hâsıl olduğunu görünce derhal kanunun tatbikine başlayarak keyfiyet ilân ve Türkiye Büyük Meclisine arz edilir». Aynı kanunun diğer bir maddesi de fevkalâde ahvalin hitamının aynı şekilde ilân olunmasını ve Büyük Millet Meclisine arzını âmirdir.

On sene evvel umumî harp kıyameti ve istilâ devri başladığı zaman hükûmet fevkalâde ahval vaziyetini ilân etmiş, kanunun bahsettiği bütün salâhiyetleri kullanmış ve örfi idareye bile başvurmuştur. Şimdi artık kıyametlerden, örfi idarelerden eser kalmamıştır. Fakat Büyük Millet Meclisine ait fevkalâde salâhiyetler henüz nazari olarak Bakanlar Heyetinin elinde bulunuyor. Anayasada vatandaş için sağlanan birçok haklar ve masuniyetler hükmen tatil edilmiş bulunmaktadır. Çünkü hükûmet fevkalâde ahvalin hitamını ilân ve Büyük Millet Meclisine arz etmiştir.

Kanunun 18 İnci Maddesi

Bu garip ve karışık vaziyetin ne dereceye kadar mahzurlu olduğuna millî korunma kanununun 18 inci maddesini misal olarak göstermek kâfidir.

Bu madde hükûmete sınaî ve iktisadî müesseselere el koymak salâhiyetini bahşediyor. Bu salâhiyet yalnız demokrasi ruhuna değil, anayasaya da büsbütün aykırıdır. Umumî harp sırasında kat'î bir zaruretin tesiri altında, milletin bekası kaygusile kabul olunan bu salâhiyetin bugün mevcudiyetine sebep yoktur. Durup dururken hükûmetin bu salâhiyeti kullanacağına ihtimal verilmemekle beraber hususî teşebbüse emniyet telkin etmek bakımından millî korunma kanunundan bu lüzumsuz hükmün bir ân evvel kaldırılması zaruridir.

Bugün gerek hükûmet ve gerek millet şuna kanidir ki milletin bekası, hususî teşebbüs yolile iktisadî kalkınmaya mütevakıftır. Hususî teşebbüs yolile iktisadî kalkınma ideali kat'î bir düstur haline gelmiş bulunmaktadır. Bu ideale bir ân evvel ulaşmak için ecnebi sermayeyi teşvik gibi hususî kanunlara başvuruluyor. Memleketimiz Allah vergisi olan bitmez tükenmez servet kaynaklarımızı

değerlendirmek maksadile yerli ve ecnebi teşebbüs erbabını yüzlerce milyon liralık yatırımlar yapmağa davet ediyoruz. Meş'um bir mazinin yadigârı olan emniyetsizliği izale edecek tedbirleri almaktan hâli kalmıyoruz. Hususî teşebbüsü harekete getirmeğe matuf olan yeni siyasetimizin yeni bir devrin başlangıcı olduğuna herkes kani bulunuyor.

Halbuki hususî teşebbüse el koymak gibi salâhiyetler alâkadarların başı üstünde Damokles kılıcı gibi sallanıp dururken emniyete hâle gelmiyeceğine inanmak zor olur.

Emniyet meselesinde yerli müteşebbislerle ecnebi sermaye ve teşebbüs erbabı arasında esaslı fark gözetmek tabiidir. Yerli müteşebbisin mukadderatı esasen memleketin mukadderatına bağlıdır. Memleketin beka ve selâmeti vatandaşın beka ve selâmeti demektir. Vatandaş sermayesini, sây ve emeğini kendi memleketinde değerlendirmek mecburiyetindedir. Halbuki ecnebi sermaye ve teşebbüs erbabını emniyet ve kâr kastından başka memleketimize bağliyacık maddî veya mânevî bir âmil tasavvur olunamaz. Ecnebi sermayedarın bu husustaki muhakeme tarzı çok basittir. Fevkalâde zamanlara mahsus olan anayasaya aykırı bir salâhiyeti muhafaza-yâ lüzum görmesi, Türk hükûmetinin fevkalâde ahvalin devamına kani olduğunu ispat eder. Memleketin iç ve dış durumu normal ad-dolunuyorsa fevkalâde ahvale mahsus anayasaya aykırı tedbirlere neden lüzum görölüyor? Bunu gözönünde bulundurmak gerektir.

Acele Kaldırılması Lüzumlu Hükümler

Şirketi Hayriye gibi millî müesseselerin bile millileştirilmesi, yerli ve ecnebi maden, orman ve sanayie müteallik müesseselere lüzumlu, lüzumsuz el konması gibi hâdiseler pek uzak bir maziye ait değildir.

Teşebbüs erbabının itimat ve emniyetini sarsacak mahiyette olan bu gibi hâdiselerin maziye ait olduğunu, eski zihniyetlerden artık eser kalmadığını, memlekette hususî teşebbüs sahasında yeni bir devir başladığını bütün dünyaya ispat etmek mecburiyetindeyiz.

Bu itibarla antidemokratik kanunlar diye akademik bir tarif bulmak için uzun uzun uğraşmaktan ise eski devirleri andıran, iktisadi kalkınmamız için tehlike teşkil eden, herkese karşı mânevî

kredimize hâlel getiren 18 inci madde gibi mevzuatı müstaceliyetle ortadan kaldırmak zarureti aşikârdır.

18 inci madde gibi mevzuatın kaldırılması için takip edilmesi lâzım gelen yol hakkındaki görüşlerimizi bundan sonraki yazımızda izah edeceğiz.¹⁶⁹

TİCARET VE SANAYİ SAHALARINDA İKİLİK VAR MIDIR?

Ticaret ve sanayi sahalarında ikilik, hakikaten garip bir telâkkidir. Dünyanın hiç bir tarafında ticaret ve sanayi sahalarında hiç bir vakit ikilik tasavvur olunamaz. Çünkü bu iki iktisadî unsur birbirinin mütemmimidir. Ancak son zamanlarda memleketimizde şahit olduğumuz bazı garip tezahürler bu sahalarda bir ikilik mevcut olduğuna dair zehap uyandıracak mahiyettedir. Bu cümleden olarak İstanbul'da ayrı bir sanayi odasının teşkili hakkında günden güne yayılan kuvvetli cereyana işaret etmek gerektir. Bu cereyan İzmirde artık emri vâki haline gelmiş, ayrı bir sanayi odası vazifeye başlamıştır.

Bu yazının maksadı bahis mevzuu olan cereyanları veya emri vakileri tenkid veya tasvip değildir. Ticaret ve Sanayi Odalarının aynı çatı veya ayrı ayrı çatılar altında vazife ifa etmeleri netice üzerine büyük bir tesir yapamaz. Akıl için tarik birdir.

Fakat bu hususta dikkat nazarımızı çeken ve bizi bu yazıyı yazmağa sevkeden mühim bir nokta vardır. O da iktisadî mehafilde bu garip cereyanı doğuran garip ruhî hâlettir. İzah edelim:

Ticaret Odaları

Malûm olduğu veçhile ticaret odası mefhumu ileri iktisat memleketlerinin çoğunda yoktur. Bazı memleketlerde eski devirlerden arta kalan bir müessese olarak muhtelif şekillerde henüz yaşıyorsa da iktisat âleminde mühim bir rol oynamamaktadır. Çünkü bütün garp memleketlerinde iktisadî demokrasi artık kemal derecesine varmış, ticaret ve iktisat erbabı hür, serbest ve müstakil teşekküller halinde taazzuv etmiş, mükemmel surette teşkilâtlanmış, bu sayede kendi mukadderatlarını ellerine almışlar, ticaret odası gibi kamu müesseselerinin müdahalesini zait ve fuzulî bir vaziyete getirmişlerdir.

Bizde ise Ticaret Odası yine eski devirlerden arta kalan bir geleneğin, daha doğrusu bir zihniyetin neticesi olarak kuvvetli ve şumullü bir kamu müessesesi halinde faaliyette bulunmaktadır. Yalnız İstan-

bul Ticaret ve Sanayi Odasının senelik bütçesi iki milyon liraya yakındır. Bu paranın karşılığı ticaret ve sanayi erbabına yüklenen harçlar ve vergilerle temin olunmaktadır. Bu ağır harçlar ve vergilerin ifa olunan hizmetlerle mütenasip olmadığı hakkında sık sık ileri sürülen şikâyetleri -sadet harici olduğu için- burada bu mesele üzerinde durmıyacağız. Yalnız şu nokta üzerinde durmağı faydalı addederiz:

Bazı iktisadî mehafilde ticaret ve sanayi odası meslekî ve zümrevî bir teşekkül olarak telâkki olunuyor. Şu veya bu zümrenin menafii bahis mevzuu olduğu zaman bu müesseseden medet beklenir. Halbuki gerek eski ve gerek yeni kanunun ilk maddelerinde sarahaten tebarüz ettirildiği veçhile ticaret ve sanayi odası tam mânasile bir kamu müessesesidir ve bu itibarla kayıt mecburiyetine tâbidir, şu veya bu zümrenin şu veya bu mesleğin hukuk ve menafii ön plâna almaz ve almamalıdır. Ancak bütün halkın, ister müstahsil, ister müstehlik olsun bütün millet tabakalarının umumî menfaatlerini gözönünde bulundurmağa mecburdur.

Zümre ve meslek erbabı

Halbuki dünyanın her tarafında olduğu gibi bizde dahi zümre ve meslek erbabına mahsus görüşler ve menfaatler vardır. Bunları kendi zaviyelerinden belirtmek ve müdafaa etmek, hüküm ve karar sahibi olan zimamdarların dikkat nazarına arz etmek, kamu müessesesinin başlıca vazifesi değil, hür, serbest ve müstakil olan ve hiç bir bürokratik kayıt ve şarta tâbi olmıyan zümrevî ve meslekî teşekküllerin rolüdür.

Ekseri meselelerde zümre ve meslek erbabı müddei vaziyetindedirler. Her müddei kendi davasını dilediği şekilde ve en münasip gördüğü vasıtalarla teşrih ve müdafaa eder, hüküm ve karar sahibinin organı olan bir kamu avukatlığına istinat edemez. Oda gibi bir kamu müessesesinin başlıca rolü ve vazifesi bilgi ve ihtisas gibi unsurların ışığı altında meseleleri ve davaları meslek ve zümre menfaati zaviyelerinden değil, bütün iktisat âleminin, bütün halk tabakalarının umumî menfaati bakımından aydınlatmaktan ibarettir. Her dava ve her meselede avukatlık vazifesi doğrudan doğruya alâkadar olan meslekî ve zümrevî serbest teşekküllere aittir.

Odaların başlıca mümeyyiz vasfı kamu müessesesi ve kamu

menfaati olduğuna göre birbirinin mütemmimi olan ticaret ve sanayi sahalarını ayırmakta hiç bir fayda tasavvur olunamaz.

Sanayi Odası Teşkilî Fikri

Maamafih son zamanlarda ayrı bir sanayi odası teşkilî hakkın-da baş gösteren cereyan ve teşebbüsleri ticaret ve sanayi sahalarında ikilik, ayrılık, gayrılık mahiyetinde telâkki etmek doğru değildir. Son zamanlarda şahit olduğumuz ve ayrılık zehabını uyandıran hareket harp vaziyeti dolayısıyla tatbik edilmiş olan güdümlü ekonomi rejiminin bir neticesinden başka bir şey değildir. Bu güdümlü ekonomi siyasetinin icabı olarak hükûmet bazen yerli sanayii himaye etmek maksadile ithalâtı tahdit ve takyid mahiyetinde tedbirler alır, o zaman ithalâtçılar haklı veya haksız olarak feryadı basar. Bazen hükûmet hal ve maslâhat icabı olarak ithalât kontenjanlarını mümkün olduğu kadar genişletir. O zaman sanayiciler haklı veya haksız olarak millî sanayi mahvoluyor diye kıyamet koparırlar. İşte bu geçici ârizaların yarattığı havanın tesiri altında bazı sanayi mehafilinde ayrı ve müstakil bir müdafaa organı olarak müstakil bir sanayi odası kurulması lüzumu ileri sürülmektedir.

Ancak bu lüzumu belirten sanayi mehafili unutupyorlar ki sanayi odası kamu menfaatlerini korumakla mükellef bir kamu müessesesidir ve bu itibarla şu veya bu zümre veya mesleğin avukatlığını yapamaz. Hususî zümrelere ait olan davaların alâkadar meslekî teşekküller tarafından müdafaa edilmesi lüzum ve faydası âşikâr iken alâkadarlar tarafından âdeta gayri şuurî olarak başka vazifelerle mükellef olan bir kamu müessesesine baş vurulması yukarıda ima ettiğimiz ve eski devirlerden arta kalan garip bir zihniyetin, garip bir ruhî hâletin bir tezahürü mahiyetindedir. Her ne olursa olsun devletin – eski tâbirle- cenahı rehetine, sığınmak, devletten medet ummak. Bu ruhî hâlete zebûn olanlar unutupyorlar ki devlet şu veya bu zümrenin babası değil, meslek veya zümre fark etmeksizin bütün halk tabakalarının babasıdır ve bu itibarla her meselede alâkadar zümrelerin noktai nazarını dinler, her zaviyeden inceler ve muhasenatı galip görülen tarafı iltizam eder ve ona göre hükmünü verir.

Bugünkü İntihap Rejimi

Sanayi erbabı, ticaret ve sanayi odası meclislerinde ve organlarında sanayicilerin lâyıkile temsil olunmadığı kanaatinde iseler

bu haksızlığı önlemek çaresi ayrı bir sanayi odası kurmak değildir, bunun yegâne çaresi bugün mer'î olan intihap rejiminin tadili yoluna gidilerek nisbî temsilin sağlanması lüzumunu ileri sürmektedir. Esasen bugün mer'î olan ticaret ve sanayi odaları tüzüğünde tadile muhtaç daha birçok noktalar vardır, nisbî temsil de en mühimlerinden biridir. Haklı addolunan zümre davalarının mutlaka kamu müessesesi, yani oda marifetile ileri sürülmesi lüzumuna kani olanlar gayri şuurî olarak eski vesayet devrinden arta kalan hükûmetçilik zihniyetinin tesiri altında bulunduklarının farkında değildirler. Bunların hareket tarzından anlaşılıyor ki ticaret ve sanayi kanununun değişmesiyle zihniyet değişmemiştir. Eski köstekleyici zihniyet, sinsi bir surette tesirini yapmağa devam etmektedir.

Eski zihniyetin tahakkümü yalnız iktisat erbabında değil, politikacılar da kendi kendini göstermektedir. Hükûmet, yeni kanunla iktisat erbabını eski vesayet rejiminden âzat etmek, müstakil olarak hareket etmelerine meydan vermek istemiştir. Halbuki muhalif, muvafık partilere mensup politika mevzuu yapmışlardır. Politikanın tahakkümü altında yapılan seçimlerden çıkan organların doğrudan doğruya alâkadar olan iktisat âlemini lâyikile temsil edemeyeceği aşîkârdır.

Hülâsa olarak şuna kani olmalıyız ki:

1- Ticaret ve sanayi sahaları birbirinin mütemmimi olduğu için ayrılık gayrılık bahis mevzuu olamaz.

2- Son zamanlarda şahit olduğumuz ayrılık gayrılık tezahürleri fevkalâde ahvalin icap ettirdiği güdümlü ekonominin geçici tesirlerinden başka bir şey değildir.

3- Ticaret ve sanayi odası bir kamu müessesesidir ve bundan dolayı bütün halk tabakalarının menfaatlerini objektif bir şekilde gözetmekle mükelleftir. Meslek ve zümre erbabının haklı gördükleri davaların avukatlığını yalnız meslekî ve zümrevî teşekkülleri yapabilir.

4- Alâkadar ticaret ve sanayi erbabı haklı gördükleri davaların müdafaası için kamu müessesesinden medet bekliyecek yerde iktisadî demokrasi umdesine uyarak mukadderatlarını kendi ellerine almalı ve ona göre teşkilatlanmalıdırlar.¹⁷⁰

170 *Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 42, Ocak 1952, s. 3-5. Bu makale 3 Ocak 1952 tarihli *Vatan* gazetesinde de yayınlanmıştır.

TÜRKİYENİN İKTİSADİ KALKINMASI¹⁷¹

Malûm olduğu veçhile iktisadî kalkınma, inkılâbımızın başlıca parolalarından biridir. 30 sene evvel olduğu gibi bugün dahi iktisadî kalkınma, günün en mühim mevzularından birini teşkil eder.

Ancak şunu kabul ve itiraf etmelidir ki, yeni Türkiye’de iktisadî kalkınma hareketi, millî kalkınmaya ait diğer sahalarda olduğu gibi, bir inkılâp hamlesi şeklinde tecelli etmemiştir. İstibdat rejimi yerine bir demokratik rejimin ikamesi, kadınların hürriyete kavuşturulması, teokratik rejimin tamamiyle ilgası, Türkiye’nin Şark kültüründen kurtarılıp Garp kültürüne ulaştırılması gibi dünyayı hayrette bırakan inkılâp hamleleri gibi iktisadî kalkınma, bugünden yarına denilebilecek derecede kuvveden fiile çıkamamıştır. İktisadî kalkınma inkılâptan beri merhale merhale ve ancak tedricî bir surette ilerlemektedir.

Anlaşıyor ki tabiatda olduğu gibi iktisadî sahada dahi sıçrama ve atlama hareketleri imkân dairesinin dışındadır.

Bu hususta tam bir fikir peyda etmek için Kemalist inkılâbının bidayetlerinden beri iktisadî kalkınmanın takip ettiği merhale ve safhalara bir göz gezdirmek gerektir. Herkesçe malûm olduğu veçhile Osmanlı İmparatorluğundan yeni Türkiyede arta kalan iktisadî vaziyet vahimdi: Halkın 5/4 ünü besliyen ziraat büsbütün iptidaî bir

171 Türkiye’nin iktisadî kalkınması meselesi son senelerde Devlet ricalimizin nutuklarında, gazete ve mecmualarımızda sık sık bahis mevzuu olmakta ve memleketimizde bu sahada görülen ileri hamleler vakalara ve rakamlara dayanarak ileri sürülmektedir. Bir müddetten beri memnuniyetle görüyoruz ki; iktisadî kalkınmamıza karşı bu alâka yalnız memleketimize mahsus değildir. Bu hamleler ecnebi memleketlerde dahi fevkalâde bir dikkatle takip olunmakta, Türkiyemizin yakın âtisine büyük bir iyimserlikle bakılmaktadır. Bu cümleden olarak Paris’te intişar etmekte olan “*ORIENT et OCCIDENT*” Şark ve Garp Mecmuası” Yeni Türkiye’nin bugünkü simasını lâyikeyle belirtmek ve Türkiye’nin Şark ile Garp arasında bir köprü vazifesi gördüğünü ispat etmek maksadıyla fevkalâde bir nüsha neşretmiştir. Bu nüshada ayrı ayrı sahalara için en ziyade salâhiyet sahibi görülen Türk ve ecnebi mütefekkilere ve ihtisas erbabına etütler yazdırılmıştır. Tekin Alp arkadaşımızın bu yazısı bu etütler meyanındadır.

halde idi. Avrupanın her tarafında ve hattâ Balkan memleketlerinde ziraat asrî ve mekanik vasıtalarla yapıldığı halde, yalnız Türk rençberleri toprağı asırdide kara sapanla tırmalamağa devam ediyordu. Bu suretle toprak üzerine bütün sene ter döktükten sonra Türk rençberi, başka memleketlerde istihsâl edilen mahsulün 3/1 ini sağlayabiliyordu. Bâzı istisnalardan sarfınazar, sınaî mamûlleri kâmilten hariçten ithal edilirdi. Millî sanayi yok denilebilecek derecede geri kalmıştı. Bu suretle halkın ekseriyeti günden güne artmakta olan bir fakrı sefalet içinde inliyordu. Ticaret muvazenesi uzun senelerden beri müthiş açıklarla kapanıyordu ve bu açıklar fahiş faizler mukabilinde elde edilebilen ecnebî istikrazlarla kapatılıyordu. Bu suretle memlekette fakrı sefaletin artmasına set çekmek imkânı yoktu.

Lozan muahedesi kapitülâsyonları ilga etmek suretiyle Türkiye'ye iktisadî istiklâlini temin etmişti. Fakat bu istiklâl ancak nazari ve âmiyane tâbiriyle, kâğıt üstünde idi. Diğer memleketlerin mâlik bulunduğu malî ve teknik vasıtalar ve unsurlardan mahrum olan bir memleket için iktisadî istiklâl bahis mevzuu olabilir mi? Büyük teşebbüslere, mühim sanayie el sürebilecek iş adamları mevcut olmayınca memlekette sanayi kurmak mümkün olabilir mi? Asırlardan beri yalnız memur, jandarma ve irat sahibi olan bir halk içinden, iktisat sahasında yaratıcı ve yapıcı bir faaliyet gösterebilecek olan iş adamları bulmak mümkün müdür? İşte Lozan konferansında meşhur Lord Curzon¹⁷² Türk murahhas Heyeti Reisine hitaben şu sözleri söylediği zaman bu feci vaziyete işaret etmişti:

«Siz Türkler kapitülâsyonları kaldırabilirsiniz, fakat biliniz ki uzun zaman geçmeden bu kapitülâsyonlar sizin talebiniz üzerine yeniden tesis olunacaktır.»

Bu sözleri söyleyen Lord Curzon, o zamanki şeraite göre haklı görünebilir, Türkiyenin o zamanki malî ve iktisadî vaziyeti Avrupanın malî ve teknik müzaheretini temin etmeden en ufak bir salâh ve terakki ümitlerine meydan verebilecek bir vaziyette değildi. İşte bu müzaheretin bedeli mahut kapitülâsyonların yeniden tesisi ve başka tâbirle Osmanlı İmparatorluğu zamanında arta kalan iktisadî esaretten ibaret olacaktı.

Lord Curzon'un bu tarihî sözleri o zaman 15 milyon yeni Türk

172 Lord George Curzon (1859-1925): İngiliz devlet adamı. (derl. notu)

istiklâl gayretini arttırmaktan başka bir tesir yapmamıştır. Kemalist inkılâbının ruhu o zamanki Curson'lara Türk milletinin yüz binlerce evlâdının kanı pahasına elde ettiği istiklâli sinsi ve şeytanî vasıtalarla baltalamağa müsaade edemezdi. Lord Curzon'un ileri sürmek istediği, eski tâbirle, muslihane nüfuza karşı ferden kendimizi müdafaa etmek vaziyetinde bulunduğumuz için, iktisadî kalkınma vazifesini millet ve daha doğrusu devlet üzerine almağa mecbur olmuştu.

Buna muvaffak olmak için milletin bütün maddî ve manevî unsurlarını seferber etmekte tereddüt etmemiştir.

Tek parti devrinde devletçilik programının muvaffakiyetle hizmet etmiş olan âmiller meyanında Atatürk'ün iktisadî kalkınma için öne sürdüğü «Brain trust»un başında bugün Türkiye Cumhuriyeti Başkanı olan ve eski küçük banka memuru Celâl Bayarî tayin etmek hususundaki isabetidir.

Celâl Bayar bu programın tahakkukuna başlamadan evvel iktisat sahasındaki yapıcılık ve yaratıcılık kudretini daha evvel İş Bankasını kurmasıyla parlak bir surette ispat etmişti. Malûm olduğu veçhile İş Bankası fevkalâde bir süratle inkişaf etmiş ve az müddet zarfında Türkiyenin malî, ticarî, sınaî ve iktisadî siklet merkezi haline gelmiştir. Hususî sektörde bu kudreti ispat etmiş olan Celâl Bayar, umumî sektörde dahi bunu daha büyük bir muvaffakiyetle meydana koymuştur. Evvelâ iktisat vekili ve bilâhara Vekiller Heyeti Reisi sıfatıyla devletin sanayi sahasında müdahalesini pek müessir bir surette sağlamıştır. Bu muvaffakiyetin ne kadar zorlukla elde edildiğini tasavvur etmek pek kolaydır. Çünkü devlet tarafından kurulan sınaî müesseseler ancak memurlar tarafından ve Bürokrasi sistemiyle idare edilebilmiştir ve bundan dolayı bir çok yanlış hareketlere meydan verilmiş, hattâ bir aralık devletçilik, devlet kapitalizmine sapmak suretiyle gayesinden inhişaf etmiştir. Devletçiliği kuran Atatürk «devlet yalnız ferdin yapamadığı işleri yapar» vecizesini esas olarak ileri sürdüğü halde, bâzı gayretkeş memurlar bu umdeyi gözden kaybederek, hususî sektörü olan bir çok teşebbüs- lere müdahale etmek, el sürmek gafletinde bulunmuşlardır. Bütün bu yanlışlara rağmen inkâr olunamaz ki; memleketimiz, bidayette maruz bulunduğu fiilî kapitülâsyon ve binnetice iktisadî esaret tehlikesinden ancak devletçilik sayesinde kurtulabilmiştir ve ancak bu

sayededir ki bugün hususî teşebbüs vücut bulmuş, iktisadî kalkınma bir realite haline gelmiştir. Bugün artık Emil Zola'nın meşhur sözüne nazarî olarak denilebilir ki; Türkiyenin iktisadî kalkınması tahakkuk yolundadır, hiçbir kuvvet onu durduramaz.

Son senelerde iktisadî kalkınma hareketini kuvvetle destekleyen yeni bir âmilin tesirlerine şahit oluyoruz; o, da, bugün (252.200.000) dolara baliğ olan Marshall Plânının müzaheretidir. Bu müzaharetin en mühim kısmını ziraat sahasında teknik teçhizata hasretmekle büyük bir isabet gösterilmiştir. 1951 senesi Ekim ayında Büyük Millet Meclisinde Celâl Bayar tarafından beyan olunduğu veçhile, bir çeyrek asır evvel toprağı kara sapanla kazımdan başka bir şey yapamayan Türk rençberi, bugün 15 bin traktör kullanmaktadır. Senenin sonuna kadar bu traktör miktarı 22 bine bâliğ olacaktır. Bu ziraî makineleşmenin hayırlı tesirleri hemen istihsâlin artışında görölmeğe başlanmıştır. Bu cümleden olarak 1945 de 51.500 tondan ibaret olan pamuk rekoltesi 1951 de 170 bin tona bâliğ olmuştur. Hububatta dahi istihsâl artışı bundan az değildi. 1951 de bu artış, son beş senenin vasatî rekoltesine nispetle %70 derecesine bâliğ olmuştur. Bu da millî gelir için 306 milyon liralık bir fazlalık demektir. Diğer toprak mahsullerinde dahi müterakki artış aynı nispettedir. Toprak altı mahsullerinde dahi vaziyet farklı değildir. Meselâ Kromda %57 ve Bakırda %18 bir artış görölmektedir.

Millî ekonomimizin bu derece inkişâfına rağmen, ticarî muvazenemiz henüz aktif derecesine gelmemiştir. İthalât 1947-1950 arasında %55 derecesinde artmıştır. Bunda şaşılacak bir cihet yoktur. Çünkü ziraî ve sınaî teçhizat için makine ve malzeme ithalâtı seneden seneye artmaktadır. İktisadî kalkınmanın âtisi için bundan daha parlak bir delil tasavvur olunabilir mi?

Artık tekrar edebiliriz: normal zamanda feci neticelere meydan verebilen devletçilik zamanında hayırlı tesirlerini göstermiştir. Fakat şimdi devletçilik devresi artık tarihe karışmıştır. Memleketin iktisadî kalkınmasına yol açmaktan ibaret olan vazifesini tamamiyle ifa etmiş bulunmaktadır.

Bugün Türkiyede kimsenin meçhulü değildir ki; devletin bütün kudreti ve bütün imkânları hususî teşebbüsün yaratıcı dinamizminin yerine geçemez. Bir çeyrek asır evvel ancak bir serap, bir hayâl mahiyetinde görülen hususî teşebbüsün icazkâr tesirlerine hepimiz

şahit oluyoruz. Yeni Türkiyenin zimamdarları, tereddütsüz olarak, devletçiliğin yerini hususî teşebbüse bırakması zamanı geldiğini her tarafta ilân etmekten hâli kalmıyorlar. İktisadî kalkınmanın bu safhası iki sene evvel Sinaî Kalkınma Bankasının kurulmasıyla daha belirli bir hale gelmiştir. Bu bankanın kurulmasına bütün millî bankalar iştirâk ettiği gibi, Beynelmilel İmar Bankasının müzaheretı dahi temin edilmiştir.

Bugün artık müteşebbis iş adamlarımız devletçilik devresinde hiçbir tarafta bulamadıkları malî müzaheretı bulmak imkânını hazırlarlar. Hususî teşebbüsün canlanması neticesinde dünyanın her tarafında verimli plasman arayan ecnebi sermaye Türkiyede müsaait bir inkişaf sahası bulabilirler. Bugün Türkiyede eskisi gibi ecnebi sermayede kapitülasyon korkusu istişmam etmemektedir. Türkiyede ne hükûmet, ne millet ecnebi sermaye ile millî sermaye arasında hiçbir fark gözetemez, herkes Türk toprağının ve Türk toprak altının sakladığı hazineleri meydana çıkarmak ve kıymetlendirmek için ecnebi sermaye ve tekniğinin ne kadar mühim roller oynayabileceğini anlamıştır.

Artık bundan sonra ümit edebiliriz ki; ecnebi sermayedar ve teknisyenler Türkiyede zihniyetin değiştiğini, eskiden mevcut olan emniyetsizliğin ortadan kalktığını ve mazinin tarihe karıştığını katî surette anlayacaklardır. Bu sayede ecnebi sermayedar ve teknisyenler dahi Türk hükûmetinde ve Türk milletinde bugün hâkim olan itimat ve emniyeti takdir edeceklerdir. İşte bu emniyet ve itimattır ki Büyük Millet Meclisinde bütün Partilerin oybirliğiyle kabul edilen ecnebi sermayeyi teşvik kanununu ilham etmiştir.¹⁷³

TİCARET FONU

*Kiralar Meselesi hem iktisadî, hem sosyal
tarafı bulunan kompleks dâvalardandır.
Tâdile, memleketin hayrına olarak en iyi
şekilde çıkacaktır. Dükkânların kiralarının
arttırılmasıyla kiracının çıkarılması ayrı
şeylerdir. Ticaret fonunun mahfuz tutulması
lâzımdır.*

Adnan MENDERES

Bu sözler Başbakan tarafından 7 Ocak 1953 Çarşamba günü Ticaret Odasında yapılan toplantıda sarfolunan sözlerdir.

Sayın Başbakanın Ticaret Fonu tabiriyle kastettiği mefhum, bizim öteden beri bu sütunlarda, aylık toplantılarımızda, ihtisas encümenlerinde ve senelerden beri alâkadar makamlar nezdinde sebat ve metanetle, sarsılmaz bir kanaatla müdafaa ettiğimiz Ticarî Mülkiyet dâvasıdır. Hukukî edebiyatta Ticarî Mülkiyet tabiriyle ifade olunan mefhumu sayın Başbakanımız pratik, ticarî ve iktisadî sahada ticaret fonu, yani garp tabiriyle (Fonds des Commerces) diye ifade etmiştir.

Malûm olduğu veçhile modern hukukta maddî mülkiyet yanında bir de mânevi mülkiyet hakkı kabul edilmiştir. Modern hukukta tasarruf ve mülkiyet hakkı yalnız elle tutulur gözle görülür maddî ve müşahhas mallara münhasır değildir. Gayrî maddî ve gayrî müşahhas manevî mülkiyet ve tasarruf hakkı pek mühim bir mevki işgal etmektedir ve mülkiyet hakkının bu gelişmesi iktisadî sahada âlemşümül bir rol oynamaktadır. Hepimizin malûmu olan:

a- İsim ve Unvan, b- Alâmeti farika, c- İhtira beratı, d- Menşee adı, e- Müellif hakkı.

Bu kabil manevî haklar cümlesindendir.

Bu manevî haklar cümlesinden olarak diğer bir hak daha vardır ki, Avrupanın bir çok medenî memleketlerinde merî olduğu halde henüz mevzuatımızda yer bulmamıştır.

Bir tacir veya sanatkâr senelerce müddet muayyen bir yerde ticaret veya sanat icra eder. Bu adam senelerce müddet işgal ettiği yere «müşteri sağlamak» bakımından yeni bir kıymet izafe eder. Bu kıymet modern hukuk mefhumuna göre ticarethane sahibinin ticarî ve sınaî mülkiyetini teşkil eder. Bu yerin «plus valus”sü, yani kıymet artışı şerefiyesi elbette ticarethane sahibine aittir. Bu ticarî mülkiyet, mülk sahibinin tasarruf hakkına aslâ helel getirmez. Kira müddetinin hitamında mülk sahibi mecuru tahliye ettirmek hakkını muhafaza eder. Fakat ticarethane sahibine ait ticarî mülkiyetin bedelini ödemeğe mecbur tutulur.

Fransada bu mevzu üzerine ticarî ve sınaî mülkiyet hakkı 1926 senesinde neşir ve ilân edilen bir kanunu mahsusla kanunlaştırılmış ve peyderpey neşrolunan birçok mevzuat ile nizamlanmıştır. Bu mevzuata göre 3 seneden fazla bir yeri işgal eden bir tacir veya sanatkâr, o yerde ticarî veya sınaî mülkiyet sahibi olur. Mülk sahibi, kira müddetinin hitamında tahliye hakkını kullanmak isterse, evvel emirde müstecire bu mülkiyetin bedelini ödemeğe mecbur tutulur. Bu mülkiyet hakkının bedeli mahkeme marifetiyle şu şekilde tayin olunur: Evvelâ mucirle müstecir doğrudan doğruya anlaşmağa davet edilir. Ekseriye taraflar kira bedelini arttırmak esasiyle uyuşurlar ve bu suretle kira mukavelesi temdit olunur. Anlaşamadıkları takdirde ticarî mülkiyet karşılığı olarak müstecire verilmesi lâzım gelen tazminatın tayini için hakem usulüne müracaat olunur. İcabında üçüncü hakemi mahkeme tayin eder. Bilirkişi mahiyetinde olan hakemlerin kararı, mahkemece tetkik ve uygun görüldüğü takdirde, tasdik olunur.

Müstecirin bu hakkı, adetâ menkul ve gayri menkul mallar gibi alınıp satılır ve her ticarethane için esaslı bir sermaye unsurlarından birini teşkil eder.

Derneğimiz bu meseleyi dört sene evvel ehemmiyetle ele almış, gerek hukukî ve gerek iktisadî bakımlardan ihtisas encümenleri marifetiyle tetkik etmiş ve hatta geniş ve şümüllü bir anket açmak suretiyle bütün Türkiye Ticaret Odalarının mütalâalarını almış ve neticede ticarî mülkiyet ve Başbakanın tabiriyle ticaret fonu prensibinin kabul olunması lüzumuna kanaat getirmiş ve ona göre alâkadar makamlar nezdinde gereken teşebbüslere girişmiştir.

Son zamanlarda B.M.M. Bütçe Encümeni tarafından kabul olu-

nan bir kanun tasarısı münasebetiyle bu prensibe aykırı bazı hükümler açığa vurulduğundan, Derneğimiz tarafından Baş Vekâlete ve diğer alâkalı makamlara şu yolda bir telgraf çekilmiştir.

İstanbul Tüccar Derneği Milli Korunma kanuniyle vazedilen kira tahdidinin kaldırılmasını mülkiyet ve tasarruf hakkının mutlak olarak iadesini arzu etmektedir. Ancak on seneden beri devam eden takyidatın ticarethaneler için bir sene sonra birden kaldırılması vahim iktisadî içtimâî teşevvüslere yol açacaktır bu itibarla ticarethane kiralarına her sene yüzde yüz zam yapmak suretiyle serbest kiraya intikalin tedricen yapılması mülâhazasının ehemmiyetle nazarı itibara alınmasını rica ederiz on seneden beri devam eden takyitler yüzünden mülk sahipleriyle kiracılar arasındaki münasebetler had derecede gerginleşmiştir bu yüzden serbest kira haddini kabul eden kiracıların sübjektif mülâhazalarla tahliye icbar edilmeleri tehlikesi şümullüdür. Bu sebepten intikal devresinde malike mülkünü tahliye ettirmek hakkının mutlak olarak bahşedilmemesinin ve kanunda tasrih edilecek mercilerce objektif olarak tespit edilecek serbest kirayı kabul edecek kiracıların malik tarafından tahliye icbar edilememesinin zarurî bir tedbir olacağı kanaatındayız. Mütalâamızın nazarı dikkate alınması hususunda delâletinizi derin saygılarımızla arzederiz.

İstanbul Tüccar Derneği

Bu telgrafa aldığımız cevaplar bir dereceye kadar tatmin edicidir. Fakat Başbakanın yukarda işaret olunan belîğ ve veciz sözleri bu hususta haklı olarak telâşa düşmüş olan ticaret ve iktisat erbabının bütün endişelerini ortadan kaldıracak mahiyettedir.

Başbakanın pek güzel ifade ettiği gibi (dükkânların kiralarının arttırılmasıyla kiracının çıkarılması ayrı ayrı şeylerdir.)

Başbakan demek istiyor ki; tasarruf hakkı mukaddestir, bir mal sahibi malı üzerinde istediği gibi tasarruf edebilir fakat bu hakka dayanarak indî ve şahsî mülâhazalarla ve bazen inat ve gareze dayanan saiklerle binlerce, on binlerce ticaret erbabını sokağa atarak maişet vasıtalarından mahrum bırakmak, ticaret erbabının meşru manevî haklarını hiçe saymak, hiçbir vakit caiz görülemez, bu gibi hareketlerden ticaret ve iktisat âleminde zuhuru tabîi olan keşmekeş âmme

nizamiyle, memleketin iktisadî intizamiyle telifi mümkün değildir.

Bu itibarla denilebilir ki; Başbakanın ticaret fonunun mahfuz tutulacağı hakkındaki tebşiri, hükümetin ticaret ve iktisat âlemine 1953 senesi için sağladığı en kıymetli hediyelerden biridir.

Hiç şüphe yok ki B.M.M. nin ekseriyeti Başbakanın bu yukardaki sözlerini en münasip şekilde kanunlaştıracak, gerek mal sahiplerinin ve gerek kiracıların meşru ve mukaddes haklarını mahfuz tutacak ve bu suretle ticaret ve iktisat âlemi müthiş bir kâbustan kurtulmuş olacaktır.¹⁷⁴

İŞ ADAMI GÖZÜYLE TİCARET FONU VEYA TİCARİ MÜLKİYET

*Başbakanın ticaret ve iktisat
âlemine tatminkâr bir müjdesi –
Ticaret fonu namıyla bazı Avrupa
memleketlerinde mer'î olan ticarî
mülkiyet hakkının esasları ve mahiyeti
– Eski mevzuatımızda cârî olan gedik
hakkı – «Ticaret fonu» meselesi ticaret
kanununun tâdili sırasında incelenmek
üzere şimdilik millî korunma ahkâmı
dairesinde fevkalâde zamana mahsus bir
tedbir olarak tatbik olunmalıdır.*

Başbakan Adnan Menderes, Cumhurreisinin ve güzide tüccar zümrelerinin huzurile Ticaret Odasında yapılan toplantıdaki beyanatı arasında şu sözleri söylemiştir:

«Kiralara meselesi hem iktisadî, hem sosyal tarafı bulunan kompleks dâvalardandır. Tâdille, memleketin hayrına olarak en iyi şekilde çıkacaktır. Dükkânların kiralalarının arttırılması ile kiracının çıkarılması ayrı şeylerdir. Ticaret fonunun mahfuz tutulması lâzımdır.»

Ticaret fonu mefhumu memleketimizde pek malûm olmadığı için belki bazılarımız bu sözlerin derin mânâsını tamamiyle kavrayamamıştır. Fakat şüphe yok ki sayın Başbakan bu belîğ ve veciz sözlerle ticaret ve iktisat âlemimizin ötedenberi kanayan vahim bir yarasına parmağını basmış ve bu yarayı tedavi için garp âleminde senelerdenberi hattâ harpten evvel kullanılmakta olan en müessir iksiri bulduğunu tebşir etmiştir. Bu müjdeyle Başbakan son zamanlarda ticaret ve iktisat âleminde buhranlar yaratan müthiş bir kâbusu ortadan kaldırmış bulunmaktadır.

Esas mevzuata girişmeden evvel Başbakanın Ticaret Fonu (Fond de Commerce) tâbiriyle neyi kastettiğini kısaca tarif edelim. Bu ta-

rifi de 2 Kasım 1951 tarihinde aynı sütunda neşrettiğimiz bir yazıdan hülâsa olarak alıyoruz.

Eskiden mülkiyet ve tasarruf hakkı mefhumu yalnız elle tutulur, gözle görünür maddî ve müşahhas menkul ve gayri menkul mallara münhasır idi. Modern hukukta ise gayri maddî ve gayri müşahhas mânevî mülkiyet ve tasarruf hakkı pek mühim bir mevki işgal etmektedir ve mülkiyet hakkının bu gelişmesi iktisadî sahadâ âlemşümül bir rol oynamaktadır.

Bu mânevî mülkiyetin ehemmiyetini belirtmek için birkaç misal zikrederim:

İsim ve Unvan

Alâmeti farika

İhtira beratı

Menşe adı

Müellif hakkı

Diğer bazı medenî memleketlerde ticarî yâni mânevî mülkiyet hükmünde sayılan bir hak daha vardır ki henüz mevzuatımızda yer bulmamıştır.

Bir tâcir veya sanatkâr senelerce müddet muayyen bir yerde ticaret veya sanat icra eder. Bu adam senelerce müddet işgal ettiği yere «Müşteri sağlamak» bakımından yeni bir kıymet izafe eder. Bu kıymet modern hukuk mefhumuna göre ticarethane sahibinin ticari veya sınaî mülkiyetini teşkil eder. Bu yerin «plus valus»ü yâni kıymet artışı şerefiyesi elbette ticarethane sahibine aittir. Bu ticari mülkiyet mülk sahibinin tasarruf hakkına asla hâlel getirmez. Zira müddetinin hitamında mülk sahibi mecuru tahliye ettirmek hakkını muhafaza eder. Fakat ticarethane sahibine ait ticari mülkiyetin bedelini ödemeğe mecbur tutulur.

Fransada bu mevzu üzerine ticarî ve sınaî mülkiyet hakkı 1926 senesinde neşir ve ilân edilen bir kanunu mahsusla kanunlaştırılmış ve peyderpey neşrolunan bir çok mevzuat ile nizamlanmıştır. Bu mevzuata göre üç seneden fazla bir yeri işgal eden bir tacir veya sanatkâr o yerde ticarî veya sınaî mülkiyet sahibi olur. Mülk sahibi kira müddetinin hitamında tahliye hakkını kullanmak isterse evvel emirde müstecire bu mülkiyetin bedelini ödemeğe mecbur tutulur. Bu mülkiyet hakkının bedeli mahkeme marifetiyle şu şekilde tayin olunur: Evvelâ mucirle müstecir doğrudan doğruya anlaşmağa da-

vet edilir. Ekseriya taraflar kira bedelini arttırmak esasiyle uyuşurlar ve bu suretle kira mukavelesi temdit olunur. Anlaşamadıkları takdirde ticari mülkiyet karşılığı olarak müstecire verilmesi lâzım gelen tazminatın tayini için hakem usulüne müracaat olunur. İcabında üçüncü hakemi mahkeme tayin eder. Bilirkişi mahiyetinde olan hakemlerin kararı mahkemece tetkik ve uygun görüldüğü takdirde tasdik olunur.

Müstecirin bu hakkı âdeta menkul ve gayri menkul mallar gibi alınıp satılır ve her ticarethane için esaslı sermaye unsurlarından birini teşkil eder.

Yine bu sütunlarda vaktile belirttiğimiz veçhile eski mevzuatımızda pek mühim bir mevki işgal eden gedik aynı prensibe dayanırdı fakat zamanla bu prensibin tatbikinde gayri menkul hakkının ortadan kaldırılması derecesinde ifrata varıldığından meşrutiyyet devrinin bidayetinde gedik hakkının ilgasına lüzum görülmüştür. Bu suretle ifrattan tefrite girilmiştir.

1939 danberi fevkalâde ahval dolayısıyla Millî Korunma Kanunu mer'iyette bulunduğundan şimdiye kadar ticari mülkiyet meselesini ele almak lüzumu hasıl olmamıştır. Milli Korunma Kanunu mucibince mülk sahipleri kirayı arttıramadığı gibi müsteciri çıkarmak salâhiyetini haiz değildir.

Fakat Milli Korunma Kanunu mal sahipleriyle kiracıların haklarını muvazi surette korumadığından Kanun ahkâmı bir çok ahvalde lâıykı veçhile tatbik olunamamaktadır. Yukarıda zikrettiğimiz yazımızda uzun boylu izah olduğu veçhile bilhassa İstanbul'da «Ticaret yeri» buhranı had bir safhaya girmiş bulunmaktadır. Milli Korunma Kanunu mucibince ticarethane kiralari 1939 senesindeki durumu aynen muhafaza etmektedir. Aradan 12 sene geçtiği ve bu müddet zarfında paramızın iştira kuvveti beş altı misli düştüğü halde mal sahipleri yine 1939 senesindeki kirayı tahsil etmekte, mecuru tahliye ettirmek hususundaki tasarruf haklarını kullanamamaktadırlar. Bazı mal sahipleri Milli Korunma Kanununun açık bıraktığı kapılardan istifade ederek müstecirleri tahliye ettirmek için türlü vasıtaya müracaat etmektedirler. Bu yüzden her iki tarafda on binlerce liralık hava parası oyunları dönmektedirler. Bu vaziyet ticaret âleminde büyük bir huzursuzluk yaratmaktadır. Senelerdenberi mahkemelerde görülmekte olan binlerce dâva bu huzursuzluğun bir tezahürüdür.

Hiç şüphe yok ki yukarıda izah olunan huzursuzluğu izale etmek için müessir bir tedbir almak zarureti vardır fakat bu tedbir B.M.M.'nin bütçe encümeninde derpiş olunduğu veçhile 1954 senesinden itibaren Millî Korunma Kanununu büsbütün ortadan kaldırmaktan ibaret olamaz o zaman ifrattan tefrite düşmüş olur ve ticaret ve sanayî âleminde içinden çıkılmaz bir keşmekeş vücade getirmiş oluruz. Hem malsahiplerinin hem kiracıların meşru haklarını korumak için en münasip tedbir Başbakan tarafından ileri sürülen ticaret fonu prensibinden ibarettir ki yukarıda izah ettiğimiz veçhile bir çok Avrupa memleketlerinde harpten evvelendenberi meriyette bulunmaktadır.

Filvakî ticaret fonu hakkı henüz Avrupanın bütün memleketlerinde kabul edilmemiştir. Çünkü kanunlar her yerde ve her zaman bir ihtiyacın muhasalasıdır. Bir memlekette ticaret yeri arz ve talebi muvazeneli bir seviyede bulunduğu zaman kiracıyı ticarî mülkiyet hakkı ile korumaya lüzum görülmez. Fransada ticaret yerleri hakkındaki arz talep muvazenesizliği harpten evvel tahakkuk ettiğinden kiracıları mülkiyet hakkı kanunu ile korumak lüzumu hâsıl olmuştur. Bizde 1939 senesinde mer'iyete giren Millî Korunma Kanunu bu muvazenesizliğin neticesi değil midir? Bugün harbin bida-yetindenberi başlayan muvazenesizliğin ortadan kalktığı veyahut yeni bir inşaatla bir dereceye kadar hafiflediği iddia olunabilir mi? Millî Korunma Kanununu doğuran fevkalâde ahvalin bâzı sahalarında kalktığı kabul olunabilirse de ticaret yerleri sahasında ortadan kalktığını iddia etmek mümkün mü?

Millî Korunma Kanununu ortadan kaldırmak mümkün olmadığına göre ve 12 senedenberi mağdur olan malsahiplerinin meşru haklarını korumak zaruretine binaen Başbakanın ifadesi veçhile ticaret fonu hakkını mahfuz tutmak aşikârdır. Filvaki ticarî mülkiyet meselesi Ticaret Kanunu mevzuudur. Ticaret Kanununun tâdili hakkında hazırlanmakta olan tasarıda elbette bu mesele nazarı itibara alınacak ve bu hususta münasip görülen hükümler vaz olunacaktır. Fakat unutmayalım ki, bu hükümler alelâde zamanlara mahsus olacaktır.

Bugün içinde bulunduğumuz fevkalâde zamanlar için aynı prensibi muvakkat olarak Millî Korunma ahkâmı dairesinde tatbik etmek zarureti aşikârdır.¹⁷⁵

MESKEN VE TİCARET YERLERİ KİRALARI HAKKINDA YENİ MEVZUAT

*Kiralar hakkında konan tahditler
Anayasaya aykırı değildir. Zira
hükûmetler fevkalâde hallerde birçok
tedbirler almak mecburiyetindedirler.
Kanunun kabulü ile kiralar serbest
bırakılsa bile, tahliyelere yine tahdit
konacaktır.*

Ekonomi ve Ticaret Vekili Enver Güreli

Yukarıdaki sözler Büyük Millet Meclisinde, kararlar hakkındaki tâdil tasarısı konuşulduğu sırada, hükûmetin noktai nazarı olarak, Ekonomi ve Ticaret Bakanı tarafından söylenmiştir. Bu suretle muhterem Ekonomi ve Ticaret Bakanımız, bir müddet evvel muhterem Başbakanımız tarafından Ticaret Odası toplantısında söylenen ve geçen nüshamızda naklettığımız veciz ifadeyi, hükûmet namına resmen teyit etmiş oluyor.

Filvaki Büyük Millet Meclisinde, bu kanun hakkında leh ve aleyhte birçok esaslı sözler söylenmektedir. Tasarının ne şekilde kabul olunacağı hakkında şimdiden mütalâa beyan etmek mümkün değildir. Bugün kat'î olarak malûm olan bir şey varsa, o da, hükûmetin bu husustaki görüşleridir ve bu görüşlerden anlaşılıyor ki; tâdil kanunu esas itibariyle kabul edilse bile, dükkân ve ticarethane sahipleri, indî ve subjektif sebeplerle ve ihtikâr mahiyetinde telâkki olunabilen kira talepleriyle, eski tabirle selâmüsselâm, kapı dışarı edilemeyecektir.

Bu gibi yersiz ve sebepsiz tahliyeleri önlemek ve ticaret fonu hakkını mahfuz tutmak için hükûmetin ne gibi tedbirler almak fikrinde olduğu henüz açıklanmamıştır. Fakat, en galip ihtimale göre, bu tedbirler başka memleketlerde alelâde zamanlarda bile mer'i bulunan tedbirlerden ve unsurlardan farklı olmayacaktır. Bu ted-

bir ve unsurları gerek bu sütunlarda ve gerek Derneğimizin aylık toplantılarında mükerreren izaha çalıştık. Bu hususta en son izah yine bu satırların muharriiri tarafından 17 Ocak tarihli *Vatan* gazetesinde yapılmıştır. Bu izahların başlıca fıkralarını aynen aşağıya naklediyoruz.

Fransa'da bu mevzu üzerine ticarî ve sınaî mülkiyet hakkı 1926 senesinde neşir ve ilân edilen bir kanunu mahsusla kanunlaştırılmış ve peyderpey neşrolunan birçok mevzuat ile nizamlanmıştır. Bu mevzuata göre üç seneden fazla bir yeri işgal eden bir tacir veya sanatkâr, o yerde ticarî ve sınaî mülkiyet sahibi olur. Mülk sahibi, kira müddetinin hitamında tahliye hakkını kullanmak isterse, evvel emirde müstecire bu mülkiyetin bedelini ödemeğe mecbur tutulur. Bu mülkiyet hakkının bedeli mahkeme marifetiyle şu şekilde tâyin olunur: Evvelâ mucirle müstecir doğrudan doğruya anlaşmaya davet edilir. Ekseriye taraflar kira bedelini arttırmak esasiyle uyuşurlar ve bu suretle kira mukavelesi temdit olunur. Anlaşamadıkları takdirde, ticarî mülkiyet karşılığı olarak müstecire verilmesi lâzım gelen tazminatın tâyini için, hakem usulüne müracaat olunur. İcabında üçüncü hakemi mahkeme tâyin eder. Bilirkişi mahiyetinde olan hakemlerin kararı, mahkemece tetkik ve uygun görüldüğü takdirde, tasdik olunur.

1939 dan beri fevkalâde ahval dolayısıyla Millî Korunma Kanunu mer'iyette bulunduğundan, şimdiye kadar ticarî mülkiyet meselesini ele almak lüzumu hasıl olmamıştır. Millî Korunma Kanunu mucibince mülk sahipleri kirayı arttıramadığı gibi, müsteciri çıkarmak salâhiyetini de haiz değillerdir.

Fakat Millî Korunma Kanunu, mal sahipleriyle kiracıların haklarını muvazi surette korumadığından, kanun ahkâmı birçok ahvalde lâyıki veçhile tatbik olunamamaktadır. Yukarıda zikrettiğimiz yazımızda uzun boylu izah olunduğu veçhile, bilhassa İstanbulda «Ticaret yeri» buhranı had bir safhaya girmiş bulunmaktadır. Millî Korunma Kanununun mucibince ticarethane kiralari 1939 senesindeki durumu aynen muhafaza etmektedir. Aradan 12 sene geçtiği ve bu müddet zarfında paramızın iştira kuvveti beş, altı misli düştüğü halde mal sahipleri yine 1939 senesindeki kirayı tahsil etmekte, mecuru tahliye ettirmek hususundaki tasarruf haklarını kullanamamaktadırlar. Bâzı mal sahipleri 'Millî Korunma Kanu-

nunun açık bıraktığı kapılardan istifade ederek müstecirleri, tahliye ettirmek için türlü vasıtaya müracaat etmektedirler. Bu yüzden her iki tarafta on binlerce liralık hava parası oyunları dönmektedir. Bu vaziyet ticaret âleminde büyük bir huzursuzluk yaratmaktadır. Senelerden beri mahkemelerde görülmekte olan binlerce dâva, bu huzursuzluğun bir tezahürüdür.

Hiç şüphe yok ki yukarıda izah olunan huzursuzluğu izale etmek için müessir bir tedbir almak zarureti vardır. Fakat bu tedbir Büyük Millet Meclisinin bütçe encümeninde derpiş olduğu veçhile 1954 senesinden itibaren Millî Korunma Kanununu büsbütün ortadan kaldırmaktan ibaret olamaz, o zaman ifrattan tefrite düşmüş ve ticaret ve sanayi âleminde içinden çıkılmaz bir keşmekeş vücuda getirmiş oluruz. Hem mal sahiplerinin, hem kiracıların meşru haklarını korumak için en münasip tedbir, Başbakan tarafından ileri sürülen ticaret fonu prensibinden ibarettir ki; yukarıda izah ettiğimiz veçhile birçok Avrupa memleketlerinde harpten evvelden beri mer'iyette bulunmaktadır.

Filvaki ticaret fonu hakkı henüz Avrupanın bütün memleketlerinde kabul edilmemiştir. Çünkü kanunlar her yerde ve her zaman bir ihtiyacın muhassasıdır. Bir memlekette ticaret yeri arz ve talebi muvazeneli bir seviyede bulunduğu zaman, kiracıyı, ticarî mülkiyet hakkı ile korumaya lüzum görülmez. Fransada ticaret yerleri hakkındaki arz talep muvazenesizliği harpten evvel tahakkuk ettiğinden, kiracıları mülkiyet hakkı kanunu ile korumak lüzumu hâsıl olmuştur. Bizde de 1939 senesinde mer'iyete giren Millî Korunma Kanunu, bu muvazenesizliğin neticesi değil midir? Bugün harbin bidayetinden beri başlayan muvazenesizliğin ortadan kalktığı ve yahut yeni bir inşaatla bir dereceye kadar hafiflediği iddia olunabilir mi? Millî Korunma Kanununu doğuran fevkalâde ahvalin bâzı sahalarda kalktığı kabul olunabilirse de, ticaret yerleri sahasında ortadan kalktığını iddia etmek mümkün mü?

Millî Korunma Kanununu ortadan kaldırmak mümkün olmadığına göre ve 12 seneden beri mağdur olan mal sahiplerinin meşru haklarını korumak zaruretine binaen, Başbakanın ifadesi veçhile, ticaret fonu hakkını mahfuz tutmak aşikârdır.

Filvaki ticarî mülkiyet meselesi Ticaret Kanunu mevzuudur. Ticaret Kanununun tâdili hakkında hazırlanmakta olan tasarıda

elbette bu mesele nazarı itibara alınacak ve bu hususta münasip görülen hükümler vaz olunacaktır. Fakat unutmayalım ki: Bu hükümler alelâde zamanlara mahsus olacaktır.

Bugün içinde bulunduğumuz fevkalâde zamanlar için aynı prensibi muvakkat olarak Millî Korunma ahkâmı dairesinde tatbik etmek zarureti aşikârdır.

Hülâsa olarak demek oluyor ki; tâdil kanunu esas itibariyle kabul bulunduğu takdirde mülk sahipleri, kiracılardan münasip göreceklere kiraları talep edeceklerdir. Bu taleplerde hiçbir kayıt ve şarta tâbi olmayacaklardır. Fakat, hükûmet ihtikârla mücadele kanununda yaptığı gibi, mal sahibinin serbestisini muayyen ahkâm ve şerait dairesinde tahdit edecektir. Bu tahdit işiyle başka medenî memleketlerde olduğu gibi mahkemeler vazifelendirilirse, insaf ve adalet icaplarından hiçbir suretle inhiraf olunamayacağı muhakkaktır.

Sözlerimizi bitirmeden evvel şu noktayı da belirtmek münasip olur: Başbakanın beyanatında yalnız ticaret fonunun mahfuz tutulacağı ileri sürülmüş, mesken hakkındaki tahdit bahis mevzuu olmamıştır. Halbuki Ekonomi ve Ticaret Bakanının sözleri hem mesken ve hem ticaret yerlerine şamil olan bütün tasarıya mütealliktir. Mesken hakkındaki tahdit elbette ticaret fonu mahiyetinde olamaz, fakat bu hususta kira rayicinin yine hakem usulü ile mahkemeler tarafından tâyin olunmasında hiçbir mahzur tasavvur olunamaz. Ancak, bu nokta sadedimiz haricinde olduğu için, üzerinde durmuyoruz.¹⁷⁶

KİRALAR MESELESİNDE İC̢TİMAÎ ZARURET HAKKI

Senelerden beri bu sûtunda Tüccar Derneğinin en esaslı tezle-
rinden biri olmak üzere, ticaret yerleri kiralarda meselesinde tica-
ri mülkiyet davasını sebat ve metanetle müdafaa etmekten bir an
halî kalmadık. Bundan evvelki yazılarımızda memnuniyetle kayıt
ettiğimiz veçhile, bu tezimiz en selâhiyettar mahafil tarafından be-
nimsenmiş ve Sayın Başvekil Adnan Menderes dahi Ticaret Fonu
hakkının mahfuz tutulması lâzım geldiği kanaatini açıklamış bu-
lunmaktadır. Bu itibarla inanıyoruz ki; bu mesele 10 seneden faz-
la bir müddetten beri incelenmekte olan ticaret kanununun tâdili
hakkındaki lâyihadan kat'i bir şekle bağlanacaktır.

Ancak, bu lâyihaanın ne zaman kanuniyet kesbedeceğini tayin
etmek şimdilik mümkün değildir. Fakat, Milli Korunma Kanu-
nunun 30 uncu maddesinin tâdili münasebetiyle, meselenin halli
büsbütün yeni bir safhaya girmiş ve müstaceliyet iktisap etmiş bu-
lunmaktadır.

Büyük Millet meclisinde beliren temayüllere göre, bir iki sene
sonra kiralarda serbest bırakılacaktır. O zamana kadar bu mesele hal-
ledilmezse, binlerce, on binlerce ticarethane sahibi, ihtikâr hırsına
kapılan bazı malsahiplerinin inat ve kinlerine kurban olarak, sene-
lerden beri işgal ettikleri ticaret yerlerinden kovulmak tehlikesine
maruz bulunacaklardır.

Bu itibarla, şimdilik ticarî mülkiyet noktai nazarını bir tarafa bı-
rakarak, meseleyi, Demokrat memleketlerde modern hukukta esas
olan zarurat hakkı zaviyesinden ele almayı münasip gördük.

İsviçre Bankalar Birliği (Union de Banques Suisses) tarafından
1952 senesi için bu kere neşrolunan iktisadî bültenin şu fıkrasını
beraber okuyalım:

“Zaruret hakkı mucibince vaktiyle İsviçrede tesis olunan ve
31 Aralık 1952 tarihinde hitam bulması lâzım gelen fiyat kont-
rolu hakkındaki mevzuat 4 sene daha temdit edilmiştir. Federal

hükûmetin bu kararı 23 Kasım 1952 de yapılan referandum (halkın rey) ile tasvip ve tasdik olunur. Bu karar mucibince, kiralar hakkındaki tahditler ipka edilmiş bulunmaktadır.»

Buna mukabil Büyük Millet Meclisinde ve gazete sütunlarında sık sık tekrar olunan aşağıdaki cümleleri hep beraber göz önünde bulunduralım:

“Tasarruf hakkı mukaddestir, kiralari artık serbest bırakmak lâzım gelir. Türkiyede artık mesken buhranı kalmamıştır. Hattâ mesken enflasyonu vardır. Ankara ve İstanbulda kiracı bulamayan binlerce boş ev bulunuyor. Artık 12 seneden beri mağdur olan malsahiplerini gadirden kurtarmak zamanı gelmiştir. Millî Korunma Kanununun 30uncu maddesini büsbütün ortadan kaldırmak gerektir.»

Maksadımız kiralara meselesi hakkında mütalâa beyan etmek değildir. Bu hususta Büyük Millet Meclisinin Bütçe Komisyonu kat’i bir karara varmış bulunuyor. Bu karar, meclisçe kabul olunduğu takdirde 1955 senesine kadar kiralara bazı zamlar yapılacak ve 1955 den sonra serbest bırakılacaktır. Ancak, kiracı ile malsahibi arasındaki münasebetlere taallûk edip bu günkü mevzuatımızda yer almayan hükümler için hükûmet tarafından Meclise sür’atle bir kanun tasarısı getirilecektir.

Burada maksadımız, İsviçrede hâkim olan zihniyetle bizde bazı mahfillerde hüküm süren zihniyet arasında göze çarpan farkları belirtmekten ibarettir.

Yukarıda naklettığımız fıkradan anlaşıldığı veçhile, İsviçre mevzuatında daha ziyade tasarruf hakkı değil, zaruret hakkı hareket noktası addolunmaktadır. Böyle fevkalâde zamanlarda galip unsur, âmme nizamı, âmme menfaati ve modern hukuk tabiriyle, zaruret hakkı, en galip unsurdur. Bizde ise; Meclisteki tartışmalara ve gazetelerdeki neşriyata bakılırsa, bu meselede galip unsur, bazı mahfillerde daha ziyade zümre hukuk ve zümre menfaati, en galip unsurdur.

Burada mukadder bir suali gözönünde bulundurmak lâzım gelir. İsviçre’de daha 4 sene için temdit olunan **zaruret hakkı** bizde mevcut değil mi? Yaşayış seviyesi, halkın huzuru ve refahı, bizde İsviçre’den üstün müdür? İsviçrede bankalar tarafından yılda %2.5 ile ikraz olunan sermayeler ve hükûmet tarafından yardım namı ile

verilen %30-40 derecesinde tahsisat ile her sene binlerce yeni kocaman binalar inşa olunduğu halde, bizde elan gece kondu sistemi hüküm sürmektedir. Gece kondu facialarının henüz ardı arkası ke-silmemiştir. Nasıl oluyor orada zaruret hakkı daha 4 sene için uzatılıyor da bizde kiraların serbest bırakılması bahis mevzuu oluyor?

Bu muammayı halletmek için tek bir yol vardır, o da, görüş zaviyesi. İsviçrede görüş zaviyesi yalnız zaruret hakkı mefhumu ile ifade olunan âmme nizamı ve âmme menfaatidir. Bizde kiraların serbest bırakılmasını ısrarla iltizam eden mahfil ise, bu meseleye daha ziyade sınıf ve zümre zaviyesinden bakıyorlar ve ona göre muhakeme yürütüyorlar.

Bu gün İsviçrede ve sair Demokrat memleketlerde hâkim olan zaruret hakkı mefhumu, bizde 30 sene evvel Ziya Gökalp tarafından kuvvetle ileri sürülmüştür. "Fert yok cemiyet var". Cemiyetin menfaati, cemiyetin nizamı bahis mevzuu olduğu zaman, ferdin hakkı ve ferdin menfaati ikinci plânda kalır. Nizamlar, kararlar ve mevzuat ona göre ayarlanır.

Evvel emirde şunu memnuniyetle kaydederim ki, devlet idaresinde mes'uliyet taşıyan zimamdarlarımız, tamamiyle sınıf ve zümre görüşlerinden uzak bulunuyor, daha ziyade sosyal zaviyeden ve modern hukuk tabirince zaruret hakkı bakımından muhakeme yürütüyorlar. Bundan evvelki yazılarımızda belirttiğimiz veçhile, Başvekil Adnan Menderes bu hakikati sarîh olarak Ticaret Odası toplantısında ifade etmiş ve kiralar meselesinde daha ziyade sosyal görüş noktası üzerinde durmuştu. Ticaret Vekili Enver Güreli Büyük Millet Meclisinde hükûmet namına beyanatta bulunduğu sırada, bütün Demokrat memleketlerde esas olan bu zaruret hakkını kuvvetle belirtmiştir.

Bu itibarla, hiç şüphe yok ki, hükûmet tarafından Büyük Millet Meclisine getirileceği beklenen ve malsahibi ile kiracı arasındaki münasebetlerin tanzimini istihdaf edecek olan kanun tasarısı, bu prensiplerden mülhem olacaktır.¹⁷⁷

DEVLETÇİLİK KEMALİST İNKILÂBİ İDEOLOJİSİ ZAVİYESİNDEN

*İdeoloji bakımından Devletçilik, Devlet
işletmeciliği değildir – Devlet işletmeciliği
inkılâp devresine mahsus bir merhale
olarak vazifesini görmüştür – Yeni
programda Devletçilik daha ziyade
tanzim, teşvik, himâye ve murakabe
şeklinde yer bulmalıdır.*

Senelerden beri hiç kale alınmayan ve âdeta unutulmuş gibi görünen bu mesele, gelecek ayın sonunda yeniden günün en mühim mevzularından biri haline gelecektir. Gazetelerde bildirildiği ve hile Nisan ayı sonunda Ankarada toplanacak olan C.H.P. Kurultayına, eski Başvekil Şemsettin Günaltay'ın başkanlığında bulunan komisyon tarafından hazırlanmış olan yeni bir program tasarısı sunulacaktır. Bu tasarıda Devletçilik prenibi şöyle izah olunmaktadır: (Devletçiliğimiz memleketin ileri ve refahlı gibi TARİHİ-MİZİN ÖZEL BİR ZARURETİNE ve SOSYAL GÖRÜŞÜMÜZE DAYANIR... Yurdumuzu ve HUSUSİYLE GERİ KALMIŞ BÖLGELERİ ve KÖYLÜLERİMİZİ KALKINDIRMAK, vatandaşa iş bulmak REFAHI UMUMA İNTİKAL ETTİRMEK ve içtimaî adalet ve emniyeti sağlamak ve HALKI İSTİSMARDAN KORUMAK hususlarında devletin tanzim, teşvik, himâye, murakabe ve bizzat teşebbüse girme görevleri bulunduğuna inanır.)

Hiç şüphe yok ki bu yeni program hakkındaki tartışmalar mü-nasebetiyle senelerce müddet matbuatta, umumî efkârda, resmî ve gayrî resmî mahafilde, zaman zaman toplanmış olan iktisadî kongrelerde uzun münakaşalara sebebiyet vermiş olan bu Devletçilik meselesi yeniden canlanacak, yeniden günün en mühim mevzuu haline gelecektir. Ancak, biz burada uzun boylu incelemelere ve

tartışmalara meydan verecek olan program meselesini bir tarafa bırakıp, meseleyi yalnız Kemalist İnkılâbı İdeolojisi zâviyesinden ele alarak bu husustaki görüşlerimizi izah etmeyi faydalı gördük.

Evveleminde şurasını ehemmiyet ve kat'iyetle belirtmek isteriz: Kemalist İdeoloji bakımından Devletçilik şu veya bu Partinin malı değildir. Filvâki bir aralık Devletçilik Devlet İşletmeciliği mahiyetinde telâkki olunarak şahsî teşebbüse karşı iktisadî bir cereyan nazarile bırakılmıştır. Halbuki bu telâkki büsbütün yanlıştır. Devletçilik şahsî teşebbüs ile hiçbir vakit tezat ve taarruz halinde bulunmamıştır. Tatbikat sahasında bu zehaba meydan verecek bazı tezahürler görülmüşse de, bu tezahürler inkılâp ideolojisinden inhiraflar mahiyetinde addolunmak lâzım gelir. Bu inhirafların başlıca sebebi şüphesiz ki o zaman hüküm süren tek parti sistemidir. Tek Parti sisteminde ekseriya programlar, prensipler, ideolojiler değil; zaman zaman birbirini geçici surette istihlâf eden zimamdarların şahsî görüşleri ve kanaatleri hâkim olur: Tek parti sistemi tarihe karıştıktan sonra bu inhirafların dahi mâziye karışmış sayılması tabiidir. Nitekim komisyon tarafından hazırlanmış olan yeni program tasarısında Devletçilik, Devlet işletmeciliği şeklinde değil tanzim, teşvik ve murakabe şeklinde izah olunmaktadır. Aynı tasarıda devlet için bizzat teşebbüse girme görevi bahis mevzuu ise de, bu teşebbüse girme görevinin daha bidayette Atatürk tarafından vaz ve tespit olunan ideolojiye aykırı olamayacağı pek tabiidir. Atatürk'ün bu hususta vazettiği prensip malûmdur: «Ferdin yapmadığını Devlet yapar.» Şimdi artık Devletçilik hususunda tanzim, teşvik, himâye ve murakabe merhalesine geçmiş bulunduğumuzdan, Atatürk tarafından vaz olunan prensibin yeni programda makûs mefhumu ile, yâni ferdin yapabildiğini devlet yapmaz, şeklinde yer bulacağını ümit etmek yerinde olur.

Meseleyi tamamiyle tavzih etmek maksadiyle şunu da ilâve edelim ki; iktisat tarihi bakımından Devletçilik, bazılarının zannettikleri gibi sosyalizm, liberalizm, kapitalizm gibi iktisadî bir meslek veya mezhep değildir. Filvâki ekseriya Devletçilik, Fransızca mukabili olarak, Etatizm diye ifade olunuyor. Halbuki iktisat tarihi edbiyatında Etatizm diye hiç bir vakit iktisadî bir mezhep yer tutmamıştır. Tatbikat sahasında dahi sistem olarak yer bulmamıştır. Ancak, Almanya Bismark devrinde bazı kürsî iktisatçıları tarafından

iktisadî bir cereyan olmak üzere bir müddet ileri sürüldü, fakat bu fikrî cereyan uzun müddet sürmedi, bir kuyruklu yıldız gibi söne- rek ortadan kayboldu ve bir daha kale alınmadı.

Yukarıda izah ettiğimiz veçhile iktisadî mezheplerle ilgili olmayan Devletçilik, ideoloji zâviyesinden Kemalist inkilâbının öz mahsulüdür. Bundan dolayıdır ki bu prensip Anayasamızda yer bulmuştur. Ne muvafakat ne de muhalefet sahalarında bu prensibe itiraz etmek hiç bir zaman kimsenin hatırına gelmemiştir.

İdeoloji bakımından Devletçiliğin mahiyeti hakkındaki görüş- lerimizi izah etmeden evvel bu prensibin bidayette ne şekilde vaz olunduğunu ve bundan sonra da ne gibi gelişmelere meydan verdi- ğini açıklamak lâzım gelir.

İnkilâp tarihi hakkındaki kitaplarda bu mesele şu mealdeki satırlarla izah olunmaktadır.¹⁷⁸ «Modern ekonominin, teşebbüsü şahsî ile inkişaf ederek bugünkü seviyeye gelebilmesi için bir asır- dan fazla zamana ihtiyaç hasıl olmuştur. O devirde bütün dünya aynı geri seviyede bulunduğu için sür'atle, durmadan ilerlemeğe sebep yoktu. Teşebbüsü şahsî yavaş yavaş ilerliyebilir ve hâdisatın tabîî tekâmülünü takip edebilirdi.

Halbuki, yeni Türkiye için vaziyet böyle değildi. O, asırlarca müddet bir nevmi müstağrak içinde kalmıştı. Birdenbire uyandı ve kendini, baştanbaşa makineleşmiş bir dünya ortasında buldu. Etra- fı, muazzam servetler vücade getiren demirden ve çelikten devlerle dolu idi. Öteki milletler gibi hareket etmek, teşebbüsü şahsînin ser- mayeler yığması, servetler vücade getirmek hususunda elzem olan şahısları ve ekonomik şeraiti hazırlaması için bir asır beklemek mi lâzımdı? Böyle hareket edilecek olursa, arayerde, ekonomik esaret, yeni Türkiye'ye, eski Türkiye'de olduğundan daha kuvvetle yer- leşecekti. Türk teşebbüsü şahsîsi, yabancı kapitalizm boyunduruğu altından başını kaldıracılabilecek ve istiklâline kavuşacağı ümit edebi- lecek miydi?

Çankaya'daki realist ve müspet kafa böyle hülyalara kendini kaptıramazdı; yeni Türkiye'nin, ekonomik bir inkilâba ihtiyacı ol- duğunu kabul etmekte bir saniye tereddüt göstermedi. İnkilâp ise şahsî teşebbüsle, materyalist, hodbin ve hesapçı fertle yapılmaz.

Ekonomik inkılâp ancak, siyasî ve sosyal inkılâpları tahakkuk ettiren aynı büyük kuvvetle, millet ve camia kuvvetiyle vücade getirilebilirdi.»

Görülüyor ki bidayette tarihi bir zaruret olarak Devletçilik, Devlet İşletmeciliği şeklinde vazife görmek mecburiyetinde bulunmuştur. Fakat bundan sonraki gelişmelerle Devletçilik yavaş yavaş tanzim, teşvik, himâye, murakabe safhalarına geçmiştir ve bundan sonra da, aynı şekilde gelişmelere devam olunacağı şüphesizdir.

Bu husustaki görüşlerimizi diğer bir yazıda izah etmeye çalışacağız.¹⁷⁹

¹⁷⁹ *Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 57, Nisan 1953, s. 221-223. Bu yazı *Vatan* gazetesinin 30 Mart 1953 tarihli nüshasında da yayınlandı.

İKTİSADİ İNKİLÂP

*Kemalist rejimimizin belli başlı
mümeyyiz vasfı olan İnkilâpçılık,
şimdiye kadar iktisat sahamızda tecellî
edemedi – İktisadî sahada inkilap
hamleleri ancak devletçilik devrinden
şahsî teşebbüs devrine geçildikten
sonra tecellî edebilmiştir – Bu hamleler
neticesinde karşılaştığımız zorluklar
– Dış ticaret muvazenelerinde üç
senelik açık – Zorlukları doğuran
hatâları düzeltmek ve bütün hatâları
önlemeğe çalışmak suretiyle inkilâp
hamlelerine devam etmek zarureti
– Randall Misyonu – Bu Misyonun
bundan evvelki Blak Misyonu ve diğer
misyonların âkibetine uğramayacağını
ve yeni bir inkilâp hamlesine zemin
hazırlayacağını ümit ederiz.*

Beş aylık ayrılıktan sonra yurda dönüp gaybubetim esnasında iktisadî hayatımızda olan biten şeylere göz gezdirdikten sonra dudaklarımdan istemiyerek dökülen ilk sözler bunlar olmuştur: İktisadî inkilâp.

Esasa girişmeden evvel şunu itiraf etmeliyim ki iktisadî inkilâp tabiri belki birçoklarımız tarafından biraz garip görülecektir. Bunlar şöyle düşünülebilir; «İktisatta inkilâp olur mu? İktisat fes, harf, ferace değildir ki bir kanun darbesiyle ortadan kaldırılıp yerine başka harfler, başka serpuş, başka kıyafet ikame edilebilsin. İktisadî sahada ileri adımlar, kalkınma hareketleri olabilir ama inkilâp hareketleri yani âmiyane tabiriyle bugünden yarına esaslı değişiklikler olamaz.»

Bu yolda düşünenler, Anayasamızın belli başlı bir umdesi olan inkilâpçılık tabirinin şümûl ve manasını lâıkiyle ihata etmeyenlerdir. Büyük Atatürk bu umdeyi ortaya atmadan evvel «Garba doğru» parolasını ileri sürmüştü. O zaman pek tabii olarak şöyle düşünmüştü:

«Garba doğru gideceğiz, garplılaşacağız, gerilik demek olan eski şarklılığımızı elbette silkip atacağız ama garp milletleri medeniyet ve terakki yollarında bizden birkaç asır evvel ilerlemeğe başlamışlardır ve asırlarca müddet sarfettikleri gayretler sayesinde bugünkü hale gelmişlerdir. Biz bugün aynı yolları tutarsak şimdiye kadar kaybettiğimiz zamanı nasıl telâfi edeceğiz. Medenî milletlere nasıl yetişeceğiz, garp âleminin hareketlerine nasıl ayak uyduracağız. Ayak uydurmak için tek çare ancak ve ancak inkilâp sistemidir yani terakki ve medeniyet yolunda tabii seyirle yürümek, ilmî tabirle tekâmül (Evolution) usulüyle ilerlemek değil, önümüze çıkacak olan engellere haillere ehemmiyet vermiyerek, merhale usulüne riayet etmeyerek atlamak sistemidir.»

İşte inkilâp umdesi bu durediş mülâhazalardan doğmuştur ve bu sayededir ki Kemalist Rejimi başka memleketlerin başka milletlerin asırlarca müddet zarfında yaptıkları ileri hareketleri senelere sığıdırmaya, kültürel, içtimâî, dinî, siyâsî, idarî ve diğer bütün medeniyet ve terakki sahalarında malûmumuz olan ve garp edebiyatında Türk mucizesi diye anılan inkilâp hamlelerini yapmağa muvaffak olmuştur. Yalnız iktisat sahasında Atatürk'ün garba doğru hareket parolası inkilâp şeklinde tecelli etmemesi yani bu günden yarına esaslı ilerlemeler tahakkuk ettirilememiştir. Bunun da sebebi meydandadır:

Malûm olduğu veçhile iktisadî hayatımızda ilk kalkınma hareketleri devletçiliğe dört elle sarılmak suretiyle yapılmıştır. Devletçiliğin icra organı pek tabii olarak Bürokrasidir. Bürokrasi demek betaet, atalet, tereddüt, çekingenlik demektir. Bundan dolayıdır ki Kemalist rejimi tarafından istihdaf olunan gaye elbette bugünden yarına tahakkuk ettirilemezdi. Gayeye varmak için merhale merhale ilerlemek mecburiyeti vardır. Fakat asırlarca müddet iktisadiyatımızı kemirmiş olan başı boş ferdî iktisattan birdenbire devletçiliğe başvurmak başlıbaşına bir inkilâp hamlesi sayılabilir. Malûm olduğu veçhile Kemalist rejimine kadar devlet, iktisadî hayata ta-

mamile bigâne ve alâkasız kalmıştı. Memleketin bitmez tükenmez servet kaynakları büsbütün başıboş bir halde bulunuyordu. İsteyen gelir bu kaynakları dilediği gibi istismar ederdi. Bu istismarcıların memlekette hiçbir alâkaları olmadığı için hareketlerinde şahsî menfaatten başka hiçbir kaygu rol oynamazdı. Atatürk rejimi, iktisadî faaliyet için hiçbir hazırlığı hiçbir teşkilâtı olmadığı halde iktisadî faaliyeti ele almış ve yüzlerce milyon liralık yatırımlarla yoktan yaratılan iktisadî teşekküllerle ilk ilerleme hareketleri yapmağa muvaffak olmuştur. Bu hareketlerde inkilâp hamleleri göze çarpmıyorsa inkilâpçılık ruh ve zihniyeti sayesinde ki son senelerde iktisat âlemimizde baş rolü oynamağa başlamış olan şahsî teşebbüs sektörü için lâzım olan kadrolar, sermayeler, mütehasıs elemanlar teşebbüs erbabı yetiştirilmiş ve bu suretle şahsî teşebbüs sektörü için zemin hazırlanmıştır.

Bugün inkâr olunamaz ki memlekette şahsî teşebbüs yoluyla kalkınma devri başladıktan sonra Kemalist rejiminin mümeyyiz vasfı olan inkilâpçılık göze çarpmaya ve inkilâp hamleleri -diğer sahada olduğu gibi- birbirini takip etmeğe başlamıştır.

Bilmem hatırlamağa lüzum var mı? Son zamanlarda iktisadî hayatımızda göze çarpan inkilâp hamleleri hakkında ilk yazılar yabancı gazetelerde intişara başlamıştır. Şâirin sözü malûmdur: «O balıklar ki denizdedirler denizi görmezler» (Ol mahiler ki.....)¹⁸⁰ inkilâp hamleleri içinde yaşıyan bizler, bu hamlelere bilfiil iştirak eden vatandaşlar, ilerleme hareketlerini tabiî seyir mahiyetinde görür ve şaşmadan yolumuza devam ederiz.

Şahsî teşebbüs devrine geçtikten sonra atlamak suretiyle yaptığımız ileri hareketleri saymaya, rakamları istatistikleri sıralamağa lüzum var mı? Bunlar memlekette sırası geldikçe Cumhurreisimiz, Başbakanımız alâkadar vekillerimiz ve diğer ilgili hususî ve resmî müesseseler sözcüleri tarafından peyderpey ileri sürülmekte olduğu gibi Avrupa ve Amerika iktisadî gazete ve mecmualarında uzun uzun bahis mevzuu olmaktadır. Ziraat sahasında karasapan devrinde traktör, makinalaşma devrine atladığımızı, sanayide sınaî teçhizatı ve istihsallerimizi birkaç sene zarfında birkaç misli arttırdığımızı toprak mahsullerimizi değerlendirmek hususunda en mü-

180 Divan şairi Hayalî'nin bir şiirinde geçer: "Ol mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler". (derl. notu)

him unsur olan ulaştırma alanında kağını arabası devrinden motör devrine fırladığımızı bizde fark edemeyenler varsa garp âleminde alâkalı mahafil nezdinde bu gibi inkilâp hamlelerini sezmeyenler pek azdır.

İkide birde yakında Türkiyeyi küçük Amerika veyahut Kanada vaziyetinde görmek ümit ve kanaatını izhar eden kalem erbabımız hayalperest diye vasıflandıran kötümserlerimiz iktisadî inkilâp devrinde yaşadığımızı gözden uzak bulunduruyorlar.

Yukarıda işaret ettiğimiz veçhile iktisadî kalkınmamızın inkilâbî mahiyetini belirtmek için girift rakamları ve istatistikleri sıralamağa lüzum görmüyoruz. Yalnız şu noktaya işaret etmek isteriz, bizde iktisadî kalkınma ve daha doğrusu iktisadî inkilâp muayyen muhite veya muhitlere münhasır kalmamış baştanbaşa bütün halk tabakalarımızı sarmıştır. Bu mesut gelişmenin en parlak tezahürü istihlâkin son senelerde nispetsiz bir derecede artması ve binnetice bütün halk tabakalarının yaşama seviyesinin fevkalâde bir hızla yükselmesidir. Şeker istihlâkinin birkaç sene içinde iki misline balığ olduğu resmî ağızlar tarafından bildirilmiştir. Et, yumurta, yağ gibi gıda maddeleri hakkında resmî istatistikler neşrolunmadığı halde bunlarda da artışın aynı seviyede olduğu muhakkaktır.

Şurasını inkâr etmek mümkün değildir: malûmumuz olan inkilâp hamleleri yapılırken pek hoş gitmeyen, bazılarımızda fütur getirmeye sebebiyet veren aksi tesirler eksik olmamıştır. Bu cümleden olarak inkilâp hamlelerinin icap ettirdiği yüzlerce milyon liralık yatırımlar, yaşama seviyemizin büyük bir hızla yükselmesi üzerine istihlâkin nispetsiz bir derecede artması neticesinde dış ticaret muvazenemiz bozulmuştur. Bu hususta kötümser mahafil tarafından ileri sürülen rakamlar şunlardır:

1951 senesinde dış ticaret muvazenesinin açığı 246, 1952 senesinde 540, 1953 senesinde ilk sekiz ayında 240. Yekûn olarak bu açık şimdiye kadar bir milyar 30 milyon liraya balığ olmuştur. Gazetelerde okuduğumuza göre B.M.M. ine buna dair bir sual takriri bile verilmiş bulunmaktadır. Alâkadar makamların bu husustaki görüşleri malûmdur: Bu açıklardan dolayı telâş etmek yersizdir. Bunlar kendi kaynaklarımızla kapatılmamış ve bugün bakaya kalan açık 11 milyon lira kadar cüz'î bir meblâğdan ibaretmiş. Burada, sadet harici olan bu meseleyi inceleyecek değiliz. Yalnız şurasını

belirtmek isteriz ki; bugün geçirmekte olduğumuz intikal devresinde inkılâp hamlelerinin zorluklarla karşılaşması pek tabiidir. Bu zorluklardan telâş edip fütur getirmek Kemalist devrinde yaşadığımız ve bu rejimin mümeyyiz vasfının inkılâpçılık olduğunu gözden uzak bulundurmak demektir.

Karşılaştığımız zorlukların –hiç olmazsa kısmen olsun- hatâlar ve tedbirsizlikler neticesi olabileceğini inkâr edemeyiz. Ancak bu hatâlar ve tedbirsizlikler hiçbir zaman iktisadî inkılâbımızın hızını sekteye uğratmak için vesile olamaz. Vazifemiz, yapılan hatâları isabetli tedbirlerle düzeltmek ve bu gibi hatâların bundan sonra tekkerrürüne meydan vermemekten ibarettir. Yoksa inkılâp hamlelerini yavaşlatmak asla bahis mevzuu olamaz.

Allahın vergisi servet kaynakları memlekette bol bol mevcuttur. Bu servet kaynaklarını lâıkiyle kıymetlendirmek için imkânlar ve vasıtalar eksik değildir. Şimdiye kadar bu servet kaynakları sayesinde memleketimiz Amerika ve Kanada derecesinde kalkınmadıysa, kabahat, artık tarihe karımış olan eski rejimdedir. İnkılâpçı Kemalist rejimimizde bu hususta muvaffakiyetsizlik, ancak idaresizlik, tedbirsizlik ve beceriksizlik neticesi olabilir.

Yazımıza son vermeden evvel durup dururken neden dolayı bu mevzuu ele aldığımızı izah etmeğe lüzum görürüz. Şimdiden şuna ifade edelim ki buna saik olan başlıca sebep bizim nazarımızda günün en mühim mevzuu sayılan (Randall Misyonu) meselesidir. Malûm olduğu veçhile Randall,¹⁸¹ Marşal Plânı yerine yeni bir plân ikamesi maksadiyle Amerika Cumhurreisi tarafından teşkil olunan komisyonun reisidir. Bu komisyonun başlıca prensibi, Marşal plânının istihdaf ettiği gayeyi hususî teşebbüsle temine çalışmaktan ibarettir. Randall Misyonu bu maksatla memleketimize gelmiş, uzun boylu tetkikatta bulunmuş alâkadar mahafille temaslar yapmış ve bu husustaki raporunu alâkadarlara takdim etmek üzere Amerikaya dönmüştür. Anadolu Ajansı marifetiyle neşrolunan resmî tebliğden anlaşıldığına göre bu misyon hükûmetimize bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu tavsiyelerin mahiyeti pek tabii olarak henüz tamamilen açıklanmamıştır. Hükûmetimizin bu tavsiye-

181 Clarence B. Randall (1891-1967): Başkan Eisenhower'ın dış ekonomi siyaset konusunda özel danışmanıydı. 1956 yılında Başkan'ın özel temsilcisi olarak Türkiye'yi ziyaret etmiştir. (derl. notu)

leri imkân derecesinde nazara almak azminde bulunduğu tebliğin mealinden anlaşılıyor. İşte bu münasebetledir ki inkilâp devrinde yaşadığımızı hatırlatmayı faydalı gördük. Yukarıda işaret ettiğimiz veçhile inkilâp demek asırlardan beri yerleşmiş olan bazı gelenek ve zihniyetleri bir hamle ile silkip atmak demektir. Vaktinde bu sütunlarda izah ettiğimiz veçhile Ecnebî sermayeyi teşvik kanunu neşrolunduğu zaman bu gibi gelenek ve zihniyetlerden kendimizi kurtaramadık. Birkaç sene evvel memleketimize Beynelmilel İmar Bankası tarafından gönderilen Blak Misyonu da gelmişti. Bu misyon memleketimizde aylarca tetkikat yaparak uzun ve müdellel bir raporla bazı tavsiyelerde bulunmuştu. Bu raporun uğradığı akibet henüz malûmumuz değildir. Fakat şimdiye kadar fiilî sahada hiçbir netice göze çarpmamıştır. Ümit ederiz ki Randall misyonu tarafından tanzim olunan rapor aynı âkibete uğramayıp fiilî neticelere müncer olacak ve bundan da iktisadî âlemimizin kalkınması hususunda yeni bir inkilâp hamlesi tecelli edecektir.¹⁸²

182 *Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 63, Ekim 1953, s. 633-636.

İKTİSADİ İNKILÂP HAMLELERİNDEN İLHAMLAR: SON GÜNLERDE ŞAHİT OLDUĞUMUZ İNKILÂP HAMLELERİ

*Devlet işletmeciliği tarihi zaruret
hükûminden çıkmıştır- İnkilâp hamleleri
ferdî iktisat sektöründe tecellî edecektir.
– Seyhan barajı inşaatı – Türkiyede
sermaye piyasasının tesis ve teşviki
hakkında Sınâî Kalkınma Bankası
tarafından teşkil olunan etüt grubu – İş
Bankası tarafından ecnebi bankalar
mümessillerini Türriyeye dâvetleri –
İktisadî devlet teşekküllerinin bundan
sonraki durumları.*

Bundan evvelki yazımızda memlekette iktisadî kalkınmanın inkilâp şeklinde göze çarpmağa başladığını ve bu inkilâp hamlelerinin muayyen sınıflara, zümrelere veya muhitlere münhasır olmayıp baştan aşağı bütün halk tabakalarına şâmil bulunduğunu, kalkınma hareketlerinin topyekûn milletçe yapılmakta olduğunu belirtmeğe çalıştık.

Bu yazının bazı mahafilde maksat ve gayemize aykırı bazı tepkilere meydan verdiği kulağıımıza gelen sızıltılardan anlaşılmıştır. Bu cümleden olarak yeni dış ticaret rejimimizden memnun olmayan muhitlerde deniliyor ki: «Evet memlekette iktisadî kalkınma hareketleri geliyor. Bu hareketlerden heyecanlı ifadelerle bahis olunduğu halde kalkınma hareketlerini köstekleyen hatalar ve tedbirsizliklerden hiç bahis olmuyor. Bunlar neden sükûtle geçiriliyor? Bundan hulûskârlık gayreti istismam edilmez mi?»

Buna mukabil her ileri hareketi hükûmete izafe etmeyi itiyat etmiş olan muhitlerde başka telden çalmak suretiyle şöyle deniliyor:

«Memlekette idare eden ve idare edilen unsurlar vardır. Memleketi iktisaden kalkındırmak için sabahtan akşama kadar didinen idaricileri bir kenara bırakıp muvaffakiyetleri idare edilenlere isnat etmekte elbette bir maksat ve mâna vardır.»

Bu birbirine zıt tepkilere verilebilecek cevap pek kısa ve basittir. İlmî ve objektif yazılarda satırlar arasında okumağa çalışmak, yazının açık metnine aykırı bir maksat ve mâna aramak abestir. Yazıda ileri sürdüğümüz tez sarihtir, onu tavzih suretiyle tekrar ediyoruz:

«1- Devletçilik Atatürk tarafından tarihî bir zaruret olarak ileri sürülmüş. Uzun müddet devlet işletmeciliği şeklinde merhale merhale muvaffakiyetle tatbik olunmuş, asıl maksat ve gaye olan ferdi iktisat için zemin hazırlanmıştır.

2- şimdi artık devlet işletmeciliği tarihi zaruret hükmünden çıkmış yerini asıl gaye olan ferdi iktisada bırakmış bulunmaktadır.

3- Bundan dolayıdır ki bir müddettenberi göze çarpmağa başlamış olan inkilâp hamleleri daha ziyade ferdi iktisat sektöründe tecelli etmektedir ve ileride dahi bu sektörde tecelli edecektir.»

Memnuniyetle görüyoruz ki bizim ilmî ve objektif olarak ileri sürdüğümüz görüşler son günlerde şahit olduğumuz olaylarla göze çarpacak surette teyyüt etmektedir. Ferdi iktisat sektöründe inkilâp hamleleri birbirini kovalamaktadır. Bunlardan bazılarını örnek olarak zikretmeği faydalı görüyoruz:

A- Seyhan Barajının inşaatı: Bu muazzam baraj hakkındaki iza-hat bütün gazetelerde mevcuttur. Çukurova mıntikasını su taşkınlıklarından kurtarmak Çukurova ovasının topraklarını bol bol sulandırmak ve Adana havalisini ucuz ve bol elektriğe kavuşturmak maksadiyle inşasına başlanmış olan bu baraj 100 milyon liraya mal olacak. Bu yüz milyonun karşılığı olarak 70 milyon lirası milletlerarası imar ve kalkınma bankasından 16 milyon lirası Çukurova Elektrik T.A.O. namıyla kurulmuş olan şirketin sermayesi ve 14 milyon lirası devletin iştirâki suretiyle temin edilmiştir.

Bu müessese emsali gibi iktisadî devlet teşekkülü şeklinde değil hususî anonim şirket tarafından idare olunacaktır. Bu şirket Çukurova Elektrik T.A.O. namıyla kurulmuş ve faaliyete başlamış bulunmaktadır.

Şurası memnuniyetle kayda şayandır ki, Bayındırlık Vekili ta-

rafından temel atma merasimi münasebetiyle irad olunan nutukta ifade olunduğu veçhile:

«Bu şirket bir örnek olacaktır ve bu örneği bundan sonraki Ge-
diz, Büyük Menderes, Kızılırmak ve Yeşilirmak barajlarıyla diğer
bir çok sınaî ve iktisadî teşebbüslerimizde dahi aynı suretle hareket
olunacaktır.»

Artık devlet işletmeciliğinden inkılâp suretiyle ferdi iktisat sek-
törüne geçildiğine dair bundan daha parlak misâller bulanabilir mi?

B- Son zamanlarda Türkiye Sınaî Kalkınma Bankasının teşeb-
büsü üzerine memlekette ferdi iktisat sahasında bir sermaye piya-
sasını tesis ve teşviki hakkındaki araştırmalar yapmak maksadiyle fa-
aliyete geçen Türk iktisatçıların mesaisini dahi mühim bir hamle
olarak kaydedebiliriz. Şimdiye kadar bu gibi araştırmalar ecnebî
mütehassıslar celbetmek suretiyle yapılmış birçok raporlar vücade
gelmiş ve şimdiye kadar maalesef hiçbir netice elde edilmemiştir.
Türk etüd gurubu tarafından tanzim edilmiş olan iki rapor reali-
telere, iç görüşlere dayanıyor. Hiç şüphe yokki bu raporda meyda-
na çıkarılmış olan şartlar ve unsurlar göz önünde bulundurulduğu
takdirde memlekette sermaye piyasasının tesis ve teşvikine doğru
mühim adımlar atılabilecek ve bundan sonra artık iktisadî kalkın-
ma meselesinde yalnız ecnebî sermaye bahis mevzuu olmayacaktır.
Mezkûr raporda belirtildiği veçhile bugün memlekette yatırım
arayan 7-8 yüz milyon tasarruf sermayesi teraküm etmiştir ve bu
tasarruf sermayesi her sene 70-100 milyon lira artmaktadır. Bu
yekûnlar ergeç memlekete gelecek olan ecnebî sermaye ile işbirliği
yapmak için hatırı sayılır bir nüve mahiyetinde değil mi?

C- Yine son günlerde İş Bankasının daveti üzerine birçok mü-
him ecnebî bankalar mümessillerinin memkete gelip derin tetki-
katta bulunmaları, salâhiyetli mali ve iktisadî mehafille temasa
girmeleri dahi mühim bir hamle olarak telâkki etmek yerinde olur.
Ecnebî sermayenin ve ecnebî tekniğinin iktisadî kalkınmamıza
şimdiye kadar bigâne kalmaları, bilgisizlik neticesi değil midir? Bu
hususla salâhiyet sahibi olan ecnebî mehafil mümessillerinin aya-
ğımıza kadar gelip alâka göstermelerini eski tabirle bir falî hayır
telâikki etmek elbette yerinde olur.

Yazımızı bitirmeden evvel mukadder bir suali cevapsız bırak-
mak istemiyoruz. Satırlar arasında okumayı itiyat edinmiş olan iti-
razcıların elbette şöyle bir sualine maruz kalmak tabiidir:

«Bir an için kabul edelim ki devlet işletmeciliği devresi kapanmıştır bundan sonra hep ferdî iktisat sektöründe hamlelere devam olunacaktır. Şimdiye kadar bir çeyrek asır müddet zarfında vücade getirilmiş olan devlet işletmeleri, bu kadar devlet iktisadî teşekkülleri ne olacaktır? Bu işletmelere devlet hazinesinden yüzlerce milyon sermayeler yatırılmıştır. Bu yatırımlar sayesinde iktisadî kalkınmamızın nüvesi meydana gelmiştir. Bu işletmelere memleketimizin en güzide teknik elemanları, binlerce memur ve müstahdem, on binlerce işçi bel bağlamış bulunmaktadır. Bu muazzam müesseseler bundan sonra ferdî iktisat sektöründen ayrı bir sektör olarak vazifelerine devam edebilecekler mi? Bu müesseseleri daha modern, daha verimli bir hale ifrağ etmek, sınaî müesseseler hakkında bir zaruret olan yenileme tesisatı için yeniden birkaç yüz milyon liralık yatırımlara girişmek icap eder. Buy yeni yatırımlar yine devlet hazinesi tarafında yapılabilecek mi? Bu takdirde yine eskisi gibi büyük çapta devlet işletmeciliğine devam olunacak demektir. Ferdî iktisat ile tarihî rolünü ikmal etmiş olan devlet işletmeciliğinin bir hizade yürümesi, bu iki sektörün hukuk ve menafini telif etmek mümkün müdür?

Bu mukadder suallere cevap vermek başlı başına bir mevzudur. Tek Partili devreden çok partili devreye geçildikten sonra bu mesele siyasî bir mevzu olarak ele alınmış, devlet işletmelerinin hususî teşebbüse devri derpiş olunmuş, bu hususta birçok projeler ileri sürülmüş, fakat şimdiye kadar fiilî sahada belli başlı bir neticeye varılamamıştır.

Biz burada esasa girişmeksizin, ilmî ve objektif çerçeveden ayrılmamak şartıyla, yalnız şu ciheti belirtmekle iktifa edeceğiz: kanaatimizce, iktisadî devlet teşekküllerinin rolü ve vezifesi henüz bitmemiştir. Bunlar, sinelerinde topladıkları seçme idarecileri, güzide teknik elemanları, uzun senelere dayanan tecrübeleri sayesinde memlekete daha pek çok mühim hizmetler ifa etmek durumundadırlar. Onlara, yerli ve yabancı iş adamları, teknik elemanları, yirli ve ecnebî sermayelerle iş birliği yapmak ve bu suretle daha nice nice hamlelerin siklet merkezi olmak imkânını sağlamak gerektir. Bu meseleyi diğer bir yazıda ele almağa çalışacağız.¹⁸³

183 Munis Tekinalp, "Son Günlerde Şahit Olduğumuz İnkılâp Hamleleri", *Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 64, Cilt 6, Kasım 1953, s. 697-699.

İKTİSADİ İNKILÂP HAMLELERİNDEN İLHAMLAR: YABANCI SERMAYE MESELESİ

*Ortada yabancı sermaye meselesi
yoktur – Servet kaynaklarımızı
kıymetlendirebilecek iktisadî teşebbüslere
sermaye yatırımlarını teşvik meseli vardır
– Yatırımları teşvik hakkındaki kanuna
hâkim olması lâzım gelen ruh ve zihniyet
– İnkilâp devrine uygun bu ruh ve zihniyet
hakkında iki misâl.*

Artık bu mesele, malûm tâbirle, temcit pilâvı haline gelmiştir. Ezelden beri ikide birde gazetelerin baş sütunlarına geçer, iktisatçılar, politikacılar dile gelir, sütunlar dolusu yazılar yazılır. Sıra gelir resmî makamlar dahi meseleyi ele alır, tasarılar ileri sürülür. Nihayet iki sene evvel Büyük Millet Meclisinde yabancı sermayeyi teşvik sadedinde bir kanun kabul olundu, bu kanunun tatbiki için Vekâletlerarası komisyonlar kuruldu, ehemmiyetle faaliyete geçildi.

Bu faaliyetten belli başlı neticeler çıkmayacağı vaktinde bu sütunlarda belirtilmişti. Nitekim şimdiye kadar bu sahada dikkate şayan neticeler elde edilememiştir.

Bu günlerde Randall Misyonu münasebetiyle bu mesele yeniden günün en mühim mevzuları meyanına girmiş bulunmaktadır. Gazeteler Büyük Randall Misyonu'nun tavsiyeleri dairesinde yeni bir kanun tasarısının hazırlanıp Büyük Millet Meclisine sevk olunduğunu haber veriyorlar.

Bu kanun tasarısının mahiyeti hakkında şimdiye kadar hiçbir şey sızmamıştır ve bittabi her zaman gibi emrivâki karşısında bulunmadan iş ve ilim adamlarımız düşündüklerini, bildiklerini açıklamaya fırsat bulamıyorlar. Mamafih biz bu sütunlarda öteden beri muhtelif vesilelerle açıkladığımız görüşleri tekrarlamayı vazife biliriz.

İki sene evvel yabancı sermayeyi teşvik kanunu kabul olunma-

dan evvel ve kanun kabul olunduktan sonra da bu sütunlarda belirttiğimiz veçhile, kanaatımıza göre ortada bir yabancı sermaye meselesi yoktur. Memleketimizin bitmez tükenmez servet kaynaklarını kıymetlendirebilecek iktisadî teşebbüslere sermaye yatırımlarını teşvik meselesi vardır. Bu hususta yerli ve yabancı sermaye bahis mevzuu olamaz. Bugün meriyette bulunan ve Randall misyonu'nun tavsiyeleri dairesinde tâdil olunacağı anlaşılan kanunda yalnız transfer meselesi ele alınmış bulunmaktadır. Eğer kanunda yapılacak tâdiller transfer edilecek paranın nispetine taallûk edecekse, yatırımların teşvikine doğru mühim bir adım atılmış olmayacaktır. Bu yatırım meselesinde hiçbir zaman şunu gözden kaybetmemek lâzım gelir: şimdiye kadar ister yerli, ister yabancı olsun, servet kaynaklarımızı kıymetlendirebilecek sermaye yatırımlarını köstekleyen âmiller ve sebepler transfer meselesi değildir. Mesele bundan ibaret olsaydı, memlekette mevcut yüzlerce milyon liralık tasarruf «épargne» sermayesi küflü küplerde akim bir vaziyette kalmazdı, küflü küplerden kurtulmağa muvaffak olan ve yine yüzlerce milyon liraya bâliğ olan tasarruf sermayeleri bankalara, tahvillere, arsa spekülasyonlarına doğru akıp hareketsiz ve nispeten verimsiz bir hale gelmezdi.

Bu münasebetle meselenin esasına girişmeden evvel, istitrat kabîlinden, iki sene evvel mârûf ve mümtaz bir iş adamımızla yaptığımız bir konuşmayı hatırlatmayı faydalı görürüm:

Muhatabım bir Avrupa seyahatından yeni avdet etmişti. Pek tabîî olarak Avrupada mâlî mahafil ile yaptığı temasların tesiri altında idi. Benim o sırada yabancı sermaye hakkında bu sütunda yazdığım bir makaleye işaret ederek dedi ki:

- Affınıza dayanarak söylemeğe mecburum; siz de resmî makamlar ve diğer iktisatçı arkadaşlarınızla beraber hayallere kapılıyorsunuz, realiteleri gözden uzak bulunduruyorsunuz. Yeni çıkan kanunun ifadesiyle yabancı sermayedarlara diyoruz ki:

- Buyurunuz, memleketimize paranızı getiriniz. Servet kaynaklarımız emrinize âmadedir. Kazanacağınız paraları şu veya bu nispet dairesinde transfer etmenize müsaade edeceğiz.

Ecnebî sermayedarların bu hususta neler düşündüğünü bilmezseniz ben size söyleyeyim. Ecnebî sermayedar şöyle düşünür:

«- Sermayemi uzun seneler için şu veya bu teşebbüse yatıracağım. Türlü rizikolara katlanmak suretiyle kazanacağım paralar Merkez Bankasında bir «bloke» hesaba yatacak. Bu paranın bir kısmını transfer etmek için Kambiyo Murakabe İdaresine dilekçe ile müracat edeceğim. Kambiyo Murakabe İdaresi meseleyi inceledikten sonra, münasip görürse müsaadeyi verecek. Bu müsaade vesikasıyla Merkez Bankası döviz vermek için karşılık mevcut olup olmadığını inceleyecek, karşılık mevcut değilse müsait zamanı beklemek lâzım geldiğini bildirecek. Böyle kırtası muamelelere, gayri müsait ihtimallere katlanmaktan ise, paramı memlekette, gözümün altında yüzde iki üç kârla işletmek daha akıllıca bir iş değil mi?»

O zaman pek tabii olarak kıymetli muhatabıma esas itibariyle yerden göğe kadar hak vermekle beraber, şunları ilâve ettim:

«- Bu kanunun maksadı, eski kapitülâsyon devrinden yabancı sermayeye karşı artta kalan tevehhuş ve tevehhüm zihniyetinden artık eser kalmadığını ve bundan sonra Türk iktisat âleminde yabancı sermayeye kapıların ardına kadar açık bulundurulacağını dosta düşmana, eski tâbirle yârü ağyara ilân etmekten ibarettir. Yatırımları teşvik, bundan sonra ayrı bir kanun mevzuu olacaktır. Ümit ederim ki bu da pek yakında ele alınacak ve bunda yerli-yabancı sermaye farkı gözetilmeyecektir.»

Bunun üzerine sayın muhatabım derin bir ah çekerek: Dostum, dedi –yerli sermaye diyorsun. Memlekette, iktisadî teşebbüslerde kullanılabilecek yerli tasarruf sermayesi mevcut sayılabilir mi?

Bu hususta sayın muhatabıma hak vermedim.

Aradan seneler geçti, iktisadî hayatımızda dikkate şayan gelişmeler baş gösterdi.

Bundan evvelki yazımızda belirttiğimiz veçhile, bankalarda bir milyar liraya yakın tasarruf sermayesi toplandı ve Kalkınma Bankası tarafından teşkil olunan mütehassıslardan mürekkep etüt grubu tarafından neşrolunan rapordan da anlaşıldığı veçhile her sene bu tasarruf stokuna yüz milyon liraya yakın bir meblâğ inzıam etmektedir. Hiç şüphe yoktur ki kıymetli muhatabım bu gelişmenin farkındadır yatırımların teşviki hususunda yerli yabancı diye bir fark gözetmeye mahal kalmadığını kabul etmekte tereddüt göstermeyecektir.

Bir an evvel neşrini arzu ve ümit ettiğimiz yatırımları teşvik kanununun mahiyeti hakkında uzun boylu tetkiklere girişecek değiliz, bu mesele ayrı bir etüd mevzuu olabilir onu da diğer bir yazıda ele almak mümkündür. Burada bu mühim meseleyi halletmek için takip edilecek usul hakkında bir iki söz söylemekle iktifa edeceğiz. O da şudur: «Bu gün meriyette olan yabancı sermayeyi teşvik kanununa hakim olan ürkek, mütereddit zihniyetten cezri surette sıyrılıp bu devrin mümeyyiz vasfı olan inkilâp zihniyetine dört elle sarılmak.» Bilmem bundan evvelki yazılarımızda belirttiğimiz görüşleri tekrara lüzum var mı? Bu memleket kültürel, siyasî, idarî ve içtimâî geriliklerden ancak Kemalist devrine mahsus olan inkilâp hamleleriyle kurtulabilmiştir. Bu inkilâp hamleleri sayesinde eski zamanda dillere destan olan ezeli hasta adam sapasağlam dipdiri gürbüz bir varlık haline gelmiştir. Tabiidir ki iktisadî sahada da aynı usulle aynı hamleleri yapmazsak ileri hareket gayretlerimizde kolaylıkla muvaffak olamayız. Garp dünyasına nispetle asırlarca müddet geri kaldığımızı gözönünde bulundurursak asırlık gerilikleri yarım tedbirlerle (Palliatif) dedikleri teskin edici ilâçlarla ürkek ve mütereddit hareketlerle kaybettiğimiz zamanı telâfi etmek mümkün değildir.

Bu inkilâp zihniyeti ile neyi kastettiğimizi belirtmek için kısaca bir iki misâl zikretmekle iktifa edeceğiz:

1- BİTMEZ TÜKENMEZ SERVET KAYNAKLARIMIZI BİR AN EVVEL KIYMETLENDİRMEĞE HİZMET EDEBİLECEK YERLİ VE YABANCI YATIRIMLARI MUAYYEN ŞARTLAR VE MUAYYEN HÜKÜMLER DAİRESİNDE GELİR VERGİSİNDEN MUAF TUTMAK,

Böyle bir muafiyet yatırımlara bizim kadar şiddetle muhtaç olmayan Avrupa memleketlerinde pek mevcut değildir. Ancak; son günlerde Fransada bahismevzuu olmaya başlamıştır. Laniel kabinesi yeni bütçe tasarısında yatırımların gelir vergisinden muafiyetini ileri sürmüştür ve bu muafiyete de «Detaxation» adını takmıştır. Bu muafiyetin parlâmentoda kabul olunacağı pek muhtemel görünmektedir. O zaman bizim için mükemmel bir emsal teşkil edecektir. Fransa gibi nesillerden beri en zengin memleketler meyanında bulunan bir memleket böyle bir tedbire baş vurursa bizim gibi ancak inkilâp hamleleriyle kalkınabilecek olan bir memleket böyle cezri bir tedbire baş vurmakta tereddüt edebilir mi?

2- YATIRIM MAKSADİYLE TÜRKİYEYE GETİRİLECEK YABANCI PARALAR MUAYYEN AHKÂM VE ŞERAİT DAİRESİNDE TÜRK PARASINI KORUMA KANUNUNUN AHKÂMI MAHSUSESİNE TABİ DEĞİLDİR. BU CÜMLEDEN OLARAK YATIRIM MAKSADİYLE GETİRİLEN ECNEBÎ PARALARIN KARŞILIĞI KISMEN VEYA TAMAMEN YİNE MUAYYEN AHKÂM VE ŞERAİT DAİRESİNDE TRANSFER EDİLEBİLİR.

Unutmayalım ki Türk Parasını Koruma hakkındaki 12 ve 13 üncü kararnamelerde buna benzer bir hüküm esasen mevcuttur. Bu hükme nazaran ticarî bir maksatla yani Türkiyeden mal almak kastiyle getirilen yabancı paralarla ihraç edilen malların karşılığı Türkiye getirilmez.

Memleketin servet kaynaklarını kıymetlendirmek için türlü türlü uzun vadeli rizikolara katlanmak suretiyle kullanılan paralar için aynı mealde bir hüküm konulması eski tabirle (Evlabiltarik) cevaz verilemez mi?

Artık tekrara lüzum yoktur: Yukarda işaret ettiğimiz iki noktaya ancak misal olarak dokunmuş bulunuyoruz. Maksudımız inkilâp zihniyetiyle ve inkilâp metodlariyle hareket olunması lüzumuna işaret etmekten ibarettir. Bu usullere ve metodlara baş vurmak kanaatine varırsak elbette yatırımları teşvik için bunun gibi daha bir çok tedbirleri ileri sürmek mümkündür. Yeter ki mesele alâkadar makamların dört duvarı içinde mahsur kalmasın, memlekette bu hususta yetkili sayılan iş ve ilim adamları seferber edilsin o zaman gerek yerli ve gerek yabancı sermayedarlara ve teşebbüs erbabına emniyet, gayret ve cesaret telkin edecek dört başı mamur bir proje vücade getirmek pekâlâ mümkündür. O zaman henüz mahiyetini bilmediğimiz Randall misyonunun tavsiyeleri belki zaid ve lüzumsuz addolunabilecektir.¹⁸⁴

DEVLET İŞLETMELERİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ VE MISTER RANDALL'IN AVAMIRI AŞERESİ

*Devlet elinde bulunan ve bir zaruret
neticesinde işletmeye devam ettiğimiz
endüstriyi serbest teşebbüse devretmek,
programımızda yer almıştır.*

ADNAN MENDERES

U.S. News and World Report

4 Aralık 1953

*Devlet teşekkülleri tarafından piyasası
tutulmuş bir emtianın imâli için ecnebi
sermayenin Türkiyede bir fabrika
kurmayacağı âşikârdır. Aynı vaziyete
dûçar olacak bir fabrikayı Amerikada bile
kurmayız, neden Türkiyede kuralım?*

Clarence B. Randall

(Atlantik Mecmuası)

*Özelleştirmek, devlet müesseselerini
hususî teşebbüse devretmek demek
değildir. Devlete ait mâmelekin bir kat
daha kıymetlendirmeğe hizmet eden
bünyevî bir istihâleden ibarettir - Bu
istihâleye başvurmak zarureti vardır,
çünkü yalnız Sümerbank ve Etibank
guruplarının yeni sermayeye ihtiyacı en
az altı yüz milyon liraya baliğ oluyor -
Devlet endüstrisinin hususî teşebbüse
devrine programında yer vermiş olan
bu günkü iktidar, bu yeni sermayeyi
devlet hazinesinden veremez - Yeni*

**sermayeyi iktisadî devlet teşekküllerinin
sermayelerini arttırmak ve yeni hisse
senetlerini yerli ve ecnebi sermaye
erbabına ve iş adamlarına arz etmek
suretiyle sağlamak mümkündür – Mister
Randall'ın temel tavsiyeleri ve esas
mütalâaları – Özelleştirilmesi takarrüz
edecek olan devlet işletmelerine ait
mâmelekin kıymetlerini dünya çapında
mâruf ihtisas teşekküllerine takdir
ettirmek yerinde olur – Özelleştirme
teşebbüslerine mensucat işletmeleri ile
başlamak gerektir.**

Son zamanlarda memleketimize gelip uzun boylu tetkikler yapmış en salâhiyetli makamlarla temaslarda bulunmuş olan Randall Misyonu meselesi malûm... Bu tetkikler ve temaslar neticesinde hükûmetimize yapılan tavsiyeler üzerine Büyük Millet Meclisine ecnebi sermayeyi memleketimizde yatırımlar yapmağa teşvik gayesine mâtuf bir kanun tasarısı sunulmuş, Randall Misyonu tarafından dahi Amerika Hükûmetine bir rapor takdim olunmuştur. Şimdilik ne Hükûmete yapılan tavsiyeler ve ne de Amerikan memûm makamlarına verilen raporlar hakkında sarîh malûmat mevcut değildir. Ancak, Amerikan gazetelerinde gözümüze ilîşen neşriyattan mülhem olarak bu mesele ile ilgili noktalar hakkında bir fikir peyda etmek ve bazı mütalâalar yürütmek mümkündür.

Bu yazımızın mevzuu olan devlet işletmelerinin özelleştirilmesi meselesi bu neşriyat sayesinde aydınlatılmış olan noktalar cümlesindedir. Bu yazının başında karşı karşıya nakledilmiş cümlelerden birisi Randall Misyununun reisi Mister Randall'a ve diğeri Başvekilimiz Sayın Adnan Menderes'e aittir. Mister Randall *Atlantik*¹⁸⁵ Mecmuasında neşrettiği bir makalede Türkiye'ye ecnebi sermaye celbi meselesinde gözönünde bulundurulması lâzım gelen temel

185 Clarence B. Randall, "Can we invest in Turkey", *The Atlantic*, Sayı 192, Kasım 1953, s.48-50. Clarence Randall 1954-1961 yılları arasında Başkan Eisonhower'in dış ticaret politikası konusunda özel müşaviri ve asistanı idi. (derl. notu)

şartları sıralamış, «avamiri aşere» kabilinden olarak ileri sürülen on temel şartından birisi yukarıdaki cümlede hulâsa edilmiştir. Randall'ın kanaatine göre devlet sektörü ile hususî teşebbüs sektörünün aynı sahada muvazi olarak yürümesi mümkün değildir. Buna Türkiye'de imkân görülemeyeceği gibi Amerikada dahi imkân görülemez. Devlet kuvvetine, otoritesine, devletin müzaheretine dayanan faaliyet sahalarında hususî teşebbüs rekabet edemez. Bu itibarla Türk sanayiinde devlet işletmeciliği hüküm sürmeğe devam ettiği müddetçe hususî teşebbüs aynı sahada emniyetle uzun vâdeli yatırım yapmağa cesaret edemez. Sayın Başvekilimizin yukarıdaki beyanatı bu mütalâaya yerinde bir karşılık teşkil etmektedir. Adnan Menderes tarafından haklı olarak ifade olunduğu veçhile, devlet işletmeciliği Türkiye'de ancak zaruret neticesi ve geçici olarak hüküm sürmektedir. Bunlar ergeç hususî teşebbüse intikal edecek, o zaman ecnebi sermayesi için vehim ve endişeyi mucip hiçbir vaziyet kalmayacaktır.

Maamafih pek yerinde olan bu karşılıklı meselenin kökünden halledilmiş bulunduğu elbette iddia olunamaz. Ecnebi sermaye sahipleriyle iş adamları şöyle düşünebilirler: pekâlâ, mademki devlet elinde olan endüstri ergeç hususî teşebbüse intikal edecektir, acele etmeyelim. Bu devir ve intikalin emrivaki hâline gelmesini bekleyelim. O zaman serbest olarak kemâli emniyetle milyonlarımızı Türkiye'ye getirir, iş görmeğe başlarız.

İşte bu satırları yazmaktan maksadımız, ilk nazarda vârit gibi görünen bu gibi mülâhazaların yerinde olmadığını, devlet endüstrisinin kendiliğinden ortadan kalkması mümkün görülmediğini ve ancak yerli ve ecnebi sermaye ile işbirliği yapmak suretiyle, yâni özelleştirme usulü ile intikalin kuvveden fiile çıkabileceğini belirtmekten ibarettir. Filvaki sayın Başvekilimizin beyanatında ve bu beyanatın mesnedi olan Parti programında özelleştirme değil, devlet endüstrisinin sadece hususî teşebbüse devri bahis mevzuudur. Fakat Mecellenin külli kaidesi malûmdur: hüküm, elfaz ve mebaniye göre değil, makasit ve maaniye göredir. Bu itibarla kanaatıma göre gerek zikri geçen beyanatta ve gerek işaret edilen Parti programlarında kullanılan devir tâbirinden maksat, hukukî ve daha doğrusu lûgavî mânada devir ve temlik değil, iktisadî mânada bünyevî bir istihâleden başka bir şey değildir. Yâni, daha

açık ifadeile, devlet hazinesinden yüzlerce milyon lira sarf etmek suretiyle vücade getirilen muazzam müesseselerin Ahmed'e veya Mehmed'e, Piyer'e veya Pol'e şu veya bu şerait dairesinde devredilmesi hiçbir zaman hatır ve havale gelmedi ve gelemez. Olsa olsa maksat ve gaye; iktisadî devlet teşekküllerinin bürokrasi engellerinden, amme hukukuna mahsus kuyut ve şeraitinden kurtarılarak hususî hukuk ahkâmı dairesinde serbest veya rasyonel şekilde idaresini sağlamaktan ibarettir. Serlevhada kullandığımız özelleştirme tâbirinin mâna ve mefhumu da budur. Umumî bakımdan bu izahatı verdikten sonra meselenin esasına girebiliriz.

İktisadî devlet teşekküllerinin ve Başvekilimizin tâbirinde, devletin elinde bulunan endüstrinin faaliyet tarzını ve bu faaliyetin neticelerini takip edenler pekâlâ bilirler ki bu müesseseler bürokrasi sisteminin icabı olan bütün engellere rağmen şimdiye kadar nisbî muvaffakiyetlerle çalışmış ve belki bundan sonra da yine nisbî muvaffakiyetlerle iş görmeğe devam edebilirler. Fakat şurası muhakkak ki; memleketimiz gibi sosyalist rejimini kabul etmemiş olan memleketlerde asıl olan serbest sektör inkişaf ettikten sonra, sosyalist sistemin bir ifadesi olan devlet işler sahasında hikmeti vücudü olamaz. Sayın Başvekilimiz tarafından belirtilen tarihî zaruret ortadan kalktıktan sonra bu endüstrinin yerini hususî teşebbüse terk etmesi tabiidir.

Ancak bu hususta üzerinde dikkatle durulması lâzım gelen yegâne nokta, tarihî vazifesini ikmâl etmiş olan devlet endüstrisinin hususî teşebbüse geçmesi ve daha doğrusu en uygun surette özelleştirilmesi şeklini tayin etmekten ibarettir. Şurası inkâr olunamaz ki; sınaî müesseseler, daimî surette gelişen, zamanla değişen canlı mahlûklar gibidir. Bütün canlı mahlûklar gibi onlar da uzun müddet aynı seviyede kalamazlar. Eskiyen, modaları geçen makineler, âlât ve edevat zaman zaman yenilenmeğe muhtaç olduğu gibi mevcut tesisat da zamanın icaplarına ve gelişmelerine göre tevsiye ihtiyacı gösterir. Nitekim on on beş seneden beri faaliyette bulunan ekser devlet sınaî müesseseleri şimdiden «tecdit ve tevsi» zaruretleriyle karşı karşıya bulunmaktadır. «Tecdit ve tevsi» elbette muazzam sermayelere ihtiyacı gösterir. Başvekilimize bağlı Yüksek Murakabe Heyetinin resmî raporlarından anlaşıldığı veçhile yalnız Sümerbank ve Etibank guruplarının yeni sermaye ihtiyacı en az

beş altı yüz milyon liraya bâliğ oluyor. Bu sermaye yatırılmazsa bu müesseseler ne yerli hususî sektör sanayii ve ne de ecnebi ithâl mallarının rekabetiyle bol ölçüşemez, devletin himayesine sığınmadan yaşayamazlar. Bu muazzam sermayeler nereden temin olunacak, artık hikmeti vücutları kalmayan ve ancak zaruret neticesinde işletilen müesseselere devlet hazinesinden yeniden yüzlerce milyon liralık tahsisat verilmesi bahis mevzuu olabilir mi?

Bu hususta şu ciheti de göz önünde bulundurmak gerektir: malûm olduğu veçhile şimdiye kadar pek mahdud sermaye ile kurulan iktisadî devlet teşekküllerinin muhtaç oldukları tedavül sermayesi Merkez Bankası tarafından ihraç olunan ve Hükûmetin kefaletini haiz olan ve bedelleri yüzlerce milyon liraya bâliğ olan bonolarla temin olunuyordu. 1954 senesi bütçesinin takdimi münasebetiyle sayın Maliye Vekili tarafından Büyük Millet Meclisi Bütçe Komisyonuna yapılan uzun beyanattan anlaşıldığına göre, bundan sonra artık mülhak bütçeli idarelerle iktisadî devlet teşekküllerinin, Hazine kefaletini haiz bonolar ihracı suretiyle finansman usulüne son verilmiştir.

Senelerden beri câri olan bu finansman usulü ortadan kalkınca, kifayetsiz sermaye ile çalışmak mecburiyetinde bulunan iktisadî devlet teşekkülleri, şiddetle muhtaç oldukları tedavül sermayelerini nereden temin edebileceklerdir? Bu teşekküller sermayelerini arttıramazlarsa faaliyetlerinde pek büyük mâlî zorluklar içinde boalamak zaruretinde kalacaklardır.

Yukarıdaki mülâhazalar göz önünde bulundurulursa şu neticeye varmamak mümkün değildir: artık bundan sonra iktisadî devlet teşekkülleri yenileme, tevsi vesaire için muhtaç oldukları yeni sermayeyi yerli ve ecnebi hususî sermaye yatırımları ile sağlamak mecburiyetindedirler. Yapılacak iş basittir. Esasen anonim şirket şeklinde iş gören iktisadî devlet teşekküllerinin sermayesi arttırılır. Hisse senetlerinin ekseriyeti hususî teşebbüsün eline geçer ve binnetice devlet endüstrisi, devletin müktesep hukuk ve menafi tamamiyle mahfuz kalmak şartıyla özelleştirme ameliyesi bünyevî bir şekilde tekemmül eder, siyasi tartışmalarda şimdiye kadar sık sık tekrar edilmiş olan devir ve temlik muameleleri hiçbir suretle bahis mevzuu olamaz.

Artık özelleşmenin faydalarından ve muhassehatından bahset-

meğe bilmem lüzum var mı? Netice meydandadır. Özelleştirme neticesinde millet hazinesinin parasıyla vücade gelen bu müesseseler bürokrasi kuyut ve şeraitinden, kırtasiyecilik engellerinden kurtulmuş olacak, yeni ve kâfi sermayeye kavuşarak müesseselerin idaresi serbest çalışmak durumunda olan ehliyetli adamların eline geçecek ve binnetice serbest sektörde çalışan rakip müesseselerin mâmûlleriyle, ecnebi memleketlerden gelen ithâl mallariyle boy ölçüşebilecek, bu günkü vaziyette elde edilen kârlardan kat kat fazla kazançlar sağlamak vaziyetinde bulunacaklardır.

Sırası gelmişken, istitrat kabilinden Mister Randall'ın hayretini mucip olan bir durumu açıklamayı faydalı görürüm:

Mister Randall haklı olarak iddia ediyor ki; «devlet teşekkülleri tarafından piyasası tutulmuş bir emtianın imâli için Türkiyede hususî teşebbüs tarafından fabrika kurulamaz.» Nazariye itibariyle bu söz doğrudur. Devletten bol bol himaye gören müessese ile himayeden mahrum müessesenin boy ölçüşebilmesi nasıl tasavvur olunabilir? Fakat bizde bazı sahalarda vaziyet büsbütün başkadır. Devlet endüstrisiyle aynı sahada iş gören hususî ve serbest müesseseler, devlet müesseselerinden kat kata fazla kâr temin ediyorlar. Bunun en parlak misâli mensucat endüstrisidir.

Sümerbank'ın memleketin muhtelif mıntakalarında çalışan muazzam pamuklu ve yünlü müesseseleri vardır. Başlıcaları şunlardır:

- 1- 14 milyon lira sermaye ile kurulan Nazilli Basma Fabrikası,
- 2- 4 milyon lira sermaye ile kurulan Bakırköy Pamuklu Mensucat Fabrikası,
- 3- 14,5 milyon lira sermaye ile kurulan Kayseri ve Adana pamuklu sanayii,
- 4- 7,5 milyon lira sermaye ile kurulan Ereğli pamuklu sanayii,
- 5- 9 milyon lira sermaye ile kurulan Malatya pamuklu sanayii,
- 6- 13,5 milyon lira sermaye ile kurulan Defterdar, Bünyan ve Isparta yünlü sanayii,
- 7- 19 milyon lira sermaye ile kurulan Mersin ve Hereke yünlü sanayii.

Bu müesseselere topyekûn yalnız 80 milyon kûsûr lira yatırıl-

diği halde, muhtelif kaynaklardan temin ettikleri ödünç paralarla kat kat fazla hacımda istihsâl yapıyorlar. Fakat elde edilen netice, hususî teşebbüs tarafından işletilen mümasil müesseselerin elde ettikleri kazançlarla kıyas kabul etmeyecek derecede mahduttur. Bu garip vaziyetin mucip sebeplerini izaha kalkışırsak, saadetimizden uzaklaşmak mecburiyetinde kalırız. Yalnız şurasını tekrarla iktifa edeceğiz: ezcümle şu mensucat müesseselerini yerli ve ecnebi sermayeye katmak, yerli ve ecnebi iş adamlarının işbirliğinden istifade ettirmek, kırtasiyecilik engellerinden kurtarmak suretiyle özelleştirirsek, bu müesseselere 80 milyon liradan fazla sermaye yatırmış olan devletin hukuk ve menfaatine ve aynı zamanda bu sahada sanayiimizin kalkınmasına âzamî derecede hizmet etmiş oluruz.

Mensucat sanayiinde devlet endüstrisinin kazanç bakımından hususî endüstriye nispetle kıyas kabul etmeyecek derecede geride kaldığını ispat etmek için rakamları, resmî vesikaları sıralamak mümkündür. Fakat her nedense bunlar şimdilik mahrem tutulduğundan, neşir yolu ile bunlardan bahsetmek doğru olmaz. Maa-fih herkesin malûmu olan hakikatleri resmî bir vesika ile ispat etmek zarureti varsa, sayın Maliye Vekilinin aşağıdaki beyanatını göz önünde bulundurmak kâfidir. Müşarünileyh 1954 senesi bütçe tasarısı gerekçesinde memleket mensucat sanayiinin fevkalâde inkişafını ve son üç sene zarfında memlekette mensucat istihsâlinin yüzde yüz elli ve istihlâkin yüzde üç yüz derecesinde arttığını rakamlarla belirttikten sonra cümleyi ilâve etmiştir:

«Pamuklu ve yünlü mensucatta yine üzerinde durulacak noktalardan biri, yeni tesislerin yüzde 70 ine yakın bir kısmı tamamen hususî teşebbüslerin müstakil veya iştirâk sermayeleriyle meydana gelmiş olmasıdır.»

Hakikatin tam ifadesi olan bu cümleyi okuduktan sonra bu gibi istifhamlar ve suallerle karşılaşmış olmaz mıyız?

1- Mademki mensucat sanayii sektörde bu derece inkişaf etmiş bulunmaktadır, mademki istihlâk artışı istihsal artışından iki misli derecesindedir, ağır yürüyen, kifayetsiz sermaye ile işleyen devlet endüstrisinin ne rolü kalmıştır? Tarihî zaruret ortadan kalktıktan, aynı sahada hususî sektörde kat kat daha verimli neticeler elde edildiği tahakkuk ettikten sonra, mensucat sahasındaki devlet endüstrisinin özelleştirilmesine ne mâni vardır? Bu sahada hare-

kete geçmek için ne bekliyoruz? Bu derece verimli işlerde hususî teşebbüsün işbirliği yapmak için can atmağa hazır bulunduğundan şüphe ve tereddüde mahâl var mı?

Bu istifhamlara karşı makus istikamete de mukadder bir sual- le karşı karşıya gelmiş bulunuyoruz: yerli ve ecnebi iş ve sermaye adamları sınaî teşebbüsler için yatırım yapmak isterlerse, iktisadî devlet teşekküllerine ne ihtiyaçları vardır? Büsbütün yeni şirket- ler kurmayı, en son model makineleriyle işe başlamayı daha uygun bulmazlar mı? Yoksa devlete ait olan mâmeleki yok pahasına almak ihtimâli var mı?

Pek yerinde olan bu mukadder suâlin cevabını yine Mister Randall'ın yukarıda işaret ettiğimiz avamiri aşeresinden bulabiliriz.

Mister Randall avamiri aşeresinin bazı maddelerini aynen nak- ledelim:

a- Tasarruf paralarının toplu bir hâlde sınaî istihşâl için lüzum- lu fabrika ve teçhizata yatırma an'anesi Türkiyede yerleşmiş de- ğildir.

b- Yüzlerce, binlerce vatandaşın sahip oldukları servetin idare ve tedvirinin yabancı ellere bırakılması, Türk için yabancı bir mef- humdur.

c- Ecnebi bir memlekette sermaye yatırmak tasavvurunda bu- lunan bir Amerikan şirketinin idarecileri rizikoyu paylaşmak ve mahalli imkânlardan istifade düşüncesiyle yerli sermaye ile işbirliği yapma arzusu herkesçe kabul edilen bir hakikattir.

Yukarda naklettiğimiz fıkralarda Mister Randall, memleketimi- zin pek derin bir yarasına parmak basmış oluyor. Yine Mister Ran- dall tarafından aynı makalede uzun uzadıya izah olunduğu veçhile, gerek Avrupada ve gerek Amerikada sınaî teşekküllerin belkemiği, arttırdıkları paraları işlerinde kullanmayıp sınaî teşekküllere yatı- ran ve «hissedar» diye anılan tasarruf (épargne) erbabıdır. Bu ta- sarruf erbabının milyarlarıyla muazzam sanayi müesseseleri vücu- de geliyor ve bu sayede her yerde millî sanayi, millî iktisat günden güne inkişaf ediyor. Halbuki bizde milyonlarca vatandaşın elinde bulunan ve yüzlerce milyon liraya balığ olan tasarruf paraları hiç bir zaman sınaî ve iktisadî teşebbüslere yatırılmıyor. Türk halkı bilmediği, tanımadığı idarecilere emniyet etmez ve bunlar tarafın-

dan idare olunan müesseselerin eshamına para yatırmaz ve bundan dolayı başka memleketlerde sanayiî ve iktisadî teşebbüslerin belkemiği olan halkın tasarruf paraları yapıcı ve kalkındırıcı bir rol oynamak durumunda değildirler. Bu itibarladır ki yerli sermayeye dayanarak yeni sınaî şirketlerin kurulacağını ümit etmek abestir. Unutmamalıdır ki yeni sınaî bir müessese kurmadan önce binlerce, on binlerce liralık masraflara katlanarak iktisadî ve teknik etütler, plânlar ve projeler hazırlamak icap eder. Şirketi kurmak için icap eden sermayenin halkın tasarruf parasından sağlanamayacağını önceden malûm olunca etütler, plânlar, projeler ve hazırlıklar için on binlerce liralık masraflar göze alınabilir mi?

Yerli sermaye ve daha doğrusu yerli tasarruf parası için vârit olan bu mülâhazalar ecnebi sermaye için yerinde sayılamaz. Başka memleketlerde tasarruf erbabı sınaî müesseselere ait eshamı Bor-sadan alır ve bu eshama milyarlarca para yatırır, şirketlerin kimin tarafından idare olunduğunu bilmez, yalnız bahis mevzuu olan şirketin evvelki seneler tevzi ettiği kâr hisselerini tahkik eder ve ona göre kararını verir. İsteddiği zaman bu eshamı beş on kuruş kâr veya zararla elden çıkarır. Fakat Randall'ın kanaatına göre ecnebi sermaye için başka bir mülâhaza vârit olur. Amerikan sermayedarlar da rizikoyu paylaşmak, mahallî imkânlardan istifade etmek, yerli sermaye ile işbirliği yapmak arzusundadırlar.

İşte Mister Randall'ın mütalâalarını ve isabetli görüşlerini göz önünde bulundurursak pekâlâ anlarız ki, iktisadî devlet teşekküllerinin özelleştirilmesi hem yerli sermayeyi harekete getirmek, hem yerli sermaye ile ecnebi sermayenin işbirliğini sağlamak için âmiyane tâbiriyle, biçilmiş kaftandır.

Hiç şüphe yok ki senelerden beri memlekette canlı ve nispeten muvaffakiyetli bir faaliyet göstermiş olan iktisadî devlet teşekküllerinin işbirliğini sağladıktan sonra, halka emniyet telkin edecek bir şekilde arz olunursa, gerek halkımız ve gerek yabancı tasarruf erbabı nezdinde elbette rağbet görür ve yine âmiyane tâbiriyle dört başı mâmur mâli ve iktisadî ameliyelere mevzu olabilirler. Türk halkında sınaî istihsâline dair olan müesseselere para yatırmak an'anesi mevcut olmadığı ve servetinin idare ve tedvirini yabancı ellere bırakmak istemediği yolundaki sözlerini mutlak mânada telâkki etmek doğru değildir.

Mister Randall'ın zikri geçen makalede pek yerinde olarak kullandığı bir atalar sözümüz vardır: «çorbada yanan yoğurdu üfleyerek yer.”

Pek uzak olmayan bir mâzide Türk halkı, emniyet esaslarıyla telifi mümkün olmayan hadiselerle karşılaşmıştır. Onun için parasını yeni teşebbüslere yatırmak hususunda basiretle hareket etmek mecburiyetindedir. Fakat senelerden beri ayakta duran ve müstakil, idaresi sağlam esaslara, yabancı sermaye ve iş adamlarının iş birliğine dayanacak olan özelleştirilmiş iktisadî devlet teşekküllerinin yeni aksiyonlarına para yatırmaması için hiçbir sebep tasavvur olunamaz.

Şimdiye kadar iktisadî devlet teşekküllerinin özelleştirilmesi meselesini yalnız fikir ve nazariye zaviyesinden inceledik. Fakat unutmayalım ki meselenin bir de tatbikat cephesi vardır. Bu hususta hatıra gelebilecek olan şüphe ve tereddütleri, tenkit ve itirazları sıralamak zor bir iş değildir. İtirazları şöyle hulâsa etmek mümkündür:

1- İktisadî devlet teşekküllerinin hususî teşebbüse devri veya özelleştirilmesi kolay bir iş değildir. Buna imkân bulunsaydı, dört seneden beri hükümet programının icaplarına uyarak hiç olmazsa bir kısmını kuvveden fiile çıkarırdı. Halbuki şimdiye kadar üç buçuk sene geçtiği hâlde 39 iktisadî devlet teşekkülünün bir tanesi bile hususî teşebbüse devrolunmamış ve daha doğrusu özelleştirelememiştir.

2- Devlet işletmelerinin hususî teşebbüse devri veya özelleştirilmesinde karşılaşılan en büyük zorluk, yatırımları onlarca milyon liraya bâliğ olan işletmeler için bu günkü hakikî kıymeti tayin etmekten ibarettir. Mâmelekin sahibi olan devlet elbette âzamî bedeli bu işletmeler alâka gösterecek olan hususî teşebbüs elbette asgarî bedeli tayin etmek ister. Zimamdarlar mesuliyetten çekindikleri için kıymetin takdiri hususundaki fedakârlığa yanaşmazlar, hususî teşebbüs ise pek tabii olarak eskimiş, modası geçmiş tesisatın hakiki kıymetini takdir etmek durumunda olmadığı için rizikoya girmekten ise elbette istinkâfı tercih eder. Bu fâsit dairenin içinden çıkmak nasıl mümkün olur?

Hiç şüphe yok ki yukarıdaki satırlarda belirtilen zorlukların

inkârı mümkün değildir. Muhakkak ki bu günkü zımmamdarlarımızın bu hususta, yâni İktidar Partisinin programında yer bulmuş olan prensibin hiç olmazsa kısmen olsun tatbiki müyesser olmasında en büyük âmil ve müessir, yukarıdaki satırlarda belirtilen zorluklardan ibarettir. Bu husustaki vaziyetimizi bilgili ve tarafsız görüşlerle incelemiş bulunan Mister Randall'ın dikkat nazarından bu zorluklar kaçmamış ve bittabî tavsiyeleri ve raporları ona göre tanzim edilmiştir. Bu tavsiyeler ve raporlar şimdiye kadar neşrolunmamış bulunduğundan, mahiyetleri henüz malûmumuz değildir. Fakat yukarıda zikri geçen Atlantik Mecmuası'ndaki makalesinin avamiri aşeresinde buna dair ip uçları bulmak mümkündür.

Mister Randell mezkûr makalede şöyle diyor:

a- Muayyen bir sınaî projenin bütün safhalarını etüt ederek sermayesini haricî memleketlere göndermeğe müheyya guruplara neticeyi bir rapor hâlinde verecek ve Amerikada bulunan sınaî etüt mühendislerine tekabül eden meslekî bir gurup Türkiyede mevcut değildir.

b- Amerikada telefon kadar lüzumlu ve Türkiyede mevcut bulunmayan meslekî diğer bir grup, yeminli hesap mütehassısları şirketleridir.

Evet; Mister Randall bizi bu hususta adeta felce mahkûm, hastalığı büyük bir mütehassıs doktor hazakatiyle, bilgili ve tecrübeli bir iş adamının sağ duyusu ile teşhis etmiş ve parmağını tam yarının üstüne basmış bulunmaktadır.

Evveli emirde şunu belirtelim ki; sınaî etüt projelerini hazırlayan teknik müesseseler ve teşekküller ve Mister Randall'ın tâbirince telefon kadar lüzumlu olan yeminli hesap mütehassısları şirketleri yalnız Amerikaya mahsus değildir. Bunlar sanayi sahasında en yüksek mertebelere yükselmiş olan İngiltere, Fransa, Kanada, Belçika, İsviçre, İtalya gibi memleketlerde dahi sınaî etüt ve yeminli hesap mütehassısları kurulları sınaî terakki hamlelerinin siklet merkezi mahiyetindedir. Hatta denilebilir ki; bu memleketlerde pek çok emsali bulunan bu kurullar olmasaydı, bugün oralarda şahit olduğumuz terakki hamlelerinin çoğuna pek imkân bulunamayacaktı. Bu memleketlerde her hangi bir sınaî teşebbüse yatırım yapmak isteyen sermaye ve iş sahiplerinin veya sermaye ve

iş sahipleri guruplarının ilk yaptıkları iş, itimada şayan addettikleri bir meslekî etüt müessesesine müracaat ederek mâlî, iktisadî, teknik ve idarî plân ve projeleri hazırlamaktan ibarettir ve bu plânları ve projeleri elde etmek için binlerce, on binlerce liralık masraflara katlanırlar. Sinaî teşebbüsü kuvveden fiile çıkarmağa karar verildiği zaman bu plânlar ve projeler esas tutulur ve ona göre tatbikata girişilir. Hele yeminli hesap mütehassıslarının mazhar olduğu itimat hudutsuzdur. Vergi daireleri bile bu teşekküller tarafından verilen raporları gerek tarhiyat ve gerek kontrol için ihticaca salih addeder ve her zaman ona göre muameleye tevessül olunur.

İşte Randall'ın kanaatinca bu gibi kurulların Türkiyede mevcut olmaması, yatırımları köstekleyen büyük bir engeldir. Tabiidir ki Türkiyede bu gibi kurullar mevcut olsaydı, devlet işletmelerinin hakikî kıymetlerini takdir hususunda bu kadar güçlük çekilmezdi. Bunların hizmetlerinden âzamî derecede faydalanmak mümkün olurdu. Bu kurulların raporları neşir ve bu suretle bu gibi yatırımlara alâka göstermek isteyen sermaye ve iş sahipleri lâyikeyle tenvir olunur ve bu sayede devlet sektörü ile serbest sektör arasında işbirliği sağlanmış olurdu.

Türkiyede bu gibi kurullar henüz kurulmamıştır, diye ellerimizi kollarımızı bağlayıp kayıtsız, alâkasız ve hareketsiz kalmağa mı mahkûm olacağız, bu gibi kurulların kurulmasını daha senelerce müddet mi bekleyeceğiz?

Bu gibi mülâhazalar ne Mister Randall'ın, ne de hiçbir sağ duyu sahibinin aklına gelmez. Mesut inkilâbımızı mümkün kılan ekser terakki eser ve müesseselerini garp medeniyet âleminde hazır olarak iktibas edip faydalanmadık mı? Bu meselede dahi Avrupa ve Amerikada onlarca seneden beri muvaffakiyetle çalışmış, her tarafa itimat ve telkin etmiş olan bu gibi muteber ve mâruf teşekküllerden faydalanmak hususunda bir mâni veya mahzur tasavvur olunabilir mi?

Mesuliyet vâhimelerine müptelâ olan bazı resmî mahafilde şöyle bir düşünce hâkim olabilir: «bu yabancı teşekküller tarafından verilecek olan «kıymet takdiri» raporları hususî teşebbüs için esas tutulabilir. Fakat devlet hazinesine taallûk eden hukuk ve menafi için bunlara esas tutulabilir mi? Mevzuat buna cevaz verir mi?»

Farzı muhâl olarak mevzuatın buna müsait olmadığını kabul etsek bile, bu raporlardan faydalanmak imkânı mevcuttur. Devletin «kıymet takdiri» hususundaki salâhiyet sahibi organları bol bol mevcuttur. Yabancı mütehassıs teşekküllere kıymet takdir ettirmeden evvel kendi organlarımız mârifetiyle kıymet takdir ettirmek elbette mümkündür. Bilâhara yabancı mütehassıs teşekküller tarafından tanzim edilen raporlar organlarımızın takdirlerine uygun görülenler «özelleştirme» maksadiyle yerli ve yabancı hususî teşebbüse arz olunur. Uygun görülmeyenler özelleştirmeye arz edilmez, onlar için kendi yağımızda kavrulmak zaruretine katlanılır. Bu hususta mesuliyet vâhimesinin kurbanı olursak, vebâli, bu vâhimelere kapılanlara ait olunur.¹⁸⁶

TİCARİ MÜLKİYET MESELESİ MÜNASEBETİYLE: FERT YOK CEMİYET VAR

*Ticaret yerleri kiralari meselesi
hakkındaki tartışmalarda tarafların
hukuk ve menafi değil, daha ziyade
cemiyetin hayır ve selâmeti göz önünde
bulundurulmalıdır – Ticarethane
kiralari serbest bırakılırsa, hayat
pahallılaşır mı? İktisadî hayat alt üst
olur mu? Teşriî organlar tarafından
kanun tasarısı hakkında kat'i karara
varılmadan evvel icra organlarınca bu
cihetlerin tespiti lâzımdır.*

«Fert yok, cemiyet var» vecizesi 40 sene evvel, yâni Kemalist inkılâbına tekaddüm eden devrede Türk sosyolojsinin babası merhum üstad Ziya Gökalp tarafından ileri sürülmüştü. O devreyi yaşamış olan nesil, bu vecize ile şunu ifade etmek istemiştir: «memlekette siyasi ve içtimai cereyan ve hareketlerde olduğu gibi, devletin idaresinde, ilgili makam ve organların teşriî faaliyetinde şu veya bu zümreye mensup fertlerin hukuk ve menafi değil; cemiyetin, milletin hayır ve selâmetine müteallik kaygular hâkim olmalıdır.» Bu vecizenin hukuk lisanında ifadesi, amme nizamı ve amme menfaattir.

Kırk sene evvel pek yerinde sosyolojik bir prensip olarak meydana atılan bu vecize, bugünkü demokratik devrede belki lüzumsuz görünebilir. Amme nizamı her yerde ve her zaman demokrasi rejiminin temel taşı değil mi? Bunu ayrıca «fert yok, cemiyet var» vecizesiyle ifade etmeğe ne lüzum vardır? Denilebilir. Fakat unutmamalı ki; demokrasi rejiminde söz hakkı yalnız ön safta bulunanlara, cemiyette ve devlet idaresinde yüksek makamlar işgal eden ve eski tâbirle «ulül-emr» diye anılan kimselere ait değil, her hangi sınıf ve tabakaya mensup olursa olsun bütün vatandaşlar düşün-

düklerini, duyduklarını serbestçe ifade etmek durumundadırlar ve pek tabii olarak umumî hayata ait nizam ve intizam bahislerinde şu veya bu zümrenin şu veya bu hizbin, şu veya bu sınıfın menfaatleri ileri sürülür. Sıra gelir ki, bu, hususî menfaatlar ön plânda tutulur, cemiyetin hukuk ve menafi ikinci plânda kalmak tehlikesine mâruz bulunur.

İşte bunun içindir ki merhum üstadın 40 sene evvel ileri sürdüğü «fert yok, cemiyet var» umdesi, demokrasi devrinde bile her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

Birkaç seneden beri günün mevzuları meyanında bulunan ticarî mülkiyet meselesi hakkındaki tartışmalar objektif bir surette takip olunduğu zaman «fert yok, cemiyet var» vecizesinin ekseriya dikkat nazarından uzak kaldığı göze çarpar. Çünkü umumî tartışmalarda ekseriye yalnız fertlerin, zümrelerin, hiziplerin ve sınıfların menfaatleri ileri sürülüyor, cemiyete, bütün millete şâmil olan noktalar meskût kalıyor.

Kira meselesinde mülk sahiplerinin menfaatlarını müdafaa edenler diyor ki: «mülk sahipleri on beş seneden beri mağdurdurlar. Hayat dört beş misli pahalılaştığı halde onlar yalnız 1939 kirası ile iktifa etmeğe mecbur olmuşlardır. Tasarruf hakkı mukaddestir. Artık mal sahibi dilediği gibi tasarrufta bulunmağa serbest olmalıdır. Tasarruf hakkına halel getirmek komünizme doğru yol açar. Bu hareket Anayasaya mugayirdir.» Vesaire, vesaire..

Kiracıları iltizam edenler diyorlar ki: «tüccar uzun seneler muayyen bir yerde çalışmak suretiyle orada müşteri topluluğunu sağlar, bu suretle tüccar tarafından sarf olunan emeğin mahsulü olan mânevî bir mülkiyet hakkı tekevvün eder. Tüccar için müktesep bir hak olan mânevi mülkiyetin karşılığını temin etmeden mecuru tahliye ettirmek gadr olur. Kiracıları bazı mülk sahiplerinin ihtikâr hırslarına mâruz bırakmamalıdır.» Vesaire, vesaire...

Sanki kanun vazının vazifesi kiracıların veya kiralayanların menfaatlarını korumaktan ibaret! Bütün bu tartışmalarda hiçbir zaman cemiyetin, ammenin hak ve menfaatları üzerinde lâıkiyle durulmamıştır. «Fert yok, cemiyet var» umdesi göz önünden uzak bulundurulmasaydı, umumî tartışmalarda ancak şu yolda muhake-me ve mütalâalar hâkim olacaktı. «Kiralılar serbest bırakıldığı takdir-

de ticarî mülkiyet iddia eden kiracı, serbest bırakılmadığı takdirde maddî, aynı tasarruf hakkına dayanan mülk sahibi kendini mağdur addedebilir. Fakat kanun vazı nazarında birinci derecede âmil ve müessir olan şu veya bu fertlerin, şu veya bu zümrenin mağduriyeti veya menfaati değildir, yalnız ve yalnız cemiyetin, âmmenin hayır ve selâmetidir. Ferdlerin ve zümrelerin hakları ve menfaatleri ancak tali durumda itibar nazarına alınır. Esasen el'an mer'îi ve mu-teber olan Millî Korunma Kanunu, âmmenin hayır ve selâmetine dayanmıyor mu? Milî Korunma Kanununda kâr haddi hakkındaki hükümler el'an aynen meriyettedir. Ticaretinde büsbütün serbest olan tüccar zarurî havayıçten bile olmayan şu veya bu malı bir kuruş fazla fiyatla satarsa hemen kanunun pençesi yakasına yapışır, aylarca müddet hapse mahkûm olur. Kira serbest bırakıldıktan sonra mülk sahibi kiracıdan 15, 20 misli fazla kira talep ederse, neden yine kanunun pençesi yakasına yapışmasın? Mülk sahibi, kanunî tabirle, ihtikâr yapar ve bundan dolayı kiracı fâhiş kira ödemeğe mecbur olursa, kira farkı müşterisinin, müstehlikin sırtına yüklenmez mi? İktisadî hayatta «inikâs kanunu» asla değişmez. Şimdiden keşif ve tahmin mümkün olduğu veçhile, mâruz kalırlarsa, hayat pahalılığı, eski tâbirle, tahammülfersa bir dereceye gelmez mi? Bundan sonra iktisat âleminde nizam ve intizam, zapturapt bahis mevzuu olabilir mi? Umumî hercümerci önlemek mümkün olur mu?

Fert yok, cemiyet var, fehvasınca tartışmalar bu vâdiye dökül-müş olsaydı, karşı taraf şu yolda bir tez müdafaa edebilirdi:

«Mal sahiplerinin ihtikârı yüzünden ne hayat pahalılığı hasıl olur, ne iktisadî nizam ve intizam buhrana mâruz kalır. Çünkü bir binayı tahliye etmek mecburiyetinde bulunan tüccar veya serbest meslek sahibi avukat veya doktor, hemen başka bir yerde yerleşir ve eskisi gibi ticaretine devam edebilir. Ortalığı velveleye vermeğe mahâl yoktur. Mesele arz ve talebe dayanır. Bu iki unsur arasında muvazene vardır. Cemiyetin, ammenin menfaati bahis mevzuu değildir.»

Mesele bu şekilde meydana atılsaydı hakikat hâli tespit etmek bir iki zıt iddianın hangisinin doğru olduğunu meydana çıkarmak vazifesi memleketin nizam ve intizamından mesul olan Hükûmete terettüp edecekti. Bu hususta hakikatı meydana çıkarmak için Hükûmetin elinde pek çok vasıtalar, organlar ve imkânlar mev-

cuttur. Ticaret Odaları, Esnaf Cemiyetleri, türlü türlü meslekî teşekküller, millî bankalar, Ofisler, muhtelif Vekâletlere bağlı tetkik heyetleri vesaire resmî daireler her zaman emre âmadedirler.

Bu münasebetle şu nokta üzerine dikkat nazarını çekmeyi vazife biliriz. Şimdiye kadar bu kira meselesinde Hükûmet her nedense tarafsızlığı muhafaza etmeğe lüzum görmüştür. Kira meselesine müteallik kanun tasarıları milletvekilleri tarafından sunulmuş, icra makamları tarafından hiçbir suretle müdahale olunamamıştır. Halbuki mesele memleketin nizam ve intizamını şiddetle alâkadar eder, cemiyetin hayır ve selâmeti meselenin müspet veya menfî bir surette hâl ve tasfiyesine bağlardı. Meclisin tartışmalarına iştirak eden milletvekillerinin vaziyeti tesbit etmek için ne vasıtaları, ne imkânları, ne de organları mevcuttur.

Birkaç haftadan beri Millet Meclisinde muhtelif encümenler arasında tartışmalar mevzuu olan kanun tasarısı hakkında karara varılmadan evvel memleketteki vaziyetin tesbiti için icra makamlarının bir an evvel harekete geçmeleri zaruridir. Memlekette arz ve talep sahasında câri olan hakikî vaziyet, ciddi anketler ve tahkikat neticesinde tesbit olunmadan, teşriî organlarca isabetli kararlara varılması beklenemez.¹⁸⁷

İktisadî İnkılâp

Bundan 20 sene evvel Kemalist inkılâbının gelişmiş, bütün idarî, siyasi ve kültürel sahalarda, bütün halk tabakalarında kökleşmiş bulunduğunu gören bazı mütefekkirlerimiz, Anayasamızda yer bulan inkılâpçılık umdesini yadırgamağa, garip hattâ yersiz görmeğe başlamışlardı. Bu mütefekkirlerin mühtelif vesilelerle belirttikleri kanaat şu yolda hülâsa olabilir:

Kemalizm inkılâbı, maksat ve gayelerini artık tahakkuk ettirmiş bulunmaktadır. Rejim her bakımdan tekemmül etmiştir. O halde niçih hâlâ kendimizi inkılâpçı diye ilân edip duruyoruz? Bundan sonra artık rejimimizin mümeyyiz vasfının muhafazakârlık olması lazım gelir. Şimdiye kadar yapılan inkılâplar sayesinde elde edilen mülnevi müktesebatı tahkim etmeğe çalışmalıdır. Lâiklik, Cumhu-

187/ *Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 67, Şubat 1954, s. 889-891. Bu makale aynı zamanda *Vatan* gazetesinin 15 Nisan 1954 tarihli nüshasında da yayınlanmıştır.

riyetçilik, devletçilik, halkçılık gibi müesseseleri irticaî hamlelerden korumak zarureti vardır.

Bu kanaati kuvvetle ileri süren mütefekkirlerin başında merhum üstat Ağaoğlu Ahmet temeyyüz etmişti. Bilhassa *Ben Neyim?*¹⁸⁸ kitabında bu kanaati uzun uzadıya belirtmişti. O zamanki vaziyete göre böyle düşünen mütefekkirlerin kanaatleri haklı görünüyordu ve bundan dolayı Kemalizm ideolojisinden bahseden *Kemalizm* kitabında inkılâpçılıktan maksadın cezrilik ve Frenkçe tabirle Radikalizm olduğunu izaha çalışmıştım.¹⁸⁹

Aradan uzun seneler geçti, memlekette her sahada türlü türlü gelişmelere şahit olduk. Bu gelişmelerden anlaşıldı ki: yirmi sene evvel inkılâpçılık umdesini yadırgayıp muhafazakârlık umdesine lüzum gösterenler hem haklı, hem haksız idiler. İnkılâpçılığı cezrilik (Radikalizm) manasında tefsir edenlerse büsbütün yanılmışlardı.

Son senelerde meydana çıkan irticaî hareketler, sağa sola kuvvetli yalpalar, isbat etti ki; inkılâp kuvvetiyle elde edilen müktesebat, tehlikeden büsbütün masun değildi. Nitekim, son zamanlarda bu irticaî hareketleri önlemek maksadiyle «Millî Tesevât» gibi bir teşekkülün kurulmasına, muhalif ve muvafık partiler tarafından bu maksatla müttehit bir cephe vücade getirilmesine zaruret hasıl olmuştur. Fakat, inkılâpçılık umdesi için artık Anayasada yer kalmadığı zehabının büsbütün yanlış olduğu kat'i surette sabit olmuştur.

Hemen her gün hepimizin şahit olduğumuz hadiseleri misal olarak göstermeğe lüzum var mı? Mesela demokrasi sahasında tek partili rejimden çok partili rejime geçilmesi tam manasiyle bir inkılâp hamlesi değil mi? Bu muazzam hamlede Anayasada yer bulan inkılâpçılık umdesinin yerinde olduğunu isbat etmez mi?

Bunun gibi bir çok sahalarda yeni yeni inkılâp hamleleri gösterilebilir. Fakat, biz burada şimdilik yalnız iktisadî sahada şahit olduğumuz inkılâp hamleleri üzerinde duracağız. Bu hamleler gözümlüğün önünde cereyan etmekte bulunduğu için uzun uzadıya izahata girişmeyip yalnız başlıcalarını sıralamakla iktifa edeceğiz:

188 Ahmet Ağaoğlu, *Ben Neyim?*, Ağaoğlu Külliyyatı, İstanbul, 1939. (derl. notu)

189 Tekinalp, *Kemalizm*, Sayfa 283 fransızca (Edition).

a) Bizi Garp kültürüne doğru yönelten Kemalist inkılâbından çok seneler geçtiği halde uzun müddet kağı arabası ve karasapan devirleri yaşadık. Şimdi artık gerek ziraî ve gerek sınaî sahalarda tam manasiyle makine devri kökleşmiş bulunmaktadır. Bu inkılâp hamlesine dair rakamlar ve bu hamleleri doğuran sebep ve âmilleri izaha lüzum görmüyoruz. Ancak şurasını unutmamalı ki: maki-neleşme devresinin henüz başlangıcında bulunuyoruz. Ziraat ve sanayiimizin diğer memleketlerde gördüğümüz kemal derecesinde makineleşmesini temin için inkılâp hamlesinin daha uzun seneler devam etmesi lâzım gelecektir.

b) Anayasamızda yer bulmuş olan devletçilik umdesi artık devlet işletmeciliği mânasında değil, hususî sektöre ait teşebbüslere devlet yardımı ve teşvik ve tanzim gayeleriyle devlet müdahalesi manasında telâkki olunuyor ve bundan sonra iktisadî hayatta devlet sektörünün değil, hususî sektörün baş rolü oynayacağına inanabilir.

c) Öteden beri ziraat memleketi diye vasıflandırılan memleketimiz bir sanayi memleketi olmağa namzetliğini koymuştur. İcap eden merkezlerde «hidrolik» ve «termik» enerji santrallerinin kurulması, bütün sanayi şubelerinde ve ezcümle krom gibi kıymetli yer altı hazinelerinde istihsalin birkaç misil artması, petrol aramalarının hızlandırılması, mensucat, şeker, çimento fabrikalarının ithalâta lüzum bırakmıyacak derecede arttırılması, bu sanayileşme hareketinin başlıca tezahürleridir.

d) Bütün halk tabakalarında tasarruf parasının biriktirilmesi hareketinin büyük çapta gelişmesi ve iktisadî teşebbüslere olan yatırımlara rağbetin günden güne artması, memleketin iktisadî kalkınmasına yardım edecek en mühim inkılâp hamlelerinden biridir.

e) Şimdiye kadar ecnebi sermayeye karşı pek tabiî olarak tevehhüm ve tevehhüş gösteren memleketimizin sınaî ve iktisadî teşebbüslere yatırım için ecnebî sermayeye kapılarını ardına kadar açmış bulunması, ecnebi sermayeye karşı diğer memleketlerden daha müsait, daha müsamahakar davranması da başlı başına bir inkılâp hamlesi mahiyetindedir.

f) Hükûmet adamlarıyla iş adamlarının iktisadî işlerde iş birliği yapması, iktisadî inkılâp hamlelerinin en mühimlerinden biridir.

Bu işbirliği Ticaret Odalarına istiklâl sağlanmasıyla başladı ve Ticaret Odaları Birliğine geniş salâhiyetler verilmesiyle devam etti ve etmektedir. Memleketin her tarafında meslekî teşekküllerin günden güne çoğalması, kökleşmesi ve gelişmesi, iş adamlarının kendi mukadderlerini ellerine almaları her işi devlet babadan beklemek itiyadından sıyrılmaya muvaffak olmaları, iktisadi inkılâbın yalnız mevzuatta ve hükûmet idaresinde değil, topyekûn milletin ruh ve zihniyetinde bile yerleşmekte bulunduğunu isbat eder.

h) Bir müddetten beri yaşamakta olduğumuz iktisadî inkılâp devresinin en mühim en mesut hamlelerinden biri de bütün halk tabakalarında yaşayış seviyesinin büyük bir hızla yükselmekte bulunmasıdır. Bu yükseliş şehirli, kasabalı ve köylü sınıflarında aynı seviyede göze çarpmaktadır. Resmî istatistiklerden de anlaşıldığına göre şeker, çimento, mensucat gibi ihtiyaç maddelerinde, hattâ ihtiyaç maddelerinden olmıyan çeşitli maddelerde istihlâk, başka memleketlerde emsaline pek rastlanmıyan bir hızla artmaktadır.

Filvakî bazı maddelerde istihlâk satışının istihsal artışından fazla olması pek temenniye şayan sayılamaz. Fakat şurası muhakkaktır ki; istihsal sahasındaki kalkınma hareketi ilerleyince istihsal ile istihlâk muvazenesi temin olunacaktır. Muvazenenin teessüsü bir müddet gecikse bile, unutmamalı ki: yaşayış seviyesinin yükselmesi başlı başına ferahlık verici bir kalkınma hareketi mahiyetindedir.

Yukarıda işaret ettiğimiz veçhile bir müddetten beri gelişmesine şahit olduğumuz iktisadi inkılâp devresi henüz başlamış bulunmaktadır. Nihaî gayeye varmak için daha bir çok merhaleler katetmek icap edecektir. Fakat şüphe yok ki, bu inkılâp hareketi durmayacak ve hattâ zamanla hızını arttıracaktır.¹⁹⁰

HAYAT PAHALILIĞI MESELESİ MÜNASEBETİYLE: GENÇ TÜRK RUH VE ZİHNİYETİ

*Garp edebiyatında genç Türk demek,
inkilâpçı demektir. – İctimaî ahlâk
inkilâbına ihtiyaç vardır – Demokrasi
rejiminde her fert, her zümre hak ve
menfaatını müdafaa eder, fakat, her
şeyden evvel vazife var, ideolojisine
riayet etmek şartıyla – Hayat
pahalılığına karşı mücadelemizdeki
muvaffakiyetsizlik – İctimaî ahlâk
inkilâbını tahakkuk ettirmek için
bütün münevver ve güzidelerin seferber
edilmesine zaruret vardır.*

*Hak yok, vazife var.
Ziya Gökalp*

Serlevhanın birçok okuyucumuz tarafından istigrâb ile karşılanacağını tahmin ettiğimiz için kısa bir izahla söze başlamak mecburiyetindeyiz.

Genç Türk tabir ve mevhumu bizde çoktan tarihe karışmış bulunuyor. Bizde genç Türk denince meşrutiyet inkilâbını vücade getiren Ahmet Rıza'lar, Tâlât'lar, Enver'ler, v.s. hâtıra gelir. Halbuki Avrupa ve Garp edebiyatında Genç Türk'ler deyince Meşrutiyet inkilâpçılarından başka yeni Türkiye'yi yaratmış olan Mustafa Kemâl ve arkadaşları gibi sima ve şahsiyetler dahi kastolunur. Bu itibarla Avrupa Edebiyatında genç Türk demek inkilâpçı, Genç Türk ruh ve zihniyeti demek inkilâpçı ruh ve zihniyeti demektir. İngiliz gazetelerini açarsınız İşçi Partisi içinde inkilâpçı ruh ve zihniyeti ile temayüz eden Bevan¹⁹¹ hizbi bahis mevzuu olunca Genç

¹⁹¹ Aneurin Bevan (1897-1960): Britanyalı siyasetçi. (derl. notu)

Türk hizbi deniliyor. Kezalik Fransız gazetelerini açarsınız Radikal Partisi içinde aynı inkılâpçı ruhla hareket eden hizb Genç Türk diye anılıyor. Diğer memleketlerde dahi vaziyet aynı merkezdedir. Sürüden ayrılıp mensup oldukları parti veya zümre içinde ileriye doğru yeni yeni çığırlar açmağa çalışan cesur, gayur, atılgan unsurlara işaret edilmek istenildiği zaman daima Genç Türk'ler tabiri kullanılıyor. Bu itibarla demek oluyor ki Avrupa ve Garp edebiyatında Genç Türk tabiri inkılâpçılık ruh ve zihniyetine âlem olmuş demektir.

İşte burada biz dahi Genç Türk tabirini bu manada kullanmayı münasip bulduk.

Bundan evvelki yazımızda bu sütunda Ticarî Mülkiyet meselesi münasebetiyle Ziya Gökalp'in bir vecizesini mesned ittihaz ederek «fert yok cemiyet var» serlavhası altında neşrettiğimiz bir yazıda anayasamızda yer bulmuş olan inkılâpçılık umdesinin henüz gelişme safhasında bulunduğunu ve son senelerde şahit olduğumuz iktisadî inkılâp hamlelerinin bu umdenin en son tezahürlerinden biri olduğunu belirtmeye çalıştık.

Şimdi şunu ilâve etmeği faideli görürüz: Gelişme safhasında bulunan inkılâp hamlelerimiz yalnız iktisadi sahaya munhasır değildir. Umumî hayatımızda diğer bazı sahalar vardır ki henüz belli başlı inkılâp hamlelerine sahne olmamıştır. Bu cümleden olarak inkılâp ruh ve zihniyeti bakımından çok geri kalmış bir saha varsa o da içtimâî ahlâk sahamızdır.

Yanlış telâkkiye meydan vermemek için hemen ilâve edelim ki burada maksadımız ferdî ahlâk değil içtimâî ahlâktır. Fertlerin birbirine karşı olan alâka ve münasebetlerinde elbette inkılâp bahis mevzuu olamaz. Ferdi ahlâk nesiller boyunca bir terbiye ve muhit meselesidir. Muayyen muhitlerde asırlar boyunca tekemmül eden muhtelif tesirlerin muhassalasıdır. Halbuki fertlerin cemiyete karşı olan ahlâkî alâka ve münasebetlerine taallûk eden içtimâî ahlâk elbette inkılâp mevzuu olabilir ve bu inkılâbı yaratmak için milletin ve cemiyetin bütün canlı unsurlarını seferber etmek zarureti vardır.

Esasa girişmeden evvel şunu açıklamayı vazife bilirim. Beni bu meseleyi ele almağa sevkeden âmil Ziya Gökalp devrini yaşamış olan kıymetli içtimaiyatçı bir arkadaşın yerinde bir ihtarıdır. Yu-

karda işaret ettiğimiz ve bu sütunda fert yok cemiyet var serlevhası altında çıkan makale münasebetiyle bana şu yolda serzeniş etti:

«Bu yazınızda diğer birçok yazılarınızda olduğu gibi Kemalist rejimine takaddüm eden Ziya Gökalp'in ideolojisini mesned ittihaz ettiniz. Çok isabet oldu. Fakat bu ideolojinin mühim bir umdesini gözden kaybetmiş bulunuyorsunuz. Bu da Ziya Gökalp'in meşhur «Hak yok vazife var» vecizesidir. Bu ideoloji diğer inkılâp hamleleriyle beraber tahakkuk safhasına girmiş bulunsaydı memleketimizde vergi kaçakçılığı, döviz kaçakçılığı, karaborsacılık, istifçilik, ihtikâr, gıda ve ihraç maddelerinde hile ve tağşiş bu derece ileri gider miydi?»

İçtimaiyatçı arkadaşşıma hak vermemek mümkün değildi. Malesef şunu itiraf etmek zarureti vardır; İçtimâî ahlâk safhasında Osmanlılık ve hattâ Meşrutiyet devirlerinden pek ileri gidemedik. Demokrasi Rejimi tekemmül etti. Bu sayede bütün halk tabakaları dile geldi. Hürriyet umdesine dayanarak amâl ve metalibini ileri sürdü ve sürmektedirler. Demokrasi devrinde elbette bundan tabîî ve mesut bir netice tasavvur olunamaz. Fertler, zümreler ve halk sınıfları için hukuk ve menafii müdafaa etmek tabîî haktır. Fakat (her şeyden evvel vazife var) ideolojisini göz önünden uzak bulundurmak şartıyla.

Bu hususta ne kadar geri kaldığımızı takdir etmek için senelerden beri mahdud gelirli milyonlarca yurtdaşımızı kasıp kavurmakta olan hayat pahalılığı meselesinin yarattığı buhranları gözden geçirmek kâfidir.

Bizde hayat pahalılığı memleketimizin dahil olmadığı ikinci umumî harbin bidayetinde başlamıştır. Memleketimizde kâfi miktarda yetişen gıda maddelerinin fiyatları bugünden yarına nispetsiz bir derecede artmıştır. Milli Korunma, İhtikârla mücadele gibi sert Kanunlar çıkarttık, birçok muhtekiri hapishanelere soktuk; fakat hayat pahalılığını durduramadık hattâ günden güne artmasına da mâni olamadık. Harbin en sıkıntılı sıralarında biz de harbe dahil memleketler gibi bazı ihtiyaç maddeleri için vesika usulüne baş vurduk. Fakat netice elde edemediğimiz için vazgeçmeğe mecbur olduk. Buna mukabil harbe dahil olup yiyeceklerini iptidâî maddelerini harıçten ithâl etmek mecburiyetinde bulunan İngiltere, Fransa, İtalya ve İsviçre gibi memleketlerde hayat pahalılığına bir dereceye kadar

set çekmek imkânları bulunmuştur. Vesika usulü harpten uzun müddet sonra dahi muvaffakiyetle tatbik olunmuştur.

Niçin? Muvaffakiyetsizliğimizin sebebi nedir? Elbette ki işbaşında bulunan hükûmetlerin hatâları âmil olmuştur. Fakat en büyük âmil yukarda işaret ettiğimiz gibi Ziya Gökalp'in ideolojisinde yer bulmuş henüz tahakkuk safhasına girememiş olan içtimâî ahlâk inkilâbındaki geriliğimizden başka bir şey değildir.

İçtimâî inkilâp hamleleri sayesinde «her şeyden evvel vazife vardır» kaygusu hakim olsaydı bazı esnaf tabakaları sütlerimizi, yağlarımızı, ekmeklerimizi vesair gıda maddelerimizi hasis menfaatler için tağşiş etmeğe imkân bulurlar mıydı? Bunları murakabe ile mükellef olan memurlar vazifelerini ihmâl ederler miydi? İhtiyaç maddelerini istif edip fahiş fiyatlarla satmağa yeltenen karaborsacılar vicdan azabı duymazlar mıydı? Kanunun hükümlerini kitaba uydurup binlerce liralık hava parası tahsil eden mülk sahipleri bu kadar ileri gidebilirler miydi? Milli Korunma ve İhtikârla Mücadele Kanunlarında yer almış olan sert ve şiddetli hükümler içtimâî ahlâkın yaptığı tesirlerin binde birini bile gösteremezler. Menfaat kovalayan yüzbinlerce ferdin arkasında polis veya jandarma vazifesini gören içtimâî ahlâk ve içtimâî terbiyedir.

Harp esnasında İngiltere, İsviçre gibi memleketleri sık sık seyahat etmeğe fırsat bulmuş olan binlerce yurtdaşımız vardır. Bir otel veya kahve garsonuna bol bahşişler vaad etmek suretiyle vesika haricinde müşteriler tarafından ufak bir parça şeker koparıldığı görüldü mü? Buna mâni olan ne polis korkusu ne murakebe endişesidir. Daha ziyade müşterilerin vazife duygusu nizam ve intizamın muhafazasına âmil olmuştur.

Bu münasebetle şunu belirtmek yerinde olur. Pahalılığın en büyük âmili yalnız muhtekirin, karaborsacının menfaat hırsı değil müstehlikin veya müşterinin cürüm ortağı olmasıdır. Hükûmet vesika usulünü Belediye narh koyuyor, Kanun kâr haddi tayin ediyor fakat müstehlik veya müşteri bu kanunî hükümlere bakmayarak satıcının cürüm ortağı oluyor. Ahlâk bakımından muhtekirden, karaborsacıdan kanun dışı mal almak cezayı mültezim olan rüşvet fiilinden farklı değildir. Yalnız kanun vazı rüşvet fiilinde cürüm unsuru gördüğü halde muhtekire veya karaborsacıya fazla para vermek fiilinde cürüm unsuru görmemiştir.

İçtimaî ahlâk inkilâbı ilerlemiş bulunsaydı hiç şüphe yok ki bu elemli hallere şahit olmiyacaktık.

Bu içtimaî ahlâk inkilâbı nasıl tahakkuk ettirilebilir? Şüphesiz ki bu dar bir gazete sütununa sığdırılabilecek bir mevzu değildir.

Biz burada şimdilik şu noktaları vazife biliriz:

a- Ahlâkî inkilâp, garp edebiyatında yerleşmiş olan tâbire göre, Genç Türk ruh ve zihniyetinin, Kemalist rejiminin en mühim icaplarından biridir. Bizzat Atatürk her fırsat buldukça nutuklarında, hitâbelerinde sık sık etrafında toplanan münevver meclislerinde hiçbir vakit içtimaî ahlâk vecibelerini hatırlatmayı ihmâl etmemiştir. Atatürk'ün ezcümle tüccar ve tüccar ahlâkı hakkındaki malûm tarif ve hitabeleri hakikaten bir şaheserdir.

b- Ahlâkî inkilâp tezahürlerini veya hamlelerini yalnız hükûmetten, idareci mehafilden beklemek doğru değildir. İdareciler ve teşriî organlar halin icabına göre şiddetli kanunlar, sert yasaklar koyabilirler, zecrî tedbirler alabilirler, fakat bunların terbiye tesirleri ya hiç yoktur veyahut mahdut kalır. Cemiyet üzerine terbiye tesirler ancak mâşeri vicdan kanaliyle vücade gelir.

c- Bu hususta en mühim rol ve vazife münevverlere, mekteplerde ve Üniversitelerde, kürsü ve vazife sahibi olan müderrislere, matbuat erkânına, kalem erbabına, iktisadî ve içtimaî teşekküllerde vazife sahibi olan güzidelere terettüp eder.

Hülâsa olarak dünya edebiyatında Türk mucizesi diye anılan yeni Türkiyeyi yaratmış olan Genç Türk ruh ve zihniyetinin muhtelif sahalarda vücuda getirdiği inkilâp hamlelerinin içtimaî ahlâk sahasında dahi lâyıkıyla tecelli etmesini arzu edersek, umumî hayat âmil, mâşeri vicdana müessir olan bütün münevver ve güzidelerimizin şuurlu ve sistemli bir hareketle bir an evvel seferber olması zarureti aşîkârdır.¹⁹²

192 *Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 68, Mart 1954, s. 957-960. Bu makale, aynı zamanda *Vatan* gazetesinin 11 Mart 1954 tarihli nüshasında da yayınlanmıştır.

İŞ, TİCARET VE İKTİSAT ERBABI ARASINDA TESANÜT

Aynı meslek erbabının müşterek menfaatler için tesanüt esası dairesinde elbirliğiyle çalışmaları, bu terakki ve medeniyet devrinde umumî nizam ve intizamın temel taşıdır. Sosyalizm iktisat mezhebinin başlıca kurucularından olan (Karl Marks) işçilere hitaben yaydığı tarihi beyannamede (Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz)¹⁹³ parolasını ileri sürmüştü. O zamandan beri bütün dünya işçileri sosyalizm etrafında birleşmediler, fakat müşterek menfaatler için tesanüt fikri, tesanüt duygusu dairesinde elbirliğiyle çalışmak gayesiyle birleştiler. Sendikalizm gibi tesanüt esasına dayanan teşkilât sayesinde müşterek menfaatler uğrunda elbirliğiyle çalışmak imkânı sağladılar ve bu sayededir ki işçi âlemi, işçi sınıflarının geçim seviyesini yükseltmeğe matuf sosyal müesseseleri, sosyal kanunları sağlamağa ve işçi sınıflarını nisbî bir huzur ve refaha kavuşturmağa muvaffak oldular.

Hiç olmazsa işçi sınıfları kadar gayur, faal ve şuurlu olması lâzım gelen iş, ticaret ve iktisat erbabının, aynı tesanüt fikrinin etrafında birleşmeleri pek tabiidir. Nitekim demokratik memleketlerin hepsinde, iş âleminde, bu tesanüt fikri her sahada hâkimdir. Her iş ve ticaret şubesi için meslekî teşekküller mevcut olduğu gibi bütün bu meslekî teşekkülleri bir araya toplayan federasyon, konfederasyon gibi birlikler, sağlam ve kuvvetli bir şekilde teşkilâtlanmış bulunuyor. Bu teşkilâtlar beynelmilel sahalarda dahi faaliyet göstermekten hali kalmıyorlar. İş verenler teşekkülleri gibi müşterek menfaatler esasına dayanan çeşitli teşkilât vakit vakit muhtelif memleketlerde yüzlerce murahstan mürekkep kongreler toplayarak gerekli esaslı kararlar veriyorlar.

Ancak şurasını itiraf etmelidir ki bu hususta bizde büyük bir boşluk vardır. İş ve iktisat erbabımızda tesanüt duygusu henüz

193 "Workers of the World Unite, you have nothing to lose but your chains".
Komünist Manifesto'nun son cümlesi. (derl. notu)

lâyikiyle gelişmemiştir. İstanbul Tüccar Derneği, senelerce evvel bu boşluğu hissederek İktisadî Demokrasi parolasını ortaya attı. Bu sütunda neşredilen makalelerde ve aylık toplantılarında yapılan beyanatta, iktisadî demokrasi parolasına uyarak meslekî teşekküllerin esaslı bir surette teşkilâtlanması, bunların iktisat âlemini ilgilendiren meselelerde elele vererek faaliyette bulunmaları ve bu uğurda mesul icra makamlarıyla işbirliği yapmaları lüzumu üzerinde ısrarla durmuştur.

Memnuniyetle kaydedebiliriz ki, derneğin bu husustaki mesaisi mâşerî vicdanda esaslı akisler uyandırmış ve bu sayede tesanüt prensibine dayanan teşkilâtlanmalar ve faaliyetler inkişaf etmiş ve etmektedir. Nihai gayeye erişmek için daha bir çok merhaleler aşmak zarureti aşikârdır.

Önümüzdeki merhaleleri tatad etmek için mecmuamızın dar sütunları müsait değildir. Onun için yalnız birkaç misal göstermekle iktifa edeceğiz.

a- İş, ticaret ve iktisat erbabı meyanında bu tesanüt fikir ve duygusunu geliştirmek için ilk evvel baş vurulması lâzım gelen teşebbüs iş erbabının kendilerine mahsus bir muhit, bir kulüp, bir toplantı yeri kurmak gayesine matuf olmalıdır. Ticaret Odası, İstanbul Tüccar Derneği, İstanbul Toptancı Tüccarlar Derneği, Manifaturacılar ve Kumaş Tüccarları Birliği, Türkiye Tütüncüler Birliği ve bunun gibi bir çok meslekî teşekküller mevcuttur. Fakat bu teşekküllerin en büyük kısmı yersiz yurtsuz olarak, eski tabirle (Hane Berdüş) vaziyetinde iş görmek mecburiyetindedirler. Bu meslekî teşekküllere dahil olan binlerce iş ve ticaret erbabı, birbirleriyle temas etmek fırsatından mahrumdurlar. Gerekli temaslar ve fikir teatileri neticesinde iş âlemine mahsus verimli ve feyizli bir hava yaratılamıyor.

Bu vaziyetten mülhem olarak birkaç sene evvel İzmirde bir tüccar kulübü tesis olunmuştu. İnşallah yakın bir âtide bu kulüp vazifesini ifa etmek durumuna gelecektir. Muhakkak ki İstanbulda böyle bir toplantı ve temas yeri tesis olunursa vazifesini kolaylıkla ifa etmek durumunda bulunacaktır. Bu hususta ilk teşebbüs İstanbul Ticaret Odası, İstanbul Sanayi Odası, İstanbul Borsası ve İstanbul Tüccar Derneğine terettüp eder.

b- İş ve Ticaret erbabının elbirliğiyle çalışmalarını icap ettiren başlıca meselelerden biri de ticarethane kiralari meselesidir.

Malûm olduğu veçhile devresini bitirmiş olan B.M.M. her nasılsa mesken kiralari gibi ticarethane kiralari dahi 1955 senesinden itibaren serbest bırakan bir kanun kabul etmiştir. Bu kanunda her nedense ticarî mülkiyet meselesi bahis mevzuu bile olmamıştır. Bu kanunun tesirleri bütün ticaret âleminde şimdiden hissedilmeğe başlamıştır. Sahibi bulundukları binalar için bugünkü kiranın 20 mislini talep eden mülk sahipleri, şimdiden kiracıları sıkıştırmağa başladılar. Yüzlerce, binlerce aile sahiplerinin bu günden yarına so-kağa atılmak, işlerinden güçlerinden olmak tehlikesine maruz bulundukları meydana çıkmıştır. Ticaret âlemi bu feci vaziyeti müdriktir. Fakat binlerce, on binlerce alâkadar bir araya gelip gereken teşebbüslere girişmeğe fırsat bulamıyorlar.

c- Millî Korunma Kanununda mevcut kâr haddi ahkâmı öteden beri iş ve ticaret erbabının kafaları üstünde (Damokles Kılıcı) gibi asılı bulunuyor. Tüccar, malını bir kuruş fazla bedelle satarsa, yakasına kanunun pençesi yapışır; suçu tahakkuk ederse kanunî cezalara çarpılır. Halbuki bu tüccar, kendisinin oturduğu mesken ve iş gördüğü ticarethane için mülk sahibine 10 veya 20 misli fazla kira vermek mecburiyetinde bulunursa, muhtekir malsahipleri her türlü takipten masumdur. Mülk sahipleri için ihtikâr mefhumunun kanunda yeri yoktur.

Bu meseleler gibi iş, ticaret ve iktisat erbabının birleşip elbirliğiyle müşterek menfaatleri savunmasını icap ettiren daha bir çok hayatî meseleler vardır.

Alâkadarların bir an evvel harekete gelmeleri, müşterek menfaatleri savunmak için işbirliğiyle teşebbüslere girişmeleri, tesanüt prensibi etrafında bir araya gelmeleri zarureti belirtmeğe lüzum var mı?¹⁹⁴

194 *Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 69, Nisan 1954, s. 1023-1024. Bu makale, aynı zamanda *Vatan* gazetesinin 12 Nisan 1954 tarihli nüshasında da yayınlanmıştır.

İSTANBUL ADAYLARINI TANIYORUZ TANINMIŞ İKTİSATÇI VE FİKİR ADAMI TEKİNALP ANLATIYOR

Milletvekillerinin esas vazifeleri Kemalist rejimi sağ ve sol taarruzlarından koruyup geliştirmeye çalışmaktır.

C.H.P. İstanbul adaylarından M. Tekinalp 1900 yılından beri muhtelif mecmua ve gazetelerde çıkan yazıları ve *Kemalizm, Türk Ruhu, Türkleştirme* adlı eserleriyle bilhassa iktisadî ve hukukî bilgisi ile kültür hayatımızda kendini tanıtmış, 1908 yılından itibaren sürekli siyasî faaliyetleriyle «İttihad ve Terakki» cemiyetindeki çalışmaları, merhum Ziya Gök Alp ile 25 yıl fikir ve kültür sahasındaki işbirliği ile makaleler neşretmiştir. 1946 dan 1950 ye kadar İstanbul Belediye Meclisi üyeliğinde de bulunmuş, 1950 de Halk Partisi adayları arasında yer almıştır.

Bay Tekinalp, milletvekili seçildiği takdirde neler yapmak fikrinde olduğu hakkındaki sorumuzu şöyle cevaplandırmıştır:

- Mecliste kendi başıma bir şeyler yapabileceğim iddiasında değilim. Sadece milletvekili vazifesini âmmen menfaati kaygularına uymak ve partizanlık şaibesinden âzede olmak suretiyle, vicdani kanaatim dairesinde ifa etmeğe çalışacağım.

Büyük Millet Meclisine seçilecek partili ve bağımsız milletvekillerinin esas vazifeleri Kemalist rejimi sağ ve sol taarruzlarına karşı korumağa ve bu rejimin Kemalizm ideolojisinin esasları dairesinde gelişmesini sağlamağa çalışmaktan ibarettir.

- İdeoloji bakımından partiler arasında fark görmüyor musunuz?

- Evet, ideoloji bakımından partiler arasında fark yoktur. Ancak tatbikatta bazı (nuance) tefavütler olabilir. Meselâ devletçilik meselesi.

Malûm olduğu veçhile Atatürk, Devletçiliği dâhiyane bir vecize

ile çerçevelemişti: «Ferdin yapamadığı işi Devlet yapar». Bu veci-zenin makûs mefhumu elbetteki «Ferdin yapabileceği işleri devlet yapmaz.» Atatürk zamanında memleket millî sermaye, teknik ve iş adamlarından mahrum bulunduğu için iktisadî sahada belli başlı hamlelerin devlet eliyle yapılması zarureti hasıl olmuştur ve bu tarihi zaruret beş on sene evveline kadar devam etmiştir.

Mecellenin umumî kaidesi fehvasınca zamanın tebeddülü ile ahkâm tebeddül eder. Devlet eliyle Devletçilik umdesi mucibince yapılan muazzam hamleler neticesinde memlekette milli sermayenin teraküm ettiği gibi büyük mikyasta teknik ve iş adamları da yetiştirmiştir. Bu sayede ferdin yapabileceği işlerin sahası nimetsiz bir surette genişledi. Bidayette Devletçiliği Devlet İşletmeciliği şeklinde tatbik etmesi zarureti hissölunduğu halde bundan sonra artık Devletçilik umdesini Devlet müdahaleciliği şeklinde tatbik etmek imkânı hasıl olmuştur.

- Bu meselede C.H.P. ile D.P. arasında görüş ve prensip farkı görüyor musunuz?

- Hayır, görmüyorum. C.H.P. nin Atatürk ideolojisine sadık kalması tabii olduğundan bu parti hiçbir zaman zaruret bulunmadıkça ferdin yapabileceği işleri devlete yaptırmak iddiasında bulunmaz. D.P. ise esasen kuruluşundan beri şahsî teşebbüs prensibini esas ittihaz etmiş bulunmaktadır. Kanaatımca bundan sonra artık iktidarda C.H.P. ister D.P. bulunsun iktisadî hayatımızda esas düstur hususî teşebbüstür. Ancak, tatbikatta ilân veya plân işi şartı teşebbüsle yapıp yapılamıyacağı hususunda takdir farkı bulunabilir. Bu hususta prensip veya parti meselesi bahis mevzuu olamaz.¹⁹⁵

YALNIZ YABANCI SERMAYEYİ DEĞİL, BÜTÜN YATIRIMLARI TEŞVİK ESASTIR

Sırası geldikçe bu sütunda birkaç defa belirtmeğe çalıştık: İktisadî kalkınma için esas olan ecnebi sermayeyi teşvik değil, yerli ecnebi farkı gözetmeksizin iktisadî kalkınmaya yarayabilecek yatırımları teşvik siyasetidir. Hiç şüphe yok ki iki sene zarfında ecnebi sermayeyi teşvik hakkında arka arkaya neşir ve tatbik edilen iki kanun pek büyük bir ehemmiyeti haizdir. Ecnebi sermaye iktisaden kalkınma yolunda olan diğer bütün memleketlerde olduğu gibi memleketimizde dahi elbette mühim bir rol oynayacaktır. Fakat unutmamalı ki yatırım meselesinde ecnebi sermayeyi ilgilendiren transfer meselesiyle meşgul olurken bu meseleden kat kat mühim olan diğer meseleleri ihmal etmek doğru değildir.

Bu meseleler nelerden ibarettir?

Frenklerde meşhur bir hikmet sözü vardır. Bir meseleyi doğru dürüst vazetmek onu doğru dürüst halletmek demektir. Onun için biz burada evvel emirde meseleyi en muvafık gördüğümüz şekilde vazetmeğe çalışacağız: Memleketimizde henüz değerlendirilmemiş nâmütenahi tabiat hazineleri vardır. Bu paha biçilmez hazineler asırlardan beri elimizde bulunuyor millet onlardan kâfi derecede faydalanamıyor. Madem ki Atatürk inkılâbından beri millet ve memleket iktisadî kalkınma yolunu tutmuştur biran evvel bu gayeyi sağlamak için ne gibi teşebbüslere başvurmak lazım?

Atatürk ta İstiklâl Savaşı bidayetinde bu meseleye en doğru cevabı vermiştir: Devletçilik. Atatürk o zaman böyle düşündü:

(Meş'um bir mazinin neticesi olarak bugün memlekette Allahın vergisi olan tabiat hazinelerini değerlendirebilecek ne sermaye ne teknik, ne de iş adamları vardır. Bu tabiat hazinelerini yabancı ellere bırakmak elbette iktisadî esarete ve o zamanki tâbirle iktisadî kapitülâsyonlara yol açmak demektir. Bu tehlikeyi önlemek için bu hazineleri Devlet eliyle değerlendirmekten başka çare yoktur.) İşte Devletçilik bu tarihî zarurettten doğmuştur. Bu sayede nisbeten az

bir müddet zarfında sermayeleri milyonlara baliğ olan muazzam iktisadî devlet teşekkülleri vücuda getirildi ve iktisadî kalkınmamız bütün dünyanın hayranlıkla şahit olduğu merhaleye varmış bulunuyor. Devlet sektöründe bu gelişme ilerlemekte iken ferdî iktisat sektöründe bu sermaye teraküm etti. Teknik unsurlar ve iş adamları yetişti ve netice itibariyle birinci plânda bulunan Devlet sektörü ikinci, ferdî iktisat sektörü de birinci plâna geçti.

Problemi bu suretle teşrih ettikten sonra meseleyi bu şekilde vazetmek mümkündür: Ferdî iktisat sektöründe Devletin rolü ne olmalıdır? Şüphesiz ki bundan sonra Devlet ferdin kurabileceği fabrikaları ve işletmeleri kurmağa lüzum görmeyecektir. Fakat buna mukabil fert fabrikaları işletmeleri kurmak ve iktisadî teşebbüsleri ayakta tutmak için Devletin teşvik ve müzaharetinden müstağni kalmadılar ve elân muhtelif memleketlerde bu teşvik ve müzaharetin şekillerini tâyin ve tesbit için uğraşılıyor.

Devletin bu teşvik ve müzaharet vazifesi ne yolda yapılmalıdır?

İtiraf etmelidir ki şimdiye kadar bizde bu mesele üzerinde lâyıki ile durulmamış yalnız bir aralık bir kuyruklu yıldız gibi bir teşviki sanayi kanunu ortaya atılmış bu kanun lâyıki ile tatbik olunmamış ve nihayet onu ortadan kaldırmak zarureti hasıl olmuştur. Fakat bu kanunun yerine yeni bir yatırımları teşvik kanunu veya projesi ikame olunmamıştır. İşte bugün iktisadî sistemimizde göze çarpan en büyük boşluk budur.

Şunu da ilâve etmek yerinde olur: Dünyada yatırım teşvikine en ziyade muhtaç olan bir memleket varsa o da memleketimizdir. Çünkü malûm olduğu veçhile hakkımızda eski devirlerden arta kalan meş'um bir gelenek vardır; halkımız, biriktirdiği paraları kimseye tevdi etmeyip altına veya kıymetli eşyaya tahvil ederek elinde avucunda tutmak ve âmiyane tâbiriyle küpe saklamak zihniyetini taşır. Ancak son senelerde bankaların ortaya attıkları ikramiyeler sistemi sayesinde halkın tasarruf paraları, banka kasalarına akmağa başlamıştır.

Fakat nihayet bu ilerleme birinci merhale olabilir. Bundan sonra halkın her sene biriktirdiği yüzlerce milyon liralara banka kasalarına değil memleketin sanayi teçhizatını, sınaî teçhizatını, sınaî ve iktisadî istihsalâtını arttırabilecek sahalara doğru yönelttirilmelidir. İşte Devletin en mühim rolü bu sahada tecelli ve bu sayede

halkın tasarruf plânlarını memleketin istihsalâtını arttırabilecek iktisadî teşebbüslere yatırılmasına yardım etmelidir.

Devlet tarafından bu sahada yapılabilecek işleri bu dar sütunlara sıkıştırmak iddiasında değiliz. Elbette ki bu hususta ihtisas erbabının ihtisas heyetlerinin uzun boylu tetkik ve tettebbülerine ihtiyaç vardır. Biz burada şimdilik yalnız Fransada geçen ay kabul olunan yatırımları teşvik kanunu üzerine dikkat nazarını çekmeyi yerinde buluyoruz. Fransıyanın efkârı umumiyesini aylarca müddet işgal ettikten sonra bugün artık mer'iyete giren yatırımları teşvik kanunu pek basit bir esasa dayanıyor.

«Memleketin sanayi teşhizatını, sınaî ve iktisadî istihsalâtını arttırmaya yarıyabilecek teşebbüslere yatırılan sermayelere muayyen ahval ve şerait dairesinde gelir vergisi bakımından bazı muafiyetler sağlamak.» Fransız Maliye Nazırı (Edgar Faure) detaks kanunu namını taşıyan bu kanunun muhassanatını şöyle hulâsa etti: «Memlekette iş hacmini arttıracak işçilerimize bol bol iş sağlıyacak ecnebi piyasalarında mamûllerimize sürüm temin edecektir.»

Şunu da ilâve edelim ki bizde yatırımları teşvik kanununa esas olabilecek başlıca hükümler bugün meriyette bulunan ecnebi sermayeyi teşvik kanununda mevcuttur. Bu kanunda himaye ve müzahe-
rete lâıyk görülebilecek iktisadî teşebbüsler için muayyen normlar, dar çerçeveler, umumî esaslar tâyin olunmamıştır. Karar alâkadar Bakanlıkların, en salâhiyettar ihtisas makamlarının mümessillerinden mürekkep bir heyete bırakılmış ve bu heyetin kararları Vekiller Heyetinin tasdik ve tasvibine tâbi tutulmuştur. Ecnebi sermaye için vazolunan ve iktisadî bünyemize uygun olan bu takdir sistemi yerli ecnebi farkı gözetmeksizin bilûmum yatırımlar için münasip görülebilecek bütün kolaylıklara ve müsaadelere esas teşkil edebilir.

Hulâsa olarak diyebiliriz ki bundan sonra iktisadî kalkınmamızı ele almış olan Hükümetimizin en mühim vazifesi şu yatırımları teşvik için en uygun yolları arayıp bulmaktan ibarettir. Fransada en son kabul olunan kanundan istifade olunabildiği gibi diğer ileri memleketlerde bizim için örnek olabilecek başka kanunlar da mevcuttur.

Bu meseleyi bir an evvel tetkik etmek yerinde olur.¹⁹⁶

¹⁹⁶ *Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 70, Mayıs 1954, s. 1085-1087. Bu makale, *Vatan* gazetesinin 12 Mayıs 1954 tarihli nüshasında da yayınlanmıştır.

DIŞARIDAN GÖRÜŞLER İSVİÇRE'DE BİR SANTİM ETRAFINDA KİYAMET

***Halk saltanatı memleketinde bir hâdise
– Bern'e doğru yirmişer bin kişilik
yürüyüşler – Hak ve menfaatlerini
koruma hususunda halkın titizliği***

Cenevre, Mayıs – Malûm ya denizdeki balıklar denizi, ormandaki insanlar ormanı bilmezler... Bu umumî kaidenin cilvelerini hayatın bütün safhalarında görmek mümkündür. Onun içindir ki memleketimizde gözümüz önünde olup biten olayların hakiki mânasını kavramak için dışarıdan görüşlere baş vurmak daha faydalı olur.

Her sene yabancı memleketlere seyahat etmeğe fırsat bulan binlerce vatandaşımız elbette farkına varmışlardır. Yabancı memleketlerde görülen ahvalin ışığı altında memlekette pek göze çarpmıyan bir çok hakikatler meydana çıkar. Başmuharrimiz Ahmet Emin Beyin¹⁹⁷ dış memleketlerinden sık sık gönderdiği yazıları takip eden okuyucularımız dış görüşlerin ehemmiyetini takdir etmekten elbette hali kalmazlar.

Bu hususta benim de senelerden beri tahakkuk etmiş tecrübeleirim ve müşahedelerim vardır. Her sene yabancı memleketlere yaptığım seyahatlerde dışarıdan görüşle cidden ibretle gözönünde bulundurulabilecek bir çok hakikatlerin farkına varıyorum. Bu defaki seyahatim münasebetiyle de kaydettiğim bazı ibret derslerini peyderpey okuyucuların dikkat nazarına arz etmeyi faydalı görürüm.

Bilmem bizim gazetelere aksetti mi? 15 günden beri İsviçrede kıyametler kopuyor. Sokaklarda, meydanlarda, umumî yerlerde nümayişler yapılıyor, protesto mitingleri tertip olunuyor. İsviçrede pek malûm olmıyan ve fakat başka memleketlerde isyan ve daha doğrusu kargaşalık havası tesirini bırakan muazzam kütleler yürüyüşleri görülmüştür.

Bu yürüyüşlerin birincisi iki hafta evvel Bern şehrine doğru 20.000 kişilik bir halk kütlesiyle yapılmıştır. İki gün sonra yine 20.000 kişilik bir yürüyüş daha. Yürüyüşler münasebetiyle maruf hatipler tarafından heyecanlı nutuklar söylendi. Gazeteler bu münasebetle başmakaleler, uzun yazılar neşrine devam ediyorlar.

Bu sakın, vekarlı, temkinli İsviçrelilere ne oluyor? Birden bire kopan bu kıyametin sebep ve hikmeti nedir? İsviçrede memleket işleri sokağa mı döküldü? Söz ayağa mı düştü?

Hayır! Bu endişelerin hiç biri varit değildir. Bütün bu mitinglerde, toplantılarda Bern'e doğru yürüyüşlerde, telâşı mucip hiçbir cihet yoktur. Mesele pek basittir:

İsviçre Federal Meclisi müstahsilden alının sütler hakkındaki resimden bir santim indirmeğe karar vermiş, bu kararın mucip sebeplerini uzun uzadıya gerekçelerle ilân etmekten çekinmemiştir. Son zamanlarda İsviçrede süt istihsalâtı biraz artmış arz ve talebi ayarlamak ve aynı zamanda süt müstehliklerini korumak lâzım gelirmiş.

İsviçre Federal Meclisinin bu kararı malûm olur olmaz bütün memlekette müstahsil kooperatifleri, müstahsillerden mürekkep meslekî teşekküller tarafından umumî seferberlik ilân olundu. Ardi arkası kesilmeyen mitinglerden ve umumî toplantılardan sonra yukarıda işaret olunan 20.000 kişilik birinci yürüyüş tertip olundu.

Bu birinci yürüyüşten iki gün sonra müstehlikleri temsil eden teşekküller tarafından da seferberlik ilân edildi ve nihayet bir müdafaa hareketi olarak yine 20.000 kişilik mukabil bir protesto yürüyüşü yapıldı. Narhtan bir santim indirilmesi hakkındaki kararın hemen tatbiki şiddet ve ısrarla talep olundu.

Bu yürüyüşlere sütunlar dolusu yazılar hasreden gazeteler memnuniyetle ilave ediyorlar: Ne birinci ne ikinci yürüyüşte, heyecanlarını zaptedemiyen hatipler tarafından acı gönül kırıcı hiçbir söz söylenmemiştir.

Bu yürüyüşlerin, bu kıyametlerin neticesini öğrenmeği, elbette istersiniz. Yine İsviçre gazeteleri haber veriyorlar. Netice hem müstahsilleri, hem müstehlikleri memnun edebilecek bir istikamete doğru yönelmiş bulunmaktadır. Bu yürüyüşler neticesinde bu sefer kantonlar ve Belediyeler Meclisleri harekete gelmiş ve ekse-

risi şu karara varmışlardır: Federal Meclisin müstehliklerin lehine verdiği karar aynen tatbik olunacak, fakat müstahsillere hükümet hazinesinden tazminat verilecektir. Kantonların bütçelerinde bu tazminatın karşılığı olarak tahsisat ayrılması şimdiden düşünülüyor. Son kararın ne olduğu henüz kestirilemez. Fakat bizim için en ziyade ehemmiyete şayan olan cihet esas narh meselesi değil, ancak bu münasebetle tezahür eden demokrasi titizliği ve bu fevkalâde titizliğe rağmen on binlerce kişilik sokak nümayişlerinin hiçbir suretle çığrından çıkmaması, ne sözde, ne harekette ölçünün, nizam ve intizamın elden bırakılmamasıdır.

İsviçre’de şahit olduğumuz bu vaziyeti gözönünde bulundurarak bizdeki hayat pahalılığı meselesine bir göz gezdirirsek elbette ibreti mucip olur. Vakit vakit bizim esnaf, yediğimiz et, sebze ve meyveler, içtiğimiz süt gibi zarurî gıda maddeleri üzerine istedikleri gibi zamlar yapıyorlar. Bu gibi zamlar bazen resmî makamlar, resmî iktisadî teşekküller, tarafından da yapılıyor. İsviçre, Amerika gibi dünyanın en zengin memleketlerinde bile elân kira tahdidatına dair kanunlar mevcut olduğu halde bizde nasılsa kira hakkındaki tahdidatı umumî şekilde kaldıran kanunlar çıkıyor. Halk tabakaları, kütleler tarafından intizamlı, makul protestolar yapılması şöyle dursun meslekî teşekküller tarafında alâkadar makamların dikkat nazarını çekecek tesirli teşebbüsler bile muntazam ve tesirli bir surette yapılmıyor.

O halde demek oluyor ki demokrasi rejimi, kanunlarımızda, mevzuatımızda yerleşmiş ve kökleşmiştir. Fakat bu rejim halkın ruhi haletine, zihniyetine henüz lâyıkıyla intikal etmemiştir. Halkın bu husustaki hassasiyeti henüz kâfi derecede gelişmedi. Halkı iktisadî, demokrasi sahasında idare etmekle mükellef olan meslekî teşekküller yeter derecede teşkilâtlanmamıştır. Halbuki iktisadî demokrasi sahasında bu merhaleye varılmadıkça mes’ul alâkadar makamlar tarafından ittihaz edilecek kararların hatadan salim olmadığını beklemek abestir. Masa başında karar ve kanun projelerini hazırlamakla mükellef olan memurlar şu veya bu meselede hakikî vaziyeti âmmen menfaatinin ne gibi tedbirlerle sağlanabileceğini nasıl öğrenebilirler? Mahkeme iki tarafı dinlemeden doğru dürüst bir karar ittihaz edebilir mi? İdari sahada dahi mesul makamlar halkın, alâkadar zümrelerin sözcüleri olan meslekî teşekküller

marifetiyle bütün alâkadarların iddia ve metalibini dinlemezlerse hakikaten âmme menfaatine uygun kararlar ittihaz etmek vaziyetinde olamazlar.

Sözü ayağa düşürmek, sokak nümayişlerine meydan vermek bizim için elbette bahis mevzuu olamaz ve hiç bir vakit olmıyacaktır. Fakat halkın demokrasi hassasiyetini meslekî teşekküllerin vazife görmek kabiliyetini, kemale erdirmeleri elbette bir an evvel sağlanması lâzım gelen bir noktadır.¹⁹⁸

DIŞARIDAN GÖRÜŞLER İKTİSAT DÜNYASINDA İNKILÂP HAMLELERİ

*Kemalist rejiminin başlıca
umdelelerinden olan inkılâpçılık
Fransa'da iktisadî kalkınma mevzuunda
imtisal nümunesi sayılıyor*

Nis, 3 temmuz 1954 – Geçenlerde İsviçreden gönderdiğim ve bu sütunda neşrolunan yazımda, bundan sonra demokrasi sahasında yapacağımız ileri hamlelerde bizden evvel bu sahada ilerlemiş bulunan ve bu itibarla bu hususta ağabeylerimiz sayılan memleketlerin tecrübelerinden faydalanmamız, onlardan ibret almağa çalışmamız lüzumunu belirtmiştim. Bu yazıda gene dışarıdan bir görüş olarak ağabeylerimiz sayılan memleketlerin bizim kalkınmayı sağlamak için takip ettiğimiz bazı usullerden faydalanmağa çalıştıklarını tebarüz ettirmeğe çalışacağım.

Kalkınma mevzuunda bizim takip ettiğimiz usullerden faydalanmak isteyen ağabeylerimizden biri Fransadır. Fransada Kemalist rejimimizin icabı olarak bütün kalkınma hamlelerimizde takip ettiğimiz inkılâpçılık sisteminin, iktisadî kalkınma sahasında tatbik olunması ısrar ve ehemmiyetle tavsiye olunuyor.

Meselenin bugünkü safhası şu merkezdedir:

Siyasi edebiyatta ve ezcümle İngiltere ve Amerika matbuatında iddia olunduğuna göre Fransa diğer sahalarda az çok görüldüğü gibi iktisadî sahada dahi günden güne zaafa uğramakta, gerilemektedir. Bilhassa Anglo-Sakson gazete ve mecmualarında Fransadan bahsolunduğu zaman dünya tarihinde kültür ve medeniyet bakımından şanlı şerefli bir mevki işgal eden bu memleket «Avrupanın Hasta Adamı» namıyla yadolanmaktadır. Bilindiği gibi Avrupanın hasta adamı vasfı tarih sayfalarında bizim Osmanlı İmparatorluğuna mahsustu. Osmanlı İmparatorluğu bu hazin vasfı asırlarca taşımış ve bu tarihi şin ancak Kemalist inkılâbından sonra maziye

karışmıştır. Şimdi bu elim vasfın Fransa gibi kültürlü, zengin, me-
ziyetli bir memlekete tevcih olunması elbette elim bir tecellidir.

Fransız münevverleri ve mütefekkirleri elbette bu elim tecelli-
nin farkındadırlar. Nitekim Fransız gazetelerinde sık sık bu mevzu
dair feryatlar ve şikâyetler göze çarpmakta, acele tedbirlere baş-
vurulması lüzumu ileri sürülmektedir. Fakat bir müddetten beri
Fransada hüküm sürmekte olan mahut siyasi ihtiraslar bu feryatla-
rın kâfi derecede tesir göstermelerine mâni olmaktadır.

Ancak son günlerde malûm olan haller ve şartlar dairesinde ik-
tidarı ele alan Mendès France kabinesi, siyasi ihtirasların neticesi
olan fasit havayı dağıtmak için ciddi gayretlere başvurmuştur. Bu
gayretlerin hayırlı neticelere müncer olacağı ümit ediliyor.

Bizim burada en ziyade üzerinde durmak istediğimiz noktalardan
biri iktisadî kalkınma sahasında tecelli eden gayretler ve teşebbüs-
lerdir. Yeni Başvekil iktidarı ele alır almaz parlâmentoda programını
açıklamak maksadiyle iradettiği nutukta iktisadî kalkınmayı sağlamak
için inkılâp hamlelerine başvurmak zaruretinin ilân etti ve bu husus-
ta kat'i taahhütlerde bulundu. Programını bir an evvel kuvveden fiile
çıkarmak maksadiyle kabinesinde İktisat Nezaretini Edgar Faure gibi
inkılâpçı fikirleri ve inkılâpçı icraatıyla maruf olan meşhur bir iktisat-
çıya tevdi etti. Edgar Faure¹⁹⁹ İktisat Nezaretini işgal eder etmez, bir
buçuk sene zarfında esaslı bir kalkınmayı sağlamak azminde bulundu-
ğunu ilân ve bu husustaki plân ve programı hazırlamak için Fransanın
en maruf ihtisas erbabından mürekkep bir komisyon kurdu. Komis-
yon hemen mesaisine başladı ve ciddi hareket ve teşebbüslere girişti.
Bu komisyonun hazırlamakta olduğu bir buçuk senelik plân ve prog-
ramın ilânı Fransada sabırsızlıkla beklenmektedir.

İktisadî kalkınma mevzuunda tecelli etmeğe başlayan inkılâp
hamleleri yalnız hükûmet mehafiline münhasır kalmıyor. Fransa-
nın iktisat mütehassısları da seferber edilmiştir. Bu hususta her-
gün ciddi eserler neşrolunmaktadır. En ziyade göze çarpan, dikkat
nazarını çeken eser, Maliye Nezareti erkânından malî ve iktisadî
eserleriyle maruf olan Maurice Lanie'nin *Fransanın En Son Halâs
Çaresi İnkılâptır* namındaki kitabıdır.²⁰⁰

¹⁹⁹ Edgar Faure (1908-1988): Fransız siyasetçi, tarihçi ve deneme yazarı. (derl. notu).

²⁰⁰ Kitabın Fransızca adı: *Révolution, Dernière Chance de La France*'dir.
Révolution tabirinin esas manası ihtilâldir ve bu tabir daima bu manada

Kitapta Fransanın iktisadi sukutu şu belîğ rakamlarla ifade olunmaktadır:

«Fransa 1789-1913 tarih devresinde sanayi itibariyle Avrupa memleketlerinin en zenginiydi. Şimdi Fransa İngiltere ve Almanyanın sanayiine nisbetle sanayi şubelerine göre on iki misli geri kalmıştır.»

Müellif şu cümlelerle bugünkü elim vaziyetin tablosunu tamamlıyor:

«Biz bugün Amerika ve Rusya gibi devler arasında bir cüce vaziyetine düşmüş bulunuyoruz. Amerikanın nüfusu bizden yalnız dört misli fazladır. Fakat Amerikanın kömür ve çelik istihsalâtı bizden on, elektrik enerji istihsalâtı bizden 13 kat fazladır. Amerikada yirminci asır zarfında teknik terakki bizden yalnız üç kat fazla olmuştur. Fakat istihsal kuvveti 1914 te on kat 1939 tarihinde 30 kat, bugün 60 kat fazla bir dereceye çıkmıştır. Amerikanın nüfus fazlalığını bir kenara bırakarak iki memleketin müsavi nüfusa malik olduğunu farzetsek bile Amerikanın istihsal kudretindeki üstünlüğünün bize nisbette on beş kattan dun olmadığını kabul etmek zaruretindeyiz.

Amerikada bir işçinin vasati geliri 3000 dolarken Fransada yalnız 1000 dolardan ibarettir.

Nüfus adedi Fransadan daha az olan ve denizaşırı mahreçleri olmayan Kanada, İsveç ve Fransanınkinden iki mislidir.

Umumî surette denilebilir ki bir Amerikalı senelik gelir bakımından en az üç vergi vermek ve ilmî tâbirle kabiliyeti teklifiye bakımından dört Fransıza bedeldir.

Bu iktisadi sukutun sebep ve menşeiini nüfus azlığı ve talihsizlik gibi âmillere hamletmek kendi kendini aldatmağa çalışmaktan başka bir mana ifade etmez. Hakiki sebep Fransızlarda muayyen âmillerden dolayı istihsal kuvvetinin azalmasından başka bir şey değildir. Bu muayyen âmilleri tabiatı eşyada, memleketin bünyesi teşekküllerinde aramak da doğru değildir. Bu amilleri ancak ve ancak siyasî, içtimaî ve iktisadî zümre ve teşekküllerin aksaklığında,

kullanılmaktadır. Fakat bu mevzuda kasdolunan mana elbette ki, inkılaptır. Lisanımıza mahsus olan inkılap tabirinin Fransızca mukabili mevcut olmadığından kitapta inkılâp manasında révolution tabiri kullanılmıştır.

hodbinliğinde ve bu gibi ahlâki ve mânevi noksanlarında aramak daha doğru olur.»

Müellif 200 küsur sayfalık kitabında Fransa'nın bugünkü elim vaziyetini uzunboyulu teşrih ettikten sonra şu neticeye varmıştır:

«Yuvarlanmakta olduğumuz uçurumdan kurtulmak istersek istihsal kudretimizi inkılâp hamleleriyle düzeltmeğe çalışmaktan başka çare yoktur.»

Müellif bu inkılâp hamlelerinden neler kastedtiğini izah etmek için sayfalarca yazı yazmıştır. Bu sütunlarımız bunlardan uzun uzadıya bahsetmeğe müsait değildir. Yalnız şunu belirtmekle iktifa edeceğiz. Müellifin tavsiye ettiği inkılâp hamleleri ideoloji bakımından merhum üstadımız Ziya Gökalp'ın bu sütunda mükerreren bahis mevzuu ettiğimiz iki vecizesinden başka bir şey değildir:

1- Fert yok cemiyet var.

2- Hak yok vazife var.

Müellif sayfalar dolusu izahatıyla şunu anlatmağa çalışıyor: Bizim iktisadî zümre ve teşekküllerde kolektif bir hodbinlik hâkimdir. Bu zihniyet ve gelenekleri inkılâp hamlesiyle söküp atmadıkça Fransa iktisadî sukuttan kurtulamıyacaktır. Bizim Kemalizm rejimine tekaddüm eden Ziya Gökalp'ın «Fert yok cemiyet var» ideolojisi bundan başka bir mana ifade etmez.

Ancak Fransız müellifine ve onun gibi düşünen Fransız mütefekkirlerine şunu hatırlatmak isteriz: İnkılâplar yalnız ideolojilerle tahakkuk etmez. Behemehal Atatürk gibi «fevkalbeşer» ve Niçe'nin tabirince surhomme vasfına lâyık, Atatürk'ün tabirince âmalî milliyenin muhassalası olan bir azim ve irade adamına ihtiyac vardır.

Fransız milleti tarihte birçok büyük adamlar yetiştirmiştir. Bu itibarla Fransa'nın muhtaç olduğu inkılâbı kuvveden fiile çıkarabilecek büyük adamın ergeç sahneye çıkacağını ümit etmek hayal sayılmaz.²⁰¹

BİZİ DİŞARIDAN NASIL GÖRÜYORLAR?

Birleşik Memleketler Müessesesi tarafından neşredilen eser – İktisat Şûrası projeleri nerede kaldı?

Nis, 15 Temmuz – Biri dışarıdan nasıl gördüklerini öğrenmeğe ihtiyaç var mı? Biz kendimizi bilmez miyiz? Uzaktan bizi görenler bizi lâıkiyle anlıyabilir mi? Dışarıdan iyi veya kötü görünmemizin ne ehemmiyeti vardır?

Esas mevzuumuza girmeden bu mukadder suallere cevap verelim.

Bizi dışarıdan nasıl gördüklerini öğrenmeğe kat'ı ihtiyaç vardır. Çünkü biz kendimizi büsbütün tarafsız gözle göremeyiz. Hepimiz doğrudan doğruya veya dolayısıyla siyasetle alâkadarız. Enfüsî (sübjektif) tesirler altında hissiyata kapılmaktan kendimizi kurtaramıyoruz. Çoğumuz fiilen veya fikren şu veya bu partiye şu veya bu zümreye şu veya bu sınıfa mensup bulunuyoruz. Halbuki dışarıdakiler bizi tarafsız, afaki (objektif) indilikten âzade bir gözle görebilirler ve bu itibarla hakiki vaziyetimizi daha kolay kavrayabilirler.

Başkalarının hakkımızda verecekleri hükümleri mühimsememek ise bedahate karşı göz yummağa çalışmaktan başka bir hareket telâkki olunamaz.

Maamafih şunu şimdiden haber verelim ki maksadımız muhtelif memleketlerde yabancı lisanlarda yeni Türkiye hakkında neşredilen yüzlerce eserden, her gün dünya matbuatında yazılan leh ve aleyhteki yazılardan bir netice veya mâna çıkarmağa çalışmak değildir. Biz burada yalnız günün mevzuu olan bir nokta üzerinde durmak fikrindeyiz. Son zamanlarda bizde derin tetkiklere, esaslı neşriyata, heyecanlı tartışmalara mevzu olan iktisadî kalkınmamız ne vaziyettedir? Bu kalkınmanın esas mahiyeti nedir? Bu mevzu hakkında falan veya filân yabancı muharrir veya muhbirin görüşleri veya düşünceleri üzerinde durmak külfetine de katlanacak değiliz. Fakat yabancı memleketlerde bu mevzu hakkında öyle tetkikler

yapılıyor, öyle hükümler veriliyor ki onları mühimsememek, onlardan faydalanmağa çalışmamak hakikaten yazık olur.

Bu tetkiklerin ve hükümlerin en başında «ONU» yâni Birleşik Memleketler Müessesesi tarafından dünyanın en maruf mütehas-sıslarına hazırlatılıp vakit vakit neşrolunan ilmî ve kıymetli eserleri kaydetmek elbette yerinde olur. Bu eserlerde açıklanan görüşler ve uzun boylu tetkikler neticesinde kaydedilen ilmî hükümler bizim için elbette istifadelidir. Şimdiye kadar bunlardan ne şekilde ve ne dereceye kadar istifade edildiğini bilmiyoruz. Bildiğimiz bir şey varsa o da bu hususta en ziyade alâkadar olan umumî efkâra buna dair hiçbir malûmat tereşşuh etmemesidir. Falan gazete veya mecmua, filân muhabir veya muhbir tarafından bizi methü sena sadedinde yazılan yazılara gazetelerimizde hattâ Ajans telgrafları şeklinde bile rastlıyor ve pek tabii olarak böbürleniyoruz. Fakat aydınlatıcı, ibret verici bu gibi tetkik ve hükümlere matbuatta pek nadir rastlanıyor. Onun içindir ki bu defaki seyahatimizde en ziyade bu gibi neşriyatla alâkalanıp okuyucularımıza malûmat vermeği vazife bildik.

İşte Birleşik Memleketler Müessesesi tarafından neşredilen son eser gözümün önündedir. Adı: *Avrupanın 1953 Senesindeki İktisadî Vaziyeti Hakkında Tetkik*'tir. Bu 350 sayfalık eserde Türkiyenin iktisadî vaziyetine tahsis edilen yer ancak 12 sayfadan teksif edilen malûmat, görüşler ve hükümler bizim için son derece istifadeyi mucip bir mahiyet taşır ve alâkadarlar tarafından büyük bir itina ile tetkik olunmağa değer bir kıymeti haizdir.

Dünya çapında ilmî, malî, iktisadî ve siyasi bir kıymeti haiz olan bu vesikanın tetkik ve teşrihi bu sütunun dar çerçevesine giremez. Onun için burada yalnız birkaç misal zikretmekle iktifa edeceğiz:

A- Vesikada umumî olarak iktisadî vaziyetimiz hakkında verilen hükmün hulâsası şudur: «Şüphesiz ki Türkiye Orta Avrupa'nın (Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Cenubî İtalya, İspanya, Portekiz) diğer memleketlerine nisbetle, bünye itibarıyla en müsait vaziyettedir. Buna rağmen şimdiye kadar tabii servetleri lâyikiyle değerlendirilmemiştir. Türkiyenin millî geliri henüz pek dün bir seviyededir. Bu millî gelir muhtelif sınıflar ve muhtelif mıntakalar arasında müsavat dairesinde taksim edilmiş değildir. Türkiye esas itibarıyla henüz bir ziraat memleketidir. Fakat toprak hâlâ ekseriya

eski usullerle işleniyor. İşletilen toprakların yüzde sekseni hububata tahsis ediliyor.

Başka memleketlerin ekonomik gelişmelerine nisbetle şehirlerin gelişmesi hiç mesabesindedir. Şehirlerde nüfusun mesleklere göre ayrılışı esaslı bir surette değişmemiştir.

B- İktisadi vaziyet hakkındaki umumî görüşten mâada bu mühim ve kıymetli vesikada ziraatımızda yapılan muazzam hamleler, sanayide görülen fevkalâde gelişmeler ve bütün iktisadi sahalarımızda inkarı kabil olmıyan ilerlemeler hakkında bütün yurtseverler için gönül kabartacak takdirkâr hükümler mevcut olduğu gibi hepimiz için ibret verici tenkidi sözler ve fıkralar da eksik değildir. Biz burada sitayışkâr sözleri iftiharla bir kenara bırakarak ileri hamlelerimiz için istifadeli olabilecek, hayırhahane tenkid mahiyetinde gördüğümüz birkaç misal nakletmekle iktifa edeceğiz.

1- Son otuz sene zarfında görülen dikkate şayan ileri hareketlere rağmen köylerin yüzde elli beşi 1952 senesinde ilk mektepten mahrum idi. Zirai tenvire mahsus olan hizmetler çok geri bir seviyededir. Meselâ 1952 de gübre iştimali şeklini göstermek için yalnız 577 köyde tecrübeler yapılmıştır. Türkiyedeki 36.000 köye nisbetle bu rakam hiç mesabesindedir.

İnkâr olunamaz ki Türkiyede son senelerde traktör miktarı çok artmış bulunmaktadır ve bu traktörlerden faydalananlar yalnız büyük zirai işletmeler değildir. Hattâ denilebilir ki ziraatle işleyen nüfusa nisbetle traktör adedi diğer Orta Avrupa memleketlerde görülen nisbetlerden üstündür. Fakat şurası muhakkak ki ziraatte hala kullanılan kara sapan miktarı demir sapan miktarına nisbetle iki kattır. Birincilerin adedi bir milyon dokuz yüz bin, ikincilerin adedi yalnız dokuz yüz bindir.

2- Gerek ziraat gerek ticaret ve gerek sanayi şubelerinde elde edilmiş mühim kârla ve tasarruflar istihsali arttırılabilecek yatırımların kâfi derecede artmasına hizmet etmiyor. Fertlerde teraküm eden sermayeler daha ziyade inşaat ve spekülâtif mahiyette ticaret işlerine teveccüh ediyor. Spekülâtif muamelelerden alınan vergiler nisbeten hafif olduğu için lüks mahiyette olan sarfiyat günden güne artmaktadır.

Şurası da dikkate şayandır ki bu sarfiyat buz dolabı radyo gibi is-

tikrarlı istihlâk maddelerine tahsis olunacak yerde en ziyade geçici istihlâk maddelerine hasrolunuyor. Meselâ 1949 dan 1951 tarihine kadar radyo mübayaaları iki misli artmıştır. Buna rağmen 36.000 e balığ olan köylerin her birine birer radyodan fazla isabet etmiyor. Lüks otomobil ithalatı dahi nisbetsiz bir derecede artmış bulunmaktadır.

Eserde tenkid mahiyetinde diğer bir çok ilmî ve tarafsız görüşler vardır. Bu görüşlerin yüzde yüz isabetli olduğu elbette iddia olunamaz. Fakat geniş ve şümullü bilgi ve tetkike müstenit olması, indilik şaibesinden azade bulunması itibarile istifadelidir. Bunun gibi daha bir çok ilmî ve kıymetli tetkik eserleri mevcuttur. Fakat bu gibi eserlerden lâyıkiyle istifade edebilmek için ilgili ve mütehassıs makamların himmetlerine ihtiyaç vardır.

Bu gibi vazifelerle uğraşabilecek en münasip makam şüphesiz ki senelerden beri bahis mevzuu olan «İktisat Şurası» müessesidir. Bu müessese hakkındaki projeler ne oldu? Müessesenin kurulması hakkındaki kanun tasarısı senelerden beri hazırdır. Neden şimdiye kadar Büyük Millet Meclisine arz olunmadı? Fransa, Belçika ve bunun gibi diğer ileri memleketlerde senelerden beri pek mühim hizmetler ifa etmekte olan bu müessesenin kuruluşu her nedense mahzurlu görüldüyse mucip sebeplerin açıklanması, umumî efkârın tenviri lâzım gelmez mi?²⁰²

İKTİSADİ KALKINMAMIZ VE SOSYAL TEPKİLERİ

*İstanbul, İzmir gibi büyük şehirleri
temsil eden Milletvekillerimizin dikkat
nazarına..*

İktisadî kalkınmamız artık inkârı kabil olmayan apaşikâr bir olaydır. Bedbin mizaçlı olanlar memleketin maruz bulunduğu çeşitli sıkıntıları ileri sürerek haklı veya haksız tenkitlere girişebilir, memleketin iktisadî buhranların baskısı altında bulunduğunu idda edebilirler. Fakat göze çarpacak derecede aşikâr olan kalkınma hadisesi karşısında görmemezlikten gelemezler.

Bu kalkınmanın en objektif tablosu, son günlerde Yapı ve Kredi Bankası tarafından (Türkiye’de Ziraat, Sanayi ve Dış Ticaret) durumu hakkında neşredilmiş olan küçük fakat kıymetli bir broşürde çizilmiş bulunmaktadır. Mezkûr broşürde dercedilmiş olan aşağıdaki rakamlar, bu gönül açıcı tablonun en parlak çizgilerini teşkil eder.

Bankalarda Mevduat

1944	555.764.000
1952	2.252.432.000

Ziraatte teknik cihazlanma: Aşağıdaki cetvelden anlaşıldığı veçhile bu cihazlanma 25 misli derecesine kadar artmış bulunmaktadır:

	<u>1940</u>	<u>1952</u>
Traktöre mahsus pulluklar	1304	30766
Traktörler	1066	31415
Tohum eken makineler	7496	30203
Orak makineleri	10927	22033
Biçer döğer makineler	57	3222
Çayır makineleri	2879	4583
İlâç serpme makineleri	0	23858
Krema makineleri	13530	51374

Ziraatte istihsal durumu: Muhtelif toprak mahsullerinin ekserisinden 5-6 sene içersinde 2-3 misle kadar artış vardır. Meselâ: Buğday istihsalı 1946-1950 senelerinin vasatısı 3.629.968 tondan ibaretken 1952 senesinde 6.447.000 tona kadar çıkmıştır.

Arpa	1.725.258	Tondan	3.189.000	Tona
Pancar	718.019	Tondan	1.069.000	Tona
Pamuk	78.279	Tondan	165.000	Tona çıkmıştır.

Maden istihsalatı bu sahada dahi birkaç misli artış vardır.
Meselâ

	<u>1938</u>	<u>1952</u>
Linyit	145.706	1.378.411
Krom	213.831	806.911
Demir	20.300	481.825
Manganez	1.186	81.548
Bakır	2.488	23.330

İmalât Sanayiinde:

	<u>1938</u>	<u>1952</u>
Şeker	42526	163214

Pamuk ipliği, Yün ipliği, Pamuklu ve Yünlü dokuma sanayiinde dahi artış aynı nispetlerde görülmektedir.

Dış Ticaret: Bu sahada ileri hamleler şu cümle ile tebarüz ettirilmiştir. (Savaşın sonra Milletler arası teşkilât tarafından umumiyetle mebdî yılı olarak kabul edilen 1948 yılı esas alındığı takdirde dış ticaretimiz «İthalât ve İhracat» miktar itibariyle 1.761.248 ton iken %188,8 artışla 1953 de 5.087.499 tona, kıymet itibariyle de 1.321.186.986 liradan %96,3 artışla 2.600.132.000 liraya yükselmiş olduğu görülür.

Bu iktisadî kalkınma mevzuunda belirtilebilecek daha birçok cihetler vardır fakat bu yazıda esas mevzuumuz daha ziyade iktisadî kalkınmanın sosyal hayat üzerindeki tepkilerinden ibaret olduğundan iktisadî kalkınma mevzuunu diğer bir yazıda tekrar ele

almak üzere şimdilik şu nokta üzerinde bilhassa durmak istiyoruz:

Bu kalkınma neticesinde sosyal hayatımızda belli başlı bir inkılâp vukua gelmektedir. Hiç şüphe yok ki bu inkılâp gittikçe daha ziyade gelişecek ve tepkileri günden güne arttıracaktır. Şöyle ki Nüfus göze çarpacak bir kesafetle köylerden kasabalara, kasabalardan şehirlere akmaktadır. Birkaç sene içinde 10.000 lerce yeni nüfusu barındırmağa mecbur olan İstanbul, İzmir, Adapazarı, Adana gibi şehirler vardır. Bu nüfus akınlarının elbette iktisadi, içtimâî ve ezcümle sosyal tesirleri vardır. Bu tesirlerin iktisatçılarımız, sosyologlarımız ve bilhassa devlet adamlarımız ve Milletvekillerimiz tarafından yakından takip olunması ve tespit olunacak neticelere göre vakti zamaniyle lâzım gelen tedbirlerin alınması gerektir.

İktisadi kalkınmanın sosyal hayat üzerindeki tepkilerini birer birer tahlil ve teşrihe girşmek elbet yerinde olur fakat bu sütunun çerçevesi buna müsait olmadığından şimdilik yalnız günün mevzuu olan mesken ve iş yeri buhranları üzerinde durmakla iktifa edeceğiz.

Yukarıda işaret ettiğimiz veçhile İstanbul, İzmir, Adapazarı, Adana gibi şehirlerde birkaç sene içinde onbinlerce nüfus artmıştır. Yalnız Adapazarında son senelerde nüfus artışı yüz bini aşmış Hükûmet de kasabayı vilâyet payesine çıkarmak mecburiyetinde bulunmuştur. İstanbulda birkaç sene evvel nüfus 900.000 den ibaret iken şimdi 1.200.000 ne balığ olmuştur. Bu onbinlerce, yüzbinlerce nüfusu barındıracak mesken ve iş yerlerine elbette ihtiyaç vardır. Bunlar temin olunmayınca elbette arz talep muvazenesi alt üst olur. Şurası da var ki; yine iktisadî kalkınmanın tabîi bir neticesi olarak ailelerin hayat seviyesi yükselmiştir. Eskiden bir iki odaya sığınabilen aileler şimdi 4-5 odaya ihtiyaç gösterir. Birdenbire feraha kavuşan binlerce aile içinde yazlık kışlık ev kullanmak ihtiyacını duyan aileler elbette yüzlere balığ olur.

Mesken ve iş yeri alanlarında arz talep muvazenesinin altüst olması ve bu yüzden buhran belirmeğe başlaması üzerine elbette âcîl tedbirlere baş vurmak icap ederdi. Halbuki böyle tedbirlere başvurmamak şöyle dursun 1940 senesinden beri mer'î olan Millî Korunma Kanununun 30 uncu maddesi meriyetten kaldırıldı, kiralar serbest bırakıldı, mülk sahiplerine, kiracıları sebepsiz olarak kapı dışarı etmek hakkı bahşolundu.

Hükûmetin hiçbir tesir ve müdahalesi olmadığı halde Meclisten geçen bu kanunun sosyal bakımdan mana ve hikmetine akıl erdirmek pek kolay değildir. Malûm olduğu veçhile dünyanın her tarafında kâr haddi, fiat kontrolü, ihtikârla mücadele, Kontenjan gibi millî korunma icaplarından olan tahditlerin hepsi kaldırıldığı halde kira hakkında Blokaj ahkâmı dünyanın hiçbir yerinde kaldırılmamıştır. İsviçre ve Amerika gibi dünyanın en zengin en müreffeh memleketlerinde bile kiralar blokaja tabidir. Milletın ekseriyetini teşkil eden dar gelirli sınıfları korumak gayesiyle kiralar kaydı şartı tabi tutuluyor. Bizde ise hayat pahalılığının artması neticesinde menkûl mallar üzerinde fiyat kontrolü kâr hadleri, ihtikârla mücadele gibi tedbirler şiddetlendirildi, yalnız kiralar serbest bırakıldı; kira üzerine ihtikâr suç sayılmıyor. Bir mal sahibi 1939 senesine nispetle kirayı 10-15 misli arttırsa suç işleme olmaz. İşçi, müstahdem, memur gibi dar gelirli yurtdaşların gelirleri 10-15 misli artmadığı aşikâr iken mülk sahiplerinin bu nispette kirayı arttırmalarına müsaade etmek nasıl caiz görülebilir?

Bu normal vaziyetin tepkileri umumî surette geçim seviyesine inikâs ettiği gibi Türk parasının iştira kuvvetine fevkalâde surette tesir etmiştir. Arsa ve bina fiyatları az müddet zarfında birkaç misli artmıştır. Arsa ve bina Spekûlâsyon ve konjonktür mevzuu olmuştur. Halk tabakalarının ekseriyeti teşkil eden işçi, müstahdem, memur ve alınteri ile maişetlerini temin eden yurtdaşların geçimleri nispetsiz bir derecede daralmıştır.

Milletin mukadderatıyla yakından veya uzaktan alâkadar olanlar elbette sorarlar: İktisadî kalkınmanın gaye ve maksadı bu mu idi? İçtimaî adalet, sosyal nizam bundan mı ibaret? Demokrasi gelişmelerimiz bu gibi neticeler mi verecekti?

Halbuki iktisadî kalkınma neticesinde peyda olan bu mesken ve işyeri buhranını Millî Korunma esaslarına dayanarak önlemek pek kolaydır. Meselâ Millî Korunma ahkâmına göre depoda veya mağazada mevcut bir malı satışı arz etmemek suç sayılır buna içtisar eden esnaf hemen adalet pençesine tevdi olunur. Halbuki İstanbul, İzmir ve büyük şehirlerde istenilen yüksek kiraları bulamadıkları için apartmanları, mağazaları ve depoları aylarca müddet boş bırakan binlerce mülk sahipleri vardır. Bunlar muayyen bir müddet zarfında boş binaları kiraya vermek mecburiyetinde bulunursa el-

bette kiralar arz talep kaidesine tabi olur. Kira emsale göre taayyün eder. Bazı medenî memleketlerde bu yolda mevzuat mevcuttur. Bunları tetkik edip vaziyetimize göre ayarlamak güç değildir.

Bundan maada İsviçre gibi memleketlerde binalar üzerinde kâr haddi mevcuttur. Kâr haddinden fazla olarak kira isteyenler hemen muhtekir esnaf gibi adâlet pençesine tevdi olunur.

Bazı memleketlerde mesken ofisleri vazifelerini mükemmel surette ifa ediyorlar. Meselâ Lozan, Cenevre gibi şehirlerde ev kiralamak isteyenler evvelâ mesken ofisinden izin almağa mecburdur. Mesken Ofisi tahkikat neticesinde müracaat sahibinin kat'î ihtiyacını tespit etmeden talep olunan müsaadeyi vermez. Halbuki bizde taşrada evi barkı olduğu halde büyük şehirlerde ayrıca ev kiralayan yüzlerce yurtdaşıımız vardır. Kendi evinden başka ayrıca garsoniyer kiralayan sefahat erbabı yüzlere balığ olur. Bunun gibi hakikî bir ihtiyaca dayanmadan isticar olunan binlerce mesken vardır. Bundan dolayı bu sahada arz talep muvazenesi altüst oluyor, yüksek kiralar ödemek vaziyetinde olmayan ve ekseriyeti teşkil eden dar gelirli yurtdaşılarımız gece kondulara sığınmağa mecbur oluyorlar.

Burada senelerden beri Mecmuamızda bahis mevzuu olan ve Derneğimizi bir çok teşebbüslere sevk etmiş olan ticarî mülkiyet meselesini ayrıca bahis mevzuu yapmıyoruz. Bu meseleyi diğer makalede tekrar ele alıp teşrih etmeğe çalışacağız. Şimdilik Derneğimizin ve diğer meslekî ve zümrevî teşekküllerin iştigal mevzuu haricinde olan mesken buhranı davası üzerine İstanbul, İzmir gibi büyük şehirleri temsil eden Milletvekillerimizi vazifeye davet etmekle iktifa edeceğiz.

Mes'ul Makamlar her nedense şu kira meselesini kiracı ve kiralayan zümrelerini ilgilendiren bir mesele olarak telâkki etmişlerdir.

Halbuki yukarıda izah ettiğimiz veçhile bu mesele zümreleri değil bütün milleti ilgilendiren ve halk tabakasının ekseriyetini fevkalâde sıkıntılara maruz bırakan sosyal bir davadır.²⁰³

203 *Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 74, Eylül 1954, s. 1467-1471. Bu makalenin kısaltılmış hali, aynı zamanda *Vatan* gazetesinin 17 Eylül 1954 tarihli nüshasında da yayınlanmıştır.

TİCARET VE SANAT YERLERİ KİRALARI HAKKINDA

İstanbul Tüccar Derneğinin aylık toplantısında, idare hey'eti üyelerinden Sayın Munis Tekinalp, ticarethane kiralari mevzuunda derneğın yapmış olduğu müteaddit tekliflerin kanunlaşmamış bulunmasına ve pek yakında başlaması muhakkak olan buhranın mer'î mevzuatla dahi önlenebileceğine mütedair bir raporu umumî hey'ete tevdi etmiştir. Teklif, Derneğın kira komisyonunda etraflı şekilde incelenecektir. Bu alâka çekici teklifi aynen neşrediyoruz.

Senelerden beri bu kürsüde iş, ticaret ve sanat yerleri meselesinden bahsedip duruyoruz. Şimdiye kadar bu mesele hakkında aylık toplantılar yaptık. Yine bu mesele hakkında, Derneğimizin nâşiri efkârı olan *Türkiye İktisat Mecmuası* da senelerden beri sütunlar dolusu yazılar yazıyor, bu hususta ticaret ve sanayi mahafilinin amâl ve efkârına tercüman olmağa çalışıyoruz.

Malûmunuz olduğu veçhile, Derneğimizin senelerden beri ısrar ve metanetle savunduğu tez; başka memleketlerde harpten evvel meriyette bulunan ve ticaret ve sanat âleminde pek mühim roller oynayan ticarî mülkiyet davasıdır. Öteden beri şu dâvayı müdafaa ediyoruz: uzun müddet bir yerde ticaret ve sanat icra eden kimse, o yerde bir müşteri topluluğu sağlar ve bu müşteri topluluğu alâmeti farika, ihtira beratı kabilinden bir mânevî hak teşkil eder ve bu mânevî hak maddî tasarruf hakkı gibi sahibinin malıdır, hiçbir vesile ile bu hakka dokunulamaz.

Gariptir ki; bu dâvamıza karşı ileri sürülen itiraz, tasarruf hak-

kının kutsiyetidir. Halbuki bizim iddiamız dahi tasarruf hakkının kutsiyetinden başka bir şey değildir. Maddî tasarruf hakkı mukaddes sayılıyor da, mânevî mülkiyet hakkı neden mukaddes sayılmasın?

Modern kanunlarda, dünyanın bütün medenî memleketlerinde, mânevî haklar meselesinde daha ileri gidiliyor. Maddî haklar mahiyet itibariyle millî hudutlar çerçevesinde münhasır olduğu halde, mânevî haklar dünya çapında bir meriyet taşıyor. Milletler arasında teati eden anlaşmalar sayesinde dünyanın bir ucunda iktisap olunan bir mânevî hak dünyanın öbür ucuna kadar tanınıyor. İstanbulda oturan bir hak sahibi, Amerikanın en hücre köşelerinde bile bu hakkın nimetlerinden istifade ediyor.

Bu gün şurasını memnuniyetle kaydedebiliriz: bu hususta senelerce müddet sarfettiğimiz gayretler boşa gitmedi. Uzun mukavemetler, şiddetli itirazlardan sonra dâvamız, esas itibariyle en yüksek mahafie kadar aksedip hüsnü kabule mazhar oldu.

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, Anadolu'daki diğer bir çok Ticaret ve Sanayi Odaları, bütün alâkadar meslekî ve zümrevî teşekküller bu dâvayı benimsediler ve bu hususta münasip görülen mevzuatı sağlamak için elden geldiği kadar gayretler sarfetmekten hâli kalmadılar.

Geçenlerde gazeteler tarafından belirtildiği veçhile; bizzat Sayın Başvekilimiz İstanbul Ticaret Odasında yapılan bir toplantıda, ticarî mülkiyet ve halk tâbiriyle fond de commerce prensibinin yerinde olduğunu kabul ve ilân etmiştir.

Maamafih bu ticarî mülkiyet meselesinin bu günden yarına hallolunabileceğini ümit etmek hayale kapılmak demektir. Bu mesele, senelerden beri tetkik safhasını aşmayan ticaret kanununun tadilâtıyla ilgilidir. Bu tâdilât projesi hakkındaki blokaj meselesi her nedense ortadan kaldırıldığından, üç ay sonra ticaret ve sanat âlemimiz müthiş bir faciaya maruz kalacaktır ve bu facianın eserleri daha şimdiden piyasamızda vahim şekilde hiss olunmağa başlamıştır.

9 ay sonra mesken meselesinde olacağı gibi, 3 ay sonra iş, ticaret ve sanat yerleri kiralari hakkında blokaj ortadan kalkacaktır.

Pek tabiidir ki; on beş seneden beri istedikleri kirayı almayan birçok mülk sahipleri, şimdiye kadar maruz bulundukları zararları, daha doğrusu mahrum kaldıkları kârları telâfi etmek kaygusuna

kapılacaklar ve şimdiye kadar aldıkları kiranın 15-20 mislini istemekten geri kalmıyacaklardır. İstenilecek olan kirayı vermekten aciz kalacak olan binlerce ticaret ve sanat erbabı sokağa atılabilecek, işlerinden güçlerinden olacaklar, hanümanlar sönecek, ticaret ve iktisat âlemi altüst olacak, amme nizam ve intizamı, amiyane tâbiriyle allak bullak olacaktır. Bu feci vaziyet karşısında seyirci ve kayıtsız kalınamaz. Bu fevkalâde vaziyeti ancak fevkalâde tedbirlerle karşılamak mümkündür.

Fevkalâde tedbirlere başvurmak için yeni kanunlara ve yeni yeni mevzuata lüzum yoktur. Millî Korunma Kanunu elimizdedir. Fevkalâde bir itina ile ve mümkün derecede şiddetle tatbik olunmaktadır. Kira işlerinden maadaki hususlarda tatbik edilmekte olan ahkâm ve mevzuatın kira hususunda da tatbik olunması kâfidir. İcra makamının elinde kâfi derecede salâhiyet mevcuttur. Menkul mallar hakkında cari olan ihtikâr ve istifçilik ahkâmının gayri menkuller hakkında tatbik olunamayacağına dair kanunda hiçbir kaydü şart mevcut olmadığı gibi akıl ve mantıkça da böyle bir tefrik bahis mevzuu olamaz. Bilâkis bu ahkâmın kira hakkında, malûm tabiriyle, evlâbiltarik tatbik olunması akıl ve mantık icaplarından. Nitekim dünyanın ekseri memleketlerinde menkul mallar üzerinde fiyat kontrolü, kâr haddi gibi mevzuat kaldırıldığı halde kiraya müteallik tanzim ahkâmı bütün şümûl ve manâsiyle tatbik edilmektedir. Geçim seviyesi itibariyle en yüksek refah mertebelerine ulaşan İsviçre ve Amerika gibi en zengin memleketlerde bile kira meselesi hiçbir suretle başıboş bırakılmamış olup; büyük bir itina ile tahdit ve tanzime tâbi tutulmakta ve bu husustaki tanzim ahkâmı günden güne takviye olunmaktadır. Bu tahdit ve tanzim ahkâmı meyanında kâr haddi vardır. Meselâ, mülke yatırılan sermayeye nispetle %4 veya %5 den fazla kira istenemez, isteyen mülk sahibi ihtikâr suçunu işlemiş olur.

Bazı memleketlerde bir mülkü muayyen bir müddetten fazla bir müddet boş bırakanlar istifçilik suçu ile adalet pençesine tevdi olunur.

Dünyanın en zengin, en müreffeh memleketlerinden biri olan İsviçrede, kira hususundaki tanzim müdahalesi o derece ileri götürülmüştür ki; hiçbir mülk sahibi ait olduğu daireden izin almadan mülkünü kiraya veremez. Ait olduğu makam, müracaat sahibinin hakikî ihtiyacını tespit etmeden istenilen müsaadeyi vermez. Bu

suretle arz-talep muvazenesi temin edilebiliyor. Filvaki İsviçrede bu izin kaydı yalnız meskenler için caridir, ticaret yerleri için böyle bir tedbire lüzum görülmemiştir.

Çünkü ticaret yerleri sahasında arz-talep muvazenesi bozulmamıştır. Halbuki İstanbul, İzmir gibi şehirlerde iktisadî kalkınma neticesinde hâsıl olan gelişmeler dolayısıyla arz-talep muvazenesinin bozulmadığını iş ve sanat yerleri sahasında buhran mevcut olmadığını iddia etmek mümkün müdür?

Netice itibariyle şu kanata varmak mümkündür:

1- Mesken hususunda olduğu gibi ticaret ve sanat yerleri meselesinde de Milli Korunma ahkâmına dayanarak hükûmet tarafından tanzim müdahalelerine şiddetle ihtiyaç vardır. Bu müdahaleleri yapmak için elde mevcut kanun ve mevzuattan başka yeni kanunlara ihtiyaç yoktur.

2- Kiraların makul dereceleri aşmaması için, menkul mallarda olduğu gibi, kâr haddi ve istifçilik ahkâmına başvurmak zarureti vardır.

3- İsviçrede mesken işiyle iştigal eden Ofisler gibi, sanat ve ticaret yerleri meseleleriyle iştigal edecek bir Ofise ihtiyaç vardır. Böyle bir makamın bir an evvel ihdası zaruridir.

Ticarî mülkiyet hakkındaki kanun kabul edilinceye kadar, bugün içinde bulunduğumuz fevkalâde vaziyetleri önlemek için Milli Korunma mevzuatına baş vurulması fikrini savunmak icap eder. Bu husus, umumî heyetimizin müzakeresine arz olunur.²⁰⁴

MESKEN VE İŞ YERİ BUHRANLARI

İktisadî buhranlar yalnız yasaklar ve inzibatî hükümlerle değil, daha ziyade iktisadî tedbirlerle önlenebilir.

Mesken buhranı yalnız memleketimize mahsus değil, bütün Avrupa memleketlerinde hüküm süren âlemşümûl bir âfettir. Bu taraftan müstakil meskene muhtaç ailelerin adedi günden güne artıyor, diğer taraftan bu aileleri barındıracak meskenlerin adedi azalıyor. Memleketimizde fazla olarak fevkalâde iktisadî kalkınma, hayat seviyesinin nispetsiz bir surette yükselişi, köylerden ve kasabalardan şehirlere doğru kesif akınlar yapılması, milyonlara bâliğ halk kitlelerinin müstehlik zümrelerine katılması gibi içtimaî ve iktisadî ve fevkalâde fenomenler mesken sahasındaki arz ve talep muvazenesizliğini esaslı bir surette ihlâl ediyor, mesken sahasında olduğu gibi iş yeri sahasında dahi buhranlar yaratıyor.

Birleşmiş Milletler İktisadî Komisyonu (C.E.E.) tarafından bu kere neşrolunan ilmî bir eserde bu hususta dikkat çekici rakamlara ve istatistiklere tesadüf olunmaktadır. Bu eserde görülen istatistiklere göre, Avrupada bu arz ve talep muvazenesizliğinden ve binnetice mesken buhranından masun kalan memleket yok gibidir. Ekseri memleketlerde arz açığı seneden seneye büyümektedir. Meselâ 1953 senesinde bu açık yüzde yirmi, İtalyada yüzde dokuz, Fransa, Hollanda ve sair memleketlerde yüzde beş ile yüzde dokuz arasında idi.

Mezkûr eserde memleketimiz hakkında hiçbir rakam gösterilmemiştir. Fakat şurası muhakkak ki; bilhassa İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük şehirlerde arz açığı, kitapta Yunanistan için gösterilen açıktan eksik değildir.

Yabancı memleketlerde bu açık muvacehesinde pek tabîi olarak kira hakkındaki tahdidatı kaldırmak hatıra getirmemekle beraber, mâlî ve iktisadî tedbirlere baş vurmak suretiyle buhranı hafifletmek

için âzamî gayretler sarf olunmakta, her sene bütçeler milyarlar tahsis olunmaktadır. Bizde ise bu meseleye lâıyık veçhile ehemmiyet verildiğini iddia etmek güçtür. Hattâ iki sene evvel, «memlekette fevkalâde ahvâl kalmadığı, mesken buhranı mevcut olmadığı» gibi mucip sebeplerle kira hakkındaki tahdidat, eski tâbirle ceffel kalem kaldırılarak kiraları serbest bırakan tek memleket hâline gelmiş bulunduk ve bundan sonra son zamanlara gelinceye kadar mesken ve iş yeri buhranına karşı senelerce müddet kayıtsız ve alâkasız kaldık...

Şimdi artık buhranların farkına varmış, yakında kiraların serbest kalması neticesinde memlekette kıyametler kopabileceğini sezmiş bulunuyoruz. Bir taraftan idarî makamlar, diğer taraftan teşriî organlar alelacele harekete geçmiş, meslekî ve zümrevî Teşekküller dahi seslerini duyurmağa başlamışlardır. Alâkadar Vekâletler, bir çok mebuslar tarafından hazırlanan kanun tasarıları her gün gazetelerde neşir ve tefsir olunmaktadır. Biz bu husustaki görüşlerimizi bu sütunda ve mükerreren belirtmiş bulunduğumuzdan meseleyi yeniden uzun boylu incelemeğe luzum görmüyoruz. Yalnız mühim bir nokta üzerinde dikkat nazarını çekmeyi yerinde buluyoruz. Şimdiye kadar gerek alâkadar Vekâletler ve gerek mebuslar tarafından hazırlanan kanun tasarıları ile meslekî ve zümrevî Teşekküller tarafından teklif olunan projelerde mesken ve iş yeri buhranlarına karşı ileri sürülen tedbirler sırf inzibatî mahiyettedir. Bu tasarılarla ve tekliflere göre muayyen bir nispetten fazla kira istemek yasaktır. Bu nisbetten fazla kira isteyenler cezalandırılır.

Kanaatımıza göre iktisadî buhranları önlemek için yasaklar ve inzibatî hükümler kâfi değildir. Nitekim şimdiye kadar bu yasaklar ve inzibatî hükümler senelerden beri, büyük şehirlerde yaşayan yurttaşlarımızı kasıp kavurmakta olan mesken ve iş yeri buhranlarını önleyememiştir. İhtikâr hırslarına kapılan bazı mülk sahipleri karaborsa karanlıklarına daha doğrusu bataklıklarına sığınarak gayri meşru menfaatlar sağladıkları gibi, türlü hile ve manevralara baş vurarak kanunun ruh ve gayesine aykırı muamelelerini kitaba uydurmaktan geri kalmadılar ve pek tabiidir ki bundan sonra dahi geri kalmayacaklardır. Halbuki zarurî olan yasaklar ve inzibatî hükümlerle beraber hile ve hud'adan, karaborsa ve kitaba uydurma manevralarından masun olan iktisadî tedbirlere baş vurulursa, mesken ve iş yeri buhranlarını kökünden koparmak mümkündür.

Burada kastettiğimiz iktisadî tedbirleri bulmak için uzun boylu

kafa yormağa lüzum yoktur. İdarî tedbirler ve kanunî hükümlerle kira piyasasında arz ve talebi ayarlamak, arz ve talebin serbestçe cereyanını sağlamak kâfidir.

Arz ve talebi ayarlamak, arz ve talebin serbestçe cereyanını sağlamak prensibi esasen bu gün meriyette olan Millî Korunma Kanununun en mühim unsurlarından biridir. Bu prensibi sağlamak gayesiyledir ki, kanun her mal sahibini elinde mevcut malı hemen piyasaya arz etmeğe mecbur tutar ve bu vecibeyi ifa etmeyenleri ağır cezalara çarptırır. Şimdiye kadar istifçi diye mahkemelere sevk olunan ve çoğu hapslere mahkûm olan yüzlerce şahıs, bu prensibe aykırı hareketlerde bulunanlardır.

Milli Korunma Kanununun birkaç ay sonra meriyetten kalkacak olan kiralar hakkındaki 30 uncu maddesinde dahi bu prensibe uygun hükümler vardır. Bu hükümler de şunlardır:

Millî Korunma Kanunu Madde 30

«VII- Hükümet lüzum gördüğü yerlerde boşalan gayri menkul-lerini belediyelere veya mahalle muhtarlarına bildirmeğe ve bunları murakabe tesisini temin ve icabında belediyelere ilân ettirmek için her mahallede muhtarlarca tutulacak defterlere kayıt ettirmeğe ve tayin edilecek müddet içinde kiraya vermeğe gayri menkul sahiplerini mecbur tutabilir ve tayin edilen müddet içinde talibi bulundu-ğu ve mühim bir sebep mevcut olmadığı halde kiraya verilmeyen kiralık gayri menkullere el koyarak bunları kiraya verebilir.

Bu bend hükmünün tatbik şekli bir kararname ile tayin olunur.

VIII- Bu madde hükümlerinin tatbik olunacağı yerleri hükümet tayin ve ilân eder»

Her nedense bu madde şimdiye kadar tatbik olunmadı ve ondan dolayıdır ki kiralar hakkındaki Milli Korunma Kanunu ahkâmı lâyikeyle tesirini göstermedi. Mülk sahipleri gerek boş kalan eski binaları ve gerek yeniden inşa olunan binlerce binayı istedikleri fahiş kiralari buluncaya kadar, doğrusu kara borsa bataklıklarına düşecek yağlı müşterileri ele geçirinceye kadar aylarca ve hattâ senelerce boş bırakmışlar ve el'an bırakmaktadırlar. Arz bu suretle daralınca meskene veya iş yerine müstacelen ihtiyacı olanlar muhtekirlerin hırslarına uymak mecburiyetinde bulunurlar.

Millî Korunma Kanununun ruh ve hikmetine uygun olan bu

prensibi yeniden bu günkü şeraite daha uygun bir şekilde kanunlaştırmak suretiyle kira piyasasında arz ve talep ayarlanır ve lâyikeyle tatbik şekli sağlanırsa, arz ve talep muvazenesi temine doğru pek mühim bir adım atılmış olur.

Arz ve talep muvazenesini sağlamağa hizmet edebilecek diğer iktisadî tedbir de İsviçrede ve sair memleketlerde muvaffakiyetle işleyen bir tanzim ofisinin (Office de Logement) bir an evvel kurulmasıdır. Böyle bir ofis kurulursa yukarıda zikrettiğimiz 30 uncu madde ahkâmını kolaylıkla tatbik etmek mümkün olacaktır. Bundan maada her önüne gelen lüzumlu lüzumsuz ve binnetice mesken ve iş yeri arz piyasasını daraltmak suretiyle bina kiralamak hakkını haiz olmayacaktır. Mesken ve iş yeri ofisin izniyle kiralanır ofis de ancak hakikî ihtiyaç bulunursa ona izin verilmez. Meselâ son zamanlarda şahit olduğumuz bankalar enflasyonu neticesinde banka şubelerinin her tarafı istilâ etmelerine meydan verilmez. Yüzlere balığ olan garsonierler ortadan kalkar.

Arz ve talep muvazenesini sağlamağa hizmet edebilecek daha bir çok tedbirler vardır. Bunlar meyanında yeni inşaatı teşvik ve tanzim etmek birinci plânda gelir.

Şimdiye kadar bu hususta bir çok gayretler sarf olunduğu inkâr olunamaz. Fakat itiraf etmeli ki, bu gayretler kifayet derecesinden çok uzaktır. Yabancı memleketlerde inşa buhranı bizdeki kadar şiddetli ve vahim olmadığı halde, yeni inşaatı teşvik ve tanzim meselesi her hükûmetin başlıca vazifeleri meyanında bulunur. Devlet bütçesinde her sene tahsis olunan paralar milyarlarca balığ olur. Yukarıda izah olunduğu veçhile bizde her nedense mesken ve iş yeri buhranları meselesine gereği gibi ehemmiyet verilmedi. Fevkalâde ahvâl kalmamış zuumu hâkim oldu, buhranın mevcudiyeti bile kabul olunmadı. Şimdi artık kira tahditlerini yeniden kanunlaştırmak zarureti takdir olunduğuna nazaran, bundan sonra gereken tedbirlerin alınacağına kanaat getirmek yerinde olur. Yalnız yukarıda izah ettiğimiz veçhile yasaklar ve inzibatî tedbirlerle iktifa olunmayıp daha ziyade arz ve talep muvazenesini sağlamak gayesiyle birinci derecede iktisadî tedbirlere baş vurmak, bina istifçiliğini önlemek, mevcut binaların yalnız ihtiyaç erbabına verilmesini sağlamak, yeni inşaatın teşvik ve tanzimi vazifelerine yalnız parmağın ucuyla dokunmak değil, dört elle sarılmak zarureti aşikârdır.²⁰⁵

205 *Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 76, Kasım 1954, s. 1595-1598. Bu yazı, aynı zamanda *Vatan* gazetesinin 12 Kasım 1954 tarihli nüshasında da yayınlanmıştır.

KEMALİZM VE DEVLETÇİLİK

Kemalist inkilâbının ilk devresinde devletçiliğin tarifi tarihî zaruretin icabı olarak, Atatürk'ün malûm vecizesi dairesinde «ferdin yapamadığı işleri devlet yapar» parolasından ibaretti. Bu gün ulaştığımız kalkınma merhalesine göre Kemalist ideolojisi şu yolda tarif olunabilir: «ferdin yapamadığı işler için devlet işletmeciliğine ve ferdin yapabildiği işler için tanzim ve teşvik müdahalelerine baş vurmak suretiyle memleketin iktisadî kalkınmasına hizmet etmek.»

Acaba farkında mıyız? 15-20 sene evveline gelinceye kadar gerek memleketimizde ve gerek yabancı memleketlerde Atatürk'ümüzün eseri olan «Kemalizm» hakkında muhtelif dillerde ciltler dolu-su yazılar yazıldı, çok kıymetli eserler yayınlandı, zaman zaman bilhassa Kemalizmin ideolojisi hakkında çok şumüllü tetkikler ve tettebbular ortaya atılıyor ve bu tetkikler gerek Türkiyede ve gerek yabancı memleketlerde pek büyük bir alâka ile takip olunuyordu. Fakat son senelerde yalnız yabancı memleketlerde değil, memleketimizde bile Kemalizm pek ender kale alındı. Ezcümle, kemalizmin ideolojisi lâıyıkı veçhile bahis mevzuu olmadı.

Daha açık konuşalım. Özbeöz yerli ve millî malımız olan Kemalizmin ideolojisi bir kenara bırakıldı. Kemalizm bahisleri yerine Garp âleminin malı olan demokrasi bahisleri kaim oldu. Belliki bir çoklarımızda şu kanaat yerleşmiş ve kökleşmiş bulunmaktadır: «Kemalizm demek demokrasi demektir. Bu itibarla memlekette demokrasi yerleştikten sonra artık Kemalizm ideolojisinin hikmeti vücudü kalmamıştır. 15-20 sene evveline kadar yeni Türkiyenin, yeni rejimimizin başlıca mümeyyiz vasfı olan Kemalizm artık ta-

rihe karışmış, rolünü bitirmiş ortak demokrasi dünyasında onun cevalân sahası kalmamıştır.”

Halbuki bu telâkki tarzı çok tehlikeli bir görüş, baştan başa fâhiş bir hatâdır. Çünkü demokrasi, bizim millî malımız olan Kemalizmin altı umdesini ifade eder.

Hatırlamağa lüzum var mı? Kemalizmin ideolojisi Fransız büyük inkilâbı, bizim Meşrutiyet inkilâbı gibi hürriyet, müsavat, adalet gibi mücerret kelimelere değil, dört başımâmur bir intibah, bir kalkınma programına dayandığı esaslar gayet vazih ve veciz bir şekilde formülleşmiş eski tâbirle «emsâlini câmi ağyarını dâfî» bir şekilde çerçevelenmiş, anayasamıza yerleştirilmiştir. Anayasamızın 2 nci maddesi aynen şöyledir: «Türkiye devleti cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, lâyük, devletçi ve inkilâpçdır.»

Görülüyor ki: Kemalizmimizde, demokrasi demek olan halkçılık umdesinden başka cumhuriyetçilik, milliyetçilik, inkilâpçılık, devletçilik ve lâyüklik umdeleri de vardır. Bu umdelerin hiç biri demokrasi mefhumuna dahil değildir ve bu umdelerin her biri hiç olmazsa halkçılık kadar mühim, halkçılık kadar Kemalizmin mümeyyiz vasıflarından sayılır. Cumhuriyetçi olmayan İngiltere, Yunanistan, Danimarka, İsveç gibi tam mânasiyle demokrat olan memleketler çoktur. Lâyüklik dahi ekser demokrat memleketlerin mümeyyiz vasıflarından sayılamaz.

Kemalist ideolojisi mevzuunda bizim en ziyade üzerinde durmak istediğimiz en mühim nokta bilhassa devletçilik umdesidir.

Malûm olduğu veçhile Kemalist inkilâbı neticesinde millî iktisadımız uzun ve tabi bocalamalardan sonra fevkalâde kalkınma merhalesine ulaşmış bulunmaktadır. Bu merhaleye ulaştıktan sonra, şimdiye kadar tarihi zaruret neticesinde baş vurmak mecburiyetinde bulunduğumuz devlet işletmeciliğine lüzum kalmamıştır. Bunun içindir ki devletçiliği devlet işletmeciliği mânasında telâkkî eden yerli ve yabancı bazı iktisatçılarda bu umdenin vakti geçmiş bulunduğu ve belki de anayasamızda ona göre tâdil yapılması lâzım geldiği zehabı hasıl olmuştur. Halbuki Kemalist ideolojisinin gelişmesi safhalarını yakından takip edenler pekâlâ bilirler ki; devletçilik demek devlet işletmeciliği demek değildir. Bizzat Atatürk, devletçiliğin şu tarifini ilân etmek için hiçbir fırsatı kaçırmamıştır:

«ferdin yapamadığını devlet yapar». Makûs mefhumu ile şu tefsirden anlaşılıyor ki; ferdin yapabileceğini devlet yapmaz. Ferdin yapabileceği işler elbet hususî teşebbüs şekline bırakılır. Hususî teşebbüs elbetteki serbesttir. Fakat bir çok hususlarda devletin tanzim ve teşvik yolu ile yapacağı müdahalelerden müstağni kalamayız. Belki memleketimiz iktisadî kalkınma hususunda Kanada, Birleşik Amerika seviyesine ulaştığı zaman ferdin yapacağı işler kalmayacak ve devletin tanzim ve teşvik müdahaleleri asgarî dereceye düşecektir. Fakat o zamana kadar devletçilikten vaz geçmek ve hattâ o zamandan sonra dahi asla bahis mevzuu olamaz. Nitekim Birleşik Amerika bile ihtiyaç zamanında ve fevkalâde ahvâlde büyük çapta devlet işletmeciliğine ve devlet müdahalelerine baş vurmaktan geri kalmıyor.

Vaktiyle bu sütunlarda uzun uzun belirttiğimiz veçhile T.N.S. namıyla mâruf olan muazzam bir kıtada barajlar, kurutma, irva ve isha tesisatı vücade getirilmek suretiyle milyonlarca nüfusun refah ve saadeti sağlanmıştı. Bu eseri vücade getirmek için T.N.S. muhtar idaresi namıyla muazzam bir müessese vücade getirilmiş ve bu müessesenin emrine milyonlarca dolar tahsisat ayrılmıştı. Bu sayede T.N.S. kıtası Amerikanın en mâmur, en feyizli mıntakalarından biri hâline gelmiştir.

Franklin Roosevelt'in meşhur «New deal» sistemi henüz unutulmamıştır. 1930 senesinde bütün dünya ile beraber müthiş bir iktisadî buhrana duçar olmuş olan Amerikanın en mühim mâli ve iktisadî müesseselerini devlet eline almış ve devlete milyarlarca dolara mal olmuş olan fevkalâde müdahaleler sayesinde memleket müthiş bir buhrandan kurtarılmıştır.

Bu itibarla diyebiliriz ki; iktisadî kalkınmamız en yüksek seviyeye ulaştıktan sonra dahi Kemalist ideolojisinin en mühim esaslarından olan devletçilikten müstağni kalabileceğimizi iddia etmek mümkün değildir.

Bu mülâhazaya binaen Kemalist ideolojisini bu günkü merhaleye nazaran şu yolda tarif etmek doğru olur: «ferdin yapacağı işler için devlet işletmeciliğine ve ferdin yapabildiği işler için tanzim ve teşvik müdahalelerine baş vurmak sevkile memleketin iktisadî kalkınmasına hizmet etmek.»

Hele rejimimizin, Kemalizm'imizin en mühim umdelerinden biri olan «inkılâpçılık» diğer demokrat memleketlerin hiç birinde mevcut değildir. Taassup ve cehaletten asırlarca evvel kurtulmuş olan diğer Garp memleketlerinin inkılâpçılığa ihtiyaçları yoktur. Onlar bizim gibi terakkî ve medeniyet yolunda hamlelerle ilerlemek mevkiinde değillerdir. Halbuki biz, onların nesillerce müddet zarfında kademe kademe ve tekâmül tarikiyle katettikleri merhaleleri ancak atlamak suretiyle katederek diğer Garp memleketlerinin kemâl seviyesine ulaşabiliriz. Bu itibarla denebilir ki; inkılâpçılık memleketimize mahsus tarihî bir gelişmenin neticesidir. Bu tarihî gelişme vaziyetinde bulunan diğer demokrat memleketlerde inkılâpçılığı aramak abestir. Onlar, olsa olsa, muhafazakâr olabilirler. Asırlarca müddet süren tekâmül neticesinde iktisap ettikleri nimetleri irticâî hareketlerden korumak mevkiindedirler.

İşte bunun içindir ki rejimimiz demokrasi mefhumu ile değil, ancak ve ancak Kemalizm ideolojisiyle ifade olunabilir. Rejimimizin bu gün ulaşmış bulunduğu merhale itibariyle demokrasiyi, yâni halkçılığı, başlıca düstur ittihaz etmek belki doğru olur, fakat Kemalizm ideolojisinin diğer umdelerini bir an olsun göz önünden uzak bulundurmamak asla doğru olamaz. Ancak, bu umdeleri zemin ve zamanın icaplarıyla ayarlamak zarureti vardır. Demokrasimizin erişmiş bulunduğu merhalenin icabı olarak devletçilik yerine şahsî teşebbüsü ön plâna almak, anayasamızda yer bulmuş olan «devletçilik» umdesini ihmâl etmek, hiçbir vakit yerinde sayılamaz. İnkılâbın ilk merhalelerinde devletçilik, devlet işletmeciliği şeklinde tecelli ettiği hâlde, bundan sonraki merhalelerde hususî teşebbüs sektöründe devlet müdahaleciliği, tanzim ve teşvik faaliyeti şeklinde tecelli etmelidir. Belki bu şekildeki devletçilik tezahürleri memleketin iktisadî kalkınmasına daha ziyade hizmeti dokunabilir, bu şekilde devletçiliğin tabîî mahzurları mükemmel surette önlenebilir.

Bu hususta şu ciheti de ehemmiyetle göz önünde bulundurmak gerektir: Anayasamızda dahiyane bir surette formülleşmiş olan Kemalizm özbeöz yerli, millî Türk malı olmakla beraber, son zamanlarda bütün Şark dünyasına mahsus olarak ihraç malı vaziyetine gelmiş bulunmaktadır. Bir çok Şark memleketleri elan bizim 35 sene evvel bulunduğumuz gerilik vaziyetinde bulunuyorlar.

Onların şimdilik fevkelbeşer hasletinde bir «Atatürk”leri yoktur. Cehalet ve taassubun neticesi olan gerilikten kurtulmak için çırpınıyorlar, fevkalâde gayretler sarfetmekten hâli kalmıyorlar. Bu çırpınma hareketlerine ön ayak olan bir çok münevver, gözlerini bizim memlekete tevcih ediyor, kendileri için imtisâl nümuneleri, örnekler arıyorlar. Fakat itiraf etmeli ki; çok defalar hayâl kırıklığına uğruyorlar. Fiiliyat ve tatbikat sahasında bir çok imtisâl nümuneleri bulunuyorlarsa da, geriliğin zebunu olan ve bizden medet bekleyen bu memleketlerin ilim ve fikir erbabı, ideoloji sahasında hakkıyla istifadeyi mucip çok eser bulabileceklerine pek ihtimâl verilemez. Çünkü Kemalizme mahsus fikir ve ideoloji alanında vazifemizi yapmaktan çok uzak bulunuyoruz. Kemalizm mefhumu âdeta tarih sahifelerine intikal etmiş gibi bir vaziyette bulunuyor.

Şark dünyasında Garba doğru ilerlemeler için çırpınmakta olan yüzlerce milyon kitlelere fikir ve ideoloji sahasında yol göstermeğe çalışmak, kendimizi de irticaî unsurlara karşı korumak, şimdiye kadar terakkî ve medeniyet dünyasında yaptığımız devâsa hamleleri daha ziyade sağlama bağlamak demek değil mi?

Bu hususta başvurulabilecek teşebbüsleri diğer bir yazımızda izah etmeğe çalışacağız.²⁰⁶

206 *Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 77, Aralık 1954, s. 1693-1696. Bu makale, aynı zamanda *Vatan* gazetesinin 4 Aralık 1954 tarihli nüshasında da yayınlanmıştır.

KEMALİZM VE GÖKALPİZM

Türk Milletinin bekası, lâayık olduğı refah ve medeniyet seviyesine ulaşması birbirini tamamlayan Kemalizm ve Gökalpizm ideolojilerinin Türk mâşeri vicdanında esaslı surette kökleşmesine bağıdır.

Bundan evvel, Kemalist ideolojisi hakkındaki yazımızda belirttiğimiz veçhile İstiklâl savaşından beri memleketimizin rejimi olan ve bütün dünyada Türk mucizesi diye anılan Kemalizm inkılâbı se-kiz on seneden beri hiç kale alınmıyor. Hani eskiden maruf bir söz vardır: «Anka kuşu gibi ismi var, cismi yok». Kemalizm ise mâkûs mefhumu ile âdeta cismi, ismi yok haline geldi. Kemalizm rejimi bütün şaşası ile, kendine mahsus özelliğıyle gelişmeye devam ettiğı halde yeni rejimimiz son zamanlarda, ancak Garp malı olan demokrasi namiyle anılmaya başlanmıştır. Kemalizmin özelliğı hiç bahis mevzuu olmuyor.

Serlevhamızda yepyeni ileri sürdüğümüz «Gökalpizm» tâbiri ise şimdiye kadar hiç kullanılmadı. Âdeta ne ismi var ne cismi vaziyetinde görülüyor. Halbuki hakikati halde Meşrutiyeti müteakip merhum üstad Ziya Gökalp ve vaktiyle etrafında toplanan en güzide münevverlerimiz tarafından ortaya atılmış ve az müddet zarfında bütün memleketin irfan âlemini kaplamış olan (yeni hayat) mesleğı ve yeni hayat felsefesi o devri yaşamış olan bütün münevverlerin hatırında olsa gerektir.

O zaman yeni hayat görüşleri ve zihniyetleri mâşeri vicdanımızda pek sağlam bir surette kök salmıştı. O zaman büyük başarılar göstermiş olan (yeni lisan) cereyanı ile buna benzer diğer bir çok fikrî cereyanlar bu yeni mesleğe ve bu yeni dünya görüşlerine dayanıyordu. İşte biz de burada Gökalpizm namiyle bu eski fikrî cereyanları kastediyoruz.

Hiç şüphe yok ki Kemalist inkılâbının köklerini Ziya Gökalp dev-

rinde münevverlerimizi, güzidelerimizi, hattâ Devlet adamlarımızı in-tibaha, harekete getirmiş olan bu fikri cereyanlarda bulmak zor değildir. Bu hakikatı kavramak için o devirde neşredilmiş olan *Türk Yurdu*, *Genç Kalemler*, *Yeni Felsefe*, *Yeni Mecmua* gibi dergilerin münderecatına ve bizzat Ziya Gökalp'in eserlerine göz gezdirmek kâfidir.

Merhum üstadın hayatta olan Hamdullah Suphi, Yakub Kadri, Falih Rıfkı, Ahmet Emin, Köprülü Fuat, Şemseddin Günaltay gibi eski arkadaşları merhumun sık sık tekrarladığı şu mealdeki sözlerini pek âlâ hatırlarlar: «Cumhuriyet devrinin inkılâpçıları, Meşrutîyet devrinde arkadaşlarımız tarafından kalemleriyle açılan fikri çı-ğır, kılıçlariyle tahakkuk safhasına ulaştırmışlardır.» Merhumun eserlerinde dahi bu sözlere benzer fikirler de eksik değildir.

Filvaki şimdiye kadar yayın sahasında Gökâlpizm diye bir ideoloji ortaya çıkmamış, daha doğrusu formülleşmemiştir. Fakat madem ki bu ideoloji (bilkuvve) mevcuttur, ergeç Gökâlpizm mektep ve mefhumunun meydana çıkmıyacağını kimse iddia edemez. Nitekim Karl Marks devrinde ve hattâ Karl Marks'ın ölümünden uzun müddet sonra dahi bir (Marxizm) mezhebi mevcut değildi. Fakat bugün Marxizm yüzlerce milyon nüfusluk kitlelere hakim olan Sosyalizm, Komünizm, gibi tabirlerin müradifi sayılır. Bu itibarla yakın veya uzak bir atide Türk cemiyetine hakim olan rejimde Kemalizm'in yanı başında ideoloji bakımından Gökâlpizm'in dahi yer bulacağına inanmak elbette yerinde olur.

İzah edelim: Malûm olduğu veçhile ilim ve fikir âleminde (izm), âlemlşümül muayyen bir dünya görüşünü, muayyen bir içtimaî veya siyasî sistemi, muayyen bir felsefe ve ideolojiyi ifade etmek için kullanılır. Kapitalizm, Sosyalizm, Marxizm, Klerikalizm, Egoizm, İdealizm gibi tâbirler bu kabildendir. Bu tabirlerin ifade ettiği zih-niyetler veya dünya görüşleri bazı ahvalde cemiyet hayatına in'ikas eder. Milyonlarca halk kitlelerinin tavır ve hareketlerine rehber olur. Bazen bu dünya görüşlerinin tesirleri ferdî hayata münhasır kalır, cemiyet hayatında belli başlı roller oynamaz.

Bu yazıda serlevha olarak kullandığımız Kemalizm ile Gökâlpizm mezhepleri arasında karakteristik farklar elbette vardır.

Ancak bu iki ideolojiyi birbirinden ayıran hususiyetleri belirtmeden evvel müşterek vasıflarını tebarüz ettirmek gerektir.

Bundan evvelki yazımızda bahis mevzuu olan Kemalizme mahsus umdelerin ekserisi Ziya Gökalp devrinde hüküm sürmüş olan Yeni hayat ve Yeni felsefe esaslarında mündemiç bulunmaktaydı. Şu kadar ki Ziya Gökalp devrinin o zamanın ve belkide Liderin şahsi mizacının icabı olarak yeni meslek tekamül (Evolusyon) sistemi dairesinde tahakkuk ettiriliyordu. Kemalizm İdeolojisi ise yine zamanın, ahval hadiselerin ve belkide Liderin şahsi mizacının icabı olarak inkılâp (Revolusyon) hamleleriyle tahakkuk ettirilmiştir ve ettirilmektedir.

Ancak şurasını layıkıyla belirtmek gerektir ki birbirini tamamlayan bu iki ideolojide cemiyet ve ferde mahsus dünya görüşlerinde bariz farklar vardır. Birincisi, yani Kemalizm, daha ziyade cemiyeti, cemiyet nizamı, cemiyet terbiyesini ele almış ve daima ön planda bulundurmuş ve ona göre malum olan umdeleri ve formülleri tesbit etmiş. Ferdin ahlâkını ve manevi terbiyesini cemiyet uğrunda ferdin feragatini istilzam eden ahlâki icapları üzerinde fazla durmamıştır. Halbuki ikincisi yani «Yeni hayat» ve «Yeni felsefe» Ziya Gökalpın: «Ferd yok, Cemiyet var» «Hak yok vazife var.» gibi malûm felsefi sloganları ile ferdin hususî hayatını, zihniyetini, ferdin ahlâki ve manevi terbiyesini ön planda bulundurmuş ve ona göre fertten, cemiyetin hayır ve selâmeti uğrunda azamî feragat (Austérité) talep etmiştir. Ferdi feragatin fevkalâde ehemmiyetini belirtmek için şu misal kâfidir: Harp sonrası devrinde bütün Avrupayı ve ezcümle İngiltereyi uçurum kenarına kadar sürüklemiş olan müthiş buhranlardan kurtaran «ostorite» yani ferdi feragat sistemi değil mi? Bilhassa İngilterede bütün millet efradı, Hükûmetin lûzum gördüğü mahrumiyetlere hudutsuz bir feragatle, seve seve katlandı. Yiyecek ve giyecek maddelerinin istihlâkını asgari dereceye indirdi. Huzur ve rahatını feda etti, bazı istisnalardan sarfınazar hiçbir yerde kanunî müeyyidelerin tatbikine lûzum görülmedi ve bu sayede İngiliz milleti bütün millet efradı eski zenginliğe, eski refahına yeniden kavuşmaya muvaffak olmuştur.

Bizde mesul makamlar İngilterenin tevessül ettiği tedbirlere baş vurmaktan geri kalmadı. Kanuni mevzuat ve idari tedbirler mükemmel surette tertib olundu. Fakat, ferdin feragat zihniyeti, yani Gökalpizm diye vasıflandırdığımız «Ferd yok, cemiyet var, Hak yok, vazife var» zihniyeti henüz mâşeri vicdanda lâıkiyle yer-

leşmiş bulunmadığı ve her ferdin arkasına bir polis veya jandarma takmak mümkün olmadığı için bizde bu tedbirler matlup olan neticeyi vermemiştir.

Kemalizm ideolojisine ve Kemalizm inkılâp hamlelerine hâkim olan cemiyet nizamı hakkındaki esaslar *Kemalizm* kitabımdan (1) ve Ziya Gökalp'in Yeni Hayat ve ezcümle ferdi feragat hakkındaki dünya görüşleri ve bizzat üstadın bütün hayatı müddetince gösterdiği fevkalâde feragat tezahürleri *Türk Ruhu* kitabımda (2) uzun boylu izah olunduğundan gerek Kemalizm ve gerek Gökâlpizm ideolojilerinin mahiyeti üzerinde şimdilik fazla durmayacağız. Yalnız şu nokta üzerinde ısrarla durmayı yerinde buluruz: Türk milletinin bekası ve biran evvel lâıyk olduğu refah ve medeniyet seviyesine ulaşması, birbirini tamamlayan ve iki ideolojinin Türk mâşeri vicdanında, Türk ruhunda, Türk zihniyetinde esaslı bir surette kökleşmesine bağlıdır.

Kemalizm, yani cemiyet nizamına taallük eden esaslar hamdolsun içimizde lâıykı veçhile kök salmış bulunmaktadır. Gökâlpizm, daha doğrusu ferdi ahlâk ve ferdi zihniyet hakkındaki esaslara gelince maalesef henüz Ziya Gökalp'in «Kızıl Elma» yani hayal ve ümit aleminde dir.

Bu husustaki ideallerimizin tahakkuku için ne gibi teşebbüslere baş vurmak lâzım geldiğini diğ er bir yazımızda izah etmeğ e çalışacağız.²⁰⁷

GÖKALPİZM İDEOLOJİSİNE DÖRT ELLE SARILMALIYIZ

*«Türk Ocağı» Umumî Merkez Reisi
muhterem Hamdullah Suphi
Tanrıöver'e ithaf.*

Bundan evvelki yazımızda Kemalizm ve Gökalpizm ideolojileri hakkında görüşlerimizi kısaca belirtmeye çalıştık. Bu münasebetle evvela şunu ilâve etmeyi vecibe sayarız:

Kemalizm ideolojisi ardı arkası kesilmeyen inkılâp hamlelerimiz sayesinde büyük mikyasta realite sahasına intikal etmiş bulunmakta ve hamdolsun bu sahada günden güne ilerlemektedir. Ancak zikri geçen yazıda belirttiğimiz veçhile Gökalpizm ideolojisi maalesef henüz «Kızıl Elma» yani hayal ve ümit âleminde. Bu İdeolojiyi de biran evvel realite sahasına ulaştırmaya ve geliştirmeye çalışmak ve bu suretle birbirini tamamlayan bu iki ideolojiyi bir kül haline ifrağ etmek hepimizin borcudur.

Gökalpizmin kendine mahsus mümeyyiz vasıfları vardır. Bu vasıflar meyanında Ziya Gökalp, daha doğrusu yeni hayat devrinde kök salmış olan ahlâkî ve mânevî hususiyetler ve eski tabirle ahlâkî mekârim ön plânda bulunmaktadır. Bu ahlâkî mekârim maşeri vicdanda kökleşmeye devam etmezse bütün içtmiaî ve iktisadî kalkınma hamlelerimize rağmen cemiyetimizin âtisi hakkında pek iyimser kanaatler besleyemeyiz. Bu husustaki görüşlerimizi bundan evvelki yazımızda kısaca arzetmiştik.

Bilindiği gibi Demokrasi rejimi «İki tarafı keser bir acem kılıcı» mahiyetindedir. Demokrasi istediği kadar ileri gitsin, istediği kadar hürriyetlere kavuşsun, fert ve zümre menfaatleri cemiyetin nizam ve intizamı fevkinde tutulursa milletin huzur ve refahı daima tehlikelere maruz kalır, cemiyetin beka ve selâmet ile telifi kabil olmayan vaziyetler peyda olur.

Bunun içindir ki Gökalpizm ideolojinde fert yok, Cemiyet var,

Hak yok, vazife var gibi prensipler hâkim olmuş, şahsî ihtiraslar maşeri vicdanda fena görülmüştür.

Bugün şurasını esefle itirafa mecburuz ki uzun müddetten beri bu sahada ilerlemek mümkün olamamıştır. Bu ideolojiye mahsus sosyolojik prensipler kökleşmeden devir değişmiş, umumî hayatımız yeni istikametlere doğru yönelmiştir. Bu ideolojinin başlıca mücahitleri olan Ziya Gökalpler, Ömer Seyfettinler, Yusuf Akçurular, Ağaoğlu Ahmetler, Celâl Sahirler ve o devrin diğer kurmay erkânı çoktan aramızdan ayrılmışlardır. Onların bıraktığı eserler yeni harflere henüz çevrilmediği için gençliğe, yeni nesile hitap edemiyor. O zamanın *Yeni Mecmua*'larından ve o devre ait mütefekkirlerin neşrettikleri kıymetli eserlerden istifade etmek mümkün değildir.

Bu itibarla hiç şüphe yokki o devrin ahlâkî ve mânevî nimetlerinden istifade etmek daha doğrusu Gökalpizmi geliştirmek için büyük bir hamleye ihtiyaç vardır. Bu hususta sarfedilecek gayretler pek basittir. Meselâ Gökalp devri hakkında antoloji kabilinden yeni harflerle ilmi bir eser yayınlamak. Bu eserde o devirde ileri sürülmüş ve o zaman maşeri vicdanda kök salmış olan umdeler hakkındaki yazılar kâfi derecede izahatla gençliğe ve yeni nesile telkin ettirilebilir. Bundan başka o devri yaşamış ve fiili roller oynamış olan; Hamdullah Suphiler, Köprülü Fuatler, Şemsettin Günaltaylar, Mehmet Eminler, Ahmet Eminler, Fali Rıfkılar gibi güzide mütefekkirlerimiz seferber edilebilir. Onların o devre mahsus bildiği hatıralarından azami derecede istifade edilebilir.

Hiç şüphe yok ki bu hamleleri yapmak için ön ayak olabilecek bir organa ihtiyaç vardır.

Kanaatimce bu rolü oynamak ve bu vazifeyi ifa etmek için «Türk Ocağı» müessesesi tam yeni tâbirile biçilmiş kaftandır.

Gökalp devrini yaşamış olanlar pek âlâ hatırlarlar: senelerce müddet büyük liderin başkanlığında o zamanın güzide mütefekkirlerinin huzuru ile Türk Ocağında, İttihat ve Terakki Cemiyetinin kültür merkezinde, Büyükaada Yat kulübünde ve büyük liderin mütevazı evinde sık sık ilmi müşahedeler tertip olunuyordu. Bu müşahedelerde Gökalpizm esaslarını teşkil eden pek kıymetli fikirler ve dünya görüşleri bahis mevzuu oluyor ve saatlerce müddet vecd

ve istigrak içinde teşrih olunuyordu. Müşahedelerin neticeleri devrin değişmesi dolayısıyla formülleşmiş olmadığı için gözden kaybolmak ve maşeri vicdanda tesirden mahrum kalmak tehlikesine maruzdur. Bu müşahedelerde en ziyade konuşulan dünya görüşleri arasında şunları misal olarak zikredebiliriz:

1- Irk ve şecere ancak hayvanlarda aranır.

2- Ferdin emeği olmadan husule gelen kıymet artışı cemiyete aittir. (Plusvalu)

3- Tesevütçülük (Solidarizm)

4- Millî iktisat

5- Fert yok, Cemiyet var.

6- Hak yok, vazife var.

Bunun gibi daha bir çok Sloganlar ve prensipler vardır ki bugün veya yarın göz önünden uzak bulundurulması millet için büyük bir zarardır. Bunları formülleştirip milletin maşeri vicdanına telkin edilmesi millet hesabına büyük bir nimettir.

İşte bu itibarlardır ki Gökalp devrinin başlangıcından beri Gökalpizm ideolojisinin sıklet merkezi vazifesini görmüş ve bir müddet elinde olmayan malûm esbab dolayısıyla husufe uğramış olan «Türk Ocağı» müessesesinin önünde pek geniş, pek feyizli bir meşai meydana vardır.

Bu hususta «Türk Ocağı» tarafından görülebilecek hizmetler misal olarak şu yolda hülâsa olunabilir:

a) Gökalp devrinde büyük liderin etrafında vazife görmüş, onun prensipleri ve umdelerinden mülhem olmuş ve bugün içimizde bulunan güzide mütefekkirlerimizi bir araya toplayıp onların toplu olarak Gökalpizm ideolojisi yolunda harekete gelmeleri için önayak olmak.

b) Bu mütefekkirler arasında Gökalpizm hakkında tetkik ve tettebbüler hazırlamak vaziyetinde olanlara etraflı ve sistemli «tebliğ»ler yazdırıp münasip vasıtalarla yaymak ve bilhassa yeni nesle telkin etmek.

c) Gökalpin *Türkçülüğün Esasları*, *Kızıl Elma* gibi eserleriyle gerek büyük lider ve gerek etrafındakiler tarafından *Türk Yurdu*, *Yeni Mecmua* gibi dergilerde neşredilmiş olan kıymetli eserleri toplayıp külliyat şeklinde yaymak.

d) Gökalp devrinde yapıldığı gibi Gökalpizm ideolojisi hakkında bilhassa gençliğe hitap eden sık sık müsahebeler tertip etmek.

Tabiidir ki burada sıraladığımız hizmetler de tādadi ve tahdidi değildir. Bunları ancak misal olarak zikrettik. Bu gün «Türk Ocağı»nın başında bulunan kıymetli mütefekkirler elbette bu hususta daha mükemmel ve daha müessir bir plân ve program tertip etmek vaziyetindedirler. Onlardan himmet beklemek elbet yerinde olur.²⁰⁸

208 *Vatan*, 26 Aralık 1954. Bu yazı, *Türk Yurdu* dergisinin Sayı 240, Ocak 1955 tarihli nüshasında da yayınlanmıştır.

MİLLİ KORUNMA MESELESİ AHLAK VE ZİHNİYET İNKİLÂBINA KAT'I İHTİYAÇ VARDIR

«- Ne münasebet? Harp vaziyetinin tabîî bir neticesi olan Millî Korunma şimdi artık bahis mevzuu olabilir mi? Millî Korunma artık maziye karışmış büsbütün unutulması lâzım gelen bir hâtıra değil mi? Şimdi artık harp vaziyeti değil, her sahada bir kalkınma hareketi vardır. Bilhassa son zamanlarda iktisadî kalkınma, içtimaî kalkınma âvazeleri âfakı tuttu. Ezcümle iktisadî kalkınma son zamanlarda dev adımlarla ilerlemeye başladı. Yalnız bizim değil bütün dünyanın gözüne çarpacak kadar inkârı kabil olmıyan bir realite haline geldi. Harp zamanında Millî Korunma Kanunu Anayasanın ferdlere sağladığı en hayatî hakları devletin eline tevdi etti. Bütün vatandaşların malını, canını Millî Korunma gibi ulvî bir maksatla devletin emrine âmade kıldı. İstisnasız olarak bütün millet efradı kaderin bu icaplarına seve seve katıldı. Şimdi artık Millî Korunma değil ancak milletin hürriyet, adalet, müsavat gibi esaslı hakları bütün şümül ve mânasiyle bahis mevzuu olabilir.»

Bu makalenin serlâvhasını okuyanların hatırına gelebilecek mülâhazalar bunlardır ve hiç şüphe yok ki, bu görüşler esas itibariyle doğrudur. Harp vaziyeti artık kalmamıştır. Hamdolsun kalkınma hareketleri millî hayatımızın bütün safhalarına hâkim olmuştur. İnşallah bu vaziyet günden güne gelişecektir. Artık bundan sonra hürriyet, adalet, müsavat gibi nimetlerden milletin faydalanmıya hakkı vardır.

Bundan evvel bu sütunda muhtelif vesilelerle belirttiğimiz vaziyeti hatırlıyanlar bu görüşlerde tamamiyle isabet olmadığını elbette takdir ederler. Bundan evvelki yazılarımızda Kemalist İdeolojisinin mütemmimi olan Gökâlpizm ideolojisini uzun uzadıya izah etmiye çalıştık. Bu ideolojinin züpdesi Ziya Gökâlp'ın iki maruf vecizesinde mündemiçtir:

«Ferd yok, cemiyet var.»

«Hak yok, vazife var.»

Her zaman için hakikat olan bu vecizelerin, bu zamanlarda millî mukadderatı ellerinde tutan zimamdarlarımızın gözleri önünden bir dakika uzak tutulmaması lâzım gelir. Bu ideoloji mucibince her şeyin fevkinde âmme menfaati gelir. Ferd ve zümrenin, hak ve menfaati ancak ikinci plânda gözönünde bulundurulabilir.

Zimamdarlarımız bu vazifeyi ve bu ideolojiyi her daim gözönünde bulundurdukları için hayat pahalılığı, ihtikâr, kâr hadleri, ithalâtın tahdidi, ihracatın tanzimi gibi meselelerde Millî Korunma Kanununun bütün ahkâmını tatbik ve milletin menfaatine aykırı harekette bulunan unsurlara karşı var kuvvetleriyle mücadele ediyorlar.

Mamafih şunu izah etmiye mecburuz ki, bugün Gökalpizm ideolojisi bütün hareketlerimize hâkim değildir. Kalkınma devresi başladığı zamandan beri bir intikal devresine girdiğimizi ve bu intikal devresinin icapları neticesinde milletin kahir ekseriyetinin eski tabirle tahammülfersa sıkıntılara maruz bulunduğu ve bu sıkıntıları önlemek için fevkalâde tedbirlerin zarurî bulunduğu çoğu zaman göz önünden uzak kalıyor.

Unutmıyalım ki kalkınmaların tabiî bir neticesi olan intikal devresi fevkalâde bir devredir. Ve bu devrenin ancak başlangıcında bulunuyoruz. Kalkınma ilerledikçe sıkıntılar da elbette artacaktır. Kalkınma neticesinde halk tabakalarının içtimaî vaziyeti altüst olmuştur ve ilerde daha çok altüst olacaktır. Zimamdarlarımız pek tabiî olarak sanayi ve milletin %80ini teşkil eden ekici sınıfları pek yerinde olarak himaye ediyor. Ve elbette bundan dolayı hayat pahalılaşıyor. Milletin ekseriyetini teşkil eden işçi, memur, müstahdem ve umumiyetle bütün dar gelirli vatandaşlar geçim bakımından türlü türlü sıkıntılara maruz kalıyorlar. Bunların feryad-ı figanları ayyuka çıkıyor.

Bu vaziyet karşısında milletin mukadderatından mesul olan zimamdarlar Millî Korunma esaslarını bütün şümulü ile tatbik etmek vaziyetinde olmasalar bile âmme menfaatini her mülâhazanın fevkinde tutan Gökalpizm ideolojisini bütün şümul ve mânasiyle elbette tatbik etmek mevkiindedirler.

Esefle görüyoruz ki bir müddetten beri günün mevzuu olan

mesken ve meskenden gayrı binaların kiralari meselesi hakkında teşrii, idari, mesleki ve zümrevî mehafilde cereyan eden uzun tartışmalarda bu görüşler her vakit gözönünde bulundurulmuyor. Kira nisbetlerini tâyin hususunda mücerret ve mutlak adalet aranıyor. Bir aralık bugünkü kiralari aratacak nisbetler bile tesbit olundu. Bu nisbetlerin kabili tatbik olmadığının farkına varılarak bir miktar indirimler düşünöldü. Fakat hiçbir vakit esas ve hareket noktasının içtimaî adalet, âmme menfaati, Millî Korunma eseslarından ibaret olduğu düşünölmedi. Ve sonuna kadar düşünölüp düşünölmiyeceğini tâyin etmek şimdilik mümkün değildir.

Yukarıda zikredilen idari, teşrii, mesleki ve zümrevî mehafilde hem mal sahibini, hem kiracıyı tatmin etmek gibi meyillerin hâkim olduğu görölüyor. Halbuki bu meyiller Milli Korunma esasları, âmme menfaati; Ferd yok, cemiyet var... Hak yok, vazife var gibi prensiplere uygun değildir. İntikal devresi gibi fevkalâde bir hengâmede Frenklerin dediğı gibi «hem lâhanayı, hem keçiyi gözetmek.» Türkçe âmiyane tabiriyle «ne şiş, ne kebab yansın» gibi mülâhazaları hareket notası saymak asla yerinde sayılmaz. Bilhassa milletin ekser tabakalarını, ezcümle dargelirli sınıfları ilgilendiren hayatî meselelerde başlıca gaye, içtimaî adaleti korumaktan başka bir şey olamaz. Mülk sahiplerinin muhtemel zararları ve daha doğrusu fazla kârdan mahrumiyetleri bile bile göze alınıyor.

Unutmıyalım ki ekser medenî memleketlerde ihtikâr ve hayat pahalılığı ile mücadele, istifçiliğı önlemek, kâr hadlerini sağlamamak gibi Millî Korunma esasları kalktığı halde mesken ve ticaret yeri buhranlarını önlemek hakkındaki kayıtlar henüz kaldırılmamıştır. Ve kaldırılması da düşünölüyor. Bu kayıtların, her nedense yalnız bizde kaldırılması prensip itibariyle münasip görölmüştür. Halbuki intikal devresi dolayısıyla Millî Korunma esaslarını zarurî kılan fevkalâdelik yalnız bizde hüküm sürüyor. Ve bundan dolayı bu husustaki garabet göze çarpmıyor.

Sözümüzü bitirmeden evvel şunu hatırlatmak gerektir:

Bundan evvel yine bu sütunda belirttiğimiz gibi bu kira meselesinde yalnız kanunî hükümler bahis mevzuu oluyor. Arz ve talebi ayarlamak zarureti gibi iktisadî kaideler hiç itibar nazarına alınmıyor. Bugün mal sahibi mülkünü istediğı kadar uzun müddet boş bırakmak, dilediğı gibi yağlı kiracıyı bulunciya kadar beklemek

hususunda serbesttir. Halbuki mevcut menkul malı satmaktan bir gün bile istinkâf eden tüccar istifçi diye adalet pençesine çarptırılır ve cezalandırılır. Gayrimenkul sahiplerinin bu imtiyazı neden ileri geliyor? Şurası muhakkak ki bu garip imtiyaz kaldırılmazsa şimdiye kadar kanunî tahditler mevcut olduğu halde yüzlerce, binlerce emsalini gördüğümüz hava parası oyunları eskisi gibi devam edecek ve binnetice halk tabakalarının büyük ekseriyeti Millî Korunma hükümlerinden faydalanamıyacaktır.

Netice olarak şunu belirtmek gerektir. Bizde İstiklâl Savaşı zamanından beri Kemalist inkılâbı sayesinde bütün dünyanın Türk mucizesi diye vasıflandırdığı birçok inkılâp hamleleri yapılmıştır. İktisadî ve içtimaî sahalarda ileriye doğru pek çok adımlar atılmıştır. Fakat Gökalpizm ideolojisinin icaplarından olan ahlâk ve zihniyet inkılâbı henüz tahakkuk etmemiştir. Bu inkılâbın bir an evvel vücuda gelmesine kat'î ihtiyaç vardır.²⁰⁹

209 *Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 79, Şubat 1955, s. 1821-1823. Bu makale, aynı zamanda *Vatan* gazetesinin 24 Şubat 1955 tarihli nüshasında da yayınlanmıştır.

İKTİSADİ KALKINMAMIZDA PLÂN MESELESİ

*Sekiz - on seneden beri bahis mevzuu olan
İktisat Şûrası Projesinin bir an evvel
kanunlaştırılmasına katî zaruret vardır.*

Yirmibeş - otuz seneden beri siyâsî tartışmalara mevzu olan ezeli mesele malûmdur. Öteden beri siyâsî ve iktisadî mehafil, muvafık ve muhalif partiler ve zümreler, meslekî teşekküller, günlük gazeteler ve iktisat mecmuaları iktisadî kalkınmamızda plân mevzuuna ait çeşitli meselelerle meşgul olmaktadırlar. İktisadî kalkınma yolunda yapmakta olduğumuz memleketin iktisadî bünyesine uygun mudur? Plâncılıktan ne gibi mahzurlar tevellüt edebilir? Buna dair onca neşriyatı takip edenler, bu husustaki tartışmaların hakiki mahiyetini elbette takdir ederler.

Biz burada şimdilik bu meselenin esası üzerinde duracak değiliz. Ancak, yanlış tefehhüme meydan vermemek için şurasını belirtmek isteriz:

Bizim burada plândan anladığımız mananın bazı totaliter memleketlerde «Üç senelik», «Beş senelik», «Yedi senelik» plân gibi sloganlarla istihdaf olunan gaye ile hiç alâkası yoktur. Bu gibi plânlar ancak milletin iradesine, ferdin serbestisine, şahsî teşebbüse hiç kıymet ve ehemmiyet vermiyen memleketlerde bahis mevzuu olamaz. Burada plân demekle istihdaf olunan mana muayyen esaslara, memleketin iktisadî bünyesine uygun prensiplere riayet etmek suretiyle yapılan ileri hareketlerden ibarettir. Bu manada telâkki olunan plânı veya programı muvafık görmeyecek akliselim sahibi tasavvur olunamaz. Âmiyane tâbiriyle, gelişi güzel günlük siyâsî cereyanlara ve rüzgârlara göre yapılan ileri hareketlerden memleket hesabına hiçbir zaman hayır ve menfaat beklenemez.

Sırası gelmişken şunu da ilâve etmek yerinde olur; plânsız ve programsız yapılan ileri hareketler, memleketimizin bugün şid-

detle muhtaç olduğu ecnebi tekniğine, yerli ve ecnebi sermayesine itimat ve emniyet telkin edemez. Bu münasebetle altı sene evvelki bir hâtırayı kaydetmek isterim: 1948 senesinde merkezi Pariste bulunan «Beynelmilel Mübadele Komitesi» (Comité International des Changes) tarafından Atinada enternasyonal bir kongre tertip olunmuştu. Fransa, İngiltere, Amerika, Belçika, v.s. memleketlerin murahhas heyetlerinin bulunduğu bu kongreye «İstanbul Tüccar Derneği» tarafından dahi murahhas bir heyet iştirak etmişti. Bu heyete ben de dahildim. Müzakereler esnasında Türkiye'nin sanayileşmesi meselesi bahis mevzuu olmuş ve bu sanayileşme hareketinde ne gibi esaslar ve gayeler takip olunduğu noktası üzerinde durulmuştu. Türk murahhas heyeti sözleri pek tabii olarak Türkiye'de sanayileşme hareketinin makul ve memleketin umumî menfaatlerine, iktisadî bünyemize uygun esaslar ve prensipler dairesinde gelişmekte bulunduğunu uzun boylu belirterek ezcümle şu nokta üzerinde durmuşlardır: «Türkiye'nin sanayileşmesi hareketindeki başlıca esas memlekette yetişen iptidaî maddeleri mamûl hale koyarak memleketin muhtaç olduğu mamulâtı imkân dairesinde memlekette yetiştirmek.»

Türk sözcülerinin bu tezi bütün kongre âzaları tarafından hareketle ve samimiyetle alkışlanmıştır.

Bu tezin realiteye uygun olduğunu ispata lüzum yoktur. Öteden beri şeker, çimento, pamuklu mensucat gibi sanayin ön plâna alınması elbette bu prensibe dayanır. Bununla beraber şunu itiraf etmek mecburiyetindeyiz: Tatbikat sahasında bu prensibe aykırı inhiraflar nâdir değildir. Bu hususta başlıca misal; bir aralık başlıca gazetelerde pek sert itirazlara hedef olan tayyare motörleri fabrikası teşebbüsüdür. Bütün sert itirazlara rağmen bu teşebbüs kuvveden fiile getirildi ve plânsızlığın elim bir örneği olan bu yanlış hareket millî iktisada yüz binlerce liraya mal oldu. Bunun gibi, plânsızlığın bir neticesi olarak vücuda getirilen başka teşebbüsler de vardır ki, kalkınma hareketimizin âhenk ve imtizacına uygun sayılamaz. Bu mesele sademiz dâhilinde olduğu için şimdilik üzerinde durmıyacağız. Yalnız yukarıda izah ettiğimiz manada plân meselesinde son derece titiz davranmak lüzumuna işaret etmekle iktifa edeceğiz.

İktisadî kalkınma meselesinde göz önünde bulundurulması lâzım gelen esaslar ve prensipler alâkadar mehafilce malûmdur.

Şimdiye kadar muhtelif ecnebi memleketlerden gelen ihtisas heyetleri tarafından bu mesele lâyikeyle incelendi. Ait olduğu makamlara verilen mufassal ve müdellel raporlarla tespit olunmuş bulunmaktadır. Fakat, maalesef bu raporlar âdeta mahrem şeylermiş gibi lâyıkı veçhile yayınlanmamış, tâbir caizse, millete mal edilmemiştir. Bürokrasi mehafiline mahsur kalmış, tozlu raflardan dışarı çıkmamıştır. Ve bundan dolayıdır ki gerek yerli ve gerek ecnebi ihtisas erbabı tarafından iktisadî prensiplere dayanan plân meselesi hakkında yapılan çok mühim tavsiyelerden şimdiye kadar lâyıkı veçhile istifade olunamamıştır.

Mübâlâgalı bir ifadeyle plânsızlık diye vasıflandırılan bu hareket tarzına nihayet vermek için pek basit bir çare vardır. O da İktisadî kalkınma hamlelerine esas olmak üzere tavsiye olunan prensipleri günlük rüzgârlardan, günlük meyillerden ve siyasî tesirlerden uzak, ilmi ve amelî unsurlardan mürekkep bir «İktisat Şûrası»na mal etmektir.

Bu cümleyle gene senelerden beri günün mevzuları meyanında bulunduğu halde bir türlü kuvveden fiile çıkarılamayan bir projeye bir kere daha temas etmiş oluyoruz.

Malûm olduğu veçhile İktisat Şûrası projesi çoktan inceleme safhasından çıkıp kanun tasarısı safhasına girmiş bulunmaktadır. Bir aralık İktisat ve Ticaret Vekili, Müsteşarı ve Umum Müdürler ile beraber İstanbula gelmiş, meslekî teşekküller murahhaslariyle uzun boylu müzakereler yapmış ve bu müzakereler bilâhare bu esaslar neticesinde kurulan komite tarafından esaslar tesbit olunmuş, kanun tasarısı haline girmiştir. Aradan seneler geçtiği halde bu proje henüz kanunlaşmamıştır.

Demokrat memleketlerin hemen ekserisinde uzun müddetten beri mühim roller oynamakta bulunan bu iktisat şûrası müessesesi kuvveden fiile çıkmış bulunsaydı, ne kalkınma plânının esas hatlarından inhıraflar olurdu, ne de mütehasşis heyetler tarafından ve millete her biri yüz binlerce liraya mal olan kıymetli raporlar tozlu raflarda gömülü kalırdı. Aynı zamanda da memleketin iktisadî hazinelerini değerlendirmek hususunda alâka gösteren yerli ve yabancı sermaye, teknik, iş teşebbüs erbabı meçhuller, karanlıklar, tereddütler ve kararsızlıklar içerisinde bocalamak vaziyetinde bulunurlardı.

Netice olarak şurası muhakkak ki; medenî memleketlerin ekserisinde mevcut olan iktisat şûrası müessesesi bilhassa iktisadî kalkınma devrinde zaruret haline gelmiştir. Bu müessesenin bir an evvel kuvveden fiile çıkarılacağını ümit etmek yerinde olur.²¹⁰

210 *Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 80, Mart 1955, s. 1883-1885. Bu makale, aynı zamanda *Vatan* gazetesinin 17 Mart 1955 tarihli nüshasında da yayınlanmıştır.

MESKEN BUHRANI NASIL YOK EDİLEBİLİR?

Bu serlevha benim değil, komşu sütunun muharriri Enis Tahsin²¹¹ arkadaşımızdır. Arkadaşımız bir dostunun ağzından şunları yazıyor:

«Mesken var fakat istenilen kira, sabit gelirli bir insanın yaşayacağı kadar yüksektir. Kaloriferli beş odalı bir apartmanın aylık kirası en az 150-300 liradır. Semtine göre daha fazla isteyenler de vardır. Bu vaziyet karşısında mesken buhranından bahsedilmesi tabii bir şeydir... Bu yolda şikâyetle bulunanlar bir kişi değildir. Pek çoktur. Arkadaşımız fıkrasını şu sözlerle bitiriyor:

«Temennimiz bu gibi binaların çoğalması, elân harabe halinde olan eski yangın yerlerinin blok apartımanlarla dolmasıdır. Mesken buhranı ancak bu suretle yok edilebilir.»

Kuşbakışı sütunumuzun muharriri mesken buhranı hastalığını pek isabetli olarak teşhis etmiştir. Fakat bu hastalığa karşı verdiği reçetede yüzde yüz isabet görmüyorum. Madem ki buhran, ihtikâr hırsından ileri geliyor, buna karşı tavsiye edilen ilâç ihtikâr hırsına karşı olmalıdır. Farzımuhal olarak yüzlerce milyon yatırım yapmak suretiyle yangın yerlerini blok apartımanlarla doldurmakla ihtikâr hırsı tamamıyla önlenebilir mi? Şurası muhakkak ki bugün bile mesken fıkdanı yoktur. Buna rağmen muhtekirler diledikleri gibi buhran yaratmağa fırsat buluyorlar. Bu sırada temini müşkül olan yüzlerce milyon yatırımlarla yeni bloklar yapılırsa belki buhran hafifler, fakat ihtikâr hırsına karşı müessir çare bulunmazsa buhran yok edilemez.

Unutmayalım ki bugün iktisadî ve içtimai hayatımızda fevkalâde ahval caridir. Normal şeraitin avdet edeceği zamanı tayin etmek henüz mümkün değildir. Fevkalâde ahval câri olduğu için henüz Milli Korunma Kanunu meridir ve bu sayede arz ve talep muvazenesini ihlâlâ tesaddi eden ihtikâr erbabı kanun pençesine çarptırılıyor. Bir metre kumaşı, bir kilo eti veya peyniri talibine kâr haddi

dairesinde satmaktan çekinen yani kanunî tâbirle istifçilik yapan esnaf hapse mahkûm oluyor. Yüz liralık mülkü için iki yüz lira kira bulamadığı için aylarca, hattâ senelerce boş bırakan hırs ve ihtikâr erbabı neden serbest serbest at oynatabiliyor? Mesken, kumaş, et, peynir gibi ihtiyaç maddesi değil mi? Kumaşı, eti, peyniri talebe arzetmeyen esnaf neden istifçi addolunuyor da meşru hakkına razı olmayan mülk sahibi istifçi sayılmıyor? Neden gayri menkul istifçileri diğerinden fazla kira ödemek vaziyetinde olan yağlı müşteriye ele geçirinceye kadar mülkünü aylarca ve hattâ senelerce müddet boş bırakabiliyor? Yeni Kira Kanunu iyi kötü eski bir evde oturan eski kiracıları bir dereceye kadar himaye ediyor. Fakat herhangi bir sebepten dolayı yeni ev tutmak zaruretinde olan binlerce vatandaş büsbütün himayesiz bırakıyor. Bunlar boş buldukları evlere müracaat ettiklerinde yanaşılamiyacak kiralalarla karşılaşılıyor, meşru haklarına razı olmayan ev sahiplerinin ihtikâr hırslarına kurban oluyorlar. İşte buhran da ondan ileri geliyor.

Vaktiyle Millî Korunma Kanunu kabul edildiği zaman gayri menkul istifçiliğini önlemek için hükümler konmuştu. Fakat her nedense fevkalâde ahvalin icap ettirdiği Milli Korunma Kanunun bütün hükümleri tamamıyla tatbik olunduğu halde yalnız kira hakkındaki 30 uncu madde lâğvedildi. Bilâhère onun yerine kiraları dondurmağa mâtuf yepyeni bir kanun vazolundu. Ancak yeni kanunda her nasılsa yeni ev arayan vatandaşların vaziyeti düşünülmemiş ve bu suretle mesken buranının genişlemesine meydan bırakılmıştır. Halbuki yeni ev arayan vatandaşları korumak için mülga Millî Korunma Kanununda vazolunan hükümler pek basittir ve diğer memleketlerde mevcut olan mevzuatın aynıdır.

Millî Korunma Kanununun mülga 30 uncu maddesinde şöyle bir fıkra vardı:

«VII- Hükûmet lüzum gördüğü yerlerde boşalan gayri menkul-leri belediyelere veya mahalle muhtarlarına bildirmeğe ve bunları mürakabe tesisini temin ve icabında Belediyelere ilân ettirmek için her mahallede muhtarlarca tutulacak defterlere kaydettirmeğe ve tayin edilecek müddet içinde kiraya vermeğe gayri menkul sahiplerini mecbur tutabilir. Tayin edilen müddet içinde talip bulunduğu ve muhim bir sebep mevcut olmadığı halde kiraya verilmeyen kiralık gayri menkullere elkoyarak bunları kiraya verebilir. Bu bend

hükümünün tatbik şekli bir kararname ile tayin olunur.»

Maalesef bu bendin tatbiki hakkındaki kararname 30 uncu maddenin lağvından evvel dahi çıkmadı ve hayati ehemmiyeti haiz olan bu madde hükümsüz kalmıştır.

Kira hakkındaki yeni kanun çıkmadan evvel *Vatan*'da «Mesken ve işyeri buhranı» serlevhali makalemde aynı sütunda bu mesele uzun uzadıya bahis konusu olmuştu.

Makalede açığa vurulan mülahazalar ve endişeler maalesef bugün fiilen tahakkuk etmiş bulunmaktadır. Enis Tahsin arkadaşımızın yukarıda zikri geçen fıkrasında açıklandığı vechile bugün mesken fıkdanı yoktur, fakat mesken buhranı vardır. Buna yegâne sebep bazı mülk sahiplerinin ihtikâr hırsı saikasıyla yaptıkları istifçiliktir. Şimdi artık yapılacak iş bu istifçilik âfetinin bugün mer'î olan Millî Korunma Kanununun umumî hükümleri dairesinde önlemeğe çalışmaktan ibarettir.

Netice: Bütün ihtiyaç maddelerinde hüküm süren buhranı önlemek için istihsalât ve ithalâtı arttırmaya çalışmakla beraber istifçilikle mücadele olunduğu gibi mesken buhranında dahi yeni apartımanlar ve yeni bloklar inşasına imkân dairesinde hız vermekle beraber mer'î olan kanun hükümlerinin ruhu dairesinde alınacak tedbirler istifçilikle mücadele edilmelidir. Bu mücadelenin esasları yukarıda zikri geçen mülga 30 uncu maddenin 711 inci fıkrasında tayin ve tesbit edilmiş bulunmaktadır. Bu esaslar da şunlardır:

a- Boşalan veya yeni inşa olunan meskenler Belediyeler veya mahalle muhtarlarına bildirilecek.

b- Bunlar üzerine mürakabe tesis olunacak.

c- Bu gayrı menkulleri tayin edilecek olan müddet içinde kiraya vermeğe gayrı menkul sahipleri mecbur tutulacaktır.

Bu suretle arz talep ayarlanmış, istifçilik tamamıyla önlenmiş olur. Bu esaslar dairesinde bugünkü ahval ve şeraite uygun yeni bir koordinasyon kararı neşir ve ilân edip kanunlaştırmak mümkün değil mi?²¹²

İÇTİMAİ BAHİSLER İNKILÂP REJİMİMİZ VE SOSYAL İNKILÂP

Bir çok eserlerde, içinde yaşadığımız 20 nci asır, bütün Garp âleminde sosyal inkılâplar devri diye vasıflandırılmıştır. Filvâki 20 nci asır zarfında Garp âleminde sosyal inkılâplara sahne olmayan memleketler pek azdır. 18 inci ve 19 uncu asırlarda tarihi Fransız Büyük İhtilâlî'nden başlayarak peyderpey bütün medeniyet dünyasında yayılan inkılâplar siyasî, idarî, içtimai ve iktisadî mahiyetler taşıyorlardı. Fakat 20 nci asırda bu inkılâplar ekseriya sosyal inkılâplara müncer olduğu veçhile bâzı memleketlerde bu inkılâplara çığırından çıkmış Faşizm, Nasyonal Sosyalizm gibi amme nizamını altüst etmiş olan anormal geçici devrelere meydan vermiştir. Bu anormal devreler zarfında vücade gelen geçici teşebbüsler medeniyet dünyası için birer ibret dersi teşkil etmiş ve bu itibarla sosyal inkılâplar problemi dünya mütefekkir ve sosyologlarının dikkat nazarını çekmiş ve bu problem hakkında ciltler dolusu yazılar yazılmıştır.

Bu cümleden olarak İsviçrenin en maruf mütefekkirlerinden olan Gonzague de Reynold²¹³ 20 nci asırda muhtelif Avrupa memleketlerinin sosyal inkılâplar münasebetiyle geçirdikleri buhranları izah ve tahlil etmek maksadiyle *L'Europe Tragique* yani (Facialı Avrupa) adlı dünya çapında maruf bir eser neşretti. Bu eserde Faşizm, Nasyonal Sosyalizm, Komünizm gibi cereyanların muhtelif Avrupa memleketlerinde yarattıkları buhranlar uzun boylu izah olunduktan sonra ezcümle şunlar yazılıdır:

«Herhangi bir inkılâp sosyal değilse, hakikî inkılâp sayılamaz. İnkılâp sadece siyasî ise, ancak bir başlangıç telâkki olunur ve zâhiri bir inkılâp sayılabilir. Çünkü her vakit sosyal noktai nazar siyasi noktai nazarın fevkindedir. Siyasî bir rejimin dayanabilmesi için sosyal bir rejimde derin bir surette kök salması lazımdır.

213 Gonzague de Reynold (1880-1970): İsviçreli bir tarihçi ve yazardır. Daha fazla bilgi için bkz: http://fr.wikipedia.org/wiki/gonzague_de_Reynold. (derl. notu)

Her sosyal inkılâp, iktisadî bir inkılâpla muvazi olarak gelişir. Evvelâ umumî bir fakirleşme, ondan sonra umumî bir memnu-niyetsizlik meydana çıkar, o zaman pusuda yatan bazı elebaşılar zenginliği veya iktidarı ellerinde tutan bir azlığa karşı yığınları kışkırtmak için fırsattan istifade ederler. Bu gibi ahvalde siyaset bir vesile, bir vasıta vazifesini görür. Bu suretle Tain'nin Anarchies Spontanée, yani kendiliğinden gelen ve harici sebebe dayanmayan bir anarşi devresidir başlar. Bu devre zarfında insanın ve daha doğrusu yığınların şuur altı, vahşî insiyakları infilâk eder. Bu insiyaklar ziyade hunharlığa, hırs ve şehvete dayanır; her şeyi kapmak, alabildiğine öldürmek yemek, içmek, her şeyden alabildiğine intifa etmek. Bu insiyaklar insanlarda daimidir. Her insan bunları sinesinde taşır. En incelmış kültür, en yüksek medeniyet seviyesine ulaşmış insanlarda bile bu gibi vahşî istidatlar mevcuttur. Joseph de Maistre²¹⁴ derdi ki: «Namuslu adamın en derin kalp köşelerine baktım, orada en müthiş, en iğrenç manzaralarla karşılaştım.» Bismarck²¹⁵ derdi ki: «Her millet sinesinde ihtilâl, asayişsizlik ve anarşi istidatlarını bilkuvve taşır. Ancak manevî ve ahlakî, kuvvetli bir terbiye insanı bir kale haline getirir ve beşeri vahşî hayvanı (Bête Humaine) bu kale bodrumunun en derin köşelerine gömer. Bu hayvan orada açıklıktan ölebilir, fakat bu hal pek nadir olur. Dürüst adamlarda bile bu hâl görülmez, ancak azizlerde görülebilir. Yalnız nizamlı bir cemiyetin başında bulunan bir hükûmetin tanzimci faaliyetleri sayesinde amme nizamı, sulh ve sükun sağlanabilir.»

İsviçreli muharririn bu sözleri son derece alâka çekici ve ibret vericidir.

Memleketimizde Kemalist rejiminin kuruluşundan yani aşağı yukarı 35 seneden beri Milletimizin, Cemiyetimizin maşeri vicdanına Garp medeniyetine doğru bütün ileri hareketlerimize hakim olan en mühim parola şüphesizki inkılâptır. Bizden evvel Garp medeniyeti manzumesinde yer bulmuş olan diğer Milletler bizden asırlarca evvel muasır medeniyet yolunda uzun uzun merhaleler katetmişler ve el'an durmadan ilerlemeye devam ediyorlar. Garp medeniyetine doğru normal ve hattâ dev adımlarla ilerlemeye devam etseydik bu

214 Joseph de Maistre (1753-1821) Fransızca konuşan İsviçreli felsefeci, hukukçu ve diplomat. Kaynak http://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_de_Maistre (Derl. Notu)

215 Otto von Bismarck (1815-1898) Alman-Prusya devlet adamı (Derl. Notu)

milletlerin vardıkları seviyeye ulaşmak için asırlarca müddet beklemek lâzım gelirdi. Garp medeniyeti yolunda diğer Milletlerin seviyesine karışmak için atlamak suretiyle yeni inkılâp hamleleriyle ilerlemekten başka çare yoktu. Ancak bu sayede diğer Garp Milletlerine ayak uydurmak mümkün olurdu. Onun içindir ki inkılâp umdesi bidayetden beri rejimimizin 6 umdesi meyanında ve bu itibarla anayasamızda dahi yer bulmuştur. Bu umdenin icabı olarak Kemalist rejiminin bidayetinden beri memleketimizde inkılâp hamlelerinin ardı arkası kesilmedi. Harf inkilâbını Lisan inkilâbı, din telâkkisi inkilâbını dünya görüşü inkilâbı, aile hayatı inkilâbını ziraat ve sanayi inkilâpları takip etti. İnkılâp hamleleri o dereceye varmıştır ki birçok ecnebi müşahitler ve mütefekkirler memleketimiz hakkında yazdıkları ciltler dolusu eserlerde mukaddes kitaplardaki mâruf tabiri kullanarak (Türkler derilerini değiştirmişler) diye hayranlıklarını izhar etmekten kendilerini alamadılar.

Ancak şurasını itirafa mecburuz ki bu alanda en mühim merhaleye ulaştıktan sonra inkılâp hamlelerine devam edemedik. Halbuki bu yazının başında işaret ettiğimiz veçhile Siyasi, İçtimai, Harsî ve Kültürel inkılâplar, Sosyal İnkılâpların ihzari safhalarından ibarettir. Garp medeniyeti yolunda takip ettiğimiz diğer bütün sahalarda inkılâp hamlelerine muvaffakiyetle baş vurduğumuz halde en mühim merhale olan sosyal ilerleme hareketlerinde yavaş ve müteReddit adımlardan kendimizi kurtaramadık.

Kemalist rejimi devrinde sosyal ilerlemeler olmamış değildir. Daha doğrusu sosyal hayatın bazı sahalarında görülen esaslı gelişmeler şuurlu, nizamlı ve güdümlü mahiyette tecelli edemedi. Amiyane tabiriyle ancak geliş güzel ve başıboş bir şekilde ilerlemeler kaydolundu.

Ancak şurasını memnuniyetle kaydedebiliriz ki son zamanlarda zuhur eden ve sosyal devrimleri andıran bazı hadiseler umumî efkârın ve hattâ alâkadar makamların dikkat nazarını çekti, sosyal ilerleme hareketlerinde şuurlu ve güdümlü hareketlere itina etmek zarureti hatıra getirdi. Bu hadiseler hakkında bir fikir vermek maksadiyle bazılarını misal olarak kısa bir şekilde zikretmekle iktifa edeceğiz:

1- Köylerden şehirlere anormal bir şekilde nüfus akınları.

23 Ekim tarihinde yapılan nüfus sayımını müteakip 25 tarihli

İstanbul gazetelerinde Ankara'dan çekilen şu mealde telgraf haberleri çıkmıştır.

Köylerden şehirlere yapılan akınlar bazı şehirlerin nüfusunu anormal şekilde arttırmakta ve bu yüzden belediye hizmetlerle emniyet hizmetleri bu anormal artışla muvazi gidemediği için bir çok aksamalar husûle gelmektedir. Bu arada gecekondu meselesi ve göçmen akınları problemi bir türlü hal yoluna girememektedir.

Meselâ alınan muvakkat rakamlara göre Ankara'nın nüfusu 5 yılda 220.000 artarak 500 bin küsur, İstanbulun nüfusu da 200.000 küsur artarak 1,5 milyona yaklaşmıştır. İzmirde 5 yıl içinde artış 100.000 den fazladır.

Köyden şehre doğru anormal bir şekilde devam eden bu akını önlemek için hükûmetin ciddi tedbirler almak üzere olduğu ve bu işle ilgili olarak Ankarada önümüzdeki ay içinde bir toplantı yapılacağı bildirilmektedir.

Yukarıda kaydettiğimiz telgraf haberlerinden anlaşıldığına göre alâkadar makamlarca resmî rakamlara dayanarak pek mühim bir sosyal dâvamız üzerine parmak basılmış bulunmaktadır ve şimdiden bu sosyal gelişmenin içtimâi bünyemizde teşevvüş husûle getirmemesi için çareler düşünölmeye başlanılmıştır. Bu maksatla gelecek ay zarfında Ankarada bir toplantı tertip olunacaktır.

Ancak şurasını göz önünden uzak bulundurmamak lazım. Bizi düşündürebilecek endişe uyandıracak sosyal dâvalarımız yalnız bundan ibaret değildir. Madem ki Ankarada bir toplantı yapılacak ve pek tabîî olarak bu toplantıya memlekette ihtisas ve ehliyet sahibi olan iktisatçılarımız, sosyoloğlarımız davet olunacak bizi ilgilendirebilecek diğer sosyal davaları da ele almak ve bunları dahi ileride teşevvüşleri önleyecek bir surette nizam ve intizama bağlamak lüzumu aşîkârdır.

Hiç şüphesiz ki ilmi ve ameli ihtisas sahipleri bir araya geldikleri zaman şurasını tesbit edeceklerdir ki 35 seneden beri mer'iyette olan rejimimizin tesiri altında Türk Milletinin ve Türk Cemiyetinin sosyal hayatı adeta havsalaya sığmayacak derecede değişmiştir ve zamanında gereken tedbirler alınmadığı takdirde teşevvüşleri önlemek zor olacaktır.

25 milyonluk halkımızın %80 ini teşkil eden ve ötedenberi ta-

vuğunu, yumurtasını esaslı gıda maddelerini kendi halkına, ihraç maddelerini toplamağa mahsus pazarlara getiren köylü kitleleri bugünden yarına müstehlik sınıflara katılmış ve bu yüzden şeker et, sigara, içki gibi bir bakımdan lüks sayılan istihlâk maddelerinin sarfiyatı nispetsiz bir derecede artmış birkaç sene zarfında birkaç misil ziyadeleşmiş, şehir ve kasabalarda dahi sanayi hayatının ve binnetice geçim seviyesinin kat kat artması neticesinde işçi, memur, müstahdem ve dar gelirli namiyle vasıflandırılan sınıflarda dahi istihlâk seviyesi nispetsiz bir derecede yükselmiş ve netice itibariyle memlekette istihlâk seviyesinin hayret verici bir şekilde artmasına rağmen ihtiyaç ve istihlâk maddeleri için arz nispeti talep nispetinden çok aşağı kalmakta, arz ve talep hiçbir surette ayarlanmamakta ve bu yüzden pek tabii olarak hayat günden güne pahalılaşmakta, geniş halk tabakalarının sıkıntıları günden güne artmakta, mahdud bazı halk tabakalarında görülen zahiri bolluk yanında halk tabakalarının kahir ekseriyetinde kıtlık ve sıkıntı hüküm sürmektedir.

Ankara'da bilgi ve ihtisas şüphesiz ki sosyal dâvalar meyânında 6 Eylül gecesi²¹⁶ hâdiseleri münasebetiyle resmi ağızlarda bahis mevzuu olan gecekondur ve göçmen kitleleri dâvalarını dahi ele alacaklardır. Bu iki âmilin mezkur hadiselerde oynadığı rol resmi beyanatta ileri sürüldü. Fakat ileride bu davalardan dolayı içtimai bünyemizde teşevvüşleri önlemek için alınması lazım gelen tedbirler üzerinde lâyikiyle durmak için fırsat gelmedi.

Yukarda zikri geçen mutasavver Ankara toplantısı kuvveden fiile çıkarsa tabii olarak yalnız köylerden şehirlere nüfus akını davası değil sosyal hayatımızda görülen anormal ve fevkalade gelişmeler toplu olarak ele alınacak, her yerde sosyal inkılâplara müncer olan bu gelişmeler neticesinde âmme nizamının siyaneti ve bu gelişmelerin millî refah ve saadeti sağlaması için gereken uzak ve geniş görüşlü tedbirleri birer birer gözden geçirilecektir.²¹⁷

216 Yazarın burada atıfta bulunduğu 6-7 Eylül 1955 Olayları'dır. (derl. notu)

217 *Vatan*, 28 Kasım 1955. Bu yazı, aynı zamanda *Türkiye İktisat Mecmuası'nın*, Sayı 86, Aralık 1955 tarihli nüshasında da yayınlanmıştır.

İÇTİMAİ BAHİSLER, SOSYAL İNKILÂPLAR VE KEMALİZM İDEOLOJİSİ

Bundan evvelki yazımızda belirttiğimiz veçhile 35 seneden beri bir inkılâp devri yaşıyoruz. Şimdi artık nihai gaye sayılan sosyal inkılâp merhalesine yaklaşmış bulunuyoruz.

Bu mesele üzerinde uzun boylu araştırmalara ve incelemelere hacet yoktur. Kanaatimizce bu inkılâp devrinde cemiyetimizin fikrî, manevî terbiyesi 35 seneden beri kendimize malettiğimiz Kemalizm ideolojisi ile mücerret ve nazari olarak en mükemmel şekilde temin olunmuştur. Bu itibarla bugünkü günde cemiyetimizin uhdesine terettüp eden en esaslı vazife bu ideolojiye dört elle sarılmaktan ve en az mücerret ve nazari sahalarda bulunan bazı esaslarını bir an evvel realite safhasına intikal ettirmekten ibarettir.

Bu problemin esasına girişmeden evvel şu hakikati belirtmek gerektir: Atatürk tarafından Türk gençliğine emanet olunan Kemalizm ideolojisi bir şahsın, bir liderin veyahut muayyen bir zümrenin karihasından çıkmış bir dünya görüşü sistemi değildir. Türk milletinin ruhuna, an'anesine ve millî seciyesine dayanan bir duygu ve fikir manzumesidir. Bizzat Atatürk bir çok vesilelerle bu vecizeyi tekrar etmiş bulunmaktadır: «Benim yaptıklarım âmal-i milliyenin muhassalasıdır» âmal-i milliyenin muhassalası demek Türk ruhu, Türk an'anesi ve Türk millî seciyesi demektir. Hattâ diyebiliriz ki Kemalizm rejimine tekaddüm eden meşrutiyet devrinde Ziya Gökalp sosyoloji mektebinin esasları dairesinde «Yeni Hayat», «Yeni Felsefe», «Türkçülük», «Türk Ocakları» gibi teceddüt ve intibah hareketleri dahi millî an'ane ve millî seciye mahsulüdür. Ziya Gökalp daha Kemalist devrinin bidayetinde bu rejimlerin insicamını şu veciz ifade ile tebarüz ettirmişti: Türkiye'de Allahın kılıcı halkçıların (Kemalistlerin) pençesinde ve Allahın kalemi Türkçülerin elinde!.. Bu kılıçla bu kalem izdivaç ettiler, bu izdivaçtan bir cemiyet doğdu. Adı Türk Milletidir.

Kılıç ile kalemin izdivacından doğan ve Türk Milleti diye adlan-

dırılan bu cemiyetin mümeyyiz vasfı Türk cemiyetinin fikri, manevi terbiyesinden ibarettir. Yani Kemalizm ideolojisinin tâ kendisidir.

Türklüğün ve Osmanlılığın binlerce senelik tarihi tetkik olunmakta Türk ruhundan, an'anesinden ve seciyesinden fıskıran iki mühim haslet nazara çarpar. Meşhur sosyolog Edmond Demolins tarafından pek mükemmel surette tebarüz ettirildiği veçhile tarih boyunca binlerce sene süren muhtelif Türk İmparatorlukları, uzun ömürlerini başlıca olarak iki haslete borçludur.²¹⁸

Bu hasretlerin birincisi idarecilerin, zimamdarların millet ve cemiyet üzerindeki otoritesinden ve daha doğrusu Atalar ruhunun tesirinden ibarettir. Muhtelif devirlerde Türk İmparatorlukları kurmuş olan Cengizler, Timurlenkler, Ekberler ve Osmanlara izafe olunan imparatorluklarda hüküm ve tesir ve modern tabirle otorite her zaman Türk cihangirlerinin ellerinde sarsılmaz bir surette bulunmuştur. Millet ve cemiyet de Türk milletine mahsus olan türelere ve yasalara dayanan cihangirleri sarsılmaz bir sadakatle takip etmiştir. Cihangirlik devirlerinde devlet otoritesinin en mükemmel ifadesi olan türeler ve yasalardan inhıraf olunmadı ve âmiyane tabiriyle sözün ayağa düşmesine meydan verilmemiştir. Millet ve cemiyet pek sert ve amansız olan ve Cengiz'e izafe olunan türeler ve yasalar ruhundan hiçbir zaman şaşmamıştır ve bu sayededir ki muhtelif Türk Cihangir İmparatorlukları tarihin en müthiş sadmelerine göğüs gerebilmiştir.

Atatürk dahi Türk an'anesinin bu paha biçilmez hasletini muhtelif vesilelerle tebarüz etmiştir ve her fırsattan istifade ederek Kemalist rejiminin muvaffakiyet sırrının Milletin kendi idaresini sadakat ve fedailik ruhu ile takip etmesinden ibaret olduğunu açıklamıştır.

Malûm olduğu veçhiyle Kemalist rejiminin parolası millî hâkimiyetten ibarettir. Millî hâkimiyet demek anayasanın tayin ettiği esaslar dairesinde taazzuv eden kanunî organlar demektir. Bu kanunî organlar modern hukuk mefhumunca eski Türk an'anesini ifade eden türe ve yasaların yerine kaimdir. Rey sahibi olan fertlere muhtelif şekillerle tâviz vermek ve sözün ayağa düşmesine meydan

vermek asla bahis mevzuu olamaz. Bu hareket tarzı otorite mefhumunun soysuzlaşmasına meydan verebileceği aşîkârdır.

Kemalizm ideolojisinde millî hâkimiyet mefhumu ile sokak politikası mefhumunun telifi mümkün değildir. Filvaki en mütekâmil demokrat memleketlerinde arasına sokak politikası bahis mevzuu oluyor. Meselâ Londra'da Hayde Park'larda Pazar günleri rastgele hatipler tarafından irad olunan binlerce siyasi nutuklar malûmdur. Fakat İngiltere, İsviçre gibi olgunluk çağına erişmiş olan demokrasilerde bu kabil sokak politikası tezahürlerinin hükmü olamaz. Ancak bazı Cenubi Amerika gibi demokrasinin çocukluk devirlerinde bulunan memleketlerde bu tezahürlerin belki tesiri olabilir. Bu itibarla 6 Eylül gecesi hâdiselerinin bu zaviyeden dahi incelenmesi elbette yerinde olur.

Türk millî seciyesine dayanan ikinci an'anevî Türk haslet-i binlerce senelik tarihi devirlerimizi şereflendiren dinî ve millî müsamahakârlıktır. Bu meseleyi bundan sonraki yazımızda izah etmeğe çalışacağız.²¹⁹

219 *Vatan*, 25 Aralık 1955. Bu makale, aynı zamanda *Türkiye İktisat Mecmuası'nın*, Sayı 86, Aralık 1955 tarihli nüshasında da yayınlanmıştır.

İÇTİMAİ BAHİSLER: DİNİ VE MİLLİ MÜSAMAHAKÂRLIK

Bundan evvelki yazımızda an'anevi Türk seciyesine dayanan ve Kemalizm ideolojisinde en mükemmel ifadesini bulan Devlet otoritesi hasletinden bahsetmiştik. Bu alanda sosyal inkılâplar için en sağlam siper vazifesini görebilecek ikinci an'anevî hasletimiz binlerce sene süren muhtelif Türk İmparatorluklarına mahsus millî ve dinî müsamahakârlık hasletidir.

Muhtelif tarih devirlerinde Türkler binlerce sene süren Cengizler, Timurlenkler, Ekber'ler ve Osmanların Devirlerinde Türk Hanları, Hakanları ve İlhanları engizisyon ruh ve zihniyetinden azade kalarak mağlup milletlerin dinlerine, itikatlarına ve milliyetlerine hiçbir suretle ilişmediler. Her yerde ve her devirde mağlûp milletlere mukadder olan haraçlara bağlanan milletler Çinli olsun, Hintli olsun, Asyalı, Afrikalı, veya Avrupalı olsun tarih boyunca vicdan ve iman icaplarına serbestçe devam ettiler. Hakanların ve İlhanların hâkimiyeti yalnız malî sahalara inhisar etmiştir. Muhtelif tarih devirlerinde bütün galiplerde görüldüğü üzere Türklere dahi zulüm ve istisaf hareketleri isnat olunmuştur. Fakat bu isnatlar hiçbir zaman engizisyon ruhuna dayanan vicdan ve iman tazyikleri gibi saiklerle izah olunamaz.

Malûm olduğu veçhile asırlarca müddet ömür süren Osmanlı İmparatorluğunda Osmanlı Türkleri, milyonlarca Rum, Bulgar, Ermeni, Rumen gibi hristiyan unsurlarla meskûn koskocaman eyaletlere hâkim olmuşlardır. Bu hristiyan unsurlar reaya sıfatıyla galiplere haraç ödemeğe mecbur oldular. Hattâ Meşrutiyet devrine kadar İmtiyazatı Meshebiye diye adlandırılan tarihi garibelere bile meydan verilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunun son merhalesi olan Meşrutiyet devrinin ilk zamanlarında Türk unsuru ile gayri Türk unsurlarının

karşılıklı vaziyeti bu zaviyeden şu suretle tasvir olunmuştur.²²⁰

Osmanlı Türklerinin hudutsuz geniş İmparatorluklarında minelezel ilelebet ihmal edilen unsur hâkim sanılan unsurdur.

Aslen Türkmen olan müstakim, cesur çalışkan, mütevekkil, sâkin bir kavim, Balkanların ve Anadolunun bir çok mıntıklarında nankör, hatta hain bir toprak üzerinde beli bükülmüş, yaşamak, yaşamak için çabalamaktır. Bu kavim tek başına İmparatorluk kışlalarını asırlarca doldurdu. Komiteci olmuş Makedonyalı rençberlerin terk ettiği çift çizgilerinde Arnavutluktan Havran ve Yemene kadar itaatsiz vilâyetlerin kötü yollarında hep o kavmin kanı döküldü. Her zaman o kavmin evlâtları daha çocukluğunu bitirmeden tarlalarından çekilip koparılıyor ve uzak kale ve ordugâhlara sürülüp unutuluyordu. Bu adamları esirlikten kurtaracak istibdât emri gelip yetişmeden bir sefer on beş, yirmi, bazen yirmi beş sene geçerdi. Ana baba ocağına döndükleri zaman artık kendilerinde ne kuvvet, ne de çalışmaya heves kalmazdı. Onlar yurtlarına küskün, bezgin dönerlerdi. Ekseriya ana ve babaları sefil bir hayatla sürüklene sürüklene ölmüş, ana babadan kalma toprak ise aç gözlü ve merhametsiz mültezimler tarafından satılmış bulunuyordu.

Anadolu yaylâlarıyla Rumeli mülkünün ötesine berisine dağılmış Türk kasaba ve köyleri üstüne tazyik ve sefaletin her nevi çökmüştü: Görenek, ihmâl, ihtilâs, casusluk, şiddet.

En iyilerini en cesurlarını mahpes ile menfa susturdu. Kalkmak, yükselmek arzusu bir cinayet gibi ceza görürdü.

Halbuki sağlam cemaat teşkilâtı etrafında toplanmış gayri Müslimler bu sırada hiç durmadan millî müesseselerini, teavün cemiyetlerini, mekteplerini ilerletiyorlar ve büyütüyorlardı. Gayri Müslimler toprak satın alıyor, kendilerine mahsus yerli sanayi ihya

220 Bu satırlar *Mercure de France* adlı mecmuanın Ağustos 1912 tarihli (Cilt 47, No. 3640) nüshasında "Türkler bir ruhu millî arıyorlar" (Les Turcs à la recherche d'une âme Nationale) serlevhali makalesinden naklolunmuştur. Bu makaleyi o zaman aynen tercüme etmiş olan *Türk Yurdu* şu notu ilâve etmiştir: "Makalenin ziirinde mecmuanın daimi muharrirlerinden P. Rizal imzası okunuyor. Mösyö Rizal Türklerin fikri tekâmülleri tarihine ve hele son 3-5 senelik fikri hayatlarına dair iyi menbalardan doğru malûmat ve vesaik istihsal edebilmiştir. Türkler hakkında bu derece tahkik ve tamik ile bu kadar bitarafane yazılmış makalelere Avrupa matbuatında nadir tesadüf olunur."

ediyor, garplılarla temasta bulunuyor, ticarete dalıyorlardı ve böylece şayanı dikkat bir refah ve saadet kazanmışlardı. Sultanların iftihar ile bahsettikleri imtiyazatı mezhebiye onlar için bir emniyet muskası da olmuştur.

Mösyö P. Rizal yukarıda zikri geçen (Türkler bir ruhu milli arıyorlar) serlevhalı müdellel ve sosyoloji bakımından büyük bir kıymeti haiz olan etüdünde, meşrutiyet devrine kadar meri olan vaziyetin husule getirdiği aksülâmeleri ve bu aksülâmelerden tevellüt eden teyakkuz ve intibah hareketlerini ve bu cümleden olarak «yeni hayat» «yeni felsefe» «Türkçülük» gibi cereyanların gelişmelerini büyük bir vukuf, bilgi ve nüfuzu nazarla ve o zaman Ziya Gökalp sosyoloji mektebinin ilham kaynağı olan Durkheim, Bergson gibi sosyolog ve mütefekkirlerin ilmî esaslarından istiane ederek uzunboyulu izahat verdikten sonra o zaman Avrupa edebiyatında nasyonalist bir cereyan olarak telâkki olunun Türkçülük hareketlerini bitarafane ve geniş görüşlü bir surette tahlil etmiştir. Sonra etüdünü şu fıkra ile bitirmiştir:

Maalesef meşrutiyet devri uzun müddet yaşamadı. Meşrutiyetin ilk senelerinde gördüğümüz kardeşlik, eski tabirle «ittihadı anasır» rüyaları çabuk sönmüştür. Araya Balkan harbi bir numaralı umumî harp, Osmanlı İmparatorluğunun İzmihlâli, mübadeleler, tehcirler gibi hengâmeler girmiş ve nihayet 35 seneden beri içinde yaşadığımız Kemalist inkilâbına kavuşulmuştur. Kemalist inkilâbının mümeyyiz vasıflarından biri lâıykılık, yani din ve dünya işlerinin ayrılması ise diğer bir vasfı da vatandaşlık mefhumu ile unsur mefhumunun tefrikidir. Bu tefrik neticesindedir ki vatandaşlık bakımından Osmanlılık mefhumu yerine Türklük kaim olmuştur. Eski devirlerin yadigârı olan «reaya» mefhumu anayasanın kati hükümleri sayesinde tarihe karışmıştır. Lozan muahadesinin yadigârı olan azlıklar mefhumunun hikmeti vücudu da kalmamıştır.

Mamafih asırlarca müddet süren zihniyetlerin yalnız ideoloji tesiriyle bu günden yarına realite hâline gelebileceğine inanmak safdillilik olur. Bu itibarla Kemalist ideolojisinin yegâne necat ve selâmet yolu olduğuna kani olan neslimizin mukaddes vazifesi bu ideolojinin bir an evvel zihniyet inkılâbı yolu ile realite safhasına intikal ettirmekten ibarettir.

Netice olarak tekrar ediyoruz. Engizisyon ruhundan azâde milli

ve dinî müsamahakârlık tarih boyunca binlerce sene boyunca binlerce ömür süren muhtelif Türk İmparatorluklarının an'anevî mümeyyiz vasfıdır. Bu şerefli an'aneyi şaibeden siyanet etmek cümlemize terettüp eden mukaddes bir vazifedir.

Bu husustaki görüşlerimizi gelecek yazıda izah etmiye çalışacağız.²²¹

İŞ ADAMLARI BİRLEŞİNİZ! İKTİSADÎ DEMOKRASİYE DOĞRU

Bundan bir asır evvel «Karl Marks» namında bir adam tarafından «İşçiler Birleşiniz» parolasıyla yayılan meşhur beyanname veya manifesto, zamanla dünya çapında bir inkilâbın hareket noktası olmuştur. Yüzlerce milyonluk kitleler teşkil eden işçi sınıflar intibaha geldiler, işçinin sermaye ile iş arasında âhenk ve muvazene vücuda getirdiler. Bu âhenk ve muvazene hareketi el'an gelişme hâlinindedir. Demokrasi dünyasının refah ve saadeti sermaye ile iş arasında bu âhenk ve muvazenenin en münasip şekilde gelişmesine bağlıdır.

Memleketimiz, demokrasi dünyasının bir cüz'ü olmak itibariyle bu mesut gelişmeden faydalanacaktır. Fakat bizde içtimaî bünyemin icabı olarak bütün demokrasi dünyasında şahit olduğumuz sosyal inkilâplardan maada ayrıca içtimaî ve kültürel bir inkilâba ihtiyaç vardır ve bu inkilâbın bir an evvel tahakkuk etmesi zaruridir.

İzah edelim:

Kemalizm ideolojisi memleketimizde demokrasi rejimi gereği veçhile yerleşmiş ve kökleşmiş bulunmaktadır. Asırlarca müddet uzviyetimizi kemirmiş, bizi Garp kültüründen, Garp medeniyeti seviyesinden uzak bulundurmuş olan Otokrasi yani şahsî saltanat rejimi yerine millî hâkimiyet mânasını ifade eden Demokrasi kaim olmuştur. Fakat millî hâkimiyet ideolojisi safhasından realite, daha doğrusu zihniyet safhasına intikal etmiş bulunmadığından, ikide birde asırlarca müddet zihniyetimizde hüküm sürmüş olan şahsî hâkimiyet, Parti hâkimiyeti kisvesi altında hortlamak istidatları, endişe uyandıracak bazı âraz göstermesine rağmen, mâşerî vicdan bu geçici ârizalara mukavemet ediyor ve bu sayede millî hâkimiyet, yani demokrasi rejiminin devam ve bakası temin olunuyor.

Fakat bu millî hâkimiyeti köstekleyen bir kuvvet vardır. Bu kuvvetin adı bürokrasidir. Eski devirlerden ardda kalan bürokrasi zihniyeti ve bu zihniyetin neticesi olan bürokrasi gelenekleri henüz ortadan kalkmamıştır. Bürokrasi gelenekleri hiçbir zaman millî

hâkimiyet ile bağdaşamaz. Bu bağdaşmazlığın belli başlı tecellileri en ziyade iktisadî hayatta göze çarpıyor ve memleketin iktisadî gelişmesini ve iktisadî kalkınmasını köstekliyor. Millî hâkimiyeti köstekleyen bu kuvvete karşı ilk ciddi teşebbüs on sene evvel iktisadî, daha doğrusu iş adamları mahafilinden meydana çıktı. Bu teşebbüsün pişdarı İSTANBUL TÛCCAR DERNEĞİ olmuştur. 1947 senesinde kurulmuş olan İSTANBUL TÛCCAR DERNEĞİ, faaliyete başlar başlamaz iktisadî demokrasi parolasını meydana attı ve senelerden beri bu idealin tahakkuku için pek büyük gayretler sarf etmektedir.

İktisadî demokrasinin başlıca gaye ve hedefi, bünye ve mahiyeti itibariyle «statik» yani hareketsiz, teşebbüssüz, gayretsiz olan «bürokrasi» dünyası ile bünye icabı olarak «dinamik» yani hamleci, akıncı olması lâzım gelen iş ve iktisat dünyası arasında âhenk ve muvazene sağlamaktan, yani Türkçesi mesuliyet taşıyan, mesuliyetten korkan memur sınıflarıyla mesuliyetten yılmayan ve iktisadî realiteleri lâyikeyle kavrayan iş adamları ve iktisat erbabı arasında işbirliği tesis etmek ve bu suretle bu iki unsurun birbirini tamamlamasını temin etmekten ibarettir.

İSTANBUL TÛCCAR DERNEĞİ'nin on senelik mesaisini, Derneğin yayın organı olan *TÛRKİYE İKTİSAT MECMUASI*'nin neşriyatını takip edenler İSTANBUL TÛCCAR DERNEĞİ'nin bu hususta ne dereceye kadar muvaffakiyet sağladığını pekâlâ bilirler ve lâyikeyle takdir ederler.

Bugün artık iktisadî demokrasi ideali İSTANBUL TÛCCAR DERNEĞİ muhitine münhasır değildir. Bu ideal eskiden devlet daireleri zihniyetiyle iş gören Ticaret ve Sanayi Odalarına sirayet ettiği gibi, muhtelif ticaret ve sanayi gruplarına ve muhtelif zümreler ve sınıflar tarafından vücade getirilen muhtelif meslekî teşekküllere de intikal etmiş ve bu sayede iktisadî demokrasi memleket çapında bir ideal vassfını iktisap etmiştir.

Bugün memlekette yerleşmiş ve yayılmış bulunan iktisadî demokrasi ideali ve zihniyeti kemâl mertebesine varmış sayılabilir mi? Bu idealden bundan sonra lâyikeyle faydalanacağımızı bekleme yerinde olur mu?

Esefle itirafa mecburuz ki; bu mukadder suallere hemen müs-

pet cevap vermek mümkün değildir. Çünkü yer yer vücade gelmiş bulunan meslekî teşekküller, başka Garp memleketlerinde olduğu gibi bir merkez etrafında toplanmış değildir. Bütün meslekî teşekküllere şâmil bir iklim, bütün iktisadî zümre ve sınıfları içine alan bir görüş ve tesanüt havası henüz vücade gelmedi. Birlik ve tesanüt ifade eden bu iklim ve hava yaratılmadıkça iktisat dünyası, daha doğrusu iş adamları ve iktisat erbabı muhiti müessir bir kuvvet telâkki olunamaz. İş adamları ve iktisat erbabı icabında dile gelip bir ağızdan müşterek hukuk ve menafiini belirtmek vaziyetinde bulunamazlar. Eskiden beri iktisat dünyasının ileri hamlelerini köstekleyen bürokrasi geleneklerini önleyemezler.

İktisadî demokrasi gelişmelerini tekemmül ettirmek, iktisat erbabını memleketşümûl bir kuvvet hâline getirmek için tek bir yol vardır. O da, bütün Garp memleketlerinde olduğu gibi «federatif» usulüne baş vurmaktır. Federatif usul sayesinde muhtelif şubelere mensup iş adamları bir merkez etrafında toplanır, aynı hava ve aynı iklimin tesiri altında hareket edebilirler.

Muhtelif zümrelerin sınıfların, ve grupların kendilerine mahsus görüş zaviyeleri olabilir. Fakat cümlesine, bütün iktisat dünyasına şamil görüşler ve noktai nazarlar vardır ki, ancak bir kül hâlinde harekete geldiği zaman müessir bir kuvvet hali alır. İşte umuma şâmil hukuk ve menafi ancak ve ancak bir federasyon tarafından ele alınırsa kuvvetle müdafaa olunabilir.

İşte iktisadî demokrasi parolasının ana kaynağı olan İSTANBUL TÜCCAR DERNEĞİ böyle bir teşebbüse de baş vurmuş bulunmaktadır. Bu teşebbüsün tahakkukuna doğru birinci merhale TÜCCAR KULÜBÜ teşebbüsüdür. Ümit ederiz ki, yakın bir âtide kulüp teşebbüsü kuvveden fiile çıkacak o zaman muhtelif zümre ve sınıflara mensup muhtelif iş adamları ve iktisat erbabı sık sık aynı çatı altında bir araya gelecekler ve bu sayede müşterek menafile taallük eden meseleler hakkında fikir ve malûmat teati edeceklerdir. Birlik ve tesanüt havası vücade geldikten sonra iktisadî demokrasi millî hâkimiyete faydalı, bürokrasi geleneklerini önleyici bir kuvvet halini alır.

İSTANBUL TÜCCAR DERNEĞİ bugünlerde iktisadî demokrasiye doğru ikinci bir hamle daha yapmıştır. O da, iktisadî hayatımıza düzen verebilecek görüş ve mülâhazaları tespit etmek maksadiyle âzası arasında açtığı geniş ve şumullü ankettir. Anket, âza

tarafından fevkalâde bir alâka ile karşılanmıştır. Gelen cevaplar hakkında mecmuanın diğer sütunlarında malûmat verilmiştir. Biz burada anket mevzuu olan meselelerin en mühimi üzerinde durmak istiyoruz. O da, «İktisat Şûrası» meselesidir. Ayrı sütunda bu mesele hakkında Üniversitemizin mümtaz iki rüknü olan Prof. Ziyaeddin F. Fındıkoğlu ile Doç. Osman Okyar'ın kıymetli yazılarını bulacağınız gibi, ticaret âlemimizde mümtaz mevkiler işgal eden Nejat Ferit Eczacıbaşı'nın, Harun Örün'ün ve diğer arkadaşların, iktisadî realitelerin ifadesi olan tebliğleri bulacaksınız.

İktisat Şurası meselesi memleketimizde tâ Cumhuriyetin ilk devrelerinden beri günün mevzuları meyanında bulunuyor. Hiçbir zaman umumî efkârı, matbuatı, iktisadî mahafili ve ezcümle idare makamlarımızı işgal etmekten hâli kalmamıştır. Bu umumî alâkanın ilk muhassalası 1927 senesinde faaliyete geçen ve birkaç sene başarı ile vazife ifa etmiş olan «Âli İktisat Meclisi» olmuştur. Bu Meclisin umumî kâtipliği tarafından vaktiyle seri hâlinde neşrolunan raporlardan anlaşıldığına göre bu Meclis hayat pahalılığı, gümrük siyasetimizin esasları, sınaî istihşâl siyaseti, münakale siyaseti, enflâsyonun sebep ve neticeleri, paramızın kıymetindeki kararsızlık gibi meseleleri ele almış, uzun boylu incelemelerden sonra kararlar ittihaz ederek icra makamlarına tebliğ etmiştir.

Âli İktisat Meclisi'nin mukarreratı ve bundan sonraki tatbikatı hakkında izahata girişmek çok uzun olur. Ancak 1928 senesinde ikinci içtima devresinde verilen kararların bazılarını misal olarak zikretmekle iktifa edeceğiz.

I- Umumî iktisat siyasetinin ilk hedefleri:

- 1) Tabiî servet menbalarımızı hakkiyle istismar edebilmek için modern iktisadî prensibe müstenit istihşâl metotlarına geçmek ve iktisadî faaliyetlerimizi rasyonalize ederek masarifi istihşâliyemizin cihan masarifi istihşâliyesine yaklaşılabilmesini temin etmek;
- 2) İhracat emtiamızın cihan piyasasında sürümünü teshil edecek tedbirler ittihaz etmek ve bilhassa «Standardisation» ve ambalâj hususuna ve mahreçlerde propagandaya ehemmiyet vermek;
- 3) Ziraatle beraber hayvan yetiştirmeyi de ihmâl etmemek;
- 4) Ziraî kredi meselesine kat'î hâl çareleri düşünmek;
- 5) Ziraî kooperatiflerin teessürünü her suretle teshil etmek;

6) Sanayi programımızı tanzim ederken bunun iktisadî şartlarımızı ve istidatlarımıza muvafık olmasını düşünmek; bu meyanda bilhassa:

7) Memleketimizden gayrî mamûl olarak çıkan iptidaî maddelerin mamûl veya nim mamûl hâle ifrağıyla ihraç edilebilmesine matuf çareler aramak;

8) Memleket dahilinde en fazla miktarda istihlâk olunan ve mevaddı iptidaiyesi dahilde temin edilebilen mamulât sanayiini behemehâl inkişaf ettirmek; sanayii beytiyeye ehemmiyet vermek.

Bundan tam 28 sene evvel Âli İktisat Meclisi tarafından verilen kıymetli direktiflerin bugün bile aktüel olduklarını tebarüz ettirmeğe lüzum var mı? Standardizasyon gibi tedbirlerle bugün dahi Amerikalıların müzaharetiyle vücade getirdiğimiz enstitülerle uğraşmıyor muyuz? Ziraî kredi gibi meseleler bugün bile idarecilerimizin başlıca kayguları meyanında değil mi? Bunlar bugün yapılıyor ve yarın yapılmağa devam olunacaktır. Fakat bunların 28 sene evvel Âli İktisat Meclisi tarafından uzun boylu incelemeler ve tartışmalar neticesinde millete ve evliyaı umura tavsiye edilmiş olması bir başlangıç mahiyetinde telâkki olunabilecek daha nice nice düşünceler ve mukarrerat vardır.

Onun içindir ki, memlekette iktisadî demokrasi prensiplerinin en başında bulunmak iddiasında olan Derneğimiz 1948 senesinde İktisat Şûrası meselesini yeniden ele aldı. Bu mesele hakkında aylarca müddet ihtisas encümenlerinde, aylık toplantılarında uzun boylu mesai sarfettikten sonra idare makamlarıyla temasa girişmiş, bütün Garp memleketlerinde faaliyette olup mühim roller oynamakta olan İktisat Meclisleri hakkındaki kanunları ve neşriyatı tetkik etmiş, idare makamları tarafından tayin edilen temsilcilerle işbirliği yapmış, «Ekonomi Genel Meclisi Kanunu Ön Tasarısı» namı ile bir eser vücade getirilmiştir. Kanunî yolları takip ederek Büyük Millet Meclisi-ne kadar ulaşan bu ön tasarı (Özel Sayı)mızda neşrolunmuştur.

Bu kere Derneğimiz, anket münasebetiyle meseleyi yeniden ele alarak üyelerimizin bu husustaki fikirlerini istimzaç etmiştir. Gelen cevaplardan anlaşıldığına göre İktisat Şûrası'nın bir an evvel kurulması zarureti hakkında oy birliği mevcuttur. Gelen cevaplar-da bilhassa şu noktalar tebarüz ettirilmektedir:

1- İktisat Şûrası hiçbir resmî daireye bağlı olmaz.

2- Partiler üstü bir mahiyet taşır.

3- İdare makamlarının vazifesi olan günlük ve aktüel meselelerle meşgul olmaz.

4- Yalnız iktisadî ve malî siyasetimizin prensipleri ve ana hatlariyle, plân ve program ile ilgili meseleleri ele alıp ilmî ve ameli bakımlardan inceleyerek karara bağlar.

5- İktisat Şûrası, Devlet Şûrası gibi her bakımdan muhtar olup kararları doğrudan doğruya Bakanlar Kuruluna tebliğ olunur. Bu kararlar Bakanlar Kurulu tarafından tasvip olunduğu takdirde, Başbakanlık marifetiyle alâkadar idare makamlarına bildirilir. Aksi takdirde kanun tasarısı mahiyetinde telâkki olunarak Büyük Millet Meclisine takdim olunur.

İktisat Şûrasının kuruluş ve görevleri, Şûranın üye ve organları hakkında izahat bittabi Hükûmet tarafından yeniden hazırlanacak olan kanun tasarısında tespit olunacaktır.

Gelen cevaplarda üyelerimiz bilhassa İktisat Şûrası'nın günlük politika meselelerinden uzak, Partiler üstü ve âzasının ilmî ve ameli unsurlardan mürekkep olmasına fazla ehemmiyet verilmekte ve ezcümle şu noktainazar üzerinde durulmaktadır: Bütün Garp memleketlerinde İktidar mevkiine geçen Partiler, ekseriya reylerine muhtaç oldukları zümre ve sınıflara doğrudan doğruya veya bilvasıta, şuurlu veya şuursuz bir surette tâviz vermek zorundadırlar. Partiler üstü olan İktisat Şûrası tâviz mecburiyetinden âzade olduğu için kararları yalnız ilmî hakikatlar ve ameli realitelerden mülhem olur.

Son söz olarak şunu ilâve edebiliriz ki; yukarıda izah olunan umumî hatlar dairesinde akademik, teşriî elemanlardan, iş ve iktisat erbabından mürekkep muhtar bir iktisat şûrası vücade geldiği takdirde, dünya çapında mâruf ihtisas erbabından geniş mikyasta faydalanılabilir. Bunlar Şûraya yalnız müşavir sıfatıyla değil, tam salâhiyetli, rey sahibi âza sıfatıyla iştirak edebilirler. Kararları şu veya bu idarecinin takdirine değil, diğer Şûra arkadaşlarının rey ve tasviplerine tâbi olur.

Şûrası muhakkak ki, bu şerait dairesinde bir iktisat şûrası vücade gelirse, iktisadî demokrasiye doğru pek mühim bir adım atıl-

miş olacaktır. Ümit ederiz ki, pek yakın bir âtîde muhitimizde dahi ideal sahibi Karl Marks'lar da yetişecek «İş Adamları Birleşiniz» parolası cemiyetimizin mâşerî vicdanında yerleşecek, iktisadî demokrasi realite sahasında kökleşmiş bulunacaktır.²²²

İÇTİMAİ BAHİSLER: SOSYAL İNKILÂPLAR FİKİR KADROSUNA İHTİYAÇ GÖSTERİR

Bundan evvelki yazılarımızda belirttiğimiz veçhile:

Kemalizm rejiminin kuruluşundan beri idarî, siyâsî ve kültürel sahalarda tahakkuk ettirdiğimiz bunca inkilâp hamlelerinin son merhalesine ulaşmış bulunuyoruz. Bu son merhale de sosyal inkilâplardır. Sosyal inkilâplar sosyetenin nizam ve intizamı bakımından çok nazik safhalar arzeder. Muhtemel teşevvüşleri önlemek için sosyetenin fikrî, mânevi ve ahlâki terbiyeyi en mükemmel surette sağlayan Kemalizm İdeolojisini bu sıralarda aksamalardan, harici tesirlerden korumak için bu ideolojinin henüz nazari ve mücerret safhalarda bulunan bazı esaslarını zihniyet inkilâbı yolu ile realiteler safhasına intikal ettirmeğe ve bu gayeyi sağlamak için pek sağlam fikir kadrolarına ihtiyaç vardır.

İzah edelim:

Malûm olduğu veçhile devletin mülki ve askerî idaresi muhtelif hizmetlerle mükellef kadrolar vasıtasıyla temin olunduğu gibi, cemiyet sektöründe dahi manevi nizam ve intizam ancak kadroların hizmetleriyle sağlanabilir. Nitekim bizde gerek Meşrutiyet ve gerekse Cumhuriyet devirlerinin ilk zamanlarında bu kadrolar mükemmel surette işlemiştir. Meşrutiyet devrinde yeni hayat, yeni felsefe, Türkçülük, Türk ocakları gibi yeni intibah cereyanlarını Ziya Gökalp'ın sosyoloji mektebinde vazife gören idealist unsurlar, Cumhuriyet devrinde Atatürk'ün etrafına topladığı güzidelere vazife görmüşler ve bu sayede neslimize mal olan inkilâplar sağlanabilmiştir. Devlet sektöründe kadroların hizmetleri aksarsa maksat temin olunamadığı gibi sosyete sektöründe dahi kadroların hizmetleri yolunda işlemezse cemiyetin fikri ve ahlâki terbiyesi gereken şekillerde sağlanamaz.

Şurasını itirafa mecburuz: Cemiyetin fikri, manevi ve ahlaki terbiyesini sağlamakla mükellef olan kadrolar, artık Ziya Gökalp

ve Atatürk devrinde gördüğümüz canlılıkla işlemiyor. O devirlerde iş başında gördüğümüz Ağaoğulları, Akçoralar, Yakup Kadriker, Hamdullah Suphiler, Refik Halitler, sosyete sektöründe sahnede rol oynamıyorlar. Ne yeni hayat ve Türkçülerin, ne de inkılâpçılar devirlerinde fikir muhitlerinde vazife görmüş olan güzidelere dinamik rolünü andıracak cereyanlar ve hareketler meydana yoktur.

Yeni hayat ve Türkçülük cereyanlarını andıran Türk Ocakları ve Kemalizm ideolojisini geliştirmek gayesini istihdaf eden millî tesanüt Birliği gibi müesseseler elân faaliyettedirler. Fakat bu gibi müesseselerde cemiyetin fikri, manevi ve ahlâkî terbiyesi bakımından kurmay heyeti vazifesini görebilecek kadrolar canlı vaziyette değildir.

Bir aralık fikir ocağı olarak Halkevleri namı ile müesseseler meydana çıkmıştı. Ancak bu gibi kurumlar ister Türk Ocağı, ister Türk Derneği, ister Halkevi namını taşıyın, çoktan beri gençlik ve halk tabakaları için fikir ocağı vazifesini görmekten uzaktır. Şimdi ocak mefhumuna yer yer bucak mefhumları dahi karışmış bulunmaktadır. Fakat ocak, bucaklar ve bu gibi kurumlar yalnız siyasî partilerin faaliyetine münhasırdır. Fikir hayatı bakımından hiç birinin belli başlı faaliyetleri yoktur. Cemiyetin terbiyesi bakımından tenvirci, teşvikçi ve yol gösterici rolleri pek mahduttur.

Şüphesiz ki ilmî mahfilde zamanımızda bilgi sermayesi eskisine nisbetle kat kat fazladır. Fakat bu mahafildeki dinamik ruh, sosyolojik âlaka aynı nisbette artmıştır. Halbuki cemiyetimizde fikri, manevi ve ahlaki sahalarda muhtaç olduğu kurmay heyeti kadrosundan beklenen mühim vazifeler eskisine nisbetle daha çoktur. Bu kurmay heyeti en ziyade kalem erbabı, matbuat erkânı, Üniversite tedris heyetleri fikri ve ilmi teşekküller meyânında temayüz ve cemiyetin idaresinde fiili, dinamik roller deruhte ederler.

Fakat bu gibi unsurları harekete getirecek, uzuvlandıracak eski ruh henüz kendisini gösterememektedir. Şurası dikkate şayandır ki; devlet sektörü dışında, hususi sektörlerde canlılık ve hareket eksik değildir. Fakat bu faaliyet fikir muhitlerinde değil, iktisadi mahafilde kendini göstermektedir. İktisat âleminde zümreler, teşekküller taazzuv ediyor. Az çok faaliyet göstermekten geri durmuyorlar. Mensubunun maddî hukuk ve menfaatini korumak hususunda az çok muvaffakiyet temin ediyorlar. Bu teşekkülleri idare etmek için

kadrolar eksik değildir. Kadro fıkdanı, hareketsizlik ve cansızlık, yalnız fikir aleminde kendini hissettiriyor.

Cemiyetin fikri, manevi ve ahlaki terbiyesi için kâfi derecede teşekküller vücade gelmiyor ve vücade geliyorsa kâfi derecede canlılık göstermiyorlar. Hülâsa; bol bol mevcut oldukları muhakkak olan fikir kadrolarımız vazifeleri başında değillerdir.²²³

MİLLÎ KORUNMA KANUNU VE TADİLLERİ

Bu gün meriyette bulunan Millî Korunma Kanunu, umumî harbin en buhranlı sıralarında, o zaman hüküm süren fevkalâde ahvali yine fevkalâde tedbirler ve nizamlarla karşılamak maksadiyle kabul olunmuştur. Bu kanunun ahkâmı, adı üstünde, millî bir tehlikeyi önlemek gayesini istihdaf ettiği için, zamanın bir zarureti olarak telâkki olundu. Ve bu itibarla bütün neticelerine millet memnuniyetle katlandı.

Malûm olduğu veçhile 1939 senesinde harp vaziyetiyle doğru-
dan doğruya veya dolayısıyla ilgili olan bütün garp memleketlerin-
de dahi kendi bünyelerinin icaplarına göre buna mümasil nizam-
lar vaz ve tesis olunmuştur. Fakat, bu nizamlar hiçbir memlekette
sâbit ve değişmez bir mahiyeti hâiz olmadılar. Yalnız umumuna
şâmil bir ruh ve hikmet vardı. O da, fevkalâde ahvalın icabı olarak
amme hakları ve menfaatları uğruna ferdi ve zümrevî hak ve men-
faatları feda etmek. Bizim Millî Koruma Kanununun ruh hikmeti
de bundan farklı değildir. Ancak diğer garp memleketlerinde yu-
karda izah ettiğimiz veçhile hükümler, zaruretler devresinde tatbik
olunduğu hâlde, bizde fiilen olmasa bile, hükmen sâbit ve değişmez
bir vaziyette kalmıştır.

Garp memleketlerinde fevkalâde nizamlar ve tedbirler peyder-
pey hafifletilmiş, bu sayededir ki; harbin sonlarına doğru fevkalâde
nizamlar ve tedbirler yavaş yavaş kaldırılmış ve normale doğru yol
alınmıştır. Denilebilir ki; harbin sonlarına doğru garp memleketle-
rinde millî korunma nizamları tarihe karışmış bulunuyor.

Garp memleketlerinde harp vaziyetinden, fevkalâde ahvâlden
arta kalan tek bir istisna vardı. O da, bütün Avrupa ve Amerika
memleketlerinde kiralari donduran nizamlar... Harbin nihayetin-
den on seneden fazla geçtiği hâlde, hiçbir memlekette bu nizamla-
rın ruhuna dokunulmadı.

Bizde ise, Millî Korunma Kanunu on altı sene evvel meriyete
girmiş ve bu kanunun hükümlerine fiilen olmasa bile, hükmen do-
kunulmamıştır. Hükümler sabit ve değişmez bir vaziyette kalmıştır.

Bizde dahi bu hususta tek bir istisna vardır: O da, garp memleketlerinde şahit olduğumuz vaziyetin aksine olarak kiralara dondurulması hakkındaki hükümlerdir. Her nedense günün birinde kiralara donduran 30 madde lağvolundu. Ve bunun neticesi olarak mesken ve iş yeri buhranları, içinden çıkılmaz keşmekeşlere meydan verdi.

Bu günlerde, yine çoktan beri tarihe karışmış bulunması lâzım gelen Millî Korunma Kanununun yeni bir tâdil tasarısı ile karşı karşıya bulunuyoruz. Bu tasarı, ticaret ve iktisat âleminde haklı olarak pek büyük heyecanlar ve sıkıntılar yaratmaktadır.

Son senelerde memleketimizde iktisadî kalkınmaya doğru memnuniyete şâyan hamleler yapılmağa başlanmıştır. Bazı sahalarda pek mühim başarılar da sağlanmıştır. Bu hamleler neticesinde memlekette bütün halk tabakalarında hayat seviyesi yükseldi ve yükselme neticesinde halkın istihlâk kuvveti nispetsiz bir derecede arttı. İstihlâk ile istihlâk arasında âhenk ve muvazene büsbütün bozuldu ve bu âhenksizliğin neticesi olarak iktisadî hayatımızda hayat pahalılığı, millî parada iştirâ kuvvetinin düşmesi gibi ârızalar baş gösterdi. Halk, geçim sahasında türlü türlü sıkıntılara mâruz kaldı. Bu vaziyetten istifade eden bir takım muhtekirler, istifçiler, soyguncular ve nasılsa tüccar sınıfına arka kapıdan girmeye muvaffak olan suiniyet sahibi soysuzlar fırsatı ganimet bilerek, gayrimeşrû yollardan milyonlar yığdırmağa muvaffak oldular. Netice olarak; şikâyetler ve hattâ feryetler her taraftan ayyuka çıktı.

Bu vaziyet muvacehesinde efkârı umumiyede heyecanlar ve galeyanlar hasıl oldu ve bazı mehafilde öfkeye kapılanlar da bulundu.

İşte bu gün karşı karşıya bulunduğumuz Millî Koruma Kanunu Tâdil Tasarısı, bu galeyan ve öfke hareketinin aksi tesirinden ibarettir.

Vaziyeti pek tabii olarak soğuk kanlılıkla mütalâa etmek vaziyetinde olan ticarî ve iktisadî mehafil, bu durum muvacehesinde vazifelerini ifa etmekten hâli kalmadılar. Bu meyanda, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, İstanbul Tüccar Derneği ve diğer ilmi mahfiller ve meslekî teşekküller, bu tasarının hükümlerini inceliyerek, bu tasarıda nasılsa yer bulan gizli ihbar, muhakemeden evvel tevkif, cürüm ile mütenasip olmayan ağır ceza müeyyideleri gibi müesseselerin mahzurlarını, şümüllü mütalealar ve müdellel lâyhalarla belirtmeye çalıştılar.

Biz burada bu meseleyi yeniden ele almıya, bir kere daha uzun boylu mütalâalar yürütmeye lüzum görmüyoruz. Yalnız, şu noktalar üzerine alâkadarların dikkat nazarını çekmeyi faydalı buluruz: evveleminde şurasını belirtmek gerektir ki; bu gün ticaret ve iktisat âlemimizde görülen aksaklıklar, çoktan beri tarihe karışmış olan harp vaziyeti ve fevkalâde ahvâl ile alâkalı değildir. Ve bu itibarla bu aksaklıkları önlemek için harp vaziyeti ve fevkalâde ahvâlin icaplarından olan Millî Korunma Kanununun ruh ve hikmetine başvurmak ve bu kanunun çerçevesi dahilinde fevkalâde hükümler vazetmek, yerinde olamaz. Ticaret âleminde amme nizam ve intizamını bozan muhtekirler, istifçiler ve mürtekiplerle mücadele etmek için idarî tedbirler ve nizamlar ve ona göre cezaî müeyyideler vaz'etmek yerinde olur. Kahir ekseriyeti teşkil eden namuslu ticaret ve iktisat erbabını tethiş hareketine mâruz bırakmak, asla yerinde olamaz. Bilhassa bu gün içinde bulunduğumuz kalkınma devrinde, ecnebi sermayeyi teşvik ve tergibe çalıştığımız sırada, ticaret âleminin bu kıymetli unsurlarını yıldırabilecek fevkalâde hareketlere baş vurmak, maksat ve gayeye uygun bir hareket sayılamaz.

Ticaret âleminin nizam ve intizamını altüst eden ve bu âleme arka kapıdan girmeğe muvaffak olan muhtekir, istifçi ve soyguncu unsurları yola getirmek için alınabilecek normal tedbirler eksik değildir. Buna dair olan kararlar ve nizamlar, ilim ve ihtisas üstatlarının, iktisat dünyasının realitelerini kavramış olan bilgi ve tecrübe erbabının eseri olmalıdır. Bu gibi elemanların eseri olarak meydana çıkacak olan kanunlar ve nizamlar, ticaret ve iktisat âleminin kahir ekseriyetini teşkil eden hakikî iş adamlarını hiçbir suretle tethiş etmez ve yalnız hakikî tüccar olmıyan soysuz ve soyguncu unsurların seyyiatına set çekebilecek mahiyettedir.

Bu tedbirlerin başında ilk evvel murakebe usullerini ve teşkilâtlanmasını ele almak lâzım gelir. Bugün elimizde bulunan Millî Korunma Kanunu 16 seneden beri mer'iyettedir. Bu kanun muhtekirlere ve karaborsacılara karşı çok şiddetli hükümleri muhtevi bulunuyor. Herkesin malûmu olduğu veçhile bu müddet zarfında binlerce, on binlerce karaborsacı suç işlemiş, hayatı pahalılaştırmışlar, milleti soymuşlar, milyonlarca servetyıkdırmışlardır. Acaba bunların kaç tanesi kanun pençesine kaptırılmıştır? Esefle itirafa mecburuz: bunların adedi hiç mesabesindedir. Çünkü, mürakabe teşkilâtı

murakabe usulleri lâyikeyle işlemedi. Şimdi soysuz elemanların azgınlığı muvacehesinde, hakikî ticaret erbabını yıldırarak kararlar ve nizamlara lüzum yoktur. Elde mevcut olan cezaî müeyyideler kâfidir. Suçluları yakalamak maksadiyle vâsi ve şümüllü murakabe teşkilâtı için birkaç milyon lira feda edilirse, elbette yerinde olur.

Sırası gelmiş iken şu noktaya da işaret etmek isteriz: İhtikârla mücadele hakkındaki mevzuatımızda büyük bir boşluk vardır. O da, bunların suç ortakları olan müstehliklerin takibattan âzade bırakılmasıdır. Karaborsadan kâr haddinin fevkinde fiyatlarla ihtiyaç erbabına mahsus olan maddeleri satın alan müstehlikler, elbette karaborsacıların suç ortakları mesabesinde. Rüşvet cürümlerinde râşi ile mürteşi aynı cezalara çarptırıldığı gibi, karaborsacıların suç işlemelerine meydan veren müstehliklerin de aynı cezalara çarptırılması lâzım gelir.

Bahusus ki; takibat esnasında karaborsacıyı ele geçirmek pek zor olduğu halde, müstehliki yakalamak daha kolaydır. Minareyi çalan kılıfını hazırlar fehvasınca, karaborsacı, kanunun pençesinden masun kalmak için her zaman olsun tedbir almak vaziyetindedir. Halbuki, müstehlik, suç ortağı olarak mesuliyet altında bulunduğu bilirse, lüzumsuz ve ihtiyacından fazla olarak bu gibi fiillere mücaheret etmez.

İşte, karaborsacı ile beraber müstehliki daha suçlu vaziyetine sokmak için hatıra gelebilecek mevzuatı ilim ve ihtisas erbabı, hayattaki realiteleri bilgi ve tecrübeleriyle kavrayan iş adamları, pekâlâ tâyin edebilirler.

İstanbul Tüccar Derneği'nin 14 Mart 1956 Çarşamba günü yapılan yıllık kongresinde, Milli Korunma Kanunu tâdil mevzuu üzerinde Dernek Başkanı İzzet Akosman tarafından yönetim kurulu adına aynı mealde tafsîlâtlı izahat verilmiştir. Bazı üyeler de yine aynı meâlde mühim izahlarda bulunmuşlar, bilâhara belirtilen fikir ve mütalâaların nazarı itibara alınması kaydıyle dilek mahiyetinde olan ve metni (yıllık kongre zaptında) münderiç bulunan kararlara varılmış ve bu dilekler dairesinde çalışılması hususu yeni yönetim kuruluna tevdi edilmiştir.²²⁴

TESANÜTÇÜLÜK VE GECEKOND MİLYONERLERİ

Nis, Nisan 1956

*İşte, taban tabana zıt iki vaziyet! Biri 30
sene evvel Türk münevver ve güzideleri
muhitinde gelişmeğe başlamış olan yüksek
ve müstahsen, diğeri son zamanlarda
serbesti cereyan bulan âdi ve süflî bir
zihniyetin ifadesidir.*

Tesanütçülük, Ziya Gökalp devrinde sık sık bahis mevzuu olan iktisadî ve içtimâî bir mezhebin adıdır. Fransızca makabili solidarizm'dir.

Merhum üstad, bu içtimâî mezhebe senelerce müddet pek büyük bir bağlılık göstermiştir. 35 sene evvel Cuma günleri evinde, öğle yemeğinde topladığı yakınları ve mesai arkadaşları; Hamdullah Suphi'ler, Köprülü Fuat'lar, Ağaoğlular, Celâl Sahir'ler ile baş başa kaldığı zaman bu meseleyi ele alır, Berkson'lardan, Durkaym'lardan dem vurarak saatlerce müddet konuşur, beşer cemiyetinde tesanüt müesseselerini iyice sağlama bağlamadan huzur ve sükûna, refah ve saadete kavuşmak mümkün olmadığını ve bu itibarla cemiyetin hayır ve selâmetini hedef ve gaye ittihaz eden güzide ve münevverlerin ilk vazifesinin ezcümle iktisadî ve içtimâî sahalarda yardımlaşma ve tesanüt müesseselerini inkişaf ettirmekten ibaret olduğunu belirtmeğe çalışırdı. Meşrutiyet zamanında Ziya Gökalp devrinin maruf sloganları olan (Fert yok, cemiyet var; hak yok vazife var) gibi içtimâî dövizler, bu felsefî mezhebe dayanırdı. Ancak Ziya Gökalp'tan bu yana cemiyetimizde bir çok devirler پیدا oldu. İdeale dayanan eski devirleri, bazı muhitlerde maddeyi ve şahsî menfaatları esas kılan yeni devirler takip etti. Ve bugün bazı muhitlerde maddeyi idealden üstün tutan gecekondu milyonerleri devrine ulaşmış bulunuyoruz. Hiç şüphe yok ki, Türk cemiyetinin necat ve selâmeti, bu gecekondu milyonerlerini yara-

tan ahvâl ve şeraite bir an evvel son verip çeyrek asır evvel tesanütçülük zihniyetine yol açılmasını istilzam eder.

35 sene evvel Ziya Gökalp muhitinde hâkim olan felsefi görüşlerden ilham alarak *Yeni Mecmua*'da tesanütçülük bahsi hakkında neşrettiğimiz makalelerde de belirttiğimiz veçhile, tesanütçülük mezhebinin en mühim esaslarından biri iktisadî sahada kıymet artışı ve ilmi tabiri ile «plus value» meselesine taalluk eder. Ziya Gökalp'ın tesanütçülük bahsinde ileri sürdüğü kanaata göre:

(Ferdin emeği sebketmeden, ferdin irâdesine tâbi olmayan ahvâl ve hâdisatın tesiri altında menkul ve gayrimenkul emvâl üzerinde hasıl olan kıymet artışları ferdin hakkı addolunamaz. Bu kıymet artışları cemiyete, yani devlete aittir. Bu itibarla cemiyetin idaresine, cemiyet içinde servetin adalet ve hakkaniyet dairesinde tanzime taalluk eden kanunlar, nizamlar ve idarî tedbirler, bu temel prensibin çerçevesinde ayarlanmalıdır.)

Ziya Gökalp, senelerce müddet yakınları arasında bu meâlde konuştu. Kâfi derecede izahat verdi. Fakat, bu husustaki fikirleri ve görüşleri hakkında uzun boylu yazı yazmağa, tesanüt müessesesini tahakkuk ettirmek için tatbiki lâzım gelen kanunları, nizamları ve idarî tedbirleri formülleştirmeye imkân ve fırsat bulamamıştı. O zaman bu hususta müstâceliyet de yoktu. Çünkü o zaman iktisat âleminde âni ve sebepsiz kıymet artışları göze çarpmazdı. Bu gün ise herkesin malûmu gecekondı milyonerleri meselesi bahis mevzuudur. Büyük çaptaki kıymet artışları bu günden yarına beliriyor. Akıl ve hayale gelmeyen spekülasyon hamleleriyle, mahdud kimse-lerin ellerinde milyonların yığıldığına şahit oluyoruz.

Herkesin malûmu olan bu vaziyetin en mükemmel tasvirini bu günlerde dinlemek fırsatına mazhar oldum. Ve bunun içindir ki, bu meseleyi aktüel ve günün mevzuu olarak ele alıp 35 sene evvel yaşadığımız tesanütçülük devrini hatırlatmayı faydalı gördüm.

Mart'ın 14 üncü Çarşamba günü, şehrimizin en mâruf 500 müessesesini sinesinde toplayan İstanbul Tüccar Derneği'nin senelik umumî heyet toplantısında hazır bulunuyordum. Toplantıda günün en mühim mevzuları olan hayat pahalılığı, ihtikâr, karaborsa, millî paranın kıymetinin düşmesi ve Millî Korunma Kanunu hükümlerinin şiddetlendirilmesi gibi meseleler üzerinde uzun uzun duruldu. Bu sırada fevrî olarak heyecana gelen yaşlı ve muhterem bir zat ayağa kalktı, heyecanlı bir edâ ile şöyle konuştu:

«- Burada saatlarca heyecanlı konuştuk, bir çok acı hakikatları açıkladık Fakat hiç birimiz bünyemizi kemiren en vahim bir yaramıza parmak dokundurmadı. Bu yara, arsa ve binalar üzerinde görülen nispetsiz, sebepsiz ve ayarsız fiyat artışlarıdır. Bu fiyat artışları, âmiyâne tâbiriyle, spekülasyondan başka bir şey değildir. Son zamanlarda büyük şehirlerimizi ve bilhassa İstanbul'u baştan başa sarmış olan bu âfet, millî paramızın iştirâ kuvvetini müthiş nispetlerde düşürüyor. Bu yüzden bir taraftan milyonlara bâliğ olan halk kütleleri fakrû sefaletle mahkûm olurken, diğer taraftan her gün yeni yeni gecekondu milyonerleri peydah oluyor. Meselâ: 10.000 liralık bir arsa veya bina, bu günden yarına sebepsiz olarak 100.000 liraya çıkıyor. Bu suretle nice milyonlar, durup dururken şunun bunun ceplerine akıyor. Bu gecekondu milyonerlerinin bu paraları hak etmeleri için ne gibi hizmetleri sebketmiştir? Alınları dökmeden, hiçbir emek sarf etmeden, hiçbir hizmet yapmadan kazanılan paralar, âmiyâne tabiriyle, haram sayılmaz mı?"

Bilmem belirtmeğe lüzum var mı? Bu muhterem vatandaşın ateşli sözleri aynı hakikattır. Gecekondu milyonerlerini yaratan ahvâl ve şerait devrimize mahsus pek hazin bir derttir.

Hatip, bu meselenin ilmî ve içtimâî cephesine dokunmamıştır. Fakat kanaatımca, yukarda izah ettiğim veçhile içtimâî bünyemizi, iktisadî uzviyetimizi kemiren bu âfete karşı en müessir çare, tesanütçülük prensibidir. Emek ve hizmet mukabili olmayan kıymet artışları, kanunî yollar ve nizamlarla cemiyete mal edilmelidir. İngiltere gibi en müterakki Garp memleketleri, veraset vergisini %80-90'a çıkarmak suretiyle mirasyedilik âfetine sed çekmeğe muvaffak olmuşlardır. Haksız, emeksiz ve hizmetsiz kıymet artışlarına dahi bu gibi kanunî yollara baş vurmamak suretiyle sed çekmek, bu suretle içtimâî adaleti sağlamak pekâlâ mümkündür.

Diğer yazımızda, bu mesele hakkındaki düşüncelerimizi belirtmeğe çalışacağız.²²⁵

Roma, Mart 1956

TEK İKTİSAT CEPHESİ DIŞARIDAN GÖRÜŞLER

*İş adamları; uyanınız. Harekete geçiniz,
İş dünyasının menafini korumak
maksadiyle birleşiniz.
İtalyada, sola doğru kaymakta olan idare
ve siyaset adamlarına karşı iş adamları
tarafından muazzam bir müdafaa
cephesi kurulmuştur.*

Bizde öteden beri yerleşmiş bulunan umumî bir kanaat vardır: devlet idaresi, siyaset âlemi ve iktisat dünyası ayrı ayrı sahalardır. Devletin idaresi, milletin mukadderatı, sabahtan akşama kadar masa başında oturan, evrak üzerinde hükümler, kararlar ve emirler veren küçüklü büyüklü memurlarla, derece derece söz ve hüküm sahibi olan siyaset adamlarının elindedir. İş adamları, aynı iktisadî işlerde en ziyade alâkadar olan, bu işlerde fiilen rol, vazife, hizmet, bilgi ve tecrübe sahibi olan milyonlarca vatandaş «idare edilen» sınıflara ve zümrelere mensuptur. Bunlar yalnız yukarıdan gelen emirlere uymak vazifesiyle mükelleftirler. Mes'ul makamlar tarafından verilen emirlere, kararlara ve hükümlere bilgi ve tecrübe-lerine dayanarak istikamet vermek hususunda hiçbir rolleri yoktur. Bu şekilde kurulmuş idare tarzına demokrasi, yani halk idaresi deniliyor. Halbuki, hakikat halde bu idare tarzına demokrasi, yani halk idaresi değil, bürokrasi, yani memur, büro ve âmiyâne tâbiriyle kırtasiye idaresi demek daha doğru olur.

Burada mukadder bir suâl variddir: başka demokratik memleketlerde vaziyet öyle değil mi? İdare her zaman her yerde mes'ul makamların elinde değil mi?

Evet! Şeklen öyledir. Fiilî idare her zaman ve her yerde mes'ul makamların elindedir. Fakat bu idareye hâkim olan ruh, idareye ve siyaset mekanizmasına istikamet veren, realitelere dayanan gö-

rüşler ve fikirler münhasıran idare adamlarının elinde değil, daha ziyade rollerini ve vazifelerini müdrik olan iş adamlarının elindedir. İdare ve siyaset adamları, devletin idaresine müteallik kararları ve hükümleri formülleştirip kanunî mecralara akıtırlar. Fakat, her zaman ve her yerde bu kararların ve hükümlerin ruh ve hikmetini hazırlayan, bunlara istikamet veren, iktisat dünyasını temsil eden türlü türlü, takım takım meslekî teşekküllerdir; meslekî teşekküllerin şumullü teşkilatı, bilgili ve tecrübeli mümessilleridir.

Pek sağlam ve esaslı bir surette uzuvlanmış, iktisat dünyasının her tarafında dal budak sarmış bulunan bu meslekî teşekküller, iktisat dünyasının her köşesinde hâzır ve nâzırdırlar. Bunlar, iktisat dünyasının en hücre köşelerinde cereyan eden ahvâl ve hadisatı adım adım takip ederler, bu suretle elde edilen neticeleri sistemli bir surette tesbit ederek kanuni yollar ve usullerle mes'ul makamlara isâl ederler. İdari, siyasi ve teşriî makamların, süzüle süzüle, merhale merhale aşarak ellerine gelen bu neticeler, bizde öteden beri dünya çapında maruf ecnebi mütehassısların vakit vakit verdikleri kıymetli raporların uğradıkları âkibete uğramazlar, yani tozlu rafların ve çekmecelerin derinliklerine gömülmezler. Mes'ul makamlar, ellerine gelen bu neticelerin, birinci derecede alâka, bilgi ve tecrübe sahibi olan teşkilâtlı organların, selâhiyet ve ihtisas sahiplerinin eseri olduğunu müdriktirler ve ona göre onları birer birer mes'uliyet süzgeçinden geçirerek kat'i karara bağlarlar.

Bütün demokratik memleketlerde câri olan bu idare tarzına sadede demokrasi değil, iktisadî demokrasi demek daha doğru olur.

İktisadî demokrasi, en müterakki Garp memleketlerinde senelerden beri teşkilâtlanmış, kökleşmiş bir surette iş başında bulunuyor ve her zaman bu memleketlerin iktisat âlemindeki ileri hamlelerine önyak ve rehber vazifesini görüyor.

Bizde ise iktisadî demokrasi yoktur denilemez. Fakat, ancak esefle itirafa mecburuz ki; bizde iktisadî demokrasi henüz ilk merhalede, daha doğrusu emekleme safhasındadır.

Bundan birkaç sene evvel bu husustaki ilk parola, İstanbul Tüccar Derneği mahafilinde ortaya atıldı. Bu parolayı iktisadî kongreler, muhtelif sahalarda iktisadî teşekküllerin kurulması ve faaliyete geçmesi gibi olaylar takip etti. Fakat, iktisadî meselelerde hiç

olmazsa mes'ul makamlar kadar alâka göstermeleri lâzım gelen iş adamları ve iktisat erbabı, uhdelerine düşen vazifeleri henüz yüklenmediler; iktisadî demokrasi devrine ulaşmış bulunduğumuzu, teknik bilgi ve tecrübelerine dayanarak mes'ul makamları tenvir etmek vazifesiyle mükellef olduklarını henüz idrâk etmediler.

Bu kere muhtelif Avrupa memleketlerinde bilmünesebe yaptığım seyahattan faydalanarak, iktisadî demokrasinin yerleşmiş bulunduğu memleketlerde iş adamlarının ve iktisat erbabının iktisadî hayattaki rollerini kayıt ve tesbit etmeği vazife edindim.

Bu seyahatta ilk merhalem İtalya olduğu için, İtalyadaki bu hususa dair müşahadelerimi ele almakla vazifeye başlıyorum.

Belirtmeğe lüzum var mı? Bütün demokratik memleketlerde olduğu gibi İtalyada dahi mesleki teşekküller, bütün iktisat şubelerine şâmil, sinelerinde milyonlarca ziraat, ticaret ve sanayi erbabını toplayan pek şumullü ve esaslı bir surette taazzuv etmiş türlü türlü teşkilat faaliyetinde ve neşvünemâ halinde bulunuyorlar. Bu teşkilâtların uzun uzadıya izahına girişmek, malûmu ilâm kabilinden beyhude bir gayretten başka bir şey değildir. Yalnız şurasını kaydetmek isterim ki; bu kere bu teşkilâtın büsbütün yeni bir merhaleye giriştiklerini müşahade ettim ve ondan dolayı üzerinde durmayı faydalı gördüm. İtalyada bu hususta dikkat nazarlarını çeken yeni vaziyet, bütün meslekî teşekküllerin tek cephe haline gelmiş, aynı hedefe karşı adetâ bir saffı harp teşkil etmiş olmalarıdır. Kimi ziraat, kimi ticaret, kimi sanayi işleriyle iştigal eden ve ayrı ayrı konfederasyonlar vaziyetinde vazife gören muhtelif guruplar, eskisi gibi kendi sahalarında bir birine zıt menfaatlar uğrunda birbiriyle çarpışmağa devam etmekle beraber, müşterek bir gaye ve hedef için mücadeleye girişmek üzere birleşerek muazzam bir iktisat cephesi vücuda getirmiş bulunuyorlar.

Denilebilir ki, bir müddetten beri İtalyada alâkadar mahafil nezdinde günün en mühim mevzuu ne Kabine buhranları, ne Parlamento patırdıları, ne de hiçbir vakit eksik olmayan Parti tartışmalarıdır. Günün en alâka çekici mevzuu, bu muazzam iktisat cephesinin kuruluşudur. Ziraat yani Ziraat Konfederasyonuna, 100 bin sanayi erbabını muhtevî olan «Confindustria» yani Sanayi Konfederasyonuna, 1 milyon ticaret teşebbüsünün dahil bulunduğu «Confcomercio» yani Ticaret Konfederasyonuna dahil bulunan

214 meslekî teşekkül, Roma'ya yüzlerce murahhas göndererek «Enterconfederal» namı ile müşterek bir cephe kurmağa karar verdiler ve bu husustaki ana nizamnameyi neşir ve ilân ederek faaliyete geçmiş bulunuyorlar.

Bu muazzam kuvveti temsil eden bu iktisat cephesinin müşterek hedefi, hükûmetin müfrit güdümcülük, müfrit devlet müdahalesi siyasetidir.

Hususî zümrevî mefaatları bir tarafa bırakarak tek müşterek cephe hâlinde teşkilâtlanmağa, meydana atılmağa lüzûm gören ve bu suretle Enterconfederal kurulunu vücuda getiren iş adamları şu kanaattadırlar: «Hükûmet, mes'ul makamlar, solcuların tesiri altında, güdümcülük ve iktisadî işlerde hükûmetin müdahalesi meselelerinde fazla ileri gidiyorlar. Sola doğru kayma cereyanına ancak iş adamlarının tek cephe hâlinde meydana atılmaları suretiyle sed çekmek mümkündür.»

İş adamları, bu suretle siyasi bir Parti hâline mi geliyorlar? Bu mümkün değildir. Çünkü ziraatçıların, sanayicilerin ve ticaret erbabının menafi hiçbir suretle te'lif olunamaz. Bunlar, memleketin menafi etrafında menfaatları birleşiyor: o da; güdümcülüğü, iktisadî işlerde çevresi dahilinde bir biriyle çarpışmak mecburiyetindedirler. Yalnız bir nokta hükûmetin müdahalesini tahdit etmek, sola doğru aşırı derecede kaymasını önlemek...

İşte bu maksatla İtalyada bütün iş adamları tek cephe hâlinde bir bayrak altında birleşmiş bulunuyorlar.

Enterconfederal kurulunun maksat ve gayesinde ne dereceye kadar muvaffak olacağını ancak istikbâl gösterecektir. Şimdilik bizim için kaydedilecek bir nokta vardır: o da iş adamlarının müşterek gaye uğrunda hususî ve zümrevî, siyasi kaygulardan âzâde tek cephe hâlinde bir araya gelmelerinden ibarettir. Henüz tek cephe değil, sadece cephe kurmak vaziyetine ulaşmamış olan iş adamlarımız için hakikaten ibreti muciptir. Bu itibarla, bizim iş adamlarımız için pırıla, şimdilik: «uyanınız, harekete geçiniz. İş dünyasının menafilini korumak maksadiyle birleşiniz.»²²⁶

İÇERDEN GÖRÜŞLER: İŞ ADAMLARIMIZ NE ALEMDE?

Bundan evvel «DİŞARIDAN GÖRÜŞLER» serlevhası altında bu sütunlarda yayınladığım yazılarda, garp memleketlerinde iş adamlarının mensup oldukları memleketlerin iktisadî idarelerinde oynadıkları rolleri ve ifa ettikleri vazifeleri izah etmiştim.

Bu kere; yurda avdet eder etmez eş, dost ve okuyucu mehafil tarafından şu mukadder suâlle karşılaştım:

«- Bizim iş adamlarımız ne âlemde?»

Okuyucuların bu husustaki hitapları şu mealdedir:

«-(Dışarıdan görüşler» seri makalelerinizden anlaşılıyor ki; demokrat memleketlerinde iktisat âleminin idarî ve siyasî mukadderatı iş adamlarının mânevî mesuliyeti altındadır. Bu idare ve siyasetin umumî çizgileri onlar tarafından çiziliyor ve ona göre mesûl makamlar tarafından icra mevkiine konuyor. Mesûl makamlar, âdeta iktisat mehafilinin icra organları mesabesindedir. Bunlar, iktisat mehafilinin bilgi ve tecrübelerinden ve bu bilgi ve tecrübelerine dayanan direktiflerden âzamî derecede faydalanırlar. Bütün demokrat memleketlerde iş adamlarını bir arada toplayan şumûllü teşkilât, muazzam bir kuvvet, âdetâ iktisadî idarenin siklet merkezini teşkil eder. Bunlar pek güzel. Fakat, meselenin bir de «içerden görüş» tarafı yok mu? Garp memleketlerinde iş adamlarından mürekkep bir iktisat cephesi varsa, bizim de bir demokrat memleket olmak itibariyle, iş âlemimizde bir iktisat cephesi olmaz mı? Bizim iş adamlarımız, garptaki hemcinsleri gibi, kendilerinin alâkadar oldukları meselelerde gereği gibi rol oynamıyorlar mı? Kendilerine terettüp eden vazifeleri lâıkiyle ifa etmiyorlar mı? Bu cihetlerden neden bahsetmiyorsunuz?)

Okuyucularımızın bu yolda retleşmekte, hattâ sızlanmakta yerden göğe kadar hakları vardır. Bizi en ziyade ilgilendiren cihet dışardan görüşler değil, içerden görüşlerdir. En ziyade bu cihet üzerinde durmak elbette yerinde olur. Fakat, çekinmeden şimdi-

den söyleyelim ki; okuyucularımızın bu mukadder suâllerinde bir serzeniş kokusu varsa büsbütün haksızdır. Çünkü: biz bu sütunlarda, senelerden beri, iş adamlarının iktisat sahasındaki rollerini ve vazifelerini bütün kuvvetimizle belirtmekten bir an geri kalmadık. Mecmuamızın koleksiyonları meydandadır.

Bu defa Garp memleketlerinde yaptığımız tetkikler neticesinde hasıl ettiğimiz kanaata dayanarak şunu belirtmeyi faydalı biliriz:

Hiç şüphe yok bizim iş adamlarımız garp âleminde, Avrupa ve Amerikadaki hemcinslerinden daha az vatansever ve kendi millî tâbirimizle daha az hamiyetli değildirler. Ehliyet ve iktidar itibariyle de bunları garp âlemindeki hemcinslerinden aşağı saymak gibi bir aşağılık duygusuna da yer yoktur. Elbette sıra gelecek, bizim iş adamlarımız meyanında Amerikadaki Randallar, Fransadaki Luşöler, Almanya'daki Ratenaular, Holândadaki Philipsler, İsviçredeki meşhur Migros kurucusu Dautwiller²²⁷ bol bol yetişecekler ve memleketin iktisadî düzenlemesinde ve kalkınmasında en büyük âmil onlar olacaktır. Elbette sıra gelecek, Amerikanın hayır işlerinde, sosyal ve kültürel meselelerinde en büyük roller oynayan Rockefeller,²²⁸ Carnaigeler²²⁹ meydana çıkacaktır. Atalarımızın «vakıf» an'anelerini canlandıracak milyonlerimiz milletin yüzünü elbette ağartacaktır. Buna kat'î surette kanaat getirebiliriz. Bizde henüz kıvama gelmeyen, tekemmül etmeyen tek bir âmil vardır ki, gelişmesi inşallah uzun sürmeyecektir: «Gelenek ve zihniyet!»

Garp âlemindeki iş adamları, nesillerden beri cemiyetçilik zihniyetine ve daha doğrusu meslekî ve millî tesanüde kavuşmuşlar, bizim iş adamlarımız ise maalesef henüz fertçilik zihniyet merhalisini aşamamışlardır.

Bundan evvelki yazılarımızda mükerreren belirttiğimiz veçhile, garp âleminde «iktisadî demokrasi» yani iktisadî manada «halk hâkimiyeti» bizden nesillerce evvel kökleşmiş ve bu sâyede iktisat âleminde ötedenberi hüküm sürmüş olan bürokrasi yani kırtasiyecilik hakimiyetine sed çekilmiş ve bu gelenek ve zihniyet saikasıyla meslekî teşekküller, meslekî ve millî tesanüt zihniyeti neşvünema

227 Gottlieb Duttweiler (1888-1962): Migros'un kurucusu. (Derl. Notu)

228 John D. Rockefeller (1839-1937): Amerikalı sanayici. (Derl. Notu)

229 Andrew Carnegie (1835-1919): Amerikalı sanayici, işadamı, girişimci ve hayırsever. (Derl. Notu)

bulmuş ve binnetice iktisadî idare ve siyaseti ona göre istikamet almıştır. Bu sayededir ki, oralarda her iş adamı şunu pekâlâ bilir ve takdir eder ki; arazide her karış toprağın esas mülkiyeti ve mecelle tâbiriyle rekabesi tapu sahibinin değil, milletin ve memleketin öz malı olduğu gibi kendisinin başında bulunduğu iş dahi esas itibariyle milletin ve memleketindir. Yalnız geçici gelirler ve menfaatlar kendisine aittir. Ve bu itibarlardır ki; işinde kendi menfaatını gözettiği gibi, milletin ve memleketin hayrını da gözden uzak bulunduramaz.

Bizde ise iktisadî demokrasi zihniyeti henüz dal budak sarmadığı için herkes millî ve meslekî tesanüt icaplarını lâyikeyle takdir edemiyor. Fakat şurası muhakkak ki; bizde dahi iktisadî demokrasi kemâle eriştiği zaman, bizim iş adamlarımız, garp âlemindeki hemcinslerinden geri kalmayacaklardır.

Bundan evvelki yazılarımızda mükerreren belirttiğimiz veçhile, bizde iktisadî demokrasi çoktan gelişmeye başlamış ve bu gelişmenin büyük çapta ilk tezahürleri İstanbul Tüccar Derneği'nin 10 sene evvel kurulması ve müteakip senelerde Dernek tarafından tertip olunan kongreler, umumî toplantılar ve vakit vakit yapılan kuvvetli hamlelerdir.

İstanbul Tüccar Derneği'ne imtisalen diğer meslekî teşekküller de meydana çıktı ve bunlar günden güne çoğalmaktadır.

Fakat, şurası muhakkak ki; meslekî teşekküller bir kül hâline gelmeyince, iktisadî demokrasimiz bütün iş dünyasını temsil eden bir kuvvet halini alamayacaktır. Nitekim diğer garp memleketlerinde iş adamları şu veya bu zümre, şu veya bu meslekî teşekkül tarafından değil, bütün bir iktisat sektörünü sinelerinde toplayan federasyonlar veya konfederasyonlar tarafından temsil edilmektedir.

Artık bundan sora iş adamlarımıza düşen vazife, bu günkü zümrevî merhaleyi aşip meslekî ve millî zihniyetine bir an evvel kavuşmağa çalışmaktan ibarettir.

Açık konuşalım! Esefle itirafa mecburuz ki; son senelerde iş adamlarımız bu hususta ileri hamleler yapacak yerde geriye doğru sürüklenmeğe başlamışlardır. Birkaç sene evvelki muazzam kongreler ve muazzam heyecanlı hareketlerden eser kalmamıştır. Bizim İstanbul Tüccar Derneği'nin mehafilinde bile eskiden iftiharla şahit olduğumuz heyecanlar hissölunacak derecede gevşemiştir.

Şurasını memnuniyetle kaydetmeli ki; samimî kanaatımıza göre bu hareketsizlik ve kayıtsızlık ârizî ve geçicidir. Hattâ şunu da ilâve edebiliriz ki; iş adamlarında müstakbel ve mukadder uyanışın ilk tecellileri şimdiden göze çarpmaktadır. Gerek İstanbul Tüccar Derneği mehafilinde, gerek diğer meslekî teşekküllerde Tüccar Kulübü, Ticaret Sarayı kurmak, federasyonlar vücade getirmek gibi emeller ve hattâ teşebbüsler günden güne belirmekte ve hiç şüphe yok ki umumî ahvâl ve şerait müsait gittiği takdirde bu teşebbüsler kuvveden fiile çıkacak ve bu sayade iş âleminde, iş adamları mehafilinde sıcak bir yakınlık, millî ve meslekî tesanüt havası gereği veçhile inkişaf edecektir.²³⁰

YATIRIMLARI TEŞVİK

*Teşviki Sanayi Kanununun lâğvından
sonra büsbütün ihmâl olunan
yatırımları teşvik problemlerini bir an
evvel ele almak lâzımdır.
Bu hususta en evvel yapılacak iş
muhtelif halk tabakalarına ait
olup milyarlara baliğ olan tasarruf
sermayesinin esham almak suretiyle
iktisadî devlet teşekküllerine iştirakını
sağlamaktan ibarettir.*

İktisadî seviyeleri ileri olan memleketlerde iktisadî hayatın belkemiği mesabesinde olan ve birbirini tamamlıyan belli başlı iki mefhum vardır: Tasarruf ve yatırım.

Bir taraftan muvaffak olmuş iş adamları sermaye biriktirir, diğer taraftan muhtelif halk tabakaları, âmiyâne tabiriyle dışından tırnağından artırmak suretiyle büyük çpata tasarruflar yapar ve bu suretle eshama yatırılan tasarruf sermayeleri istenildiği anda paraya tahvil edilir.

Bizde tasarruf mefhumu büsbütün yeni değildir. Hele son senelerde bu tasarruf dâvası yukarıdan aşağı bütün halk tabakalarını sarmış bulunuyor. Adetâ enflasyon haline gelmiş olan küçüklü büyüklü, yeni eski Bankaların radyolarla, gazetelerle ve sair her türlü reklâm vasıtalarıyla vaad ettikleri ikramiyeler, hediyeler ve apartmanların cazibesıyla tasarruf mefhumu umumileşti. İktisadî hayatımızda mühim bir âmil olmaya başladı. Halbuki buna mukabil iktisadî kalkınmanın ikinci rüknü olan yatırım mefhumu hiçbir vesile ile bahis mevzuu olmuyor.

Acaba neden? İktisadî kalkınmamızın yatırımları teşvikine ihtiyacı yok mu?

Daha garibi var. Son senelerde pek yerinde olarak bir ecnebi ser-

mayeyi teşvik davası ortaya atıldı. Birbirinin ardı sıra mühim kanunlar, nizamnameler çıktı, Komisyonlar, Komiteler faaliyete geçti. Bu sayede ecnebî kaynaklardan büyük çapta sermayeler sağlandı. Fakat yerli ve yabancı sermayeyi tefrik etmeksizin umumî surette yatırımları teşvik meselesi hiçbir suretle ele alınmadı.

Acaba neden? Yabancı sermayenin memlekete faydası dokunuyorsa yerli sermayenin faydası dokunmaz mı? Herkesin bildiği veçhile ecnebî sermayeyi teşvikin asıl saiki ecnebilik vasfı değil memleketin iktisadî kalkınması kaygusundan başka bir şey değildir. O halde bu hususta yerli sermayenin ne günahı var? Yerli sermaye neden dolayı teşvik kanununun kapsamından hariç bırakılıyor? Eğer maksat ecnebî sermayeye mahsus temettü hisselerini döviz olarak sağlamak ise bunu yatırımları teşvik kanununda bir iki hususi madde ile temin etmek pek âlâ mümkündür.

Yerli ve yabancı fark etmeksizin memleketin iktisadî kalkınmasına hizmet eden teşebbüslere yatırımları teşvik meselesi en ileri memleketlerde bile ele alınmış bulunuyor. Nitekim bizden kat kat zengin olan Fransa hükümeti bu meseleyi son zamanlarda sureti mahsusada ele almış ve memleketin sinai cihazlanmasına hizmet edecek yatırımlar için primler ve vergi muafiyeti sağlamış bulunmaktadır.

Memleketimizde dahi sayın Cumhurresimiz Celâl Bayar'ın İktisat Vekilliği zamanında tatbik edilmiş olan teşviki sanayi kanunu esas itibariyle yatırımları teşvik prensibine dayanmıyor muydu? Mezkûr kanunla sanayi gelişmeleri için yapılan yatırımlara pek mühim imtiyazlar ve muafiyetler sağlanmıştı. Ancak bilâhare devir değişti. Kanunun bazı mahzurları meydana çıktı. Ve binnetice kanun lâğvedildi. Fakat şimdiye kadar bu kanunun yerine yeni esaslara dayanan yenisi ikâme olunmadı. Halbuki kalkınma hamlelerine cevalangâh olan bu memleketin yatırımları teşviş kaygusundan azâde olabileceğini tasavvur etmek mümkün değildir.

Acaba bizde yerli sermaye yoktur diye mi yatırımları teşvik mevzuatının ecnebî sermayeye hasr ve tahsisi uygun görülmüştür? Bu zehabın butlanını anlamak için büyük büyük iktisatçı olmaya lüzum yoktur. Yatırım daha doğrusu plâsman arayan yerli sermayenin bolluğu bir çok tezahürlerle sabittir. Yüzlerce milyon liraya balığ olan arsa ve bina spekülasyonları, muazzam lüks apartman

inşaatı meydanda değil mi? Bankaların vaad ettikleri ikramiyeler, hediyeler ve apartmanların cazibesine cevap veren ve milyarlarca baliğ olan Banka mevduatı bu tasarruf sermayesinin bolluğuna delil sayılamaz mı?

İtiraf etmiye mecburuz. Bizde eksik olan yerli sermaye değildir. İstihsâlê hizmet eden *yatırım zihniyetidir*. Yatırım zihniyeti ancak büyük kârlar peşinde olan zenginlerde mevcuttur. Ve bunlar aile şirketleri kurmakla iktifa ederler. Veyahut %8-10 derecesinde irat getiren lüks apartmanlara rağbet gösterirler. Fakat dışından tırnağından artırmak suretiyle her sene yüzlerce milyon lira biriktiren muhtelif halk tabakalarında henüz bu zihniyet yerleşmemiştir. Bu gibiler paralarını şu veya bu, yeni veya eski, küçük veya büyük Bankalara %2 faizle yatırmayı tercih ederler. Halbuki garp memleketlerinde muhtelif halk tabakaları tasarruf paralarını ekseriya Bankaya yatırmışlar en ziyade muvaffak olan iktisadî teşebbüslerin esham ve tahvilâtını yatırırlar ve bu suretle ekseri ahvâlde tasarruf paraları için birkaç misli fazla irad sağlarlar.

Burası da inkâr olunamaz. Bizde geniş halk tabakalarının rağbetine mazhar olabilecek esham ve tahvilât pek mahduttur. Bu itibarla bu hususta yakın bir âtide halk tabakalarında, yatırım meselesinde, mühim bir tebeddül hasıl olacağı müid olunamaz. Yatırım zihniyetini uyandırmaya muvaffakiyet el verdiği takdirde umumi rağbet olsa olsa devlet iktisadî teşekküllerine teveccüh edebilecektir.

Burada pek nazik bir meseleye parmak astığımızı takdir etmiyor değiliz. Filvaki iktidar partisinin programında iktisadî devlet teşekküllerinin imkân bulundukça hususi teşebbüse devri derpiş edilmiştir. Şahsi kanaatimize göre devlet tarafından hususi hüküm ve tedbirlere baş vurulmayınca iktisadî devlet teşekküllerinin hususi teşebbüse devri kolay olamayacaktır. Bu sahada yapılacak bir iş varsa **HUSUSÎ TEŞEBBÜSÜN, HALKA AİT TASARRUF SERMAYESİNİN DEVLET BABA İLE İŞ BİRLİĞİ YAPMASINI SAĞLIYACAK KANUNİ VE İDARİ TEDBİRLER ALMAKTAN İBARETTİR.**

Bugün devletin elinde pek müsait şerait dairesinde gelişmekte olan iktisadî devlet teşekkülleri mevcuttur. Muvaffakiyetli faaliyetlerde bulunan bu teşebbüslere şimdiye kadar bir milyardan fazla sermaye yatırılmış olduğu halde tevsi ve tecdit sermayesi olarak daha bir milyar liraya yakın yeni yatırımlara ihtiyaç vardır. Sümer-

banka bağlı yirmiye yakın iktisadî devlet teşekküllerinin muhtelif raporlarında tecdit ve tevsi işleri için dört yüz milyon liraya yakın yeni yatırıma ihtiyaç gösterilmiştir. Etibank'a bağlı dokuz iktisadî devlet teşekkülünün aynı maksat için gösterdikleri ihtiyaç üçyüz elli bin liraya baliğ olmaktadır. Henüz ihtiyaçlarını tespit edemiyen diğer ondört, onbeş iktisadî devlet teşekkülünün lüzum göreceği yeni yatırımlar hesaba katılırsa yeni sermaye ihtiyacının milyardan aşağı olmadığı kolaylıkla takdir olunabilir.

Hususî teşebbüs ve muhtelif halk tabakalarının tasarruf sermayesile devlet arasında iş birliği temin olunduğu takdirde iktisadî devlet teşekküllerinin muhtaç oldukları yeni yatırımları sağlamak pek kolay olur.

Adedi kırktan fazla olan bu teşekküllerin yüksek murakebe komisyonundan geçen hesapları ve blânçoları meydandadır. Hususî ahvâl ve şeraite tabi olan bazı teşebbüsler müstesna olmak üzere ekserisinin rantabilitesi azımsanacak derecede değildir. (Bu teşebbüslerin en mühimi olan Sümerbank manzumesinin umumî rantabilitesi 1952 senesinde %4-6 dan aşağı değildir. *Bu Manzumeye Dahil Deri ve Kundura Sanayi Müessesesinin rantabilitesi %22 ye, Selüloz Sanayi Müessesesinin rantabilitesi %15-32, Ankara Çimento Limited Şirketi'nin %12-5, Nazilli Basma Sanayi Müessesesinin %14-2, Bakırköy Pamuklu Sanayi Müessesesinin %14-27, Kayseri ve Adana Pamuklu Sanayi Müessesesinin %31-7, Ereğli Pamuklu Sanayi Müessesesinin %15-41, Gemlik Sunî İpek ve Viskos Mamulleri Sanayi Müessesesinin %17-12, bir rantabilite sağlanmış. Etibank manzumesine dahil iktisadî devlet teşekküllerinin vaziyeti daha tatminkârdır. Etibank manzumesine dahil müesseselerde ödenmiş sermayeye nispetle %20 derecesinde rentabilite sağlanmış bulunmaktadır. Ezcümle Şark Kromları Madenleri İşletmesinde son senelerde krom cevherlerinin konjonktürleri fevkalâde müstait olduğundan rantabilite nispeti %42 yi tecavüz etmiştir. Bakır konjonktürünün mütaazayit bir seyir takip etmesi neticesinde Ergani Bakır İşletmesinin rantabilitesi %51 e baliğ olmuştur.)*

Küçük büyüklü, yeni eski Bankalara %2 derecesinde faizle para tevdi eden tasarruf erbabının bu teşebbüslere rağbet göstermemesi hatıra gelebilir mi? Devlet, hususi teşebbüsün bu teşekküllere iştirakını kolaylaştıracak mevzuat ve tedbirleri meriyete vazederse

tasarruf erbabının bu gibi plâsmanlara tehalük göstermemeleri mümkün müdür?

Halkın emniyet bakımından bu hususta tereddüt göstereceği hiçbir zaman hatıra gelemes. İktisadî devlet teşekküllerine ait %51 sermayenin herhalde devletin elinde bulunmak itibariyle bütün mevcudatı devletin manevi garantisi altındadır. Bu manevi garantiyi icabında maddi garanti ile desteklemek pekâlâ mümkündür. Henüz mâzileri olmayan Bankalara bile koşa koşa paralarını tevdi eden halkın, devletin manevi ve hattâ maddi garantisi altında bulunan iktisadî devlet teşekküllerine azamî râğbet göstermiyecekleri tasavvur olunamaz.

Ancak hususî teşebbüsle tasarruf sermayesinin devletle iş birliği yapmasını sağlamak için baş vurulması lâzım gelen bazı kanunî ve idarî tedbirler vardır. Bunların millî iktisadımız için fevkalâde mühim addettiğimiz bu iş birliği meselesini diğer bir yazımızda uzun boylu ele almak fikrindeyiz. Şimdiden en evvel hatıra gelen bazı tedbirleri misâl olarak zikretmeyi faydalı görürüz:

1- İktisadî devlet teşekküllerine ait hesaplar ve blâncolara tam bir vuzuh ve geniş bir aleniyet temin etmek gerektir. Halk verimli gördüğü teşebbüslere râğbet göstermekten asla geri kalmaz.

2- Eshamı kısmen halka arz olunacak teşebbüslerin idare heyetlerine umumun itimadına mazhar olan tanınmış iş adamlarının iştirakini temin etmek faydalı olur. Bu iştirak ta idare heyeti seçimlerinde devlet sektörü ile hususî sektör, daha doğrusu hâmiline muharrer esham sahipleri arasında nispi temsil tesis etmek suretiyle sağlanabilir.

3- Eshamları halka arz olunacak teşekküllerin statülerinde esham sahiplerine %4 veya %5 bir temettü hissesi temin etmek çok faydalı bir tedbir olur.

4- Yatırımları teşvik bakımından Bankaların %2 faiz ile mevduat cezp etmek için kullandıkları ikramiye, hediye ve apartman vaadlerine ve malûmumuz olan geniş reklâmlara baş vurmak da mümkündür.

Bu tedbirleri misâl olarak arz ediyoruz. Yukarıda arz ettiğimiz veçhile bu meseleyi yeniden ele alarak görüşlerimizi daha şümullü ve etraflı bir surette izah etmiye çalışacağız.²³¹

MESLEKÎ AHLAK

«A dan z ye kadar bozuk.»

.....
**Meslekî ahlâkı koruma teşkilâtına kati
 ihtiyaç vardır.**

Bundan otuz beş - kırk sene evveldi. Siyasî bakımdan «meşrutiyet» fikir hayatı bakımından «Yeni Hayat» ve daha doğrusu «Ziya Gökalp» devrinin ilk zamanlarını yaşıyorduk. Ziya Gökalp ve arkadaşları diğer fikir cereyanları ile beraber aşırı liberal meselesini ortaya atmış bulunuyorlardı. O zaman Adams Smith'in aşırı liberal iktisat mezhebine dört elle sarılmış bulunan iktidardaki iktisatçılarımız, ezcümle, Ahmet Nesimiler,²³² Mustafa Şerefiler²³³ millî iktisat cereyanını adeta bid'at telâkki ederek «iktisadın millisi olur mu?» gibi sözlerle bu cereyanı istihfaf ile karşılardı. Biz ise millî iktisat mücahitlerinin saflarında bulunan Yusuf Kemâl'ler, Hasan Tahsin'lerle beraber mücadeleye atıldık. Pek canlı bir İktisat Derneği kurduk. İlk toplantıları Hukuk Fakültesinde ve bu mevzu üzerine muhtelif yerlerde bir çok ilmî konferanslar tertip ettik. Bu mesaimiz o zamanki münevverler tarafından alâka ile takip olundu. O zamanki hükümetin müzahareti ile İktisat Derneği'nin organı olarak bir de onbeş günde bir çıkan Türkçe, Fransızca ve Almanca bir mecmua neşre başladık. Fakat o zaman kapitalisyonlar rejiminin tesirinden henüz kurtulmadığımız için bütün gayretlerimizi fikriyat ve ideoloji sahasına inhisar etmişti. İşte o zaman millî iktisadı sağlam esaslar üzerine kurmak için bu cereyanın mücahitleri tarafından en ziyade ileri sürülen umdelerin en mühimi neydi biliyor musunuz? Bu umde, başlık olarak ittihaz ettiğimiz meslekî ahlâk prensibiydi. O devrin ve

232 Ahmet Nesimi (Sayman), (?-1956) 1916 yılında Osmanlı Devleti'nin Ticaret ve Ziraat Nazırı, İttihat ve Terakki'nin Hariciye Nazırı (Derl. Notu)

233 Mustafa Şeref Özkan (1884-1938) İktisat, Ticaret ve Ziraat bakanı. Hayat hikâyesi için bkz. Özcan Şabudak, *Unutulmuş Bir Devletçi İktisat Vekili: Mustafa Şeref Özkan*, Libra Kitap, İstanbul, 2009. (Derl. Notu)

millî iktisat cereyanının önderi olan Ziya Gökalp, mutadî olan ilmî sohbetler meclislerinde fırsat buldukça iktisat sahasında meslekî ahlâkın, millî iktisadın gelişmesi bakımından haiz olduğu ehemmiyeti uzun uzun izah ederdi. Ziya Gökalp'in ilmî sohbetlerde en ziyade ileri sürdüğü tezin züptesi şuydu:

«Diğer sahalarda olduğu gibi iktisadî sahada dahi cemiyetin nizam ve intizamı için en sağlam esas meslekî ahlâktır. Bu umdeye dayanmayan nizam ve intizam payidar olamaz. Meslekî ahlâk bozuk ise bütün yasaklar, buyruklar, zabita kuvvetleri ve her türlü kanunî müeyyidelerin tesiri pek zayıf kalır.»

Biz o zaman saatlerce süren bu konuşmaları can kulağı ile dinler ve istifade ederdik. Fakat kendi hesabıma itiraf ederim ki o zaman bu sohbetleri mücerret ilmî nazariyeler hükmünde telâkki ederdik. Bunun fiili sahadaki fevkalâde ehemmiyetini idrak edemiyorduk. Ancak millî iktisadın bu devredeki haşın ve çetin realiteleleriyle, buhranlariyle, kalkınma hamleleriyle haşır ve neşrolunduktan sonradırki herkes gibi biz de Ziya Gökalp'in ileri sürdüğü esasları bütün şümülü ile takdir ettik ve bu gün mâruz bulunduğumuz çetin realitelere bakarak başlıkta bulunan «a dan z ye kadar bozuk» tarihi sözünü göz önünde bulundurmak zorunda kaldık.

Mâlum olduğu veçhile «a dan z ye kadar bozuktur» sözü birkaç sene evvel Büyük Millet Meclisi kürsüsünde Cumhuriyet hükümetimizin en faziletli Başvekillерinden biri tarafından sarfolunmuştur. Büyük bir medenî cesaretle en selâhiyetli hükümet adamımız tarafından sarf olunan bu söz şeniyetin acı bir ifadesi telâkki olunarak bütün halk tabakalarımızda derin akisler uyandırmıştı.

İdare mekanizmasının o zamanki haline mâtuf olan bozukluğu ortadan kaldırmak için şimdiye kadar neler yapıldığını, bundan sonra neler yapmak mümkün olacağını incelemek elbette yerinde olur. Fakat idare mekanizmasının bozukluğu sadedimizin dışında olduğundan biz burada iktisat âleminin efkâr ve âmâlini aksettirmek kaygusu ile mevzuumuzu bu bozukluğun iktisat sahasındaki durumuna hasrediyoruz.

Meslekî ahlâkın bu günkü durumunu belirtmek için son zamanlarda Millî Korunma hakkında ittihaz olunan sert ve sıkı tedbirlerin akislerini ve neticelerini göz önünde bulundurmak kâfidir.

Herkesin mâlumu olduğu veçhile bu sert ve sıkı tedbirler adeta iycazkâr bir kuvvetle iktisat âleminde derin inkilâplar vücuda getirdi. Bu cümleden olarak:

a) Ekseri istihlâk maddelerimizde fiatlar bu günden yarına %50 ye kadar düştü.

b) Serbest piyasada millî paranın iştira kuvveti hiç olmazsa %50 derecesinde arttı. Ve bu artış serbest piyasada serbest döviz fiatlarına in'ikâs etti.

c) Bundan evvel çılgın bir spekülasyon hızı ile ayyuka çıkmış olan gayri menkul fiatları yokuş aşağı yuvarlanmaya başladı.

Hülâsa olarak uzun müddet anormal bir vaziyette günden güne katileşmiye devam eden iktisadî durum birden bire adeta iycazkâr bir kuvvetin tesiriyle normâl bir istikamete teveccüh etti. Bu suretle sabit olmuşturki piyasamızın son zamanlarda mâruz bulunduğu ve uzun zamandan beri muhtelif halk tabakalarını kasıp kavuran, anormâl bir vaziyeti doğuran sebepler arz ve talep gibi iktisadî kanunlar değil, meslekî ahlâkın bozukluğuna âlet olarak ammenin huzur ve refahını payimâl eden soysuz bir takım şahıslarmış. Bu şahıslar ihtikâr, istifçilik, spekülasyon, karaborsa gibi meşru ve normâl ticaretle katiyen alâkası olmayan iblisâne manevralarla normâl ticareti şirazesinden çıkardılar. Bütün ticaret aleminin nam ve şanını lekelediler. Ancak bu kere onların tepelerine Millî Korunma müeyyideleri gibi bir demokles kılıcı asıldıktan sonra meslekî ahlâka aykırı manevralarına son vererek mâlum yollarla getirdikleri veya istif ettikleri malları kanunun tâyin ettiği kâr hadleri ile piyasaya arz etmek zorunda kaldılar. Meslekî ahlâk a dan z ye kadar bozuk olmasaydı elbetteki fevkalâde kanunî müeyyidelere başvurmak zarureti hâsıl olmazdı.

Şurasını da belirtmek yerinde olur. Fevkalâde kanunî müeyyideler, hastalık dolayısıyla bizzarure kullanılan acı ilâçlar gibidir. Bu acı ilâçlar muhtelif zaviyelerden vücuda zarar verse bile kullanılır. Pek muhtemel aksi tesirlerine bile göz yumulur. Fakat Frenklerin dedikleri gibi «hastalığı önlemek, hastalığı tedavi etmekten evlâdır» (Mieux vaux prévenir que guérir).

Filvaki önleyici tedbirler dahi, tanzimci ve güdümcü rolleri itibarıyla, yine devlet babaya ait bir vecibedir. Fakat meslekî ahlâka taalluk

eden tedbirler bu vecibeler meyanında değildir. Bu vecibeler yalnız alâkadarlara, yani iş adamlarına, daha doğrusu iş adamlarını sinelerine toplayan ve kolektif menfaatleri el birliği ile korumağa çalışan meslekî teşekküllere aittir. Her zaman ve her yerde meslekî ahlâkın, eski tabirle, nikâhbanı onlardır. Bu vecibe, meslekî teşekküllere terettüp eden vecibelerin en mühimidir, denilse mübalâğa edilmiş olmaz.

Şurasını da inkâr etmek kabil değildir. Bizde fikriyat ve ideoloji bakımından meslekî teşekküllerin durumu ferdi ahlâk durumundan pek farklı değildir. Bizde ekseriyet itibariyle iş adamlarının mümeyyiz vasfı fertciliktir. Yani onlar için kolektif menfaatler kaygusu ikinci derecede gelir. Ferdî menfaate muvazi olarak mesleğin kolektif menfaatlerini gözetmek kaygusu birinci plânda sayılmaz. Ekseri derneklerde faaliyet sahaları tevziat lisans gibi işlerde alâkadar makamlarla üyeler arasında bir rabıta vazifesini görmekten ibarettir. Bu itibarla bu teşekküller hakkında meslekî teşekkül değil zümrevî teşekkül tabirini kullanmak daha doğru olur.

Bu hususta İstanbul Tüccar Derneği bir istisna teşkil eder. İstanbul Tüccar Derneği'nin on senelik mâzisi, icraatı, teşebbüsleri, hamleleri ve başarıları meydandadır. İstanbul Tüccar Derneği hiçbir zaman ve hiçbir vesile ile zümrevî bir kayguya kapılmamış ve her vakit münhasıran ticaret ve iktisat dünyasının kolektif hukuk ve menfaatini göz önünde bulundurmuştur.

Şimdiye kadar böyle olduğu gibi bundan böyle dahi İstanbul Tüccar Derneği'nin meslekî ahlâkın vikayesi bakımından uhdesine terettüp eden yüksek vecibeleri programına dercederse, elbetteki maksat ve gayeye uygun bir harekette bulunmuş olur.

Sırası gelmişken diğer bir meslekî Derneğin, meslekî ahlâkın vikayesi bakımından mühim bir başarısını kaydetmeden geçemiyeceğiz. Burada İstanbul Toptancı Tüccarlar Derneği'nin bir başarısından iftiharla bahsetmek isteriz. Filvaki bidayette İstanbul Tüccar Derneği'nin ruhundan ilham almış olan Toptancılar Derneği'nin fikriyat ve ideoloji meseleleriyle uğraşmak gibi bir iddiası yoktur. Fakat fiiliyat ve tatbikat sahasında mesleklerinin ahlâki ve manevi sıhhatini korumağa matuf çok sağlam bir müessese kurmuş bulunmaktadır. Bu müessese de İstanbul piyasası ile alış veriş yapan taşra müşterilerinin ahlâki durumunu gösteren sağlam teşkilâtli bir istihbarat merkezinden ibarettir. İstanbul toptancı piyasası ile

alış veriş yapan taşra tüccarları bu istihbarat merkezinin tezkiyesine mazhar olmadan İstanbul piyasasında kredi bulamazlar. Ve bu sayededirki İstanbul toptancı piyasasına alâkadar eden iflaslar bu gün asgarî dereceye inmiş bulunmakta ve İstanbul toptancı piyasasında kredi ve itibar esasları günden güne kuvvet bulmaktadır.

İstanbul Toptancılar Derneği'nin kendi gayesine mâtuf bir gaye ile vücade getirdiği teşkilât kabilinden memleketin bütün namuslu iş adamlarını istifçi, muhtekir, karaborsacı gibi soysuz muhtekirlerin, hiylekâr ve sahtekâr bazı esnafın şerrinden korumağa mâtuf bir (Meslekî Ahlâkî Koruma Teşkilâtı) vücade getirilemez mi?

Evet, meslekî ahlâkî koruma teşkilâtı vücade getirmek pek alâ mümkündür. Fakat ticaret ve iktisat aleminde manevi bakımdan derin bir inkilâp vücade getirmeğe mâtuf böyle bir muazzam eseri yalnız İstanbul Tüccar Derneği'nin himmetinden beklemek hayâl olur. Böyle ulvi ve muazzam bir eserde muvaffakiyet sağlamak için bütün iş dünyasını, bütün iş adamlarını aynı fikir ve aynı ideal etrafında toplamak gerektir.

Esasen İstanbul Tüccar Derneği öteden beri kolektif hukuk ve menfaatlerle alâkadar olan bütün iş adamlarını kulüp gibi bir çatı altında, federasyon gibi bir teşkilât etrafında toplamak gayesini göz önünden uzak bulundurmamıştır. İşte meslekî ahlâkî koruma vesilesile Kulüp ve Federasyon gayretlerine hız verilirse bu ulu ve muazzam esere ön ayak olmuş olur.²³⁴

ZİYA GÖKALP'DE TESÂNÜTCÜLÜK

Evveleminde ilmi ve felsefî bir mefhumu olan tesânütçülük tâbiriyle amiyâne bir tâbir olan «gecekondu milyonerleri» kelimesini yan yana buluşturmamak mecburiyetinde bulunduğumdan dolayı özür dilerim. Fakat, meramımı daha veciz bir şekilde ifade etmek için başka çare bulamadım.

Tesânütçülük, Ziya Gökalp devrinde sık sık bahis mevzuu olan iktisadî ve içtimai bir mezhebin adıdır. Fransızca mukabili solidarizmdir.

Merhum üstad bu içtimai mezhebe senelerce müddet pek büyük bir bağlılık göstermiştir. 35 sene evvel Cuma günleri evinde öğle yemeğinde topladığı yakınları ve mesaî arkadaşları, İttihat ve Terakki merkezinin kültür seksiyonunun müdavimleriyle, Hamdullah Suphî'ler, Köprülü Fuat'lar, Celâl Sahir'ler ve Halim Sabit'ler başbaşa kaldığı zaman bu meseleyi ele alır. Berkson'lardan, Durkaym'lardan dem vurarak saatlerce müddet konuşur, beşer cemiyetinde tesânüt müesseselerini iyice sağlama bağlamadan huzur ve sükûna, refah ve saadete kavuşmak mümkün olmadığını ve bu itibarla cemiyetin hayır ve selâmetini hedef ve gaye ittihaz eden güzide ve münevverlerin ilk vazifesi ezcümle iktisadî ve içtimai sahalarda yardımlaşma ve tesânüt müesseselerini inkişaf ettirmekten ibaret olduğunu belirtmeye çalışırdı. Meşrutiyet zamanında yeni hayat ve daha doğrusu Ziya Gökalp devrinin mâruf sloganları olan (Ferd yok, cemiyet var. Hak yok; vazife var) gibi içtimai dövizler bu felsefî mezhebe dayanırdı. Ancak Ziya Gökalp zamanından bu yana cemiyetimizde bir çok devreler oldu. İdeale dayanan devirleri bazı muhitlerde maddeyi ve şahsî menfaatları esas tutan devirler takip etti. Ve bu gün bazı muhitlerde maddeyi idealden üstün tutan gecekondu milyonerleri devrine ulaşmış bulunuyoruz. İşte bundan dolayıdır ki 40 sene evvel yaşadığımız ve ideale dayanan tesânütçülük müesseselerini hatırlatmayı bu münasebetle faydalı gördüm. Şunu da ilâve etmek gerektir ki; o zaman maşerî vicdana hâkim olan bu gibi mânevi ve ahlâkî görüşler tarihe karışmış olmasaydı bugünkü gecekondu milyonerleri âfetine meydan kalmıyacaktı.

İzah edelim:

40 sene evvel Ziya Gökalp muhitinde hâkim olan felsefî görüşlerden ilham alarak *Yeni Mecmuada* tesânütçülük bahsi hakkında neşrettiğim makalelerde belirttiğim veçhile tesânütçülük mezhebinin en mühim esaslarından biri iktisadî sahada kıymet artışı ve ilmî tâbiriyle plusvalue meselesine teallük eder. Ziya Gökalp'in tesânütçülük bahsinde ileri sürdüğü kanaate göre:

(Ferdin emeği sebketmeden, ferdin iradesine tâbi olmayan ahvâl ve hâdisatın tesiri altında menkul ve gayri menkul ahvâl üzerine hâsıl olan kıymet artışları ferdin hakkı addolunamaz. Bu kıymet artışları cemiyete, yani devlete aittir. Bu itibarla cemiyetin idaresine, cemiyet içinde servetin adalet ve hakkaniyet dairesinde tanzimine teallük eden kanunlar, nizamlar ve idarî tedbirler bu temel prensibin çerçevesinde âyarlanmalıdır.)

Ziya Gökalp, senelerce müddet yakınları arasında bu mealde konuştu. Kâfi derecede izahat verdi. Fakat, bu husustaki fikirleri ve görüşleri hakkında uzun boylu yazı yazmaya, tesânüt müessesesini tahakkuk ettirmek için tatbiki lâzım gelen kanunları, nizamları ve idarî tedbirleri formülleştirmeye imkân ve fırsat bulamamış. O zaman bu mesele günün mevzuu değildi. O zaman iktisat âleminde ferdin emeği sebketmeden belli başlı kıymet artışları dikkat nazarına çarpmazdı. Bu gün ise herkesin malûmu olduğu veçhile gecekondlu milyonerleri meselesi bahs mevzuudur. Büyük çaptaki kıymet artışları bu günden yarına teallük ediyor. Aklû hayâle gelmiyen spekülâsyon hamleleriyle mahdud kimselerin elinde milyonların yığıldığına şahit oluyoruz.

Herkesin malûmu olan bu vaziyetin en mükemmel tasvir ve tarifini tesadüf olarak bu günlerde dinlemek fırsatına mazhar oldum ve bunun içindir ki bu meseleyi aktüel, günün mevzuu olarak ele almya ve 35 sene evvel yaşadığımız tesânütçülük devrini hatırlatmayı faydalı gördüm:

Martın 14 cü Çarşamba günü şehrimizin en mâruf, en muteber 500 müessesesini sînesinde toplayan İstanbul Tüccar Derneğinin senelik umumî heyet toplantısında hazır bulunuyordum. Toplantıda okunan ve muhtelif hatipler tarafından tartışma mevzuu olan senelik faaliyet raporunda bugün ticaret âlemimizin içinde bocalamakta bulunduğu iktisadî müşküller birer birer sert ve tenkitkâr ifadelerle gözden geçirilmiştir. Günün en mühim mevzuları olan hayat pahalılığı, ihtikâr, karaborsa, Millî paranın kıymetinin düşmesi ve millî

korunma hükümlerinin şiddetlendirilmesi gibi meseleler uzun uzun duruldu. Bu sırada fevrî olarak heyecana gelen yaşlı ve muhterem bir zat ayağa kalktı. Heyecanlı bir edâ ile şu meâlde sözler sarfetti:

«Burada saatlerce heyecanlı konuştuk. Bir çok acı hakikatler açıkladık. Fakat hiç birimiz bünyemizi kemiren en vahim bir yaraya parmak dokundurmadık. Bu yaraya, arsa ve binalar üzerine görülen nispetsiz, sebepsiz ve âyarsız fiat artışlarıdır. Bu fiat artışları spekülasyondan başka bir şey değildir. Son zamanlarda büyük şehirlerimizde ve bilhassa İstanbul'u baştanbaşa sarmış olan bu âfet millî paramızın iştira kuvvetini müthiş nispetlerde düşürüyor. Bu yüzden bir taraftan halk kitleleri fakrû sefaletle mahkûm olurken, diğer taraftan her gün yeni yeni gecekondular milyonları peydah oluyor ve binnetice hayat günden güne pahalılaşıyor. Meselâ; 10.000 liralık bir arsa veya bina bu günden yarına sebepsiz olarak 100.000 liraya çıkıyor. Bu suretle nice milyonlar durup dururken şunun bunun ceplerine akıyor. Bu gecekondular milyonlarının paraları haketmeleri için ne gibi hizmetlere sevketmiştir? Alın teri dökmeden, hiçbir emek sarfetmeden, hiçbir hizmet yapmadan kazanılan paralar milleti soymaktan başka bir mâna ifade etmez. Amiyâne tâbiriyle haram sayılması lâzım gelen bu kazançlara kanunî yollar ve nizamlarla bir an evvel son vermek lâzımdır.»

Bilmem belirtmeğe lüzum var mı? Bu muhterem vatandaşın ateşli sözleri aynı hakikattir. Gecekondular milyonlarını yaratan ahval ve şerait cemiyet için bir musibettir.

Hatip, bu meselenin ilmi ve içtimâî cephesine dokunmamıştır. Fakat, kanaatimce yukarıda izah ettiğim veçhile içtimâî bünyemizi, iktisadî uzviyetimizi kemiren bu âfete karşı en müessir çare tesânütçülük prensibidir. Emek mukabili olmayan kıymet artışları kanunî yollar ve nizamlarla cemiyete mal edilmelidir. İngiltere gibi en müterakki garp memleketleri veraset vergisini %80-90 a çıkarmak suretiyle mirasyedilik âfetine sed çekmiye muvaffak olmuşlardır. Haksız, emeksiz ve nispetsiz kıymet artışlarını bu gibi kanunî yollara başvurmak suretiyle sed çekmek, bu suretle içtimâî adaleti sağlamak pek âlâ mümkündür.²³⁵

235 *Bilgi*, Cilt XIII, Sayı 149, 13 Kasım 1959, s. 7-9. Bu makale "Tesanütçülük ve Gecekondular Milyonları" başlıklı yazının gözden geçirilmiş halidir. (Derl. Notu)

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- , *Devletçilik ve Devlet Müdahalesi: 22-27 Kasım 1948*, Türkiye İktisat Kongresi, İstanbul, 1948.
- Ağaoğlu, Ahmet. *Ben Neyim?*, Ağaoğlu Külliyyatı, İstanbul, 1939.
- Güven, Sami. *1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerine Amerikan Kalkınma Reçeteleri Hilts Raporu, Thornburg Raporu, Barker Raporu*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.

SÜRELİ YAYINLAR

- Akşam*, 26 Ekim 1949.
- Akşam*, 20 Şubat 1950.
- Akşam*, 23 Mart 1950.
- Akşam*, 7 Mayıs 1950.
- Akşam*, 8 Haziran 1950.
- Akşam*, 9 Haziran 1950.
- Akşam*, 14 Haziran 1950.
- Akşam*, 30 Haziran 1950.
- Akşam*, 20 Temmuz 1950.
- Akşam*, 29 Ağustos 1950.
- Akşam*, 15 Kasım 1950.
- Akşam*, 9 Nisan 1954.
- Bilgi*, 1 Ağustos 1951.
- Bilgi*, Cilt XIII, Sayı 149, 13 Kasım 1959.
- İller ve Belediyeler Dergisi*, Sayı 3, Mart 1948.
- Randall, Clarence B. «Can we invest in Turkey,» *The Atlantic*, Sayı 192, Kasım 1953.
- Sabah*, 3 Eylül 2009.
- Son Posta*, 6 Eylül 1946.
- Son Posta*, 10 Eylül 1946.
- Son Posta*, 11 Eylül 1946.

Son Posta, 14 Eylül 1946.

Son Posta, 18 Eylül 1946.

Son Posta, 21 Eylül 1946.

Son Posta, 23 Eylül 1946.

Son Posta, 8 Ekim 1946.

Son Posta, 28 Nisan 1947.

Tan, 12 Nisan 1945.

Tan, 17 Nisan 1945.

Tan, 25 Nisan 1945.

Tan, 6 Mayıs 1945.

Tan, 24 Mayıs 1945.

Tan, 1 Haziran 1945.

Tan, 11 Haziran 1945.

Tan, 24 Ağustos 1945.

Tan, 25 Ağustos 1945.

Tan, 29 Ağustos 1945.

Tan, 6 Eylül 1945.

Tan, 13 Eylül 1945.

Tan, 23 Eylül 1945.

Türkiye İktisat Mecmuası, Sayı 1, Ocak 1948.

Türkiye İktisat Mecmuası, Sayı 2, Şubat 1948.

Türkiye İktisat Mecmuası, Sayı 3, Nisan 1948.

Türkiye İktisat Mecmuası, Sayı 4, Mayıs 1948.

Türkiye İktisat Mecmuası, Sayı 5, Haziran 1948.

Türkiye İktisat Mecmuası, Sayı 17, Haziran 1949.

Türkiye İktisat Mecmuası, Sayı 18, Temmuz 1949.

Türkiye İktisat Mecmuası, Sayı 22, Aralık 1949.

Türkiye İktisat Mecmuası, Sayı 25, Mart 1950.

Türkiye İktisat Mecmuası, Sayı 29, Aralık 1950.

Türkiye İktisat Mecmuası, Sayı 30, Ocak 1951.

Türkiye İktisat Mecmuası, Sayı 31, Şubat 1951.

Türkiye İktisat Mecmuası, Sayı 32, Mart 1951.

Türkiye İktisat Mecmuası, 1951 Umumi Sanayi Kongresi Özel Sayısı, Nisan 1951.

- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 35, Haziran 1951.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 36, Temmuz 1951.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 37, Ağustos 1951.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 38, Eylül 1951.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 39, Ekim 1951.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 41, Aralık 1951.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 42, Ocak 1952.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 50, Eylül 1952.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 54, Ocak 1953.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 55, Şubat 1953.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 56, Mart 1953.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 57, Nisan 1953.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 63, Ekim 1953.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 65, Aralık 1953.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 66, Ocak 1954.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 67, Şubat 1954.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 68, Mart 1954.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 69, Nisan 1954.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 70, Mayıs 1954.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 74, Eylül 1954.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 75, Ekim 1954.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 76, Kasım 1954.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 77, Aralık 1954.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 79, Şubat 1955.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 80, Mart 1955.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Özel T.İ.M., Sayı 88, Şubat 1956.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 89, Mart 1956.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 90, Nisan 1956.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 91, Mayıs 1956.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 92, Haziran 1956.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 93, Temmuz 1956.
- Türkiye İktisat Mecmuası*, Sayı 94, Ağustos 1956.
- Vatan*, 28 Nisan 1951.
- Vatan*, 3 Mayıs 1951.

Vatan, 11 Mayıs 1951.

Vatan, 30 Mayıs 1951.

Vatan, 11 Haziran 1951.

Vatan, 15 Haziran 1951.

Vatan, 13 Temmuz 1951.

Vatan, 29 Temmuz 1951.

Vatan, 2 Ağustos 1951.

Vatan, 6 Ağustos 1951.

Vatan, 23 Ağustos 1951.

Vatan, 8 Eylül 1951.

Vatan, 24 Eylül 1951.

Vatan, 9 Ekim 1951.

Vatan, 2 Kasım 1951.

Vatan, 17 Kasım 1951.

Vatan, 26 Kasım 1951.

Vatan, 14 Aralık 1951.

Vatan, 18 Aralık 1951.

Vatan, 17 Ocak 1953.

Vatan, 19 Şubat 1954.

Vatan, 2 Haziran 1954.

Vatan, 13 Temmuz 1954.

Vatan, 21 Temmuz 1954.

Vatan, 19 Aralık 1954.

Vatan, 26 Aralık 1954.

Vatan, 18 Ekim 1955.

Vatan, 28 Kasım 1955.

Vatan, 25 Aralık 1955.

Vatan, 26 Ocak 1956.

Vatan, 1 Şubat 1956.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://eng.wikipedia.org/wiki/Hjalmar_Schacht.

http://en.wikipedia.org/wiki/New_Deal

http://en.wikipedia.org/wiki/Sergei_Witte.

http://en.wikipedia.org/wiki/William_Beveridge.

http://wikipedia.org/wiki/Hans_Morgenthau

http://fr.wikipedia.org/wiki/Jules_Siegfried

http://fr.wikipedia.org/wiki/Loi_Loucheur

http://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Traugott_Wahley

http://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Carlyle

http://en.wikipedia.org/wiki/Walther_Rathenau

http://eng.wikipedia.org/wiki/Hjalmar_Schacht

http://eng.wikipedia.org/wiki/William_Beveridge

http://en.wikipedia.org/wiki/Luigi_Einaudi

http://en.wikipedia.org/wiki/Monnet_planı

http://fr.wikipedia.org/wiki/gonzague_de_Reynold

Avaner, Tekin. *Türkiye'de Kamu Yönetimi Reform Raporları (Tablo ve Kısa Açıklamaları)*, 2 Şubat 2004, Ankara. (derl. notu) www.kayaum.politics.ankara.edu.tr/tekinavaner.doc.

www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=3175

Uyanık, Necmi. «Sarıklı bir Türkçü olarak Halim Sabit (Şibay) ve Türk Milliyetçiliğindeki Yeri (1883-1946)» www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s5/5.pdf.

1928 yılında yayınladığı *Türkleştirme* ve 1936 yılında yayınladığı *Kemalizm* kitaplarıyla tanınan Tekinalp, günümüz Türkiye'si'nde unutulmuş bir fikir adamı. Onu hatırlayanlar ise sadece ondan nefret edenler. Yaşadığı yıllarda hem Türk Yahudi toplumu, hem de Türk toplumu tarafından fazla ilgi ve kabul görmeyen Tekinalp hakkındaki bu çalışma, onun Türk Yahudilerinin Türkleşmeleri konusundaki gayretlerini ele almakta. Tekinalp'ın 1936 yılında Türkçe, 1937 yılında ise Fransızca olarak yayınladığı *Kemalizm* ve *Le Kémalisme* kitaplarının hangi şartlar altında yayımlandıkları da ilk kez bu kitapta ortaya çıkmakta. İlk cildin son bölümü, Tekinalp'ın günümüz Türkiye'si'nde değişik ideolojilere mensup yazarlar tarafından nasıl algılandığının bir tablosunu vermekte ve tahlilini yapmakta. Tekinalp'ın popüler kültürde nasıl algılandığı konusu ise Genel Ağ'da yer alan sözlüklerdeki maddelerden ve aleyhinde yazılan yazılardan örneklerle kitapta yer almakta. İkinci ciltte Tekinalp'ın şimdiye kadar yayınlanmamış günlükleri, üçüncü ciltte ise iktisat, sosyoloji ve şehircilik ile ilgili yazıları yer almakta.

